

Secolul 20

MEDITERANEA

@Asociația Zăriștilor Independenți din România

**PREZENTAREA ARTISTICĂ
GETA BRĂTESCU**

**COPERTA:
La Cumae,
culoarul Sibilei**

Secolul 20 Revistă de literatură universală

editată de Uniunea Scriitorilor
din Republica Socialistă România

Comitetul de redacție:

ACAD. AL. PHILIPPIDE, ION BRAD, OV. S. CROHMĂLNICEANU,
ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA, MIHNEA GHEORGHIU,
DAN HĂULICĂ REDACTOR-ŞEF, ŞTEFAN AUG. DOINAŞ REDACTOR-ŞEF ADJUNCT,
GEORGETA HORODINĂ, TATIANA NICOLESCU, FLORIAN POTRA

7-8

115-116

1970

SUMAR

MEDITERANA

DAN HĂULICĂ: *Milenii de soare* ● 4

SPIRITUL MEDITERANEI

WINCKELMANN: *Grecii*; SCHILLER: *Noi și Grecii*; HEGEL: *Între natură și spirit*;
MARX: *Istorie și artă*; RENAN: *Rugăciune pe Acropole*; NIETZSCHE: *Între apollinic și
dionysiac*, cu o prezentare de N. Balotă; VALÉRY: *Rolul Mediteranei*; JAEGER: *Puterea
numerelor*; PÂRVAN: *Ființă și eternitate*; CĂLINESCU: *O societate tipic democratică* ● 17

ODYSSEU SAU AVENTURA CUNOAȘTERII

ALFRED TENNYSON: *Ulysse*, versuri, în românește de M. Bucureanu ● 49

NIKOS KAZANTZAKIS: *Odysseea*, versuri; GABRIEL AUDISIO: *Ulysse, adică Inteli-
gența*, în românește de I. Igiroșianu. 55;

JEAN GIONO

Nașterea Odysseei, roman, în românește de Liliana Topa ● 68; IOANA CREȚULESCU:
Renasterea Odysseei la Jean Giono ● 99;

GELU IONESCU: *Odysseu și Ulysse* ● 94.

TREPTĂ ALE MITULUI

RAINER MARIA RILKE: *Diana cretană* ● 99; JULES SUPERVIELLE: *Minotaurul* ● 100;
DOMINIQUE FERNANDEZ: *Madre Mediterranea* ● 104; PAUL VALÉRY: *Dialogul
arborelui* ● 106; BELLI: *Lindă de aur* ● 115; I. A. BUNIN: *Circe*, ● 115; ALEXIU

LEFTERIS: *Aşa a grăit Ulysse*, ● 116; KOSTAS VARNALIS: *Corul Oceanidelor* ● 117; STRATIS MIRIVYLIS: *Troia* ● 118; IVAN V. LALIČ: *Argonauții* ● 119;

Versuri și texte în românește de Dan Constantinescu, Dinu Flămînd, Cristina Isbășescu, Alina Ledeanu, L. Dimov, Nicolai Chirica, Sotiris Vlahos și Ștefan Aug. Doinaș.

ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA: *De la Cnossos la Delfi* ● 120

ȚĂRMURI — INSULE — PORTURI

HÖLDERLIN: *Arhipelagul* ● 124; RUBÉN DARÍO: *Malaga, Barcelona* ● 126; AZORÍN: *Mallorca* ● 130; ELIO VITTORINI: *Zile pe mare*, ● 133; ERNST JÜNGER: *O dimineată la Antibes* ● 140; ANDRÉ SUARÈS: *Marsiha*, ● 144; SIMONE DE BEAUVOIR: *În puterea vârstei* ● 147; ALAIN ROBBE-GRILLET: *Plaja* ● 150; TRUMAN CAPOTE: *Ischia* ● 154; CORRADO ALVARO: *Umbra Vezuviului* ● 158; EMILIO CECCHI: *Et in Arcadia ego* ● 165; G. UNGARETTI: *Caiet egiptean* ● 168; GABRIEL AUDISIO: *Geniul Africii de Nord* ● 173; Texte în românește de Petru Sfetcă, Elena Bălan, Silvia Vîscan, A. Niculescu, Ștefan Delureanu, L. Voita, Tea Preda, Tașcu Gheorghiu și Alexandru Baci.

CAMUS ȘI SUDUL

ALBERT CAMUS: *Poem despre Mediterană*, în românește de Modest Morariu ● 180; *Întoarcerea la Tipasa*, ● 182

IRINA MAVRODIN: *Soarele negru* ● 186; JEAN GRENIER: *Inițiere pentru Provența* ● 189; IRINA RUNCAN: *Lumina și întunericul ei* ● 192

LAWRENCE DURRELL

ALEXANDRIA QUARTET — *Justine*, roman, în românește de Catinca Ralea ● 197

O MARE A POEZIEI

Poeme de PAUL VALÉRY, STEFAN GEORGE, V. BRIUSOV, A. BLOK, BUNIN, RAINER MARIA RILKE, JUAN RAMON JIMENEZ, UMBERTO SABA, GOTTFRIED BENN, STEPHEN SPENDER, PIERRE EMMANUEL, KOSTIS PALAMAS, KAVAFIS, în românește de Vasile Nicolescu, N. Argintescu-Amza, Madeleine Fortunesco, L. Dimov, Dan Constantinescu, Andrei Ionescu, Ștefan Aug. Doinaș, Florian Potra, Petre Stoica, Victor Nita, Aurel Rău ● 228

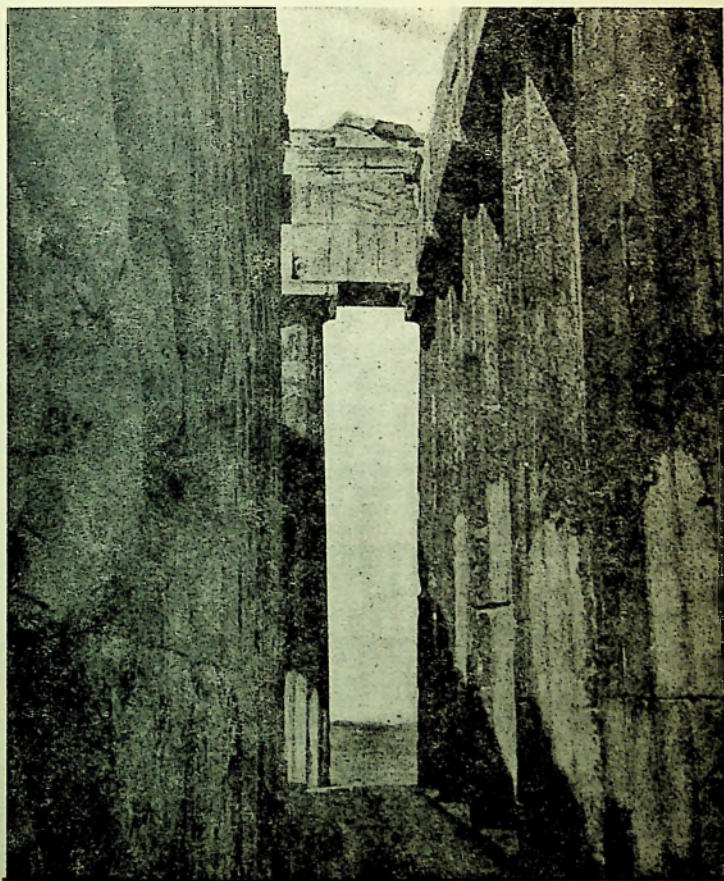
CORNEL MIHAI IONESCU: *Atena și Thalassa*, eseu despre psihomahia necesară.

EUGENIO MONTALE

Sirocco; *Corn englez*; *Mediterana*, poeme, în românește de Ștefan Aug. Doinaș ● 250

DESTINUL CULTURAL AL MEDITERANEI

ALDOUS HUXLEY: *Măslinul*, în românește de N. Steinhardt ● 256; HUGO VON HOFMANNSTHAL: *Misterul spațiului*, în românește de L. V. ● 266; GUILLERMO DIAZ-PLAJA: *Etica și estetica Mediteranei*, în românește de Andrei Ionescu ● 272; ANDREI BREZIANU: *Mediterana și Anglia* ● 276; GRIGORE POPA: *Ipostaze mediteraneene și spiritualitatea franceză* ● 283; WOLF AICHELBURG: *Mitul Mediteranei în cultura germană* ● 288; EDGAR PAPU: *Thomas Mann și Veneția* ● 296; MIRCEA PĂDURELEANU: *Valery Larbaud sau bucuria soarelui calm* ● 300; N. CARANDINO: *Tragismul grec în teatrul contemporan* ● 304; RADU HÎNCU: *Destinul mediteranean al luminii* ● 309; MIRCEA SIMU: *Sub spinii soarelui* ● 315.

MEDITERANA

MILENII DE SOARE

ⓧ

«Trebuie să începi totdeauna neutru» — își recomanda un mare peisagist, potrivit-și paleta. Dimpotrivă, pornind, eu aș exclama, ca cei zece mii de oșteni ai lui Xenophon, din antichitate. *Thalassa!* cu voce înaltă, — pentru acest etern început, pentru această explozie de albastru magnetic, în orizontul privirii. *Thalassa!* — cu sentimentul abrupt al unei revelații, al unei întâlniri cu destinul.

Iată, străbăteam un podiș înalt, nu asiatic ca acela din *Anabasis*, dar sever, cu alburii stranii, de piatră, peste care vegetația — câte o tufă, câte un arbust — pune accente aproape negre. Și dintr-o dată piatra a devenit buza văroasă a unui munte: deasupra capului ne străjuiau, cuib de vulturi abandonat, ruinele unei fortărețe otomane. Iar în față muntele repezit în jos, pe sute de metri, într-o cădere ca de faleză, care antrena cu ea, amețitor, traseul șoselei. Atinsesem coasta dalmată, — la orizont, glorios și imens, ochiul Mediteranei răsfrângea milenii de soare.

Fierbe văzduhul, copacii și iarba, fierb de foșnetul cigalelor, care-și freacă parcă neobositi elitrele, la ceasul acesta de amiază. Pentru o clipă, derutați, oprim mașina, căci motorul, și el, pare atins de același unanim bîzîit, de care trepidează căldura și arborii. Vara e înaltă, mergem spre Sud; uitate un golf pur, rotund desenat, în care, pășind, apa transparentă te lasă să vezi fundul de piatră, ca într-o baie de peruzea și opal, ca într-un bazin încîntat, de poveste arabă. Pe stînci, adolescenți în tonuri de aramă rid copilărește, se apucă de talie și se împing în apă, unul pe altul, hîrjonindu-se ca niște delfini lunecoși. Sintem în Mediterana, unde, pe monedele syracusane, s-au arcuit jucăuș delfinii Arethusei; un joc de curbe armonioase și carnale, un joc de suplă vitalitate, care-i, în fond, un joc cu Soarele.

Bestială, inocent bestială, și nemuritoare, zeească, așa străbate vîrstele sirena plăsmuită de tărîmurile siciliene și de geniul prințului de Lampedusa. Jocul cu soarele are aici gravitate implacabilă, cum grav este pămîntul arzător și cerul african al priveliștii. La Agrigent, piatra templelor e de un grăunte gălbui și aspru, care nu îngăduie șlefuirea netă, absolută, continuitatea abstractă, proprie marmurelor de Pentelici; aici piatra seamănă mai degrabă cu o humă păioasă, în porii ei soarele stă prins, elementar și impur, laolaltă cu fecunditatea obscură a cîmpiei.

Confruntate cu această dimensiune fundamentală, ce insignifiante par mozaicurile de la Piazza Armerina, un vast ansamblu de epocă romană târzie, dinlăuntrul Siciliei, — poate cel mai întins din câte s-au păstrat în lume ! Totul ilustrează diversitățile sportive, era probabil villa unui guvernator sau un pavilion de vânătoare al împăratului Maxențiu. Nenumărate episoade cinegetice, pe mii de metri pătrați, petreceri nautice, femei jucând mingea, în costume, curios moderne, de baie. Dar totul rămîne exterior și pitoresc, aceste femei în bikini nu vor străbate niciodată milenii, precum sirena fără moarte a lui Lampedusa.

Descoperisem Palermo, plutind dinspre Napoli, în gloria unui răsărit de flăcăr acute și roze. Sicilia venea drept spre noi, planturoasă și falnică, între căpățîna muntelui Pellegrino și capul Zafferano se întindea, luxuriant, arcul cîmpiei vestite care se cheamă Conca d'Oro. Scoica de Aur își răsfața într-o calmă unduire, pînă departe, grădinile, — corn de abundență uriaș, aruncat de zei la marginea mării.

Pierdute și ele, de oameni, nu de zei, în furtuni de demult, iată, se ivesc acum din adîncuri tezaure destoinic recuperate, ancore grele de la corăbii romane, bronzuri coclite, statui grecești cu o crustă deasă de scoici, depusă pe ele. Le-am privit, strînse într-un *patio* sever, chiar lîngă intrare, în Muzeul Național de la Palermo. Și printre ele, — am tresărit — o inscripție îl numea pe un excelent arheolog-scafandru, pe care îl înghițise marea.

Am continuat să merg prin muzeu, însă nimic din ce am întîlnit apoi, metopele celebre de la Selinunt și oricare prestigioase sculpturi, n-ar fi putut alunga umbra acelei sobre cruci, a întîlnirii cu mortul acela temerar, care se afundase în prăpăstiiile mării, pentru a spori cu o fărîmă de trecut zestrea noastră de știință și de vise.

« Indicibilă », — se rostește într-un rînd Homer, numind marea; el, cel îmbelșugat la vorbă și sigur pe îndemînările limpezi ale cuvîntului ! Cum să încapă, într-adevăr, în puținătatea unor silabe uimiriile fără de număr pe care le prilejuiește necuprinsul valurilor ? De cîte ori, pe coastele Mediteranei, la suprafața apei, nu ți se pare că distingi, pornind spre larg, cărări palpabile și radioase, trasee așternute alburii, pentru vreo *Argo* triumfală ? În grecește, unul din termenii ce designau marea însemna deopotrivă și *drum*.

Era un drum, pe vremea lui Ulysse, semănat de capcane multiple, de primejdii, insidioase sau aprige, care se cereau transpuse în legendă. Drumul spre Vest, spre bazinul apusean al Mediteranei, putuse hrăni un roman fabulos de aventuri, precum poemul *Odyseii*.

Iată, Ulysse a fost pe aici, a pășit pe aceste pământuri — îmi spun, de nu știu câte ori, cu o emoție nostalgică și neîncrezătoare, când străbat coasta Tireniană; când trec, într-o după amiază stagnantă, pe lângă întinderea de umbră tăcere a lacului Averno — de unde se pornea, legendar, spre lumea Umbrelor, spre Hades; sau când merg de-a lungul altui ochi de apă mort, vechi crater devenit un lac, Miseno. În care anticilor li se părea că pot să recunoască Styxul. Mai la sud — stabilesc erudiții — eroul lui Homer înfruntase, legat de catarg, cântul Sirenelor, după ce astupase cu ceară urechile vîslașilor săi; în dreptul locului vrăjit căruia geografia profană îi spune Sorrento. Privesc, Vezuviul a rămas îndărăt, întunecat și totuși diafan în lumina unui ceas care-mi pare fără de seamăn; arcul golfului se destinde cu o liniște visătoare, pinii sînt nemăsurat de înalți, peste frenezia grădinilor. Și mă întreb atunci, dacă episodul, tot, al Sirenelor, care-i zboară în jurul umărului, lui Ulysse, și cântul lor irezistibil, nu-s o metaforă pentru frumusețea înrobitoare a locului.

Astfel descoperise eroul minunile Mediteranei: cutezător și laolaltă precut, dar mai ales curios, plin de o nobilă curiozitate: nepregetînd să se vîre în caverna Ciclopului, să riște grozav, pentru a ști, pentru a împlini o aventură a cunoașterii, cum sînt atîtea în acest poem, nîmbat de înepuizabilă inteligență. Riscuri asumate, pericole înfruntate lucid, răscumpărînd felițiile — mereu norocul e pus la încercare deopotrivă cu iscusința, în acest itinerar capricios, în care exegeții pot astăzi identifica localizări revelatoare. Geografiile incredibile, cu monștri fantastici, ascundeau uneori ciocniri concrete și dure: *Scylla*, de pildă, e un nume fenician, care însemna prădăciune, ruină.

Am văzut acest episod, al monstrului care apucă în tentaculele lui, nesățios, corăbierii, și l-am văzut pe Ulysse strîngînd la piept, înfrigurat, o statuă a Minervei, palladiu izbăvitor în clipa trecerii printre Charybda și *Scylla*. Erau de marmură, sculpturi surprinzător grandioase, găsite într-o grotă de pe coastă, aproape de Gaeta: așa numita «peșteră a lui Tiberius», unde tradiția voia să se fi produs o prăbușire de stînci — povestită de Tacitus și Suetonius — în care împăratul ar fi fost la un pas de piere. Aceste superbe sculpturi — azi reconstituite scrupulos într-un muzeu special construit, acolo, la Sperlonga, — zăceau fărîme cînd le-au descoperit arheologii; și nu din pricina vreunui alt accident geologic, petrecut în grotă lui Tiberius, ci pentru că fuseseră pregătite să fie aruncate în var, fără milă, într-un ev de credință agresivă, care pierduse înțelesul antichității.

Martori de demult, Strabo, de exemplu, vorbeau, înfățișînd coasta tireniană, despre «grote mărețe, care adăpostesc locuințe ample, luxoase». Explorări ca acelea de la Sperlonga, întreprinse în ultimul deceniu, confirmă și ele descrierile antice. Construcții, boltite în anfractuozitățile stîncii, adevărate domuri pe oglinzi de ape, spre care se deschideau tricinii cu paviment de mozaic, ziduri îmbrăcate cu tencuiele de stil pompeian și ornamente de cochilii, cascade susurînd și portice, amenajări complexe, mînînd peștii spre cotloane cînd adîncite în nisip, cînd pietroase — astfel marea pătrundea, cu prada ei vie, la picioarele unei lumii de lux leneș, de sybariți care puteau lansa undița stînd aproape în pat; o spune Marțial, contemporan cu împăratul Domitianus, cel căruia, după inscripții, îi aparținuseră splendorile colecției de artă găsită în peștera aceasta. Le adusesse el, ori se aflau acolo dinainte,

din timpul lui Tiberius, și acum fuseseră numai în alt chip rînduite? Nu se știe încă, și nici nu e esențial să știm. După cum, mai importantă decît scenografia pe care o alcătuiau sculpturile în grotă — în scoica ei uriașă, filtrînd misterios luminile — este calitatea însăși, citeodată genială, a acestor fragmente.

De o invenție neașteptată, suveran generoasă, grupul înfățișînd lupta cu Scylla poartă semnătura elină, originară, a autorilor: sînt meșterii, cei trei, din Rhodos, Athanador, Polydor și Agesandru, care au făcut și celebrul *Laocoon*, socotit multă vreme sculptura supremă a antichității. Lessing o luase drept prototip și emblemă, pentru sistemul său de distincții teoretice privind raporturile dintre arte, și generații întregi o admiraseră atîta, încît uitaseră s-o mai privească. Altfel nu s-ar explica elogii ca acela al lui Winckelmann, ilustrul hierofant al clasicismului, din veacul al XVIII-lea, care, pe fața lui *Laocoon* — jalnic cuprins de inelele ucigașe ale șerpilor — descoperea totuși triumful seninătății! . . . « Vezi seninătatea spiritului strălucind pe fruntea lui brăzdată » — scria esteticianul; cînd, tocmai, chipul lui *Laocoon* e un triumf al grimasei, al crispării ostentative: o mască aproape, bună să ilustreze, în manuale de psihologie, cu o spectaculară complezență, efectele pasiunii.

Dar cu sculpturile de la Sperlonga ne aflăm în altă cheie artistică, sub semnul unor creații care se cuvin apreciate pentru considerente altfel decît livești: pentru patetismul lor autoritar dar nu spasmodic, pentru studiul volumelor mai robust, mai plin de franchețe, fără acea impresie paroxistică și totuși încertă, de « peisaj stîncos, lîns de ploaie », pe care o produce virtuoizismul livid din *Laocoon*. Elanul e aici mai nervos, gestul larg mai pregnant, chiar dacă hiperbolic. Ajunge să privești fragmentul admirabil articulat, dintr-un trup care ar fi atins 5-6 metri — *Colosul*, cum îi spune în muzeu — ca să recunoști tensiunea autentică, senzuală și nobilă, proprie acestor înfăptuiri.

Înconjur cu privirea marmura *Colosului*, de un anatomism desăvîrșit și totuși imprevizibilă, cum sînt întotdeauna marile creații. Putere aspră, dinamism trufaș al formelor, talpa, de pildă, e brutală prelungă, enormă; dar pe falangele piciorului, părul crescut fin se ondulează foarte ornamental, alcătuiind ca un detaliu de calligrafie asiatică. Hellada pornise către Asia, destinul ei artistic încetase de a mai fi distinct, el sîrșea într-o difuzie sumptuoasă, care cuprinsese, pe arii vaste, Orientul.

Înfrîntă, cucerită, Grecia nu înceta totuși să-și biruiască, într-un fel, biruitoarii. Alexandru anexa imperii, cu gestul unui actor care și-ar fi ales lumea largă drept scenă — obsedat însă de efectul pe care-l produce asupra unui public dificil și minuscul, a unor spectatori implacabili de la mii de kilometri distanță: Atenienii, din care tocmai el făcuse niște înfrînți, niște supuși fără de viitor. Episodul e povestit în Plutarh — într-o bătaie aprigă, pe meleagurile asiatice, sub o ploaie furioasă, sub trăznete care prefac oamenii în cenușă, — tînărul, superbul rege ar fi exclamat, cu exasperare aproape umilă: « Oare aici putea crede, Atenienilor, cîte primejdii îndur, ca să-mi capăt în ochii voștri bun renume? » Eliminată din istorie, din istoria faptei politice, Grecia antică murea nu repliindu-se retractil, ci desfăcîndu-și aripile, fecund și patetic. Așa cum barca aceasta a dezastrelor, așa cum corabia aceasta din peșteră — asaltată de Scylla, bîntuită de spaima, cu un timonier gata să caute scăpare în valuri — e soră, totuși, cu nava Victoriei de la Samothrace, zeița alb, vibrant însetată de spațiu.

Dar să ieșim în soare, dincolo de penumbra irizată a peșterilor; în soarele direct al drumurilor larg desfășurate. « S'en aller, s'en aller, paroles de vivant » — sună

un verset de Saint-John Perse, poetul care știe să cînte marea grandios și familiar, precum aezi greci, — dar cu un accent de acuitate modernă în senzații. « Marea viscoasă, luncind ca o pleură », se răsucește spre poet « pe inelele ei de python negru ». Iar altă dată inelele ruginite de care stau legate corăbiile îl fac să se gîndească la grajdurile unde nechează caii Soarelui. Unda prelungă a mitologiei, care trece solemn, cu amintirile ei, prin această cîntare, se învoldurează de aluviunile magnific disparate ale unui exotism fără precedent, luxuriant și aspru, Fastul barbar și cadența aproape monoton imperioasă, o progresiune netemătoare a discursului, vag, însă niciodată anemic; o pulsație ineluctabilă, *epică* în ciuda impresiei de ceremonial rafinat, — o astfel de poezie răsfrînge complex legea lăuntrică a mării. « Ils m'ont appelé l'obscur et mon propos était de mer, » se explică poetul — precum un Heraclit născut pe țarmuri depărtate.

Despre Mediterana s-a spus că este o mare care gîndește: care poartă un dialog mereu definit și divers cu uscatul. Se vedește în ea, în dimensiunile acestui dialog, o *măsură*, capabilă să clarifice fără a meschiniza. Mare insulară, mare de multiple popasuri, orizont făcut să ordoneze într-o dialectică inteligibilă materia oricît de complicată a cunoașterii. Ea pătrunde înlăuntrul țarmurilor precum vița de vie care urcă pe ulm, — vivace, mai expresiv decît oceanele: ea nu desparte, copleșitor și iremediabil, ci mai degrabă unește.

Elogiind Roma, un cărturar din Gallia veacului V așternea aceste vorbe: « Tu ai făcut un Oraș din ceea ce înainte era Universul I » Dar asta a fost, înainte de toate, opera Mediteranei: această conștiință despre unitatea lumii găsise, drept întîi suport, rețeaua mișcătoare a drumurilor de corăbii. Cum spune același Saint-John Perse, părintele modern al *Anabazel*: « Același val prin lume, aceeași undă, pornind de la Troia... »

Provența e o Helladă, — grădina lui Renoir, pe Coasta de Azur, se lasă firesc vegheată de o *Afrodită* grandios robustă. Iar unul din feciorii artistului se înfățișa în chip de *Păris*, păstorul, într-o altă sculptură de Renoir, o terracotta sfărîmată acum cîțiva ani de o furtună. Mitologia stă aici fără efort livresc, în atmosfera acestei grădini, prietenoasă și totuși venerabilă, — cum e de atîtea ori spațiul mediteranian. Sîntem la Cagnes-sur-Mer, pe colina numită *Les Colettes*; alei înguste, cu prundișul mare, te îmbie să le urci patriarhal, cu trăsura; vile rîzător gospodărești, una se cheamă chiar *La Riente*, portocali, cu frunza ceruită, de un verde îndesat și răcoros. Casa pictorului este de un alb odihnitor, fără pretenții, în salon mobile roccoco, simpatic uzate, culoare blîndă, o mătase galben-roz. Straturi cu flori, într-un semi-abandon, iriși, platani, un palmier, arbori în jur, cu păsări gureșe, multe.

Dar, pe nesimțite, grădina trece în dumbravă de măslini, domeniul se arată a fi o pădurice; măslini pe pantă, cu rădăcini care coboară în trenă, unul, doborît, lăsat să se decorticheze, a prins un ton de ivoriu, alții au trunchiuri grozav de chinuite. Asta îmi aduce aminte sezisat de mlinile înseși ale pictorului, din anii săi de infirmitate, petrecuți aici, între șevalet și scaunul pe rotile; cînd se lăsa condus prin tărîmul de lumină argintie al măslinilor, pe un fotoliu de grădină — iată-l, păstrat tot aici — care ezită între lectică și targă. Sînt mlinile pe care boala le-a răsucit fără cruțare, le-a zgîrcit lamentabil și care, totuși, se obținează să picteze: în anii cînd obrazul pictorului — acest extraordinar pictor al bucuriei — părea al unui faun răvășit.

Ciudad destin — dintr-o astfel de prăbușire în mizeria fizică, a răsărit totuși o înălțare vulturoasă a artistului, în plinul mitului, în zone la care n-avusese acces hedonismul picturii impresioniste: bucuria, din emoție fragil umană, a clipei, a devenit o putere primară, nepieritor fecundă, puterea de creație a pământului, a Geei. În nudurile, pe care acum Renoir le modelează ca sculptor, răsună — senzuală palingeneză — voci milenare ale tărimurilor mediteraniene.

Legende anticilor povestesc, de atâtea ori, despre metamorfoze care au precipitat ființa umană în regnuri inferioare, despre plante sau creaturi animale, Arachne, Daphne, Cypris, Hyacinthos, — care sînt vestigiul unor dureri și înfrîngerii; al unor încercări crunte, căhora imaginația le-a convertit astfel înțelesul, punîndu-le sub semnul unei grații melancolice. Sînt flori, precum hyacinthul, care s-au născut dintr-o plagă, din rana prin care se scurgea, murîndă, umanitatea unei ființe pedepsite. Dar iată, la Renoir, floarea nu-i simbolul unei căderi, ci al unei înălțări peste decrepitudine, al unei concentrări secrete de vitalitate. Cu mîinile lui înțepenite de boală, cu penelul legat de încheietura antebrațului — trebuind să izbească trudnic pînza, ca să depună pe ea o urmă de culoare — Renoir întîrzie totuși îndelung asupra unui tablou care părea deja încheiat. « L-ai iscălit » întrebă Claude, feciorul său, convins că ghicește rațiunea acestui ultim efort. « Nu, am adăugat un trandafir » — răspunde bătrînul. Mi-a rămas în minte acest episod, relatat de Vollard, floarea care nu împodobește o abdicare, ci stă netemător și simplu, ca o parafă tenace, peste vicisitudinile unui destin. Dacă s-ar face o antologie a rozei ca motiv poetic, ca motiv de sensibilitate, ar trebui să figureze acolo, negreșit, și acest episod.

Merg pe cărările de la Colettes — sînt tocmai trandafiri cele mai multe dintre florile care se văd în dreapta și în stînga, diseminate fără pedanterie: la fel cum zac în iarbă, rumene, naramze căzute la piciorul copacilor. Ce nimfă tainică se ascunde aici, îngropată printre roze și iriși, ce zîină carnală și subtilă, al cărei sînge pulsează în tulpini, împalpabil? Visez fără să vreau, mă impresură armonia colinelor și aburul acestei lumini împăcate, care se praelinge în adîncul memoriei.

Un Muzeu al Măslinului, asta pare, întîi, o inițiativă prea specială, aproape ciudată. Și totuși el, cu coaja lui bătrînă, este ca elefantul printre ființele mișcătoare: un simbol de sapiență, o speță venerabilă și regală. E arbelele fundamentale, de-a lungul Mediteranei — o recunoaște nu numai Homer, dar și Biblia, în Cartea Judecătorilor: „Într-o zi, arborii porniră să-și aleagă un Rege, și-i ziseră Măslinului: Poruncește-ne ! ” « A crescut ca un măslin » — spune, la rîndul ei, despre Achile, divină Thetis, maica lui iubitoare și mîndră.

Vinul măslinului, untul de lemn — cum se zicea cîndva, cu o întorsătură arhaică —, este în el o întreagă bogăție de amintiri și de seve, o întreagă civilizație, augustă și frugală. Evocînd-o, muzeul despre care vorbesc ne plimbă printre mărturiile de acum 2.500 de ani, scoase din reliefuri grecești ori de pe vase, dar și printre imagini și versuri care merg pînă la Valéry. Ordonatorul colecției a avut la dispoziție mijloace materiale modeste, de-a dreptul provinciale; dar a înțeles să angajeze, în această prezentare, fibra suflătoare mai adîncă a privitorului. Astfel, muzeul etnografic a devenit nu o colecție de fapte exterioare, de statistici anoste, — ci prilejul de a înfățișa unitatea intimă a unei vaste geografii morale; la cîțiva kilometri lîngă livada lui Renoir, la Cagnes-le-Haut, acest muzeu este, de fapt, un muzeu despre spiritul Mediteranei.

Arhitectura care-l adăpostește aparține unui castel auster dominînd, pe un picior pietros, peisajul: săli severe, în care mărturiile rustice, vechi prese de ulei și alte unelte modest patriarhale, se așează fericit, fără vreo inconveniență estetică. Așa cum s-ar putea așeza, la noi, piese de lemn aspru, țărănesc, în clădirea alb masivă a unora din culele Olteniei, recent, admirabil restaurate. Nu-mi pot, de altminteri, interzice această reflecție — , ce neașteptat se întîlnesc civilizațiile, în funcționalitatea gravă a unor unelte de interes primordial ! Te gîndești, pentru o clipă, la satele de unde a plecat Brîncuși. Stîlpi în torsadă, de prin secolul al XVII-lea, desprinși dintr-o presă de ulei, au ceva din felul venerabil și esențial în care știu să taie lemnul țărani de la noi.

« Închipuți-vă ! » ne invită o inscripție din muzeu, fără a se teme că va suna « neștiințific » — închipuți-vă cîte generații au venit în jurul tablei albe de piatră, dintr-o străveche moară de ulei, să-și aștepte partea de aur fluid, licoarea vitală, stoarsă din fructul măslinului ! Ne închipuim într-adevăr, lesne, lîngă aceste imagini — și lîngă comentariul lor, care se așterne într-o cădere de verset claudelian — , de ce arborele acesta generos a putut fi socotit simbolul păcii și emblema zeiței Athena: darul de dînsa făcut cetății iubite, pe care o proteguia; de ce norul diafan al frunzișului său, de un verde-gri, argintiu, cu irizări gingașe, a putut fi luat drept travestiul însuși al zeiței. Iar în contrast cu acest tremur aburos, de lumini delicate, desenul fiecărei frunze, cînd îl vezi de aproape, este precis, acut ca o piesă de orfevrerie.

Sînt înțelesuri care-ți vin în minte, cînd te găsești în livezile de măslini ale Mediteranei; cînd iei în mînă boabele încă sticloase, precum acelea de cafea, — « paume de faïence », le numea Eluard — , sau cînd le afli coapte, toamna, căzute în iarbă, roadă împrăștiată într-o frenezie de ubereitate, boabe negre, multe pe sol, precum la noi dulele. E un simbol benefic, de care astfel te atașezi în chip mai proaspăt, cununa păcii nu mai apare ca o abstracție convențională, lîngă asemenea imagini concrete, care parcă menesc prosperitate și agerime.

Zeița care le dăruise arborele acesta atenienilor nu era numai Fecioara cugetului biruitor, ea veghea și asupra meșteșugurilor, a mîinii care împletește coșuri de nuiele, umil, sau rotunjește în tăcere lutul de amfore. Atenienii, cei dintîi, scria în vechime Pausanias — au numit-o *Ergane*, lucrătoarea, pe zeița Pallas-Athena. Pe zidurile templelor înălțate acolo în vremea de culme a veacului V, viața cetății urca generos și multiplu, cu meșteșugurile ei, ca niciodată mai înainte. Desăvîrșirea Acropolei te lasă să simți munca pașnică și creatoare a unui popor, vasele pe care le poartă pe umăr oamenii, în friza Panatheneelor, sînt ale unei lumi de meșteri inventivi și harnici. De aceea nu greșești dacă în monumentele lui Pericle îți pare uneori, că marmura, infailibil lucrată, întipărește căldura prietenoasă a vieții și bogăția calmă a grînelor: culoarea ei, dealtminteri, a devenit blînd aurie, încă Chateaubriand o aseamua cu tonul spicelor coapte. Nu s-a lucrat cu sclavi, precum în monumentele faraonice, nici la Parthenon, nici la Propylee, cercetările o arată, s-a folosit numai mînă de lucru liberă, capabilă de acea dăruire fericită, care prefăce *rigoarea în grație*. Procesiunea cea mai firesc nobilă pe care a imaginat-o arta — vorbesc despre friza Parthenonului — nu-i un convoi de personaje legendare, ci un șir nesfîrșit de oameni ai cetății, demni fără trufie, mîndri de munca și de vrednicia lor. Gîndire și faptă se asociază acolo exemplar, în compoziția frizei și în

detaliul figurilor, în cadența suveran ordonată și totuși neconstrinsă, în pasul fără grabă și fără moliciune, în gestul destins și nervos laolaltă. « Omul e ființa cea mai inteligentă pentru că are mâini », — explica acum vreo 2500 de ani Anaxagoras.

Terase către mare, oleandri lângă drumuri, pe ramuri portocale, — urcăm spre un orașel cu aer italianesc, cu acoperișuri simpatic barochizante. Ceasul e clar și bun, aproape de seară, sîntem iute pe înălțimea dominatoare unde romanii așezaseră monumentul de la Turbia, închinat lui Augustus. O restaurare dubioasă, prea lustruită, fără scrupulul asprimii expresive, dăunează impresiei mai dure pe care ar fi trebuit s-o lase ruina aceasta de puternic *Tropaeum*. Cel de la noi, de la Adamclisi, e infinit mai tulburător, în peisajul de arșiță în care și-a înfipt imperios rădăcina. Dar locul de aici comandă magnific traversarea Alpilor și întinderile largi ale mării. Mi-am întors ochii spre sud, și de pe culmea aceasta — favoare a orei necorupt senine — am descoperit Corsica, albind departe, intangibilă, în zare.

Iar la Antibes, pe terasa castelului Grimaldi — unde e muzeul Picasso — simțeam privirile alunecînd încă mai departe, spre o Africă nevăzută, himerică. Se lăsau conduse de statuile ce străjuiesc balustrada, de bronzurile lui Germaine Richier, figuri absente, oarbe, și totuși purtînd semnele unei consumpții patetice; parcă, în veghea lor siderală, ar fi atins un *zaimf* care ucide, cînd îl contempli.

Dar Alexandria lui Lawrence Durrell, cu străzi pe care pașii nocturni sună parcă ar măsura lugubrele canale ale lunii? Fosfor lunar pe întinderea mării, o lungă cicatrice albă — o plajă pustie, ploi de nisip sinistre, sub suflarea khamsinului, feluci care poartă ființe cu fața înfășurată în cîrpe, straniu plutind ca niște vampiri. Farmec impur, senzualitate dureroasă, o exasperare surdă în senzații, « după amiezi toride, care asudă miere », luna care « alunecă parcă pe nervi, ca un arcuș », în nopțile argintii, de primăvară — cine ar putea uita partitura magistral complexă din *Justine*, imensul sentiment de exil pe care-l degajă orașul acesta compozit și promiscuu, această deznădăjdărită capitală a plăcerilor — în paginile romanului? « Trupurile, notează povestitorul — ne erau jupuite de vînturile aspre, arzătoare, suflînd dinspre deșertul african »; și în loc să biruie solitudinea, îmbrățișările nu făceau decît s-o exacerbeze.

Mi s-a întipărit în minte, indelebil, acest episod vizionar din romanul lui Durrell: cuceritorii macedoneni mărșăluind epuizați, fără speranță, intrînd în Egipt ca într-o fatalitate fascinantă, ca într-un diamant negru, în care te pierzi. . . Astfel se simte și eroul din *Justine*, iremediabil, aproape hipnotic alunecînd pe versantul unui destin fără speranță și fără regrete. Într-o seară, aton și inutil — a ținut o conferință căreia nu-i dă nici o importanță — merge prin ploaie, cu hainele ude: o ploaie măruntă, bicioasă de vîntul litoralului. Și dintr-o vitrină, pe eticheta unei cutii de măsline, îi răsare în ochi numele italian *Orvieto*. Intră în magazin, cumpără cutia, brusc apucat de nostalgia de a fi pe țărmul celălalt, « pe țărmul cel bun al Mediteranei »: în fața cutiei deschise, « m-am pus să devorez Italia, carnea ei arsă de soare, solul fecund, vițele ei consacrate ».

Însă « țărmul cel bun al Mediteranei » nu e numai decît acela din față; astfel de opoziții pot deveni uneori paradoxal reversibile. Ca să intuiească pregnant anti-chitatea clasică și noblețea ei de atitudini, lui Delacroix nu-i trebuise tradiționala călătorie în Italia — pe care n-a făcut-o niciodată; dimpotrivă, găsise Hellada în Maghreb, pe țărmul african, în ambianța cea mai exotică. « Am rîs grozav de Grecii lui David », scrie el din Maroc, în 1831, gîndindu-se la ficțiunea lividă elaborată

într-un plan sincron, după legea tipologiei lor adânci, nu așezându-le suprapus, diacronic. Nu pentru că istoria n-ar merita aici să te intereseze la tot pasul, în cel mai înalt grad; ci tocmai pentru că-i așa de inseparabil prinsă în acest peisaj, în articulațiile lui adânci, încât nu mai cere o expunere metodică, demonstrativă. Trecutul are aici pregnanța prezentului, de aceea Cézanne — sufletul cel mai adânc mediteranian, dintre marii pictori ai ultimului secol — simțea în el năzuința și puterea de a face o artă modernă, proaspătă, de o mare acuitate senzorială, și în același timp solidă, nobil cristalizată, asemenea operelor fundamentale pe care le admirăm în muzee. A atinge fără pastişă, cu direcitate peisagistică, acel *mare stil* care a fost semnul clasicismului, — asta a izbutit Cézanne, asta îi dă un loc de răscruce în istoria artei. În el, Mediterana era o prezență definitiv înrădăcinată, indiscutabilă, nu un suspin visător, nu o ciudată expiație. O purta în sine, fără vreo exuberanță, cu asprimi și vîlvătăi dominate, ca o zestre naturală, de soare arzător și grav.

Cum aspră îți iese în față, la cîțiva kilometri de Aix-en-Provence, silueta muntelui Saint-Victoire, spinarea pietroasă de atîtea ori pictată de Cézanne. Mi-o aminteam, din imaginile operei, uneori pornită în sus, cu nu știu ce elan geologic, strîns și dur, ca o măsă rău iscată spre cer, alteori — linie calmă, destinsă, arhitectură sublimă, de orgă, dominînd oglinda apelor de la L'Estaque. I-am dat înconjur pe șoselele din preajmă, din ce în ce mai emoționat. La o margine de drum, o stelă de piatră, deloc orgolioasă, omagia memoria zbuciumată a pictorului: pe unul din itinerarele pe care le străbătea, ieșind la peisaj. Așa a și murit — se știe —, așa a contractat și congestia care l-a răpus: prins de o furtună, pe un astfel de drum.

Rătăcisem, într-un rînd, drumul, mergeam spre Saint-Tropez, și am apucat alt tren decît trebuia. M-am trezit pe un traseu liniștit, provincial, scutit de ambiții; ore întregi, nu mai trecea nici un tren prin gara în care coborîsem. Însă peisajul avea o personalitate acuzată, de un farmec mai rar decît zonele ilustru spectaculoase, decît Riviera cu șosele alergînd paralel, pe trei etaje, la niveluri deosebite ale fa-lezei, sau chiar decît masivul de stînci roșii, neverosimil roșii, care formează țărnul în spre Saint-Raphaël. Aici, în interior, mai departe de coastă, reliefurile se arătau îndesate, robuste, peisajul era îndărătnic și totuși mai discret. Distingeam parcă ecouri din pictura liniștit rafinată a lui Bonnard; din impresia aceea de bonomie surîzătoare, fără grimasă, care pe el nu-l părăsește nici în momentele de maximă acuitate a simțirii. Ciudat caz, acesta, al unui pictor așa de atașat imediatului, așa de « burghez », de o sensibilitate așa de confortabilă în aparență, — și care se vadește, totuși, plin de libertatea vastă a visului, plin de o lumină care cîntă l Por-nise la drum simplificînd formele după intuițiile unui decorativism japonizant. Dar pictura sa corectează curînd ceea ce era precar și exterior într-un astfel de exotism; ea dobîndește o carnalitate admirabilă, făcută din lumină fluidă și mată. *Vara*, uriașă pînă pe care am găsit-o la Vence, la Fundația Maeght, e ca o scenografie fabuloasă, în primul plan, niște copii stau parcă pe o poliță de albastru — ai spune, abandonată pe o plajă de vis —, dincolo de care urmează fosa fantastic mîngietoare a valurilor de verde și oranj solar, concavitatea aceasta caldă, care dintr-un peisaj de țară, de cîmpie prietenoasă, face un soi de mare vastă, exaltantă. Copacii care se apleacă peste acest colț de priveliște au îndoirea unor draperii de brumă albăstrie, o arcuire de păuni mirifici. Nu lipsesc detaliile de simpatică bonomie, cătelul brun, chincit lîngă copii, e delicios, cu capul ascuțit, ca de pescăruș. Căci fabulosul lui Bonnard nu e o evaziune exotică, el se aliază tocmai cu plăcerea artistului de a rămîne printre lucrurile unei ambianțe apropiate, cordiale. Vastitatea naște aici,

într-un plan sincronic, după legea tipologiei lor adânci, nu așezându-le suprapus, diacronic. Nu pentru că istoria n-ar merita aici să te intereseze la tot pasul, în cel mai înalt grad; ci tocmai pentru că-i așa de inseparabil prinsă în acest peisaj, în articulațiile lui adânci, încît nu mai cere o expunere metodică, demonstrativă. Trecutul are aici *pregnanța prezentului*, de aceea Cézanne — sufletul cel mai adînc mediteranian, dintre marii pictori ai ultimului secol — simțea în el năzuința și puterea de a face o artă modernă, proaspătă, de o mare acuitate senzorială, și în același timp solidă, nobil cristalizată, asemenea operelor fundamentale pe care le admirăm în muzee. A atinge fără pastişă, cu direcitate peisagistică, *acel mare stil* care a fost semnul clasicismului, — asta a izbutit Cézanne, asta îi dă un loc de răscruce în istoria artei. În el, Mediterana era o prezență definitiv înrădăcinată, indiscutabilă, nu un suspin visător, nu o ciudată expiație. O purta în sine, fără vreo exuberanță, cu asprimi și vîlvătăi dominate, ca o zestre naturală, de soare arzător și grav.

Cum aspră îți iese în față, la cîțiva kilometri de Aix-en-Provence, silueta muntelui Sainte-Victoire, spinarea pietroasă de atîtea ori pictată de Cézanne. Mi-o aminteam, din imaginile operei, uneori pornită în sus, cu nu știu ce elan geologic, strîns și dur, ca o măsă rău iscată spre cer, alteori — linie calmă, destinsă, arhitectură sublimă, de orgă, dominînd oglinda apelor de la L'Estaque. I-am dat înconjur pe șoselele din preajmă, din ce în ce mai emoționat. La o margine de drum, o stelă de piatră, deloc orgolioasă, omagia memoria zbuciumată a pictorului: pe unul din itinerarele pe care le străbătea, ieșind la peisaj. Așa a și murit — se știe —, așa a contractat și congestia care l-a răpus: prins de o furtună, pe un astfel de drum.

Rătăcisem, într-un rînd, drumul, mergeam spre Saint-Tropez, și am apucat alt tren decît trebuia. M-am trezit pe un traseu liniștit, provincial, scutit de ambiții; ore întregi, nu mai trecea nici un tren prin gara în care coborîsem. Însă peisajul avea o personalitate acuzată, de un farmec mai rar decît zonele ilustru spectaculoase, decît Riviera cu șosele alergînd paralel, pe trei etaje, la niveluri deosebite ale fa-lezei, sau chiar decît masivul de stînci roșii, neverosimil roșii, care formează țărnul în spre Saint-Raphaël. Aici, în interior, mai departe de coastă, reliefurile se arătau îndesate, robuste, peisajul era îndărătnic și totuși mai discret. Distingeam parcă ecouri din pictura liniștit rafinată a lui Bonnard; din impresia aceea de bonomie surîzătoare, fără grimasă, care pe el nu-l părăsește nici în momentele de maximă acuitate a simțirii. Ciudat caz, acesta, al unui pictor așa de atașat imediatului, așa de « burghez », de o sensibilitate așa de confortabilă în aparență, — și care se vădește, totuși, plin de libertatea vastă a visului, plin de o lumină care cîntă l Por-nise la drum simplificînd formele după intuițiile unui decorativism japonizant. Dar pictura sa corectează curînd ceea ce era precar și exterior într-un astfel de exotism; ea dobîndește o carnalitate admirabilă, făcută din lumină fluidă și mată. *Vara*, uriașă pînă pe care am găsit-o la Vence, la Fundația Maeght, e ca o scenografie fabuloasă, în primul plan, niște copii stau parcă pe o poliță de albastru — ai spune, abandonată pe o plajă de vis —, dincolo de care urmează fosa fantastic mîngietoare a valurilor de verde și oranj solar, concavitatea aceasta caldă, care dînr-un peisaj de țară, de cîmpie prietenoasă, face un soi de mare vastă, exaltantă. Copacii care se apleacă peste acest colț de priveliște au înđoirea unor draperii de brumă albăstrie, o arcuire de păuni mirifici. Nu lipsesc detaliile de simpatică bonomie, cătelul brun, chincit lîngă copii, e delicios, cu capul ascuțit, ca de pescăruș. Căci fabulosul lui Bonnard nu e o evaziune exotică, el se aliază tocmai cu plăcerea artistului de a rămîne printre lucrurile unei ambianțe apropiate, cordiale. Vastitatea naște aici,

SPIRITUL MEDITERANE

*Prin gândire și cuvînt, Cetatea noastră a depășit
de mult pe ceilalți, încît ucenicii ei au ajuns das-
ai omenirii întregi, și numele de Grec, înce-
de a desemna doar un neam, numește o cultu-*

I S O C R A T
P a n e g i r i c

WINCKELMAN

Grecii

Avansul dobîndit de greci în artă se datorește în parte cerului, în p-
constituției și guvernării și a felului de gândire format prin aceste.
aceeași măsură se datorește însă și considerației dată artiștilor și apli-
ilor artei.

Cerul dă viață seminței din care să crească arta și pentru sămînța ac-
Grecia era solul cel mai bine ales. Talentul pentru filozofie, pe care E-
il atribuia cu exclusivitate grecilor, a fost acela care a făcut arta și
prețuită. Multe din lucrurile care ne-ar părea de domeniul idealului,
la ei naturale. Natura însăși, după ce a trecut prin frig și cald, s-a în-

* Fragmente.

SPIRITUL MEDITERANEI

Prin gândire și cuvînt, Cetatea noastră a depășit atît de mult pe ceilalți, încît ucenicii ei au ajuns dascăli ai omenirii întregi, și numele de Grec, încetînd de a desemna doar un neam, numește o cultură.

I S O C R A T E,
P a n e g i r i c u l.

WINCKELMANN

Grecii

Avansul dobîndit de greci în artă se datorește în parte cerului, în parte constituției și guvernării și a felului de gândire format prin acestea; în aceeași măsură se datorește însă și considerației dată artiștilor și aplicațiilor lor artei.

Cerul dă viață seminței din care să crească arta și pentru sămînța aceasta Grecia era solul cel mai bine ales. Talentul pentru filozofie, pe care Epicur îl atribuia cu exclusivitate grecilor, a fost acela care a făcut arta și mai prețuită. Multe din lucrurile care ne-ar părea de domeniul idealului, erau la ei naturale. Natura însăși, după ce a trecut prin frig și cald, s-a instalat

* Fragmente.

umbra în picturile grecești. Apollodor și după el, și Zeuxis, maestrul și ucenicul, celebri pe vremea Olimpiadei a nouăzecea, sînt primii care s-au evidențiat în acestea. Tablourile de dinaintea lor trebuie închipuite ca niște statui puse una lîngă alta, care, în afara acțiunii în care erau opuse ca figuri izolate, nu păreau să realizeze un ansamblu, așa cum erau de altfel picturile redată pe așa numitele vase etrusice. Eufranor, contemporan cu Praxitel și deci mai tîrziu decît Zeuxis, a adus, după cum spune Plinius, simetria în pictură.

Evoluția mai tîrzie a picturii se explică în parte prin însăși arta aceasta și prin aplicațiile ei. Căci dacă sculptura a lărgit cultul zeilor, ea s-a și dezvoltat prin aceasta. Pictura nu s-a bucurat însă de un avantaj similar: ea era dedicată zeilor și templelor și unele temple ca acela al Junonei din Samos, erau adevărate «pinacoteci», adică galerii de tablouri; la Roma, în templul păcii, adică în camerele și în arcadele de sus ale acestuia, erau atîrnate tablourile măștrilor mai de seamă.

Pictura și sculptura se comportă la fel ca oratoria față de poezie. Aceasta, utilizată la acțiuni sfinte și tratată ca atare, a ajuns mai de vreme la perfecțiune, cauză pentru care, după cum spune Cicero, au existat mai mulți poeți buni decît oratori. Găsim în schimb că pictorii erau în același timp și sculptori. Astfel un pictor atenian, Mico, a sculptat o statuie lui Kallias din Atena. Chiar și Apelles a lucrat statuia fiicei regelui spartan Archidamus, Cynica.

Iată avantajele artei grecilor față de a altor popoare; iată de ce pe planul ideilor și pe un astfel de sol au putut crește fructe atît de splendide.

umbra în picturile grecești. Apollodor și după el, și Zeuxis, maestrul și ucenicul, celebri pe vremea Olimpiadei a nouăzecea, sînt primii care s-au evidențiat în acestea. Tablourile de dinaintea lor trebuie închipuite ca niște statui puse una lîngă alta, care, în afara acțiunii în care erau opuse ca figuri izolate, nu păreau să realizeze un ansamblu, așa cum erau de altfel picturile redată pe așa numitele vase etrusce. Eufanor, contemporan cu Praxitel și deci mai tîrziu decît Zeuxis, a adus, după cum spune Plinius, simetria în pictură.

Evoluția mai tîrzie a picturii se explică în parte prin însăși arta aceasta și prin aplicațiile ei. Căci dacă sculptura a lărgit cultul zeilor, ea s-a și dezvoltat prin aceasta. Pictura nu s-a bucurat însă de un avantaj similar: ea era dedicată zeilor și templelor și unele temple ca acela al Junonei din Samos, erau adevărate «pinacoteci», adică galerii de tablouri; la Roma, în templul păcii, adică în camerele și în arcadele de sus ale acestuia, erau atîrnate tablourile maeștrilor mai de seamă.

Pictura și sculptura se comportă la fel ca oratoria față de poezie. Aceasta, utilizată la acțiuni sfinte și tratată ca atare, a ajuns mai de vreme la perfecțiune, cauză pentru care, după cum spune Cicero, au existat mai mulți poeți buni decît oratori. Găsim în schimb că pictorii erau în același timp și sculptori. Astfel un pictor atenian, Mico, a sculptat o statuie lui Kallias din Atena. Chiar și Apelles a lucrat statuia ficei regelui spartan Archidamus, Cynica.

Iată avantajele artei grecilor față de a altor popoare; iată de ce pe planul ideilor și pe un astfel de sol au putut crește fructe atît de splendide.

lipsită de viață? Nu există decît o singură explicație și anume aceea că natura a dispărut din lumea noastră și că nu o putem regăsi decît în afara acestei lumi, în acea neînsușită, în adevărurile acesteia. Nu un *atașament natural* prea mare, ci, dimpotrivă *adversitatea naturală* în relațiile, în condiția și moravurile noastre ne împinge ca din instinctul incipient al adevărului și al simplității, care întocmai ca și aptitudinea morală din care porcede, sălășluiește incoruptibil și inextingibil în inimile tuturor, să căutăm satisfacții în lumea fizică, satisfacții pe care nu le putem găsi în lumea morală. Unica noastră natură pe care nu o putem face să tacă și pe care o mai putem întîlni uneori și în lumea cultă, este copilăria.

... Cu totul altfel se petreceau lucrurile la grecii din antichitate. La aceștia, cultura nu se dezvoltase într-atît încît să se dispenseze de natură. Întregul eșafodaj al vieții lor sociale fusese ridicat pe simțiri, nu pe cîrpăcelile artei; însăși mitologia lor constituie sugestia unui sentiment naiv, nu al rațiunii meditative, ca religiozitatea națiunilor moderne. Așadar, dacă grecii nu au pierdut natura din umanitatea lor, aceasta nu-i putea lua prin surprindere chiar dincolo de limitele ei. În consecință ei nu aveau neapărată nevoie nici de obiecte în care să se poată regăsi. Împăcați în sine, fericiți în sentimentul umanității lor, își găseau liniștea în acest *sumum*. Noi în schimb, niciodată împăcați cu noi înșine, nefericiți de pe urma experiențelor noastre cu lumea, nu urmărim alt interes major decît pe acela de a ne izbăvi de lumea aceasta, de a face să dispară din fața ochilor noștri imagini atît de nereușite.

Sentimentul despre care este vorba aci, nu e acela pe care-l aveau anticii, ci mai degrabă se poate vorbi despre sentimentul pe care noi îl nutrim față de antici. Ei percepeau natural, în vreme ce noi percepem naturalul. Fără îndoială că altul era sentimentul care copleșea inima lui Homer, cînd găzduia pe divinul păzitor de porci, Ulysse, decît acela pe care-l încerca tînărul Werther, recitînd acest cînt în fața unei societăți plicticoase.

... Ca pretutindeni, poeții sînt, prin definiție, *ocrotitorii naturii*. Acolo unde nu-și mai pot îndeplini pe de-a-ntregul această misiune sau cînd au înfruntat distrugătoarele influențe ale unor forme arbitrare și artificiale, ei devin *martorii și răzbnătorii naturii*. Ei devin *natură* sau *căutătorii naturii* pierdute. Din această atitudine se nasc două modalități diferite de poezie, care epuizează întregul domeniu al poeziei și dau măsura valorii ei. Toți poeții, care sînt în adevăr poeți, se vor integra fie în rîndul celor *naivi*, fie în rîndul celor *sentimentali*, în funcție de epoca în care trăiesc și se dezvoltă sau în măsura în care anumite întîmplări exercită o influență asupra emotivității lor.

În românește de L. VOITA

lipsită de viață? Nu există decît o singură explicație și anume aceea că natura a dispărut din lumea noastră și că nu o putem regăsi decît în afara acestei lumi, în acea neînsufletită, în adevărurile acesteia. Nu un *atașament natural* prea mare, ci, dimpotrivă *adversitatea naturală* în relațiile, în condiția și moravurile noastre ne împinge ca din instinctul incipient al adevărului și al simplității, care întocmai ca și aptitudinea morală din care porcede, sălășluiește incoruptibil și inextingibil în inimile tuturor, să căutăm satisfacții în lumea fizică, satisfacții pe care nu le putem găsi în lumea morală. Unica noastră natură pe care nu o putem face să tacă și pe care o mai putem întîlni uneori și în lumea cultă, este copilăria.

... Cu totul altfel se petreceau lucrurile la grecii din antichitate. La aceștia, cultura nu se dezvoltase într-atît încît să se dispenseze de natură. Întregul eșafodaj al vieții lor sociale fusese ridicat pe simțiri, nu pe cîrpăcelile artei ; însăși mitologia lor constituie sugestia unui sentiment naiv, nu al rațiunii meditative, ca religiozitatea națiunilor moderne. Așadar, dacă grecii nu au pierdut natura din umanitatea lor, aceasta nu-i putea lua prin surprindere chiar dincolo de limitele ei. În consecință ei nu aveau neapărată nevoie nici de obiecte în care să se poată regăsi. Împăcați în sine, fericiți în sentimentul umanității lor, își găseau liniștea în acest *sumum*. Noi în schimb, niciodată împăcați cu noi înșine, nefericiți de pe urma experiențelor noastre cu lumea, nu urmărim alt interes major decît pe acela de a ne izbăvi de lumea aceasta, de a face să dispară din fața ochilor noștri imagini atît de nereușite.

Sentimentul despre care este vorba aci, nu e acela pe care-l aveau anticii, ci mai degrabă se poate vorbi despre sentimentul pe care noi îl nutrim față de antici. Ei percepeau natural, în vreme ce noi percepem naturalul. Fără îndoială că altul era sentimentul care copleșea inima lui Homer, cînd găzduia pe divinul păzitor de porci, Ulysse, decît acela pe care-l încerca tînărul Werther, recitînd acest cînt în fața unei societăți plicticoase.

... Ca pretutindeni, poeții sînt, prin definiție, *ocrotitorii naturii*. Acolo unde nu-și mai pot îndeplini pe de-a-ntregul această misiune sau cînd au înfruntat distrugătoarele influențe ale unor forme arbitrare și artificiale, ei devin *martorii* și *răzbunătorii naturii*. Ei devin *natură* sau *căutătorii naturii* pierdute. Din această atitudine se nasc două modalități diferite de poezie, care epuizează întregul domeniu al poeziei și dau măsura valorii ei. Toți poeții, care sînt în adevăr poeți, se vor integra fie în rîndul celor *naivi*, fie în rîndul celor *sentimentali*, în funcție de epoca în care trăiesc și se dezvoltă sau în măsura în care anumite întîmplări exercită o influență asupra emotivității lor.

În românește de L. VOITA

ce duce la pierzanie căci el omoară bărbații; el este acela care purifică și izbăvește de Eumenide — vechile zeități subterestre, care urmăresc împlinirea dreptului aspru și strict; el însuși este pur, nu are soție, ci numai o soră, nefiind implicat ca Zeus în multe istorii urâte; el este acela care știe și se pronunță, cântărețul și conducătorul muzelor, precum soarele conducătorul armonioasei hori a constelațiilor. Tot astfel Naiadele au devenit muze. Mama zeilor, Cybele, adorată încă la Efes ca Artemis, abia se poate recunoaște la greci în Artemis, fecioara castă care ucide sălbăticiunile. Obiecției că această metamorfozare a naturalului în spiritual ar corespunde unei alegorizări a noastre sau a uneia grecești de mai târziu i se poate opune faptul că această răsucire a naturalului la spiritual este chiar spiritul grecesc. Epigramele grecești cuprind asemenea treceri de la senzual la spiritual. Numai intelectul abstract nu este în stare să priceapă unitatea dintre natural și spiritual.

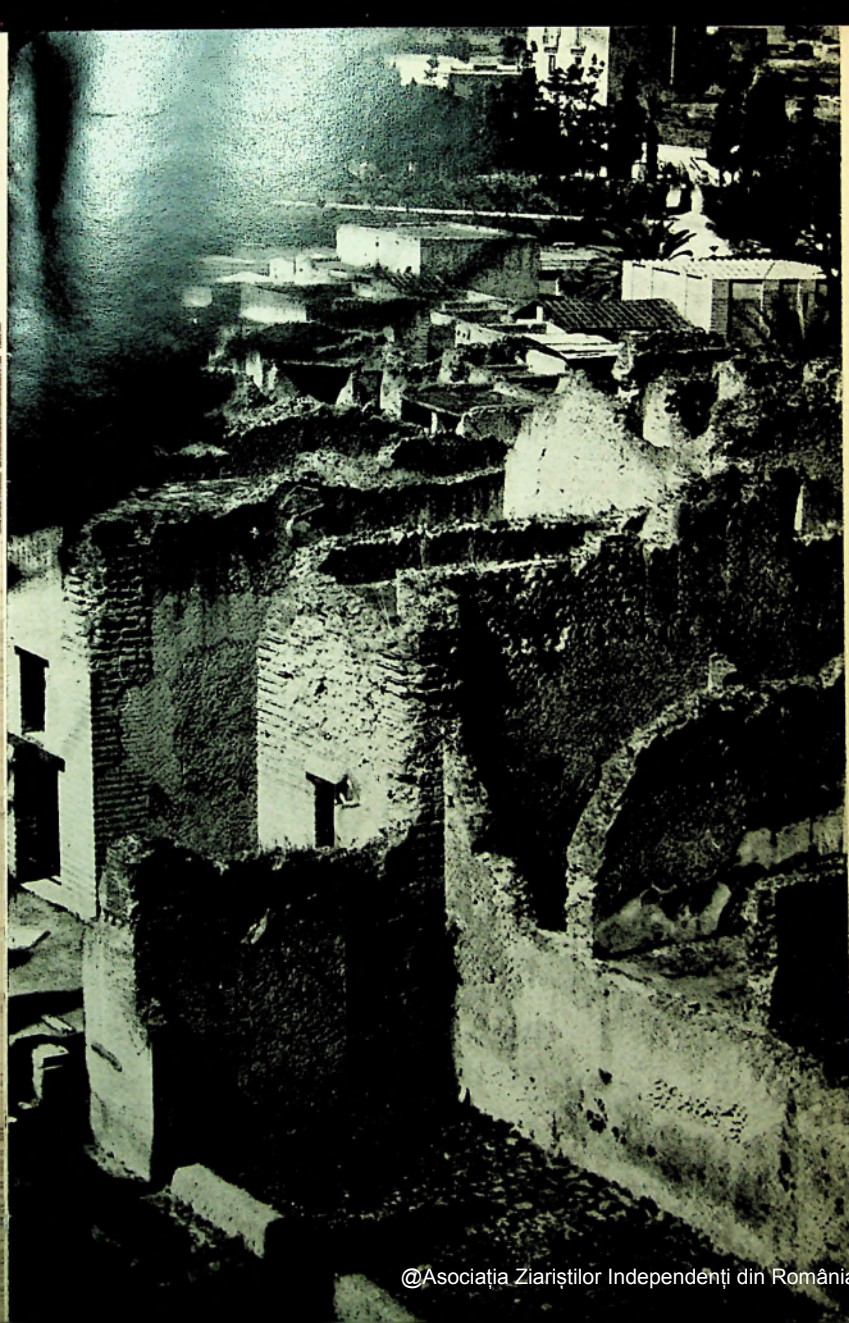
În continuare, adăugăm că zeii trebuie concepuți ca individualități, nu ca abstracții cum sînt de pildă știința, unicul, timpul, cerul, necesitatea. Asemenea abstracțiuni nu formează conținutul acestor zei; ei nu sînt alegorii, nici ființe abstracte, împodobite cu atribute multiple fixate de ele, ca Horațiana *neceditas clavis trabalibus*. Tot așa de puțin sînt zeii simboluri, căci simbolul este numai un semn, sensul a altceva. Zeii grecești exprimă ceea ce sînt ei înșiși. Liniștea eternă și claritatea înțeleaptă din capul lui Apollo nu sînt un simbol, ci expresia în care apare spiritul, manifestîndu-și prezența. Zeii sînt subiecte, individualități concrete; o ființă alegorică nu are însușiri și este ea însăși numai o însușire. Mai mult, zeii sînt caractere deosebite, întrucît în fiecare dintre ei există o determinare preponderentă caracteristică; dar ar fi zadarnic, dacă am voi să cuprindem acest circuit de caractere într-un sistem. Zeus stăpînește, ce-i drept, peste ceilalți zei, dar nu cu depline puteri, astfel că ei sînt lăsați să dispună liberi de particularitatea lor. Însă, deoarece întregul conținut spiritual și moral aparținea zeilor, unitatea suprapusă lor trebuia în chip necesar să rămînă abstractă; ea era deci *fatum*-ul inform și fără conținut, necesitatea a cărei tristețe își are cauza în faptul că ea este cea lipsită de spirit, pe cînd zeii se găsesc în raport prietenesc față de oameni, fiind naturi spirituale.

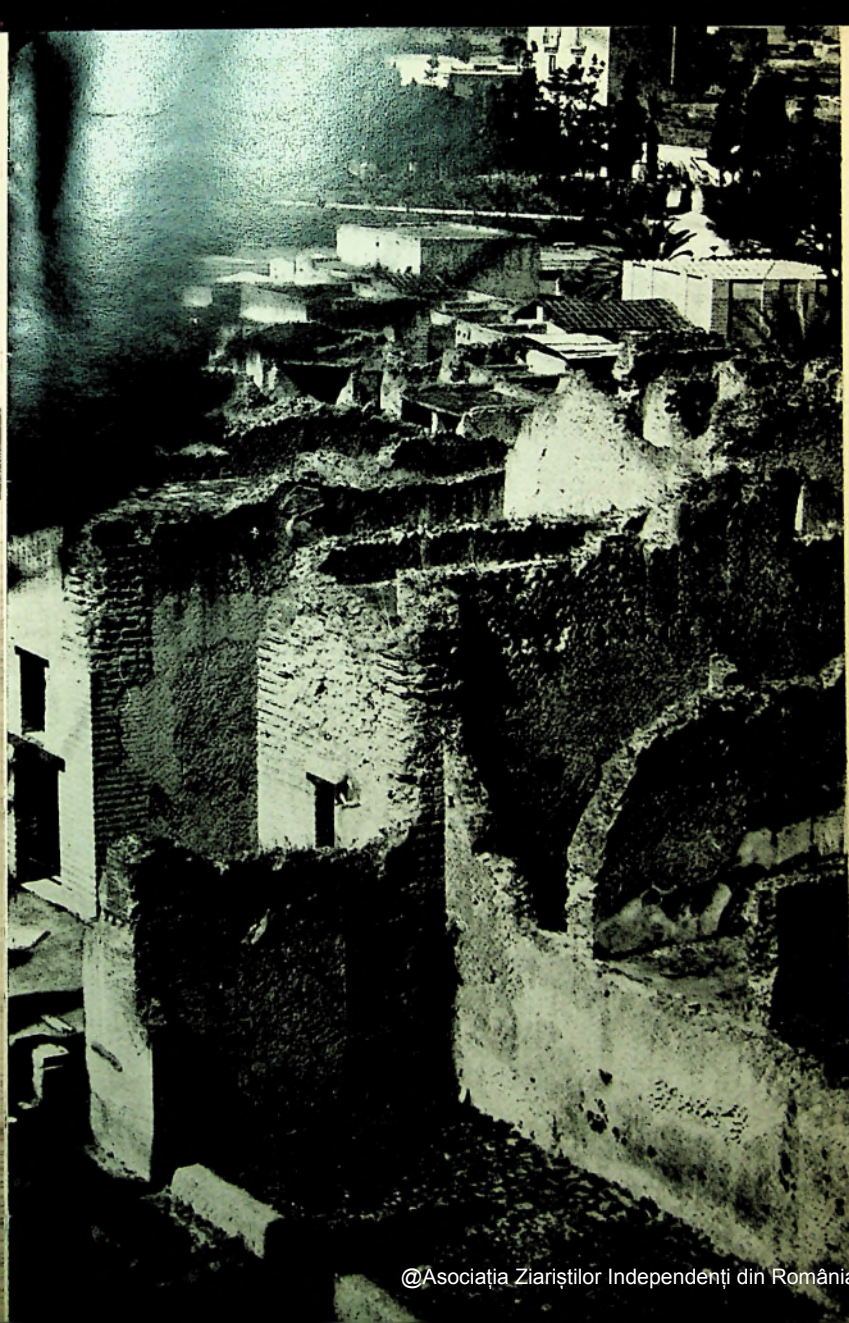
În românește de PETRU DRĂGHICI și RADU STOICHIȚĂ

ce duce la pierzanie căci el omoară bărbații; el este acela care purifică și izbăvește de Eumenide — vechile zeități subterestre, care urmăresc împlinirea dreptului aspru și strict; el însuși este pur, nu are soție, ci numai o soră, nefiind implicat ca Zeus în multe istorii urite; el este acela care știe și se pronunță, cântărețul și conducătorul muzelor, precum soarele conducătorul armonioasei hori a constelațiilor. Tot astfel Naiadele au devenit muze. Mama zeilor, Cybele, adorată încă la Efes ca Artemis, abia se poate recunoaște la greci în Artemis, fecioara castă care ucide sălbăticiunile. Obiecției că această metamorfozare a naturalului în spiritual ar corespunde unei alegorizări a noastre sau a uneia grecești de mai târziu i se poate opune faptul că această răsucire a naturalului la spiritual este chiar spiritul grecesc. Epigramele grecești cuprind asemenea treceri de la senzual la spiritual. Numai intelectul abstract nu este în stare să priceapă unitatea dintre natural și spiritual.

În continuare, adăugăm că zeii trebuie concepuți ca individualități, nu ca abstracții cum sînt de pildă știința, unicul, timpul, cerul, necesitatea. Asemenea abstracțiuni nu formează conținutul acestor zei; ei nu sînt alegorii, nici ființe abstracte, împodobite cu attribute multiple fixate de ele, ca Horațiana *neceditas clavis trabalibus*. Tot așa de puțin sînt zeii simboluri, căci simbolul este numai un semn, sensul a altceva. Zeii grecești exprimă ceea ce sînt ei înșiși. Liniștea eternă și claritatea înțeleaptă din capul lui Apollo nu sînt un simbol, ci expresia în care apare spiritul, manifestîndu-și prezența. Zeii sînt subiecte, individualități concrete; o ființă alegorică nu are însușiri și este ea însăși numai o însușire. Mai mult, zeii sînt caractere deosebite, întrucît în fiecare dintre ei există o determinare preponderentă caracteristică; dar ar fi zadarnic, dacă am voi să cuprindem acest circuit de caractere într-un sistem. Zeus stăpînește, ce-i drept, peste ceilalți zei, dar nu cu depline puteri, astfel că ei sînt lăsați să dispună liberi de particularitatea lor. Însă, deoarece întregul conținut spiritual și moral aparținea zeilor, unitatea suprapusă lor trebuia în chip necesar să rămînă abstractă; ea era deci *fatum*-ul inform și fără conținut, necesitatea a cărei tristețe își are cauza în faptul că ea este cea lipsită de spirit, pe cînd zeii se găsesc în raport prietenesc față de oameni, fiind naturi spirituale.

În românește de PETRU DRĂGHICI și RADU STOICHIȚĂ

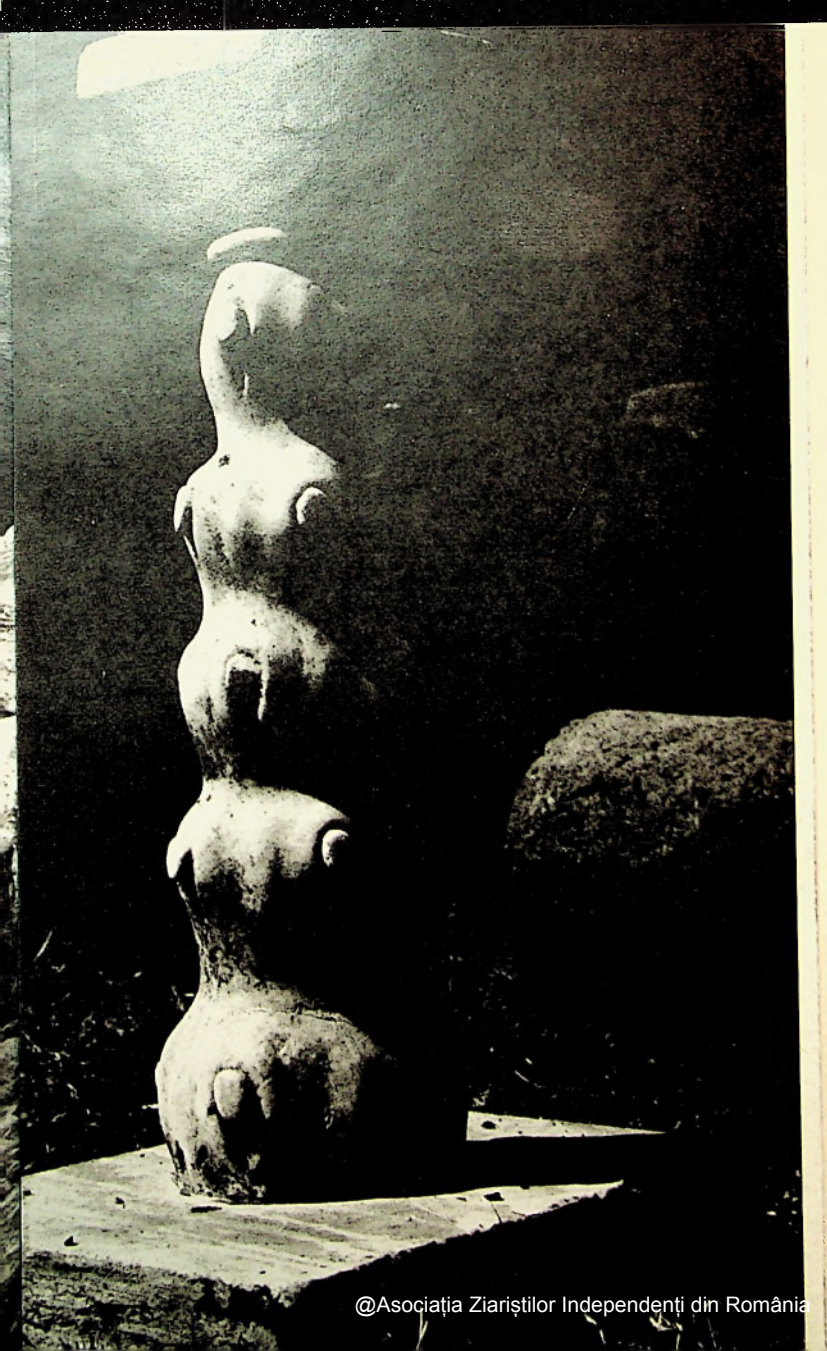

- 1 La Teatrul lui Marcellus, Roma
- 2 Mobilă antică la Herculaneum
- 3 Urme de car, Herculaneum
- 4 Herculaneum
- 5 Sarcofagul soților, artă etruscă,
Villa Giulia, Roma

tere. Prin urmare, în nici un caz, o astfel de dezvoltare a societății care să excludă orice raport între mitologie și natură, adică orice mitologizare a naturii; deci care să ceară artiștilor o imaginație independentă de mitologie.

Pe de altă parte: poate exista oare un Ahile în epoca prafului de pușcă și a plumbului? Sau, în genere, Iliada în epoca preseii sau chiar a mașinii tipografice? Nu amuțesc oare cîntul și cuvîntul și muza în mod necesar odată cu presa tipografică, nu dispar deci condițiile necesare ale poeziei epice?

Dificultatea nu constă însă în a înțelege că arta și epopeea greacă sînt legate de anumite forme de dezvoltare socială. Dificultatea constă în faptul că ele ne mai produc încă și astăzi o plăcere artistică și că mai contează în anumite privințe ca norme și modele inegalabile.

Un bărbat nu poate redeveni copil fără a deveni copilăros. Dar nu-l bucură oare naivitatea copilului, și oare nu trebuie el însuși să năzuiască să reproducă, pe o treaptă mai înaltă, adevărata sa esență? Nu renaște oare în natura copilului din fiecare epocă propriul ei caracter în toată naturalețea sa? De ce copilăria socială a omenirii, pe treapta pe care și-a atins dezvoltarea cea mai frumoasă, nu și-ar putea exercita, ca o etapă care nu se va mai întoarce niciodată, farmecul ei veșnic? Există copii rău-crescuți și copii precoci. Multe din popoarele vechi fac parte din această categorie. Copiii normali au fost grecii. Farmecul pe care arta lor îl exercită asupra noastră nu contrazice treapta socială nedezvoltată pe care a crescut. El este, dimpotrivă, rezultatul acesteia și este inseparabil legat de faptul că condițiile sociale necoapte în care s-a născut, și care singure i-au putut da naștere, nu mai pot reveni niciodată.

Din Introducerea la Contribuții la critica economiei politice.

DIALECTICA UNITĂȚII

Lupta anticilor putea lua sfîrșit numai prin nimicirea cerului vizibil, legătura substanțială a vieții, forța de gravitație a existenței politice și religioase, căci natura trebuie să fie sfărîmată în două pentru ca spiritul să se unifice în sine însuși. Grecii au sfărîmat-o cu ciocanul artistic al lui Hephaistos, au făcut din ea statui; romanii și-au împlîntat spada în inima ei, și popoarele au murit; mai apoi filozofia modernă dezlănțuie cuvîntul, îl face să se consume în focul sacru al spiritului; ca luptător al spiritului cu spiritul și nu ca apostat izolat, desprins din forța de gravitație a naturii, ea exercită o acțiune generală și dizolvă formele care împiedică generalul să iasă la iveală.

Din lucrările preliminare pentru o istorie a filozofiei epicureice, stoice și sceptice.

Rugăciune pe Acropole

I

N-am început să am amintiri decît foarte tîrziu. Poruncitoarea chemare care mă sili, în anii tinereții, a dezlega pe seama mea, nu cu îngăduința unora care taie firul în patru, ci cu înfrigurarea celui care luptă pentru viață, cele mai înalte probleme ale filosofiei și ale religiei, nu-mi lăsau nici un sfert de oră spre a privi înapoi. Zvîrlit pe urmă în fluviul veacului meu, de care eram pe de-a-ntregul neștiutor, mă aflai în fața unei priveliști cu adevărat tot atît de nouă pentru mine cum ar fi lumea de pe Saturn sau de pe Venus pentru cei cărora le va fi dat cîndva să o vadă. Totul mi se părea nevolnic, mai prejos moralicește decît ceea ce văzusem la Issy și la Saint-Sulpice; totuși, înălțimea stepenei de știință și de critică a unor oameni ca Eugène Burnouf, neasemuita viață ce se revărsa din convorbirea domnului Cousin, marea primenire pe care Germania o desăvîrșea în mai toate științele istorice, apoi călătoriile, apoi ardoarea de a compune, mă răpiră și nu-mi îngăduiră a mă gîndi la niște ani pe care îi și vedeam departe de mine. Șederea mea în Siria mă depărtă încă și mai mult de vechile mele amintiri. Simțirile cu totul noi pe care le încercai, vedeniile ce le avui aici ale unei lumi divine, străină de recile și melancolicele noastre selbe, mă sorbiră în întregime. Visurile mele fură, pentru cîtăva vreme, lanțul ars al Galaadului, piscul de pe Safed, unde se va arăta Messia; Carmelul și cîmpurile-i de asemenea semănate de mîna Domnului; genunea străvechii Aphaca, de unde iese fluviul Adonis. Lucru ciudat ! fu la Atena, în 1865, cînd încercai, pentru înțlia oară, un aprig simțămînt de întoarcere înapoi, o înfiorare ca o pală de fragedă adiere pătrunzătoare, venind de foarte departe.

Simțămîntul ce mi-l dădu Atena e cu mult cel mai puternic, din cîte am încercat vreodată. E un loc în care perfecțiunea există; nu sînt două: e acesta. Nu-mi închipuisem niciodată nimic asemănător. Era idealul cristalizat în marmură pentelică, ridicîndu-se aevea în fața ochilor mei. Pînă atunci, nu crezusem că desăvîrșirea e din lumea aceasta; o singură revelație mi se părea că se apropie de absolut. De multă vreme, nu mai credeam în miracol, în adevăratul înțeles al cuvîntului; cu toate acestea, destinul unic al poporului ebru, ducînd pînă la Isus și la creștinism, mi se înfățișa drept ceva cu totul deosebit. Or, iată că alături de miracolul ebru venea

să se așeze pentru mine miracolul grec, un lucru care n-a fost decît odată, care nu se mai văzuse niciodată, care nu se va mai vedea, dar a cărui împlinire va dăinui de-apururi, vreau să spun un tip de frumusețe eternă, fără nici o pată locală sau națională. Știam bine, înainte de călătoria mea, că Grecia crease știința, arta, filosofia, civilizația; dar scara îmi lipsea. Cînd văzui Acropole, avui revelația divinului, cum pentru întâia oară o avui cînd simții vie Evanghelia, zărind valea Iordanului de pe culmile de la Casinn. Lumea întregă mi se păru atunci barbară. Orientul mă izbi prin pompa, împăunarea, înșelătoriile lui. Romanii nu mai fură decît niște grosolani soldătoi; măreția celui mai frumos roman, a unui August, a unui Traian, nu-mi mai păru decît ifose pe lîngă înlesnirea, noblețea simplă a acestor cetățeni mîndri și liniștiți. Celți, germani, slavi mi se înfățișară ca soiuri de sciți zeloși, dar trudnic civilizați. Găseam evul nostru de mijloc fără găteală și fără port, plin de trufie pedestră și de pedantism. Carol Magnul îmi apăru ca un bine-legat grăjdar neamț; cavalerii noștri îmi părură niște bătărași, de care Temistocle sau Alcibiade ar fi zîmbit. A viețuit aici un popor de aristocrați, o obște în întregime alcătuită din cunoscători, o democrație care a intuit nuanțe de artă atît de fine încît rafinații noștri abia dacă le întrezăresc. S-a găsit aici o obște menită să înțeleagă ceea ce face frumusețea Propileelor și predominarea sculpturilor din Parthenon. Această revelație a grandorii adevărate și simple mă străbătu pînă în adîncurile ființei. Tot ce cunoscusem pînă atunci mi se păru silnicia stîngace a unei arte jezuitice, un rococo compus din pompă neghioabă, din șarlatanism și caricatură.

Mă impresurau, aceste simțăminte, mai ales pe Acropole. Un iscusit arhitect cu care călătorisem avea obicei să-mi spună că, pentru el, adevărul zeilor era în proporție cu frumusețea solidă a templelor ce li s-au ridicat. Judecată sub acest unghi, Athinē ar fi mai presus de orice rivalitate. Ce te uimește, într-adevăr, e că frumosul aici nu e decît cuviința desăvîrșită, rațiunea, cinstea însăși față de dumnezeire. Părțile ascunse ale clădirii sînt tot atît de îngrijite cît și cele care sînt văzute. Niciuna din acele perspective înșelătoare care, în bisericile noastre mai cu seamă, sînt ca o neconținută încercare de a induce divinitatea în eroare cu privire la prețul lucrului ce se înfățișează ochilor. Această vrednicie, acest bun simț, mă făceau să roșesc de a fi jertfit nu numai odată unui ideal mai puțin pur. Ceasurile pe care le petreceam pe dîmbul sacru al capiștii erau ceasuri de rugăciune. Întreaga-mi viață se depăna iar, ca o spovedanie atotcuprinzătoare, prin fața ochilor mei. Dar ce era mai ciudat e că, spovedindu-mi păcatele, ajungeam să mi le îndrăgesc; hotărîrile mele de a deveni clasic sfîrșeau prin a mă azvîrli mai mult decît oricînd la polul dimpotrivă. O filă învechită de care dau printre însemnările mele de călătorie cuprinde aceasta :

RUGĂCIUNEA PE ACROPOLE CÎND MI-A FOST DAT SĂ ÎNȚELEG DESĂVÎRȘITA FRUMUSEȚE

« O noblețe ! o, frumusețe simplă și adevărată ! zeiță al cărei cult înseamnă rațiune și cumințenie, tu, al cărei templu e o pildă înveșnicită de conștiință și de sinceritate, ajung tîrziu în tinda misterelor tale; aduc la altarul tău multe remușcări. Nesfîrșite cîntări mi-au trebuit spre a te găsi. Inițierea ce i-o dăruiai atenianului născînd printr-un zîmbet, eu am cucerit-o după multă frămîntare de cuget, cu prețul a lungi strădanii.

« M-am născut, zeiță cu ochi albaștri, din părinți barbari, la cimerienii buni și virtuoși ce sălășluiesc pe malul unei mări mohorîte, zbîrlită de stînci repezi, veșnic bătută de vijelii. Soarele, aici, abia dacă se cunoaște: florile sînt mușchii marini, algele și scoicile colorate ce scînteie în fundul golfurilor sihastru. Norii sînt aici parcă fără culoare, și veselie chiar e puțin tristă; dar izvoare de apă rece țîșnesc din stîncă, și ochii fetelor sînt ca izvoarele acestea verzi în care, pe funduri de ierbi unduitoare, se oglindește cerul.

« Străbunii mei, oricît de departe ne-am întoarce în trecut, erau dedați plutirilor îndepărtate, prin mări pe care Argonauții tăi nu le cunoscuseră. Auzeam, cînd eram tînăr, cîntece despre călătorii polare; fui legănat de amintirea ghețurilor plutitoare, a mărilor pîcloase care par ca de lapte, a ostroavelor pline de păsări care cîntă la ceasuri hotărîte și care, luîndu-și zborul toate deodată, întunecă bolta cerului.

« Preoți ai unui cult străin, ce se trăgea de la sirienii din Palestina, avură grija de a mă crește. Acești preoți erau înțelepți și sfinți. Ei mă învățară lungile istorii ale lui Cronos, care a zămislit lumea, și ale fiului său care, zice-se, a îndeplinit o călătorie pe acest pămînt. Templele lor sînt de trei ori mai înalte decît ale tale, o, Eurythmie, și asemenea unor păduri, numai că ele nu sînt trainice; ele se năruie la capătul a cinci sau șase sute de ani; sînt născociri de barbari, care-și închipuie că se poate înjgheba ceva bun în afara canoanelor pe care le-ai arătat inspirațiilor tăi, o, Rațiune. Dar aceste temple îmi erau dragi; nu studiasem arta ta divină; găseam în ele pe Dumnezeu. Se cîntau acolo psalmi de care-mi mai aduc aminte încă: « Rugămu-ne, luceafărului mărilor . . . regină a celor care gem în această vale de lacrimi »; sau: « Roză mistică, Turn de ivoriu, Casă de aur, Luceafăr al dimineții . . . » Uite, zeiță, cînd îmi amintesc de cîntările aceste, inima mi se-nmoaie, devin aproape apostat. Iartă-mi această rușine; tu nu poți să-ți închipui cît farmec au pus magii barbari în aceste stihuri și cît de greu îmi vine a urma rațiunea despuiață.

« Și, pe urmă, dacă-ai ști cît e de greu — acum unuia ca să te slujească ! Orice noblețe a pierit. Sciții au cucerit lumea. Nu mai e nici-o republică

de oameni liberi; nu mai sînt decît regi coborîtori dintr-un sînge gros, majestăți de care tu ai zîmbi. Greoii Hyperboreeni numesc ușuratici pe cei care te slujesc... O *panbeotie* înspăimîntătoare, o ligă a tuturor neroziilor, întinde peste lume o lespede de plumb, sub care te înăbuși. Chiar cei care te cinstesc, cită milă trebuie să-ți trezească ! Îți amintești de acel Caledonian care, acum cincizeci de ani, ți-a spart templul cu lovituri de ciocan, ca să-l ducă în Thulé? Așa fac toți... Am scris, urmînd cîteva din regulile ce-ți sînt dragi, o Theonoé, viața tînărului zeu pe care-l slujii din pruncie; ei mă privesc ca pe un Evhemeros; îmi scriu spre a mă întreba ce gînduri am urmărit; ei nu prețuiesc decît ceea ce face să sporească mesele lor de trapeziți. Și pentru ce se scrie viața zeilor, o, ceruri, dacă nu spre a face să fie iubit dumnezeiescul ce fu în ei, și a arăta că acest dumnezeiesc trăiește încă și va trăi de-apururea în inima omînitii ?

« Îți mai amîntești de ziua aceea, sub arhontatul lui Dionysodore, cînd un mic ovrei urît, vorbind greaca sirienilor, veni aici, străbătu tîndeale tale fără a te înțelege, citi inscripțiile tale alandala și crezu că află în incinta ta un altar închinat unui zeu care ar fi *Zeul necunoscut*? Ei bine, acest mic ovrei a biruit; timp de o mie de ani, ai fost socotită drept idol, o, Adevărită; timp de o mie de ani, lumea a fost o pustie în care nu încolțea nici-o floare. În tot acest timp, tu tăceai, o, Salpinx, trîmbiță a gîndirii. Zeiță a ordinei, icoană a statorniciei cerești, era o vină să fii iubită, și azi cînd după o neprecupețită muncă, am izbutit să ne apropiem de tine, sîntem învinuiți de a fi făptuit o crimă împotriva cugetului omenesc, rupînd lanțurile de care Platon se lipsea.

« Tu singură ești tînără, o Cora; tu singură ești neprihănită, o, Fecioară; tu singură ești teafără, o, Hygia; tu singură ești puternică, o, Victorie. Cetățile, tu le păzești, o, Promachos; tu ai ce se cuvine din Mars, o, Area; pacea e năzuința ta, o, Pașnică Legiuitoare, izvor al constituțiilor drepte. Democrație¹, tu, a cărei dogmă fundamentală e că tot binele își află sorgintea în popor, și că, pretutindeni unde nu e un popor care să hrănească și să inspire geniul, nu e nimic, învață-ne să extragem diamantul din gloatele impure. Pronie a lui Jupiter, lucrătoare divină, maică a oricărei industrii, ocrotitoare a muncii, o, Ergané, tu, care faci mîndria muncitorului civilizat și-l înalți atît de sus deasupra scitului trîndav. Înțelepciune, tu, pe care Zeus te zămisi, după ce și-a adunat întreaga putere a duhului, după ce a răsuflat adînc; tu, care sălășluiești în tatăl, întrutotul de o flintă cu el; tu, soața lui și conștiința lui; Energie a lui Zeus, scînteie ce aprinzi și ațîți flacăra eroilor și a oamenilor de geniu, ridică-ne deasupra simțurilor și fă-ne cu desăvîrșire netrupești. În ziua cînd Atenienii și Rodienii

¹ Ἀθηνᾶς Δημοκρατίας Le Bas, Inscr., I, 32^a

se luptară pentru sacrificiu, tu ți-ai ales lăcașul la Atenieni, ca mai înțelepți. Părintele tău îl coborî, cu toate acestea, pe Plutus într-un nor de aur deasupra cetății Rodienilor, pentru că și ei aduseseră închinare fiicei sale. Rodienii fură bogați; dar Atenienii avură spirit, adică adevărata bucurie, veșnica încântare, divină copilărie a inimii.

« Lumea nu se va mîntui decît întorcîndu-se la tine, lepădîndu-și lanțurile barbare. Să alergăm să venim în cete. Ce mîndră va fi ziua cînd toate orașele care au zmulș fărîme din templul tău, Veneția, Parisul, Londra, Copenhaga, își vor recunoaște jafurile, vor întocmi sacre teorii spre a readuce lespezile pe care le stăpînesc, spunînd : « Iartă-ne, zeiță! era doar spre a le mîntui de necuratele duhuri ale nopții » și-ți vor reclădi pereții în sunetul flautului, spre a ispăși crima nemernicului Lysandru! Apoi se vor duce în Sparta ca să blesteme tărîmul pe unde fu această stăpîină a erorilor sumbre, și s-o insulte pentru că ea nu mai este.

« Încumetat întru tine, voi ține piept funestelor mele sfătuitoare; îndoiei mele, care-mi clatină încrederea în popor; neliniștii cugetului meu, care, cînd adevărul a fost găsit, mă îndeamnă să-l mai caut încă; fanteziei mele, care, după ce rațiunea s-a rostit, mă împiedică să-mi aflu odihna. O, Archegete, ideal pe care omul de geniu îl întrupează în capodoperele sale, îmi doresc să fiu cel din urmă în casa ta, decît întiul aiurea. Da, mă voi lega de stylobatul templului tău; voi uita de orice disciplină alta decît a ta, mă voi face stylit pe coloanele tale, chilia mea va fi pe arhitrava ta. Mai mult ! pentru tine, mă voi face neîngăduitor, pătînitor. Îți voi învăța limba, le voi dezvăța pe celelalte. Voi fi nedrept pentru tot ce nu te privește; mă voi face slujitorul celui de pe urmă dintre fiii tăi. Pe locuitorii de acum ai pămîntului pe care l-ai dăruit Erechteei, îi voi exalta, îi voi măguli. Voi încerca să le iubesc pînă și lipsurile; voi crede, o, Hypia, cu ochii închiși, că ei coboară din cavalerii care-și prăznuiesc, sus, pe marmura frizei tale, înveșnicita lor sărbătoare. Voi zmulge din inima mea orice fibră care nu e rațiune și artă pură. Nu-mi voi mai iubi bolile, nu mă voi mai place în febra mea. Sprijină-mi încumetata rostire, o, Prielnică; ajută-mă o, tu, care izbăvești !

« Cîte greutăți nu prevăd, într-adevăr ! cîte deprinderi ale minții nu voi avea de schimbat ! cîte amintiri fermecătoare nu va trebui să-mi smulg din inimă ! Mă voi strădui; dar nu sînt prea încrezător. Tîrziu te-am cunoscut, frumusețe desăvîrșită. Voi avea muștrări, slăbiciuni. O filosofie, vițioasă fără îndoială, m-a adus să cred că binele și răul, plăcerea și durerea, frumosul și uritul, rațiunea și nebunia se preschimbă unele într-altele prin nuanțe tot atît de nedeslușite cum sînt cele de pe gîtul columbei. A nu iubi nimic, a nu urî cu desăvîrșire nimic, se preschimbă atunci într-o înțelepciune. Dacă o societate, dacă o filosofie, dacă o reli-

gie ar fi stăpînit adevărul absolut, această societate, această filosofie, această religie ar fi biruit pe celelalte și ar dăinui singură în ceasul de față. Toți cei care, pînă acum, au crezut că au rațiune s-au înșelat, vedem limpede. Putem noi să credem, fără o smintită înfumurare, că viitorul nu ne va judeca la fel cum judecăm noi trecutul? Iată blasfemiile pe care mi le insufflă cugetul meu foarte stricat. O literatură care, ca a ta, ar fi sănătoasă cu totul, n-ar mai trezi acum decît plictiseală.

« Naivitatea mea te face să zîmbești. Da, plictiseală. Sîntem corupți: ce putem face? Voi merge și mai departe, zeiță ortodoxă, îți voi mărturisi chiar dezmățul lăuntric al inimii mele. Rațiune și bun simț nu sînt îndeajuns. E poezie în Strymonul înghețat și în beția Tracului. Vor veni veacuri în care discipolii tăi vor fi socotiți drept discipoli ai urîtului. Lumea e mai mare decît nu-ți închipui. Dacă ai fi văzut omăturile de la pol și misterele cerului austral, fruntea ta, o, zeiță pururi netulburată, n-ar mai fi atît de senină; capul tău, mai larg, ar îmbrățișa deosebite feluri de frumusețe.

« Tu ești adevărată, pură, desăvîrșită; marmura ta nu are nici-o pată; dar templul Arghiei-Sophia, care e la Bizanț, trezește deasemeni un fior divin cu cărămizile și ipsosurile lui. El e icoana bolții cerești. El se va prăbuși; dar dacă veșnica ta cella ar trebui să fie tot atît de largă spre a cuprinde mulțimi, ea se va prăbuși, deasemeni.

« Un uriaș fluviu de uitare ne tîrăște într-o prăpastie fără nume. O, abis, tu ești singurul Dumnezeu. Lacrimile tuturor popoarelor sînt lacrimi adevărate; visurile tuturor înțelepților închid o parte de adevăr. Totul aici pe pămînt nu e decît simbol și decît visare. Zeii trec ca și oamenii, și n-ar fi bine ca ei să fie eterni. Credința ce ai avut nu trebuie să fie niciodată un lanț. Ești dezlegat față de ea cînd ai înfășurat-o cucernic în giulgiul de purpură în care dorm zeii stîrviți ».

În românește de TAȘCU GHEORGHIU

Între apollinic și dionysiac

Estetica ar fi mult câștigată dacă am fi ajuns nu numai la constatarea logică, ci și la certitudinea directă că progresul artei depinde de dualitatea apollinului și dionysiacului, la fel cum generația depinde de dualitatea sexelor în luptă continuă și în conciliere periodică. Împrumutăm de la greci denumirile acestea; ele fac identificabile cercetătorului sensurile adânci, esoterice, ale concepției lor despre artă exprimate mai puțin prin noțiuni cît prin tipurile clare și pregnante din lumea zeilor lor. Cele două zeități, Apollo și Dionysos, exprimă concepția noastră după care în lumea greacă există, la origină și în scopuri, o uriașă opoziție între arta sculptorului apollinică și cea lipsită de plastică a muzicii, cea dionysiacă. Înclinațiile acestea două atît de diferite merg alături una cu cealaltă, adeseori desbinate pe față dar stimulîndu-se reciproc în vederea unor noi și tot mai puternice geneze perpetuînd în ele lupta dintre antipozi pe care cuvîntul « artă » o conciliază doar în aparență; pînă cînd, în fine, printr-un miracol metafizic al « voinței » helenice apar împerecheate și produc prin această împerechere opera de artă în aceeași măsură dionysiacă și apollinică a tragediei atice.

Pentru a ne lămuri mai bine cele două atitudini, să ni le imaginăm deocamdată ca lumile separate ale visului și ale beției delirante; între aceste două fenomene fiziologice există un contrast similar aceluia dintre apollinic și dionysiac. În vis au apărut mai întîi — după cum spune Lucretiu — în inimile oamenilor figurile mărețe ale zeilor, în vis i-a apărut marelui sculptor

N. BALOTĂ

Elada nietzscheiană

Răstălmăcind gîndirea lui Nietzsche, simplificînd-o abuziv, pentru a se folosi de ea în scopuri ce nu erau cîtuși de puțin « supraumane » ci subumane, propaganda fascistă, în prima jumătate a secolului nostru, a compromis-o. Multă vreme nu ne vom putea apropia de textele marelui înșingurat decît cu prudența necesară a celui care manevrează posibile otrăvuri. Căci răul pe care fascismul l-a exploatat, utilizînd unele texte nietzscheiene, se afla, de fapt, în germen, chiar în aceste teze. Autorul *Voinței de putere* n-ar fi acceptat niciodată ororile lagărelor naziste, dar nu e mai puțin adevărat că a justificat violența încercînd să răstoarne o morală a carității și să instaureze o morală a puterii. Niciodată n-ar fi devenit sprijinitorul rasismului nazist, dar a pregătît oarecum calea unei teorii a rasei superioare, preconizînd venirea « supraomului ». Dar sarcina precisă a

înfățișarea seducătoare a ființelor supraumane, iar poetul elen întrebă care sînt secretele creației poetice ar fi vorbit desigur despre vis . . .

. . . Frumoasa ficțiune a lumii visurilor, în producerea căreia fiecare om este un artist complet, este condiția oricărei arte plastice, ba chiar, după cum vom vedea, și a unei bune jumătăți de poezie. Savurăm figura cu înțelegere directă, toate formele ne vorbesc, nu există nimic indiferent și inutil. În plina viață a acestei realități a visului licărește totuși în noi sentimentul că nu este decît o ficțiune; aceasta este cel puțin experiența făcută de mine, pentru frecvența căreia aș putea da cîteva certificate și maxime ale poezilor.

Filozoful are chiar presimțirea că sub realitatea în care trăim și sîntem, s-ar afla o a doua cu totul alta care n-ar fi nici ea decît o ficțiune; iar Schopenhauer consideră darul vreunui de a vedea din cînd în cînd oamenii și lucrurile ca simple fantome sau himere, ca un indiciu de aptitudine filozofică. La fel cum filozoful se comportă față de realitatea existenței, se comportă omul dotat artistic față de realitatea visului; el o vede exact și o privește cu plăcere; căci din imaginile acestea își făurește viața, din întîmplări de acestea se antrenează pentru viață. Experimentează cu deplină înțelegere nu numai aspectele plăcute și comode, ci și pe cele grave, tulburi, triste, întunecate, subitele rețineri, vexațiunile întîmplătoare, așteptările îngrijorate, pe scurt întreaga « divină comedie » a vieții, cu Infernul ei, îi trece pe dinaintea și nu numai ca un joc de umbre — căci el trăiește și suferă cu aceste scene — ci și cu sentimentul fugitiv că totul este o ficțiune.

Poate că vreunul își amintește, ca și mine, să-și fi strigat uneori în toiul primejdiilor și spaimelor visului, ca să se încurajeze: « E un vis ! Dar vreau să continui să-l visez ! » Mi s-a vorbit, de altfel, despre persoane care au fost în stare să continue unul și același vis în trei nopți succesive. Toate

unei gândiri critice, acum cînd răcăcirile funeste din prima jumătate a veacului sînt demult în urma noastră, este de a judeca, de a cîntări cu exactitate demersurile cugetării lui Friedrich Nietzsche. O concepție despre lume și viață cu multiple implicații, care și-au pus amprenta pe numeroase tărîmuri ale filozofiei și disciplinelor umaniste, nu poate fi ocolită cu suspicioasă indiferență. Ea trebuie abordată frontal.

Estetica, teoria literaturii ca și istoria artelor operează demult, cu două concepte de sorginte nietzscheiană: apollinicul și dionysiacul. Textul din *Originea tragediei*, la care aceste rînduri slujesc drept preambul, dezvoltă tema acestui cuplu autentic al factorilor determinanți ai culturii eline. Tînărul profesor de filologie clasică al Universității din Basel, publicînd această operă—fragment dintr-o mai vastă lucrare, niciodată terminată, privind lumea Eladel —, își expunea mai mult decît rezultatele cercetărilor sale filologice, vederile sale cu privire la estetica tragicului și la filozofia artelor și culturii în genere. Lumea erudită și

acestea sînt fapte care constituie suficiente dovezi că ființa noastră intimă, temelia comună nouă tuturor, îndură cu adîncă plăcere și cu bucuroasă necesitate visul.

Necesitatea aceasta plăcută a trăirii visului a fost exprimată de greci prin Apollo al lor: Apollo considerat zeul tuturor energiilor plastice, dar în același timp și zeul profețiilor. El, care la origină este « cel care apare », zeul luminii, domină și frumoasa aparență a lumii interioare a fanteziei. Adevărul mai înalt, plenitudinea acestor stări în opoziție cu realitatea cotidiană, lacunară, inteligibilă, apoi conștiința adîncă a naturii care vindecă și ajută prin somn și vis, este totodată « analogonul » simbolic al aptitudinii profetice și în general al artelor prin care viața este făcută posibilă și demnă de trăit.

Din portretul lui Apollo nu trebuie să lipsescă însă nici linia aceea delicată pe care dacă himera ar depăși-o ar deveni patologică, în care caz aparența ne-ar înșela devenind realitate grosolană: acea limitare plină de măsură, acea eliberare de stimulentele mai sălbatice, acea liniște înțeleaptă a zeului modelator. Ochiul său trebuie să fie « înșorit », ca și originea sa. Chiar cînd privește în ciudat și indispus, asupra lui trebuie să rămînă frumusețea strălucitoare. Într-un sens excentric s-ar putea spune despre Apollo ceea ce Schopenhauer spune despre omul prins în mrejele Mayei: « Tot astfel precum pe marea zbuciumată care ridică și răstoarnă pretutindeni, fără sfîrșit și cu urlete înfiorătoare munți de apă, luntrașul stă încrezător în barca sa firavă, tot astfel stă liniștit în toiul unei lumi de chinuri, omul însingurat, bizuit și încrezător în « principium individuationis ». Da, despre Apollo se poate spune că în el zace nezdruccinată încredere în acel principiu și că rămînerea liniștită a celui prins în mrejele lui și-a căpătat astfel expresia sublimă și că am dori să prezentăm pe Apollo însuși ca

pedantă a filologilor universitari germani, din vremea lui Nietzsche, a respins ca neîntemeiate concluziile sale. Acestea vor înfrîuri însă studiile esteticienilor, eseurile filozofilor, criticilor literari și de artă. Viziunea însăși asupra anticei Elade s-a modificat prin reflexile pătimișe ale încă tînărului savant.

Prin esența ei pasională, gîndirea lui Nietzsche solicită participarea. Ea nu te lasă indiferent. Vederile sale asupra Greciei antice nu sînt doar cele ale unui gramătic care a stors din frunze de mult veștede un palid decoct. Acest nordic este, asemenea atîtor mari nordici, predecesori ai săi, un îndrăgostit al Sudului și, îndeosebi al arhipelagului elin. Grecii din vechime sînt — după Nietzsche: « singurul popor genial din istoria universală ». Lumea Eladei este o patrie a formării spiritului din toate timpurile, este provincia pedagogică a Europei. Ardoarea lui Winckelmann, cultica ferveare a lui Hölderlin au alimentat, desigur, concepția pasională a lui Nietzsche despre cosmosul elin. În figura centrală a

imaginea divină și superbă a « principiului individuației », din ale cărui înfățișări și priviri ne-ar vorbi întreaga bucurie și înțelepciune a « ficțiunii » cu farmecul ei.

În același loc Schopenhauer ne-a arătat cumplita groază care cuprinde pe om cînd se dezorientează brusc recunoscînd formele aparenței, cînd legea fundamentală pare să sufere o excepție în unul din aspectele sale. Dacă la groaza aceasta adăugăm voluptatea extazului care se amplifică cînd din adîncul său interior omul, chiar și natura, încalcă principiul individuației, am pătruns deja în esența dionysiacului, care ne devine mai clară prin analogia cu beția delirantă. Fie sub influența unei băuturi narcotice, despre care vorbesc în imnuri oamenii și popoarele primitive, fie sub impetuoașă apropiere a primăverii care umple de bucurie întreaga natură, se trezesc acele impulsuri dionysiace în a căror amplificare subiectul se topește și dispare într-o completă uitare de sine. Sub aceeași forță dionysiacă cete din ce în ce mai mari se mutau în evul mediu german din loc în loc cîntînd și dănuind. În dănuitorii aceștia ai Sf. Ioan și ai Sf. Veit recunoaștem corurile bachice ale grecilor, cu preistoria lor în Asia mică și dincolo în Babilon și în sectele orgiastice. Există oameni care, din lipsă de experiență sau din stupiditate se abțin de la astfel de manifestări pe care în batjocură sau cu simțul de apărare a propriei sănătăți le ocolesc ca pe niște « boli populare ». Sărmanii, nici nu bănuiesc ce culoare cadaverică, de stafie capătă tocmai această « sănătate » a lor cînd trece furtunos pe lîngă ei alaiul înflăcărat al dionysiacilor fanatici.

Sub vraja dionysiacului se încheie din nou nu numai legătura dintre un om și altul; pînă și natura înstrăinată, dușmănoasă sau subjugată își serbează împăcarea cu fiul său pierdut, cu omul. Generos, pămîntul își oferă darurile și pașnice se apropie animalele stîncilor și stepelor. Cu flori și

acestui cosmos, în mitica figură a lui Dionysos, care-l va petrece întreaga viață, el va întrezări o coincidență a crezurilor sale. Dionysos (al cărui « ultim apostol și inițiat » se va numi pe sine, atunci cînd tenebrele spiritului vor începe să pună stăpînire pe el), era, în perspectiva sa, o întrupare mitică a totalității existenței, a devenirii, a veșnicel întoarceri. Dionysos e dincolo de bine și de rău; e voința de putere care etern se produce și etern se distruge. Marile teme ale cugetării nietzschelene își găsesc un punct de confluență în această mitică făptură, în acest « zeu care filozofează ».

Ordinea apolinică alături de « beția » dionysiacă sînt concepte de boltă cu care operează, în studiile lor asupra Eladel, ca și în eseurile de filozofia culturii ori de estetică, generații de studioși. Ele au fecundat gîndirea secolului nostru. Căci, dincolo de construcția ideatică a lui Nietzsche, ele derivă din realitatea arhaică a Eladel, a universului-școală în care ne-am format.

cununi e împodobit carul lui Dionysos; în jugul său trag pantere și tigri. Transformați oda bucuriei lui Beethoven într-un tablou și nu lăsați forța voastră de imaginație să lîncezească cînd milioane se prăbușesc înfiorate în țărîină. În modul acesta ne putem apropia de dionysiac. Sclavul este acum un om liber, se rup acum toate zăgazurile încremenite, dușmănoase, pe care mizeria, arbitrariul sau « moda impertinentă » le-au pus între oameni. La evanghelia armoniei universale fiecare se simte acum nu numai unit, împăcat, fuzionat cu aproapele său, ci chiar una cu el ca și cînd vălul lui Maya s-ar fi rupt și n-ar mai flutura decît zdrențele din el în fața aceluia misterios unu-originar.

Cîntînd și dănuind omul se exteriorează ca membru al unei comunități mai înalte; a uitat să mai meargă și să vorbească și e pe cale să se înalțe dansînd în zbor. Din mimica sa vorbește vraja care l-a curpins. Uite, cum vorbesc acum animalele, cum pămîntul dă lapte și miere, cum răsună din el ceva supranatural: se simte un dumnezeu, se transformă el însuși, vrăjit și înălțat, așa cum vedea în vis pe zei transformîndu-se. Omul nu mai este un artist, a devenit o operă de artă. Întreaga forță artistică a naturii se revelează acum sub florii beției delirante spre desfătarea cea mai pură a aceluia unu-originar. Lutul cel mai de preț, marmora cea mai bună, omul, se frămîntă aici. În bătăliile daltei artistului dionysiac al universului răsună chemarea misterelor eleusice: « Vă prăbușiți, milioane? Nu-l simți pe creator, lume ? »

În românește de HORIA STANCA

Rolul Mediteranei

Natura mediteraneană, resursele oferite de ea, relațiile pe care le-a determinat sau le-a impus sînt la originea impresionantei transformări psihologice și tehnice care, în cîteva secole, a deosebit atît de profund pe europeni de restul omenirii și timpurile moderne de epocile anterioare. Ei, mediteraneenii, au făcut primii pași siguri pe calea precizării metodelor, în studiul necesității fenomenelor prin folosirea deliberată a puterilor spiritului, ei au angajat genul uman în această extraordinară aventură pe care o trăim, fără a-i putea prevedea cineva urmările, și care se distinge în chipul cel mai evident — cel mai neliniștitor, poate — prin îndepărtarea mereu mai pronunțată de condițiile inițiale, naturale ale vieții.

Rolul imens îndeplinit de Mediterană în această transformare extinsă asupra umanității întregi se explică (în măsura în care se explică ceva) prin cîteva observații extrem de simple.

Marea noastră oferă un bazin perfect delimitat în care orice punct de pe circuit poate fi atins plecînd din alt punct în cel mult cîteva zile, fie navigînd de-a lungul coastelor, fie pe țărături.

Trei « părți de lume », adică trei lumi complet diferite, mărginesc acest vast lac sărat. Puzderie de insule în partea orientală. Nici o maree sensibilă sau și de este sensibilă, rămîne aproape neglijabilă. Cerul, rareori rămîne mai mult timp acoperit, circumstanță fericită pentru navigație.

În sfîrșit, această mare închisă, care este întrucîtva pe măsura mijloacelor primitive ale omului, se află în întregime în zona climelor temperate; ocupă cea mai favorabilă poziție de pe glob.

Pe țărăturile sale, numeroase populații total diferite, o mulțime de temperamente, de sensibilități și de capacități intelectuale diverse, s-au găsit în contact. Grație facilităților de mișcare arătate, aceste popoare au întreținut raporturi de toate felurile; de război, de comerț; schimburi voluntare ori nu, de bunuri, de cunoștințe, de metode; amestecuri de sînge, de vocabule, de legende și de tradiții. Numărul elementelor etnice alăturate sau confruntate, de-a lungul epocilor, al moravurilor, limbilor,

credințelor, legislațiilor, constituțiilor politice, a zămislit o incomparabilă vitalitate în lumea mediteraneeană. *Concurența* (care este o caracteristică izbitoare a erei moderne) a atins foarte devreme o intensitate unică în Mediterana: concurența negoțurilor, influențelor, religiilor. În nici o altă regiune a globului, o asemenea varietate de condiții și de elemente n-a mai fost atât de apropiat îngemănată, o asemenea avuție creată și de atâtea ori reînnoită.

Toți factorii esențiali ai civilizației europene sînt produsele acestor împrejurări, cu alte cuvinte *împrejurările locale au avut consecințe* (verificabile) *de interes și de valoare universale.*

În special, *edificarea personalității umane*, nașterea unui ideal pentru dezvoltarea cea mai completă și cea mai perfectă a omului, a fost schițată sau realizată pe țărmurile noastre. Omul, *măsură a lucrurilor*; Omul, *element politic, membru al cetății*; Omul, *entitate juridică definită în drept*; Omul, *egalul omului înaintea Domnului și considerat sub specie aeternitatis* — iată creații aproape integral mediteraneene, ale căror uriașe urmări nu mai trebuie să reamintite.

Fie că e vorba de legi naturale sau de legi civile, însuși tipul *Legii* a fost precizat de spirite mediteraneene. Nicăieri în altă parte puterea cuvîntului conștient disciplinat și condus, n-a fost mai deplin, mai folositor dezvoltat: cuvîntul, supus logicei, mijlocind descoperirea adevărilor abstracte, construind universul geometriei ori al relațiilor care auto-rizează justiția; sau mai mult stăpîn în forum, intermediar politic esențial, instrument obișnuit întru obținerea și păstrarea puterii.

Nimic mai demn de admirat decît a vedea în cîteva secole născîndu-se, din sînul cîtorva popoare riverane ale acestei mări, invențiile intelectuale cele mai prețioase și, printre ele, cele mai pure; aici știința s-a desprins de empirism și de practică, arta s-a dezbrăcat de originile sale simbolice, literatura s-a diferențiat hotărît și s-a constituit în genuri distincte, în sfîrșit, filozofia a încercat aproape toate *felurile posibile de a examina Universul și de a se examina pe sine-însăși*.

Nicînd și niciunde, pe o arie atât de restrînsă și într-un răstimp atât de scurt, o asemenea efervescență a spiritelor, o asemenea producție de bogății n-a mai fost întîlnită.

(Proiect pentru organizarea Centrului Universitar Mediteraneean de la Nisa — 1933.)

Puterea numerelor

Reprezentarea pământului și a universului, concepută de Anaximandru, e un triumf al spiritului geometric. Este ca un simbol vizibil al unui rectiliniu monumental, propriu sufletului și gândirii omului arhaic. Lumea lui Anaximandru e construită după proporții riguros matematice. Discul pământului din concepția homerică nu e, după părerea lui, decât aparență înșelătoare; cursul zilnic al Soarelui de la răsărit la apus, continuă în realitate sub pământ, întorcându-se la răsărit, la punctul de plecare. Lumea nu e deci o jumătate de sferă, ci o sferă întreagă, avînd în centru Pământul. Nu numai cursul Soarelui, ci și acela al stelelor și lunii, e circular. Cercul cel mai din afară este al Soarelui, măsurînd de 27 de ori diametrul Pământului, și mai jos al Lunii care măsoară numai de 18 ori. Cercul descris de stelele fixe e cel mai de jos și de aceea... măsoară în chip evident numai de nouă ori diametrul pămîntesc, și acesta înseamnă de trei ori înălțimea Pământului care are forma unui cilindru plat. Pământul nu stă, cum admite cu ingenuitate gîndirea mitică, pe o bază solidă, nu se înalță în aer ca un copac din rădăcini care se afundă invizibile, ci se balansează în spațiul cosmic. Nu presiunea aerului îl susține ci el se menține în echilibru datorită echidistanței, pe toate părțile, de sfera cerească...

... Concepția pitagoreică a numărului ca principiu al lucrurilor e prefigurată în simetria riguros geometrică a cosmosului lui Anaximandru și nu poate fi înțeleasă ca născîndu-se din simpla aritmetică. Ea deriva, conform tradiției, din descoperirea unor noi dispoziții regulate ale naturii, adică din raportul între frecvența vibrațiilor și lungimea corzilor lirei. Dar pentru a extinde domeniul numărului asupra întregului cosmos și în

* Carte fundamentală pentru înțelegerea formării omului grec, *Paideia* lui Werner Jaeger desfășoară în capitole de sinteză filosofică, procesul raționalizării lînzei omenești, al rotunjirii ei ca microcosm, într-o vizlune de armonii matematice și muzicale. Acest proces nu e decât educația în sensul cel mai înalt pe care i l-a acordat vreodată o epocă de cultură, educația ca mod de cunoaștere și organizare rațională a personalității evoluînd spre desăvîrșire. Antropocentrică, supusă măsurii și Ideii de perfectibilitate, filosofia grecească a dăruit oamenilor primul mare model de structurare a fapturilor lor interloare și exterioare, fixînd în delnice, apollinice mituri și simboluri, sensul primului umanism al lumii europene.

Fragmentele traduse string momentele esențiale ale demonstrației despre intervenția succesivă a principiilor geometrice în formarea sufletului apollinic.

ordinea vieții omenești era nevoie de o îndrăzneță generalizare a acelei observații care a găsit, fără îndoială, sprijin în simbolismul matematic a filosofiei naturale milesiene (din Milet.) Doctrina pitagoreică nu are nimic a face cu știința naturală matematică în sensul de azi. Pentru aceea numărul înseamnă mult mai mult; nu înseamnă a reduce fenomenele naturale la raporturi cantitative calculabile: diferitele numere sînt, dimpotrivă, esența calitativă a unor lucruri deosebite, a cerului, a căsătoriei, a justiției, a *Kairos*-ului etc.

... Cum au ajuns pitagorienii să prețuiască atît de mult puterea numărului, se înțelege și din răsunătoarele opinii ale altor contemporani. Astfel Prometeu, la Eschil, numește invenția numărului capodopera înțelepciunii sale civilizatoare. Descoperirea stăpînirii numărului în variate domenii ale ființei a deschis spiritului, căutător al sensului lumii, încă o cale nouă pentru a recunoaște că în înseși lucrurile se află de la natură o normă spre care trebuie să se întoarcă atenția, și, printr-o speculație care ni se pare un joc, reducea fiecă lucruri la un principiu numeric...

... Cu matematica se înfățișează un nou element esențial al culturii grecești... Și e destul să amintim importanța muzicii în cultura greacă arhaică și legătura strînsă dintre matematica pitagoreică și muzică, pentru a vedea cum din înțelegerea legilor numerice ale sunetelor trebuia să iasă curînd teoria filosofică a eficienței educative a muzicii. Ingemănarea muzicii și a matematicii, instituită de Pitagora, a rămas de atunci în posesiunea integrală a spiritului grec.

Dintr-o atare unire au derivat conceptele cele mai fecunde și de mai largă cuprindere pentru gîndirea educativă grecească. Dintr-odată, iată că în toate tărîmurile existenței se revarsă un șuvoi de noi cunoștințe normative care se hrănesc, evident, din această sursă. Secolul VI marchează nașterea tuturor acelor minunate idei fundamentale ale spiritului grec care au devenit pentru noi ca un simbol al caracterului său esențial și ne apar nedespărțite de ființa sa. Ele n-au fost astfel de la început, ci au apărut într-o succesiune istoric condiționată. Noua înțelegere a structurii muzicale e unul dintre momentele hotărîtoare ale acestei dezvoltări. Cunoașterea esenței armoniei și ritmului ar fi singură de ajuns pentru a asigura grecilor nemurirea în istoria culturii omenești. Posibilitatea de a aplica acest mod de cunoaștere în toate domeniile vieții e aproape nelimitată.

.....

Armonia se exprimă în relațiunea dintre părți și întreg, care se întemeiază pe conceptul matematic de proporție ce se înfățișează în gîndirea greacă într-o formă cu evidență geometrică. Cînd se vorbește despre

armonia universului, se face referire la un concept complex, în care e cuprinsă semnificația muzicală, ideea frumosului acord al sunetelor, ca și aceea a unei rigori numerice, a unei regularități geometrice și a unei dispoziții tectonice. Influența ideii de armonie este imensă asupra tuturor aspectelor vieții grecești din epocile care au urmat. Ea atinge arta figurativă și constructivă, ca și poezia și retorica, religia și etica . . . Conceptele de ritm, măsură, relație sînt strîns legate de ea și primesc prin ea un conținut mai precis. Ca și despre ideea de cosmos, așa și despre ideea de armonie și ritm se poate spune că descoperirea lor în « natura ființei » e premiza necesară a aplicației lor la lumea interioară a omului și la problemele vieții . . .

. . . Religia delfică e în acea epocă atît de vie încît se arată în stare să atragă toate forțele constructive ale națiunii, punîndu-le în propriul ei serviciu . . . La Delfi religia greacă a atins atunci suprema sa eficiență ca forță educativă, extinzîndu-se mult dincolo de frontierele Eladei. Faimoase sentințe ale înțelepților laici fură atunci consacrate lui Apollo, pîrînd doar ecouri ale înțelepciunii divine și, pe pragul templului său, cine intra era prevenit de formula « cunoaște-te pe tine însuși », pe care o înculcă doctrina *saphrosyne*-i, avertismentul de a-ți cunoaște limitele umane, cu lapidaritate de lege, caracteristică spiritului vremii . . .

. . . Măsura apollinică nu e cuvîntul de ordine a unei liniști și a unei sațietăți filistine. Prin ea se indiguieste exacerbarea individualistă a omului, devine supremă impietate nu numai gîndul la cele omenești, dar și aspirația spre prea sus. Conceptul de *hybris*, privind la origini doar sfera dreptului funciar și înțeles în chip concret, neînsemnînd altceva decît opusul lui *dike*, se extinde acum în sens religios. Acum cuprinde și *pleonessia* omului față de divinitate, și acest nou concept de *hybris* devine expresia clasică a sentimentului religios în vîrsta tiranilor. Și acesta e sensul cu care cuvîntul a trecut în limba modernă ; împreună cu ideea invidiei zeilor, a avut mult timp un loc de seamă în determinarea ideii pe care mulți și-o făceau despre religia greacă. Soarta muritorilor e nestabilă — ca lumina ; astfel, sufletul omului nu se cade să năzuiască prea sus.

Dar nevoia omenească de fericire găsește o cale de scăpare de la acest moment de cunoaștere care dă intrare spre lumea interioară, fie în plăcerile beției dionisiace care se descoperă ca un complement al măsurii și rigorii apollinice, fie în credința orfică despre suflet ca partea cea mai bună a omului, destinată unei sorți mai înalte și mai pure.

În românește de ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA

Ființă și eternitate

În țara unde chiparoșii stau de pază la capetele celor întru vecinică pace adormiți, unde măslinii cu frunzele lor argintii îmbracă munții ce se oglindesc în marea nemărginită, unde bolta cerului se înalță pînă în infinit, iar lumina soarelui pătrunde toate, dîndu-le lumină din lumină, — acolo omul are sufletul mai simplu și mai clar, seninul cerului și al mării îl înșeninează și pe el și gîndul iubitor de lumină se avîntă în visare spre înălțimile albastre cu Platon, ori pe mările de smarald și safir cu Homer. Acolo viața omului se desfășoară în mijlocul firii însăș. Nu patru pereți ai unei case dau adăpost omului și mărginire gîndului, ci pămîntul însuș culcă la sînul său pe cel obosit și cerul îl acopere cu mantia lui de stele, — iar ca pămîntul și cerul și marea, așa sunt și visurile lui de liniștite ori furtunoase. Și în mijlocul firii mărește omul capătă adevărata lui măsură: plătînd ca o floare pe care o rupe vijelia, el trebuie să se plece cu supunere în fața puterilor nemărginite și neîndurate cari îl pășuesc în mijlocul lor, dar limpede ca lumina soarelui el singur poate să oglindească în fețele nenumărate ale sufletului său tot ce e frumos în lumea noastră dintre țărîină și astre. . .

« . . . Stela lui « Anaxandros » din Apollonia, pe la începutul secolului al V-lea, adică pe vremea luptei de la Maraton și a tragediilor eshileene, pe vremea templelor dorice celor mai aspre în pure, ne stă mărturie de perfecta unitate sufletească între Sudul sobru și eroismul său în Nordul simplu în seninătatea sa modestă și săracă: inimitabil în simplitatea austeră a liniilor, în grația sobră a gesturilor, în viața latentă sub relieful abia pronunțat, stă fiul lui Anaxandros, răzemat într-un toiag lung — în

* Fragmente din *Memoriale*

atitudinea bătrînilor din friza Partenonului — cu capul plecat tare spre pămînt, jucîndu-se ca în ceasurile lui de seninătate deplină din viață, cu cîinele lui, pe care-l momește cu hrana, după care animalul se ridică zadarnic în două picioare, ca s-o apuce. Între vecinicia acestei scene de simplitate senină a sufletului omenesc blînd și între vecinicia scenelor de pe friza Partenonului nu e deosebire. Aceeaș deplină liniște, venind din aceeaș armonie între lupta vieții și scopul vieții: consacrată toată Statului; aceeaș împăcare întru odihna de veci după o viață de jertfă și de glorie întru binele public; inscripția de pe stela lui « Anaxandros » cuprinde aceleași gînduri ca în Grecia luptelor pentru libertate: idealul vieții e de a excela în meseria ta și de a nu ridică asupra-ți vorbele rele ale nici unui cetățean; moartea e o fatalitate, e un sort care ți se trage de Moire mai curînd ori mai tîrziu; de prisos să te răscolî împotriva ei; deajuns că ți-ai încheiat viața fără a-ți impută nimic asupra ei. De aceea și reprezentarea celui mort, pe monumentul funerar, n-are de ce să fie amărîtă; dimpotrivă, cu cît e mai senină, cu atît răspunde mai deplin sentimentului de mulțumire de sine, cu care cel răposat e pus să vorbească despre viața sa armonios sfîrșită: viața lui e doară un dar al zeilor cari ocrotesc Statul; și întrucît Statul continuă a înflori, moartea nu e pentru cetățean decît o senină odihnă bine meritată . . .

O societate tipic democratică

... Este cu neputință pentru spiritul clasic să disocieze peisajul de individ, avînd în vedere că primul reprezintă expresia celui din urmă. Ce-ar fi Athena fără atenieni și Roma fără romani? Cînd mergi la Napoli și privești poporul, pricepi îndată că sub aparența unei plebe desculțe și zgomotoase, aceasta e populația autentică a vechii Parthenope, trăind în stradă. Ea se verifică îndată ca o mulțime eminentemente citadină, civilă, prin urmare civilizată, plină de inteligență, socială. Străzile sînt bunurile ei. Antichitatea în apogeul său ni se înfățișează ca o societate tipic democratică, fără clase stridente. Ea nu cunoaște mahalalele metropolelor moderne cu milioane de locuitori, cetățile antice avînd o populație foarte redusă. Teatrele, circurile erau tocmai pentru plebe, acea plebe se bucura de toate bunurile civilizației și întru cît nu existau plăceri ascunse în interior, totul fiind comunal, plebea clasică nu era vulgul de azi, privat de mulțumirile secrete ale clasei restrînse.

... Dacă trecem la arta mediteraneană, vedem că omul este obiectul aproape exclusiv al sculpturii, un om liniștit, ridicat la proporțiile divinității, perfect inteligibil. Animalul e înlăturat sau, cînd e admis, e animal umanizat, cu ochi logici. Aci omul strivește haosul enigmatic al formelor dezordonate, în locul cărora pune viața sa morală.

Arhitectura stă exclusiv pe bazele geometriei și proporțiile unui edificiu sînt prestabilite. Urieșenia este abolită ca împiedicînd estimația numerică a proporțiilor. Coloanele unui templu doric sînt computabile, acelea ale unui templu egiptean ori asiat, inumerabile, chiar cînd cifra lor e răstrînsă. Cele patru picioare masive de elefant zguduie într-atît imaginația prin presiune, încît vedem în jur, cu închipuirea, alte o mie de picioare posibile. Numărul coloanelor templului grec nu crește cu fantezia, și cine are halucinația sporirii lor, acela a pierdut implicit, prin delir, sentimentul artei eline, care exclude informitatea onirică și apelează la calcul.

... Grecia era cea mai puțin « natură » de pe glob. Promontoriile sale cretacee, firmamentul scutit de evoluțiunea zorilor, marea sti-

* Fragmente din articolele: « *Elementul brișlor* » (1944) și « *Sensul clasicismului* » (1946).

cloasă ca un lac, alcătuiau un interior și grecii ședeau în amfiteatru fără acoperiș, tocmai pentru că nu se temeau de meteori de ceață londoneză, de ninsoare intempestivă sau de ploaie cu grindină. «Interiorul» se realiza afară. Acest «afară» ca natură incultă exista însă în Septentrion și e de ajuns a citi pe Herodot și pe Strabon ca să-ți dai seama ce groază aveau grecii de un fulg de zăpadă și cât de puțin îi interesa natura. Septentrionalii, dorind a realiza Grecia, au trebuit să pună ferestre teatrului spre a împiedica năvala crivățului și a încălzi localul ca să se suplinească soarele. Civilizația elenică a apărut acolo unde solul abstract permitea o speculație tihnită de linii. Pe Acropole nu se poate gândi nici un copac, nici măcar palmier, și dacă Parthenonul ar fi fost umbrat de stejari și nuci, rădăcinile ieșind din pământ ar fi sugerat forța vegetală care răstoarnă blocurile de piatră, într-un cuvânt ruina. Natura prin prospețimea ei amintește moartea, cultura clasică era tocmai fuga de fenomenologie, refugiul în ideea platonice. Cel mult templul, dacă e pădure, este forma prototipistică a acesteia, simbolul ei metafizic. Noi concepem clasicismul și romantismul ca două soluții posibile ale dramei dintre artă și natură. În cea dintâi arta e biruitoare, în cea de a doua natura. Conciliația între ele e doar un vis de poet britanic, care coborînd spre Vezuviu și Mediterană; în drum spre regimul geometriei, aduce de acasă nori și vînt, ca să pigmenteze peisagiul, așa precum ar bea gin după smochine.

●

... Întorcîndu-ne la ideea de cunoaștere, trebuie să subliniem caracterul raportului între fenomenal și ideal în clasicism. Clasicul nu observă, căci asta ar implica o efortare disproporționată și o primejdie de a se rătăci printre evenimente. El vine cu observația făcută. Un mare scriitor se naște cu observația și, poate e mai bine zis, moștenește această observație. El începe vizionarea fenomenalului printr-o ordine morală prestabilită, el este edificat asupra categoriilor morale ale umanității. Toată plăcerea unui spirit clasic e de a nu întîlni niciodată ineditul, de a rămîne mereu în tipic. Dar, firește, lumea particularului aduce foarte adesea aparențe noi. Spiritul clasic suferă în fața lor un sentiment de contradicție, apoi în mijlocul superficial-insolitelui descoperă tipicitatea și el se liniștește, însă profită de falsa accidentalitate, stingînd cu forme impresionistice geometria morală și dînd exactității o undulație de evanescentă.

Dispoziția clasicului față de evenimente este *indiferența*. Firește, nu-i vorba de a fugi de eveniment, de a-l disprețui; avem de aface cu o deferentă indiferență, care nu se manifestă decît în mijlocul eveni-

mentelor. Vrem a spune doar că un clasic nu e absorbit de evenimente, nu e surprins de ele și în momentul chiar cînd le trăiește le contemplă cu un ochi străin, cu un « calm » propriu clasicului.

Versurile lui Eminescu din *Glossa*:

Vremea trece, vremea vine,

Toate-s vechi și nouă toate . . .

traduse în plan estetic ne dau un punct de vedere clasic și Eminescu, prin eleatismul lui, se orientează în ultimii ani spre un veritabil clasicism, patetic abstract. În tumultul fenomenelor romanticul minor e amețit de particularități și caută a le reține descriptiv, în vreme ce clasicul trece de-a dreptul la definiție și, în consecință, la caracterizare. El introduce faptul în categorii.

Cu greu scriitorul poate deveni clasic în mod spontan. El are nevoie de o educație și aceasta se capătă într-o societate clasică. A existat în felurite momente o astfel de societate. Nota ei distinctivă este de a se izola în mijlocul celei mai furtunoase vieți, însă ca între pereți de sticlă. Clasicul e un academic care se plimbă cu cîțiva prieteni de conformația sa spirituală printre evenimente și le contemplă cu « indiferența » de care am pomenit, căutînd a le raporta pe loc la universal. Clasicul e un sociabil (însă distant) cu oameni la fel de capabili a se abstrage și forma lui de sociabilitate găsește expresie în dialog. De la Platon înapoi, toți adevărații clasici au dialogat, demonstrînd prin asta că sufletul individual e o pură aparență, o irealitate și că adevărul începe cu viața morală, adică cu socialul.

ODYSSEU sau **AVENTURA CUNOAȘT**

ODYSSEU SAU AVENTURA CUNOAȘTERII

ALFRED TENNYSON

ULYSSE

Cu prea puțin m-aleg, ca rege nevolnic
adăstînd lîng-un cămin sleit și aceste sterpe stînci,
cu vîrstnică soață-mperecheat, să-mpart, să potrivesc
nedrepte legiuri către o barbară seminție,
o gloată somnoroasă și flămîndă ce de mine nici nu știe.
Din pribegie nu pot să m-abat: sorbi-voi
pocalul vieții pînă-n fund: clipele toate ce m-au bucurat
nespus, cele ce m-au mîhnit nespus, dimpreună cu aceia
care m-au îndrăgit, sau de unul singur, la țarm,
sau cînd ploioasele Hyade cu piezișe puhoaie
marea-ntunecată tulburau; mi-e numele vestit acum;
Căci neîncetat rătăcind cu suflet lacom,
multe am văzut și am cunoscut: cetăți ale oamenilor,
și năravuri, și vreme, orînduiri, soboruri,
și pe mine însumi, mai cu seamă, dar proslăvit de toți.
Și băut-am din nectarul bădăliei cu ai mei ortaci
departe, acolo, pe șesurile fremătînde de sub vîntuita Troie.
Parte sînt eu însumi din ceea ce am văzut.
Dar tot ce întîmplatu-mi-s-a nu-i decît bolta prin care
răzbate licărirea neumblatei lumi, cu a ei hotare
pălînd pentru vecie pe măsură ce-ntr-acolo mîn.
Cumplit e să te oprești, să contenești,

să ruginesti în nemișcare, fără de strălucirea faptei !
De parcă o trăi și a respira totuna-i ! Vieți peste vieți
și ar fi tot prea puțin; iar dintr-una, mie,
doar o fărîmă mi-a rămas; dar izbăvit e fiecare ceas
de acea veșnică tăcere, și-ncă ceva mai mult,
aducător de lucruri noi; și ticălos aș fi
să-nțelenesc, și chiar cu prețul a trei sori, să mă așez,
pe mine și acest suflet cărunț tinjind să țină pas
cu-nțelepciunea ca o stea strălucitoare,
dincolo de hotarul cel mai depărtat al minții omenești.
Acesta-i feciorul meu, Telemachus, propriul meu fiu,
cărui-a-i las în seamă insula și sceptrul;
mult îndrăgît de mine, priceput la-ndeplinirea
ăstei trebi, prin domoală chibzuință să-mblinzească
un aspru norod și treptat, cu vremea,
către folos și bine să-l aplece.
Neîntinat e el, cu cercul virtuților obștești
înconjurat, prevăzător spre a nu da greș
în iscusite trebi de curte și la plata cuvenitului
prinos zeilor ocrotitori ai casei
cînd sînt departe. El cu menirea lui și eu cu-a mea.
Uite, acolo-i portul; galera răsuflă cu bojoci de vîntrele;
largul mării se-ncruntă sub zare. Năderii mei,
suflute ce ați trudit, trebăluind și chibzuit cu mine
și totdeauna voios bun-venit ați urat
atît tunetului cît și orbitorului soare, și drept înălțata-ți
slobode inimi și slobode frunți — voi bătrîni sînteți ca și mine.
Dar chiar și bătrînețea-și are fală și al său rost.
Moartea e marea încheiere: dar înainte de sfîrșit,
o faptă totuși săvîrșită poate fi, de mare faimă,
voi, bărbați aleși care ați dat piept cu Zeii.
Lumini au prins să clipească dinspre stînci;
Ziua cea lungă amurgește; luna sule domol,
adîncul geme cu piepturi o mie. Veniți, tovarăși ai mei,
nădădănu-mi-i prea tîrziu spre a iscodi o altă, nouă lume !
Dați-i vînt, și, rînduiți în șir cum se cuvine, izbiți
brazdele apei zgomotoase; căci năzuiesc
să plutim dincolo de apus-de-soare, dincolo de bala
tuturor stelelor de vest, înainte de a mă săvîrși din astă viață.
Poate că golfurile ne vor țîrî la țarm.
Poate că vom da de Arhipelagul Fericirilor,
spre a-l revedea pe Achil, care cîndva ne fu aproape.
Cea-a fost s-a dus, dar a rămas destul; și chiar dacă
azi nu mai sîntem acea putere ce odinioară
muta pămînt și cer din loc: ce sîntem sîntem:
o mîndă de inimi viteze bătînd toate deodată,
slăbite de soroc și vreme, dar tari în hotărîrea
de-a năzui, de a iscodi și de a găsi fără zăbavă.

În românește de MIRCEA BUCURESCU

NIKOS KAZANTZAKIS

ODISEEA *

A doua zi după întoarcerea în patrie, Ulise se duce să se incline pe mormintele strămoșilor săi, aflate pe un deal. Apoi pornește înapoi spre casă.

COLIBA

Cintece marinărești înginerind, sprinten cobora pe costișe;

Ca o mare, răcoarea singurătății îi scălda mădularele; morți și vii numai pe undele gândului mai dăinuiau.

Dar deodată Ulise pasu-și oprește și pe buze cîntecul i se stinge: printre măslini a zărit înălțîndu-se o şuviță albăstrie de fum.

O colibă-nighebată-n adîncul pădurii adăpostea întregul avut al unui biet muritor: un ulcior, o străchinioară de lut, umilele dar sfintele unelte ale muncii și un zeu din pămînt plămădit.

În fața colibel, un moșneag stătea încovoiat peste un coș pe care-l împletea din răchite ude, cu-ndemînare despicate,

— « Să fie-ntr-un ceas bun, tăicușule ! Îmi crește inima văzînd cît de trandafiriu îți e chipul,

și toată cînstirea aduc tinereții mîinilor tale pline de-ndemînare.

Mi-e foame. Zeii sînt mărinimoși și fără zăbavă binele din plin îl răsplătesc ».

Moșneagul se ridică tăcut și puse în palmele deschise un codru de pline neagră și o cană cu apă proaspătă.

Cînd setea și foamea își potolii, plin de zimbet se-ntoarse Ulise spre moșneag:

— « Bună a fost pîinea, tăicușule, vlagă nouă parcă mi-a crescut în vine; la fel de bună și apa care pînă-n rădăcini m-a înviorat; cum niciodată vreun dar nu primit-am fără răsplată să-l las

Și de data aceasta nu voi pleca fără să te răsplătesc dăruindu-ți o veste mare.

Moșnege, apleacă-ți urechea, nu-ți fie teamă: ieri, vestitul Ulise

La țărnul patriei a aruncat în sfîrșit ancora ! »

Bătrînul și-a clătînat capul cu chip ars de soare:

— « Ce ne-cîlzește pe noi, oameni ai țărinei, trăind de pe o zi pe alta, că regele a pus iar piciorul pe țărîm sau s-a-necat în valuri străine ?

Pentru noi singure au preț ploaia, roadele livezilor, oile noastre

Și pîinea cu care, datorită sudorii noastre, zeii nemuritori ne hrănesc,

Regii ? Niște păsări pe care le poți prinde, niște nori iscați și purtați de vînturi ! »

Această amară tînguire de fel nu fu pe placul eroului:

* fragmente.

— « Bătrine — spuse el — încearcă o clipă să-ți înalți gândul deasupra trudei:
Ulise s-a-ntors încordînd arcul răzbunării și Zeus ca un corb se cuibărise în indoitura
umărului; cu sete, ca pe niște vite, a căsăpit el atunci adunătura de tineri cu gânduri
murdare »

Cu ochi reci, moșneagul fărâmița încet un bulgăr de pămînt între degetele-i uscate:
— « Inima nu mi se strînge nici pentru domnișorii trîndavi și fără de griji pe care
i-a căsăpit

Nici pentru regina care a huzurit în timp ce țesea ca să destrame apoi ce țesuse, tirînd
mereu cu ea, pretutindeni, da-ul îngemănat cu nu-ul.

Cît despre stăpînul și domnul ei și cel al nostru,
s-a purtat ca un minz zănatec și
călătorii, sumedenie de încercări, ucideri
și cîte altele, tot nu i-au potolit duhul;

Patruzeci de moriști se rotesc sub țeasta-i
pe sub care suflă nestăvilite toate vînturile ».

Singuratecul Nesupus se uită chiorș la vlăguitul moșneag:

— « Află, bătrine, că duhul nu s-a născut ca să fle-mblînzit de scurgerea vremii
și nici de asprele încercări;
el nu este vită sub jug să se cocoșeze ca bunul trai să ni-l asigure nouă;

Sufletul cu cît îmbătrînește cu atît mai plin de
bărbăție înfruntă și-ntărită soarta ! »

Moșneagul oftă ușor apoi spuse mai cu blîndețe:

— « Sufletului nici numai de-a surda gălăgie să facă
și totul să nege, fostu-i s-a dat să se
nască

Ci, dimpotrivă, cu sîrg și cu drag să se-aplece
pe glia dătătoare de pîine.

Eu fiule, ca tot omul, m-am născut, am crescut,
obrajii de puf mi s-au acoperit
și pe buze mustăcioară a mijit;

Apoi și eu pe pernă mi-am dorit să văd
o cosișă

Fără să preget, doi juncani atunci am jertfit
și femee mi-am luat.

Altfel nici să dorm nici pîinea să-mi mănînc nu mai puteam.

Am trăit împreună și fiice și fil adus-am pe lume;

Am mîncat, am băut și pămîntul l-am arat și

Caron care bir tuturor ne cere

N-a zăbovit să se-arate și frățește am împărțit pe din două copiii

Apoi, într-o zi, cu asinul s-a-ntors din nou și mi-a luat și nevasta;

Abla atunci am văzut și-nșeles că nu-l virtute mai mare decît să
răcnești: Nu ! cînd pămîntul ne spune Da ! »

— « Eu îndeaproape cunosc un om care niciodată nu s-a învîlt să se plece sub jugul
unui zeu, unui om sau unui demon.

Ani de-a rindul, pământuri și mări a bîntuit, la jafuri s-a dedat
și inima lui burduf s-a dăruit
celor patru vinturi, celor mai prielnice
ca și celor mai clinoase.

Nu s-a învoit de fel cu tihnită virtute și n-a vrut să știe și s-audă nici de stăpîni, nici de
ciobani, nici de oi, nici de dulăi virtuoși, ci, dimpotrivă, ca un lup da tircoale
propriei lui tirle.

Poporul îi spunea fiară sălbatecă, zeitate, dar lui puțin îi păsa și se prăpădea de ris
de bine ce știa că nici fiară nici zeu nu era

Ci doar fum care ușure se înălța și cocor
ce pretutindeni doar în trecere este.

Un fiu de-aș fi avut, lui i l-aș fi încredințat
ca amîndoi mereu drept să calce ».

După ce spuse acestea, cugetul ușurîndu-i-se de mustrare, o mină pe genunchiul
bătrînului își puse:

« — Mă iartă, moșnege, îmi dau seama că într-un fel, de amîndoi
nedemn, îți răsplătesc plînea și apa;

Zei mi-s martori că adesea mintea de prea năstrușnice gînduri mi-e cotropită,
prin mișunarea căroră eu însumi încep să mă pierd,

Întocmai ca și regina și eu folosesc o suveică
cu două fețe

Și da-ul, ține minte, e băteala și nu-ul urzeala
și tot ce ziua ție, eu singur noaptea destram.

Dar la ce să risipesc atîtea vorbe de-ndată luate
de vînt? Pe pămînt

Toate cărările sînt bune și binecuvîntate. Și cărarea ta așîderea trebuie să fie;

O, bătrîne, cu toată cinstirea mă plec în fața vlăgușilor tăi genunchi ! »

— « Cale bună la rîndu-mi îți urez și izbutească zeii cugetul să-ți potolească ! »

Printre măslinii argintii și-n penumbra albastră,
moșneagul văzu trupul vînjos depărtîndu-se
apoi deodată pierînd fără să lase vreo urmă
de vîrtejul unui vînt parcă-n văzduh înălțat.

Răchitele din care împletea coșul, alunecară din mîlînile
lui zbîrcite

Și ochii l se rătăciră ca și cum un fulger i-ar fi despîcat creierul:

« Mersul ăsta ca și statura nu-s ale unei făpturi omenești.

Un zeu s-a pogorît în coliba-mi ca să mă-ncerce
sau ochii mei osteniți pe însăși cumplitul Ulise l-au privit.

•

Din nou cuprins de dorul plecării, Ulise pornește iarăși într-o lungă călătorie.
Un timp se oprește în Creta. Într-o noapte, o tinără prințesă stă la fereastra
gineceului palatului la Idumeneu și cîntă încetîșor privind ploala de pîmăvară.

CÎNTECUL DE JALE

« Amărăciunea greu îmi apasă pe suflet; părul mi s-a despletit;

Sînii mi-i desvelesc și-i dăruî vîntului și toată mă înfior sub ploaia mărunță

Ca un trandafir alb scuturat de petale care-n adierca mării se pierde »

Pe un palid fildeș, fata își scrie amaru-i cîntec de jale

Și de fereastră-l atîrnă în ploaia mărunță a nopții.

Și, cu încetul, cîntecul începe să se topească,
să curgă și să roșească albul zid al gineceului
ca și cum ar fi fost sînge.

•

Pornind mai departe, după ce răsturnase în Creta pe regele Idumeneu în locul căruia a încoronat pe Korteros, unul din credincioșii lui marinari, Ulise debarcă în Egipt unde pune la cale o răscoală la Teba de unde se avîntă mai departe în deșerturile Africii.

CRANIUL

Într-o zi, în plină pustie, printre crengile unui copac despicat de trăznet zări

Un craniu omenesc, strălucitor de curat, cu țeasta deschisă, și mișunînd de albine;

Folosindu-l drept stup, de-a gata aflat, cu miere ele îl umpluseră:

Izbucnind în rîs, Ulise se-ntoarse spre Orphos care,

lac de-nghețată sudoare, fața parcă-și lungise:

« Îndură-se soarta de tine, flautistule, ca și tigva ta țuguiață

În pustiu într-o zi să se aple-atîrnată tot astfel

plină de miere

Și, zărind-o, trecătorii să-și spună: răsfățatul

acesta de zei trebuie să fi fost un mare poet;

Poeemele lui s-au transformat în miere și gîndurile

lui în albine

Și iată-le că și acum zboară din floare în floare

și continuă să culeagă nectarul vieții »

•

Căldura din deșert devine înăbușitoare; nici merinde, nici apă de băut. Ulise impune o disciplină necruțătoare tuturor celor care au ținut să-l urmeze.

CRINUL DIN PUSTIE

Rotindu-și în toate părțile privirea, zări mai la o
parte o fată
Care zăbovea, încă șovăitoare, la drum s-o pornească,
și care, frîntă din șale,
Se pleca și-și umplea de zor căușul mîinii
cu apă pe care-o răspindea apoi pe nisip.
S-ar fi zis că uda un răsad de la care greu îi venea
să-și ia bun-rămas
De-ndată, simte Ulise cuprinzîndu-l mînia
și spre fată crincen se repede.
În chiar locul unde-și avusese culcușul,
cu grijă și drag ea răsădise
un plăpînd crin albastru pe care acum îl uda.
Fremătînd toată, din pustie acum ea nu mai voia să plece,
Înflăcăratul purtător al voinței zeilor brutal își
întinde brațul și de trei ori pe el înfășoară cosițele
fetei pe care de trei ori o izbește de pămînt
și o smuncește aprig
« Am spus doar că nu îngădui nimănui să sădească în sălbateca pustie, pe drumul
pe care
I-am apucat, nici cea mai mică frunză verde !
Nu vreau flori să semănați fiindcă o dată cu ele și inima v-o semănați și ea nu mai
poate fi smulsă
din rădăcinile prinse ! »
Cu degetul cel mare de la picior, crinul smulge
și, spumegînd, pe nisip îl strivește în timp ce
fata pe bocet se pornește.
La căderea nopții, cînd toți poposiră sfîrșiți de foame, Ulise,
în picioare, puse să se bată toba, apoi
strigă:
— « V-am spus, din nou v-o spun acum și din vorba mea lege voi face:
Atîta vreme cît ține străbateră pustiei și țelul rămîne
încă îndepărtat
Nu vreau să sădiți în pămînt nici o frunză verde !
Cine posedă un copac, copac devine el însuși și cu pămîntul se leagă;
Cînd posedă o casă, acoperiș, prag și foreastră
el însuși devine;
Cine ține în brațe un copil, în stare e să
trădeze chiar și pe zeii ! »
După ce rostii aceste vorbe, pe nisip se întinse
cumpănit și singur.

În românește de I. Igroșlanu

ULISE adică INTELIȚENȚA*

Cartea aceasta este alcătuită într-un anumit fel care va putea fi socotit ciudat. Lirismul și erudiția o însuflețesc, rînd pe rînd. Fiindcă, pornind de la o experiență personală, ajunge la generalizări abstracte. În urzeala lor, eul este condiția a tot ce înseamnă noi

G.A.

ACTUALITATEA LUI ULISE

Dealungul și dealatul lumii și de cînd există ea, nu căutăm în toate făpturile, chiar și în Dumnezeu, decît propria noastră imagine și nu vom ajunge, poate, să înțelegem tainicul univers decît în ziua în care vom fi deslușit taina de noi înșine ridicată stavilă nouă înșine.

Tema lui Ulise orchestrează întreaga mea existență. Este un alcool cu care nu voi înceta să mă îmbăt chiar dacă, pentru toți cei din jurul meu, el nu ar avea nici o tărie, chiar dacă ar trebui să recunosc că beția mea rămîne singuratecă. Chipul, personalitatea, mitul lui Ulise m-au urmărit neconținut, sălășluiesc tot mai statornic în mine, pun stăpînire pe toată viața mea lăuntrică, mă deposează posedîndu-mă, mă restituie adevăratului meu adevăr după ce m-am smuls aparențelor mele. Fără Ulise, fără tot ce întrușipează și înseamnă el, ce fantomă fără oase aș fi ! Lipsit de acest vis, care ar mai fi realitatea mea ? (. . .) Dar vremea a venit ca, asemenea lui Filoctet, să pot și eu să strig : « O, zei, descotăroșiți-mă de acest Ulise ca să mă pot simți vindecă ! » Știu însă că vindecarea tot prin el o voi dobîndi : « Leac al bolii mele chiar dacă tu ești boala mea ! », cînta Abul Hasan el Nuri.

Ca să mă vindec de obsesia lui Ulise nu-mi rămîne decît un singur mijloc : să știu amănunțit cum era, ce era, ce anume înfățișa. De aceea îl caut, îl hăituiesc în texte și în imagini după ce am pornit pe urmele lui prin golfuri și prin insule. (. . .) Dați-mi, o zei ai mîinilor care scriu, dați-mi mîinile celor care însuflețesc statuile ! (. . .)

La drept vorbind, mă zbat fără rost străduindu-mă să fac din Ulise un alt eu însumi: ca și cum Ulise nu s-ar fi aflat, nu s-ar afla neconținut în mine, în noi, mereu prezent, viu, *actual* în inima omenirii! Fără doar și poate! Și Nicefor Gregoras avea dreptate să scrie, în 1328, că «sufletul lui Ahile și acela al lui Ulise treceau în alte trupuri și se așezau în alți oameni vii». Ulise, aproapele nostru, umblă prin lume în straie mereu «moderne»; armură, guler înalt de dantelă la surtuc de mătase sau de catifea, pantalon lung cu dungă și veston, după cum cere, rînd pe rînd, fiecare epocă.

Pentru a afirma și eu această evidență, mai înainte trebuia să mă folosesc de tot felul de grijulii ocolișuri. (...) Astăzi, nu mai am nevoie de ele. Nimic nu este mai veșnic ca actualitatea. Nu există decît momente. Scurgerea momentelor sortite pieirii constituie durată iar *constantele* sînt reîntoarcerea, reînvierea ritmică a unor momente foarte despărțite unele de altele dar pline de asemănări. Ceea ce poate să ne fie apropiat astăzi, după trecerea a trei mii de ani, ne dă certitudinea că la fel ne era și ieri și ne va fi și mîine. Vreau să întăresc această afirmație cu o pildă din realitatea care tuturora ne strînge inima în clipa cînd scriu aceste rînduri. Și niciodată nu m-am temut mai puțin ca acum, punînd o dată spuselor mele, ca nu cumva să exprim ceva ce ar putea «data».

Cum să te mai poți îndoi de prezența lui Ulise în sufletul și trupul oamenilor din zilele noastre, dacă recitești sfîșietoarea prezicere făcută de Circe:

«Mănîncă și bea — îi spune ea. Încălzește-ți și înviorează-ți inima așa cum era înainte de a-ți fi părăsit patria. Să știi însă că niciodată n-o să poți să-ți mai uiți restriștile și bucuriile vieții să le mai guști din plin fiindcă ai îndurat rele ce nu se pot uita».

S-au sfîrșit oare pe lume vremurile negre în care oamenii sînt loviți de încercări ce nu mai îngăduie uitarea atîtor restriști? Prea aproape de noi se află atîția surghiuniți pe care «linii» inexorabile de pămînt, de cer, de apă, de timp, de fier sau de gîndire, îi despart de locul în care s-au născut, de țara lor, de cămin, de rațiunea lor de a trăi, de femeia care îmbătrînește pe nesimțite tot împletind cu iglița, de copilul a cărui față se schimbă cu fiecare vîrstă, de copacul din bătătură care din an în an își lărgeste umbra. Vremea întemnițărilor și a despărțirilor o rețrăim întreagă recitînd regăsirea lui Ulise și a Penelopei. (...) La fel de aproape de noi și de nostalgiile noastre prea colorat însuflețite de evocările rurale, de gîndul reîntoarcerii la glie, de Péguy împerecheat cu Olivier de Serres, este și regăsirea dintre regele țaran care este Ulise și țaranul său de tată în vlceaua în care vița de vie și perii se aliniază ca într-o livadă din Provence. Bătrînul Laertiu stă în grădina lui. Își

vede intrînd fiul și geme. De două ori își acoperă cu țărînă pletele lui albe. Ulise tremură, o adîncă tulburare l-a cuprins și face să-i palpite nările; se repede, își cuprinde tatăl în brațe, îl sărută și strigă: «Tată, eu sînt cel pe care-l aștepți! Tată, mă întorc după douăzeci de ani pe pămîntul țării mele!»

Specialiștii în Homer, mereu gata să-și încrunte sprîncenele, n-au decît să-și piardă vremea copleșindu-mă cu argumente ca să mă convingă de tot ce face suspectă autenticitatea cîntului al XXIV-lea al Odiseei, vorbindu-mi de «epocă joasă», de interpolare, de stil corcit. Voi socoti mai departe că în nici o operă teatrală din lume nu există nimic mai zguduitoare ca *scena* dintre Ulise și Laertiu. Fiindcă într-adevăr de teatru este vorba și acest soi de teatru este viața însăși. Actorul, omul, orice om se află în acea scenă, fremătînd, cu pieptul gata să-i plesnească, cu brațul ridicat. Nădăjduiesc mereu, fără să cred prea mult că va fi cu putință, ivirea unui dramaturg care, pentru adevăruri atît de contemporane, atît de carnale, să știe să găsească accente la fel de patetice.

Dar m-aș învoi din toată inima, ah, cum aș dori ca tot ce scriu aci să se prefacă, în chiar această clipă, în țărînă dacă din aceasă fulgerătoare spulberare s-ar putea naște siguranța că toată această *actualitate* să fie de aci înainte deapururi neactuală, că niciodată nici o Penelopă nu va mai vărsa lacrimi la pieptul unui Ulise reîntors de la război, că nici un bătrîn nu va mai avea îndoieli să-și recunoască fiul descotorosit de arme și liberat din închisori și că îndemnul apostolului Pavel: «Gîndiți-vă la cei ce se află în robie ca și cum voi înșiși ați fi robi!» va rămîne deapururi fără obiect. Fiindcă Circe prooroaca se adresa unor războinici și unor oameni care fuseseră în robie.¹

«HOMO DUPLEX»

SAU

AMBIVALENȚA MEDITERANEENILOR

1. Așîșderile

Două fețe, două inimi. Astfel, două făpturi într-un singur Ulise ni se vor înfățișa mereu pînă la cea din urmă călătorie și pînă la moartea regelui Itacăi, așa cum Tiresias a proorocit-o. Viu și mort și mort tot atît ca și viu, Ulise este marcat de noțiunea *dublului*; el ne apare ca un actor al teatrului antic, mascat. Dar cu două măști inseparabil împere-

¹ Aceste pagini au fost scrise în octombrie 1940 apoi rescrise în octombrie 1943. Destinul a vrut ca opt zile mai tîrziu, autorul lor să fie arestat de Gestapo. Împrejurare în care s-ar putea vedea o confirmare a proorocirilor sale privind actualitatea veșnică.

cheate care îi conferă chipul lui poetic, cu alte cuvinte o figură neîncetat creată. Aceste două fapte merg întotdeauna împreună. Ele îmi poartă gândul la acele lotci de un soi deosebit — ca talgerele unei cumpene — specifice Mediteranei, pe care le vezi ieșind la pescuit două câte două, navigând și muncind laolaltă. Pentru acest soi de lotci, marinarii englezi au o denumire duioasă: *sister-ships*. Într-adevăr, sînt surori și chiar surori gemene. Dar Mediterana a găsit un termen și mai potrivit pentru ele: *aşişderi*. Această imagine mediteraneeană a *aşişderilor* îmi revine imperios în minte de cîte ori mă gîndesc la fenomenul psihic pe care, prin făptura lui dublă, Ulise îl încarnează omeneste. Această pecete a dublului mi s-a părut întotdeauna caracteristică pe orice fațes mediteraneean și, de multă vreme, socotesc că *ambivalența* este trăsătura esențială a genului Mediteranei. De ce să spunem: *ambivalență*? S-ar părea că ne-am putea mulțumi să vorbim de *dualitate* sau chiar de *duplicitate* în sensul inițial al acestui termen. Împrumutăm totuși (și socotim că trebuie neapărat s-o facem) *ambivalența* vocabularului recent al psihanalizei, fiindcă ea învederează deosebirea care există între dinamic și static. Într-adevăr, nu este vorba, în cazul de față, de ceea ce este *dublu* în sine, în chip congenital ci de ceea ce se manifestă, se realizează dublu. *Ambivalența* este deci o dualitate în acțiune. Ea este însuflețită de un principiu activ de actualitate care re-crează neconținut valorile ei. Din acest fapt rezultă o tinerețe neconținut renăscută într-o tinerețe nouă dar nu ca un fenix care renaște din propria lui cenușă ci ca o carne vie care nu încetează să se nască pe o carne vie. Pe de altă parte, este evident, că *ambivalența* se deosebește și de simpla alternanță prin care dualitatea unei firi se manifestă prin stări succesive pe cîtă vreme, datorită *ambivalenței*, cele două valori ale unui sentiment sînt neconținut contemporane.

Omul Mediteranei răspunde acestei definiri: este determinant *ambivalent*, astăzi ca și ieri. Lucrul acesta face parte din esența lui veșnică. Și Homer precursorul o știa atît de bine încît, de la începuturile literaturii mediteraneene și pentru milenii, geniul lui a întruchipat această *ambivalență* esențială în Ulise, prototip deapururi autentic al omului mediteraneean. Și dacă este adevărat că Mediterana este una din matricele spirituale cele mai fecunde ale universului nostru, a studia această *ambivalență* creatoare prin prisma lui Ulise, înseamnă poate a te pregăti să concepi mai limpede Omul în universalitatea lui. Totuși, nu este chiar atît de ușor cum am lăsat poate a se crede, să pui degetul pe semnele *ambivalente* ale geniului uliseean. Ulise este un personaj *dublu* dar nu *dedublat*. În înfățișarea lui unică, el își poartă cele două ființe așa cum mamiferele care nasc cîte doi pui își poartă în pîntec acești doi pui.

Sarea chimiei mediteraneene este binară, nu dublă. Principiul duplicativ care propulsează antinomiile, se află în însuși personajul lui Ulise. Homer se dovedește astfel mai complex decât mulți dintre autorii moderni. Noi sîntem mult mai obișnuiți cu opere în care tendințele ambivalente ale unei singure naturi umane sînt repartizate între doi eroi care se completează opunîndu-se unul altuia. S-ar părea că această modalitate, ar fi (sau, cel puțin, a fost timp îndelungat, aproape pînă în zilele noastre) o lege a literaturii și poate o nevoie a spiritului nostru. Cervantes ne oferă un model clasic al acestei procedări, cu perechea net contrastantă a lui Don Quijote și a lui Sancho Panza. Într-un singur personaj, Alphonse Daudet folosește modelul sub un aspect caricatural, analizînd separat « latura Sancho » și « latura Quijote » a lui Tartarin. Homer a mers mai departe. Îndrăzneala lui ingenuă îl ferește de simplificarea reprezentată de însuflețirea a două statui opuse una alteia. Cei doi Ulise se află într-un singur Ulise. Cele două fețe se află de aceeași parte; după felul în care cade lumina și după înclinare nu vezi decât pe una sau pe cealaltă și uneori pe amîndouă în una singură. Această complexitate aparentă este, în realitate, mai simplă. Mai ales mai adevărată decât dedublările întotdeauna cam simpliste. Homer a știut să se ferească de ele și de contrastele facil ilustrative. Ceea ce nu înseamnă că întreg spiritul grec nu ar fi simțit și nevoia lor. Într-adevăr, astăzi este unanim admis că un alt erou, Margites, atît de popular în antichitate încît devenise proverbial, era un fel de antiteză a lui Ulise. Autorul Odiseei nu a vrut însă să țină seamă de această comodă distribuie de roluri. Nici nu s-a gîndit de altfel la ea. Nouă ne revine sarcina să ne încordăm auzul cînd auzim pe Ulise-copleșitul gemînd și văicărindu-se de pățaniile lui de îndată ce zeii l-au smuls de la locurile lui de baștină și pe Ulise-nerăbdătorul gemînd și văicărindu-se că prinde rădăcini de îndată ce aceiași zei îl țintuiesc la un țarm. Noi trebuie să urmărim « așîșderile » pe marea odiseeană, să ne avîntăm în dîra de apă a perechilor pe care Ulise le cîrmuiește cu o singură mîină: Ficțiunea și Realitatea, Iubirea și Necredința, Aventura și Căminul, Marea și Gîla, Curajul și Frica, Dulcea-Moarte și Moartea-Înfricoșată. Dacă am prinde în năvodul nostru măcar una sau două din aceste perechi, am descoperi poate taina comportărilor tradiționale ale omului mediteraneean, a atitudinii sale în fața problemelor pe care i le pune viața și a răspunsului pe care îl dă acestor probleme.

2. Ficțiune și adevăr

Să considerăm, în primul rînd raporturile omului cu realitatea. La Ulise perechea ficțiune-adevăr este izbitoare. Incontestabil în povesti-

rile și în spusele lui, Ulise se îndepărtează adesea de adevăr. Ceea ce nu înseamnă că ar opta sistematic pentru contrariul lui. Nu. Ulise pleacă de la real, îl colorează, îl transpune, îl modelează ca pe o materie prețioasă așa cum procedează artistul. Dacă țineți neapărat, puteți spune că minte în măsura în care o face poetul. « Noi știm să povestim minciuni cu totul asemănătoare realităților » spun Muzele lui Hesiod. O anumită înclinare îndemnându-l mereu să ia partea a ceea ce ar putea fi împotriva a ceea ce este, Ulise exprimă totuși un adevăr sau, dacă vreți, un para-adevăr ceea ce este un adevăr nou. Alături de adevărurile zise istorice, el însuflețește adevărurile imaginației, adevărurile fictive. În genere, spusele sale nu sînt anti-reale; el crează un fabulos, un miraculos prin altoire pe adevăr. De cele mai multe ori, formulează virtutul care, etimologic, înseamnă forță și virtute. Să descrii stejarul care se află potențial în ghindă nu înseamnă a falsifica realitatea adîncă a ghindei ci numai realitatea ei actuală. Adevărul lui Ulise transcende realitatea. El este o artă și posedă stilul artei. Să privim mai atent aspectul principalelor « ficțiuni » debitate de Ulise; le vom descoperi neconținut stilizate și vom înțelege că stilul lor este întotdeauna acela al unei *încercări*. Cu frumoasele lui povești și meșteșugitele lui vorbe, Ulise *încearcă* lumea. Și, cu excepția Ciclopului care este un nătărău, personajele Odiseei își dau foarte bine seama de acest lucru. După toate semnele, ele sînt și pe deplin de acord, chiar ele între ele, cu necesitatea de a te preface. Fiindcă, în realitate, toate aceste personaje se pun mereu la încercare unele pe altele. Acordul este atît de limpede încît Ulise nu pregetă să-l vestească pe Telemac că o vor pune la încercare pe maică-sa. Martor și chezaș al fidelității Penelopei, fiul lui Ulise nu suflă o vorbă de împotrivire; se învoiește nujmaidecît și lucrul este în totul firesc, *încercarea* constituind una din regulile artei de a trăi.

Să fie un viciu? Să fie datorită unui exces de conformism? Sau reîntoarcerea în galop a unui natural ce nu poate fi gonit? Ulise deghizează adevărul chiar și față de Atena. Cu toate că știe bine că zeița sa tutelară citește în gîndurile lui ca într-o carte deschisă. Nu. Ficțiunile lor reciproce (« prefăcătoriile pe care atît de bine le cunoaștem amîndoi » spunea zeița) sînt un fel de scrimă. După fiecare asalt, stima lor crește reciproc fiindcă s-au pus la încercare! Și cînd Atena îi strigă: « O, vicleanule subtil și nesătul de șiretlicuri », ea nu-l dojenește ci, dimpotrivă, îl felicită. La auzul acestor cuvinte, auditorul contemporan cu Homer, încuvința cu convingerea cunoscătorului. Să facem și noi ca el și să înțelegem ceea ce Atena voia să spună: Ulise se dovedea demn de ea de vreme ce știa să facă să meargă în acelaș pas ficțiunea și realitatea (...). Luînd ca punct de sprijin acest stil al *încercării*, trec la însuși stilul

spiritului mediteraneeen. Nici joc nici psihoză, modul acesta specific de a trata este desigur o artă dar mai ales un rit. Sub ambivalența perechei ficțiune-adevăr, care luminează raporturile omului cu realul, trăiește intens, în contrapunct, perechea artei și a ritului. Și vedem aceste două perechi contopindu-se într-un desăvârșit acord fiindcă arta și ritul constituie un ceremonial. Iar existența concepută ca un ceremonial constituie, la rîndul ei una din cheile templului în care domnește geniul Mediteranei (...)

4. Curajul și lașitatea

Dubla comportare în fața ideii morții¹ explică, la rîndul ei, atitudinea ambivalentă a mediteraneeenilor în fața riscului, a primejdiei, a cauzelor care cer o angajare. Întrebarea care se pune este: să mori sau să nu mori? Răspunsul îl dă perechea curaj-lașitate. Eroii Iliadei și Odiseei se expun celor mai înfricoșătoare primejdii cu un curaj legendar. Iată însă că, potrivit mai multor legende, Ahile s-ar fi deghizat în femeie și Ulise ar fi simulat nebunia ca să nu fie luați la război. Pe de altă parte, iată că același Ulise pe care l-am văzut atît de curajos, lasă pe Lestrigoni să-i mănînce mateloții în timp ce el o șterge la fugă. De ce? Fără îndoială fiindcă aude în sîngele lui oracolul de care ne vorbește Herodot: « Pleacă, fugi, nu-ți fie rușine să fii laș! » Nu, acestui om care va ține aproape singur piept celor cincizeci de претенденти, nu-i e rușine să fie laș. O zicală iliriană spune că pînă și fii zeilor fug în fața fantomelor. Totuși, Ulise — acest fiu al oamenilor — a îndrăznit să coboare în Infern. Iar celălalt mediteraneeen, Cervantes, care a fost ostaș, care și-a pierdut o mînă în bătălia de la Lepante, care și-a riscat pielea ca să evadeze din temnițele berberilor, Cervantes pune pe paladinul său, Don Quijote neînfricatul, să spună: « A te retrage nu înseamnă a fugi ». Pînă și cristianismul, la începuturile lui, dovedește aceeași ambivalență: Isus se îndreaptă liniștit spre locul martirului dar a întins obrazul, Isus se urcă pe cruce dar a strigat cerînd ajutor tatălui său. La acest grad, lașitatea nu mai este decît o speranță. Ea nu mai are nimic care să merite disprețul, dimpotrivă ajunge la un soi de măreție fiindcă exprimă o încredere totală în viață. În viața de care nu-ți este totuși îngăduit să-ți bați joc. Exprimă, deasemenea, o voință imediată de a salva ceea ce se poate, ceea ce trebuie salvat nu din individ ci din Om, din Ființă. Ulise se poartă ca un laș — după optica de rînd — cînd simte că *împrejurarea* lui nu se mai află pe planul adevărului lumii, pe linia cu adevărat umană a vieții.

¹ Dacă nu se teme să moară, « să efectueze trecerea », omului mediteraneeen nu-i place starea mortuară. Dacă se acceptă muritor, el refuză să fie ne-viu; dacă refuză să fie nemuritor, el se acceptă supraviețuitor: fiindcă este o deosebire între a muri și a fi mort. (pag. 66)

Să nu ai alt ideal decât curajul, poate fi o trăsătură de barbarie. O pildă ne-o dă mentalitatea spartană. În lumea elină, Lacedemonia a încoronat sublimarea socială a antecedentelor sălbatice ale geniului grec așa cum *ananke*-ul și sîngele Atrizilor sînt sublimarea lui religioasă. Trebuie să fii ajuns la un înalt grad de civilizație ca să accepți uneori *lașitatea*. Este și aceasta una din învățăturile lui Homer-precursorul și ale eroului său epic: Ulise nimicitorul și prădătorul de cetăți este, în același timp, cel mai civilizat dintre răcani.

.....

TEL QU'EN LUI-MÊME SAU ULISE ÎN LIBERTATE

Dacă voim, asemenea elinilor, să nu ne înșelăm, trebuie să ne hotărîm să nu mai spunem: *Ulise-mincinosul*, *Ulise-șiretul* ci *Ulise-cel-foarte-inteligent* (...). Dar, erou al inteligenței, Ulise nu devine niciodată inuman prin exces de devoțiune față de cerebralitate. Fără îndoială, cu cît înaintează în vîrstă, cu atît mai mare loc acordă spiritului. Tocmai fiindcă a trăit foarte intens, se încrede mai mult în cuget decât în instincte și ia deprinderea, mai curînd, să se conducă decât să se lase în voie. Sensibilitatea lui nu rămîne însă mai puțin vie. Îl văd limpede cum se poartă cu Nausicaa. Și mi-l închipui cu Circe...

Într-o zi, lipindu-și de pîntecul vrăjitoarei urechea lui care pîndea freamătul dragostei, Ulise a perceput în profunda tăcere viscerală chemarea tinereții sale îmbătată de simțuri. Și, culcată pe zeiță, urechea lui era ca un caliciu de floare de apă iar pîntecul zeiței ca una din latele acelea frunze aquatice care visează pe oglinzile eleșteiilor. Atunci, Ulise s-a revăzut bucurîndu-se de cel mai mic zîmbet al mării, de un reflex, de un ochi de val scînteind ca un solz de pește. El care spusese luntrașilor, sirenelor, tinerei fecioare, *nu*, se revede bucurîndu-se de fructe, de mîncăruri, de alte zări, de alte femei. A fost una din învățăturile pe care le-a dobîndit alături de făcătoarea de farmece. Sănătoasa cîrmuire a minții nu exclude înflorările cărnii. De altfel, ce-ar mai fi simțurile lipsite de duh? Și ce scoartă uscată, inteligența fără pasiune! Inteligența lui Ulise știe să facă pasiunilor locul care li se cuvine. El realizează miraculosul echilibru al balanței în extremul vîrf al imobilității, echilibrul reprezentînd în acel punct o constantă tensiune între amenințările a două prăbușiri contradictorii. Nici creier, nici mucoasă, Ulise este un ansamblu uman în care totul trăiește intens: gîndirea și acțiunea, plăcerea și durerea. Întreaga Odisee atestă acest caracter de

umaniate palpitantă și adesea sîngerîndă. Miraculosul, fabula, nu micșorează întru nimic realitatea. Ulise, atît de drag inimii mele, tu ești un om ! Etitetul de « divin » care ți se dă atît de des, începe să mă mînie. Nu, nu, divin, Ulise, ci uman, extrem de uman. Tu ești un om hăituit, îndurerat. Și cît de imperfect !

Cine-i neagă imperfecțiunile ? El, cel mai puțin dintre toți. În cîntul al XVIII-lea al Odiseei, există un fragment emoționant în care Ulise își recunoaște greșelile și defectele cu o mare noblețe, recunoscînd odată cu scăderile ei, și măreția condiției umane :

« Am să-ți spun un lucru, ascultă-l și păstrează-l bine întipărit în minte : printre toate făpturile care respiră și se tîrăsc pe scoarța lui, pămîntul nu hrănește nici una mai plină de slăbiciuni ca omul . . . Și eu ar fi trebuit să trăiesc fericit printre oameni ; dar împins de violența unui temperament viguros, am comis multe nedreptăți. Fie-i dat omului să-și interzică deapururi orice nedreptate și să se bucure în tăcere de bunurile pe care zeii i le hărăzesc ».

Din această condiție în același timp mizeră și sublimă a omului, înțeleptul Ulise nu a acceptat să evadeze nici prin revelația cunoașterii, nici chiar prin nemurirea divină. Om este și nu vrea să-i devină străină condiția omului. El n-are nevoie ca Faust în clipa din urmă, să strige : « Dacă aș putea măcar să fiu un om ! ». Ulise va rămîne un om pînă și în moarte.

Platon (*Republica*, X, 617) s-a făcut ecoul unei legende în care sufletele morților sînt imbiat să renască, să redobîndească viața nemuritoare și să-și aleagă singure o nouă condiție. Ce fac Orfeu, Ajax, Agamemnon ? Unul vrea să fie reîncarnat într-o lebedă, celălalt într-un leu iar al treilea într-un vultur. Toți trei fac această alegere din aversiune pentru specia umană. Ce face Ulise « cel-care-atît-a-pătimit ? » După o clipă de gîndire, alege bucurios condiția unui om de rînd.

Nici o îndoială : prestigiul lui Ulise stă sub semnul Balanței. Ambivalența lui fundamentală mișcă cele două talgere dar cu o mișcare secundă în care forțele nu se anulează ci se totalizează. În fiecare clipă, Ulise naște ca prin minune echilibrul lui între cei doi poli ai săi de atracție. Acest erou legendar, atît de uman, acest om *bi-frons* a rezolvat toate antinomiile din el prin inteligența lui.

Dar noi ?

S-ar părea că Ulise nu face nici un efort și că armonia care se stabilește în el este un adevărat har : clasicul natural pe care-l acordăm generoși geniului Mediteranei . Dacă în tot ce precede m-am exprimat îndeajuns de limpede, se va înțelege de la sine că o asemenea presupunere nu corespunde de loc adevărului. Echilibrul lui Ulise nu se dato-

rează nici unui har și el nu se obține fără o mare strădanie. Cu atât mai puțin lesne un astfel de echilibru poate fi dobândit de noi. Într-adevăr, dacă Ulise este conștient de el însuși, noi sîntem de două ori conștienți: și de el și de noi și tocmai excesul conștienței pe care o avem despre acest dualism și despre miile lui de forme posibile, ne umple de o atît de adîncă tulburare. În Ulise nu e nici o sfîșiere lăuntrică, nu există schismă în personalitatea lui așa cum există la noi fiindcă am devenit prea conștienți. Conștiența ne sperie. Omului i-a fost întotdeauna teamă de umbra sa, adică de dublul lui din care a făcut o fantomă: *celălalt*. Pentru a se apăra de acest *celălalt*, el se refugiază în unitate. Ulise realizează în el un echilibru după care noi sîntem în neconținută căutare. Pe balanța brutalizată de denivelările noastre intempestive, zadarnic vrem să restabilim această fragilă minune. Și cu cît voim mai mult s-o izbutim, cu atît ne prăbușim mai tare. De aceea nu ne mai mulțumim cu un echilibru atît de instabil: ne trebuie o sinteză care să reziste, care să dureze. Și, în cele din urmă, nu vrem să mai avem de a face decît cu un singur Ulise. Acest Ulise există: el se desprinde din oglinda lui cu fațete și sfîrșește prin a ni se înfățișa așa cum el însuși izbutește singur să se fixeze în unitatea sa. Nu înseamnă oare să fii *unul* cînd ești unic? Cînd posezi în tine însuți cele două firi care în jurul tău sînt despărțite în două făpturi? Reamintesc: în timp ce personaje dintre cele mai vestite ne sînt cunoscute în ipostaze de perechi (Achile cu Patrocle, Eneas cu Akate, Don Quijote cu Sancho) Ulise este riguros singur, cu cei « doi-într-unul » ai săi. Și prin aceasta, Homer își dovedește geniul: încă de acum cîteva milenii, l-a conceput astfel pe Ulise pentru veșnicie. Fiindcă nu este adevărat că marile creații trebuie să fie neapărat duble. Ulise al lui Homer este tot atît de *singur* pe cît este Hamlet al lui Shakespeare. Dar toți Ulișii din lume, toți Ulișii din toate timpurile, trecuți și viitori, sînt implicați în Ulisul primordial, acela al lui Homer. Toți sînt în el pînă la Tennyson, la Pascoli, la D'Annunzio, la Maurras. La drept vorbind, nici n-ar trebui să mă mai refer la acești Uliși ai posterității homerice fiindcă aceștia nu fac decît să adauge fără să desăvîrșească. Sînt totuși doi la care am să mă opresc fiindcă amîndoi apasă pînă la fund cele două talgere ale balanței și merg pînă la limita extremă a ambivalenței odiseene: Ulise al lui Sofocle și Ulise al lui Dante.

Interpretarea sofocleeană a lui Ulise este în bună măsură aceea pe care o găsim indirect inclusă în Homer. Sofocle consideră pe Ulise drept inteligentă care consimte, care respectă o ordine pe care și-a însușit-o. Este supunere voluntară, rațională. (. . .) Dar în viziunea lui Dante? Iată înfățișîndu-ni-se, dimpotrivă, un Ulise revoltat, nesatisfăcut. După omul care se afla de partea zeilor, vedem omul împotriva lor. Dante a reluat

o veche tradiție, acceptată și de Pliniu, referindu-se și la alte călătorii ale lui Ulise. El stăruie, mai ales, asupra expediției în cursul căreia Ulise întemeiază Lisabona după ce trecuse acel *nec plus ultra* reprezentat de coloanele lui Hercule. Nu mai e vorba, ca în Antologie, ca în Homer și în alți autori, de eroul care a cunoscut multe cetăți și care a cercetat moravurile oamenilor. Ulise al lui Dante a vrut să depășească limitele îngăduite: « Vedeam, dincolo de Cadix, strîmtoarea pe care nefericitul Ulise a îndrăznit s-o treacă ». (*Paradisul*, cîntul XXVII) (. . .) Reamintesc și cuvintele cu care, după ce a hotărît să treacă dincolo de « marginile cunoscute ale lumii », Ulise își îndeamnă corăbierii spre lumile tainice:

Gîndiți-vă ce înseamnă venirea voastră pe lume:

Nu ca să trăiți asemenea vitelor ați fost zămislîți

Ci ca să vă urmați calea virtuții și a cunoașterii.

Acest Prometeu al descoperirii a cărei corabie va fi nimicită de trăznet și înghițită de valuri fiindcă n-a ținut seamă de marginile cunoașterii îngăduite omului, constituie fără îndoială interpretarea cea mai îndrăzneată dată de-a lungul mitului odiseean. Dar oricît de îndrăzneată ar fi trăsătura de foc cu care intuiția geniului lui Dante îl luminează, acest erou al cunoașterii era și el implicat în Ulise al lui Homer. Într-adevăr, acest Ulise a respins *cunoașterea revelată* făgăduită de sirene dar a acceptat *cunoașterea cucerită*: el a depășit în gînd limitele care i-au fost impuse în fapt. Între Infernul lui Dante și cerul lui Sofocle, Ulise se afla în întregime în Homer, așa cum a fost conceput pentru eternitate: un om pămîntean, Omul. Iar cele două extremități presupuse, se îmbină prin faptul că, în slujba zeilor sau răzvrătit împotriva lor, Ulise rămîne neconținut liber.

Libertatea lui Ulise, iată elementul în care, după părerea noastră, se desăvîrșește sinteza fațetelor lui, sinteză realizată de el însuși în inteligența sa. Și unde ar putea sălășlui mai bine libertatea omului decît în mintea sa? Primul om liber, în opera lui Homer trebuie să-l căutăm. Și el este Ulise. Că în concepția lui Homer, Ulise este un apărător al zeilor, lucrul este incontestabil, dar Ulise a ales în mod liber, de nimeni silit, această atitudine. Și, în tot cursul existenței sale, actele lui sînt neconținut acelea ale unui om liber. Ajutat sau persecutat de zei, el își păstrează liberul arbitru. Potrivit prezicerii lui Tiresias, Ulise *trebuie* să pornească din nou în călătorie dar acest cavalier al Mediteranei, *înțeleptul* (întocmai ca și cavalierul de la Mancha, *zănatecul*) știe că va porni din nou fiindcă a acceptat dinainte acest lucru. Maurras a socotit nimerit să-i explice « frumoasele libertăți care sînt făcute pentru el ». În ce mă privește, cred că el era foarte conștient de ele. Neconținut Ulise se liberează, evadează, se desleagă de tot ce ar putea să-i știrbească libertatea. O libertate care nu cunoaște alte limite decît acelea pe care Ulise el însuși și le hotă-

răște, limite umane. Nimic în el nu trage spre mistic și cu atât mai puțin spre fanatic. Pe zei îi acceptă dar oarecum din curtoazie, întocmai ca Socrate. Obiceiurilor, el li se supune cu înțelepciune, ca Descartes.

Domnind în Itaca, cîrmuindu-și poporul și pe Penelopa, ar risca să fie sclav. Dimpotrivă, domnit—dacă se poate spune astfel—de elemente, de monștri sau de iubite tiranice, se dovedește și se simte cu adevărat liber fiindcă necontenit știe și poate să evadeze.

Libertatea nu este o stare ci o putere. Nu ești, nu poți să fii liber. Ci te comporți și acționezi liber. A te bucura de libertatea ta, înseamnă a-ți asigura necontenit propria ta liberare. Și cum să izbutești acest lucru fără un dram de sacrificiu și poate și de sacrilegiu? Astfel se explică « abandonările » lui Ulise. Trebuie să te împaci cu acest gînd: omul nu devine cu adevărat liber decît cu prețul unui sacrilegiu. Pînă și pentru un criminal, libertatea nu-și dobîndește tot sensul ei, decît dacă, pe deasupra crimei, el comite și un sacrilegiu. Exemplul cel mai bun ni-l dă Oreste. Trebuie neapărat să te tăvălești în patul amintirilor și să calci în picioare locurile sfinte—în primul rînd acelea ale fericirii—și să dai jos și să spargi icoanele. Liber numai cu acest preț, omul se află în inima dramei. « Drama începe cu libertatea de a alege » (Huxley). Deci întotdeauna drama începe cu libertatea și orice alegere reprezintă o dramă. Dar, așa cum am văzut, Ulise alege pentru noi să rămînă în această condiție dramatică, aceea a omului. El nu jinduiește nici un trup glorios, nici o sinteză metafizică, ci această supremă realitate: Omul. Fără îndoială, nu omul în întregul lui, fiindcă rămîn, desigur, și alte posibilități făpturii, chiar făpturii omului alb care este omul nostru * și tare aș vrea să știu ce este acest om al nostru în raport cu omul chinez, de pildă, sau cu negrul, care ar putea să rezerve unele apropiate surprize concepției noastre despre om.

Firește, Ulise nu este întreg omul în măsura în care el nu este decît Ulise care a înfăptuit cutare și cutare lucru. Dar totodată este întreg omul în măsura în care el ar fi putut să mai facă și alt cutare sau cutare lucru. Nici sfînt nici mistic, nici profet nici fanatic, Ulise este omul mediteranean pe care îl însușește « pașnicul eroism de a rămîne peotriva unui univers cu desăvîrșire uman ».

Ulise își interzice « nemăsuratul » care există însă implicit în el. Acest ins măsurat este însă același a cărui revoltă nemăsurată putea fi glorificată de Dante. Ulise nu este, deci, întreg omul dar întreg omul se află latent în el. Ulise acoperă cea mai mare generalitate umană și, datorită acestui fapt, arhetipul mediteranianului sfîrșește prin a dobîndi o valoare universală. Astfel, temele care s-au încrucișat în acest studiu făcînd să se aștearnă,

* Gabriel Audisio vrea să spună aici: omul, așa cum îl concepe civilizația care a luat drept model în mod inițial, omul alb (n. tr.)

unele lângă altele, căile lor paralele, uneori încălecându-se, alteori îndepăr-
tându-se din nou ca cele a o sută de linii ale unei mari gări de plecare,
se varsă, contopindu-se, într-o singură linie unică și suverană care înfige
în nesfârșirea zării cele două brațe ale sale, într-un singur punct. Ambi-
valența primordială a lui Ulise ajunge la această sinteză: domnia inteli-
genței omului în libertatea sa.

1943—1945

În românește de I. IGIROȘIANU

Cuptor
antic

JEAN GIONO

NAȘTEREA ODISEEI

roman*

Întins pe nisipul umed, Ulise deschise ochii și văzu cerul. Numai cerul ! Sub el, carnea palidă a acestui pământ care se mai împărtășea încă din viclenia apelor.

Încercă să se ridice: picioarele, algei Mîinile, cețuri marine? Nu mai putea porunci decît pleoapelor, iar ele erau ridicate spre jalea cerului. Închise ochii.

Vocile zburau pe deasupra trupului său. Pielea lui auzea căldura acestui suflu pe care-l plămădea limba. Își ridică puțin pleoapele: era înconjurat de un cerc de picioare. Privirea le dădu ocol apoi urcă de-a lungul lor. Glezne sculptate de împinsul plugului, coapse . . . Două din ele urcau netede sub tunică, două coapse umbrite cu albastru !

Privirea lui merse mai sus: doi sîni ! Era o femeie !

În timp ce-l luau pe brațe, zări ceva mai departe niște oameni zorind spre o altă epavă.

Prin ușa întredeschisă, ea pîndea. Surise: surîsul ei avea o putere ce răvășea legile imuabile. Pămîntul se aplecă, — pomii, ierburile îl împingeau pe Ulise către canatul care încet se deschidea. Întră. Umbra era proaspătă, parfumată, densă ca miezul unui fruct. Fluierul unui havuz gîngurea. Pe femeie o chema Circe. Acum, cînd cornul vaselor pescărești suna la intrarea portului, Ulise cobora în sat.

Trecea pragul «Erosului marin», o crîsmă din port. Se întîlnea cu căpitanul «Joacă-la-umbră», cu patronul Fotiade, cu echipajul de pe «Venus», cu băiețandrul de pe «Dorada», cel cu obraji atît de frumoși și privirea atît de îndrăzneată —, toți cunoscuți de-ai Circei și buni prieteni de atunci. Trozneau pe mesele de lemn nesfîrșite partide de arșice.

* fragmente

Venea la « Erosul marin » mai ales pentru micuța Lidia care turna de băut. Mirosea a carne de scoică și a vin, și apoi parfumul acela amar de sudoare, care-l ațîța pe Ulise. Cînd pleau ceilalți, o lua pe genunchi, o mîngîia, îi povestea...

Cînd era vorba de povești, nu se codea niciodată.

Încă de pe cînd își ducea încărcătura de porci la Pylos pășea bucuros pe urma femeilor. Se dădea cînd drept rege pribeag, cînd drept vînător de fiare. Ba se înveșmîntase și în piele de zeu, în Elida, încolțind-o în adîncul pădurii pe păstorita Musarion.

Cînd se însera, urca din nou la casa Circei. Sărutări și zgîrieturi îl întîmpinau de la intrare.

Cu timpul încetă să mai coboare zilnic în port.

Se trezea tîrziu dimineața; perdelele de rafie cerneau soarele, camera era ca un bazin plin cu apă de umbră semi-străvezie, albastră, proaspătă. Afară, mîinile vîntului ciocneau una de alta rodiile.

Întinzînd mîna mai spre stînga, atîngea trupul gol al Circei.

Apa dulce dormea în fundul unei gropi. La capătul frînghieii, găleata urca legă-nîndu-se printre lungile fire de mușchi verde.

Cînd ieșea la lumină, cel care trăsesese de funie își ștergea sudoarea zîmbind cu mîndrie.

Lui Circe îi plăcea apa aceasta rece ca ghița. Ulise, în fiecare zi, venea să umple două ulcioare.

De data asta, lîngă ghizdurile fîntîinii, recunosc burdufurile din piele de capră ale lui Menelaos. Se bucură în sine-și de surpriza ce-i va face. Îl găsi îngroșat, gras ca un somon, blajin, golit de febra mistuitoare care-l frămînta, cu sabia-n mînă, sub zidurile Troiei. O avea acum pe Elena cît poțea. Un ulei de fericire îi curgea din ochi. Dar începu să se vaita despre vremuri.

Încet, încet, se trezi vorbind despre dezmățul Penelopei.

Amintirea crimei din Argos, care se pomenea încă în cîntece, îl făcu să chib-zuiască pe Ulise. Peste desaga cu minciuni purtase dintotdeauna frica. Avu brusca viziune a unui Egist ascuns într-un culoar întunecat. Se văzu măcelărit ca un porc. Își văzu viața răspîndită pe jos într-o tufă de sînge înflorit. Socoti că Penelopa e pierdută pe vecie. Ea întruchipă în aceeași clipă întreaga frumusețe a lumii.

De atunci, începu să-i placă mai ales hoinăreala pe malul mării. Privirea lui urmărea dîra înspumată a navelor. Visul construia din nou, după moda din Itaca, brăzdarul provei cu care arase atîta vreme apa stearpă.

În vis întindea pînzele, pornea cadența cîntecului de drum: o umbră de flaut gemea; sub umbra acestor gemete vîslașii își îndoiu spinărilor de fum... « Hai, să vislim împreună »... Nava fantomatică își îndrepta pieptul spre larg... Ari-pile ei... spuma... vîntul... golul și apoi ampla cocoșă a apei... aripile... spuma... plecăm! plecăm!

Vai! Abia plecat, amăgitorul vas se destrăma.

Cîteva zile mai tîrziu, de la locul lui de pîndă din ierburi, văzu o corabie cu pînze ancorată în port. Era « Venus ». Veneau de acolo frînturi dintr-un cîntec monoton parcă ritmat pe o tamburină din scoarță de copac. Într-un hamac, spînzurat de marele catarg, se legăna o negresă. Cînta: jongla cu pompoane de lînă verde.

Ulise intră la «Erosul Marin». Corăbierul Fotiade era acolo, așezat la masă, în ungherul favorit. Pe umărul lui, un papagal bătea din aripi. (. . .)

— O partidă de arșice, zise.

— Nu, răspuse Ulise care nu-și mai înfrîna dorința, nu, o călătorie pe mare, una scurtă. Du-mă pe coastă. (. . .)

PARTEA ÎNTÎIA

În murmurul marin al pinilor, Ulise auzi trapul slab al amintirilor care soseau din urmă.

Două zile !

Noaptea era pe sfîrșite cînd sărise în apa lină unde se vărsa rîul Eurotas. De pe țarm, lăsîndu-și în iarbă ușoara boccea, urmărise cu urechea și cu ochiul corabia patro-nului Fotiade. În aura torței trecea catargul, ciocul ascuțit de erete al provei : de pe puntea nevăzută țîșneau urletele lui Archias. Astfel, se topise în noapte, marea, ceața înghițînd-o.

Trecu dincolo de granița nordică a pădurilor de pini. Apusul păsea dinainte-i pe cîmpurile de iarbă pătate de gențiană. Unda limpede a zilei se trăgea spre piscul muntelui; acolo sus, ascuns în frunzișul creț, hanul își înălța capul alb peste ienuperi, și, așa cum de pe recif zboară fulgii de spumă, zborul porumbeilor îi împroșca acoperișul.

Se bucură de sălașul apropiat. Se poticnea sub greutatea rău echilibrată a obo-selii, iar vîntul nopții . . . vîntul nopții mai cu seamă îl făcea să dorească fierbinte hanul. Vîntul acesta începea să se prelingă din stejărișurile acoperite de umbră. Era un concert de voci grave, armonizat ca un cor funebru.

Dedesubtul lui Ulise, mai mult încă decît sub noaptea care urca, lumea se înne-grea. Un fior îi trecu pe șira spinării.

Frig?

Frică?

De ce frică? Știa încă de mult cît temei să pună pe fandoselile preoților, acești oameni la adăpostul cărora înfloresc zeei. Dar cine s-ar îndoi de faunii behăind la lună, de puzderia mărunților zei ai pădurilor, și cîmpiilor cărora le află urma dimi-neața, în noroiul smîrcurilor, și care pînă să apuce omul să îngaiame repede o rugă-ciune îl și prefac într-un nap ori într-un capăt de lemn lustruit !

Nu există oare nimfe înghețate în apa izvoarelor ? o atinsese într-o zi pe una din ele cu buzele, sorbind din apa verde.

Nu pe el, Ulise, puteai să-l păcălești, știa însă că țipătul scoarței de copac — lucrul e prea bine știut — prevestește țîșnirea unei driade goale ca o spadă și recunoștea birlogul satirului după iarba culcată și după smocurile de păr lăsate.

Frică? Gînd?

Și înfrîndu-se, fără să-i mai pese de măduarele obosite, se grăbea pe urmele zilei fugare; cu colțul ochiului supraveghia botul căscat al pădurii.

De pe culmea muntelui ziua aurită își luă zborul. În aceeași clipă Ulise ajunse la îngrăditura hanului.

Casa joasă și porumbarul rotund erau pitite în crîng. Două ziduri lungi de piatră îmbrățișau în chip de curte preambulară un pogon de pămînt bătătorit pe care nu mai rămăseseră decît cloturi de ienuperi prost zmulși. În mijloc, se rotunjea, ca o bătătură, pata cenușie a unei marl vetre, aprinsă în fiecare seară. Acum argați îngrămădeau pe ea vreascuri de măsline roase de capre. Pe fața hanului, o ușă se

deschise, descoperind privirea roșie a vetrei dinăuntru: un om ieși purtând un tăciune aprins. În juru-i băteau aripile albastre ale serii.

Strigăte, o volubilă ceartă între femei, vocea cîntătoare a grăjdarilor vorbind cu caii, pîrîitul focului care începea să urce din ramură în ramură pe rug, tot atîtea mîngîieri pentru urechea lui Ulise. Frica se scurse de pe el în iarbă. Intră.

Un grup de țărânci în haine de sărbătoare, încununate cu salvie, încălțate cu sandale de lemn, se certau pentru o firidă din zid. Un păzitor de măgari se aciuiase acolo cu măgărușul lui și cu coșurile de ceapă. Se apăra invocîndu-l pe Plutus: și își întindea spre ele lungile degete slăbănoage asemenea unor mănunchiuri de curmeie de viță:

— Ei, am plătit și eu, frumoaselor!

Ele, ca gîștele în jurul unei pisici, îl sfîrtecau cu pliscurile.

— E o rușine buhăitul ăsta — să lase niște femei să le ude burnița — ce zice de brînză noastră? — nu-i așa împutită ca tine, brînză noastră. — O, putregaiule — o, fiu de măgar! — O sclîrnăvie bătrînă!

Doi cerșetori ieșiți ca din pămînt îl înhățară pe Ulise de tunică.

— Un bănuț pentru arsura asta!

— Bietul meu braț strivit, o, milostivule!

Își arătau rănile mincinoase frecate cu urzică și cu zeamă de laur. li plezni și, scuipîndu-i în urmă, se repeziră către un negustor obez care străbătea curtea cu pași mici.

Ulise se pipăi pe furiș la brîu.

— Pungașii, mormăi...

Dar bășica de porc era la locul ei.

Sub adăpostul oblic al unui car cu brațele înălțate la cer, o gitară cotcodăcea. Din cel ce cînta, stînd în umbră, nu se vedeau decît mîinile; trupul, ca al unui zeu, era de cealaltă parte a nopții. Împrejurul lui, imponderabil și suveran, tăietorii de lemne, ciobani tăcuți se legănau în muzică.

O imagine trecu prin capul lui Ulise:

Cufundîndu-se odată în miezul zilei să adune arici de mare, văzuse în adîncul albastru mari alge tăcute balansate de respirația mării. Sta aci, întrebîndu-se dacă nu cumva o neștiută armonie emanată din hăuri, și nu talazurile, legăna acele ierburi.

O lovitură în coaste îl scoase din mare; oamenii se îmbulzeau, hangiul deschizîndu-și taraba cu marmelade și cărnuri. A doua zi era tîrg la Sparta: sigur n-o să fie de mîncare pentru toți. Alergă împreună cu ceilalți; picioarele grele îl dureau. Ajunse la timp ca să vadă dispărînd ultimul măr: era rumen ca un obraz de ciobăniță! Însfîrșit, rîcîind fundul oalei, mai avu totuși parte de un pumn de măsline murate; era aproape tot atîta saramură cîte măsline!

Cum se întorcea, văzu sărînd în noapte căprîite roșii de foc. Flacăra cuprinsese întregul morman de crengi uscate: cu o creastă răsucită de fum, întinzîndu-și carnea strălucitoare, ea dansa, iar jăratecul trozneva sub grozavele-i tălpi. Pe această dansatoare, Ulise o cunoștea de multă vreme: se așeză lîngă ea în partea prielnică, departe de coama înăbușitoare și, cu spatele la vînt, cu fața la flăcără, se apucă să-și ronțăie măslinele.

Țărâncile, așezate pe vine în rochiile umflate, înconjurară focul. Mîncau cas-traveți cu oțet; pălăvrăgeala lor zornăia mai tare decît jarul. Vorbeau de iarma-roace, de șleपुरi, de dragoste, căci erau tinere, sănătoase, departe de bărbaiții lor și mireasma pipărată a finului se revărsa prin ferestruicile de la pod.

... De cealaltă parte a focului, pîntecul ghitarei îi vrăjea însă pe tăietorii de lemne. Curgea din el un zgomot viscos, pe jumătate huruit de rîu și voce de copac; o muzică

frustă în care oamenii pădurii descopereau chipul din vis adăpostit sub tei și udat de izvoare clare.

Ulise își mînca alene măslinile.

La orice ceas al zilei, ca o femeie în fața unui scul încilcit de cînepă, își pregătea întoarcerea. Dimineața, mîntea elastică sărea ca o mîngie în mîna destinului: îndată ce era la pămînt, se și ridica din nou în cerul înflorit.

— Am fost nebun să-l cred pe Menelaos! A spus el vreodată o vorbă cu miez? Am să mi-o găsesc pe Penelopa singură și cuminte...

Dar la căderea serii, țeapăn de oboseală, era sub loviturile soartei ca tamburina de aramă a străjilor care freamătă toată, și teama mîrîia surd în pieptul lui.

Atunci se chinuia ca un om strivit de un zeu; după ce cîntărea deoparte pe slabul Ulise, curajos doar în faptele vorbelor, de cealaltă pe Antinous, pe care însăși spaima sa îl înarma cu brațe uriașe, era gata să se lase păgubaș gîndind: «Penelopa mea-i pierdută pentru mine»; dar, în aceeași clipă o dorea și mai mult, o vedea frumoasă ca atunci, la plecarea lui, stînd dreaptă pe dig, și îndată începea din nou să cearnă înșelătoriile speranței.

Își amintea de acea plecare:

De la conac la port o luaseră pe ulicioarele cotite, el zăngănind din armură, nepotrivit printre pașnicele umbre păduratice și printre cîmpii cu săgețile și cuțitele lui; ea, gingașe, mlădioasă, înflorită de văluri și de pruncul dolofan și trandafiriu ca un mare trandafir cărnos născut din dragostea lor! Îl iubea totuși, pe atunci!

La colțul fiecărui gard de nuiete, înainte de a intra în soare, îl chema: Ulise! și-i întindea buzele.

Douăzeci de ani! Cine poate cunoaște lucrarea zeilor, într-un răstimp atît de lung!

Flacăra turtise încetul cu încetul cocoșa rugului: nu mai era decît un jar alb peste care juca un mic spiriduș albastru. Ulise se îmbăta de acest alb: frunzișuri de migdali în floare zburau prin fața ochilor lui ca și cum ar fi trecut în galopul carului prin livezile de acasă; un lăstar mare de măslin se deschise ca o rodie coaptă, se fărîmiță în jăratecul ce suspina, iar rămășițele lui erau asemenea unor trandafiri. Avu deodată în fața ochilor grelele tufe de trandafiri boltite, unde erau adăpostiți în nopțile ploioase zeii casei din lemn de smochin. Însfîrșit, stîrnită de amintiri mărunte, Itaca înșesată de forme se ivi întregă în aerul gros care tremura deasupra focului.

Nu era decît o nălucire, avea însă culorile adevărului. Îl înspăimînta pe Ulise prin fața ei exactă. Micii arbori cu fructe roșii răsuciți în sus, vîrfurile stîncilor împungînd marea erau toate înfățișate aldoma atît de minuțios încît nu putea crede într-un simplu joc al imaginației, ci mai degrabă într-o răutăcioasă batjocură a zeilor. Asemenea acelor fantome de fructe înghețate pe care febra le ține dinaintea ochilor unui bolnav, Itaca se năstea la flecare popas. Ea era parfumată de Penelopa. La sărbătorile pămîntului, se puneau pe altarele Cibelei turtă de căror cocă ascundea o sămîntă de anason; tot astfel, insula de aer avea mireasma Penelopei și, așa precum gustînd din turtele închinat, erai apucat de furile dragostei prin harul afrodisiac al anasonului, oridecîteori apărea mirajul Itacai, Ulise simțea sub carne trezindu-se tumultuosul șarpe al dorinței. Atunci, printr-o exagerare inversă, spulbera toate piedicile, îi creșteau imateriale brațe desfășurate peste păduri și peste munți ca două fluvii de fum, și-o cuprindea pe Penelopa; dar, vai, dîbace ură a cerului! În loc să se aline în această îmbrățișare, în clipa cînd atîngea înșelătoarea carne despuiață, setea de dragoste ardea în el mai tare, ca a aceluia ce bea de la izvoarele a căror apă amară curge printre rădăcini de chiparoși.

Căzuse pe gânduri, când auzi deodată lângă el o voce de bărbat zicându-le țăran-cilor :

— Faceți cum a făcut nevasta lui Ulise !

Păzitorul de măgari fusese izgonit de femei din firida unde socotise să doarmă. Nu că l-ar fi luat și l-ar fi scos de acolo așa cum scoți un melc din cochilie, dar ți-pa-seră atîta, asmuțiseră atîta lume pusă pe rîs, invocaseră de atîtea ori pe zei încît omul își luase singur tălpășița. Stătea la adăpost îndărătul coșurilor îngrămădite laolaltă — cînd îi veni chef să se răzbune pe obraznice și să-și ridă de ele. Scoase dintre ustensile o strachină de lut și, umplînd-o cu apă, se apropie de foc.

— Faceți-mi și mie loc, frumoaselor, spuse.

Țărăncile se traseră la o parte de frica apei pe care el o răspîndea la dreapta și la stînga. Se așeză în mijlocul lor, puse strachina la marginea jăratecului și, făcînd cu ochiul unuia sau altuia ca semn că pregătește un renghî, începu să-și desfacă obielele.

Nimeri în plin : o tufă de strigăte se zburli îndată.

— Ce faci ? — oprește-te, o, otrăvitorule ! — O, măcel al nasurilor ! — Du-te de te spală, o, țăpule !

Își mișcau brațele flexibile și albe ca ramurile tinere de salcie, dar păzitorul de măgari, ridicînd spre ele un chip nevinovat, cu gura căscată, părea să aducă în balanță neprihănirea lui.

— Ei, ce-i asta, n-am dreptul să-i cinstesc pe zei ?

Vocea îi era acrișoară ca zerul.

— Zeii ! O, mincinosule, fiu, tată și frate de mincinoși : te speli pe picioare, și încă în fața noastră !

— Și ce, pacă nu-i voie ? Își arăta picioarele vînoase și negre ca butucii de viță.

— Mititețele, ele care mă duc fără să crîcnească !

Le stropea cu apă așa cum se stropesc imaginile sfinte în zilele de sărbătoare. Oamenii începuseră să ridă împrejurul lui, iar păzitorul de măgari, continuîndu-și maimuțările, scoase de sub haina zdrențuită două coronițe de iarbă ; le așeză pe degetele de la picioare rășchirate dinaintea focului.

Fraza i se înfipse lui Ulise în carne ; nu-și dădu seama dacă o luase pe obișnuitul ghiab al urechii sau dacă-și tăiasе drum deadreptul în pieptul său. Tresări la auzul numelui : Ulise . . . gata să răspundă ; era doar vârful cuțitului ; apoi lama lui întreagă îl străpunse ; vorbele auzite ca prin vis înaintea numelui se iveau din nou deandă-ratelea . . . nevasta . . . cum a făcut . . . înșfîrșit văzu cît de adîncă îi e rana . . . cum a făcut . . . nevasta lui Ulise și o durere subită îi umplu coșul coastelor.

Se lăsă o tăcere. Ghitara murise. Atunci o voce nouă, răgușită și gîfînd ca aripile mîniei, urcă :

— Ascultă, nu dau mult pe Antinous al tău dacă se întoarce acasă Ulise !

Fiecare își săltă capul și căuta dincotro venea vocea : de partea cealaltă a focului se înghesuiau să vadă. Cel mai mirat dintre toți era cu siguranță Ulise, căci vocea țîșnise singură din el. Păzitorul de măgari își întinse către necunoscutul care-l între-rupsesse fața zbîrcită și goală ca o colină bătrînă ; îl măsură în compasul privirii, apoi șueră disprețuitor :

— Pfu ! . . . Cîți ca tine ar trebui ca să se ia la trîntă cu el ? Ți-am spus, e un erou al Palestrelor ! Are fesele tari ca o piuliță de pisat grîul, brațe cît coapsele mele . . .

— Nu-ți vorbesc de mine, îl întrerupse Ulise, îți vorbesc de Ulise !

— A murit !

— Ce știi tu?

— Hei, ce știe toată lumea, zise omul surprins, și făcu semn cu mîna către ceilalți, întreabă!

Bîzîitul de bondar al țărăncilor încuviință, și vocea ca un clipocit a celor doi cretani, și tăietorii de lemne care vorbeau gravi ca niște copaci.

— Și dacă toată lumea se înșeală, spuse Ulise din în ce mai uimit, căci scotea fără voia lui cuvinte nedorite.

— Nu putem să ne înșelăm cu toții, fiule, zise deodată cineva, dealtminteri, în privința asta, pot să spun și eu o vorbă, căci am văzut . . .

Era cîntărețul din gitară. Înaînta șovăind prin grupul țărăncilor. Mergea încet, cu capul sus, țeapăn ca un stîlp: brațele întinse înaintea pipăiau spațiul. Ieși din umbră și, atunci cînd reflexul jăratecului îi alunecă prin barbă, își putură da seama, după ochii fîcși, că era orb.

— Ba chiar e una din ultimele fețe de pe pămînt pe care le-am văzut înaintea ca săgeata soarelui să mă orbească, urmă el așezîndu-se încet în mijlocul celor ce discutau. (. . .) Aveam încă ochi, păzeam oile lui lalos pe faleză. Parcă ieri a fost . . . Din locul unde ședeam, zăream marea printr-o spărtură. Văzui deodată trecînd, printre solzii zornăitori ai valurilor, trupul neînsuflețit al unei corăbii . . . Apa se urca spre cer; marea fumega. Într-o vale fremătătoare, corabia se învîrtea rătăcită. Își tîra catargele încurcate în pinze și în frînghii ca pe niște mari aripi frînte. Însfîrșit, făcu un salt, sui pe creasta unui val și plină de strigăte omenеști pieri în botul cu dinți oe spumă.

Era o corabie din Itaca, purta la provă capul de șarpe. Știam că în ajun Nestor debarcase la Pylos. Nava înghițită era sigur nava lui Ulise. Odată cu ea, a coborît și el în străfundul noptatec al apelor.

Omul tuși. Își întoarse capul orb spre colțul de unde pornise vocea lui Ulise și rămase tăcut, cu obrazul întins către răspuns.

— Te-am ascultat, rosti Ulise, și încă mă mai înfior ca un pîrîu de munte căci povestești bine. Viața mea trecută s-a perindat din nou prin fața mea; dac-ai avea ochi, ți-aș arăta palmele bătătorite de visle. M-am războit la Troia. Îl cunosc pe Ulise. De cîte ori, cînd suna trîmbița, nu l-am văzut hărțuind spatele troienilor apoi întorcîndu-se cel din urmă la corăbii, acoperit de un sînge mai gros ca smoala? Da, și eu am crezut că marea ucigașă l-a răpus. Acum, tot eu vă spun: l-am întîlnit nu de mult la puntea lianelor, și nu umbră, ci trup puternic, l-am atins, l-am atins așa cum ating piciorul ăsta, i-am vorbit, trăiește!

Scoasră exclamații toți deodată; ghtaristul îi potoli cu un gest al mîinii; părea că vrea să poarte această discuție ca pe o afacere personală.

— Tu, zise el, ne aduci ciudate vești; dacă n-ar fi sunetul vocii, aș jura că minți.

— Să mă prefac în măgar dacă mint, spuse Ulise, și îndată, speriat, pîndi zgomotul zeilor în pădure . . . Ah! tu care te îndoiеști de lucrurile cele mai simple (cuvintele treceau singure peste bariera buzelor), aș fi vrut să fii de față lîngă Eurotas atunci cînd Ulise mi-a povestit toate cîte i s-au împlîntat.

(. . .) Există, dincolo de aerul zilei, puteri stranii pe care le cunoaștem prea puțin. Mai e nevoie să vă spun: voi, tăietorii de lemne, o știți la fel de bine ca și mine, copacii pîng de-adevărat cînd îi tai, nu-i așa? Iar fibra cleioasă a trunchiurilor jupuite de scoarță tresare asemenea unei cărni care suferă. E adevărat? Sau sînt palavre?

Oamenii pădurii se uitau unii la alții, greoi și înceți: unul dintre ei își trecu de cîteva ori limba peste buze, deschise gura și cuvîntul nu veni decît tîrziu, ca o fată timidă șovăind în pragul petrecerii.

— Sînt multe lucruri pe care nu le pricep ! Cumnatu-meu, fermierul, cîntă lucrînd pe pămîntul gol. Eu, cînd sînt în pădure, cît izbește securea, capul mi-e plin de zgomotul ei și treaba merge; dacă mă opresc, îndată mi se pare că cineva foarte înalt stă în picioare în spatele meu și se uită. Într-o zi, am auzit țipînd arțarii, am să-i țin minte toată viața.

— Vezi, reluă Ulise, tu, păzitorule, cînd treci pe lîngă umbrarele de trandafiri, tragi cu coada ochiului la măgar să vezi dacă nu cumva, pascănd florile, nu se preschimbă dintr-odată într-un duh ce scuipă foc.

Celălalt, îngrijorat, încuviință din cap.

— Zeii coboară prin sate. La Keratia, Hermes a violat-o pe nevasta potcovarului; la Cabris, e o păstoriță de capre pe care au văzut-o zburînd ca o vulturoaică peste vîcele.

— Musarion, zise o țărancă fierbînd de nerăbdare. Musarion, lăptăreasa de la noi, ați auzit de ea, a născut un copil care are două cornițe de aur. Pan i l-a făcut cu de-a sila !

— Și nu e singura ! continuă Ulise, cîte asemenea ei n-am văzut, alintînd la sîn mici pui de satir cu ochi verzi.

Se întoarse către grămada imprecisă din care negustori de capre, grăjdari, geambași ascultau :

— Iar voi ceilalți, dacă în drum dați peste un puț singuratic care se cascadează sub smochin, îndrăzniți oare să scuipați în apa neagră ?

Se tulburară numai la ideea asta.

Ulise clipi din ochi zîmbind și-l împunse cu cotul în coaste pe cel mai apropiat.

— Hai, spuneți, nu vă fie rușine ! Vreau să vă arăt că zeii nu stau sub acoperișul templului : se află acolo numai zeii umbrei, ai porumbelilor, ai fîntînii rituale, dar de cele mai multe ori acela care-și are numele înscris pe fronton se sinchisește prea puțin de casa clădită pentru el și, nepăsător, își alungește pe deasupra lumii imensul corp translucid. Golfurile tăiate pe cer de linia unduită a colinelor mișună de viața zeilor : în golarile care-i despart pe oameni ei pășesc, se furișează sub veșminte, se agață de care, se strecoară pînă și între buzele ce se apropie pentru un sărut și, la urma urmei, plutesc în jurul nostru ca niște nevăzute alge moi. Călcînd îndemînatici pe urma întortochiată a omului, nu se arată decît din întîmplare, cînd întîlnirea cu ei e de neînlăturat; nu sînt decît atingeri ușoare între ei și noi, și nu le auzim ceva mai bine zgomotul aripilor decît după ce ziua s-a stins.

Zeii, e plină pădurea de ei, acolo, jurîmprejur; zeii poate că sînt și astă seară printre noi; poate tu, zise îndreptîndu-și degetul la întîmplare spre pieptul unui tăietor de lemne.

— Eu? bîlbîi acela aiurit, ba nu, ba nu, și-și aplecă ochii să-și vadă trupul, apoi îi odihni larg deschîși pe obrazul soților săi, eu sînt Andros, Andros fiul lui Kores. Mă cunoaște lumea. . .

— Ce are a face, cotcodăci Ulise, crezi că le e greu să se vîre în pielea ta fără să ai habar ? La început o să fie ca o ușoară bătaie de clopoțel în căpățîna goală, în unele seri va suna cu un sunet de bronz. Într-o zi, ai să începi să joci în pulberea cîmpurilor, ai să strîbești sub picioare florile, fructele, femeile pe care le iubeai, apoi, în goana mare, ai să te-nfunzi în pustietatea codrilor. Oamenii îți vor gâsi sub frunzișurile de acant oasele putrezite, dar bătaia inimii tale, pe căi ascunse, va fi ajuns sub blana unui satir. Ascultă-i : pădurea de stejari se răfuiește cu vîntul din larg. Ascultăți-i, și voi ceilalți, tot ce vă spun, bănuți și voi, de aceea nu vreți să petreceți noaptea în pădurea deschisă și vă înghesuiți aici unii într-alții lîngă foc.

Păzitorul de măgari privi pe furiș înspre pădure, se simțea acum umflat și plin de ghiare, de colți, de țepi stufoși : un obraz lat și bărbos, cu o coamă umflată și plină de

fulgere, îi umplea țeasta și o vedea interpusă între el și noaptea. Pe nesimțite se trase mai aproape de cărbunii aprinși, simți cum cel din spatele lui se apropie și el. O țărancă ceru crengi de pin ca să atîțe focul; încet încet, tot cercul înconjură mai strîns spada flăcării.

— Dar, urmă Ulise, v-ați gîndit vreodată la soarta unui om pe care un zeu dușman îl hărțuiește? Fața cerului se prăbușește, pămîntul se clatină sub tălpi — ca unda mării, dealul pe care-l urcă se ridică deodată, mugește și sare de cealaltă parte a lumii, ostrovul pe care-l caută înoată, fuge, se cufundă în abisuri; și dacă, plin de curaj, merge înainte, — drumul pe care umblă se întoarce și se încolăcește în sine ca un șarpe ce-și mușcă singur coada.

Tăcu deodată cu gîtlejul zgîriat de vorbele iuți:

— Trage o dușcă, fiule, zise spontan gitaristul.

Îi întinse burduful din piele de țap, gestul pîrînd a fi tresărirea unei admirații cu greu stăpînite.

— Trage o dușcă, și, încă odată, nu te supăra. Fraza ți-e ca migdalul încărcat de vîsc. Ea vrea să spună altceva decît ce spune. Nimeni nu-i uită pe zei, eu mai puțin decît oricine, dar povestește-ne, i-au tăiat ei oare calea lui Ulise?

Ulise, cu gura lipită de gura ploștei, sorbea. Șarpele roșu și rece al vinului cobora în el. Se gîndea la Circe și la buzele ei, flori minunate se deschideau înlăuntrul lui, între pereții fini ai pielii. Ca de pe vîrfurile deal cîmpia, își văzu magicele aventuri desfășurate înaintea lui.

— Înțelepciunea grăiește prin gura ta, bătrîne, spuse cu o voce mai surdă dar fermă. Zeii îl țineau pe Ulise în mîinile lor. Dacă-m fi fost în locul lui, umbra noastră descătușată ar alerga acum pe plăji căutînd osul cel mai mare dintre ciolanele noastre.

El e încă viu, și iată ce mi-a spus pe țărmurile rîului Eurotas. . .

Tuși dregîndu-și glasul.

. . . Dincolo de pădure, cerul se prăfuia cu un nisip de argint care ștergea stelele. Însfîrșit, un tăiș sclipitor depăși rotunjimea neagră a pămîntului: unda moale a nopții începu să se sbată la prova lunii.

Glasul lui Ulise răsună multă vreme lovindu-se de ziduri.

În zori, gitaristul se trezi dintr-un somn înflorit ca o apă ce curge printre stînjenei. Își dădu seama că e dimineată după vîntul înghețat care-i lingea fața: i se părea că două petale de merișor se lipiseră de obrajii lui. Noaptea din el era luminată de o mare floare de aur, vorbele lui Ulise îi lunecau încă pe la urechi odată cu vîntul. Își adună catrafusele pe dibuite. Clinchet de zăbale și de lanțuri îl mină spre grajd. În pragul porții înțelese că un căruțaș pune hamurile pe catîri.

— Înhami?

— Da, zise o voce amestecată cu scîrțîitul paielor. . .

— Sînt orb, fiule: zeii au mușcat! Dacă mă lași aici, am să mă pot eu descurca prin pădurile astea? Cine-i lipsit de vedere, știi. . .

Astfel, cîntărețul din gitară coborî de pe spinarea muntelui. Cu mîna pe frîu, argatul îndemna catîrul. Dimineata era îmbibată de mireazma levănțicăi: se auzau rîzînd apele. Soarele urcă pe cer. Străbătură un podiș stîrnind praful. La marginea orizontului bubuia un huruit surd: convoaiele de care pe șoseaua către Megalopolis.

Catîrii mergeu la pas. Drumul era ușor: cei doi călători își bălăbăneau împreună capetele. Căruțașul moțăia, gitaristul purta în el o beție de aur, marea floare strălucitoare și înfioată care-i lumina întunericul: vocea lui Ulise.

... Ulise se trezi simțind pe piele limba aspră a zilei. Curtea hanului era goală; harnica dimineată se și pregătea să dispară pe după munții de violete.

Își încheie cureaua sandalelor; apucă bățul, puse desaga în spinare. O salivă lipicioasă îi năclăia gtlejul.

— Și acum, încotro?

Dealul sălbatic mîrîia în soare !

Dar însăși cruzimea acestei voci fascina ca un șuierat de șarpe: Ulise țepăn și greoi mergea fără gînduri. Vestigiile oboselii îl treziră. Se mîhni din nou la amintirea suptele pierdute.

O dimineată rea, cu tot aerul dulce și iarba înrourată ce-i răcorea picioarele.

Își aduse aminte că se supusese în noaptea trecută chemărilor fanteziei, și încă în proporții pe care pînă acum nu le mai atinseseră minciunile lui.

— Am pîngărit numele zeilor ! M-am amestecat în viața lor înfricoșătoare ! De ce ? Minciuna îi ieși în față în frînturi groaznice dinaintea cărora se cutremură.

— Le-am atras privirile asupra mea !... Nu stam bine ascuns în iarbă ? I-am sfidat cu acul limbii mele, apoi mi-am strigat numele spre ei, ca un nătărău !

Cu cît se gîndea mai mult, cu atît se simțea mai prizonier al minciunii sale, ca un tăietor de lemne care și-a prins mîna în despicătura închisă la loc a unui trunchi.

Ar fi vrut să străbată ținutul crîncen fără să se oprească, pînă în cîmpie, dar, cu răsuflarea tăiată, trebui să rămînă sub rețeaua întunecată a copacilor.

După acest contact cu transparența zeilor, se îndepărtă de umbrarele melodioase de teamă să nu înfîlnească faunul cu naiul lui, ori centaurul puricîndu-se; tresărea la fiecare piatră prăvălită, așteptîndu-se să fie răpit de vreo nimfă ascunsă în coaja copacilor; atinse, în tăcerea ce domnea, misterul miilor de trupuri zelești ce stau la pîndă în jurul oamenilor.

Cerul se întunecă. Ulise văzu venind dinainte-i înăbușitoarea noapte și ivindu-se surîzătoare o stea. Urca pe albia unui rîu secăt cînd umbra căzu peste ei. Se cuibări în iarba caldă.

În aceeași clipă, așezat pe loitra tremurătoare a unei cotigi pline de zarzavaturi, cîntărețul din gitară intra în Megalopolis. Trapul mîrtoagei bătuse toată ziua măsura noului cîntec.

Noaptea aceea a fost o noapte grea pentru Ulise. Dîra lăsată de vulpi, furișarea viezurilor și, din cînd în cînd, mușcătura unui lup țesură tăcerea. Un zefir răcoros se prelinse. Era alcătuit din mici nimfe mlădii, cu brațele încărcate de arome furate. li aduse în nări lui Ulise mirosul unui tei, al unui desiș de liliac, al unei tufe de trandafiri; dar în cele din urmă îi înfipse dinții înghețați în coapse, silindu-l să se ghemuiască sub ramurile joase ale unui tuia.

Se trezi într-o lume viscoasă în care pomii nu palpitau ci își balansau încet frunzele ca algele pe fundul apei. I se părea că pămîntul, moale, se ridica sub el în ritmul unei uriașe respirații. Înălță ochii : pe discul lunii se decupa capul cornut al unei vaci. Ea mug. Zgomotul se rostogoli repetat de buciulul văilor. Pădurea vuia ca o mulțime. Niște troznituri îl făcură să-și întoarcă ochii și văzu cum pornește, culcînd fagi și stejari, bătrînul templu care mergea pe cele opt labe ale coloanelor sale. Driadele țîneau din iarbă în fața pașilor lui. Își scuturase jos baso-reliefurile și ele alergau împrejurul lui, se întindeau în urma lui, ca un mănunchi de flori duse de rîu. Se apropia, asemenea unui mare broscoi alb, strivind cu burta zidurilor ienuperii, gura respingătoare a porții se căsca spre Ulise. Oprindu-se, zvîrli o bășică de bale. O Zeiță ! Candidă, încununată cu flori de siminoc, în picioarele goale, mai fine decît

bășicile de aer din jurul lotușilor, o zeiță ! Părul ei nu din fire ci din zeci de porumbește era făcut care, bătînd din toate aripile deodată, închipeau plete de argint umflate de vînt și umpleau noaptea cu uguiul lor înăbușit.

Ea se uita la Ulise. Pupila viorie i se dilata ca o insulă de iarbă de mare neîncetat sporită de val. Rămase nemișcată multă vreme, oferindu-și toate cutele cărnii ei fragede :

— O ! Iubitul meu ! Mă recunoști ? Sînt eu într-adevăr cea pe care ai ținut-o în brațe în fundul mării ?

Rămase astfel multă vreme. . . pînă ce Ulise își ascunse fața în iarbă.

PARTEA A DOUA

— Stăpînă, stăpînă, trezește-te ! Și Kalidassa bătea în ușă cu pumnii și cu picioarele.

Zorile. Un vînt ascutit de marginile nopții. Marea pălăvrăgeală a stejărișurilor cu marea. O lăcustă lovea tăcerea cu firul verde al picioarelor.

— Trezește-te, stăpînă !

O voce se strecură printre balamalele canatului :

— Cum e timpul, Kalidassa ?

— Un timp de aur ! Cerul e neted ca o piatră de măcinat grîul. Vîntul din Ahaia înțeapă, mi-s coapsele înghețate ! Un timp tocmai bun de spălat rufele, stăpînă !

Zgomotul tălpilor goale pe podeaua de lemn ; o mîină oarbă se încurcă în curelușa înscuietorii, apoi trase zăvorul și Penelopa apără. Jur împrejurul ei se prelingeau subțiri șuvoaie de parfum.

— Kalidassa, zise ea, nu simți mirosul de alge și de sare ? nu e vîntul din Ahaia care bate, e cel de pe mare. Vrei să speli rufe astăzi, și mîine n-o să le putem usca fiindcă o să plouă.

— Stăpînă, uită-te la pinii de pe stîncă neagră, și la palmieri ! Ai putea să numeri palmierii dinspre nord atît de limpede e cerul într-acolo ! Dar vîntul nepotrivit e mai pe placul tău azi dimineată. Vrei să dormi ?

Penelopa zîmbi. Fardul îi înroșea încă buzele. Tot trupul ei își amintea de pat, îl recrea din dorință, și, sub povara ceasurilor de noapte cheltuite fără preget, se afunda în acel pat de fum în ciuda dimineții îmbibate de vîntul ascutit.

Pe cînd Kalidassa se și repezea chemînd pe nume fetele la spălat, Penelopa intră din nou în cameră. Niciodată, de douăzeci de ani încoace, amintirea lui Ulise nu-i fusese atît de aproape. Veni spre pat. Un trunchi bătrîn de măslin aspru și noduros crăpa podeaua. Ca o fascie de mușchi negri, răsuciți de efort, se înălța din pămînt cu o sălbatică energie ; dar ramurile de jos, asemănătoare cu spinările moi ale năpîrcilor, purtau culcușul lui Ulise.

În jurul acestui pat dansase crudul dans al muncii, apoi se bucurase cînd, împovărat de cearceafuri noi, patul fu gata să primească trupul gingaș al proaspetei soții. Acum, de la Ulise, nu mai rămăseseră pe lemnul rece decît semnele de rindea și de daltă, dar ele erau de ajuns ca să-l evoce pe lucrător și ploaia lui de înjurături, pe soț și barba lui moale, mai moale decît pătrunjelul creț, pe mort și mădularele-i negre. În trunchiul înclăștat ce ținea cearceafurile, Penelopei i se năzări că vede țîșnind, din tenebrele lumii de dincolo, mîna uscată a celui pierit strîngînd în degetele încrîngate urma caldă a femeii în pat.

Își trecu palma peste ochi, să șteargă imaginea îngrozitoare.

— Maya, cruntă Maya, gemu ea, nu ți-am și dat doi porumbei ?

Căci, pentru a-și potoli chinurile ascunse, ea dăruia hulubi zeităților cîmpului și livezilor fără să știe că legătura care-l răscolea inima, o purta în ea ca pe un copil.

Acea legătură era după chipul și asemănarea lui Ulise, născută din trecutele săruturi, și cerea altceva decât ciripituri și castroneșe cu lapte.

Astfel, sub biciul batjocoritor al lui Eros, mergea ea de la Ulise la Antinous, așa cum aleargă sfîrleaza fetei de la pătrățelul boabelor unde cîștigi, la pătrățelul puilor unde pierzi.

— Mai bine-l goneam pe cîntăreț! El m-a încărcat cu vechea neliniște. Dar atît de ascuțit răsună numele lui Ulise în Itaca încît a țintuit, odată ieșit de pe buze, toate vorbele, toate gesturile.

Pe cine să crezi? Măruntaiele lepurelui, care au zis: « E mort, l-au supt caracatițele ca pe un bob de strugure », sau pe aed? Poți să-l crezi pe un aed? Nu-i lucru știut că au sub limbă muzica fără noimă a vîntului?

Și totuși, și totuși! În noaptea rănită ce palpita deasupra focului de mărăcini, a azvîrlînd un Ulise viu, desigur nu la fel cu acel pe care l-am cunoscut odinioară, împingînd porcii cu bățul, încovoiindu-se sub sacii de ghindă, dar cu cît mai frumos!

Îl vedeam! Avea mîinile pline de arhipelaguri și de insule; tălăzuirea divină a mărilor necunoscute îi curgea printre degete! Ochii cuprindeau fața albastră a o sută de porturi. Aruncau unduitoare nave pe marea impalpabilă a aerului. Suliți şuierau în jurul lui, suliți, și acel zgomot pe care-l fac buzele femeilor apăsate pe buze de bărbat!

Suspînă:

— La marginea frunții i se zbenguiau zeițele. Dormeau în părul lui, iar dimineața coborau să se adape la izvorul gurii!

Zgomotul solitar al vocii ei o legăna, dar își curmă deodată vorba, ca una care trece pe marginea unei prăpăstii și se oprește din cîntat ca să se agațe mai bine de cimbrisor. Spuse numai de două ori: « Nausicaa, Nausicaa! » pentru a situa parcă rîpa primejdioasă din gînd. Tăcerea era deasupra ei ca balsamul ce scoate afară spinii. Scoase ușor afară din ea cuvintele geloase: pe măsură ce izbucneau, Penelopa simțea cum se domolesc împunsăturile dureroase.

— O, tu ce spălai rufe la rîu cu brațele pîrlite de soare! Fată nerușinată, care-și oferă trupul cum își dă un pom fructele, și care chiamă mîinile s-o culeagă; fată culeasă, crezi că numai tu singură ai sîni, șolduri, dinți parfumați?

— O ușurateco, tu care te culci la cea mai mică adiere, care mîngîi barba tatălui tău cu degete înmiresmate de dragoste, n-avem și noi oare nițică frumusețe?

Luă o oglindă de aramă.

În mica lume aurită a răsfrîngerii se înscrise o Penelopă nu foarte tînără, dar frumoasă de frumusețea ei. Timpul, dînd lovituri pe această față, o sfărîmase, apoi, în potirul dragostei, îi potrivise într-o armonie nouă frumoasele frînturi: nasul cu contur de etravă, bărbia ca o stîncă lustruită de pîraie, ochii purtînd cerul, și astfel dăduse naștere Penelopei de acum, mai puțin frumoasă, ori mai frumoasă decât cea de odinioară, după cum erai mai mișcat de grația liniilor sau de patina minunată pe care focul lui Eros o imprimă cărnii. Îți trebuia privirea ei neliniștită ca să distingi în partea de jos a obrazilor una sau două cute de grăsimi cenușie. Își duse mîna la cutia unde dormeau fardurile.

— O, tu care spălai rufe!

Își amintea de ziua cînd, pentru înfrîntia oară, sclava ei egipteană cu propriile-i mîini o pictase și o unsese cu pomezi. Apoi păsise în sala unde chefulau prietenii lui Telemac; nu îndrăznea să-și miște o trăsătură a feții de teamă să nu crape zmalțul subțire și, oprită în mijlocul lor, nemișcată ca un crin în miezul zilei, ascultase cum izbucneau și înflorea exclamațiile.

Unul din ei, Antinous, sprijinit de o coloană, rămăsese fără grai, cu gura întredeschisă, ca străpuns dintr-o parte într-alta de o săgeată lungă.

Dintre bețișoarele de cărbune, pomezi, șipuri, luă o sticlută cu colir, căci cu asta trebuia să înceapă. Cu un strop de lichid pe vârful degetului mic își atinse marginea pleoapei. O clipă, curseră lacrimile, apoi își șterse ochii : erau verzi cu firisoare de aur, mai sclipitori decât un cer de martie după ploaie. Își umezi lungile gene și desenă cu penelul arcu sprincenelor, întinzându-l spre temple, ascuțit și îndrăzneț.

— Nausicaa, Nausicaa, spuse ea printre dinți.

O pudră fină de ocră într-un castron de gresie. Muie înăuntru un tampon, așternu culoarea pe toată fața, o undă trandafirie pe umerii obrazilor, și-și mușcă buzele să vadă cam ce roșu le-ar trebui. Răbdătoare, le coloră de două ori, ștergînd o linie, îndreptînd o curbă, însfîrșit, fură perfecte, bombate, răsfrînte, asemenea unei răni prin care ar ieși la suprafață străfundul cărnii.

(. . .) De afară, o voce de bărbat strigă, grăbită, neliniștită. Nu era porcarul ?

Eumeu, apropiindu-se de ea, spuse în șoaptă :

— . . . Stăpînul s-a întors !

Cum rămăsese înlemnită fără să aibă aerul că înțelege, zise din nou :

— Stăpînul s-a întors !

Atunci păru că se tulbură ca într-un suflu venit din pămînt. Îl apucă de braț pe Eumeu :

— Intră !

Îl trase în cameră, împinse canatul, desfășură draperia peste ușa închisă.

— A sosit acum trei zile.

— Cu ce ?

— Cu o barcă de pescar. Văd unul care sare-n apă și aleargă prin spumă. Pe urmă, de pe țârm, face semn cu mîna, adică « Puteți pleca, am ajuns. »

— Ești sigur că era el ?

— Îl zăream printre pini, mi-am zis îndată : « Îl cunoști pe omul ăsta : felul cum își leagă brațele ! » A luat-o drept pe cărarea care duce la cotețele de porci, fără să greșească. Și, știi, locul acela, trebuie să-l cunoști, stăpînă. M-a strigat de departe, cum îi era obiceiul. Nu-ncape îndoială, e el !

(. . .) Îngîndurată, îl privi pe Eumeu. Ar fi putut lesne să fie înșelat de zei.

— A numărat porcii, spuse Eumeu; s-a dus la stejarul cel mare pe care țineam răbojul vînzărilor; a numărat creștăturile pe urmă a socotit pe degete. Atunci a picat și Telemac.

— Telemac ? De unde venea ? Ce căuta la tine, știa că taică-său e acolo ?

— . . . A urcat pînă la coliba mea ca să caute carne sărată. Stăpînul s-a apropiat, l-a luat cu el sub stejari. Eu tăiam o șuncă, dar mă uitam cu coada ochiului. Au vorbit, mișcînd din brațe, așa, și așa; n-auzeam, vîntul bătea din altă parte. După un timp, Telemac și-a luat sacul cu carne și a coborît din nou pe plajă . . . Stăpînul, îngrijorat, s-a așezat dinaintea colibe.

O întrebare era să iasă dintre buzele Penelopei. De cîteva clipe, abia o mai putea ține închisă între dinți.

— Știe ?

Adică : de vînzarea nebunească a porcilor, de nopțile în care Antinous . . .

Își strivi vorbele primejdioase în gîtlej . . .

Eumeu, desculț, făcu prea puțin zgomot străbătînd curtea, totuși Penelopa îi auzi pașii ușori din pragul odăii și pînă cînd se opri la fîntînă să se spele pe mîini.

Nemișcată, cu gîndul atîrnat de acel zgomot de pași, se simțea împietrită ca sub privirile Gorgonei; pentru a opri recea amorfie care o cuprîndea din ce în ce, făcu o imensă efortare, închise la loc cutia cu farduri.

Gestul mărunț și zgomotul sec al capacului căzînd deschiseră izvorul vieții. Ea începu din nou să curgă, fierbinte și înflorită, prin trupul Penelopei.

Trebuia să-l cheme pe Antinous, să se sfătuiască, să închipuie decorul unei Penelope gospodăroase și cuminți. O va place de îndată, chiar înaintea primului freamăt al acestei Palas care zbura, ocrotindu-l, în umbra lui Ulise.

Amărăciunea venea oare de la măcieșii striviți de soare, de la tufe de scoruși ori poate de la gîndurile pe care Ulise, mergînd, le mesteca iar și iar ca pe un fir de leventică?

De la « cei trei plopi » se afla pe pămîntul lui. Iarba înaltă înăbușea livada, un mușgai negru năpădea frunzișul măslinilor, o pădure de lăstari pompa direct din trunchiuri seva cea brună care face uleiul. Acest pămînt, atît de îngrijit altădată încît te făcea să clipești din ochi sub soarele strălucitor, acest pămînt pe care răsuna fierul plugurilor, scrișnetul harnic al cazmalelor, se sălbăticea sub pielea lui de ierburi uscate, adormea în scrîșnitul inutil al greierilor.

— Douăzeci de ani ! Curînd am să văd casa, grajdurile, inima tuturor acestor cîmpuri !

Deodată se trezi ca în mijlocul unor prieteni, și simțea ca niște brațe petrecute pe după umerii săi, ca niște mîini mîngîindu-i barba, ca niște buze căutîndu-i obraji; peste marginea povîrnită a drumului, fețele însulei se apropiiau de el : micul zid de piatră, puțul sonor, păduricea de pini, firida votivă unde pentru degetele furișe ale lui Pan fusese pusă o strachină plină cu dode albe,

— Ridicam sacii cu măsline spre tine, spunea zidul !

Iar puțul :

— Apa mea tot așa miroase a fier; n-au schimbat cîrligul ruginit care ține găleata.

— Îți mai aduci aminte, spunea păduricea, de prăjina lungă și cu virful încovoiat pe care ți-o dădeam ?

Iar smochinii :

— Ne mîncai smochinele împreună cu Penelopa; ea mușca în mușcătura dinților tăi.

Auzea toate aceste voci cunoscute, dar neliniștea curgea printre ele ca un pîrîu de toamnă.

În fața lui, sub crengile îmbrinate a doi stejari, se rotunji o medalie de cer. Drumul, încolăcit pe deal, ca un bici pe spinarea unui măgar, se afunda de sus în copaia ierboasă adăpostită de vînt unde îi era așezată ferma.

(...) Punînd piciorul pe marginea văii, îi ieși în fața casei, cu umbrarele de viță și cu terasele ei, cu fîntîna dintre duzi, rochia de pajiști, șiragul de salvii; gătită cu o pană de fum albastru, asemenea unei scalve în strai de sărbătoare ghemuită la marginea pădurii în așteptarea stăpînului.

(...) Alunecă încet încet pînă în iarba blîndă. Nu-și mai stăpînea membrele : toată puterea vieții lui năvălită în cap și aplecată la ferestrele ochilor privea casa.

— Tu ești, copile, zise ea, vii atît de tîrziu !

O durere, vastă cît cerul, îi sfîșia pieptul, teama îi încheșta gîtlejul.

— Ghiarele morții, spuse el într-o sforțare.

O lacrimă îi atîrna în colțul ochiului. Se rostogoli, aspră ca o piatră; lăsa o dîră adîncă pe obraji; veni la cîta buzelor să se topească, amară.

— Ești tu într-adevăr ? întrebă casa. Ah ! am veghlat multă vreme poarta stîncilor și am ascultat sunetul de corn al corăbiilor. Vii atît de tîrziu !

Izvorul lacrimilor se descărcă, parfumat, dulce ca mierea.

Prin pîraiele gemene inima i se ușura.

Voci nelămurite venite din pămînt tremurau în aerul sclipitor.

Nu mai dorea să vadă. Cum să privești cu ochii plini de apă? Nu-și mai dorea decât apa îmbelșugată a ochilor. Își puse capul pe genunchii aduși, îl acoperi cu minile și plîns.

Lacrimi mari se adunau în virful bărbii, se alungeau, apoi picurau grele, în iarba uscată.

Penelopa ocoli fetele care spălau rufe și începu să alerge. Trecuse riul dintr-o săritură sigură. O flăcără nouă îi curgea prin vine. Două șuvoaie de vînt îi vijliau pe la urechi, îi veni deodată în minte timpul îndepărtat cînd, fetiță încă, se întrecea goală la fugă cu prietenele ei.

O bucurie nevinovată o însuflețea. Viitorul era în fața ei limpede ca cerul.

Kalidassa necăjită o întâmpină în poartă.

— Stăpînă, nu e vina mea, a venit un bătrîn care cere de pomană. Au nări bune! A adulmecat mirosul grăsimilor. N-am putut să-l gonesc. E acolo la fîntînă.

— Du-te în grădina de zarzavaturi, și lasă-mă.

Înaintă: soldurile ei se unduiau cu o cutezătoare maiestate. Se gîndea la corăbiile legănate în brațele vîntului. Trecînd pragul porții, își potrivea o șuviță de păr.

Bărbatul sta în fața jghiabului de la adăpătoare. Contempla în tăcere murmurul apei străvezii.

Penelopa se opri, uimită. Sandalele ei nu făcuseră niciun zgomot în praf. Cerșetorul ședea cu spatele întors, spre ea, fermecat de încheata gîfială a fîntîinii vii. El să fie Ulise, îndoit de șale, cu părul cenușiu, cu pulpele zgîrțiate? O mantie zdrențuită îl învăluia, briza îi răvășea fișile răzlețe.

Gata să-l izgonească, Penelopa se gîndi la vrăjile din cîntec. Vreun vicleșug născocit de zei!... Poate că adevăratul Ulise se ascunde sub asemenea pojghiță?

— Ei, om bun, ce faci acolo?

Glasul era blînd, fără mînie. Celălalt se răsuci dintr-odată. Rămase mut de mirare. Ei! Douăzeci de ani! Penelopa auzea această față ca o chemare depărtată venită de pe mare sau din noapte, prinsă în mrejele împreunate ale mării și ale nopții, foarte depărtată, și care se potolea pe măsură ce privea mai bine.

(...) Șuvița de păr, ca un mănunchi de clematite se răsucea, inelată, pe tîmpla lui dreaptă! Nasul avea o formă cunoscută: era oarecum nasul îngust al lui Ulise, dar într-un hațș de barbă.

Ea trebui să facă un efort pentru a-și aduna gîndurile care fugeau pe aripile visului și amintirii.

— Fii fără grijă. Nimeni nu cere în zadar la nefericita poartă a lui Ulise. Odihește-te. Aici nu e lăcașul bucuriei, dar se află întotdeauna ciorbă și pîine pentru voi nevoiași ca și cum stăpînul ar fi acasă. Iart-o pe slujnică, are poruncă să nu dea nimic cu mîna ei.

Penelopa simți asupra-i apăsarea privirii albastre. Prin despicătura pleoapelor pe jumătate închise, o examina din cap pînă-n picioare. Ea gîndi: «Nu trebuia să pun cîngătoarea asta frumoasă». Își puse minile pe pafta pentru a-i ascunde bogăția. El vorbea:

— Primirea a fost bună, stăpînă: tinerii au gesturi repezite, sînt obișnuiți. Primirea a fost bună; cîteva cuvinte cam aspre, dar mi s-a dat voie să rămîn și știam că, tu venind, o să-mi astîmpăr foamea.

Ea aștepta explicații pe loc, transformarea neîntîrziată în acel frumos Ulise din cîntări, iar el tăcu și reîncepu să contemple apa, fără să mai adaoge nimic. Tăcerea curgea între ei, despățindu-i cu o alee din ce în ce mai lată. Putea ea să insiste fără să-i dea a înțelege că știe? Și dacă nu era el? Făcu un pas, doi; el privea înainte apa. Se întoarse încet pe călcîie pentru a-i lăsa timp să țîșnească strălucitor

din vechia lui piele și să se anunțe: «Eu sînt Ulise ! » S-ar arunca în brațele lui, l-ar săruta — își parfumase gura cu isop — el privea apa.

— Poate că nu-i el? Ideea asta o făcu să-și recapete stăpînirea de sine.

Veni din nou către bărbat:

— Din ce țară ești?

— Din Arcadia — e un drum lung !

— Ai avut nenorociri?

— Nenumărate. Aveam ogoare. Dar aveam o fată. Brațele mi-au înțepenit, am luat un ginere pentru plug. E un adevărat faun: naiuri și copii, asta-i tot ce știe să facă, naiuri de toate felurile, copii de toate mărimile și nu-i pline pe masă. Flămînzeam: i-am spus să muncească, m-a azvîrlit în drum. Fata mea rîdea. Pe urmă s-a apucat să cînte din nai, ea i s-a așezat pe genunchi: copiii dansau jur împrejur. Și niciun bob de grîu, am plecat. Un adevărat faun !

O, limbă vicleană ! Cum să deosebești înșelăciunea? Fără încăpățînarea cu care își ferea licărirea clară a ochilor, ar fi crezut și ea, ca Eumeu, că e un cerșetor oarecare.

Scoase un lung suspin.

— Fiecare cu povara lui de jale, dar viața mea e mai amară ca drumul. Privește mormîntul de colo, de sub dud: e al lui Ulise, e gol. Văduvele mării sînt mai crunt lovite decît celelalte. Ce n-aș da să am aici cenușa lui alinată? Cunosced femeile cărora le îmbîlînzesc durerea suspinele pe care le susură sălciile funerare: umbra bărbatului lor urcă din pămîntul poros și le mîngîie dincolo de moarte. Nimic nu îndulcește chinul care mă roade. Înalt altare prin toate colțurile cîmpiilor. Îi hrănesc pe zei cu porumbelii mei, cu brînzeturile mele, le dau să bea din căușul palmelor. Le pun mici moriște de frunze, colivii pentru greieri ca să-i înveslesc ca pe copii. Puțin le pasă de mine; i-au risipit oasele lui Ulise, i-au legat pentru vecie sufletul frămîntat pe vreo plajă pierdută.

Privirea albastră a bărbatului urcă ușor dealungul ei. Ajunse pînă la ochii Penelopei: ea se simți pătrunsă de o lumină dulce acrișoară. Era în privirea aceea tandrețe și neliniște. Se gîndi îndată la povestirile aedului; poate că el o ghicea influențată de cîntecul vrăjit. Vru să-l mintă . . .

— Cînd îi întrebam pe călători, pe cei întorși de pe mare, îmi spuneau: «Nu știm nimic. Roagă-te zeilor ! Ah ! roagă-te zeilor ! » M-am rugat pînă mi s-a uscat limba, Drept răspuns, și-au bătut joc de mine. S-a stîrnit o voce din mulțime, o voce mare ieșită prin mii de gîtlejuri și vorbea despre el. Știi, dacă ai suferit, cum te agăți de speranță. Am cerut să mi se cînte cîntecul acela. Cum să-l crezi ?

Suspina cu un suspin măsurat, la capătul căruia aștepta izbucnirea strălucitorului Ulise: « crezi ! ».

Bărbatul își plecase iar privirea spre apa din bazin: respira cu putere. Mica pată roză a buzelor se ivea apoi dispărea în barbă. Și le mușca.

— Ne purtăm fiecare povara, zise, și avea aerul că-și vorbește sie-și.

Ea aștepta.

El privea apa fără să mai spună nimic.

Tăcerea se înfigea între ei.

« E el, e el, e chiar el », se gîndea ea tot mai sigură și se temu că nu-și va mai putea înfrîna gesturile, că se va lăsa în voia vreunui elan care va distruge întreaga ei construcție de minciuni.

— Ei, se vede că ai amintirea numai a nenorocirilor ne tulbură, de vreme ce m-a făcut să uit de dreptul celui ce se roagă. O să ai pîine diseară, masa se așterne sub măslini: apropie-te fără teamă. Aș vrea să-ți ușurez durerea.

Mai avea o armă: pași către umbrare cu acea grație marină care era atât de perfectă; nu se gîndea la nimic, decît să-și ritmeze balansul șoldurilor.

Știa că Ulise se uită.

Se uita.

Untdelemnul sculptor al soarelui umplea curtea: în soare, Penelopa- Albină — mergea către bolți, unde umbra deodată o acoperi.

Și, după rețeaua ramurilor de trandafiri, se ascunse să pîndească gesturile cerșetorului. Îl zărea printre două frunze, bob negru pe albeața curții, ca mijlocul uscat al unei flori ale cărei petale au fost luate de vînt. Pe silueta lui se legăna coada unei gîze. Nesigură, Penelopa încerca să înnoade grabnic noi lațuri. Un mănunchi de gînduri țîșnea în ea. Nu știa ce să aleagă. Unele din ele aerau plăcute ca niște pîrfașe, îi stingeau îngrijorarea.

— Asta ! Ulise ?

Pe dată, însă, trecea prin aerul tremurător forma aeriană a înșelătoarei Palas, ale cărei viclenii nu știi niciodată dacă sînt viclenii, într-atît e de iscusită să sufle minciuna în pielea deșartă a realităților.

Ultima armă a Penelopei îi făcuse lui Ulise o stranie și teribilă rană. Mersul ei legănat dezlegase în el nălucile corăbiilor de care era plin; mersul acesta contopise pe Penelopa și carenele care gem într-o singură ființă, în același timp navă și femeie, și cu atât mai rîvnită.

Încetă să mai privească apa din bazin. Venise aci după sosirea la fermă pentru a scăpa de vocile melodioase și tînguitoare care-l primiseră în pragul casei sale. Cîntecul fîntinii îl separa de această muzică; vocea apei din bazin era la fel cu vocea tuturor apelor și nu ca scîrțitul scripetelui de la puț o expresie anume a fermei lui Ulise. Fîntîna nu-și salutase fostul stăpîn aplecat deasupra ei; bucălatul de pe țeavă încercase să-și ridice pleoapele roase de licheni, cuvinte de bun venit se îmbulzeau sub obrajii lui de marmură dar buzele, inexorabil rotunjite pe tubul de fier, nu putură decît să sughită obișnuita cadență. Apa îngîna imnul delirant al captivei dezrobite.

Pe urmă venise Penelopa.

Acum avea nevoie să vadă limpede în el și în jurul lui. Se îndepărtă de egoista fîntină și se îndreptă către umbra duzilor.

Douăzeci de duzi noduroși umpleau fundul curții între locuințele slugilor și hambare. Îndărătul lor, un șir de tuia egal retezați formau ca un colac de fîntină din care se înălțau șase jeturi suple de grele frunzișuri : chiparoșii care-l primiseră pe Ulise în pragul văii. Iată boschetul sonor în care-i era adăpostită camera. Îi întoarse spatele; mușcat de o durere ciudată se culcă în iarba unde putrezeau dude, ca niște chiaguri de sînge.

Tributul către manii săi era așezat sub pomi. Se apropie. O stelă funerară purta strachina cu lapte acru pentru îndestularea sufletului rătăcitor dar singur vîntul cald îl bea. Săpaseră în piatră, sub un arc cu două volute, o navă ușoară pe curbura unui val. Pînzele îndoit spre spate și asemănătoare unor aripi în avîntul zborului îi dădeau înfățișarea unei păsări. Ulise era arătat în picioare pe ciocul provei, cu trupul întins înainte, ca tîrît de goana înfricoșată a soartei și a furtunii căci, din umflătura unui nor de marmură, izbucnea, oblică și albă, puterea unui fulger.

Mai satea scris : Ulise . . .

Citi fraza perfect cadenciată în care îi erau laudate vitejia, înțelepciunea, atîtea însușiri pe care era sigur că nu le are. Auzi alături de el, în iarbă, un mic salt ușor, apoi simți cum o pasăre i se așează pe umăr; se abținu să nu strige :

— Coțofana mea !

O adusese ca jucărie odinioară, pentru Telemac. Pasărea se îmblînzise, șchio-pătînd și cîrîind în jurul meselor de ospăț. Nu se mai gîndea la ea, și acum, după mulți ani, era prima care-l saluta.

— Coțofana ! Coțofana mea !

O mîngîia cu mîini blînde, cu ochii umezi, mișcat de micul ghem jumulit și negricios. Își recunoscuse stăpînul, deschidea mare ciocul și își încerca glasul spart și răgușit

Sub palma lui, bieteles pene tocite, iar în el, atît de netedă, amintirea trecutului încît i se păru că iese dintr-un vis.

Nenorocita poveste cu toate acele femei prea mult timp iubite prin străini nu mai era decît un fum ce se destrăma. Nu existau minciuni, nici îndelungi rătăcirii, ci un Ulise printre bunurile sale. Se va ridica, va intra în casă, o va îmbrățișa pe Penelopa, apoi se va îndrepta ca de obicei spre tăvile cu carne friptă, căci îi era foame. Și chiar de astă seară trebuiau ascuțite coasele și cosită lucerna.

Strigătul unei slujnice îl făcu să înalțe capul.

Un om împingea canatul porții. Tînăr, drept, lat în umeri, brațele lui, arcuite ca două toarte de amforă, balansau masa neagră a pumnilor. Sub pielea puternicelor coapse brune, se încolăceau în ritmul mersului șerpilor groși ai mușchilor. Peste tunică se încinsese cu o liană proaspăt culeasă, împodobită cu floricele și zmocuri de frunze.

Strigătele slujnicei ajunseră la el :

— Antinous, vii tocmai bine, masa se clatină, ne-ar trebui piatra de colo, s-o întepenim.

Îi arată tăvălugul de zdrobit grîul.

— Antinous, blocul ăsta de nervi ! Un fior înghețat străpunse carnea lui Ulise ! Iauze pe păzitorul de măgari : « De cîți ca tine ar fi nevoie ca să se ia la trîntă cu el ? »

Celălalt, aplecat deasupra tăvălugului, îl înșfăcase de osie și-și încorda spatele. Îi trebui o clipă să-și adune toată forța, s-o cumpănească de fiecare parte a umerilor, s-o îngheșue în bicepsii. Slujnica, cu mîinile în șolduri, privea.

— Cel mai puternic dintre căruțașii mei asuda numai ca să-l urnească, gîndi Ulise, n-o să-l ridice.

Îl ridica. Tăvălugul fusese dislocat din pămînt, lumina alunecă pe sub el și înșfîrșit rămase suspendat dealungul lui Antinous, care stătea drept în picioare.

Coțofana, pe care Ulise n-o mai mîngîia, îi ciupi dragăstoasă cu ciocul degetele. Își trase mîna la o parte ca de foc : coțofana o să-l dea de gol !

— Animal scîrbos !

Întinse mîna după ea. Se lăsă prinsă clipind din ochi sub mîngîierile sperate. Simțea palpitînd ghemulețul cald, plin de amintiri bune și de afecțiune fidelă, singura ființă care venise fără să șovăie spre el.

Ulise tremura cînd, precisă, în fața peșterii capului său, apăru imaginea lui Antinous, un munte de forță !

Degetele i se strînseră pe gîtul coțofenei.

Avu un mic horcăit repede stîns : bătutu puțin din aripi, încet încet, un biet trup bătrîn ! Atrîna inertă și el tot o mai strîngea nebunește.

O azvîrli moartă în iarba înaltă, alături de piatra care-i ridica în slăvi generozitatea și bărbăția.

După ce se împărți friptura de iepure, Ulise goli cu furie cupă peste cupă.

În capul mesei, Antinous, la largul lui, se servise din plin cu o coapsă și cu o halcă de spinare. Astfel bucățile cele mai bune se duseseră. La Ulise nu mai ajunsese pe taler decât capul.

Vin însă i se turna din belșug: sticlele fuseseră puse în apropierea lui, și după primele sorbituri, simți cum i se topește amărăciunea gândurilor. Bău: vinul gros lăsa o pojghiță în cupă.

Pe sub pleoapele întredeschise, Antinous îl pîndea. Venise la fermă luptîndu-se cu inima rebelă. Din prag ascultase tăcerea coridorului. Ochii lui căutau în dreapta și-n stînga semne ale înaltei sosiri. Înaintă pe vîrfurile picioarelor către ecoul groaznicei voci: tăcerea, în loc să-l liniștească, îl făcu să-și închipuie cine știe ce oribil masacru. Nu cumva, la colțul scării, se va împiedica de grămada caldă încă a femeilor ucise? O găsi pe Penelopa lingă bufetul cu fructe. Dusă pe gânduri, privea, fără s-o vadă, piramida înaltă de smochine înțelepte în zahărul auriu.

Prin ferestruică, i-l arătă pe cerșetorul de sub duzi. —

— Nu știu ce pregătesc zeii. E el, dar se ascunde după cuvinte . .

. . . Cîțiva pași timizi îl duseră pe primejdiosul cerșetor la locul lui. Își ținea ochii plecații ca o fecioară. Suflecîndu-și mîneca, dădu la iveală un braț slab și fără vlagă.

...Astfel amintirile care făcuseră din el un burduf de amărăciuni, el le suga acum cu voioșie. O aromă nouă îi parfuma gîndul. Vedeă în minciuna lui forme clare, gesturi armonioase, culoarea luminii de după amiază, înaltele valuri înspumate și ostroavele ascuțite ce-și înfig în marea liniștită vîrfurile triumfiului al imaginii răsfripte. Auzea urletul apelor dezlănțuite, vuietul pinilor și scrișcîntul greierilor asemănător cu zgomotul unei săbii ce se ascute: simțea în nări mirosul rășinilor, al buruienilor și mireasma vîntului de podiș care doarme noaptea tolănit în lungile ierburi aromate.

— Desigur, sînt vorbe de preț, eram în seara aceea sub aripa lui Pegas.

Și dintr-odată se simți atît de fericit încît un rîs larg și tăcut îi lumină fața.

Penelopa văzu în acest rîs semnul fatal al mîniei crescînde. Atinse pe furie brațul lui Antinous ca să-l înștiințeze, dar el pornise pe o pantă prea abruptă. Se întorsese către negustorul Lagobolon, atacîndu-l direct:

— Cum, tocmai tu care zici că umbli prin circuri și ne-ai povestit chiar că în tinerețe ai luat parte la întrecerile în fugă, ori cu lancea, ori la alte jocuri, poți să crezi asemenea născociri grosolane? Ai încercat vreodată să arunci cu discul? Nu, du-te și le-o spune la alții, nu mie . . .

— Totuși, băiete, e adevărul curat: a apucat discul cel mai greu și fără ca măcar să-și scoată eșarfa, mă auzi, fără ca măcar să-și scoată eșarfa. I-a aruncat mai departe decât toți. Mă pricepe la fel de bine ca tine la de-alde astea; dacă mi-ai spune: « eu am făcut-o », nu te-aș crede, dar pe Ulise . . .

Era cît pe ce să adauge: « l-am văzut ». Se abțînu gîndindu-se la ce istorisise înainte, dar se hotărî ca pe viitor să-și schimbe povestea în acest sens.

— Nici pe Ulise nici pe altcineva. S-ar zice că n-ai mai văzut cum se azvîrle un disc! Se azvîrle cu pieptul dezgolit. Dacă-și păstra eșarfa, luîndu-și avînt și-ar fi înfășurat-o în jurul brațului și le-ar fi spart capetele la vreo doi sau trei fecieni; ori nu cunosc pe nimeni care să arunce discul fără să ia avînt. Îți repet că Ulise el însuși n-ar fi putut s-o facă.

— Iar eu, vă zic că a făcut-o! strigă cerșetorul sculîndu-se deodată în picioare,

Nu știa exact despre ce-i vorba, o ură surdă îl mîna însă de o clipă încoace împotriva încăpățînatului care nu voia să creadă o minciună atît de frumoasă. Intenția

lui, totuși, fusese de a vorbi cu voce măsurată. Sunetul cuvintelor îl deșteptă, sfișie cercul de ceață, și se trezi în fața stîncosului Antinous, înfruntîndu-l fără să-și dea seama cum ajunsese aici.

Celălalt, într-o clipită se pierdu. Privi brațele cerșetorului: parcă se mai îngroșaseră.

— Ce mai vrea și ăsta? blîgui el.

Dar Lagobolon nu se lăsă și se întoarse către cerșetor:

— Vezi, spuse, cît preț se pune pe cuvîntul nostru! Curînd n-o să mai putem scoate o vorbă. Se cred atotștiutori, și dacă le-ai șterge nasul, ar ieși lapte.

Kalidassa, înfuriată, strigă: «Antinous! Antinous!» Și cu mîna îi făcea semn: «Scoală-te, dă în ei!»

El răspunse însă negustorului:

— Vino tu de mi-l șterge!

Acesta nu înțelegea să lupte singur: avea un campion, îl luă de braț pe cerșetor.

— Nu ne-ar costa prea mult băiete, și tu n-ai fi înțîiul!

— Hai, hai, mormăi Ulise.

Cu plăcere s-ar fi așezat la loc dacă nu i-ar fi fost teamă că nu poate s-o ia la goană la primul gest al lui Antinous.

Kalidassa, cu ochii lucitori de iubire, îl îndemna pe tînăr:

— Nu te lăsa! Cît atîrnă ăștia doi? Doboară-l pe grăsun, și pe celălalt azvîrle-l în bazin. Așteptați voi cîinilor, numai să se ridice!

Se ridică încet, privirile îi rătăceau prin frunzișul smochinilor: zărea acolo respirația gîfîită a unei lumi magice: un ciclop, centauri, zei înarmați cu scuturi, pene, coifuri, un pumn uriaș ce făcea tîndări țestele ca pe niște nuci noi!

Lucrurile se înrăutățeau; Lagobolon se sculă și el; dar se retrase prevăzător în spatele cerșetorului.

Penelopa, împietrită de o groaznică bucurie, privea.

Însfîrșit, se dăduse pe față! Nu de tot, la drept vorbind, și semăna încă mult cu un calic, dar o să se bată!

În dansul fulgerător al brațelor lui ucigașe ea va vedea înfine, strălucitoare, adevărata carne a lui Ulise!

Simțea cumva în ea însăși că va aparține învingătorului, oricare ar fi el!

— O să-ți ștergem nasul, strigă înfocat Lagobolon.

— Ei! Ei! Nu împinge, spuse Ulise.

În aceeași clipă negustorul îi făcea vînt cu un brînci peste Antinous. Își pierdu echilibrul, ridică disperat un braț, pumnul i se strivi de ceva tare.

Kalidassa și Penelopa țipară deodată.

Într-o străfulgerare văzu că atinsese bărbia lui Antinous! S-a isprăvit cu mine, își zise. Își încovoie umerii, închise ochii! Cînd îi deschise, femeile încă mai țipau, dar Antinous cu tunica în vînt, alerga spre fundul livezii.

— Înainte! Înainte! urlă Lagobolon și Ulise porni.

În scurtul răstimp cît durase cearta, Antinous văzu pentru înțîia dată și în chip limpede puterea și zădărnicia dragostei în purtările contrare ale Kalidassei și ale Penelopei. Una, fără a sta pe gînduri își arunca trupul gingaș alături de el în groaznica înclăștare; cealaltă nemișcată, părea mai ales prinsă de propriile ei griji. Pe cînd încerca să-și explice această răsturnare prin apropierea vreunei forțe divine, bobîrnacul lui Ulise îl izbi în bărbie cu înfricoșătoarea greutate a misterului.

Se clătină, țipătul femeilor îl străpunse ca două suliți de-a lungul cărora sîngele și toată viața lui caldă se scurseră. Sări ca o piatră care ricoșează, apoi începu să alerge spre deal.

Îndărătul lui, tumultul lavițelor răsturnate se pierdu în foșnetul frunzelor.

Țișni din livadă. În spațiul liber avu senzația că e gol. Aici, mai erau pe deasupra și zeii. Zborul lor fățarnic șuiera ușor în aerul liniștit.

Antinous, înaripat de spaimă, alerga în sus; aerul parfumat se desfăcea în fața lui. Răsuflarea egală a gitlejului îi umfla pieptul cu viață proaspătă. Jocul mlădios al picioarelor îl azvîrlea mereu mai departe, dincolo de mîinile nevăzute care, mai adineaori, îi legaseră puterile. Niște foale îi șuierau sub coaste, i se părea că-și făurește libertatea cu ciocanul surd al inimii. O vijelie de speranță îi mătură capul; gîndul lui, gol și svelt, se înălță într-un cer larg unde torente de lumină aduceau bucuria. Îndrăzni să privească în urmă: Ulise abia începea urcușul. El, Antinous, îi întrecuse pe zei !

Învîgător! Avea să fie învîgător, odată ce era stăpînul vitezei !

Între frunzișul spumegînd al pinilor și creasta dealului, o fîșie de cer apăru. Virful falezei !

Întoarse capul : Ulise ieșea dintre ienuperi. Țișni într-un salt uriaș.

— Mai tare ca zeii, spuse el încă odată, apoi dinții i se încleștară ca pietrele dintr-un zid.

Și nu mai atinse pămîntul

Tocmai cînd recădea pe el, abia lovindu-l cu vîrfurile degetului de la picior, simți dedesubt țărîna moale, aeriană, impalpabilă, inconsistentă cum e carnea albastră a abisului. Încercă totuși să se sprijine, își pierdu echilibrul, văzu trei pini care se aplecau troznind și-l urmau în cădere: un nor de praf îl țira cu el, aerul fugea din gura căscată. Mari aripi de fier îi vijiiu în urechi.

De astă data era într-adevăr lovitura menită de zei !

— O mamă, mamă! mai apucă să strige înainte de a se prăvăli inert în torentul pămînturilor, surpate.

A fost atît de neașteptat încît Ulise crezu și el într-o năvală a zeilor. Se tupilă sub frunze. Bubiuitul pietrelor ce se năruiau se rostogoli. Ia vale, apoi marea tună pe măsură ce stînci mari intrau în ea, apoi o picurare ușoară, însfîrșit tăcerea.

Ulise își ținu răsuflarea, ascultă: nu mai auzi decît marea înăbușită a singelui său bătînd în tîmple. Un pescăruș trecu. Tăcerea ! Vîntul aduse o notă de fluier, dinspre răsărit, une se păzeau porcii pe podișuri. O notă clară și dulce, ca a unei paseri.

Ulise se sculă de jos.

Marginea falezei parcă fusese sfîșiată de o falcă de uriaș. O mușcătură în arc de cerc o știrbea.

Deodată Ulise zări o formă subțire și albă ridicîndu-se din adîncul verzui, legănată de valuri.

O forță lentă și albastră o aduse la suprafață.

Curentul își părăsi încărcătura de ienuperi care o și pornise spre larg și veni să pipăie blind epava. Ea se întoarse.

— Antinous? se întreba Ulise. Privirea îi dorea ca o antenă rănită.

Jocul apei resfiră niște plete, brațele se deschiseră în cruce.

— Antinous ! spuse Ulise. Nu-i venea să creadă că asta era tot ce mai rămăsese din ceea ce, adineaori, sărea în iarbă ca o flăcără. Strigă :

— Antinous ! Antinous !

Veni de jos foșnetul lin și legănător al curentului care cu mari brațe mîngîia nisipul. Celălalt, mut, se tot ducea, plutind între două ape, către straniu ținut al nereidelor, acolo departe, dincolo de orbitoarea față de aur a soarelui.

În românește de LILIANA ȚOPA

Renașterea Odissei

la

J E A N G I O N O

A vorbi astăzi despre mituri înseamnă a demitiza. În genere o asemenea incursiune, fie ea explicativă sau apologetică, înseamnă a coborî mitul din sfera valorii sacre prin ceea ce am numi apropierea de semnificație și, mai departe, transferul la valența general umană ar produce aproape ireversibil, destrămarea nucleului primordial în favoarea unuia care ne-ar aparține tuturor.

Mitul trăiește ca mit în măsura în care e privit de la distanță și în totalitate, pentru că el s-a constituit din nevoia de aureolare a unui gest sau a unui act, considerat ca o creație.

Orl, dincolo de aureolă, disecția este o introducere în miezul mitului și are sorți de izbândă limitați, dar nu lipsiți de importanță. Fără să i se distrugă inefabilul și scontînd pe demonstrația unei învățături omenești, desprinsă dintr-un sens secund și neexprimat, el poate deveni parabolă. Dacă însă faptele devin noțiuni și oamenii devin concepte se realizează descendența alegoriilor. Oricum, continuînd drumul în profunzime, în punctele sale cu deschidere a semnificațiilor spre infinit se vor fi depistat nucleele simbolice, și nu o dată ele vor fi generat focarul tuturor resemnificărilor și, prin aceasta, continuitate.

Așadar, o asemenea descindere din Olimpul mitic este girul receptivității moderne fără de care percepția miticului nu s-ar putea produce și, cu alte cuvinte, categoria s-ar desființa. Cu siguranță, ne referim la miturile străvechi, pentru că deși umanitatea și-a construit pe parcurs mituri de epocă, de la cele antice am învățat să le numim așa și să le înțelegem astfel încît să le așezăm la începuturile culturii, simțîndu-le ca pietre de temelie ale poeticului. Și în mod aproape paradoxal n-am reușit să ne îndepărtăm prea mult de Stagirit pentru că astăzi, deși socotim mitul izvor autentic de artă, îl știm mai degrabă ca pe un element poetic. Aristotel îl subsuma tragediei, noi îl subsumăm culturii. E drept că altul este unghiul de percepție și alta structura ce l se acordă.

Dintotdeauna mitul s-a desprins ca o categorie aparte, victima unui etern transfer. În vremea cînd se constituia și mai ales cînd își pornea călătoria prin lume, realitatea conținută într-insul era de mult stînsă. Daună dar și perenitate a simbolurilor sale lăuntrice. Faptele aparțineau istoriei celei mai adevărate dar modul lor de înfățișare era supus mentalității epocii ulterioare, adică povestitoarea în drept.

Un singur dat al mitului nu era niciodată alterat, niciodată risipit: miraculosul, misterul mitului, valoarea lui emblematică. Un mister niciodată irațional dar perseverent, însemnând astăzi posibilitatea de acoperire a multiplelor sensuri. Arhetipuri de «oameni» și «stări» spațializate.

Dacă ne-am ghida doar după punctele cardinale tot am putea să delimităm formal un tip de mit nordic diferit de cel al sudului, un sud mai apropiat nouă pe care l-am numi: Mediterana. Dar există oare cu adevărat un tip de mit mediteranean? Ar fi greu de dat un riguros răspuns afirmativ. Cert este că există un mit anume, atât de vechi și atât de știut încât ne place să-i disputăm autorul, un mit cu adevărat mediteranean care se cheamă: Odissea. Nici unul din miturile eline nu și-a constituit echilibrul poetic într-o atît de permanentă pendulare de la apolinic la dionisiac. Niciodată nu s-a alcătuit o mai pregnantă alternanță între orizontalitatea calmă, luminoasă și furtuna construită din umbrele aceleiași lumini. S-a creat astfel cea mai poetică și totală «întoarcere», călătorie a regăsirii de dragul regăsirii, a căutării de dragul căutării. Lumea homerică era, de altfel, o lume a valențelor neepuizate, suspendate undeva în timpul fabulos al începutului, cînd nu existau contorsiuni interioare, cînd războiul era o luptă pentru cîste în pofida rușinii, și cînd destinația periplului era zona de existență confortabilă și orizontală. De aici, desfășurarea unei epoei a spațiului, unui itinerariu în sensul întoarcerii la liniște, replică firească a plecării care însemnase tumultul războiului.

Fiecare lucru, fiecare eveniment al parcursului are valoarea lui în sine și poate fi abandonat la sorocul potrivit în favoarea celui alt, următor. Lanțul este continuu deși neuniform și nu are importanță decît înțîlnirea dintre veriga primă și cea ultimă. Nu există înfrîngere și nici izbîndă definitivă. Definitivă este doar întoarcerea.

În spațiul mitic, Odissea este o zonă specială, aproape unică. Nu se consfințește nici o creațiune, nu se produce nici o confruntare majoră. Obstacole, cîte sînt, nu provoacă hiatusuri decît în durată. Sacralitatea își pierde valoarea de dominantă. Ulise este mai aproape de oameni decît de zei. Împotrivirile divinității ca și sprijinul lor sînt praguri de factură aproape inițiatice. Pornit spre Itaca, Ulise începe un lung proces de cunoaștere a vieții în sensurile ei cele mai concrete. Fostul războinic nu devine aventurier din vocație, dar este sortit aventurii din care va evada spre închiderea vieții lui insulare. Nici măcar probe de iscusință nu mai avea de trecut; i le oferise războiul. Cel douăzeci de ani al întoarcerii sînt doar un alt fel de viață, care nu-l va conduce decît către prima, cea dinainte știută și rîvnită. Ultima probă și singura care și-o împune cu bună știință este restabilirea ordinii în domeniul său vital. Trecut de ultimul prag al iscusinței, Ulise redevine omul, își pierde factura eroică leșind astfel din epoei. Dar întoarcerea lui fabuloasă, miraculoasă, rămîne un mit.

Este binecunoscută descendența literară a mitului lui Ulise, generatoare de alegorii și parabole pe tot parcursul istoriei literare universale. Semnificațiile s-au modificat prin restrîngere sau amplificare dar, mai ales, apropiindu-se de contemporaneitate, sensul a devenit acela al unei căutări profunde, al unei atitudini existențiale. Intrat în conștiință, mitul s-a transformat într-un dat al ei. Și nu puține sînt noile sale sensuri privite în perspectiva unei posterități ilustre. Ocolind ipostazele sale anglo-saxone ca nerepresentative pentru ceea ce am numi atitudinea sau conștiința mediteraneană a mitului, migrînd în spațiul inundărilor luminoase, ne oprim la haina artistică pe care cu aproape 2 700 de ani mai tîrziu, i-a dat-o Jean Glono în «Naissance de l'Odyssee».

Temperamental, Glono este un autor deloc sofisticat, cunoscîndu-și și construindu-și opozițiile cele mai simple. Se complăce în solitudine, într-un spațiu redus, niciodată orizontal: «Am detestat întotdeauna mulțimea. Îmi plac pustiriile, închisorile, mînăstirile» (Voyage en Italie). Nu-i plăcea nici netezimea cîmpiei și

mai mult decât atât: « Muntele este părintele meu, detest marea, o am în oroare ». Asemenea aversiune declarată, dacă vine de la Giono, sîntem obligați să o credem. Numai că o asemenea aversiune are cîteva rezultate artistice certe. Închiderea spațiului înseamnă pentru Giono prin contrast desfășurarea prodigioasă a cîmpului imaginativ. Restricția nu este a spiritului ci numai a decorului exterior, care se cere aproape anulat în fața celui alt, de natură interioară cu ample deschideri. De altfel, autorul însuși se socotește un contemplativ considerînd această stare ideală pentru jocul liber al gîndului. Cît privește verticalul, muntele, stare ascensională a spiritului, el se conturează la Giono în cel puțin două ipostaze metaforice marcante. În primul rînd nu-l poate opune decât mării, mărturie a faptului că nu-i era necunoscută și că-i servea drept termen spațial comparativ: « În ciuda vîntului năpraznic corabia morții își purta toate pinzele pînă în înaltul cerului, precum un munte ». Marea se suprapune întrucîtva necunoscutului și poate pielii, ori credincios principiului Vieții cognoscibile, autorul o refuză ca reper inițiativ. Pe de altă parte apa, ca element terestru, devine la Giono, peste valoarea unui generator vital, semnul fluidității purtătoare, semnul călătoriei perpetue. În al doilea rînd tot muntele va fi acela care va înlesni drumul închipuirii, simțind că îndărătul lui, în zona ce scapă vederii, sălășilește o altă lume, poate cu totul alta sau poate aidoma celei ce o cunoaște.

L-am putea astfel acuza pe Giono de o atitudine mediteraneană deschisă spre interior prin contemplație și imaginație în care universul alcătulește un tot organic ce se poate reproduce prin analogie, în oricare din colțurile lumii mici, chiar launtrice. Și nu împlîntor va fi înclinat Giono să retranspună în limbajul său afectiv « Odissea ». De pe vremea cînd își încălzea sufletul la cadențele homerice, o prefera Iliadei. I se părea probabil mai omenească, posibilă oricui, dar nu oricui dăruită, această Itineranță a întorcerii la tihnă. În plus, romancierul se găsea pe cel dintîi prag al creației, supus încă unei bogății imagistice, credincios povestitor al lumii în datele ei pe cît de simple și primitive pe atît de profunde. Departe de a scrie o parodie sau, mai puțin, de a compune un plagiat, scriitorul își asociază însă un simț pronunțat al ironiei, prin care aduce epopeea la valoarea ei cea mai pămîntească. Fiecare personaj este coborît din mit și adus la dimensiunile sale omenești, cît mai abrupte, cît mai reale. Ulise nu mai este Iscusitul viteaz plin de abilitate tactică, pe care numai piedicile puse de zei îl pot întîrzia din drum. La Giono este un om, aproape naiv, sclav al cînstel și temător în fața posibilităților urgii omenești. Fiindcă nu-și cunoaște legenda, nu-și întrevade viitorul și nicidecum nu plănuiește vreo răzbunare. Dar, a luat cu el din mit febra întorcerii, numai că ea este provocată de vorbe purtate de oameni ce par a o defăima pe Penelopa. Altfel, el ar fi putut rămîne pasiv așteptînd în continuare, fără nerăbdare, ceasul întorcerii. Febra vine din dorința de a-și restabili echilibrul părăsit, ale căror puncte respectă triunghiul lui Homer: pămîntul, soția, fiul.

La rîndul ei, Penelopa nu mai este simbolul castității și așteptării îndărătnice a celui plecat. Antinous nu este doar un curtezan ci un acceptat. Gesturile și faptele sînt firești, justificate. Penelopa își dorește viața și nimic mai mult. Ea va ști că se apropie timpul confruntării și mai știe că va aparține învingătorului. Este cea mai simplă lege. Cît privește pe Telemac, departe de a deveni asociatul tatălui reîntors, el este cel care pleacă în propria lui aventură. De altfel, el se găsește cu adevărat în pragul înținerii pe care Itaca nu i-o putea oferi. Antinous, departe de cîlcul și brutalul din epopee, este un alt temător gata de renunțare, gata de fugă. Doar Penelopa îl va păstra pentru confruntarea cu Ulise. Și totuși, deși se produce reducerea de dimensiuni a personajelor care înseamnă demitizarea lor, numai Ulise va fi purtătorul unei legături tainice dar sigure cu mitul. Modul în care îl conduce

Giono prin lume este cu adevărat simplu dar ceva din aureola mitică se păstrează fie și în secțiuni, cu atât mai pregnantă cu cât la tot pasul ele își găsesc și reversul și contrastul în banalul cotidian. De la început scara evenimentelor epice este micșorată simțitor. Toate etapele cunoscute de mult, vor fi avut loc, dar se va vorbi prea puțin despre ele și mai ales nu se va face deloc vizibilă ȋscușința de a străbate opreliștile. Dimpotrivă, pînă la un anumit punct, pare că eroului ȋi lipsește forța. Evident, Giono ȋnlătură miraculosul divin, dar realizează cele mai frumoase punți de trecere, instituind un miraculos imaginar.

Alternanța dintre real și ireal se orȋnduiește printr-un ȋoc subtil care estompează granițele ȋntreȋnȋnd o atmosferă magică. Odată hotărit să pornească pe drumul ȋntoarcerii, eroul ȋși plănuiește plecarea; aceasta se va ȋntimpla, dar fără el. Și totuși, la rȋndu-i, el este pornit spre casă dar pe altă cale. Sau pur și simplu se produce un hiatus ȋntre ȋnchipulire și adevăr. Aproape că ȋși contemplă plecarea, distanȋndu-se de ea, ca de un destin ce nu-i aparține. Ȋn fapt, pe drumuri mai grele, mai ocolite, el se ȋndreaptă totuși nebănuir, spre Itaca.

Pare sesisabil efortul autorului de a-ȋi conduce eroul printre oameni, pe uscat, ca și cum numai pornirea ȋnȋțială s-ar fi putut ȋntimpla pe mare iar revenirea ȋi este destinată ȋn alt chip. De aici, din confruntarea cu oameni și locuri neștuite, se va naște din nou legenda. Firește, cea veche există oricum, și Giono săvȋrșește cu bună știinȋă o ambiguitate : aproape că nu se poate stabili dacă legenda ștută de oameni este a eroului lui sau a celui homeric. Dar din punctul ȋn care el o reȋnvie, prin propriile cuvinte ale lui Ulise (mărturisindu-se nu erou, ci doar mator al celui) legenda ȋși devansează eroul, străbătȋnd ȋnainte a lui drumul ȋntoarcerii spre tărimul ȋnsular. Din cȋteva cuvinte ce se volau o falsă mărturie se va fi născut planul secund al legendei, sau, cine știe, o alta cu totul nouă.

Giono mai fructifică o zonă a magiei, așezată de asemenea la pragul dintre vis și realitate care atunci cȋnd se produce se circumscrie perfect alternanței dintre nocturn și diurn. Noaptea este un teritoriu magic, fie al visului, fie al reveriei; atunci templele se pot mișca muștrȋndu-ȋi eroul pentru lipsă de fidelitate. Tot noaptea se poate imagina o mișcare ȋnefabilă a ȋnșuturilor dinspre cunoscut spre necunoscut sau invers. Ȋn schimb, ziua este o trezire din orice beție a ȋnchipuirii ȋn care se pornește din nou pe drumul reȋntoarcerii, deși ȋn mod paradoxal pragul dintre noapte și zi este cel al adevăratului parcurs. Ziua stă mărturie pentru distanța pe care nu eroul a străbătut-o, ci noaptea. La lumina zilei au loc constatările și confruntările reale. Noaptea este doar transferul lor afectiv ȋn timp, transfer de obsesii, transfer de legendă.

Alteori fidel edificiului de contraste, același Giono, care transpune mitul prin ȋntermediul ȋroniei ȋntr-o realitate parȋial perceptibilă, operȋnd cu umor și chiar cu cinism reducerea dimensiunilor spirituale ale personajelor, le păstrează o voltă nevinovăție, chiar dacă-l alcătuiește din nalvitate și simplitate. Dacă justificarea dimensiunii, mai puțin exemplare și mai mult omenești, este legată de ȋntoarcerea lor ȋn viața obișnuită și se produce prin maniera construirii autenticului, salvarea eroului de soarta răzbnătorului ucigaș se produce prin maniera miraculosului. Ȋntȋlnirea potrivnică dintre Ulise și Antionus era de neevitat ca și victoria celui dintȋl. Abandonȋnd mitul, Giono introduce hazardul; confruntarea e doar verbală, cea fizică este o cursă urmăritor-urmărit, iar cel de-al doilea este victima unei deplasări de teren care ȋl aruncă ȋn mare, ȋn moarte. Ulise nici nu-l atinsese. Și ca prin farmec, totul s-a ștut fără să fie spus și celorlați iar Ulise a rămas ȋntact, fără această gravă culpă omenească care ar fi putut să fie crima. Giono ȋși apără construcția de viață pe care a zămislit-o. Restul relelor sȋnt și ele firești și comune: ȋntre Ulise și Telemac nu s-a putut stabili nici un fel de comunicare. Deși legați prin sȋnge și-au rămas

unul altuia străini — oare un apel la ideea dezacordului dintre generații? Poate. În orice caz încă o secțiune abruptă, autentică.

Dar, cea mai frumoasă pagină a acestei cărți este tot una de factură imaginativă: reîntors acasă, devenit el însuși în spațiul vieții sale dorite, după ce va fi străbătut țărîmuri și timpuri străine, eroul poate nostalgic, poate numai în voia amintirii, își reconstituie turbulentul pelerinaj, acela ce ne rămăsese nouă mai puțin cunoscut, urmărind într-un bazin, pe care îl consideră o mare în miniatură, toată aventura sa transmisă de el, sau transmisă lui de o frunză prinsă în micul vârtej al apei. Diverse corpuri materiale mici vor înfățișa stînci sau monștri, pe care fragila ambarcațiune minusculă le va depăși sub ochiul atent și emoționat al eroului devenit contemplator propriei sale legende, care-i pătrunsese în conștiință. Ulise și-a putut omologa Odissea construindu-și prin analogie un microunivers aidoma imensității parcurse de el. Jocul imaginației cu statut de lege omenească supremă va fi renăscut Odissea, pentru a cine știe cîta oară. Printr-o asemenea sublimă simplitate, magul Giono produce confruntarea eroului cu propriul său destin.

De altfel, ideea analogiei dintre microcosm și macrocosm este una din dominantele de gândire artistică ale lui Jean Giono. Mai mult decît atît, există o întreagă tipologie a analogiilor prin care se construiesc convențiile poetice ale scriitorului. Întîi, această facilită de a păstra semnificațiile și complexitatea universului, reducîndu-l la alte proporții, fie cele ale satului francez, în care la fel s-ar fi desfășurat Odissea, fie cele ale ochiului de apă care poate reprezenta o mare. Încerc să presupun că această « Naissance » a mitului nu este decît posibilitatea ei de a fi un simplu fapt de conștiință omenească avînd sorți virtuali de înfăptuire de la om la om, de la viață la viață și în orice punct spațial. Orlunde se poate naște o Odissee. Singura condiție ar fi valența imaginativă a celui care fără să uite mitul își poate oriunde închipui o lume, o aventură.

În conexiunea stilistică a lui Giono, tot analogia pare să fie principiul călăuzitor. Este remarcabilă finețea, totuși viguroasă, prin care se produc cele mai diverse transferuri semantice — izvor de metafore persistente. Frunzele pot vorbi sau chema, pămîntul își poate istorisi necazul și istoria, iar omul poate fremăta ca un copac și își poate domina legenda ca un munte; sau, dimpotrivă, poate fugi din ea și deveni cea mai neînsemnată gîză.

Există la Giono un sens al gestului ritual, suveran în mecanismul sensibil și misterios al Universului, singurul ce poate păstra continuitatea și întrepătrunderea miraculoasă a lumii.

Desigur mitul lui Odiseu este devalorizat de eroismul sacru, dar eroul rămîne precum stă scris în definiția autorului « cel care își compune o viață frumoasă ». O viață frumoasă înseamnă pentru Giono — o realitate magică ce se cere neîncetat reînăfaptuită, resemnificată: « Astfel realitatea flecării zile remodelată de prooroc, apare năpădită de forțe necunoscute, strălucitoare de nesfîrșite bogății, în mod esențial, poetică, magică ».

Or, această credință în magie, o magie liniștită, mîzînd pe supradimensionarea sensului realităților, această păstrare a luminozității unei construcții arhetipale, deși desacralizată, demitizată, mi se pare a alcătui dimpreună cu elogiul miraculosului imaginativ, sensibilitatea funciar mediteraneană a scriitorului Giono, cel în care s-au oprit, mai liniștite sau mai tumultuoase, mai blînde sau mai ironice, toate ecourile vieții autentice, în care istoria și generațiile își spun cuvîntul; răul există dar nu produce teroare, singura garanție a adevăratel vieți este dragostea și bucuria, iar omul este dator să-și înscrie în imaginație cea mai completă dintre lumi și să știe a o respune posterității.

GELU IONESCU

ODISSEU ȘI ULYSSE

Felul în care Antichitatea a compus și recompus biografia mitică a lui Odisseu, a permis literaturii — deci posterității — să vadă în el pe eternul rătăcitor, aventurierul dislocat de la vatră, constrâns să supraviețuiască adaptându-se prin orice mijloc — și acceptându-l, în cele din urmă, reîntoarcerea, ca pe o binemeritată răsplată, venită odată cu pragurile bătrâneții. Acoperit de faima iscusinței și mobilității, Odisseu n-a devenit niciodată pentru greci un erou tragic, nu numai pentru că și-a păstrat viața, dar și pentru că acțiunile sale dovedeau, dimpotrivă, o certă vocație de a evita tragedia, situațiile care l-ar fi putut duce în împasul din care s-au născut marile sacrificii. Mitul său, din cele mai celebre încă din Antichitatea clasică, s-a constituit sub zodia supraviețuirii. Admirându-i abilitatea, infinit nuanțată în concesiile și speculațiile, prudența și inteligența, literatura l-a sortit chiar de la început formulei romanescului deci unei « desacralizări » timpurii, prin care aventura în sine a primit asupra semnificației, « faptul » asupra consecinței; scos din contextul epopeei homerice, Odisseu a devenit deci un erou « modern », un erou de roman (de epicitate în formă pură), o « individualitate » reprezentativă pentru tipologia « eternă » a celui ce « trece prin toate ». Devenea astfel primul erou al « serialului ».

Semnificația neabătutei sale voințe de reîntoarcere — văzută mai mult ca o întoarcere a « fiului risipitor », saturat de panorama lumilor și oamenilor — refuzul nemuririi oferite de zeițe, au fost uitate sau privite ca un accident, încadrate în structura pur narativă, creată ulterior.

Odissea este totuși altceva, mai mult decât un roman de aventuri — așa cum am putea fi tentați să o citim azi. Prim cîntec al Mediteranei (ce începe să devină prin această epopee marea europeană), ea este o sumară și fabuloasă geografie a rătăcirii prin « spațiile albe » de dinainte de Herodot, lăsînd omului homeric tainica, înflorată exaltare de a reface, într-un nou și nebănuit de important scop, căile fără sfîrșit parcurse de primul corăbier al Mediteranei orientului antic, căl uitate sau necunoscute, veacul din care se va contura « lacul grecesc » din veacul VII.

Călătoriile lui Odisseu, impuse de blestemul zeilor, prevestesc așadar colonizarea, fără însă a o anticipa. Nici eroul, nici oamenii săi nu caută o altă casă sau o altă țară mai prielnică, nu doresc prin urmare, îmbătrîniți în despărțire, să întemeieze o altă Ithacă mai bună sau mai dreaptă. În fapt, Odisseu parcurge un lung șir de « munci » prin care nu reușește decât el singur să treacă, un lung șir de tentații și capcane care nu fac, în cele din urmă, decât să sublinieze obstinația sa de a pune din nou piciorul pe pămîntul Ithacai. Zeița Pallas, confidenta eroului și brațul lui zeiesc, îi întreține veșnic acest « suflu » această « formă » de perfectă și sublimă încordare.

În timp ce eroii învingători ai Trolei cădeau, unul după altul, eroi pe care îl reîntîlnești în Hades — umbre triste și dezamăgite — Odisseu respingea șansele unei vieți tihnite și regale, chiar zelești, pe care Circe, Calipso sau Nausicaa i le oferă, în schimbul farmecului său (sau al faimei sale . . .)

Reîntoarcerea sa ne apare, aşadar, ca un gest cu o semnificaţie profundă, ancestrală, în care s-ar putea discerne instinctul, dacă nu conştiinţa, unei întemeieri. Lumea pentru care luptase trebuia să continue, să nu se sfarme tocmai acolo de unde ea plecase. Legile bazileilor trebuiau menţinute — civilizaţie înseamnă efortul continuităţii. Ce face altceva Odisseu decât să se împotrivescă şi să pedepsească pe toţi cei care calcă legile lumii sale? Orbirea lui Polifem sau uciderea peştorilor sînt, în acest sens, gesturi similare cu distrugerea Troiei — căci toate nu sînt altceva decât crunte pedepse pentru călcarea ospetiei. Ce este oare mai contrar lumii odiseice decât viaţa lotofagilor — poporul uitării, poporul fără memorie şi legi, incapabil de continuitate, trăind în marasmul halucinaţiei? Odisseu nu poate şi nu vrea să uite, căci uitarea face specia umană să regreseze — aşa cum bagheta Circei, magiciana, transformă oamenii în porci. Erou al raţiunii şi memoriei, al tradiţiei, Odisseu revine şi stîrpeşte chiar în propria-i ţară uitarea, călcarea legilor, abuzul. Instinctul său de întemeiere, de reîntoarcere, este aşadar mai puternic decât cel al supravieţuirii, căci conservarea propriei fiinţe are ca scop conservarea chiar a civilizaţiei sale. Toţi eroii din Iliada nu vorbesc decât de reîntoarcere; dar parcă numai Odisseu pare conştient — fireşte şi datorită experienţei sale — de sensul mai profund al acestui drum de înapoiere. Odisseu este poate eroul mitologiei greceşti cel mai aproape de luciditatea unei conştiinţe a istoriei, a civilizaţiei; epopeea sa este cea a tuturor piedicilor de pe pămînt şi de pe apă, ivite în calea acestui scop. Dacă Mediterana va deveni « leagănul » civilizaţiei europene este pentru că ea, Marea, a putut fi învinsă de Erou. Fabuloasele ei tentaţii fac ca însoţitorii laertianului să piară, unul cite unul, victime ale stihilor dar şi ale imprudenţei, în cluda griiei conducătorului lor pentru ei. Odissea se poate defini astfel şi ca un poem al stăpînirii de sine, al perfectibilităţii (uneori prin asceză sau prin răbdare) dar şi al fidelităţii. Odisseu e fidel lumii sale — scopul său se confundă cu cel al grecilor. Dacă ceea ce numim « lumea grecească » s-a întemeiat mitic pe puterea suprapămîntească a unui Herakles, pe eliberarea prin Theseu de sub dominaţia Minotaurului, pe cîntecul atotfermector al unui Orpheus, ea s-a putut constitui spiritual şi pentru că Odisseu s-a reîntors în Ithaca. Întemeierea civilizaţiei europene trebuie înţeleasă şi prin ceea ce acest erou al mării a lăsat în urmă-i. Lumea grecească, ca oricare alta, a supravieţuit prin continuitatea ei, prin gesturile mitice şi reale, care au făcut posibilă continuitatea, civilizaţia.

De altfel, încă din Odissea, marea şi drumurile fac parte din ucenicia necesară noii generaţii: Telemach bate drumul de ape pînă la continent, un drum cunoscut, dar şi el conţinînd condiţia unor încercări. Un drum de ape pe care tatăl său, în acelaşi timp, îl duce mai departe, acolo de unde abia mai ştii cum trebuie să te înalţezi. Tatăl şi fiul suportă încercări proporţionale cu maturitatea lor. Doar blînzii feaci par să ştie atunci toate tainele mării — şi dacă e adevărat că lumea cretană a dispărut printr-un cataclism natural (cum spun unele noi ipoteze ale arheologilor), atunci stîncă Imensă ce se prăbuşeşte dinaintea cetăţii lui Alcinoi nu este altceva decât un « amănunt » transmis din memoria istoriei. Sau, în plan mitic, simbolizarea căderii definitive a altei puteri maritime, cădere ce lasă loc celei greceşti; în secolul XII î.e.n., prin chiar expediţia troiană, Mediterana începea să audă doar glasul ce va triumfa pe Acropole...

Prin urmare, în cîntecul eposurilor, civilizaţia europeană începe cu un război şi cu o reîntoarcere — cu o luptă pentru supravieţuirea unei ordini, o luptă sau un destin, cu care doar Odisseu este pînă la urmă solidar. Mediterana, Imensa mare, este teatrul acestei lupte, dar şi piedica, preţul ce trebuie plătit, condiţia ce trebuie îndeplinită pentru această primă reaşezare, efort al continuităţii. Încă de la prima ei înfăţişare, marea tremurînd din stihii, stă învinsă de cîntecele aezilor clarvăzători...

Cel care luară apoi Mediterana în stăpînire, după jumătate de mileniu de elenizare, fură romanii. Aeneas refăcu o parte din drumul *Odisseei* pe o mare supusă, « mare nostrum », odată ce flăcările distruseseră Carthagina dușmană, un veac înainte ca Vergiliu să părăsească pe Dido în chinurile morții. « Piosul » își purtă gînta de la Troia către Latium și împămînteni definitiv, prin gloria poemului, legenda că Roma s-a născut din rămășițele fumeginde ale Troiei. Latinitatea deveni pentru totdeauna pro-troiană, admirația și dezgustul pentru greci se împletiră. Numele lui Odisseu fu schimbat în Ulysse și, ca principal autor al sfărîmării rezistenței troiene, prin « diabolica » sa invenție, rămase un simbol al feloniei, al vicleniei. Sub constelația occidentalului, lumea latină și apoi cea medievală, pînă la Shakespeare chiar, îl fixă astfel, schimbînd încă o dată soarta eroului, definitiv, în cea a unui personaj decăzînd spre negație.

Dar tot de numele eroului, înainte de a ajunge la prefacerile lumii moderne, se va mai lega o legendă, o apariție, poate tot atît de importantă și de semnificativă ca și cea homerică: în *Infernul* dantesc, cîntul al XXVI-lea. Florentinul îl află aci, nu departe de damnarea supremă a lui Lucifer-Dis, în valea ce chinuie pe « sfătuitoarii la rele », arzînd pururea într-o flacără alături de Diomede. I se pun în seamă felițiile, relele aduse de calul troian (« L'aguato del caval, che fe' la porta / Oud'usci de Romani il gentil seme » vers. 59—60), vinovăția pentru moartea atîtor eroi în a căror viață s-a amestecat, furtul statuilor sacre, chiar tentația la care-i va supune, spre pieirea lor, pe însoțitorii săi de după Troia. Ființă malefică, minioasă, orgolioasă, Ulyssele lui Dante, vine cel mai probabil și din romanele cavalierești de « matiere antique », dar și din tradiția disprețului roman, apoi creștin, pentru moralitatea și pentru « schisma » grecească. Într-o cu totul altă viziune decît cea homerică Ulysse este — sugerează Dante — un disprețuitor al zeilor, un sfidător blestemat, una din zecile de umbre care dădeau Infernului teribila-i și exemplara întunecime a sacrilegiului. Întrerupîndu-și suplicul, după ritualul dantesc, Ulysse va vorbi celor doi poeți, cum odinioară vorbise în fața curții maiestuoase a lui Alcinou, regele Feacilor; povestirea se va începe tot de la drumul făcut din insula Circei către misterioasele porți ale Hadesului. Dar cele evocate acum de erou, în obscura și apăsătoare atmosferă a sfîrșitului de Ev Mediu, constituie o cu totul altă variantă a viziunii sale, contrarie chiar celei clasice, homerice. Nimic din spiritul și chiar din anecdotică homerică, chiar cea tîrzie grecească, nu se mai păstrează. Alocuția sa e sumbră, răsplată, pătimașă, mîndră — și desoperă o vocație spectaculoasă a damnării, un fatalism al păcătuirii aproape biblic.

Nicînd gîndul reîntoarcerii (fiul, tatăl, soția) nu a mai animat pe noul Ulysse. el dimpotrivă, sensul existenței i se revelă în « ardoarea » de a cerceta lumea « a divenir del mondo esperto / E degli vizii umani e del valore »; ardoarea unei păgîni, neînfîrinate cunoașteri — ca o ispită a păcatului suprem, luciferic. Drumul său, așadar, părăsește Itinerariul odiseic, trece de limitele admise ale Gibraltarului și se avîntă în Ocean, în celălalt emisfer, unde stelele se schimbă, și apusul se pierde în înfiniit. Cinci luni de rătăcire prin geografia ptolemeică, îmboldită de un alt sens al existenței: « Considerate la vostra semenza: / Fatti non foste a viver come bruti / Ma per seguir virtute e conoscenza » (Cine-a sădit în pîntecul vostru viața? / Nu-l vîta omul, ci-l dator s-aducă / Virtute lumii și s-alunge ceața. — Inf. c. XXVI, v. 118—121, tr. Eta Boeriu).

Și conform aceleiași geografii, lată-l deodată dinaintea « muntelui sur » (« una montagna bruna ») care nu este altul decît lăcașul Purgatoriului — de-a pururi interzis penru suflete păgîni. Corabia, însoțitorii și Ulysse sînt prăbușiți într-o

genune de ape, din senin iscată — ca o trombă marină care ne amintește de *O coborîre în Maelström* a lui Edgard Poe sau de furtunile exotice din *Lusiada* . . .

Aproape de o interzisă mintuire, ajungînd să vadă cu ochii ceea ce era prohibit cu totul unui îns a căruia viață e înecată în păcate, Ulysse e fulgerat în hăuri și devine, astfel, un fel de Lucifer al Antichității. Temeritatea sa e ca o ereză — Dante nu putea concepe turburarea ordinii eterne și sfinte a lucrurilor. Ulysse voise să ajungă la limanul desăvîrșirii sfidînd divinitățile — și desigur că îndrăzneala pe care i-o acordă Dante îi impune chiar poetului însuși . . . Discursul din flacăra se termină cu imaginea orizontului revenit în eterna-l liniște, după ce cataclismul divin pedepsise sfruntarea: « pînă ce marea peste noi se-ntinse » (Infin che il mar fu sopra noi richiuso — v. 142).

Acest naufragiu ne apare, azi, aproape ca o jertfă rituală; șapte secole și mai bine de la creația *Divinei Comedii*, încercarea lui Ulysse are un cu totul alt sens. Ea ne apare, în chip frapant, ca o anticipare a călătoriilor lui Columb și Magellan, prin care geografia ptolemeică avea să naufragieze definitiv și să facă din Pămînt un corp ceresc rotund, cu imense mări, sumedenii de populații și fără de acel unic, de neatîns « munte sur ». Ea ne apare așadar, ca o ciudată anticipare a ceea ce va numi Renaștere, lume modernă.

Și cred, nu numai atît. Ulysse anticipa acum o nouă fază a civilizației europene: cea în care Europa se extinde asupra Terrei, fază de europenizare, a cărei consecințe radiază pînă la noi. Damnatul Ulysse sfîșia negurile lumii, oferînd omului modern tentația și vulturia de a-și descoperi și cunoaște planeta. Ispita sa era mai puternică decît damnarea dantescă. Ieșirea din Mediterana, mare acum cunoscută, drum de corăbii către Mormîntul Sfînt, însemna acel pas peste ape din care omenirea va căpăta, treptat, înfățișarea de azi. Mediterana începea să dispară încet din centrul lumii, devenind o mică pată albastră — muzeul răsfrînt în ape al civilizației care cuprîndea lumea. Apele ei se vărsară în oceane și continente, legile, judecățile, valorile ei întemeiară pretutîndeni semnele Europei. Ulysse, pierînd în valuri, își redescoperea vocația sa de întemeietor; părăsind-o, el închidea gloria Mediteranei pentru totdeauna în trecutul ei, dar spărgea poarta, cum odinioară o făcuse calul său troian, prin care avea să iasă în lume o altă semînție, semniția civilizației noastre. De fapt Ulysse își descoperea, abia acum, vocația tragică a sacrificiului. Damnarea sa devenea eternă căci, mereu de la capăt Ulysse trebuia să reîntemeieze civilizația, să se lupte pentru supraviețuirea ei, să se reîntoarcă și iarăși să o pornească . . . ; o vocație de etern misionar al lumii europene? Sau — așa cum apare în unele legende, încă din Grecia alexandrină — Odisseu, ca fiu al lui Sisif, ar reface mereu, alături de tatăl său, drumul damnării cu piatra, supliciul celor prea lucizi, supliciul continuu-tății — de fapt supliciul civilizației . . .

În drum spre CUMAE ►

**TREPTA
ALE
MITULUI**

RAINER MARIA RILKE

DIANA CRETANĂ

*Din munte, adieri: nu i-a fost oare
fruntea precum un lucru luminos?
vint neted de sălbăticiuni ușoare
ai făurit-o: haina-i unduios*

*pe sinii ignorînd intruchipînd,
o presimțire-ascunsă împreună?
Ci ea, parcă știind pe cum și cînd,
încurelată, rece, tot a lună*

*gonea cu nimfele și cîinii, bine
arcul cercînd, înlănțuită
de cingătoarea naltă, dură;*

*doar uneori, din așezări străine,
chemată, -ntăritată și uimită
de strigătul pentru făptură.*

În românește de DAN CONSTANTINESCU

T R E P T E A L E M I T U L U I

JULES SUPERVIELLE

MINOTAUROL

Fusese un frumos copil al Cretei, cu fruntea cornută și noduroasă, un lapsus perfect al naturii. De o inteligență mult deasupra vârstei sale, la doi ani era un subiect strălucitor, iar la trei, adult, ceea ce scandaliza părinții elevilor, a căror intrasingență îl scoase pînă la urmă din toate școlile.

« Oare ce au cu toții de mă consideră un sălbatic, își spunea tînărul monstru. Am un cap de taur, dar ce-are a face? Oare nu mai există și restul corpului? Am unghiile îngrijite, la mîini ca și la picioare, și sînt capabil de delicatețe ».

Atît cît îi permitea firea ursuză (și capul său de taur), el aborda un aer blajin, pentru a atrage simpatie și pentru a-și face prieteni, dar această amestecătură de coarne — mîini de om, frunte lînoasă — *statură proporționată*, și restul pe aceeași măsură, nu spuneau nimic bun celui ce-l vedea.

Văzîndu-se atît de desfigurat, Minotaurul se enervă pe partea capitală a propriei sale ființe:

« Bot, îți dau patru zile să dispari de pe fața mea » gîndea el. Apoi din nou conștient asupra destinului: « Ah, de ce să fiu eu singurul om care-și rînjește nările, căci altfel omenia mea n-ar fi pusă la îndoială. Dacă fiecare pîrticică a firii mele ar putea exprima o iubire, omul, în mine, le-ar susține pînă ar deveni majoritate zdrobitoare ».

Chiar dacă nu-i plăcea iarba azezonată cu trandafiri, pretindea că adoră carnea gustoasă. Mestecatul său era prilej pentru o gravă încetîneală, fără a se putea zice, cu toate acestea, că el era un rumegător ca ceilalți. În mod sigur, termina totdeauna ultimul, dar propria-i bunăvoință, chiar dacă puțin forțată, îi scuza această mică întîrziere care, cu toate acestea, îl umilea. Așa a ajuns să invite la dejun niște centauri, doar pentru truda cu care acești monștri fără brațe încercau propriu-zis să mănînce, el care, pe deasupra, nici nu știa ce să facă la masă cu labele. Și după sîestă, cînd confidențele încep să se desprindă singure de pe buze, Minotaurul luă într-o zi cuvîntul:

— Zeli și-au cam bătut joc de noi. Treacă pentru mine care pot intra oriunde cu capul sus, chiar și într-un salon, dar voi, sărmanii mei prieteni, care nici nu știți cum să vă culcați într-un pat, după zile foarte agitate . . .

— Tu ești chiar mai de plîns decît noi, zise șeful Centaurilor. Și aceasta pentru că tu ești unic, pentru că ești monstruos. Apoi ceea ce contează este capul și pieptul. Restul trupului e totdeauna animal.

— Ceea ce contează, ripostă Minotaurul încordat din cap pînă-n picioare, este că eu pot să vă încalec, ca pe niște cai ce sînteți, pe cîtă vreme reciproca n-ar face decît să vă umple de ridicul. Încercați deci !

— Iată un necioplit, zise șeful patrupelelor; se urcă oare cineva pe spatele unui centaur fără a fi invitat? Ar avea el îndrăzneala să se cațere deasupra cită vreme barba mea albă e respectată ca de zece leghe jur-împrejur?

Și la un semn al patriarhului toți centaurii se îndepărtară într-un nor de praf.

« Ce înțelegere să fie oare posibilă cu acești bădărani care încep să galopeze la mijlocul unei conversații, gîndea capul taurului. Cum să nu devină șovăielnică prietenia, apoi rușinoasă, și pînă la urmă absolut imposibilă? »

Și melancolia minotauriană începu să crească pînă năpădi o mare parte a vastului său craniu, furia ocupînd restul. Dar el mai avea, cum se spune, și prilejuri de satisfacție: pe femei le aprecia cu destulă gingășie, și cu privirea dispusă la toate înrobirile. Dar, de fapt, nu știa prin ce mijloc să le apuce, cită vreme, pentru a nu-și alarma soții ele pretindeau că la migrenă e minunat să pui piciorul pe urma capului monstruos.

De asemeni mai multe vaci urmau Minotaurul pe aleile sale, și asta cu o emoție pe care nici nu încercau să și-o ascundă. Avea de făcut tîrguleli la băcănie, rumegătoare, mai multe decît femeile, îi pîndeau leșirea cu un aer umil și cerșetor.

« Ce v-a venit să mă așteptați, la poartă, vacilor, toate cîte sînteți, le spuse într-o zi. N-am ce face cu aspirațiile și cu mugetele voastre. Nu sînteți în drept să vă îngrijorați de persoana mea, și vă interzic, o nebunelor, îndrăznețelor, groțeștelor, de a mai apărea în drumul meu. Știți bine că nu există nimic, dar absolut nimic comun între mine și voi ». Și neștiind ce să mai aduge, adăugă totuși: « Și apoi nu vi-i rușine să stați acolo toată ziua și să nu faceți nimic ! »

Vacile au opus acestor reflexii niște ochi șterși și un toval insensibil. Au continuat să molfăie un smoc de iarbă luat de aiurea, în vreme ce Minotaurul, frămîntat de o iluzie grea și cam confuză se decide curînd să plece. Trebuie să spunem că nici vorbă să fi fost insensibil la farmec nici, mai ales, la intervenția unei juninci, dar cu o lovitură a robusteii sale voințe el a alungat din viața sentimentală aceste amoruri simpliste. Totuși, gustul lui pentru femei cu priviri absente, cu ochi negri și mari și, pe cît e posibil, puțin îndepărtați unul de celălalt, îl mai nelinișteau încă. Dar pentru a nu se înfela asupra adevăratelor simțăminte, le arăta tot atîta răceală ca și rumegătoarele.

Aceste ezitări nu făceau decît să mărească proasta lui dispoziție, care repede se schimbă într-o permanentă minie. Îi venea mai ales la vederea unui om de joasă speță, de departe numit « frate Inferior », apoi se ascundea în citeva case prietene. Cînd îl întîlni într-o zi, pe neașteptate, la un colț de stradă, îl împunse cu coarnele înainte chiar de a fi înțeles ceea ce face . . . Și atunci gîndi: « Cornul nu se simte cu adevărat la el acasă decît în burta altuia. Peste tot altundeva nu este decît un exilat ». Și, aproape imediat, mai împunse doi sau trei prieteni ai defunctului, care veneau după vești noi.

Autoritățile orașului, alarmate de către familia, au început să se neliniștească de activitatea monstrului. Și s-au hotărît să-l trimită o delegație:

« Ce poate fi mai frumos, l-au spus, decît un cap puternic pe un corp perfect proporționat. Desigur, și s-au făcut nedreptăți, dar iată că a sosit momentul să le îndreptăm, și-ți oferim ca omagiu un palat. Dacă dorești, eu însumi îți voi servi de călăuză ».

Astfel vorbi șeful delegației, un oarecare Dedal.

Și în a treia zi s-au îndreptat amîndoi spre Palat.

— Vei vedea ce minunat ai să te simți în această grandioasă reședință. Iată, acum ne întorcem la dreapta, apoi la stînga, apoi iar la dreapta, și o luăm pe acest drum de-a curmezisul, e imposibil să ne înșelăm. N-am ajuns încă, dar e atît de aproape de aici, încît nici nu terminî vorba și sîntem ca și sosiți.

— Ce delicat este acest tinăr, își zicea capul taurului, și perfect curtenitor, ceea ce nu strică de loc.

— Vezi, e dincolo de acea pădurice. Mergem de-a lungul acestei clădiri neînsemnate, apoi păduricea de care era vorba și pe care n-o mai punem la socoteală căci despre ea am vorbit deja, apoi o ultimă clădire micuță. Cum singur poți să-ți dai seama mergeam tot timpul drept.

În realitate coteau mereu. Dar nu l-a putut veni Minotaurului în minte să pună la îndoială buna credință a lui Dedal, care era atît de firav și de expus în compania lui. Pe de altă parte nici nu dorea să fie luat drept o brută ce nu înțelege, cerînd explicații pe care un om obișnuit fără îndoială că le-ar fi știut demult.

— Îți spuneam eu că am ajuns, zise ghidul în pragul unui frumos palat, în formă de spirală. Așteaptă-mă în sufragerie. Vreau să-ți pregătesc ceva bun. Ceva ce se servește cald și se mănîncă rece, o grozăvie!

Minotaurul avea o așa de mare încredere în Dedal încît nu se neliniști la discretul lingușitor întîrzia atît de mult, cînd, deodată, formidabile hohote de rîs din tot orașul au ajuns pînă în inima labirintului. Și mil de gînduri neliniștitoare începură ca un popor de furnici urlașe să se îndrepte spre fruntea înceată a omului-taur.

« Mi-au făcut-o, mă rotesc mereu, am picat în capcană; schimb locul, dar e ca și cum mi-aș întoarce tot timpul spatele. Și cînd nu merg parcă-mi aud mereu pașii grăbindu-se către mine, forfotind în capul meu, devenit un alt labirint ».

Și imediat după aceea: « Veniți la mine, coarne, sfătuiți-mă ! Coarne, lăcaș al minii mele, extremități ale inteligenței mele, ultime încovoieri ale deziluziilor mele. Coarne, oare ce să mă fac. Sînteți forța mea, sînteți voința mea, sînteți tot ceea ce-mi mai rămîne de făcut ».

Și, din două sau trei lovituri cu capul, dezrădăcină un copac, pentru a-și arăta lui însuși că, în mijlocul labirintului chiar, a rămas tot cel cu care avuseseră de-a face pînă atunci.

Cum să scape de acolo? Omului-animat îi clocotea atît de tare furia în cap încît începu să împrășteie o duhoare monstruoasă de corn pîrjolit. Adevărat, nimic nu e de natură să se asemece cu putoarea de corn de Minotaur, atunci cînd el începe să fumege. Era o îndelungată și surdă răzbunare pe care o găsisse, în sfîrșit, spre satisfacția sa, și care se răspîndi în toate orașele. Noaptea resentimentul din capul taurului se mai domoli puțin în timpul somnului, dar renăscu mai frumos după acest repaos întăritor. Și duhoarea deveni atît de tare, încît a fost pentru ea o nimica toată să treacă peste un braț al mării și să ajungă pe continent. Nu trebuie căutată altundeva originea ciumei care cutremură toată Grecia și insulele.

La această nouă insurecție a duhorii s-a crezut mai întîi că Minotaurul murise și că nu mai e cazul să fie învinuit decît cadavrul său. Notabilități și gropari, cu capul protejat de parfumuri încercate, pătrunseră liniștiți în labirint. Erau conduși de Dedal, care abia putu să profite de foarte puțin timp pentru a se eschiva, cînd bruta, surprinsă, și-a întors capul către cel sosiți.

— O, mare om, l-au spus, ne cerem iertare că te deranjăm, dar cluma a intrat în țară și cu toții ne întrebăm de unde ar putea să vină. Al avea vre-o idee în această privință? Sîntem convinși că ea n-ar fi decît pîntîntă.

— Dacă aș fi mai fericit, m-aș simți mai bine, zise capul taurului.

— Oare ai vrea să-ți schimbi gîndurile, părăsind aceste locuri dacă ele nu sînt pe placul tău? Poate suferi puțin în înalta-ți singurătate?

Capul taurului nu răspunde deloc.

— Îți vom trimite tineret să te distreze.

Capul taurului iarăși tăcu, și delegația se retrase, atașîndu-se argumentației monstruoase, alcătuită mai degrabă din tăcere decît din cuvînte.

Vreme de două luni i s-a trimis Minotaurului un tribut constînd în patruzeci de tineri și de copii de ambele sexe.

În cumplita lui pudoare și în teama de a nu fi ridicul, dacă nu din dorința de a simplifica lucrurile, monstrul se mulțumi să-i devore.

În a treia lună opinia publică începu să se neliniștească grozav de exigențele minotaurine, cu atît mai mult cu cît ciuma, prințînd gust de propriile-i sălbătici, continua să-și facă de cap fără a lua cîtuși de puțin în seamă tacitul angajament al omului-animal. Dedal însuși căzu victimă flagelului, ducînd cu el și secretul pătrunderii în labirint. Iar Grecia nu-și mai punea speranța decît într-un tînăr pe nume Thezeu, crescut de centaurul Chiron, al cărui talent de educator a făcut din băiat un bărbat în toată firea, altcum zis, unul dintre cei ce nu se înpăimînta de monștri.

Thezeu, care se exersase pe diverși urlași, se oferî el însuși să-l răpună pe Minotaur. Dar acest zvăpăiat, care știa mult mai bine să se slujească de o măciucă decît de propria-i căpășină, nici nu s-a întrebât cum ar putea să intre fără călăuză în labirint.

La bordul unei corăbii care-l aducea în Creta nu se vorbea decît de lipsa de pregătire a acestei aventuri, așa că tînărul erou fu tratat ca un prost, în fața întregului echipaj, cînd se zări pe cheiul de debarcare o fată care agita un ghem de ață strălucitoare.

— Vezi, m-am gîndit la dumneata, spuse Ariadna noului sosit. Acest ghem te va conduce în labirint. Va străluci atîta vreme cît vei fi pe drumul cel bun.

— Dar ce-i asta de fapt?

— E o invenție de-a mea. Sau, mai degrabă, mi-e teamă că nu va sluji la nimic. E un lucru firesc: este fructul înțelepciunii întregii fabule grecești într-o inimă de fată care te lubea înainte chiar de a te cunoaște.

Thezeu nu prea pricepea ce-l spunea Ariadna, dar admira fără rezerve ghemul, ca pe un miracol pus de-a gata sub nas.

Conduc de firul magic și urmat de tributul promis Minotaurului, eroul pătrunse adînc în labirint. La prima lovitură de măciucă monstrul căzu. Sculptă apoi sînge de taur, gros ca dulceața de coacăze și, curînd, o altă lovitură ajută moartea într-o mislune care se bănuise a fi mai dificilă.

Copiii si-au ascuns destul de prost decepția. Ei se așteptaseră la un spectacol mai lung. Pentru a le prelungi și a-și prelungi plăcerea, Thezeu scoase din buzunar o mică unealtă cu care tăie liniștit coarbele minotaurine, rămase calde încă, din luptă și din propria lor stupoare.

În acest timp, mislunea Destinului fiind îndeplinită, firul Ariadnei se retrase tăcut într-un colț, sau mai degrabă păstră doar atîta putere cît să-l ajute pe Thezeu și pe ai săi să iasă din labirint.

Puțin mai înainte un specialist examinase monstrul pentru a constata că era în puterea virstei și încă fecior. Moartea clarificînd dintr-o dată raporturile între lucruri, au înțeles în sfîrșit cît de nedrepti au fost cu această flință bipartită, pe care natura a lipsit-o de familie, de dragoste și de discernămint.

Corpul l-a fost tirît pînă la necropolă de către doisprezece voluntari, toți centauri, precedați de patriarhul lor, fapt demn de remarcat, pentru că nici un centaur nu se lăsase înhămat pînă atunci. Minotaurul neavînd pînă la declarați și nici prieteni, trebuî ca Thezeu, ucigașul său, să conducă dolul: și nimeni nu avu nimic de spus. Notabilitățile orașului însoțiră convolul, împreună cu soțiile lor, cu fetele lor mari, cu fiii lor suplii și cu o droale de copii.

Cîteva vaci urmau și ele convolul, dar destul de departe și cu multă discreție, încît dacă făceau și ele parte din corteglu, numai ele puteau să știe.

În românește de DINU FLĂMÎND

DOMINIQUE FERNANDEZ

Madre Mediteranea

Impresiile mele — destul de vagi încă — asupra rezistenței opuse de Sarzi în fața abuzurilor dragostei materne au primit o confirmare cu totul neașteptată la muzeul arheologic din Cagliari, într-o sală minusculă în care se află adunate adevărate capodopere ale statuarului sard protoistoric. Multe dintre aceste statuete reprezintă « maica și pruncul ». Una din ele e denumită « maica ucisului ». Dacă ipoteza este adevărată, am avea aici o anticipare a motivului creștin din Pietă. Arheologii afirmă că aceste bronzuri ale mileniului întâi aparțin ciclului Marii Maice. Nimic neobișnuit pînă aici. Punctul de vedere al artiștilor asupra raportului dintre mamă și prunc n-a putut, însă, să nu mă surprindă. Pruncul este așezat pe genunchii mamei sale, dar nu în același sens ca ea, așa cum se întîmplă în statuetele romanice din lemn, bunăoară, și în toate tablourile creștinătății, unde pruncul reproduce pur și simplu, în mic, atitudinea mamei, privește în aceeași direcție în care privește ea, etc. În statuetele sarde, copilul e așezat de-a curmezișul genunchilor mamei. Dacă o privești pe mamă din față, pruncul apare în profil, cu totul diferit de ea. Dacă o privești pe mamă din profil, chipul și bustul ei apar nu numai separate de capul pruncului, dar net aruncate spre spate, într-o expresie care ar însemna, mai mult sau mai puțin : e fiul meu dar nu-mi aparține, este un altul pe care trebuie să-l ajut să devină altul, să crească, să se desprindă de mine.

O surpriză și mai mare mă aștepta în același muzeu. Cioplit în marmură, un simulacru în formă de cruce, cu două brațe îndesat robuste, un trunchi efilat ca o lamă, un apendice acut în partea de sus, dar de ce nas mai degrabă decît penis ? și două convexități rotunde și netede între brațe, doi sîni de femele. În afară de membru și de sîni, suficienți pentru a trăda ambivalența fetei, nici o altă proeminență sau adîncitură în trupul plin și mat al pietrei. Dedesubtul acestei statuete care ar fi putut constitui opera celui mai modern sculptor, a unui Picasso sau a unui Giacometti, am citit drept legendă : *Madre Mediteranea*.

Maica Mediterană ! O dovadă mai mult, această inscripție, că asocierea *mare-madre* (mare-mamă) nu este un simplu joc de cuvinte. Dar ce maică, aceasta de aici ! Ce idol superb bisexual, ce imagine fermă, trufașă, netă, a iubirii materne !

Maica Mediterană ! Maica cea Mare ! Iată, deci, în ce mod, la începutul veacurilor și într-o formă definitivă, și-au reprezentat-o Sarzii. Bărbat și femeie în același timp, cruce și phallus, rană și cuțit, receptacul și plagă. Mi-am amintit de alt straniu vestigiu al acestei civilizații protoistorice : o piatră urlașă, în plin câmp, erijată în menhir și țepoasă, toată, de proeminențe piriforme. O Zeiță Mamă, din nou, fără nici o îndoială. Dar o Mamă lipsită de laptele său viscos matern și de lacrimile sale lichid materne. Ah ! cât mi-a plăcut de mult acea *Madre Mediterranea* de la muzeul din Cagliari ! Cu toate că-mi este dragă și cealaltă, Maica Mediterană debordantă, italianissima fîntînă de compasiune și de înduioșare : și îmi este poate și mai dragă de cînd o știu capabilă să se transforme, să se înăsprească, să înfrunte și să-i oblige pe cei credincioși ei s-o înfrunte. O iubesc mai mult de cînd îi cunosc reversul, dubla și infinita ei natură, de cînd îmi apare în amintire precum un paloș ridicat împotriva cerului, precum o luptă cu sine însăși, precum o căutare, o sete, un zbuclum, o încordare. Cu o asemenea mamă, Sarzii nu riscă să rămînă afundați în clisa mingîlierilor. Au fost atît de puțin corupți, încît astăzi chiar, după două sau trei mii de ani, nu-l cred doritori a se supune chemărilor insidioase ale celeilalte mări, dezmierdărilor hulei sau cînturilor refluxului.

În românește de CRISTINA ISBĂȘESCU

PAUL VALÉRY

DIALOGUL ARBORELUI

LUCREȚIU: Ce faci acolo, Tityr, amant al umbrei, desfătându-te sub acest fag, cu privirile pierdute-n aurul pe care frunzele îl ții în aer?

TITYR: Trăiesc. Aștept. Țin fluierul în mână pregătit, făcându-mă asemenea acestei minunate ore. Vreau să fiu instrumentul grației universale-a lucrurilor. Îmi las țărîniî întreaga greutate-a trupului: ochii mei trăiesc acolo sus, în masa palpitantă de lumină. Uite, de-asupra noastră, ARBORELE pare să se bucure de arșița divină împotriva căreia m-adăpostește: ființa-i plină de dorință, care e fără-ndoială de esență feminină. Îmi cere să-i cînt numele și să dau formă muzicală brizei ce-l pătrunde și-l frămîntă ușor. Îmi aștept sufletul. S-aștepți, Lucrețiu, este mare lucru. Am să simt cum se iscă actul pur al buzelor mele, și tot ceea ce nu știu încă despre mine-ndrăgostit de Fag va fremăta. O, Lucrețiu, nu este oare un miracol ca un păstor, un om uitînd de turma lui, să poată oferi cerului forma fugară și parcă ideea nudă a Arborelui și a clipei?

LUCREȚIU: Nu, Tityr, nu există miracol sau minunăție pe care spiritul, dacă dorește, să nu-l poată reduce la propria sa enigmă naivă... Eu unul, eu gîndesc arborele tău, și-l posed în felul meu.

TITYR: Dar tu, tu spui că cunoști lucrurile: ai vrea să știi despre fagul acesta cu mult mai mult decît ar putea să știe el însuși, dacă ar avea o judecată care l-ar induce să creadă că se percepe... Eu, în schimb, nu vreau să știu decît momentele mele de fericire. Astăzi sufletul meu se prefăce arbore. Ieri, mi l-am simțit izvor. Mîine?... Mă voi înălța oare cu fumul unui altar, sau voi stăpîni de-asupra cîmpiilor înălțimea, cu sentimentul de putere-al vulturului pe aripile lui domoale, nu știu nici eu.

LUCREȚIU: Tu nu ești, așadar, decît metamorfoză, Tityr...

TITYR: Tu ai zis-o. Întreaga profunzime-ți aparține. Dar, odată ce această masă de umbră te-atrage ca o insulă de răcoare în mijlocul văpăilor acestei zile, oprește clipa, și-o culege. Să ne-mpărțim această binefacere, schimbînd între noi cunoașterea ta despre acest Arbore, cu dragostea și lauda ce mi-o inspiră... Te iubesc, Arbore uriaș, și sînt înnebunit de brațele tale. Nu există floare, nu există femeie, Ființă imensă cu brațe multiple, care să mă miște mai mult decît tine și să-mi zmulgă din inimă o patimă mai gîngășă... Tu știi bine, Arbore al meu, că odată cu zorile vin să te îmbrățișez: sărut cu buzele scoarța amară și netedă, și mă simt copil al aceluiasi pămînt. De cea mai joasă creangă a ta, îmi anin desaga și brîul. Din umbra ta rămuroasă, o pasăre mare se-nalță de-odată cu zgomot și-ți țîșnește din frunze, înspăimîntîndu-mă înspăimîntată. Dar veverița

fără teamă se coboară grăbită spre mine: s-apropie ca să mă recunoască. Gîngăș se ivesc zorile, și toate lucrurile se lămuresc. Fiecare își spune numele, căci focul zilei proaspete le trezește pe rînd. Vîntul ce se-nfiripă foșnește-n rămurișul tău înalt. Așează acolo un izvor, iar eu ascult aerul proaspăt. Dar te aud pe Tine. O, grai confuz, grai care te frămîntă, vreau să-ți topesc învîlmășite toate vocile! O sută de mii de frunze în mișcare alcătuesc ceea ce visătorul murmură puterilor ascunse ale visului. Eu îți răspund, Arbore-al meu, eu îți vorbesc destăinuindu-mi gîndurile tainice. Întreg adevărul meu, toate dorințele mele rustice: tu mă cunoști pe deplin, și frămîntările naive ale vieții celei mai simple, cea mai aproape de tine. Mă uit împrejur, să văd dacă sîntem cu-adevărat singuri, și-ți mărturisesc ceea ce sînt. Uneori, îți spun c-o urăsc pe Galateea; uneori, o amintire mă face să delirez, o văd pe ea sub înfățișarea ta, și devin o pornire care-ar vrea nebunește să se prefacă, și să cuprindă și să apuce și să muște cu totul altceva decît o nălucire: o făptură vie... Dar, alteori, te fac zeu. Idol ce ești, o Arbore, eu mă închin ție. De ce nu? Există atîția zei pe cîmpurile noastre. Unii atîta de josnici. Dar tu, cînd vîntul s-alină, și cînd măreția Soarelui calmează, străluținează totul pe plaiuri, tu, tu porți pe membrele tale întinse, pe frunzele tale fără de număr, povara arzătoare a misterioasei amiezii; iar timpul aromînd în tine nu stăruie decît prin iritantul zgomot al nămurilor de insecte... Atunci, tu îmi apari ca un fel de templu, și nu cunosc necaz sau bucurie pe care să n-o-nchin sublimiei tale simplități.

LUCREȚIU: O, ce măiestrie! Freamătul tău e minunat. Te-ascult și te admir.

TITYR: Nu. N-ai fi în stare. Arborele meu te face să surzi, și te gîndești la al tău. Fluierul meu e pentru tine doar o jucărie a adierii, cînd briza răpește buzele unui muritor: zbîrcește clipa și distrează auzul. Dar pentru sufletul puternic și profund, ce-nseamnă el? Puțin mai mult ca bănuiala unei mișcări. Vocea mea nu urmează decît umbra unei cugetări. Dar pentru tine, mărite Lucrețiu, și pentru setea ta secretă, ce e cuvîntul, odată ce cîntă? Prin asta, el își pierde putința de-a surprinde adevărul... Da, știu cît prețuiește ceea ce mă-nvață Arborele. Îmi spune ceea ce ar vrea să vreau să simt. Eu schimb ce-mi este drag în desfătări secunde, și las văzduhului ceea ce am primit din Ceruri. Nimic mai mult, nici mai puțin... Uite, eu nu sper ca plăcerea mea să mîntuie altceva decît pe mine, așa simplu cum sînt. Dar tu, cu fruntea împovărată de umbre pe care le plămuești, în speranța unui fulger care i-ar lovi pe zei, tu te pre-schimbi în întregime-n spirit și, potrivit luminii, cu ochii închiși cauți în tine ființa a ceea ce există. Ceea ce se străvede în lumină nu-nseamnă pentru rațiunea ta nimic, iar ceea ce bolborosește în vîntul molcom arborele nostru, freamătul blînd al creștetului abia atins, ampla șovăială a coroanei întregi, și toate neamurile sale-ntrăripate cîrîpînd fără de grijă, ce-nseamnă toate pentru tine? Tu cauți natura lucrurilor...

LUCREȚIU: Pentru tine Arborele-acesta măreț e doar fantezia ta. Crezi că-l iubești, Tityr, dar nu vezi în el decît capriciul tău fermecător pe care-l investești în frunze. Tu îndrăgești doar imnul tău, și-mi plăci așa cum ești. Fagului plin de măreție, tu-i zmulgi substanța cîntecelor tale, schimbarea formei lui și păsările guralive, umbra care te-adăpostește-n dricul arzător al zilei, și astfel, favorizat de Muze, tu cînti pe trestia ta delicată frumusețea urlăului.

TITYR: Ei bine, cîntă și tu, și dictează naturii, țărînii, taurilor, stîncilor și mării; dăruiește legi unde și forme florilor ! Gîndește în locul universului, monstru lipsit de cap, care urmărește în om visul său de a avea rațiune; dar nu disprețui pe omul simplu care te-ascultă. Deschide-i comorile adîncimilor adevărului. Ce știi despre acest arbore, mai mult decît noi ceilalți?

LUCREȚIU: Uită-te bine mai întîi la aceste forțe brute, la lemnul viguros al acestor membre întinse: viața a făcut această materie densă, ca să poată purta povara unui crivăț și să reziste la trecerea puhoaielor; apa din țărîna deasă și maternă, suptă ani de-a rîndul, a scos la lumină această substanță dură...

TITYR: Dură ca piatra, și care poate fi sculptată ca ea.

LUCREȚIU: Care se încheie în ramuri care se încheie în frunze, iar jirul la urmă, risipit în toate părțile, va împrăști viața...

TITYR: Văd tot ce spui.

LUCREȚIU: Atunci, n-ai decît să vezi în această mare ființă un fel de fluviu.

TITYR: Un fluviu?

LUCREȚIU: Un fluviu pulsînd de viață, ale cărui izvoare se adîncesc și își află în masa întunecată a țărînii drumurile setei lor misterioase. E o hidră, Tityr, în trîntă cu stîncă, și care crește și se înmulțește pentru a o înăbuși; care din ce în ce mai fină, urnită de umezeală, se despletește ca să soarbă cea mai mică picătură de apă din noaptea oarbă în care se dizolvă toate lucrurile care au fost vii. Nu există fiară de mare, hidoasă mai avidă și mai numeroasă ca această tufă de rădăcini, sigure orbește în înaintarea lor spre adîncurile și sevele pămîntului. Dar această înaintare se săvîrșește, irezistibil, cu o încetineală care o face implacabilă asemenea timpului. În împărăția morților, a cîrțitelor și a viermilor, lucrarea arborelui împlință forțele unei stranii voințe subterane.

TITYR: Ce minuni îmi povestești, o Lucrețiu !... Să-ți spun la ce mă gîndesc ascultîndu-te? Arborele tău viclean, care-și strecoară în umbră substanța sa vie în mii de filamente, și care sugă sucurile țărînii adormite, îmi amintește...

LUCREȚIU: Spune.

TITYR: Îmi amintește iubirea.

LUCREȚIU: De ce nu? Ceea ce spun pătrunde în sufletul tău de păstor spre înțelegerea ta și își află ecoul. Cuvîntul meu, Tityr, a atins așadar acest punct, acest nod profund al ființei, în care se află unitatea și din care iradiază în noi, luminînd universul aceleeași gîndiri, tot tezaurul secret al asemuirilor...

TITYR: Nu știu... Cuvîntul tău nu mi-e limpede, Lucrețiu.

LUCREȚIU: Eu mă înțeleg. Asta ajunge. Vorbește deci cum dorești, și despre iubire, dacă vrei. Dar mai curînd cîntă-mi această metamorfoză... Cum se face că, în spiritul tău, o plantă care crește te împinge să visezi la dragoste, nevoia aceasta de plăcere?

TITYR: Plăcere? Iubire nu este deloc o substanță atît de simplă.

LUCREȚIU: Ce-ai vrea să fie mai bine decît instinct universal? Nu e decît un ac făurit de destin.

TITYR: Un ac !... Și spui că eu am suflet de păstor !... Un ac !... Tu nu faci din iubire decît împunsătura unui văcar ! Iubirea pe care o concepi tu e doar iubirea țapilor și-a fiarelor din codri. Animalele-acestea,

ca apucate, bete de propria lor sămînță, caută, cînd sînt în călduri, să-și vindece carnea de această otravă vie. Ele iubesc fără dragoste, la voia întîmplării. O știu prea bine, ca păstorul care se amestecă uneori în toate acestea, și care crează după voie masculul și femela, atunci cînd vrea să aibă iezi de soi.

LUCREȚIU: Și iată destinul bîntuit de Tityr... Îți amesteci mîinile în umbra unde pipăie soarta... Trișezi...

TITYR: Oare nu-i asta treaba oamenilor, al căror spirit întreg tulbură natura, le împovărează viața și vrea să înșele moartea?

LUCREȚIU: Vezi să nu te rătăcești prin desigurile mele abstracte. Lasă-mi mie aforismul și raționamentele. Aștept arborele și dragostea pe care-ți place să le îmbini. Cîntă-mi, dacă vrei, lucruri născocite de tine. În timp ce urechea mea se încrede în cîntările tale, mă tem că filozofia ta nu e pe gustul meu.

TITYR: Atunci ascultă. Iată ce-mi trece prin minte:

Iubirea-i creștere peste măsură:
A fi la fel, e moarte și uzură,
Ea moare-n cine-n dragoste nu moare.
Trăind din sete veșnic ne-mpăcată,
Arbore-n suflet, împlîntat în carne,
Trăind din viul cel mai viu al vieții,
Hrănit de tot, de dulce și amar,
De crud cu mult mai mult ca de tandrețe.
Iubire, mare Arbore ce-ntinzi
Ciudată forță-n marea-mi slăbiciune,
Clipele mii în inimă păstrate
Îți sînt frunziș și sulii de lumină!
Ci-n timp ce-n raza dulce-a fericirii
În zi de aur bucuria-ți rîde,
Aceași sete-a ta, tot mai adîncă,
Soarbe din umbră, din izvor de plîns...

LUCREȚIU: Astea nu sînt deloc versuri. Asta aduce-a enigmă.

TITYR: Improvizam. E numai primul timp al unui viitor poem. Ceea ce spuneai adineaori despre acest Arbore, m-a făcut să visez la iubire. Arborele și iubirea, amîndouă, pot să se lege în spiritul nostru într-o idee. Și unul și altul sînt lucruri care, născute dintr-un simbul abia zărit, cresc și se întăresc, și se desfășoară și se ramifică; dar cu cît se înalță spre cer (sau spre fericire), cu atît trebuie să coboare în substanța obscură a ceea ce sîntem fără să știm.

LUCREȚIU: Pămîntul?...

TITYR: Da... Și acolo, în chiar sînul tenebrei în care se topesc și se contopesc toate cîte aparțin speței noastre, și materiei noastre vii, și amintirilor noastre, și forțelor și slăbiciunilor noastre ascunse, și în sfîrșit sentimentului inform de a nu fi fost mereu și de a înceta să mai fim, acolo se află ceea ce am numit *izvorul de plîns*: INEFABILUL. Căci, lacrimile noastre, după părerea mea, sînt expresia neputinței noastre de a exprima, adică de a ne desface prin cuvînt de opresiunea a ceea ce sîntem...

LUCREȚIU: Mergi cam departe pentru un păstor. Oare plîngi mereu?

TITYR: Pot oricînd să plîng. Și, așa păstor cum sînt, am băgat de seamă că nu există gîndire care, urmărită pînă-n vecinătatea sufletului, să nu ne conducă pe țărmurile interzise ale cuvîntului, pe aceste țărături mute, unde nu mai rămîn decît mila, duiosia și acel fel de amărăciune pe care ne-o inspiră amestecul de etern, de fortuit, și de efemer, soarta noastră.

LUCREȚIU: Așadar la asta te gîndești, cînd îți petreci nopțile de vară veghind turma care doarme, în timp ce alte cirezi de astre, hărțuite încolo și încoace de fulgerul liniștit, sau despicate de zborul neprevăzut al meteorilor, par să pască timpul, și, așa cum o turmă își rumegă pas cu pas drumul, rumegă fără răgaz viitorul?

TITYR: Ce să fac? La ora asta de noapte, Arborele pare că gîndește. E o ființă de umbră. Păsările adormite fac din el singura făptură vie. Freamătă în sine însuși: s-ar zice că-și vorbește. Spaima sălășluiește în el la fel ca în noi, cînd ne găsim singuri de tot, noaptea, cu noi înșine, și cu totul la discreția adevărului nostru.

LUCREȚIU: E adevărat: n-avem să ne temem decît de noi înșine. Zeii și destinele nu pot nimic împotriva noastră, decît datorită trădării fibrelor noastre sensibile. Asupra sufletelor inferioare domnesc în mod laș; puterea lor nu este deloc opera Înțelepciunii; dar divinitatea găsește în corpurile slabe, ca suprem argument, tortura înțeleptului.

TITYR: Dar focul nu este oare sfîrșitul însuși al Arborelui? Cînd ființa lui devine o durere cumplită, el se răsucesce; dar se face lumină și cenușă pură, în loc să putrezească, mîncat de apa puturoasă, ros de vermină...

LUCREȚIU: Tityr, n-ai decît să alegi între două rele, dacă poți! Mai bine să nu te gîndești la asta; mai e ceva la fel de zadarnic? Căci ele sînt, atunci cînd sînt, destul de limpezi prin ele însele... Dar dacă eu aș fi tovarășul nopților tale, amîndoi invizibili în umbra de la piciorul Arborelui, ca două șoapte, ca o singură ființă pe care o strivește povara atîtor astre, ți-aș spune, ți-aș cînta ceea ce-mi cînt, și-mi zic, și-mi impun în suflet contemplarea interioară a Ideii de Plantă.

TITYR: Te-aș asculta cu religiozitate în noapte; mi-aș pierde sentimentul ignoranței; n-aș înțelege tot ce spui, dar mi-ar plăcea atît de mult, aș avea o atît de mare dorință ca acesta să fie adevărul, o atît de mare desfătare spirituală, că nu pot să-mi imaginez fericire mai trainică, clipe mai fără scădere...

LUCREȚIU: Ființa care se minunează e frumoasă ca o floare.

TITYR: Iartă-mă: nu m-am putut stăpîni să te întrerup cînd vorbeai despre această Idee de Plantă...

LUCREȚIU: Nu vezi că fiecare plantă este operă, și nu știi că nu există operă fără idee?

TITYR: Dar nu văd autorul...

LUCREȚIU: Autorul nu e decît un amănunt aproape inutil.

TITYR: Mă năucești... Crezi că Tityr e o jucărie?... Dar eu sînt un animal rațional, și știu ca și tine că orice lucru trebuie să aibă o cauză. Tot ce este, a fost făcut; totul presupune pe cineva, om sau divinitate, o cauză, o dorință, putința unui act...

LUCREȚIU: Ești absolut sigur că nimic nu poate să fie prin sine, fără cauză, fără rațiune, fără un sfîrșit care-l precede?

TITYR: Absolut sigur.

LUCREȚIU: Visezi uneori?

TITYR: Întotdeauna înaintea zorilor.

LUCREȚIU: Așa cum zorii zilei acționau asupra granitului ilustrei statui, făcînd-o să răsune, tot așa Memnon-Tityr în zori de zi improvizează singur în sine, doar pentru sine, povești minunate... Dar visele tale, Tityr, valorează ceva? Merită, la deșteptare, că le-ai visat?

TITYR: Sînt unele atît de frumoase... Și altele atît de adevărate! Și altele divine... Și altele cumplit de sinistre... Atît de stranii cîteodată, încît cred c-au fost plătuite pentru un alt om ce doarme, ca și cînd, în întunericul nopții, și-au greșit absentul și sufletul fără apărare... Sînt unele crude de prea multă blîndețe: cutare fericire se sfîșie în clipa în care mă copleșește, și mă lasă în plină lumină pe țărnul adevărului. Toată carnea mea vibrează încă de dragoste, dar spiritul se refuză, și rece contemplă palpităția muribundă a trupului său... Cele două părți ale unei reptile tăiate se răsucesc...

LUCREȚIU: Așadar, nu erai decît un spectator silit să îndure spectacolul. Dar spune-mi, cine este autorul acestei drame?

TITYR: Autorul... Habar n-am. Nu găsesc pe nimeni.

LUCREȚIU: Tu?

TITYR: În mod sigur nu eu, căci aceste jocuri ale somnului nu se pot forma decît cu condiția ca eu să fiu exclus din combinația lor; altfel, gata cu spaimile, cu surpriza și cu farmecele.

LUCREȚIU: Nu există deci nici un autor. După cum vezi, Tityr, o operă fără autor nu e deloc imposibilă. Niciun pot n-a comandat pentru tine aceste fantasmе, și tu însuși niciodată n-ai fi scos din tine nici deliciile, nici abisurile viselor tale... Nu există autor... Sînt, așadar, lucruri care se formează din ele însele, fără cauză, și devin propriul lor destin... Iată de ce eu pun pe socoteala nevoilor copilărești ale spiritului celor muritori logica naivă care vrea să găsească în toate un artist și un scop precis, cu totul distincte de operă. Omul, naiv în fața oricărui lucru pe care-l vede, pe pămînt sau în cer, astre, animale, anotimpuri, aparențe ale rînduielilor, simulacre ale unei previziuni binefăcătoare sau ale unei armonii, întreabă mereu: *Cine-a făcut asta? Cine-a dorit-o?* Crezînd că trebuie să compare totul cu cele cîteva obiecte care sînt lucrul minilor noastre: vasele noastre, uneltele noastre, locuințele noastre, armele noastre, cu toate aceste alcătuiuri de materie și spirit pe care le nasc nevoile noastre...

TITYR: Dar tu crezi că înțelegi mai bine natura lucrurilor?

LUCREȚIU: Încerc să imit modul indivizibil... O, Tityr, eu cred că în substanța noastră se află la mică adîncime aceeași forță care produce aidoma viața toată. Tot ce se naște în suflet este natura însăși...

TITYR: Cum, tot ce ne apare este esențial?

LUCREȚIU: Nu tot ce ne apare, ci tocmai această apariție însăși. Îți spun, Tityr, că între tot ce trăiește există o legătură secretă, o asemănare, care zămislește la fel de bine iubirea sau ura. Seamănul dezmiardă sau sfîșie un seamăn. Fie că mănîncă mielul, fie că-și fecundează lupoaica, lupul nu poate decît să nască sau să renască ceea ce ține de lup.

TITYR: Dar tu, oare ai putea să naști și să renaști ceea ce ține de Arbore?

LUCREȚIU: Ți-am spus că simt născîndu-se și crescînd în mine însumi o virtute de Plantă, și sînt în stare să mă confund cu setea de a exista a

sămînței care se străduiește și care înaintează spre un număr infinit de alte semințe de-a lungul unei vieți întregi de plantă . . .

TITYR: Dă-mi voie să te opresc . . . O întrebare mi-a venit în minte.

LUCREȚIU: Ceea ce eram pe cale să-ți spun (poate să-ți cînt) ar fi secăt, cred eu, izvorul cuvintelor care țîșnește dintr-odată din adîncul spiritului tău. Dar vorbește ! . . . Dacă ți-aș cere să aștepți, te-ai asculta interior pe tine însuși, plin de bunăvoință, în loc să mă ascuți pe mine . . .

TITYR: Da, nu socoți, Înțeleptule, că cunoașterea noastră asupra unui lucru oarecare este imperfectă dacă se reduce la noțiunea exactă a acelui lucru, dacă se mărginește la adevăr, și că ajungînd să schimbe vederea naivă în idee netă și în rezultat pur al unor examene, al unor experiențe, și al tuturor observațiilor asupra formei care elimină eroarea sau iluzia, se mărginește la această perfecțiune?

LUCREȚIU: Ce-ți trebuie mai mult decît ceea ce este? Iar adevărul nu este oare frontiera naturală a inteligenței?

TITYR: În ce mă privește, cred într-adevăr că realitatea, întotdeauna mai bogată ca adevărul, conține în legătură cu orice subiect și în orice materie, cantitatea de neînțelegere, de mituri, de povești și de credințe copilărești pe care le naște în mod necesar spiritul omenesc.

LUCREȚIU: Și deci tu nu vrei deloc ca această buruiiană rea să fie arsă de înțelepți, și să împrăstie o mireasmă plăcută Minervei?

TITYR: Dacă o răsădești și o cultivi separat, ea încetează de a mai fi rea; i se poate afla o întrebuițare. Dar iată părerea mea de om simplu și neștiutor. Odată ce stăpînești temeinic adevărul, și nu te mai temi că te vei pierde în deșarte capricii, înțelepciunea ar trebui să facă calea întoarsă, să reia și să culeagă ca lucruri omenești tot ceea ce a fost creat, făurit, gîndit, visat și crezut, toate aceste minunate plămuiuri ale spiritului nostru, aceste povești magice și monstruoase care se nasc atît de spontan din noi . . .

LUCREȚIU: E neîndoiș (și e ciudat, de fapt), că adevărul nu ne poate fi cunoscut decît cu ajutorul a numeroase artificii. Nimic mai puțin firesc !

TITYR: Am observat că nu există lucru pe lume care să nu fi fost împodobit de vise, luat ca semn, explicat printr-o minune oarecare, și asta cu atît mai mult cu cît nevoia de a cunoaște obîrșile și primele împrejurări e mai puternică și naivă. Iată de ce, fără îndoială, un filozof al cărui nume nu-l mai știu a rostit această sentință: LA ÎNCEPUT A FOST LEGENDA.

LUCREȚIU: Oare n-am spus-o eu însumi? Dar am rostit atîtea lucruri, înclt acesta e al meu în aceeași măsură în care nu este . . .

TITYR: Ești atît de bogat ! . . . Dar mă întorc la ce spuneam, și astfel la Arborele nostru . . . Cunoști *Minunata Poveste a Arborelui Infinit*?

LUCREȚIU: Nu.

TITYR: Dar despre cedrul împovărat de iubire, nu știi nimic? În insula Xiphos? . . .

LUCREȚIU: Nu știu nimic despre cedru, și nici despre insulă.

TITYR: Dar pe cea mai uimitoare?

LUCREȚIU: N-o știu nici pe cea mai uimitoare.

TITYR: Cea mai uimitoare poveste despre Arbori este cea a merilor uriași: fructul unuia din ei dădea celui ce-l mușca fabulosul miez o viață

veșnică în timp ce fructul altuia, abia gustat, stîrnea o stranie claritate de spirit: cel care-l mîncă simțea că-l năpădește o rușine mare în legătură cu tot ce e dragoste. O roșeață bruscă îi acoperea făptura și își simțea goliciunea ca o crimă și ca o rană...

LUCREȚIU: Ce bizare asocieri se răsfață în memoria ta, Tityr!

TITYR: Îmi place ceea ce mă uimește și nu rețin decît ceea ce ar putea stîrni doar uitarea, în spiritul unui înțelept.

LUCREȚIU: Ei, și arborele acela infinit?

TITYR: Era, în vremile bătrîne, cînd pămîntul era virgin, și omul încă nu se născuse, ca și animalele toate. Planta era stăpînă și acoperea tot obrazul țării. Ea ar fi putut să rămînă singura formă de viață, suverană, oferind ochiului zeilor splendoarea felurită a culorilor fiecărui anotimp. Nemișcată prin firea fiecărui din indivizii ei, ea se deplasa sub formă de specii, cucerind pas cu pas întinderea. Ea înainta datorită numărului semințelor sale (pe care le risipa nebunește în vînt) și se lăsea ca un incendiu care devorează tot ce-i iese în cale; și asta ar face și acum ierburile și arborii, dacă n-ar fi omul și animalele. Dar ceea ce ne este dat să vedem azi nu e nimic pe lîngă puterea aceea cuceritoare în salturi de semințe întraripate, în acel timp eroic al vigorii vegetalului. Ori (ascultă bine, Lucrețiu) s-a întîmplat că una din aceste semințe, fie din cauza țării minunate în care căzuse, sau din cauza binefacerilor soarelui de sus, sau din orice altă pricină, a crescut ca niciuna alta, și din iarbă s-a făcut arbore, iar acest arbore, minune! Da! Se pare că-n el s-a format un fel de cugetare și de voință. Era cea mai înaltă și cea mai mîndră ființă de sub boltă, cînd, presimțind poate că viața lui de arbore atîrna doar de creșterea sa și că nu trăia decît crescînd, îl apucă un fel de nebulă a lipsei de măsură și a ramificării...

LUCREȚIU: Care arată că acest arbore era un fel de spirit. Partea cea mai înaltă a spiritului trăiește doar din creșterea sa proprie.

TITYR: Așa cum un atlet cu picioarele îndepărtate se împotrivește coloanelor între care e așezat și le împinge la fel de viguros cu brațele sale umflate de voință, acest arbore a devenit inima celei mai puternice presiuni și forma forței celei mai încordate pe care viața o produsese cîndva, forță uriașă, dar insensibilă în fiecare clipă, care e în stare să ridice încetul cu încetul o stîncă mare cît o colină sau să răstoarne un zid de cetate. Se spune că după o mie de secole ajunsese să acopere cu umbra lui toată Asia fără margini...

LUCREȚIU: Ce putere de moarte trebuie să fi avut această umbră!...

TITYR: Da, Arborele suveran făcea noapte sub crengile lui. Nici o rază de soare nu-i străbătea frunzișul, în grosimea căruia se rătăceau toate vînturile, iar fruntea lui se scutura de furtunile potrivnice, cum fac boii greoi cu roiiurile deșarte de țînțari. Nu mai existau fluviul, atît de tare își sorbea seva din pămînt și din cer. În azurul uscat care-și boltea singurătatea sa aprigă, el era Arborele Dumnezeu...

LUCREȚIU: E o poveste minunată, Tityr.

TITYR: Iartă-mă. Am așezat această poveste, fără să vreau, în calea discursurilor mai cu miez și mai înțelepte pe care aveai de gînd să mi le spui în legătură cu discuția noastră.

LUCREȚIU: Nu știu dacă aș fi în stare să spun mai frumos decît o face o Poveste... Voiam să-ți vorbesc despre sentimentul pe care-l am, uneori, că eu însumi sînt o Plantă, o Plantă care gîndește, dar nu distinge

puterile sale diverse, forma sa de forțele sale, și ținta sa de locul său de plecare. Forțe, forme, mărime, și volum, și durată nu sînt decît același fluviu al existenței, un flux a cărui licoare expiră într-un solid foarte aspru, în timp ce voința obscură a creșterii se înalță, izbucnește, și vrea să devină din nou voință în chip de semințe nenumărate și ușoare. Mă simt trăind pățania nemaiauzită a Arhetipului Plantă, invadînd spațiul, alcătuiind un vis de crengi împlîntîndu-se în adîncul noroaielor și îmbătîndu-se de săru-rile pămîntului, în timp ce, în aerul liber, deschide treptat darurilor cerului mii de buze verzi . . . Cu cît se-mplîntă mai mult, cu atît se înalță mai mult; ea înlănțuie informul și atacă vidul; luptă ca să preschimbe totul în ea însăși, și-n asta constă Ideea ei ! . . . O Tityr, mi se pare că particip cu toată ființa mea la această cugetare profundă, și activă, și riguros urmărită în planul ei întreg, pe care mi-o poruncește Planta . . .

TITYR: Spui că Planta cugetă?

LCUREȚIU: Spun că dacă cineva cugetă în lume, e Planta.

TITYR: Cugetă? . . . Poate că înțelesul acestui cuvînt nu mi-e lămurit?

LCUREȚIU: Nu te neliști. Lipsa unui singur cuvînt face ca o frază să trăiască mai bine: se deschide mai larg și invită spiritul să fie cu adevărat spirit pentru a umple această lipsă.

TITYR: Nu mă simt atît de puternic . . . Nu pot să pricep că o plantă cugetă.

LCUREȚIU: Păstorule, ceea ce vezi dintr-o plantă sau dintr-un arbust nu e decît exteriorul, nu e decît clipa oferită ochiului indiferent care atinge doar în treacăt suprafața lumii. Dar, pentru ochii spiritului, planta reprezintă nu numai un obiect de viață pasivă și umilă, ci o stranie voință de viață universală.

TITYR: Nu sînt decît un păstor, Lucrețiu, cruță-mă !

LCUREȚIU: A cugeta, oare nu înseamnă a te adînci într-o ordine? Uită-te cum Arborele orb cu brațe răsfrînte în toate părțile se adună în jurul său după legile Simetriei. În el, viața își face socotelile ei, înalță o structură, și iradiază numărul ei propriu prin ramuri și prin muguri, și fiecare vîrf își desface foaia, chiar în locul însemnat de viitorul care se naște . . .

TITYR: Vai, cum să te urmez?

LCUREȚIU: Nu te teme, ci ascultă: cînd ți se năzare în suflet umbra unei cîntări, dorința de a plăzmuî care ți se iscă în gît, nu simți cum vocea ta se umflă spre un sunet pur? Nu simți cum se tolesc și viața ei și dorința ta, în sunetul dorit a cărui undă te înalță? Ah, Tityr, o plantă e un cîntec al cărui ritm desfășoară o formă sigură, și expune în spațiu o taină a timpului. În fiecare zi, ea își înalță cîte puțin încărcătura lemnăriei sale răsucite, și-și scoate cu miile frunzele la soare, fiecare din ele delirînd la locul ei în văzduh, după briza care o cuprinde și pe care ea o crede inspirația sa proprie, aparte și divină . . .

TITYR: Uite că devii tu însuți un arbore de cuvinte . . .

LCUREȚIU: Da . . . Meditația strălucitoare mă îmbată . . . Și simt cum toate cuvintele fremătă în sufletul meu.

TITYR: Te las în starea aceasta minunată. Acum trebuie să-mi adun turma. Ia seama la răcoarea serii care se lasă atît de repede.

În românește de ALINA LEDEANU

ANDREI BELÎ

LÂNA DE AUR

Lui E.K. Metner

Un eter de lumină deasă
Aurind se va stinge-n extaze.
Peste apele mării se lasă
Disc solar, de-a dura pe raze.

În tremur coboară din soare
Pe mare, de aur săgeți.
E-un purpur care tresare
În jur printre stropi de tristeți.

O ! stîncile goale cum vin
Cînd pînza solară vibrează,
Albatroșii au țipătul plin
De plîns amar. Înserează.

« Fii ai soarelui ! Reci liniștiri
Din nou ne cuprind. A apus
Aurul din fericiri . . .
Lîna de aur s-a dus.

Lucirea de aur dispare
Se-ntunecă aștrii de zi.
Pretutindeni, în loc de soare,
Cresc văpăi purpurii.

I.A. BUNIN

CIRCE

Pe-un trepied stă zeța și lată:
Auriul şuvițel jărată,
Miezul verde din ochi, nasul atic,
În arama oglinzii se-arată.

Catifeaua prea nobilă împlie
Chipul fraged: o roză trupească.
De nectar și de rouă cerească
Par cerceii ce suie pe tîmple.

Iar Ulysse: « O Circe ! » — îi spune —
« Numai farmec ivești: mîna ta,
Părul strîns ce-l atinge abia,
Brațul, gîtul, toate-s minune.

Îi zîmbește zeița cea goală:
« Doar umărul meu e frumos
Și puful ca de portocală
Fugărit pe spinare în jos ».

În românește de LEONID DIMOV

ALEXIU LEFTERIS

ASA A GRĂIT ULYSSE CĂTRE CALIPSO CÎND S-A HOTĂRÎT S-O PĂRĂSEASCĂ

În noaptea neagră, trupu-mi ce transpare
parcă-i zăpadă, iar șerpescu-mi dor,
cu lava-i de molatec tîrîtor
îmi stringe mijlocul ca-n cingătoare.

Sărutu-ți — tril de greier visător —
și ochii tăi, mi-au dat senina zare.
N-aud, nu văd ! Albine roitoare,
aducerile-aminte mă-nconjur.

Mă cheamă pescărușii. Marea geme
zvirlindu-mi spumă-n gene și blesteme
În nemurirea ce mi-e lanț și groapă.

O, lasă-mă iar schimbătoarei soarte,
ca fantezia liber să mă poarte
pe-o scîndură într-un noian de apă.

În românește de NECULAI CHIRICA

KOSTAS VARNALIS

CORUL OCEANIDELOR

Cînd plutonice furii în hău surpă zarea
și se zguduie cerul, pămîntul și marea
izgonindu-mă înspre genuni,
de-mi pierd urma-n noianul de beznă nebună,
lung în frunzele inimii mele răsună
al urgiilor tunet turbat.
Nu te pierd nicidat'!

Urc pe creștetul apei și-al vîntului . . . Iată
trup în spumă legat și-n undă sărată;
iată trup ca făclia de drept,
ca o roză-nflorind, ce întîmpină zorii,
îndulcind, azi și-n vecl, ochii tăi, visătorii;
ca o rodie strîns, mîndrul piept! —
pentru tine, cu drag și cu greu
îl feresc, dragul meu.

O, ridică-ți, Preadreptule, geana lăsată!
Înghețatele nări, le deschidel Să poată
în adîncu-ți lumina intra
și lumina și boarea din trupu-mi s-adune
(trup mlădiu ca un șarpe de apă, minune)
și-n frămîntul din inima ta
altă lume, de taină și dor,
să pogoare ușor.

Daruri scumpe-ți închin, tot ce inima plină
m-a-ntărit să le-aduc sus, pe stîncă haină.
O, precum în al apei străpur
cad înalte, scinteietoarele ceruri
(rubinii înspre zori și-n amurg, juvaeruri)
și sihaștrii munți verzi dimprejur
și cum soarele-arzînd la zenit
e-n pămînt pironit, —

și în suflet și-n trup, amîndouă de mare,
frumusețile firii și-a visului zare,
se-ogîndesc și ca spumele, pier
și din nou strălucind și mai mult, reîncheagă
fantezii de o clipă ce ard viața-ntreagă;
o, primește-le darul, îți cer
și sortirea sub care te strîngi,
ca 'nainte s-o frîngi!
Mil de flori din cuprinsuri scăldate-n lumină
cu albastru, cu aur și purpură fină,
mil de triluri pe ape sunînd

și în ramuri, sub raza de lună, de soare,
bucuriile vieții, regatul lor mare,
mă urmează oriunde, oricând.
Toate-s calde, lumină și-avânt,
floare dalbă și cînt.

Părul meu auriu îl dezleg peste ape
și pe mîini îmi ridic părul tot mai aproape,
ca mătasea ușoară, de fin —
de-ar putea să-ți ajungă o clipă pe rană,
ar lega-o și stîndu-ți alături, coloană,
ți-aș lua al durerilor chin
și cînd vînturi vor geme în stol,
ți-aș feri trupul gol.

În românește de NECULAI CHIRICA

STRATIS MIRIVYLIS

TROIA

Am ars Troia cu torța Dragostei !
Pe ziduri au dansat flăcările Elenei !
Au strălucit trandafirii apele-n port,
și bronzul în coifuri.

Acum corăbiile se zbat pe mări, cu pînzele
strînse, între groază și dorință.
Ne chinuie Domnul cu urgia divină a pontului
și marea, cu toate fiarele ei.

Se-nvîrte roata vremurilor,
vînturile gonesc valurile,
iar noi căutăm prin pelaguri, Ithaca
și-o ramură albă de fum din vetrele casei.
Găsi-vom Ithaca vreodată ?

Da, Doamne ! Dar pururea
pe mări învolburate străluci-vor,
dansînd prin furtuni
și-n ochii morți ai tovarășilor noștri,
imensele flăcări din Troia,
flăcările trandafirilor ale Elenei . . .

În românește de SOTIRIS VLAHOS

IVAN V. LALIC

ARGONAUȚI

*Marea ne-a suportat, preocupându-se de propria-i eternitate.
Așa plutim, de pe-un talaz pe altul,
Zile de-a rîndul, nopți de-a rîndul, ani.*

*Firește, valurile cele mai frumoase nu le-atingem.
Doar vîntu-mprăstie fișii de-arome
Din mari livezi spre marginile lumii,*

*Dar nu pe-acelaș drum cu noi; totuși cunoaștem
Iubirea, moartea, și un tîlc mărunț,
Fire de aur în nisipul amintirii.*

*Da, și orgoliul aventurii, murdărit
De sînge și spălat de vînt curat, sub stele:
Cu mîini nesigure ne scriem numele.*

*Apoi ne-ntoarcem de-unde am plecat; iar echipajul
Se risipește ca un colier, căci rupt e firul
Ursitei noastre. Căpitanu-i mort la proră.
Marea nu s-a schimbat. Nimica nu se schimbă.
Nava cu scînduri înflorite putrezește-acum pe țarm.
Puțini cunosc însă secretul:
nu sfîrșitul,
Nu — important este să navighezi.*

În românește de ȘTEFAN AGU. DOINAȘ

De la
Cnossos
la
Delfi

La Cnossos, în palatul regilor minoici înțelegi ce poate fi joc și « minciună » superioară, adică ficțiune, în artă, în arhitectură. Ești strigat și vrei să fugi într-o direcție. Dar ajungi într-un loc neașteptat. Vezi de departe o frumoasă frescă, de scuțuri în formă de 8, și te simți împins de dorința de a o contempla. Îndreptându-te spre ea, o pierzi rătăcind calea. Și mereu așa. Ideea labirintului, atât de veche, venind dinspre străfunduri afro-asiatice, este ilustrată simbolic în acest lăcaș misterios de regi, a cărui construcție a fost atribuită mitologicului arhitect Dedal. Aci în labirint aleargă însă lumini și culori și joc. Africa și Asia au rămas departe cu spaimele grele ale hățișurilor de încăperi obscure. De altfel, cred că și mitul Minotaurului a fost cumva întunecat de superstiții și neștiință, fiindcă nu emană groază de nicăieri la Cnossos. Și Nikos Kazantzakis avea dreptate să întărească frumusețea și lumina Cnossos-ului, să întărească sensul nesîngeros al Corridelor cretane. De fapt, probabil că numai cultul taurului, al coarnelor de consecrație, a dus la unele legende înfloritoare. Borges, maestrul labirintelor ca simboluri metafizice în *La casa de Asterion* face din Minotaur o ființă ambiguă, al cărei caracter tragic, reflexiv, dă lui Tezeu, cralul Atenel, o victorie ușoară. Tezeu e o etapă a istoriei culturii pe care mitul o înscrie în felul său ceșos, echivoc. Învingătorul obscurului labirint și al fabulosului animal care-l stătea în străfunduri era atenian și venise să vadă,

1

- 1 Spre Stînca Tarpeiană
- 2 Arbore venerabil
- 3 Artă etruscă, Villa Giulia, Roma
- 4 În drum spre Ischia;
la orizont Nisida și Capul Miseno
- 5 La Cumae

2

pe insula de mijloc între continente, în Creta, labirintul și monstrul său anunțând întunecatele origini iraționale ale acestor simboluri în vechile culturi afro-asiatice. Ochiul și puterile raționale ale grecului se mișcaseră într-o efortare binecuvântată de zeița cetății atice, și doborâseră întunericul și civilizația lui. Dar chiar la Cnossos, labirintul dobândise virtuțile tranziției spre tărîmul luminii raționale europene pe care o săvîrșesc pre-elenii și bezna labirintului original începe să scadă.

Creta, răscruce vestită de drumuri între Orient și Europa, reprezentată, la începuturile ei, în glorie nerepetată, de Grecia, arată fața ei de subpămînt, pămînt și cer într-un atrăgător amestec în care prind să se limpezească, să se lămurească tendințe noi, anunțînd o altă civilizație, o altă cultură. Zeițele cu șerpi, cu pieptul gol, vorbesc încă, în muzeul din Heraclion, despre colorarea htonicului, a divinităților subpămîntene pe care le simbolizează tîrîtoarele, făpturile ascunse, fără lumină. Însă zeițele cu porumbel, cu privirile fixate departe, dincolo, ating adevăratele epifanii în spirit. Media vizibilă în arhitectură ca și în plastică, se stabilește însă la nivelul umanului.

Decorațiile coloristice ale palatului sînt la exterior negre și roșii cum e pămîntul, în reverberația arzătoare a luminii sub cerul albastru, ca beția uranică să nu facă să se uite *mumele*, elementul solid, cel matern, închis la culoare ca sîngele.

Înăuntru însă, în întunericul plăcut al încăperilor mici, echilibrate, cu intrări pe măsura corpului omenesc, albastrul domină. Albastrul apei spintecate de delfini în apartamentul reginei, albastrul aerului înconjurînd tauromahiile ori portretele prinților zvelfi, în frescele din cămărilor sacre. Înăuntru, în întunericul predominant al pămîntului nu trebuie să uiți apa și azurul bolții. Cele patru simboluri ale zonelor se împletesc și coexistă cu grație, chiar dacă htonicul prin aceasta slăbește. Într-adevăr, puterea subpămîntului există încă în civilizația cretană, dovedită de șerpi și de mitul monstrului Minotaur așezat în inima labirintului. Dar claritățile Mediteranei au început s-o spele, s-o limpezească încă înainte de venirea lui Tezeu care nu face decît să marcheze cu un mit de intervenție rațională, un sfîrșit de tip de civilizație. Temperarea htonicului ca forță se simte din doza lui între el și celelalte elemente care-l scad forțele, făcîndu-l simbol, de perceput deasupra stărilor.

Și cînd un alt mit grecesc îl face pe Apollon, zeul luminii raționale, să plece de la Cnossos, în chip de delfin, pentru a ajunge la munte, în sanctuarul său înalt de la Delfi, înțelegi că ești în fața unor linii de dezvoltare firească, organică a culturii grecești în care operele de artă, de la palate la temple, punctează simbolic etape pe care miturile le conțin și le exprimă.

La Delfi, grecii vechi vedeau centrul lumii, un centru geometric după o măsurătoare făcută de Zeus cu vulturul său, un centru rațional, după măsurătorile efortului general uman de centrare. Omphalosul, buricul pămîntului, se afla simbolic în centrul templului lui Apollon, sus, unde ajungeai după osteneli și suferință îndurate pe cei 50 km de urcuș greu înspre sanctuar, după o curățire la fîntîna Castellei. De aci

cuprindeal înșfîrșit cu privirea pelsajul care se deschidea, supus puterilor tale interioare cîștigate prin lupta cu dificultățile și monștrii exteriori și interiori. Ca și Apollo care la un moment dat ucisese pe Python, șarpele urlaș care-i păzea tezaurul, pelerinul ucidea în el monștri, aprindea lumina conștiinței, a cunoașterii de sine, ducînd spre centrare a ființei. Iar semnificația amfiteatrului deasupra templului era mai adîncă. Prin asistarea la tragedie, omul se supunea purificării finale, aceleia trăite în catharsis, în eliberarea prin spaimă și milă de puterile oarbe ale subconștientului. Sînt convinsă că, de pe ultimul rînd de pietre al teatrului, pelerinul descoperea și marea, simbolul libertății în spirit a grecului.

Astfel, drumul de la Cnosos la Delphi capătă prin prezența și patronajul lui Apollon, marea zeitate rațională, caracterul simbolic al unor etape de evoluție în conștiința omenească și în desfășurarea istoriei umanității.

Marsilia

HÖLDERLIN

ARHIPELAGUL

—fragmente—

Se întorc din nou la tine cocorii?

Își caută drum iarăși corăbiile către țărmurile tale?

Oare curenții doriți își înconjoară valurile liniștite?

Și delfinul, momit din adîncuri, a leșit cu spinarea spre noua lumină?

Înflorește oare arhipelagul ionic la timpul potrivit?

Căci întotdeauna primăvara, cînd celor ce viețuiesc li se reînnoiește inima

Și prima dragoste trezește orice ființă,

Iar timpurile aurii se oglindesc în amintiri —

Eu vin la tine și pătrund în tăcerea ta, salutîndu-te, bătrîne!

Mereu tu cel puternic!

Trăiești încă și te odihnești în umbra munților tăi, ca odinioară!

Cu brațe de adolescent îmbrățișezi țara dragă, țara filcelor tale, părinte!

Dintre insulele tale, care înfloresc, niciuna încă nu s-a pierdut.

Creta e acolo și Salamina înverzește, înconjurată cu ziduri de lauri,

Încununată cu flori de raze; Delos își ridică cu semeție capul

La ora răsăritului, și Tenos și Chios au destule fructe de culoare purpurie.

Din dealurile îmbătate izvorăște băutura ciprioților, și din Kalauria

Cad pîrlele argintii, ca odinioară în apele vechi ale tatălui.

Toți trăiesc încă, mamele eroilor, insulele, an de an înflorind,

Și din cînd în cînd, pornită din abis, flacăra nopții,

Care, sub furtună, înhață una dintre insulele prietene,

Și muribunda își cade la plept; tu, divinale, tu ai durat,

Căci peste adîncurile sumbre, multe și-au crescut și s-au scufundat.

Și puterile cerești, acestea ale înălțimii celei tăcute, care aduc din depărtări

Ziua senină și somnul cel dulce și osînda peste capetele oamenilor

Ce simt din belsugul puterii, tot ele, tovarăse de joc vechi, locuiesc ca pe vremuri,

Cu tine, și adeseori, în serile cînd vine din munți Asiel lumina sfîntă a lunii,

Și stelele se întîlnesc în talazurile tale, — tu luminezi cu o strălucire jumească,

Și, așa precum se plimbă lumina, se schimbă și apele tale,

Răsund, acolo sus, înșelepciunea fraților, cîntecul nopții la pieptul tău, iarăși.

Cînd, pe urmă soarele zilei apare, strălucind peste orice, el, copilul Orientului,
Care face minuni, — atunci toți cei ce trăiesc, încep un vis auriu,
Pe care-l pregătește Poetul; ție, zeului în doliu, ție, îți trimite vraja fericită,
Dar lumina ei prietenoasă, nu are totuși unicatul frumuseții,
Căci cununa, semnul dragostei, care, ca odinioară, amintește de tine,
Ți se răsucește acum în jurul buclei cărunte.
Și nu te primește Eterul, și întorc norii pe solii tăi de la el,
Cu raza, zestrea zeilor, din înălțimi spre tine. Atunci tu le trimiți peste țară
Și pădurile pe țărmul cald, sătule de furtuni, mugesc și agită cu tine talazuri.
În curînd, asemenea fiului rădăcitor pe care-l cheamă tatăl,
Cu meandrele celor o mie de piraie scapă din rădăcirile sale
Și din cîmpia Kayste vine la tine bucuros cel dintîi născut,
Nilul tău maiestos, bătrînul care prea mult s-a ascuns,
Acum pășind înalt din munzii îndepărtați; ca în sunetul armelor
Sosește învingător și întinde brațele deschise celui căruia i s-a făcut dor.
Dar singuratic stai și cumpănești; în noaptea tăcută muntele aude gemetele tale
Și din cînd în cînd îți scapă furios spre cer talazul înaripat de la muritori.
Fiindcă nu mai trăiesc cu tine cei dragi și nobili, care te-au cinstit,
Care, pe vremuri, cu templele și orașele frumoase au încununat țămurile tale.
Ei mereu te caută și-ți simt lipsa și totdeauna au nevoie,
Ca și eroii, de cunună, de binecuvîntate elemente pentru glorie,
De cinstirea inimii oamenilor cu simțire.

Spune, unde-i Atena? Tu, zeu în doliu, oare orașul
Pe care l-ai îndrăgit atît, s-a prăbușit de tot în cenușă peste urnele măestrilor?
Sau a mai rămas un semn din Atena, cu care marinarul, în trecere,
Poate s-o numească și să se gîndească la ea?
Nu s-au ridicat acolo coloanele în înălțime și nu luminează
Contururile zeilor de pe acoperișul cetății, în jos?
N-a vuit acolo vocea poporului, aceea mișcată ca o furtună
Din Agoră încoace, și din porți prietenoase, nu se grăbesc
În jos străzile către portul binecuvîntat?

.....
Sub cer sfînt se odihnesc liniștit, cînd, blînde, ca întotdeauna,
Vînturile tinereții bat în jurul celor adormiți, și platanul Ilissus
Fosnește ademenind spre noi fapte. Noaptea, valul zeului Mării
Se aude din depărtări și trimite vise de aur celor ce îndrăgesc.
De-acum florile în muguri plesnesc pe pămînt bădătorit, îngrijit de miini sfinte.
Înflorește măslinul, și pe cîmpiile lui Colonos se hrănesc
În pace, ca pe vremuri, cail ateniilor.

.....
Dar la malurile Salaminel, o zil la malurile Salaminei, așteptînd sfîrșitul.
Stau atenienele, fecioarele, stau mamele legănînd în brațe pruncii salvați,
Dar celor care ascultă, le răsună din adîncimi vocea zeului mării,
Proorocînd salvarea în sus, iar zell cerului se uită în jos,
Cîntărînd și judecînd, ceea ce acolo pe malurile tremurînde
Șovăie de la începutul zilei, ca o furtună ce se deplasează încet;
Acolo, pe ape spumegînde-i bădălia —
Și strălucește amiaza mare, nebdăgată în seamă de furie, peste capetele luptătorilor.

În românește de PETRU SFETCA

Málaga

Dimineața m-am dus să văd cum « trag năvoadele » pescarii, alături de farul alb și svelt. Lumea era veselă, la fel ca soarele și marea. Pe străzi forfotă, mai ales în apropiere de Piața Constituției, unde un mănunchi de barăci îi atrăgeau pe trecători și pe străini. Strada cea mai luxoasă, strada Larios, își oferă vitrinele pline de dulciuri, de vopsea *criarde* și de articole de la Paris. Acolo, pe plajă, lumea venită să asiste la scoaterea năvodului este îmbrăcată mai bine decât de obicei; șaluri albe și albastre, baste și cravate policrome. Tras de câțiva bărbați și flăcăi, susținut pe apă de burdufuri umflate, se ivește puțin câte puțin la imensa suprafață a Mediteranei azurii și a cerului albastru. Când ajunge la nisip și pescarii îl strâng repede — după multă « osteneală » — se ivește încărcătura de hamsii asemănătoare cu vii fărămituri de plumb, de calmari opalini și molateci, de peștișori ca lăncile, și din belșug sardele argintii. De aici îl iau vânzătorii ambulanți, care-i fac reclama calității, transportându-l în două coșuri atârinate de o cobiliță, asemeni unei balanțe.

.....

Dar înainte de orice și după toate, trebuie proslăvit farmecul femeii malagheze, nelindos cea dintâi în frumusețe, din toată această împărăție a frumosului, care este Spania. Málaga trebuie văzută într-o zi ca aceasta, cu străzile și bulevardele ei cu *La Caleta* și *El Palo*, cu *Alameda* și cu *Noul Parc*, însuflețite de minunați trandafiri vii, ce vin și se duc, lipsiți de cochetăria țărilor mai « parisienizate », dar toate carne florală și culori de viață, de sănătate și amor. Atât, malaghețele aristocrate, care sînt la curent cu moda de la Paris și Londra, cât și cele din clasele mijlocii și din popor au pe chipul lor un poem de farmec natural și o atavică știință ce poate înflăcăra inimile și renaște în cele mai prozaice suflete ale acestor vremuri practice un cântec amoros de mandolină, sau o declamație cu valoare de *Kasida*¹. Malagheza este sultană sau odaliscă. Ori poruncește cu privirea, ori dezmiardă cu zîmbetul. Ele au trupuri care se mișcă în așa fel încît acel *Incensu patuit* dea vă scapă printre buze. Malaghezele

¹. Compoziție poetică arăbă sau persană în general tema iubirii.

au ochi imenși, în a căror imensitate este cuprins tot cerul, și toată marea, și toată iubirea, împreună cu imensa voluptate. Aceasta este o însușire aparte a femeii de pe aici, saturată parcă, de parfumul iluziei maure din paradisul mahomedan. Sînt hurie făgăduite. Și cum catolicismul a impus bunicelor lor devoțiunea, ființele acestea poartă în ele un îngrijorător amestec de îngeri catolici și fecioare sarazine. Au cea mai provocătoare pudoare. Părul lor bogat este auriu sau negru. Am văzut trecînd două codane care deși surori aveau părul de culori total opuse: una îl avea negru ca noaptea în furtună; cealaltă ca razele de soare. Purtau părul lăsat pe spate și nu puteai să nu te gîndești cînd la Margareta, cînd la Mignon. Și Esmeralda? Pe Esmeralda o vedeți la orice pas. Și dacă mergeți în cartierele mărginașe, în mediu țigănesc veți vedea apărînd chiar din cocioabe sărăcăcioase ochii ei negri plini de foc și patimă. Goeletera, eroina lui Arturo Reies, apare multiplicată din mahalaua ei, urmată de logodnic și de numeroși Pipiriganas ce-i zburdă primprejur. Cum nu sînt destul de dibaci ca să pot deosebi pe cele din cartierul Goleta de cele din Perchel sau Trinidad, îmi pare o Trini oricare codană « chipeșă » cum îi spun ei, cu obraji și ochi frumoși, cu un trup ce te îndeamnă la păcate, greu de ispășit. După amiază, pe faleză, la malul mării liniștite și blînde în nemărginirea-i dulce, se adună toate aceste trini în grupuri familiale, în jurul focului aprins, unde așezate una lîngă alta se frig sardelele gustoase, scoase direct din năvod, care se mănîncă fierbinți, stropite apoi cu scînteietorul vin de Montilla, ce dă minților lumină solară și slobozește limbile acestora iuți și aceste brațe iuți, și aceste sprintene picioare, căci ghitara cîntă neconținut însoțită de chiuituri și bătăi din palme, și se cîntă *las malagueñas* ca un oftat fără sfîrșit, sau tangourile ritmice; iar uneori țîșnește o mîndră față deschizînd jocul în care se impune grația străveche, moștenită de la dansatoarele andaluze. Fetele din Perchel și Trinidad sînt renumite pentru grația și priceperea lor pentru cîntec și dans. Așa, în trecere, le-am admirat, în timp ce un soare blind învăluia în auriu, în violet și purpură oglinda de necuprins a Mediteranei.

.....

Soare andaluz întrezărit de celții de demult, ce-a fermecat pe vechii cartaginezi, ce-a încîntat privirea corăbierilor fenicieni, ce i-a atras pe crunții vandali, ce-a minunat pe romani, dar care, mai ales, a fost înutul desfătării africanilor cu ochi de pară și sînge fierbinte; el este, înainte de orice, dătător de farmec și iubire pe aceste meleaguri. Málaga e preferata divinului Helios ... « Cîndva, zice don Juan Valera, cînd în Spania avea loc din șase în șase luni un referendum, Málaga se fălea cu faptul de a fi prima ce înfrunta pericole întru libertate. Acuma, cînd din fericire libertatea nu mai este în pericol, Málaga, cu ținuturile-i din jur, poate să se fălească, dacă nu pentru faptul că e prima, măcar fiindcă merge în frunte și că se remarcă, prin cultivarea artelor și a cuvîntului vorbit și scris, E un lucru deosebit faptul că fiii acestei regiuni se disting atunci cînd vorbesc și scriu prin două calități extreme pe care se întemeiază toată puterea cuvîntului omenesc. Discursul vorbit al malaghezului este un torent impetuos ce înflăcărează și emoționează: adevărate acuzații, glume, zeflemeli, sisteme politice și economice și pînă și filosofi asupra istoriei, totul gîndit spontan și transformat într-o ploaie de proiectile îndreptate împotriva adversarilor, ca să-i zdrobească și să-i trîntească la pămînt; așa este elocința torențială a regiunii malagheze: ceva asemănător cu o vîltură a râului Guadalmedina: Acestea sînt calități solare. Soarele împrumută ceva din strălucirea sa imaginației malagheze, din forța sa fecundităților malagheze, și din singularu-l farmec, femeii malagheze.

În românește de ELENA BĂLAN

Barcelona

După cîțiva anii mă întorc la Barcelona, pămînt al făgăduinței. V-am împărtășit cu alt prilej impresiile mele despre această încîntătoare și prietenoasă parte a lumii în care vrednicia e o virtute comună tuturor, iar mîndria înăscută împreună cu păstrarea tradițiilor fac zid de apărare împotriva slăbiciunilor și a decăderii. Am părăsit Parisul o dată cu prima zăpadă ce anunța o iarnă aspră și apropiată. Am plecat în căutare de soare și sănătate, și aici, cum am sosit, am dat de lumina veselă și bine-făcătoare a soarelui spaniol, de un cer lipsit de tristeți pariziene; și m-am mirat, o dată mai mult, cum de găsește Jean Moréas că Parisul are același cer ca al Greciei, cînd acesta strălucește pe deplin doar peste pămînturi solare. E de la sine înțeles că poetul se referă mai mult la ambianță decît la lumină, mai mult la respirație decît la privire. Dar acest cer blajin se infiltrează mai cu seamă prin ochii și porii deschși către dezmiardarea fierbinte a imensului și minunatului diamant însuflețit care ne face cinstea de a exista.

... Barcelona mă uimește cu caracterul ei atît de propriu, avînd cu toate acestea un chip mai mult universal decît european. Promenadele sale, printre care se remarcă Grecia, forfotesc de lume; fabricile din vecinătate au luat un mare avînt. Nenumărate sînt vapoarele care sosesc aducînd material pentru nevoile industriei și pleacă încărcate cu mărfuri destinate exportului care sporește bogăția existentă. Se ridică palate strălucitoare... Ambianța barceloneză este cea a unui mic Paris. Artiștii și scriitorii ei, catalani din moși-strămoși, întrețin legături cu lumea întreagă. Acest pămînt cu oameni ce se îndeletnicesc cu activitatea materială, cuib vast de menestreli, e totodată dătător de minți agere, de suflete întraripate, de o delicată și subtilă imaginație. În secolul al XIX-lea apare marchizul de Campo; ceea ce nu împiedică să se ivească apoi Santiago Rusiñol¹. Rusiñol, spirit încîntător, maestru de melancolii, artist ce pictează visarea însăși și pune în toate operele sale ceva din tristețea pe care a învățat-o din durerea și misterul vieții. L-am cunoscut la Paris, dar fiind de mult bun prieten fără să ne fi văzut vreodată. Era prima oară cînd artistul nu mă decepționa ca om. Personal și intelectual este același. Mulțumesc lui Dumnezeu că pînă acum nu mi-a dat prilej—și tare n-aș vrea să-mi dea vreodată—ca să încetez a-l admira. A-l admira cu adevărat, cu toată sinceritatea, cu inima sau cu mintea, sau cu amîndouă. Atunci mi-a vorbit Rusiñol de drama sa *L'Herode / Eroul* / și de efectul premierei, întrucît piesa cuprinde aspre învățăminte populare care, deși prezentate în maniera proprie unui nobil artist, au claritatea care aduce în fața tuturor o amară lecție despre ororile nedrepte ale războiului. Cei din guvern, cei de la putere și militarii au protestat și se pregăteau să provoace un scandal uriaș; reprezentațiile s-au întrerupt din ordinul autorităților, iar artistul dramaturg a fost nevoit să plece în Franța. Acum văd că afișele anunță o nouă operă și îmi dau seama după titlu că va produce proteste și mai mari dacă așa ceva mai e posibil. Se numește *El Mistich*². Visătorul aduce astfel

prinos de bunătate celor împilați, sprijin celor de jos. Așa cum trebuie să o facă: de sus.

Alți poeți traduc din clasici și din cei mai moderni scriitori străini. Există un *teatro latino* — teatru latin — care seamănă cu *l'Oeuvre* sau cu *Libre* din Paris. Se publică excelente reviste de idei și de artă și cărți ale măștrilor sau ale tinerelor talente, într-o prezentare artistică atrăgătoare și frumos tipărite. Toate acestea sînt în catalană. Căci puțini sînt aceia care, asemeni nobilului poet Marquina¹, preferă să-și înveșmînteze ideile în spaniolă.

Tineretul își cultivă ogorul semănînd sămînță rodnică și ridică, își construiește turnul lui în restrînsul cerc în care răsună limba sa: dar din înaltul turnului privește către toate orizonturile. Nucleu fecund al unei civilizații cu rădăcini adînci în viață, bătrîna Barcino, generoasa și plina de măreție Barcelona de azi, sprijinindu-se pe putere și siguranță, își înalță fruntea mîndră încununată de ziduri, între munții și marea care a văzut plecînd în alte veacuri corăbiile sale de conchistadori. Există catalanismul? Există ura de care se vorbește împotriva restului Spaniei? Eu nu cred și nici nu văd așa ceva acum. Catalanismul există, dacă prin el se înțelege dorința catalanilor de a se bucura pe deplin de bunurile proprii, de a separa aceste bunuri pentru a le salva de amenințatorul faliment general; catalanism e dreptul furnicii de a spune greierului: acum joacă dacă poți și voința de a porunci în propria casă. . . . Fiecare regiune să-și aibă și să-și păstreze egoismul ei trufaș, căci din suma tuturor acestor egoisme ia naștere măreția comună; un copac vînjos crește mare și puternic singur și cu alții împreună alcătuiește pădurea. Așa mă face să gîndesc Barcelona cea cu bonete roșii și companii de navigație, Barcelona lui Rusiñol și Gual, Barcelona cea cu fabrici numeroase și magazine pline; cea care produce aur, prelucreează fierul, cultivă flori și rodește între munții înalți și tăcuți și întinderile de ape vorbitoare.

În românește de SILVIA VÍSCAN

¹ Misticul, dramă inspirată din viața lui Jacinto Verdaguer (autorul *Atlantidel*) și reprezentată cu succes în toată Spania.

² Santiago Rusiñol (1861—1931) cunoscut pictor, romancier și unul dintre cei mai însemnați dramaturgi catalani.

³ Eduardo de Marquina (1879—1946), poet postmodernist și dramaturg în ale cărui opere se inspiră cu preponderență din istoria Spaniei.

Mallorca

Cum ar putea lipsi din această carte insula Mallorca, esență a întregului pământ spaniol? Amintiri și speranțe... O noapte pe vapor; în zori, de pe punte, sub cerul albastru, vedem în depărtare orașul. Vaporul se apropie încet. Ne lăsăm pradă emoției de a vedea un loc pe care nu l-am mai văzut niciodată, și pe care atîția l-au cîntat. Va fi realitatea pe măsura iluziei? În oraș străbatem străduțe și traversăm piețe care seamănă perfect cu străduțele și piețele din vechile orașe ale Spaniei peninsulare. Dar iată, uneori, rămînem uimiți, extaziați, contemplînd un chip de femeie care trece. Nu am lăudat oare prea mult — alături de Campoamor — frumusețea fragilă și eterică a Alicantinelor din Jijona? Căci această frumusețe din Mallorca are ceva cu totul inexplicabil; lungi clipe rătăcim fără a privi nimic, fără a vedea nimic. Încercăm să înțelegem farmecul suprem al acestor femei. Să fie oare în chip? Sau în grația elegantă și mîndră a mersului? În privire? În glas? Glasul acesta l-am ascultat, trecînd pe lîngă noi, și din graiul pe care-l vorbise Lulio am cules dulci inflexiuni, nuanțe de gingășie, intonații asemeni unor vrăji pe care auzul nostru nu le mai primise niciodată...

Amintirile mă învăluie. După ore întregi de mers de-a lungul munților, urcînd uneori blînd pînă pe culmile lor, întorcîndu-ne apoi din nou în adîncul vîlcelor dintre colnice, am zărit în depărtare marea. Sus, pe înălțimi, drumul e străjuit de copaci stufoși. Iar mai încolo, de pe o balustradă de piatră, se dezvăluie, undeva jos, un golfuleț sau o radă, în care apele clipecesc, răsucindu-se în loc, tihnite. În bătaia amurgului, apele acestea sînt scăldate în roșu aprins, violet, albastru și aur. Priveliștea e minunată. Contemplînd, de pe această înălțime, marea cu irizațiile ei superbe, ai senzația că te afli — mergînd încotro oare? — la prova unei nave. Că mergi, în străluciri de aur, în căutarea unor ținuturi necunoscute.

Se înserează. Ne întoarcem acasă; într-o chiliuță din vechea mănăstire Valde-mosa. În aceste locuri a stat cîtăva vreme o femeie celebră; mult mai tîrziu, un mare poet, prieten de neuitat, a locuit și el tot aici. Și dacă înainte de venirea lui s-ar fi zis că acea faimoasă personalitate, venită de pe meleaguri străine, conferea un anume caracter literar întregii insule, acum poetul spaniol este cel care — cu preponderență dacă nu chiar cu exclusivitate — învăluie acest ținut în atmosfera pe care marii artiști, pe care amintirea marilor artiști o împrumută peisajelor și locurilor. Villanueva de las Infantés înseamnă Quevedo; Esquivias înseamnă Cervantes... Umbra lui Rubén Darío bîntuie frumoasele meleaguri din Mallorca. Aici a stat, luni de zile, Rubén. Ochii lui s-au scîldat, de pe aceste coaste, în albastrul Mediteranei.

Poetul era spre sfîrșitul vieții; sensibilitatea lui, asemeni unei făclii a cărei lumină se mai înviorază o clipă, a zămislit aici cîteva din cele mai frumoase și pătrunzătoare versuri ale sale. *Epistola a la señora de Lugones* este datată în Mallorca, și vorbește — aproape în întregime — numai despre Mallorca. Cît de bine a exprimat poetul finețea și eleganța acestor oameni și a acestui pămînt! Un singur vers suplinește uneori o lungă și întortocheată descriere...

Aici totu-i voios, curat, pur, melodios:

Această frază pare a rezuma perfect ținutul Mallorca. Puritatea și veselia lucrurilor și a ambianței sînt suprema caracteristici pe care poetul le-a retușat cu o exactitate fără greș.

.....

«Insula — adaugă poetul după aceea — e pretutindeni înflorită și plină de farmec.» Iar diversitatea acestui farmec e cea care face Mallorca neasemuită între ținuturile mediteraneene. Un ilustru locuitor al insulei și iubit coleg de breaslă — Miguel S. Oliver — vorbea tocmai despre aceasta: «Caracteristica Balearelor, și mai cu seamă a insulei Mallorca, este uimitoarea nuanțare și varietate de aspecte — cele mai neașteptate, mai depărtate, mai contradictorii — redusă la un minimum de spațiu posibil. S-ar spune că Natura s-a străduit să ofere aici o colecție de fragmente selecte, precum o adevărată antologie a peisajului».

Și în același articol al său, *Hoindrind prin Mallorca*, publicat în ziarul ABC din 13 august 1913, Oliver adaugă, vorbind despre multiplele aspecte ale peisajului mallorquez:

«S-a spus, pentru a explica ținutul — și sîntem nevoiți să recurgem de fiecare dată la această formulă devenită clasică, a lui George Sand — că este «pururi verdea Elveției, sub cerul Calabriei, cu solemnitatea și tăcerea Orientului». Și, într-adevăr, în suprafața ei redusă, călătorul deprins cu acest tip de comparații poate descoperi fuziunea sau alăturarea tipului oriental și a celui alpin, și, pe alocuri, a însuși tipului african. În nu mai mult de un ceas se poate trece de la smîrcurile mîloase la cîmpia acoperită cu lanuri de grîu, umbrită de nelipsitul migdal, și la bătrînele livezi de măslini, ce alternează cu smochinii, într-o vie asemănare și înrudire cu cîmpurile

palestiniene, și de aici la căsuța de tip maur, cu profilurile ei de cetățuie dominate de palmieri svelți, sau la grădinile cu mănunchiuri de lauri glorioși, din al căror frunziș izbucnesc în cîntări privighetorile.

Iar acestei alternări de șesuri și munți, de vii și livezi de măslini, de văi fermecate și defileuri abrupte i se adaugă varietatea cu totul insolită a coastei, care merge de la plaja dulce și virginală la micile golfuri armonioase, vibrînd încă de vîsla Argonauților și lira lui Orfeu, sau la sălbăticia falezelor septentrionale și osianice, care privesc imensitatea mării ca dintr-o « ultimă Thule ». S-ar părea că nu poate exista o mai bogată gamă de aspecte și, totuși, n-am pomenit încă de cel subteran și miraculos care-i slujește drept reazem înmiresmatei grădini de la suprafață. Acolo, în miezul acestei roze privilegiate, înflorește miracolul grotelor: filigranate și grațioase la Drach, privindu-se în oglinda lacurilor lor imobile, de o diamantină străvezime; grandioase la Artá, unde coloanele stalactite par smulse unui templu ninivit iar bolțile ar putea fi luate drept tentative de catedrale, încă necizelate și șlefuite pe deplin ».

Amintiri și speranțe. Amintiri despre acel tărîm miraculos, unde marea care-l înconjură e aur, roșu aprins și violet; speranțe — care poate nu se vor împlini — de a ne reîntoarce, spre a mai lăsa o dată privirile să poposească asupra acelui paradis marin. Și între toate amintirile noastre, cea mai profundă și mai intensă este, poate următoarea: îndreptîndu-ne spre Valdemosa, am văzut pe marginea drumului, la o cotitură vecină cu marea, o căsuță. Era o casă rustică, de plugari; casă încăpătoare, luminoasă și curată. Am pătruns înăuntru; ușa era umbrită de un smochin frunzos. Tinda, pavată cu mărunte pietricele albe. Și, cu ușile deschise larg, acolo, în tindă, un pictor tînăr, romantic, picta o pînză uriașă. Alături de el, pe un scăunel jos, asistînd cu înduioșare nașterea operei, se afla soția. Amîndoi trăiau aici, departe de lume, crezînd în glorie, așteptînd plini de încredere. Nu erau decît ei și o servitoare. La cîțiva pași — și departe în adînc — marea își foșnea molcom, între stîlci, apele.

Amintiri și speranțe... Nu-l vom mai vedea, probabil, niciodată pe pictorul așezat lingă mare, în casa albă, luminoasă și curată !

Madrid, 1917

În românește de AURORA NICULESCU

Zile pe mare

Duminică—Am ajuns aproape de San Antioco odată cu zorile după ce am ocolit insula încet sub ultimele zdrențe de ceață. Soarele răsare când încă se mai descarcă. Insula e roșie și țărmurile Sardiniei în jur sînt la fel, țărmoni joase care îmi amintesc de golful Terranova.

E straniu: și această mare e închisă din toate părțile. Un cerc de apă între insule; moale ca apa de lac; cu o limbă de pământ subțire în zarea cea mai adîncă. Îmi pare că toată Sardinia e înconjurată de un șir de lacuri care comunică între ele și că noi plutim pe aceste lacuri.

Dar aerul e marin, și vaporul de asemenea, chiar peste măsură, el și gălăgosul său echipaj.

Acum ne-am oprit în centrul golfului între insulă, istm și țărmul Sardiniei. La San Antioco sună de liturghie. E bătaia unui singur clopot, foarte mic, și pare mai curînd un semnal, dat pentru noi. Pescăruși care visleau ca niște rațe în apa de culoarea cerului, la auzul acestei bătăi se înalță numai decît în zbor. Dar văd că i-a tulburat o barcă mare, care alunecă repede spre noi. Vine lopătînd, abordează liniștit, ștergîndu-se de vapor. Doi bărbați în haine gri și cu pălărie de pai sar nu știu cum pe punte și operația de încărcare începe într-un du-te-vino al bigii. Se aude un zgomot curios de închizătoare, în ritmul unei pulsații gigantice; în stare să încînte un copil. Și biga ridică, legați, saci de făină, îi coboară în cală, își spînzură iar peste bord parfumele lacome.

Apoi de la S. Antioco vine spre noi o altă ambarcație, mai mică; aduce provizii. De provizii pentru bucătăria vasului, e nevoie. Coșuri cu struguri, potîrnichi, zarzavaturi, pe care barcagiul vînzător ambulant le oferă, și stewardul le tocmește strigînd. În cele din urmă se învoiesc, și doi servitori de douăzeci de ani se reped pe scăriță să pună stăpînire pe pradă.

Către ora unsprezece plecăm din nou. Pe nesimțite țărmurile ne înconjoară. San Antioco coboară la pupa, landa Sardiniei se urcă la prova, și golful se deschide larg către un alt lac, dar mai albastru, apoi apare insula San Pietro.

Are maluri albe cu saline și case. Plutim fără zgomot, ca și cum insulele ar pluti, întâlnim stranii fluturi roșii. Și abea opriți din nou, tot în larg, se aud în aer vibrații de fire care arpegiază în vînt. Dar nu pot fi decît acești fluturi.

La o jumătate de milă în rada de la Carloforte vaporazele de pescuit sînt ancorate. Vopsite în verde, cu antenele verzi și subțiri, le-ai crede niște lăcuste marine gata să se avînte în salt dincolo de insulă. Mai aproape de noi pe o goeletă un om pe jumătate gol, jumulește un pui. Fulgii îi zboară dintre degete, zboară îndelung deasupra mării, apoi se așează și, duși de apă, par petale albe sau nu știu ce fabuloasă specie de alge.

Mi-e poftă să mă scald. Nici n-am apucat bine s-o spun, că și dau fuga să se dezbrace cei doi prieteni ai mei de la pupa. În pantalonași ne aruncăm în apa de mentă albastră. Ca ghiața. Unul din fulgii aceia mi se prinde în păr. Șiroid ne urcăm să ne uscăm. La soarele de pe punte, rîzînd din nimic, cățărîndu-ne chiar, sus pe parîme cu o bucurie toată în picioare și în mîini, o bucurie de maimuțe.

La prînz, în timp ce mai așteptăm fructele, departe de capătul de mare unde e Carloforte, un zgomot misterios se stîrnește. Și se apropie. Pînă cînd recunoaștem bîzîitul motorului unui vaporas. Aduce sare, pentru încărcat, și butoiașe de ton în saramură. Apoi ne ia la bord pe noi toți să ne ducă la țarm.

Debarcăm într-o piațetă pustie unde nu s-a văzut niciodată un cal sau o căruță.

Carloforte ! Ar putea fi un sat cu lagună, dacă n-ar fi casele atît de albe. Acum o sută cincizeci de ani insula era locuită de șoimi și de la Tabarca, aproape de Tunis, s-a strămutat aici o colonie de genovezi. Cultivă vița și pescuiesc tonul. Sînt marinarii Sardiniei. Și vorbesc încă graiul din Sottoripa.

Dar în sat, acum, nu se mai aude o voce.

La ferestre jaluzele verzi de trestie sînt lăsate. O pisică doarme într-un chaise-longue abandonat afară, unde un om fericit a citit și a moțăit toată dimineața. Îmi închipui cum femei fericite dorm prin case, acum, în nisipul somnului de după-amiază, în căldură, în întuneric, în timp ce soarele zumzăie în storuri. Pescăruși zboară din apă pe acoperișuri, se așează pe turlă, ca porumbeii la Veneția. Și se înalță larva cadentată a unei clase care răspunde în cor la întrebările unui învățător. Vine din spatele bisericii, dintr-o curte, trebuie să fie o școală confesională. Poate un smochin în curtea aceea, preotul în umbra casei parohiale, în prag, copiii înșirați în bănci, privind la frunzele cele mai înalte ale smochinului apoi la zidul pe care se plimbă o șopîrlă.

Hoinărim prin sat cu cantilena aceea a copiilor în urechi. Sat alb cu var viu în zăpușala care ne arde gîtlejul cînd vorbim. Străduțele cu prundiș sînt înalbite și ele. Urcăm colinele care sînt de stîncă. O cărare orbitoare ca de oase de sepie se desface în mijloc și trece dincolo, printre pietrele cu struguri copti. Într-acolo se aude un behăit de capre pe care mi le închipui albe. Și în aer e un miros de oțet, de frunze călcate în picioare și puse la fermentat.

Apoi din larg fluieră sirena vaporului. Ne cheamă să plecăm poate. Or fi orele cinci. În briza călătoriei simt cum soarele din Carloforte ne-a uscat. Mă simt în-totmai cum trebuie că se simte un arbust la sfîrșitul unei veri și-mi scutur frunzele arse. Am din nou poftă să mă scald. Apa vibrează de muzica ușoară a unui gramofon pe care ofîterii l-au pus să cînte, pe ultima punte unde sînt agățate bărcile de salvare. Uniformele acelea albe gesticulează. Oameni simpatici și cordiali, toți din Palermo, ca și marinarii echipajului. . . Au pregătit o masă mare acolo sus; acum așteaptă fumînd ora prînzului, și scrumul se înmulțește repede pe fața de masă.

Dar mai e cel puțin o oră—spun—pînă ce vor putea prînzî. Doi din ei și comandanțul sînt la manevră, pentru a ieși din radă.

« Ne mișcăm ? »

Firește. Plutim în derivă ca pe o frunză. Carloforte nu mai e unde era. Cu armata ei de lăcuste pe țărături alunecă spre miazăzi. O insuliță cu alge și coșuri atinge ușor coca, e un talian pentru ton, apoi intrăm într-o apă ca apa de munte înalt, în adîncul căreia lucește o marmură stranie de o purpurie splendoare submarină.

Și virful San Pietro e purpuriu. Acolo în spate apune soarele. Un ultim fluture care încă mai filfite pe puncte a zburat. Din goarna gramofonului se revarsă un vals. Și dansăm; în timp ce vaporul aruncă din nou ancora în fața mării deschise, unde, numai foarte tîrziu în noapte, vom naviga pentru a fi aproape de Oristano mîine dimineață în zori.

S-a stîrnit un fir de vînt care face apele să foșnească. Un foșnet prelung ca de resac, ca de frunze, învăluie coca. Și e plăcut în acest murmur să te tolănești pe lemnul punții, să închizi ochii. Sau să te plimbi în sus și-n jos cu mîinile în buzunar.

Sub teugă se află micul grup al marinarilor ocupați cu treburi familiare. Vin din bucătărie fiecare cu o farfurie și o pline, își caută un loc unde să se așeze, și mîncă. Unii au și terminat și se odihnesc, fluierînd tolăniți cu mîinile sub ceață, pe bocaportă. Alții își cîrlesc o pereche de chiloți, sau au agățat o oglindă de un cui și se bărbieresc. Șușotesc între ei. O capră a ieșit nu știu de unde, și se duce să pască fețele celor tolăniți. Rîzînd, ei o trag de barbă, o scutură de coarne, o mîngie pe gît, unul îi pipăie ugerul și spune ceva desușiat la adresa femeilor noastre, dar în dialect. Apoi, tot în dialect încearcă să cînte melodii de dragoste, despre o fată care cere mamei sale să se mărite, despre o văduvioară care pleacă în Turcia . . .

Dar corul nu izbutește să se formeze și un mus, care tăcuse pînă atunci, în tricou albastru, sare pe o masă, se așează cu genunchii între mîini, și începe să cînte. Cei-lalți îl acompaniază cu vocea, imitînd instrumente, imitînd arpeggiul aspru al ghi-tarei, și încet încet zgîiesc ochii. El pare îndrăgostit. Cînt ca și cărușaii de pe drumurile principale cînd se întorc în sat, pe înserate — cînd se simt iremediabil solitari și plini de dragoste fără speranță. E vorba despre unul care pleacă și-și lasă iubita și se plînge că dragostea ei nu e atît de puternică încît să-l împietrească picioarele și să-l oblige să rămîină.

E foarte vechi acest cîntec. Îmi amintesc că l-am auzit în copilăria mea, îl cînta o servitoare de-a noastră, și eu mă gîndeam la Emilietta de fiecare dată, — mica verșoară pe care am salutat-o la gara Florența și n-am mai văzut-o, de cînd cu fuga de la Gorizia, în timpul războiului. În străfundul inimii mele o simțeam pe Emilietta mergînd, și o simt încă, mi se pare, pe ea sau pe alta — o femeie. Ca și cum ar coborî o scară și eu aș fi într-o cameră pe întuneric prin care ea trece și nu mă vede.

Luni. — M-a trezit cîntecul unul cocoș, dintr-un coteț aflat acolo afară, pe puncte . . . Vaporul e tot ancorat, adică din nou, deși mi se pare că nu s-a mai mișcat de aseară. E ziua. Aud acel du-te-vino rugînit al bigii. Prin hubloul văd un cer de vînt. Și e un vînt de mare blîndă de talazuri.

Prin hubloul trece o umbră, desigur a unei vele. Dar cineva se plimbă pe plajă la trei pași de fereastra mea.

Prietenii mă cheamă strigînd că e zece și jumătate. Dau fuga afară în pijama, închipuindu-mi că ne vom scălda. E o mare negricioasă, dar cerul foarte frumos, gol, și în jur o plajă în formă de semicerc, cu nisip fierbinte care se estompează departe în timpuri cu iarbă și arbori. În prăfăria se mai văd clopotnițele din Oristano. Prietenii mei și-au pus costumele de baie și spun că vor să ajungă înot, la plajă. E pustie, doar cîțiva palmieri și un șir de barăci roșii, abandonate.

O barcă mare neagră e legată de vapor, mereu se izbește de cocă și biga trage sus cotețe pline cu pui. E o manevră foarte lentă pentru mișcarea apei. Multe cotețe se află însă în cală și după un nou cucurigu ascuțit mi se pare că recunosc cocoșul care m-a trezit.

De abia sînt gata, și coborîm în apă. Trage, ne fură. Nu sîntem destul de buni înotători pentru a lupta pînă la nisip cu această furtună și un ofițer ne strigă să ne urcăm pe plută; au terminat de descărcat puii și se întoarce să ia altceva de pe țarm. « Repede; nu ne faceți să pierdem timp ! » strigă un tip straniu de hamal. Sînt trei, aștia de pe plută, în cămăși și pantaloni numai zdrențe, cu picioarele goale. Au chipuri famelice, de berberi, și obrajii murdari cu barba nerasă. Nu știu ce mută disperare le înflăcărează ochii, dar cu siguranță ne privesc cu ură, furioși.

Conduc pluta cu smucituri fiind parîma care de la vapor străbate aproape jumătate de milă. Vîntul crește, îi împrăștie, și ei blestemă într-un limbaj necunoscut, care nu mi se pare nici măcar sard. În cele din urmă ne împotmolim, în fața unei grămezi mari de lăzi care trebuie descărcate. Coborîm în spuma unui talaz. Și cine știe ce sîntem, evadați, naufragiați, pe acest nisip sălbatic locuit de neamul înfruntat al celor trei de pe plută. Alții așteaptă în jurul lăzilor, mai zdrențăroși și posomorți. Un cîine se ia după noi lătrînd și ei nu fac nimic să-l cheame înapoi. Trebuie să-l speriem strigînd la el, lătrînd și noi, aș spune.

Și e în atmosferă o tristețe care ne molipsește. Galbenul întins al nisipurilor. Canicula. Furtuna cenușie a talazurilor. Barăcile roșii care de la bord ni se păreau noi și destul de multe, sînt doar cinci în total, și din lemn cariat.

Ni se păreau barăci balneare și sînt locuințe. Dintr-una iese un fir de fum. Atrî-nate pe o sfoară între alte două, se usucă rufe, lenjerie de femeie. Un vameș îmbrăcat în verde citește fericit o carte foarte veche, poate o carte de călătorii, lungindu-se pe o grămadă de saci. E încîntat de adevărul trîndăvelii sale, puțin îi pasă de vapor, de lucrul nou care e vaporul pe această plajă, de venirea celor care încarcă; bucurîndu-se de minunata lui eternitate. Fără îndoială, e regele locului. Și izbutesc să înțeleg de ce Sardinia a fost timp îndelung pămîntul fericit unde un oarecare nobil pisan sau genovez putea veni să-și întemeieze un regat și să se proclame rege. Ugolino della Gherardesca era rege la Iglesias. Un Doria era rege la Castelsardo. Un alt Doria la Oristano. Un Malaspina la Bosa. Acest vameș e rege pe plaja asta; cine ar putea s-o pună la îndoială? Și noi ne lungim, ne ridicăm din nou, alergăm în bucuria farmecului nostru fugar, fără o clipă de pace.

Nisipul e presărat cu scoici. Sînt trandafirii, altele albe și foarte mici, altele de culoarea ciclamei, altele negre. Să faci din ele cununii pentru părul unei femei. Pentru un sîn gol. Alergăm și n-avem vînt în spate. Și totuși auzim vîntul șuerînd pe sus ! Alergăm pînă la un vechi debarcader de palafite în ruină, cu tăcluni putrezi ca și cum ar fi fost distrus de un incendiu. Apoi, la un strigăt sălbatec care ne cheamă înapoi, vedem că pluta e gata, că se desprinde de țarm și ne aruncăm în apă s-o ajungem înotînd.

La bordul vasului ne urcăm cătărîndu-ne pe parîmele palancurilor. Sîntem fericiți și obosiți. Puțin moleșiți în acest soare care nu ne usucă, în acest vînt care face

să scîrîie nodurile parîmelor, și toți scripeții de la bord. Și deodată «Città di Spezia» ridică ancora. Plutește ca mersul rațelor într-o curte. Mac, mac. Pe o parte; pe cealaltă... S-ar spune că s-a aventurat pe mare pentru prima dată, atît de caraghios, atît de stîngaci; pe pîntecul lui neîndemînic. Navigăm de-a lungul coastei în vînt. Trecem sub vînt spre o insuliță plină de spini ca de sîrmă ghimpată, deasupra căreia zboară șoimi. După amiază dublăm capul Mannu. În lumină a pătruns un întuneric misterios, o umbră, nu știu dacă de ploaie sau de noapte. Cu siguranță soarele s-a topit: în eul său invizibil. Și cerul e în întregime alb ca gheața unui nor uniform, care încet încet devine o gheață de cenușă.

Vaporul are tangaj acum. Și pe cînd el coboară, se ridică marea, într-o alternativă enervantă care întîi ne suspendă în aer apoi ne coboară din nou într-un ochi de zare. Numai marinarii sînt pe covetă. Noi am rămas în patru, ne-am înfășurat în pățuri albastre și tolăniți pe lemnul punții ne lăsăm stropiți de valuri, așteptînd să vină întunericul. De puține ori în viața mea am fost atît de fericit. Atît de pătruns de farmecul unei realități care durează. Prea adevărate; al unui prea plin care nu mă lasă să mă gîndesc că se va sfîrși. Aceste acostări, aceste ancorări de-a lungul unor nopți întregi, în larg, aceste plute care vin la noi pline de mărfuri, de-a lungul unei parîme, și biga care scîrîie lungindu-și brațele peste bord! Cu adevărat cred că nu se va sfîrși, că vom merge la nesfîrșit cu încetineala aceasta, cu acest calm adevăr de viață, intrînd în toate porturile și insulele lumii.

Iată, încă o dată ne-am oprit în radă. La adăpost de mistral, pentru manevra de încărcare. Acolo jos, închis într-o cută a coastei albastre cu turlele lui dințate, Alghero. Pare de piatră ponce. Și aflînd că acolo vorbesc catalana, îl simț mai obscur în înserarea turbure a unei Spanii, chiar a unei Spanii din America.

Ne abordează o barcă mare, furioasă, cu vela ei care nu coboară la timp. Manevreează prost. Și trebuie să vireze ca să se apropie de cocă. Aduce coșuri cu languste vii care mestecă cu disperare algele în care stau. Se încarcă însă din nou cu lăzi sparte, care lasă să se întrevadă pachete de hîrtie albastră; plămadă palermitană, fără îndoială.

Și curînd se face noapte.

Alghero se aprinde de lumini albastre pe care vîntul le face să tresară în ochii noștri. Din barcă se înalță vocile încărcătorilor în întuneric, apoi se îndepărtează, se estompează invizibil pe drum în balansarea unui felinar pe care-l leagănă vîntul.

Vaporul, împins în coasta neagră, nu mai poate rămîne pe loc. Răsună bătaie în clopotul de la prova; plecăm din nou pentru a scăpa de ruliul care ne împinge peste parapete, ne refugiem într-un salonaș, și aici încet încet afundați în căldura fotoliilor auzim ploaia bălînd în geamuri.

Morți — izbînd îndrîjită în cristalul hubloului, această ploaie mă trezește acum, în lumina unei zile noroioase. Nimic nu se mișcă în afară de inima nocturnă a cabinei mele, — ventilatorul neîmpăcat care se învîrtește de patru seri. Îmi este foarte familiar; aș înnebuni dacă nu l-aș auzi.

Dacă nu mă înșel, ne-am oprit, aud doar un tăcănît ca de moară. Pe punte plouă torrențial. Observ că ne aflăm în golf în fața chelului din Porto Torres. Oameni sub umbrele așteaptă înșirați de-a lungul unui parapet ca vaporul să acosteze. Două parîme groase au fost date la mal și marinarii manevrează de la pupa și de la prova pentru acostare la chel. Sînt cu toții în impermeabile strălucind de apă. Cîte un ofițer care nu e de cart se încapățînează să se plimbe în ținută albă în sus și în jos

pe punte. Și eu (care călătoresc cu bagaj foarte estival), am îmbrăcat din nou costumul butter-bee, cum mi-l numește o prietenă a mea, și topăi pe punte în căutarea unui impermeabil. Comandantul strigă în portavoce de parcă ar trebui să cliștige o bătălie. Ploaia îi intră cu găleata în pîlnie, și trebuie să sufle foarte des ca să scoată apa.

Ploaia cade pieziș. Pe lemnul punților face un ropot infernal, ca o cursă de spirduși în picioarele goale. Și pe mare sîrîrie de parcă ar fi încinsă. Cade atît de deasă, uneori, încît pretutindeni se înalță aburi. Oameni cu umbrele aleargă să se adăpostească sub un șopron. — Satul, dincolo de grilaj, e mic, e trist, sub ploaia torențială. E o suburbie a orașului Sassari care s-a întins pînă la mare ca să instaleze depozite de untdelemn și de tutun. Sînt mai multe bidoane și butoaie decît case. Și într-adevăr n-ai poftă să cobori. — Dar către sud mergem la bazilica San Gavino pentru a aduce omagiu antichității lui Porto Torres, apoi hoinărim împrăștiați de apă prin sat într-un fel care devine o plimbare peste cîmpuri.

Ne întorcem la bord înămoliti de argilă. După amiază, cum e obiceiul ori de cîte ori această navă acostează la Porto Torres, vin doamne și autorități să danseze la bord. Doamne îmbrăcate ca pe timpul copilăriei mele, sau cel puțin ca în 1919, cu mari pălării estivale de voal, și cercei sunători, ca la femeile spaniole. Una se așează la pian și cîntă *Valencia*, închipuiți-vă. Apoi *Fatale tango di passion* . . . Dansează trei perechi odată pentru că salonul e mic. E cald. A trebuit să se deschidă ferestruicile și ploaia pătrunde șifonînd eșarfele din voal «georgette» din jurul gîturilor goale. Apoi pianista e rugată de prietene să cînte din gură. La pian o înlocuiește o alta, și ea face triluri timp de două sferturi de oră.

Pleacă apoi, pe întuneric, în ropotele de ploaie, strigînd, printre lanternele marinarilor care le însoțesc.

Într-un punct fix în depărtare, dinspre Corsica, fulgeră. E o scurgere subtilă de sulf în intermitențele unui tic-tac de orologiu. Și în noapte tunetul se prăvălește deasupra coșului care scoate fum. Se prăvălește peste întunecatele țărături metalice unde strălucesc luminile din Castelsardo, apoi peste obscuritatea cabinei, peste ochii mei închiși, însoțit de zgomotul elicei, al ventilatorului, al mașinilor, al legănătoarei călătorii nocturne.

Miercuri. — Plouă, în fața portului Palau, de data asta fără speranță. Dar într-o lumină matinală vie, de furtună, care lasă să se strecoare frînturi de soare printre nori, ca niște fulgere. Încăodată am ancorat; încăodată într-un golf închis din toate părțile de insule, și din nou vine plute; să încarce vite de data asta. — Capre negre pe care le leagă cîte cinci sau șase de coarne și le ridică spînzurate, băloase de apă.

Pămînturile din jur sînt roșii în ploaie.

Cu brazde roșii, parcă săpate acum, și nude, fără un fir de iarbă, afară doar de așezarea cea mai îndepărtată care e Caprera. *La Maddalena* se estompează puțin în ceață cu acoperișurile și clopotnițele ei noi, răsună de bătaii de clopote sărbătorești, suind ca din adîncul unei văi alpine, de clopote cu totul altfel decît cele sarde și mi le închipui — oraș și insulă — făcute pentru lumea bună străină, un San Remo al arhipelagului. Dar aici e Sardinia unde e Palau: într-un grup de patru case cu un vîrf arhaic de clopotniță care sună ca de mort. — Țărmlul e înalt și ploaia parcă dezvăluie, în tot acel roșu argilos, stranii fire de sînge. E acolo o mică gară pe chel și o locomotivă care fluieră în felul ciobanilor, făcînd manevră. Agață vagoane, se dă înapoi, apoi se cațără în curmeziș, de-a lungul povîrnișului. Și scoate fum, pe coșul ei subtil, ca o veche lampă cu petrol, un fum negricios, uleios, dar scoate mai mult decît un coș de fabrică.

În *La Maddalena* ploaia cade atît de tare încît stîrneşte ropote de necrezut, absolut niciodată bănuite în veele mari, în sarturi, în geamuri, pe toată linia bordului. Trecem printre vapoaze negre, printre vele care se strîng, prin mijlocul unei grămezi de bărci din care latră cîini și oamenii se chinuiesc să scoată apa cu gălețile. — Acostăm deasupra pieții pustii, străbătute de aburii repezi ai ploii. O ceață învolburată învăluie casele. Înspre Caprera marea spumegă ca într-o rostogolire submarină de delfini. Dar nu sînt chiar adevărate toate astea. Simt că am ieșit acum din calmul adevăr al călătoriei, din minunata certitudine a realității pe care am trăit-o toată ziua de luni de-a lungul coastei de porfir verde-violet, și ieri toată ziua la Porto Torres. Realitatea aceasta de azi e abea o ceață ușoară. O trecătoare ceață ușoară a realității. E în aceste ultime ore ale călătoriei noastre tristețea unei bătălii pierdute.

Ploaia strecoară acum o rază de soare, radioase trîmbe coboară în apă și pe un fel de vapoasă de băi sau remorcher ne îmbarcăm spre Caprera: e acolo, și nu renunțăm la nimic, noi, dacă Dumnezeu vrea.

E o stranie insulă Caprera, cu pinii săi de mare sălbatici. În soarele furtunii; mergem repede prin pîrloagă, apoi printr-o pădure cu aromă de frunze putrezite, deasupra căreia filfilie aripile unui pescăruș. În luminiș zărim grupul fericit al căsuțelor pe care le-a construit Garibaldi. Albe și rustice, unele de lemn, toate scunde, la pămînt, înălțate în jurul unui patio. Astfel de căsuțe putea visa un copil, pe vremea cînd se citea Jules Verne. Construite cu gîndul la fluturii care vor intra din grădina de alături în camere, în timp ce familia fericită stă la masă.

Ciudat om Garibaldi ! N-a fost un gest retoric de Cincinnatus retragerea lui aici. Poate nici nu s-a gîndit la vinieta faimoasă din textele de istorie națională. Nici vorbă ! A venit să se facă rege în Sardinia, și el ca Brancalone Doria și Della Gherardesca, cu același criteriu de suveranitate ca al vameșului pe care l-am văzut, alaltăieri pe plaja de la Oristano. Și era în el plăcerea unui copil care se joacă de-a Robinson. Plugul; bancul de tîmplărie, barca: toate astea te fac să te gîndești la bucuria deschisă a celor patrușprezece ani. Și cîteva mărunțisuri prin camere: un paravan făcut din ilustrații de reviste englezești, un velier în sticlă, un papagal împăiat . . .

În românește de St. D

O dimineață la Antibes

Rîndunelele continuă să despică aerul pe deasupra acoperișurilor ruginite în care se amestecă toate culorile faianțelor vechi; soarele le-a decolorat. Pînă și țipetele rîndunelelor au clinchete de sticlă : taie azurul asemenea diamantului.

Cînd vîntul este prea puternic, baia pe litoralul nisipos nu este recomandabilă. Cînd e vreme frumoasă însă te simți mult mai bine la Garoupe. Drumul oferă o priveliște pe care un bun cunoscător al Mediteranei, Guy de Maupassant, a descris-o drept una din cele mai frumoase. « Nu am văzut nimic mai încîntător ca Antibes în clipa cînd soarele pierе în spatele Alpilor ».

Cînd vremea este frumoasă, te poți întinde pe spate, poți moțai cu brațele adunate sub ceafă, iar dacă apa este caldă poți chiar dormi făcînd pluta. Cu urechile afundate auzi tot felul de pocnete, uneori de sticlă spărgîndu-se. Pe stîncile încinse, timpul trece ca în vis. Cicadele scot sunete atît de ascuțite încît nici nu le mai lei în seamă. Cînd pacea se înstăpînește cu totul, crabii marmoreeni apar printre crăpăturile stîncilor.

Cel mai încîntător nisip de plajă este cel de la Juan les Pins. Îndreptîndu-te într-acolo trebuie să străbați Cap. Localitatea este totdeauna supra populată. Fiecare a doua prăvălie este sau un bar sau un salon de înfrumusețare. La Eden treci prin fața unei terase pe care americane foarte blonde, cu unghiile picioarelor foarte înroșite, briliante sau cu străluciri de ambră se răsucesc alene ca niște felii de pîine pusă la prăjit pe o plită. Din cînd în cînd, pentru ca să se răcorească se afundă în bazine albastrii. Asemenea imaginii îți aduc aminte de « Grădina plăcerilor » a lui Bosch: atît doar că acolo mai există și un iad.

Afară, perechi tolănite pe saltele albastre și galbene, umplute cu aer, *baracudes*, prin ale căror ferestre se pot vedea peștii în apă. Alții cu groțești picioare de broască porniți să imite și să concureze cu peștii, mișcă alene brațele și biciuie apa cu picioarele, strălucind asemeni chihlimbarului brun în valuri. Pe mal, căminele sînt strîns lipite unele de altele; între ele se află expresouri, baruri, bucătării la minut.

Mai departe însă, unde stîncile de calcar orbitor se ridică din nou din apă, liniștea este deplină. Sînt faleze abrupte, și constituie locuri de odihnă pentru scufundători

care pot observa plantele și animalele cățarate sau lipite de stînci, ca niște desene rupestre. Cînd au noroc, pot întîlni și cîte o enormă plătică, cu botul lat, ronțăind pe bancuri de scoici.

Plaja de cremene pe care nu o poți străbate decît încălțat cu galenți, și pentru care m-am decis azi, e mai puțin vizitată. În orice caz și aci au apărut noutăți față de cele din anul trecut. Acolo unde se afla un loc mai pitoresc, vezi acum ridicîndu-se schele, șantiere. Spațiul disponibil este secționat foarte repede și asta se observă an de an. De cele mai multe ori tocmai locurile mai pitorești sînt acelea care dispar repede. Aceasta nu numai în ceea ce privește țărnul mai populat, ci și pe teritorii mai îndepărtate al Provencei. O moară părăsită, o gospodărie pînă nu de mult, părăginită este amenajată cu catarge și coșuri răsucite. Dacă revii anul următor, constai că totul este din nou în plin proces de transformare, în vederea amenajării unei locuințe destinate fie unui pictor, actor sau unei americane putred de bogată. Printre semnele vremii se numără și o avalanșă dureroasă în direcția vechilor monumente culturale, conservate de-a lungul veacurilor. Sînt înveșmîntate cu plante parazitare și depozitate de orice podoabă naturală. Se aseamănă cu unele aspecte tîrzii ale culturii romane, cînd un Martial de pildă, cînta în versurile sale frumusețea urcioarelor etrusce și casele țărănești, care deveniseră mirifice abia după ce au dispărut.

Plaja de cremene își merită din plin numele. Am văzut chiar cantități imense de cremene depozitate în locurile mai retrase. Sînt de culoare cenușiu-pală, străbătute de nervuri subțiri de cuarț care se întretaie ca liniile din palmă.

Linia litoralului apare cu atît mai frumoasă cu cît valurile sînt mai blînde. În asemenea situații fărîmele de cremene se rotesc și talazul imediat următor le face să scoată un ușor clinchet la fiecare unduire.

Calea ferată spre Nisa străbate litoralul în lung. Alături și în apropierea terasamentului, agavele formează boschete pline de luminozitate. Se pare că este un an destul mînos pentru aceste flori care «pier în clipa dragăstoasei lor fecundații». Se dezvoltă cu o repeziune uluitoare. Și nu este o împlinire că din sucii lor se prepară o băutură extrem de amețitoare. O singură dată la mai mulți ani, după ce s-a dezvoltat în tufe, pe teren secetos, inima agavei se deschide brusc și din ea țîsnește un vîlstar de culoare verde, avînd aspectul unui sparanghel, care începe să se ramifice în sus ca un candelabru plin de mii de flori aromate. În clipa aceea se spulberă și dragostea. Floarea dispăre asemenea unui măr de peste 60 de ani. Aceasta constituie caracteristica agavelor care «mor în plină dragoste », după cum se spune. Și multe tulpine, de multe ori lemnificate în întregime, înverzesc în anul următor din nou, iar pe altele se deschid corole albe, pufoase. Crengile înlemnite sînt folosite pentru confecționarea penelurilor de scris. Mi-am amintit cu acest prilej de un autor din veacul trecut, Alexander von Villar, care în fiecare scrisoare își manifesta dorința de a avea o coadă de «uscătură » pe care s-o folosească drept pană de scris, după ce a aflat că floarea de agave se dezvoltă minunat la acest climat. Planta se răsădește în toate chipurile, în pîrculețele orașelor ca și în Jardin Thuret, unde apare mai ales sub forma speciilor străine, acclimatizate pe solul Rivierei. Se pot întîlni de asemenea specii cu forme grandioase, alături de altele pitice, necunoscute, împodobind cornișele ferestrelor după procedeul iubitorilor de cactee. Se mai cunoaște o specie cu aspect de copac din a cărei floare se dezvoltă apoi al doilea trunchi de copac, cu aspect de fîntînă arteziană, strălucitoare și aromată. Contemplînd-o, mi-am amintit de copacul cîntător din basmele noastre, o elevată treaptă muzicală.

De fiecare dată cînd străbat terasamentul căii ferate, mă întreb cum de este posibilă o asemenea risipă luxuriantă. Dar numai cînd ești superficial, și se pare că te lovești de tot felul de mistere. Există fără îndoială o forță a cosmosului care se

insinuează în ele, dar a cărei taină nu o vom putea înțelege niciodată, poate : trebuie să ne mulțumim deocamdată cu faptul că ne încintă sufletul.

Nu departe de locul de vărsare al unui pîrîu numit Brague se află o localitate izolată. Terenul este marcat de prezența unui mare număr de cazemate, vestigii ale războiului. Cupola uneia îmi servește drept adăpost pentru bicicletă. Din virful acelei cupole invadată de levănțică se deschide o splendidă priveliște asupra întinsului mării. Plaja propriu zisă, precedată de o lagună alungită, este apărată dintr-o parte de o zonă luxuriantă perdea de stufăriș, iar îndărătul ei, de o adevărată pădure de tufe. Te poți plimba pe acolo gol-pușcă, în timp ce doar la cîțiva metri trenurile de lux zboară spre Cannes, Nisa sau Monte Carlo.

Fluturii coboară ca niște gînduri înaripate în caliciul florilor de levănțică, zăbovesc cîteva clipe, după care își iau din nou zborul. Parfumul penetrant și pur al florilor se răspîndește peste întreaga regiune, aducînd aminte de pernele umplute cu tot felul de ierburi aromate, de șifonierul în care se păstrează albiturile și de multe înțimplări aproape uitate. Benoît îmi spunea cîndva că înainte de a se înrola în Legiunea străină a venit de cîteva ori aci în Provence și s-a îndeletnicit cu culegerea florilor de levănțică. Dacă nu mă înșel, asta se întîmpla cam prin prima perioadă de instrucție militară, deci cam pe cînd avea douăzeci de ani.

Lucrase pînă atunci ca zidar la Lyon și într-o bună zi și-a luat picioarele la spinare și a ajuns pe proprietatea unui mic industriaș, distilor de uleiuri de lavandă, care l-a angajat pentru culesul florilor. În acest scop avea nevoie, în primul rînd, de cîteva femei care să culegă plante dintr-o regiune situată prin Abruzzia, unde nu se putea ajunge decît folosind cîteva cărări abrupte. Biciclete nu existau, nici căruțe. Pînă și butoiașele care se așezau pe samarul asinilor erau formate din două jumătăți care se îmbinau. A izbutit să recruteze vreo douăzeci de fete culegătoare de flori dintr-un sat situat în creierii munților. Toate, fără excepție, erau niște ființe pe jumătate sălbatiche, neastîmpărate ca niște bondari, nu știau nici să citească, nici să scrie. În schimb erau extrem de muncitoare și chiar glumețe în felul lor. Locuiau într-o fermă părăsită. În zori, înarmate cu niște plase mari, porneau să străbată *macchia*, în timp de tînărul distilor își vedea de treburile sale. Către seară pornea cu un cărucior înhămat la niște cai de munte și colecta plasele încărcate cu flori de lavandă și depozitate în locuri dinainte indicate.

Fetele, de îndată ce reveneau la fermă, fierbeau *polenta* și distilorul era obligat să-și împartă cîna cu cîte una din ele, într-o succesiune stabilită tot de ele. După cuvenitele glume și risete, fetele se retrăgeau, pe rînd, pentru a-și amenaja culcușul pentru noapte, compus din perne umplute cu lavandă și un cearșaf. Tot în aceiași succesiune stabilită de fete, tînărul șef trebuia să doarmă în fiecare noapte cu aceea cu care își împărțise cîna. N-avea deci dreptul să neglijeze pe vreuna din ele.

Ascultînd povestea nu mi-am putut ascunde un zîmbet șăgalnic, prematur însă, deoarece « legea era lege » dormitul era precedat de o scurtă sporovăială și se încheia cu un sărut acceptat de bună voie de ambele părți.

Povestirea mi-a plăcut fiindcă avea o perfectă afinitate cu parfumul pur și pătrunzător al lavandei, și multă vreme nu am putut-o uita. Constituia de altfel și unicul mod de comportare al unui tînăr pus într-o asemenea situație. O încălcare a înțelegerii ar fi putut duce nu numai la despotism în cadrul haremului, dar foarte curînd, la destrămarea spiritului de solidaritate și la desființarea industriei de distilat ulei de lavandă.

Această afinitate cu floarea de lavandă nu este întîmplător distribuită. Ea poate duce la formarea unor secte, care nu au nume, și să se constituie pe baza unei uniuni de bună voie, al unei foarte precise afinități. Există destul de mulți oameni

care depunând mărturie, jură pe floarea de lavandă, pe parfumul ei, singurul parfum admis între oameni a căror afinitate nu poate fi pusă la îndoială. Ca noțiune, lavanda descinde din anticul latin *lavare* = *spălare*, *curățire*, o etimologie care nici ea nu este întâmplătoare.

Culoarea albă a florii ține și ea de anumite credințe: floarea albă este simbolul fecioarei. Se demonetizează numai când într-o bună zi înfloresc alte plante. Și acest lucru prezintă o deosebită importanță și a constituit tema unei prelungite discuții pe care am avut-o de curând cu Kazantzakis. Sedeam sub un smochin, într-o grădină, și la un moment dat, Kazantzakis a rupt o crenguță și mi-a întins-o pentru a o mirosi. Avea o aromă plăcută: aducea cu mannana. Kazantzakis mi-a povestit că, în țara lui, smochinul constituie de asemenea proba fecioarei. Dăruind o floare de smochin unei fecioare, aceasta se cutrenură de parcă ar vedea un șarpe în fața ei, se înfurie, începe să bată cu picioarele în pământ și, plină de dispreț, aruncă floarea cât colo. În cazul în care însă a cunoscut din rodul copacului cunoașterii, zîmbește dragăstos, o strânge la piept, o dezmiardă, îi soarbe cu nesaț parfumul.

E adevărat că atât lavanda cât și smochinul, oricât de diferite ca specie, pot fi întâlnite adeseori pe aceleași pământuri. Dar fiecare plantă are aura ei sau, cum spun bătrânii, virtuțile ei; fiecare își are prietenii și adoratorii ei, mitul ei, farmecul ei, otrava și antidotul acesteia. Embrionul nu dispune numai de o evoluție calitativă proprie lumii exterioare, ci și de una proprie substanței acestei lumi. Farmecul botanicii superioare, adică a științei despre taina florilor, atât de înrudită cu simbolistica, abia acum începe. Omul nu dispune numai de o zodie și de un blazon al său propriu propice, ci și de preferința pentru o floare, un copac, un fruct. Există extaze care nu pot fi explicate exclusiv prin parfumuri și culori trebuie să existe și afinități între ele.

Plantele vorbesc și în același timp își risipesc farmecele, fără ca noi să ne dăm seama; le sfîșiem, întocmai cum am sfîșia o plasă prea complicat împletită. Mi-am dat seama de acest lucru într-o seară când, din nisipul dunei, am cules un buchet de crini spiralați, mari și parfumați, pe care italienii le numesc narcise de mare. În timp ce îi țineam în mână și pășeam în amurg, apărură dintr-odată roiuri de fluturi de noapte, enormi, roșii, sfîncși cu aripi de catifea, și își înmuiau trompa în corole. Țineam ridicat buchetul ca pe un potir și, ca-ntr-o lume de vis, fluturii se împărțeau din el și din jurul lui.

Mă impresionează totdeauna când în plimbările noastre întâlnim fapte create aevea unele pentru altele, nu atât prin faptul că aspectul lor confirmă o anumită ordine universală armonioasă, cât mai degrabă fiindcă prezența lor ne trezește dorința de a ne contopi cu un vîrtej care țintește departe; poverile par să se micșoreze. Poate doar pentru cîteva clipe, ca acelea când m-am rătăcit pe aleile parcului din Cap. Când mi-am dat seama, m-am oprit pentru a mă orienta: privirile mi-au căzut pe o inscripție: « Clair Azur ». Era probabil numele vilei. Soarele ardea; era amiază, Mă aflu pe alei părăginite, mărginite de mărăcini. Nu se vedeau nici garduri, nici tufe; totul era acoperit de nenumărate frunze mari cât farfuria, volbure albastre printre care se țirau, în lungul aleii, scarabeii mari, galbeni. În asemenea clipe pînă și liniștea devine mai compactă, întregul univers pare că-ți aparține. Înseamnă că ai participat la clipele festive ale universului sau ai fost oaspete în aceleași încăperi în care însăși universul se complăce. Scarabeul era preotul, volburele preotese, încăperile erau sanctuare căptușite cu atlas albastru. Faptul că această măreție se topește, pierde o dată cu căderea amurgului, face parte din semnele opulenței: amfizionul își aruncă în apa mării propria-i cupă.

În românește de L. VOITA

Marsi ho

Marsilia, incendiu în plină zi, arde în soare. O voi vedea arzînd pînă la căderea nopții. Doar o oră o mai desparte de apusul soarelui. Fusesem, mai înainte, la castelul Fallet. De acolo, Marsilia într-o tăcere profundă, într-o taină divină, departe de orice zgomot și de orice mișcare, era o floare de ametist, un așternut de levănțică și liliac. Nu ți-ai fi putut imagina să vezi nici în vis o insulă mai virginală; o Berenice mai pură în voalul său de nălbă argintie, brodat cu tандru azur, și zvîrlind precum un suspin minaretele sale de Persia.

Apoi, am părăsit Estaque, unde nu de mult se mîncea o bouillabaisse atît de caldă și de roșie, printre arome de algă și de stîncă asemănătoare celor ale pescarilor. Și în curînd, am pătruns într-un infern strălucitor. Suburbiile muncitorești se înălțăuie și se succed, șenile monstruoase de cărămidă și zgură: cele roșii, ce se înălță pe colinele de argilă, erupție de uzine în care plăcile de pămînt ars se îngrămădesc pe scarlatina țiglelor; cele negre, oficine de fier, ulcere de pucioasă și de ulei, lungi ganglioni ai coșurilor de fum: fumul urcă, doliu peste cer, dar el trebuie să se înălțe, și azurul îl dizolvă, îl înghite, îl respiră și-l risipește. Chiar și produsele chimice trebuie să se supună legii acestui cer, și tenebrele metalice se împrăștie, se ridică pulbere în aripi de fluturi. Înflorătorul ghetto al industriei nu poate face nimic împotriva farmecului surfului ceresc. Pamblica șinelor leagă pămîntul măslinilor și al pinilor cu marea. Chiar și acest oțel este elegant; are înflorări albastre și părează de argint care tremură pe puful minții. Arenc, la urma urmei, nu este atît de oribil pentru cel ce înălță capul: cerul cîntă și cîntă într-una: «Sînt acolo». Ora supremă a soarelui izbucnește, își răspîndește purpura și rana în spațiul întreg. Jasp și hiacint deavalma, jad ce rîde și se împeștrițează cu scînteii și se irizează către zenit, jarul acestă tандru desfășoară un lac de văpăi, și îl încununează cu violete. De abia dacă această forjă de flori de foc palpită și fumează. Trei arbori în fața unui zid dungat cu grăsimi galbenă își înălță rugăciunea lor de adorație perpetuă la înșăși porțile iadului popular. Și, în enormul vuiet al mașinilor, al sirenelor,

în bubuitul ciocanelor, în fluierile ascuțite ale aburului care șuieră, în tremoloul roților, se aude un greier zănatec ce răspunde altui greier, precum o veche liră egipteană, alteia.

CASSIE ȘI MELANCOLIA

(. . .) Visătorul soarelui Mediteranei nu e mai prejos altuia. Dacă este mult mai rar, în schimb este mai desăvârșit. Au fost dintre aceștia, bătrînii Titani, Eschil și Job, Ecclesiastul și Heraclit cu ochii mari sub arcadele sprîncenelor, și din stirpea acestor forțe antice, Michelangelo, Dante și mulți alții pe care nu i-am cunoscut. Un poet a locuit mult timp într-una sau într-alta din aceste vile încîntătoare, cînd în vreuna dintre cele mai frumoase, cînd în cele mai puțin frumoase, după cum mai avea încă puțin aur sau nu mai avea aproape de loc. Născut pentru a fi rege și izgonit de la orice domnie, fără umbră de orgoliu, ba dimpotrivă cu o inimă prea smerită și trecînd drept orgoliu însuși; nedîndu-și niciodată dreptate și nepăsîndu-i niciodată dealtminteri, de a fi mereu păgubit; amplificat sau redus la el singur și Dumnezeu, ca toți cei care, vroid să fie totul, înhață cu amîndouă mîinile neantul din ei înșiși, căutînd cu pasiune de altfel, timp de aproape doi ani, să devină acel Rishi sau acel Guru ce n-a putut să fie. De ce n-a abandonat, atunci, acest climat și un secol în care, uneori mînia naivă, cel mai adesea disprețul, supun spiritul cel mai liber, în pofida lui, unei lupte dure și zadarnice, celei mai nenorocite și mai inutile dintre bătălii?

Nu era mai bine să fi plecat spre stîncă din Delos? sau în vreo grădină din Ispahan între trandafiri? sau spre vreun rug de extaz, templu în care credinciosul musulman și sufis-ul se reîntînesc într-un singur suflet, în același om, un portic de cîntece și de muzicală meditație? El era acolo, totuși, în fermecătorul exil de o asceză voluptuoasă, cu bătrîna sa slujitoare, Madon cea Provençală, credincioasă precum pămîntul, hrănitore ca și pîinea. Nu trăiau decît cu cîteva fructe și legume culese din carnea aromitoare și brună a grădinii, roșii și salată, mici anghinare asemenea unui mugur sau unei flori de lotus, țelina albă, tandră, ce miroase a tămîie, și cartofii noi cu gust de cremă de castane. El a văzut toate orele nopții și ale zilei; a cunoscut toate capriciile, toate clipele lunei și ale soarelui pe insule: marea, la intrarea în Marsilia, poartă corăbiile sale de stîncă, jerbele de piatră, castelul If, Pomègue, Ratonneau, care au divina asprime a marmorelor. Dar între valul schimbător și mobilul azur al cerului, marmorele palpită; sub mîngîierea luminei, piatra se face carne; și cînd soarele o mușcă, cu gura largă și rîsul hohotitor al mistralului, piatra ce palpită țîșnește! Și insulele dansează, precum munții și căprioarele din Biblie. În zori, Insulele sînt trandafiri ce se nasc și cununi de liliac; la amiază, florile au pierit: stîncile, zei marini, aruncă vîpăi și-și sclipesc dinții de diamant. Apoi, vine durerea de neînvins a serii, această voluptate mistuitoare care atinge suferința, această languare ce se'naltă să-și dea tot sîngele; Insulele sînt atunci ramuri de palmieri ce expiră pe un morman de hiacint, în jurul cerului. Și nimic, după spusele călătorilor ce au trecut prin vechile porturi ale Levantului, nimic nu se aseamănă intratît cu Arhipelagul și cu Attica.

O melancolia abandonului în Marsilia și în cele mai mari porturi unde se așează speța umană. Acolo este locul unde o inimă puternică se devoră fără măsură. Acolo este locul unde un suflet neobișnuit poate gusta toată amărăciunea singurătății sale. Cît de neputincios este el să se ajute vreodată, acolo unde orice gest este negoț, orice suflare este abilită. Cheiurile, străzile, aerul chiar, totul este monedă ce zuruie pe teighea. Caldărîmul este taraba pătată cu ulei a schimbului. Forța inutilă, ardorea fără întrebuintare, febra cuceririi se posedă în cele din urmă pe ele înșile și sînt constrînse să se cunoască în deplina lor vanitate. Acolo, trebuie să ajungi în locul

tău; și pentru a nu fi învins de lume, să te învingi pe tine însuși și să nu învingi decât sinele. Ce solitudine poate fi comparată cu cea pe care o epuizezi în mijlocul unei mulțimi răsunătoare, și care tăcere e asemănătoare celei ce apare în tumult? De altminteri, ucenicia pasiunilor se desăvârșește în aceste pustietăți.

În jurul terasei, soarele juca în părul tinerelor fete, migdali în floare. Izvorul şușotea copilărește sub pini, mică baiaderă pierdută care plînge rîzînd. Crepusculul acoperă cu mîinile sale de chihlimbar roșcat ochii zilei ce se stinge. Melodia aurită a soarelui nu mai e decât lentul său ecou ce se îndepărtează, alunecînd pe un covor de cenușe. Și odată cu înserarea, prima privighetoare, într-un suspin ce urcă spre stele, își încerca fluierul său de foc. Ori, în clipa în care crepusculul țîra pe aleea de nisip galben, pentru a le strînge la loc, penele sale de păun, solitarul vedea cum sosește, mai ușoară decât anemona, mai suris decât iasomia, Acea ce pentru el purta numele Cassie.

În românește de TEA PREDA

În puterea vîrstei

(. . .) N-am cunoscut, în toată existența mea, nici o clipă pe care s-o pot califica drept decisivă; dar unele din ele s-au încărcat retrospectiv cu un sens atît de puternic încît îfînesc din trecutul meu cu strălucirea unor mari evenimente. Îmi amintesc de sosirea mea la Marsilia ca și cum ea ar fi marcat în istoria mea o întorsătură absolut nouă.

Îmi lăsasem valiza la gară, la biroul de păstrarea bagajelor, și rămăsesem ne-mișcată, sus, la capătul scării mari. « Marsilia », mi-am spus. Sub cerul albastru, țigle scăldate în soare, colțuri de umbră, platani de culoarea toamnei; în depărtare coline și albastrul mării; dinspre oraș urca un freamăt de voci cu o aromă de ierburi arse și oamenii se duceau, veneau în adîncul străzilor negre. Marsilia. Eram acolo, singură, cu mîinile goale, separată de trecutul meu și de tot ceea ce iubeam, și priveam marea cetate necunoscută unde mergeam fără sprijin să-mi croiesc zi de zi viața mea. Pînă atunci, depinsesem strîns de altul; îmi fuseseră impuse limite și scopuri; și apoi, mi se dăruise o mare bucurie. Aici, nu existam pentru nimeni; undeva, sub unul din aceste acoperișuri, voi face patrusprezece ore de curs fiecare săptămîină: nimic altceva nu era prevăzut pentru mine, nici măcar patul în care voi dormi; ocupațiile mele, obiceiurile mele, plăcerile mele, eu trebuia să le inventez. Am început să cobor scara; mă opream la fiecare treaptă, emoționată de aceste case, acești arbori, aceste ape, aceste stînci, aceste trotuare care încetul cu încetul mi se vor revela și mă vor revela pe mine însămi.

Pe bulevardul gării, în dreapta, în stînga, erau restaurante cu terase adăpostite de mari geamuri. Dincolo de-un geam, observai un anunț: « Cameră de închiriat ». Nu era o cameră așa cum mi-aș fi dorit-o: un pat voluminos, scaune și un dulap; dar mă gîndeam că masa cea mare ar putea fi comodă pentru scris, iar patroana îmi propunea un preț de pensiune ce-mi convenea. M-am dus să-mi iau valiza, am depus-o la Restaurantul Amiralității. Două ore mai tîrziu, făcusem o vizită directorului liceului, întrebuițarea timpului meu fusese fixată; fără să cunosc Marsilia, locuiam deja în ea. Plecai s-o descopăr.

* fragmente

A fost o dragoste de la prima vedere. Mă cățăram pe toate stîncile, hoinăream pe toate ulițele, respiram gudronul și aricii de mare din Vechiul-Port, mă amestecam în mulțimea de la Canebière, mă opream prin alei, în grădini, în curți liniștite, unde provinciala aromă de foi moarte o înăbușea pe cea a boarei marine. Îmi plăceau tramvaiele ce se bălăngăneau, în care se agățau ciorchini de oameni, și denumirile înscrise în fruntea lor: Madrague, Mazargue, Chartreux, Raucas-Blanc. Joi dimineața, am luat unul din acele autobuze « Mattéi » ale căror punct terminus se afla foarte aproape de locuința mea. De la Cassis spre La Ciotat, am mers pe jos pe falezele de culoarea aramei; am fost atît de entuziasmată, încît seara, cînd m-am întors într-unul din acele mici autocare verzi, nu aveam decît un gînd în minte: s-o iau de la-nceput. Pasiunea ce tocmai mă prinsese avea să dureze mai mult de douăzeci de ani, doar vîrsta i-a pus capăt; ea m-a scăpat anul acela de plictiseală, de regrete, de orice melancolie și preschimbă exilul meu în sărbătoare.

Nu avea nimic original. Sălbatică și totodată ușor accesibilă, natura, în jurul Marsillei, oferă chiar și celui mai modest drumeț taine seducătoare. Excursia era sportul preferat al Marsilienilor; adepții săi înființau cluburi, editau un buletin care descria amănunțit ingenioase itinerarii, întrețineau cu grijă săgețile indicatoare viu colorate ce jalonau căile de plimbare. Mulți dintre colegii mei se duceau duminica, în grup, să escaladeze masivul Marseillevyre sau crestele muntoase Sainte-Baume. Singularitatea mea consta în faptul că nu mă înghesuiam în niciun grup și că transformasem un divertisment într-una din cele mai exigente îndatoriri. De la 2 octombrie pînă la 14 iulie nici măcar odată nu m-am întreat cum să-mi petrec vreo joi, vreo duminică: aveam misiunea să plec în zori, iarna ca și vara, și să nu mă întorc decît noaptea. Nu pierdeam timpul cu preliminarilor: niciodată nu mi-am procurat clasicul echipament: rucsac, pantofi cu ținte, fustă și pelerină de loden; trăgeam peste mine o rochie veche, espadrile, și luam într-o sacoasă cîteva banane și briose; de mai multe ori, încrucișîndu-ne pe vreun pisc, colegii mei surseră cu dispreț. În schimb, cu sprijinul *Ghidului Albastru*, al *Buletinului* și al *Hărții Michelin*, întocmeam planuri minuțioase. La început, mă limitam la cinci sau șase ore de marș; apoi am combinat plimbări de la nouă pînă la zece ore; mi se întîmpla să parcurg mai mult de patruzeci de kilometri. Cercetam sistematic regiunea. Urcam pe toate vîrfurile: Gardaban, muntele Aurélien, Sainte-Victoire, Pilon du Roi. Am coborît în toate golfurile, am explorat toate văile, strîmtorile, defileele. Mergeam printre pietrele strălucitoare unde nu era indicată nici cea mai mică potecă, pîndind atent săgețile — albastre, verzi, roșii, galbene — care mă conduceau nu știu unde; uneori, le căutam, învîrtindu-mă în cerc, cercetînd crîngurile cu arome pătrunzătoare, zgîriindu-mă cu plante necunoscute încă mie: arbuștii de rășină cu flori albe și roz, ienuperii, stejarii veșnic verzi, asfodelele galbene și albe. Am urmat, pe malul mării, toate drumurile vamale; la picioarele falezelor, de-a lungul coastelor accidentate, Mediterana nu avea acea langoare dulceagă, care, într-altă parte, mă dezgusta adesea; în splendoarea dimineților, ea izbea cu violență promontoriile de un alb orbitor, și aveam impresia că dacă mi-aș scufunda mîna în ea mi-ar reteză degetele. Era la fel de frumoasă, văzută din înaltul dealurilor, cînd blîndețea sa prefăcută, rigoarea sa minerală sfărîmău pînzele desfășurate ale măslinilor. Aici, pe platoul din Valensole, am descoperit pentru prima oară, într-o dimineață de primăvară, migdalii în floare. Mergeam pe drumuri roșii și ocru, de-a lungul cîmpiei Aix în care recunoșteam pînzele lui Cézanne. Vizitam orașe, burguri, sate, mînăstiri, castele. Ca și în Spania, curiozitatea nu-mi da răgaz. De la orice priveliște, de la orice vîlcea așteptam o revelație, și întotdeauna frumusețea peisajului depășea amintirile și așteptarea mea. Regăseam, tenace, misiunea de a smulge lucrurile din noaptea lor. Singură, mergeam prin cețurile de pe creasta Sainte-

Victoire, de pe lanțul muntos Pilon du Roi, împotriva violenței vîntului ce-mi azvîrlea basca în cîmpie; mă pierdui, singură, într-o văgăună a Lubéron-ului : aceste momente, cu lumina lor, cu tandrețea lor, cu furia lor, nu-mi aparțineau decît mie. Cît de mult îmi plăcea, încă toropită de somn, să traversez orașul în care noaptea întîrzie și să văd născînd zorile deasupra vreunui tîrgușor necunoscut ! Dormeam în miezul zilei în aroma grozamei și a pinilor; mă agățam de coastele colinelor, mă strecuram printre ierburi și lucrurile veneau în întîmpinarea mea, prevăzute, neprevăzute : niciodată nu m-am săturat de plăcerea de a vedea un punct, o linie înscrise pe o hartă, sau trei linii imprimate într-un Ghid, ce se preschimbau în pietre, în arbori, în cer, în apă.

... fiecare plimbare era un obiect de artă. Îmi promiteam să le păstrez, pentru totdeauna, o amintire încărcată de lumină, și, chiar în clipa în care le săvîrșeam, mă felicitam de isprăvile mele; orgoliul pe care-l resimțeam mă constrîngea să le reînnoiesc : cum să accepți să fii mai prejos ? Dacă din indiferență sau capriciu ași fi renunțat la un drum, dacă mi-ași fi spus fie și o singură dată : « La ce bun ? », mi-ași fi ruinat întreg sistemul ce înălța plăcerile mele la rangul unor îndatoriri sacre. Adesea, în viață, am recurs la această stratagemă : să atribui activităților mele o necesitate față de care sfîrșeam prin a-i fi pradă sau a mă lăsa păcălită : așa am scăpat de urîtul ce mă cuprinsese la optsprezece ani, prin frenezie. Desigur, la Marsilia, n-aș fi reușit să-mi întretin această furie de colecționar dacă ea ar fi fost fructul unui consemn abstract : dar am spus ce bucurii îmi dăruia.

... Niciodată nu mă plictiseam : Marsilia era inepuizabilă. Mergeam de-a lungul digului bătut de apă și de vînt, priveam pescarii, în picioare între blocurile de piatră unde se spîrgeau talazurile și care căutau în fundul apelor pline de nisip nu știu ce hrană; mă rătăceam în tristețea docurilor; hoinăream în jurul porții Aix, în cartiere unde oameni oacheși vindeau și revindeau pantofi vechi și zdrențe. Dat fiind miturile mele, strada Bouterie mă încînta; priveam femeile fardate și, prin ușa întredeschisă, marile afișe colorate de deasupra paturilor de fier : era cu mult mai poetic decît mozaicurile Sphinxului. Pe vechile trepte și pe vechile ulițe, în piețele cu pește, prin forfota zgomotoasă din Vechiul-Port, o viață mereu nouă îmi umplea ochii și urechile.

Eram mulțumită de mine; duceam bine la capăt misiunea ce mi-o propusese acolo, la capătul scării monumentale : zi de zi, îmi construiam, fără sprijin, fericirea. Erau sfîrșituri de amiezi un pic melancolice, cînd, plecînd de la școală, îmi cumpăram ca să dejunez pateuri sau plăcinte cu brînză și cînd reveneam, în apusul soarelui, în camera mea unde nimic nu mă aștepta : dar descopeream un fel de dulceață în această nostalgie pe care n-o cunoscusem niciodată în larma Parisului. Recucerisem pacea corpului : această loială separație îl supunea unei încercări mai puțin dure decît un neîncetat du-te-vino între prezență și absență. Și apoi, am mai spus-o, totul rezistă : cînd era cuprins de iritare, suportam fără ciudă, pentru că încetam să mă disprețuiesc. Ba chiar, mă plăceam. Anul acela, derogam întrucîtva de la morala pe care o adoptasem împreună cu Sartre, și care respingea orice narcisism : îmi mobilam viața privind-mă trăind.

În românește de TEA PREDĂ

Plaja

Trei copii merg de-a lungul unui țărm. Ei înaintează, unul lângă altul, ținându-se de mână. Se vede ușor că sînt cam de aceeași înălțime, și fără îndoială și de aceeași vîrstă: vreo doisprezece ani. Cel din mijloc e, totuși, puțin mai mic decît ceilalți doi.

În afară de cei trei copii, toată această lungă plajă e pustie. E o fișie de nisip destul de lată, uniformă, presărată cu stînci singuratece ca niște găuri de apă, puțin aplecată între malul repede, care pare fără ieșire, și mare.

E o vreme foarte frumoasă. Soarele aprinde nisipul galben cu o lumină violentă, verticală. Pe cer nu e nici un nor. Și nu e, de asemenea, nici vînt. Apa e albastră, lină, fără o cîț de mică unduire venind din spre larg, cu toate că plaja se deschide pe marea largă, pînă în zare.

Dar la răstimpuri rînduite, un val neașteptat, mereu același, născut la cîțiva metri de țărm, se umflă deodată și se rostogolește numaidecît, mereu în aceeași parte. Nu ți se pare atunci că apa se avîntă, apoi se retrage; e, dimpotrivă, ca și cum toată această mișcare s-ar îndeplini pe loc. Coama apei face mai întîi o ușoară turtire, înspre mal, și talazul se trage puțin îndărăt, într-un foșnet de pietricele date de-a dura: apoi se sparge și se împrăstie lăptos pe prund, dar numai spre a-și recîștiga terenul pierdut. Abia dacă o viitură mai puternică vine, cînd și cînd să ude o clipă cîțiva decimetri mai mult.

Și totul rămîne iar încremenit, marea, plată și albastră, oprită fără greș la aceeași înălțime pe nisipul galben al plajei, în care merg unul lângă altul cei trei copii.

Sînt blonzi, aproape de aceeași culoare cu nisipul: cu pielea puțin mai închisă, cu părul puțin mai luminos. Sînt toți trei îmbrăcați la fel, pantaloni scurți și cămășuță, și unul și ceilalți din pînză groasă de un albastru ieșit la spălat. Merg unul lângă altul, ținându-se de mână, în linie dreaptă, paralel cu marea și paralel cu

faleza, aproape la egală distanță de amîndouă, puțin mai înspre apă totuși. Soarele, la zenit, nu lasă umbră la picioarele lor.

În fața lor, nisipul, cu totul și cu totul virgin, galben și lins de la stîncă și pînă la apă. Copiii înaintează în linie dreaptă, cu o iuțeală neschimbată, fără să facă o cît de mică buclă, liniștiți și ținîndu-se de mînă. În spatele lor, nisipul, abia jilav, e însemnat de trei rînduri de urme lăsate de picioarele lor goale, trei șiruri drepte de urme semene și întocmai depărtate, bine săpate și bine tipărite.

Copiii privesc drept înaintea lor. Ei nu aruncă nici o privire înspre malul înalt, la stînga lor, nici înspre mare, ale cărei valuri mici se sparg pe rînd, de cealaltă parte. Și nu se întorc, nici atît, spre a măsura în spatele lor distanța străbătută. Ei își urmează drumul cu pași deopotrivă de repezi.

În fața lor, un cîrd de păsări de mare se plimbă pe tîrm, drept la marginea valurilor. Ele înaintează paralel cu mersul copiilor, în aceeași latură cu aceștia, la vreo sută de metri depărtare. Dar, cum păsările merg mai încet, copiii se apropie de ele. Și în timp ce marea șterge una după alta urmele labelor înstelate, pașii copiilor rămîn scriși curat în nisipul abia jilav, în care trei rînduri de urme se alungesc mai departe.

Adîncimea acestor urme e mereu aceeași: vreo doi centimetri aproape. Ele nu sînt stricate nici de prăbușirea marginilor, nici de o prea mare afundare a călcîiului sau a virfului. Ele par tăiate cu priboiul într-un strat de la suprafață, mai afînat, al terenului.

Întreita lor linie se desfășoară astfel, tot mai departe, și pare în același timp că se subțiază, se încetinește, se topește într-o singură trăsătură, care desparte plaja în două fișii, pe toată lungimea sa, și care se sfîrșește într-o mărunță mișcare mecanică, acolo departe, făcută parcă pe loc: coborîrea și ridicarea perindată a șase picioare goale.

Totuși, pe măsură ce picioarele goale se depărtează, ele se apropie de păsări. Nu numai că ele cîștigă repede teren, dar distanța relativă care desparte cele două grupuri se micșorează încă și mai iute, comparată cu drumul străbătut pînă acum. Nu mai rămîn curînd decît cîțiva pași între ele. . .

Dar, cînd copiii par în sfîrșit să fi ajuns păsările, acestea bat deodată din aripi și își iau zborul, întîi una, apoi două, apoi zece. . . Și întreg cîrdul, alb și cenușiu, descrie o curbă deasupra mării spre a veni să se așeze din nou pe nisip și să înceapă să-l măsoare iar cu pașii lor, mereu în aceeași direcție, drept la marginea valurilor, a vreo sută de metri depărtare.

La această distanță, cutreierările apoi aproape că nu se simt, de n-ar fi decît printr-o năpraznică schimbare de culoare, la fiecare zece secunde, în clipa cînd spuma orbitoare scînteie în soare.

Fără să le pese de urmele pe care le taie bine în nisipul virgin, nici de micile valuri din dreapta lor, nici de păsările, cînd zburînd, cînd umblînd, care le premerg, cei trei copii bălai înaintează unul lîngă altul, cu pași deopotrivă și repezi, ținîndu-se de mînă.

Tus-treile lor fețe arse de soare, mai închise decât zulfii lor, se aseamănă. Înfațișarea e aceeași: gravă, gînditoare, absorbită poate. Trăsăturile le sînt, și ele aidoma, cu toate că, se vede bine, doi dintre copii sînt băieți și al treilea o fetiță. Pletele fetei sînt doar puțin mai lungi, puțin mai cîrlionțate, și miinile și picioarele abia mai gracile. Dar vestmîntul e cu totul la fel: pantaloni scurți și cămășuță, și unii și cealaltă din pînză groasă de un albastru ieșit la spălat.

Fata se află la marginea dreaptă, dinspre mare. La stînga ei, merge cel dintre băieți care e ușor mai mic. Celălalt băiat, cel mai aproape de faleză, e de aceeași înălțime cu fata.

În fața lor se întinde nisipul galben și neted, cît poți cuprinde cu ochii. În stînga lor se înalță peretele de piatră brună, aproape vertical, în care nu vezi nici o ieșire. La dreapta lor, încremenită și albastră pînă la orizont, suprafața plată a apei e mărginită de un tiv neașteptat, care se sparge numaidecît ca să se împrăștie într-o scînteietoare spumă albă.

Apoi, zece secunde mai tîrziu, unda care se umflă își sapă din nou aceeași turtire, înspre plajă, într-un foșnet de pietrișuri rostogolite.

Vălurelul se avîntă; spuma lăptoasă urcă din nou panta, recîștigînd cei cîțiva decimetri de teren pierdut. În timpul tăcerii ce urmează, foarte depărtate bătăi de clopot răsună în aerul liniștit.

« Clopotul », spune cel mai mic dintre băieți, cel care merge la mijloc.

Dar freamătul pietrișului pe care marea îl soarbe acoperă prea firavul vaier. Trebuie așteptată încheierea ciclului spre a prinde din nou cîteva zvonuri, strîmbate de depărtare.

« E clopotul dintîi », spune cel mai mare.

Vălurelul se rostogolește, în dreapta lor.

Cînd liniștea se așterne iar, ei nu mai aud nimic. Cei trei copii blonzi merg mereu în aceeași bătaie mărunță, ținîndu-se tustrei de mînă. În fața lor cîrdu de păsări care nu mai era decît la cîteva pași, cuprins de o neașteptată molipsire, bate din aripi și își ia zborul.

Ele descriu aceeași curbă deasupra apei, ca să vie să se așeze iar pe nisip și să pornească din nou să-l măsoare, mereu în aceeași direcție, drept la marginea valurilor, la vreo sută de metri depărtare.

« Poate nu e clopotul dintîi, spune iar cel mai mic, dacă nu l-am auzit pe celălalt înainte. . . »

« L-am fi auzit și pe acela », îi răspunde vecinul.

Dar, cu aceasta, ei nu și-au schimbat mersul; și aceleași urme, în spatele lor, răsar mai departe, pe rînd, sub cele șase picioare goale.

« Adineaori, nu eram atît de aproape », spune fata.

1 Spinii soarelui

2 Capri. Vedere de la Villa lui Tiberiu

3 Pe coasta amalfitană, Positano

4 Grădină la Napoli

La capătul unei clipe, cel mai mare dintre băieți, cel care e în partea dinspre faleză, spune :

« Mai avem încă mult ».

Și merg apoi în tăcere toți trei.

Ei tac așa pînă ce clopotul, mereu tot atît de puțin deslușit, răsună din nou în aerul liniștit. Cel mai mare dintre băieți spune atunci : « Clopotul ». Ceilalți nu răspund.

Păsările, pe care erau cît pe-aci să le ajungă, bat din aripi și zboară, una mai întîi, apoi două, apoi zece. . .

Apoi tot cîrdul e iarăși așezat pe nisip, înaintînd de-a lungul țărmului, cam la vreo sută de metri în fața copiilor.

Marea șterge ușor urmele înstelate ale labelor lor. Copiii, care merg mai aproape de faleză, unul lîngă altul, ținîndu-se de mînă, lasă, dimpotrivă, în spatele lor, urme adînci, a căror întreită linie se alungește paralel cu țărmurile, peste foarte lunga plajă.

La dreapta, dinspre apa încremenită și lină, se rostogolește, mereu în același loc, aceeași mică undă.

În românește de TAȘCU GHEORGHIU

Ischia

Am uitat de ce venisem aici, la Ischia. Se vorbea mult despre ea, deși puțini păreau s-o fi văzut în realitate — afară poate doar sub forma unei umbre azurii sfîșiate — zărită dincolo de valuri de pe înălțimea vecinei sale celebre, Capri. Unil ne sfătuiau să nu facem o călătorie la Ischia, și, după cît îmi amintesc, pentru motive mai curînd absurde: « Îți dai seama? Acolo e un vulcan în activitate! Ai auzit de avion? » În adevăr, un avion ce asigura cursa regulată între Cairo și Roma, se zdrobise de picul unui munte din Ischia; scăpaseră teferi trei pasageri, dar nimeni nu-i mai revăzuse vii, căci fuseseră uciși cu pietre de niște păstori aprigi care voiau să jefuiscă rămășițele avionului.

Iată de ce priveam cum se estompează fațada cretoasă a Neapolelui cu un simțămînt de curiozitate amestecat cu teamă. Era o zi obișnuită, puțin cam rece pentru sudul Italiei în luna martie, dar viaie și sprintară ca un smeu-jucărie, iar *Principessa* străbătea golful cu îndrăzneala unui delfin. Este un mic vas civilizat, avînd un bar minuscul care transportă o clientelă puțin cam « outrée, »¹ — pe de o parte cîțiva ocași în drum spre insula-închisoare Porcida, pe de altă parte mai mulți tineri pregătiți să devină călugări la mînăstirea din Ischia. Sînt desigur și pasageri mai puțini spectaculoși, localnici din insula Ischia care se duseseră după cumpărături la Neapole; ici, colo și cîte un străin, totuși foarte puțini, căci Capri deține monopolul turismului.

Insulele seamănă cu vase veșnic ancorate. A pune piciorul pe o insulă, e cum te-ai agăța de un debarcader: ești stăpînit de aceeași senzație foarte plăcută de a fi suspendat în vid; ai impresia că nimic dezagreabil sau vulgar nu ți se poate întîmpla: așa că în timp ce *Principessa* aluneca ușor în portul aidoma unui lighean — în Porto Ischia — și văzînd culorile pale, spălăcite, ale cheiului, totul părea la fel de intim și potolit ca bățile inimii noastre. În busculada de la debarcare, mi-a căzut ceasul și s-a spart — incident de un simbolism exagerat, prea evident: de la prima vedere era limpede că Ischia nu-în toanele ei în orele de afluență, dealtminteri ca toate insulele.

Probabil se poate spune că Porto este capitala Ischiei; oricum ar fi, e cel mai mai mare sat al insulei și chiar destul de elegant. Cei mai mulți din vizitatorii insulei nu-i dau niciodată ocol, căci găsești acolo mai multe hoteluri de lux, plaje excelente și, cocoțat în larg ca un șoim gigant, castelul Vittoria Colonna, din epoca Renașterii. Celelalte trei sate mai însemnate au un aspect mai sălbatic. Ele sînt:

¹. În franceză în original.

Lacco Ameno, Cassa Miciola, și, la cealaltă extremitate a insulei, Forio. La Forio aveam de gând să ne instalăm.

Am plecat într-o birjă, când soarele împinzit de stele răsărite de timpuriu, asfințea involburat verzei. Drumul trecea pe culme, foarte mult deasupra mării, unde bărci de pescari, luminate de torțe, se țirau ca niște păianjeni de apă strălucitori. Mici lilieci planau pe furiș în semiobscuritate; *buena séra, buena séra*, strigau voci înăbușite de-a lungul drumului și urcînd colina, turme de capre behăiau ca niște flaute ruginite; birja dădu ocol pieții unui sat — care n-avea electricitate și acolo în cafenele, flăcările pîlpîitoare ale luminărilor și ale lămpilor cu petrol încețoșau chipurile unei clientele exclusiv masculine. Doi copii ne urmăriră în noapte la ieșirea din sat. Se agățaseră de birjă, gîfîind din greu, tocmai cînd urcam o pantă abruptă, iar aproape de vîrf calul nostru exală un val de aburi cenușii în aerul rece. Vizitiul pocni din bici, calul zăvoi, copiii arătară cu degetul: priviți. Acolo, în depărtare se afla Forio într-o albeață lunară, marea spumegînd la picioarele lui, un dangăt slab de clopote ale vecerniei lunărînd ca un flîfîit de păsări. « Multo bella? » spuse vizitiul « Multo bella? » spuseră copiii.

... Cînd recitești un jurnal, te izbesc de obicei titlurile cele mai puțin ambițioase, observațiile accidentale, luate la întîmplare; revăzute, îți trasează o dîră în memorie. De pildă: « Astăzi Gioconda a lăsat în cameră benzi de hîrtie de diverse culori. E oare un cadou? Pentru că i-am oferit o sticlă de colonie? Vor fi excelente semne de carte. » Așa mi se trezesc amintiri. Mai întîi Gioconda. E o fată splendidă, deși frumoasă-i vine și bine dispusă; necăjită, ceea ce pare că se întîmplă prea adesea, seamănă cu un vas cu fulgi de ovăz răcit; aproape uîți opulența părului ei și blîndețea ochilor săi mediteraneeni. Numai Dumnezeu știe cît muncește; aici, *la pensione*, unde este în același timp servitoare și cameristă, se scoală odată cu zorile și uneori roboțește pînă la miezul nopții. La drept vorbind, e norocoasă că are această slujbă, căci problema unui serviciu este cea mai gravă din insulă. Cele mai multe fete de aici nu și-ar dori altceva decît să-i ia locul. În afară de faptul că nu există apă curentă (cu tot ceea ce implică), Gioconda ne oferă un remarcabil confort. Este cea mai plăcută *pensione*, din Forio, și, pe deasupra, foarte ieftină: avem două camere spațioase, mari podele de pămînt cu dale pătrate și geamlicuri înalte care dau spre mici balcoane de fier de unde se vede marea; hrana e bună, mai de grabă abundentă: cinci feluri și vin la dejun și cină; totul revine cam la o sută de dolari de fiecare pe lună. Gioconda nu vorbește engleza, cît despre italiana mea. . . În sfîrșit, mai bine să nu mai vorbim. Totuși, ne simțim ca ai casei. Datorită pantomimei și folosirii extravagante a unui dicționar bilingv, reușim să ne comunicăm un munte de lucruri — iată de ce prăjiturile noastre nu-s bune niciodată: zilele mohorâte, cînd n-avem nimic altceva de făcut, ne instalăm în bucătăria pensiunii, ca să experimentăm rețetele de prăjituri americane (« Toll House » ce vrea să spună?), dar aceste experiențe nu reușesc niciodată, căci sîntem atît de adînciți în răsfoirea dicționarului încît acordăm prea puțină atenție « executării ». Gioconda: « Anul trecut, în camera dumneavoastră, stătea un tip din Roma. Oare Roma, după cum spuneai, este atît de minunată? Zicea că ar trebui să mă duc să-l vizitez la Roma și că nu trebuie să mă tem de nimic, căci făcuse trei războaie: primul război mondial, al doilea și cel din Etiopia. Așa că puteți să ghiciți cam ce vîrstă avea. Nu, n-am văzut niciodată Roma. Am prietene care au fost acolo și mi-au trimis cărți poștale ilustrate. Cunoașteți pe femeia care lucrează la poștă? Credeți firește în deochi. Ei bine, ea se uita zbanghiu. Da, așa-i. Din pricina asta nu primesc nicodată o scrisoare din Argentina ».

Absența scrisorii din Argentina e cauza adevărată a nenorocirii Giocondei. Un iubit infidel? Habar n-am; refuză să pomenească despre el. Dar atîți tineri au

Ischia, «Castelul Spaniol»: peisajul unde s-a filmat bătălia de la Actium în filmul cu Elisabeth Taylor și Robert Burton

emigrat în America de Sud ca să caute acolo de lucru; aici sînt femei care au așteptat cinci ani ca soții lor să le scrie să se ducă la ei. În fiecare zi cînd intru cu poșta, Gioconda aleargă în întîmpinarea mea.

Să mă duc să văd ce a adus poștașul — iată o sarcină pe care mi-am impus-o. Pentru prima oară în cursul zilei, îi văd pe ceilalți americani care trăiesc aici: sînt patru pînă acum și ne întîlnim la cafeneaua Mariei din *piazza*. (Găsesc în jurnalul meu: « Știm cu toții că Maria diluează băuturile pe care ni le servește. Dar oare le îndoieste cu apă? Doamne, mă trec florii ») Așa cum e cafeneaua Mariei, cu soarele care te încălzește și perdelele de bambus ce tremură la adierea brizei, nu există loc mai potrivit pentru a aștepta poștașul. Maria este o femeie șubrezită aducînd a țigancă, avînd o mutră cinică, gata să ridice tot timpul din umeri: dacă dorești ceva, de la casă pînă la un pachet de țigări americane — ea poate să ți le procure; unii pretind că este femeia cea mai bogată din tot Forio. Nu sînt niciodată femei în cafeneaua ei; cred că nu le-ar îngădui. Cînd se apropie amiaza, tot satul se îndreaptă spre *piazza*: asemenea mierlelor, copii în pelerină și cu sandale de lemn se adună și cîntă pe ulițe, grupuri de bărbați fără servicii hoinăresc sub arbori rîzînd zgomotos, iar femeile pe care le întîlnesc apleacă ochii. Cînd sosește poștașul îmi dă scrisorile pentru *pensione*; pe urmă trebuie să cobor colina și s-o înfrunt pe Gioconda. Uneori mă privește ca și cum din greșeala mea nu-i sosește niciodată scrisoarea, ca și cum eu aș fi piaza rea. Într-o zi, m-a avertizat să nu mă întorc cu mîinile goale; atunci i-am cumpărat o sticlă de colonie.

... 5 iunie: « După amiază este un miez de noapte luminos ». Acum e cald de-a binelea, iar după-amiezele seamănă cu un miez de noapte luminos; obloanele sînt trase, somnul s-a năpustit pe străzi. La orele cinci, prăvăliile se vor deschide din nou, o mulțime de oameni se vor aduna în port pentru a primi vaporul *Principesa* și, mai tîrziu, toată lumea se va plimba pe *piazza* unde totdeauna se va găsi vreunul care va cînta din banjo, armonică sau gitară. Dar acum este ora sieștei și nu stăpînesc decît cerul de un azuriu uniform și cucurigul unui cocoloș. În sat se află și doi prostănaci, care sînt buni prieteni. Unul din ei are totdeauna un buchet de flori în mînă pe care îl împarte egal în două cînd își întîlnește prietenul. În după amiezele tăcute și fără umbră numai pe ei îi vezi pe ulițe. Mînă în mînă cu florile lor, se plimbă pe plajă și pe digul care înaintază mult în mare. Din balconul meu, îi văd acolo jos, printre năvoade și bărci, ce se bălăngăne ușor, craniul ras lucindu-le în lumina soarelui, iar ochii le sînt la fel de pali, ca aerul. Luminosul miez al nopții e făcut pentru ei: atunci insula le aparține.

Urmărisem primăvara. De patru luni de cînd sîntem aici, nopțile s-au încălzit, marea-i mai blîndă, verde în martie, a devenit albastră în iunie, iar viile pe aracii lor noduroși, altădată cenușii și goale, acum sînt împovărate și verzi, cu ciorchini grei. Fluturii au apărut și pe munți sînt puzderie de flori dulci pentru albine; în grădină, după o ploaie, putem auzi slab, da, e adevărat, ieșirea noilor muguri. Ne sculăm mai devreme, semn că vara e pe aproape și hoinărim mai tîrziu seara, ceea ce din nou e un semn bun. Dar e greu să te întorci acasă în aceste nopți; luna se apropie de noi, scînteiază pe apă cu o strălucire tulburătoare; și pe parapetul bisericii pescarilor ce înaintază în mare ca prora unei nave — tineri se duc și vin șoptind, pe urmă se îndreaptă spre *piazza*, apoi în vreun colț întunecos și tainic. Gioconda spune că este cea mai lungă primăvară pe care a cunoscut-o vreodată: cea mai lungă și cea mai fermecătoare.

În românește de ALEXANDRU BACIU

Umbra Vezuviului

Veneam de prin văile coastei amalfitane, pământul cucernicelor, miraculoaselor Madone, unde vânturile mării sînt capricioase, drumurile tăiate vertical în stîncă, casele suspendate pe marginea prăpastiilor și stîncile nemișcate ca în clipa unei uriașe surpări. În fiecare loc mai amenințător, Madona cu Pruncul își are firida sa; la fel ca și stîncile care se ridică pe țărniș sau stau izolate între valuri sau două cîte două, una mare și una mică, și cea mare o ocrotește pe cea mică de asalturile mării; uneori plantele care țîșnesc din fiecare interstițiu al stîncii fac pe vîrfurile unor astfel de simulacre naturale o coroană de ierburi și de flori sălbatice cu o simetrie minunată. Poporul numește aceste figuri de piatră Madona și Pruncul, și fiecare sat o are pe a lui fiindcă este o temă specifică a acelui foarte vestit drum. Coasta stîncilor formează și ea profiluri de ființe; de aceea muntele pare viu. Se deschid în munte, de-a lungul drumului, grote și caverne, bolți și firide, abside ca de catedrale, și tîmăcopul și exploziile au adus la lumina soarelui decorațiuni de stalactite. Pe stîncă și în plin soare crește părul-Maicii-Domnului și-i apără cu disperare verdele său și vinișoarele aurii ale frunzelor sale. Fiecare comisură a stîncii își are plantele ei rătăcitoare, de culoare azurie cum sînt plantele de piatră; mai încolo măslinul are aceeași culoare. E ca și cum ar fi hrănite de sărătură. Oamenii din aceste locuri, de la Positano la Maiori, locuiesc în sate foarte nobile, cu vechi arhitectură amalfitană, cu cupole, mici porticuri, grădini suspendate pe înalturi. Casele sînt spațioase și înconjurate de grădini de legume și grădini în terase, despărțite una de cealaltă cu un sentiment de independență și de singurătate, încît te întrebi de la ce neam de oameni vor fi venit. Vezi adesea oameni săraci ieșind din mici palate Settecento, cu grădina bogată, decorație de stuc la ferestre și chiar cu cele

două camere de deasupra părașinite. Îți închipui că oameni din popor, rămași în sat după plecarea unui neam de stăpîni, le-au ocupat casele. Și chiar așa e.

Erau orașe înfloritoare și prospere pe timpul navigației cu pînze, făceau comerț cu Genova căreia îi furnizau lemn și oameni, au cunoscut negoțurile Mediteranei apusene împreună cu marea, prietena lor. Drumul către Amalfi și Sorrento nu era încă deschis, drumul cel mai ușor era marea. Pentru a străbate trecătoarea din Monte Sant'Angelo, care le desparte de versantul de la Castellamare, am luat un scaun și patru hamali pentru trei ore de drum. Aici stăteau mari seniori, care prin negoț adoptau moda și eleganța văzute în țările bogate. Velierele se întorceau la Positano încărcate de mobilele cumpărate la Genova. În stilul specific ținutului, rămas mai neatins decît la Amalfi, ei și-au făcut palate și vile, capodopere de arhitectură populară care ar fi oportun să fie apărute cu legi la fel ca acelea care apără peisajul și monumentele ilustre. Ele sînt noblețea poporului. Pînă acum cîtiva ani, și pînă la sosirea vreunui anticar isteț, aceste sate erau pline de frumoase mobile Settecento, și azi chiar se întîmplă să mai vezi, printr-o ușă, deschisă într-o străduță, printre atîtea lucruri de rînd, o mobilă ilustră, o desfătare din Settecento pe care stăpîna casei te invită s-o privești, spunînd cu mîndrie că e o mobilă de familie.

Settecento trebuie să fi fost perioada celor mai mari bogății ale acestui ținut. Tema acelei arhitecturi, dar complicată cu aceea originală a locului, e mereu settecentescă. A venit navigația cu aburi, armatorii și-au părăsit vilele și falezile, marea a devenit pustie, cîteva cartiere părăsite s-au prăbușit și mai arată și azi încă anumite modele de șeminee, de terase pe acoperiș, de balconașe, chiar de bucătării, de un gust inimitabil, traducerea atîtor lucruri bogate și deosebite într-un anumit stil al locului care reamintea, fantasticînd, lucrurile văzute. Oamenii, unii s-au apucat de pescuit, alții au emigrat în America, unde și-au continuat cealaltă înclinație firească lor — grădinile și livezile. Pentru că sînt arhitecți și agricultori înnăscuți.

Pămîntul, smuls palmă cu palmă muntelui și stîncii, e bun; în iulie și august se văd portocalele agățate în arbori, lămiile cresc în tot anul, trandafirii înfloresc fără anotimpuri, la primele ploii din septembrie se seamănă verdețurile care în altă parte se sădesc primăvara, și e al doilea semănat al anului. Se poate spune că pămîntul se transportă în batistă, și acolo unde stîncă face jgheab, se înconjoară cu o grămadă de pietre, împotriva intemperțiilor. Acestea sînt, înșirate pe muntele prăpăstios, grădinile lor de zarzavat și livezile lor de măsline vestite. Duc sus, cînd nu pot altfel, nisipul mării. Sînt oameni deosebiți de toți ceilalți din regiune, sînt taciturni și practici; femeile sînt și ele harnice, sînt bărbătoase și printre ele n-auzi niciodată vorbindu-se despre acele drame sentimentale care izbucnesc ades în climatele moi. Sînt arhitecți înnăscuți, am spus, și casele și le fac cu logică, cu o înțeleaptă exploatare a terenului, cu un astfel de simț de constructori încît funcționalismul modern are în ei premergători. E o veche breaslă naturală pe care nimeni nu s-a gîndit încă să o reconstituie înainte ca modelele bastarde ale arhitecturii comune să pătrundă pînă acolo. Casa lor are grădină de zarzavat, curtea, în fața porticului,

pe portic terasa. La parter sînt camerele de zi, deasupra, la nivelul terasei, cele de locuit. Acoperișurile sînt cu cupole simple, și de sus se deschide o panoramă de băi romane sau turcești, ceea ce poate e același lucru. Grădinii de zarzavat, arborelui, curții și terasei li se sacrifică spațiul cu care ar putea altfel să-și mărească locuința; își colorează adesea casa în două culori și într-un foarte frumos alb în care, lumina puternică a ținutului pare o baie de viață, se revarsă seninul de neuitat al Sudului. Am văzut anumite mori de-ale lor, compuse din cilindri și cuburi de zidărie suprapuse care amintesc nudele forme ale modernei arhitecturi monumentale. Mi se pare sigur că obiceiul împămîntenit în unele orașe din Europa nordică, de a vopsi palatele în două culori, s-a născut în aceste ținuturi pe care nordicii le cunosc de minune.

Soarele dispare în aceste văi înainte de ora obișnuită și la cinci valse e cufundată în umbra egală și totuși atît de clară care vara ține două sau trei ore, și are amurgul lung care se vede în Europa de nord. Dar e deajuns să treci pasul de la Sorrento pentru a te afla într-o natură diferită, și aceea anume cunoscută sub numele de napolitană. Am spus că pe acest țărm nu există gradații de lumină; treci de la soarele strălucitor, la fosforescența crepusculului de trei ore, ceea ce influențează și asupra sentimentelor. Soarele e atît de fierbinte încît îi dă celui care nu s-a obișnuit cu el stranii și totuși plăcute tulburări, așa cum se aude povestindu-se despre ținuturile fabuloase de mai la sud. E o lumină imensă care se ia la luptă cu organismele, le răscolește, le reînnoiește, și omul se simte scînteia imensului univers. Dar după ce ai trecut șoseaua de la Sorrento, spre vîrfurile Campanellei, e ca și cum acea lumină orbitoare l-ar întinde la pămînt, și vin către voi umbrele vii, clarul și obscurul, și se văd iar aburii care învăluie lucrurile. Trandafirul și griul își recapătă domnia, aceste culori cu totul napolitane, orice ar crede pictorii. Aici grădinile de zarzavat se întind fericite în toată splendoarea lor naturală. Pinul napolitan, frunzișul portocalului, natura viței de vie din acest ținut, cine le-a văzut odată le deosebește dintr-o mie. Vița e înaltă și formează bulevarde de umbră; portocalul are frunzișul zbîrlit și aprins, spre deosebire de portocalul greu și rotund din Sicilia; pinul gracil are ceva din floarea de agavă.

La Sorrento vitalitatea poporului, fericit de grădinile lui, de aerul lui, de lumina lui, te readuce la ceva nemuritor, extatic. La Sorrento fetele îmbrățișate vorbesc rîzînd și se sărută, după obiceiul fetelor din Napoli, atît de facile în a se abandona între ele și a se săruta în public, în felul de a-și spune ceva la ureche. Plămada lor e cu totul alta, și ochii, buzele, culoarea, sînt semne care se recunosc. Pe parapete copilele cu ochii mari și carnația caldă par să cunoască fericirea tainică a lumii naturale; viața se revarsă în jur fără oboseală aparentă, cu cărucioarele de legume și vin, în trapul ușor al asinului mic. Vii și livezi de citrice formează o pădure densă cu verdele luminos al portocalilor. Și florile frapante, bizare, populare, trandafirii și violete, sînt vii acolo. La ferestre femeile, în umbra grădinilor, băieți și copile, ca și în intimitatea unor camere splendide. Cu siguranță că Tasso avea sentimentul

grădinilor sale de zarzavat și al grădinilor sale de flori, care luminează atât de suav poemul său, dintr-o reminiscență a acestor locuri ale sale, și toată poezia sa pastorală, capriciosă în pragul Barocului, și cîntecele sale agreste, instrumentele rustice care se aud în grădinile lui, care au un timbru miraculos lipsit de orice convenționalitate, au izvorît de aici. Și chiar moliciunile și plăcerile grădinilor sale vrăjite aparțin acestui oțiu. Și porumbițele care zboară în liricile sale, florile care se deschid la începutul madrigalelor sale, seamănă cu acestea, și cu aceste porumbițe care se văd albe de tot, zburînd deodată ca înălțate de o furtună neașteptată.

Drumurile din satele înșirate de-a lungul țărmului de la Sorrento se deschid cu acest Settecento al lor devenit popular, Settecento care a înflorit aici și amintește de prosperele afaceri și îndestularea unui secol elegant și întreprinzător. Și aceasta este a doua zonă. A treia este aceea de la poalele Vezuviului, de la Pompei la Napoli. Casa devine scundă și retezată, cu o scară externă, lungă, care aproape o ancorează de pămînt. Pămîntul e de aur și te oprește în drum ca un șuvoi încheagat; își amintește de erupții. Se poate spune, observînd case ca acestea, ca și ramificația scării, că sînt traducerea arhitectonică a vulcanului care le domină. Natura are o armonie atât de mare încît poți descoperi în ea o temă egală și universală. Satele sînt luminoase ca pietrele din albia unui torent uscat. Și toată această multime de verdețuri, de flori, de fîntîni, de asini legați în jurul fîntînilor, și grădinile de legume dispuse ca într-o geometrie, și Vezuviul amenințător de culoare trandafirie, care pare o machetă, ale cărei dimensiuni reale aproape scapă, poți să juri că ochi de mil de ani și chiar ochii lui Vergilius și ai lui Horațius le-au văzut din totdeauna la fel, ca și gesturile agricultorilor, părul lor și vestmintele lor rustice. E în ele o fragilitate de exhumație, o gracilitate de peisaj antic cu totul opusă ideii pe care ne-o facem de obicei despre extravaganța pămîntului napolitan. Cei care trăiesc la poalele Vezuviului nu cred în Vezuviu. Nici măcar nu-i spun Vezuviu; îi spun Muntele. Nu cred în el, sau nu se gîndesc la el, așa cum omul nu se gîndește la moarte. Și numai napolitanii își pun doar problemele imediate ale vieții, și una cîte una, problema zilei, problema orei, și nu alta. Să nu te gîndești, să nu-ți faci griji. Această antică, e înțelept, e de cînd lumea. Jumătate din oamenii de azi își strică nervii și-și pierd prea repede viața pentru a se gîndi la lucruri care li se vor întîmpla, și care, atunci cînd se vor întîmpla, se vor înfățișa sub un aspect deosebit de cel închipuit. Și va fi prea tîrziu pentru a înțelege că nu merita osteneala. Ultima Capitală a acestei înțelepciuni e Napoli. Nu e vorba de indiferență, și nici de a nu vrea să vezi. Asta se cheamă a ține larg deschisă poarta neprevăzutului, a capriciilor sortii, și a echilibrului firesc al lumii după care totul se aranjează. Și se aranjează, pentru că omul se gîndește să aranjeze. Dar între timp nu a grăbit, cu gîndul său și cu închipuirea sa, nici cu a mia parte fatalitatea sau catastrofa. « Fă ceea ce faci » era un dicton roman care conținea aceeași explicită interdicție ca și cel napolitan « nu-ți face griji ». A spera pînă la sfîrșit, înseamnă, în definitiv, a vrea pînă la sfîrșit: sub aparentul dezinteres e o manifestare de voință. O înțelepciune primitivă

și o prejudecată rămasă în popor, consideră că vorbele evocă adesea faptele și fanțas mele.

Dar dacă s-ar întâmpla? Dacă muntele s-ar deslănțui? Lava înaintează foarte încet. Oamenii o privesc înaintînd. Nici acum ultimul cuvînt nu e spus și nu va fi spus niciodată. O privesc; terenul oferă infinite combinații masei monstruoase, ca numerele de loto; s-a văzut uneori despărțindu-se curentul incandescent în fața unei vii. Tot ceea ce n-ai rostit de-a lungul timpului, n-ai gîndit, se înfiripă în minte, așa cum în omul care luptă își face drum conștiința primitivă a apărării și a jignirii. Dacă trebuie să își lase casa, bărbatul, cu mobilele și copiii în căruță, nu crede pînă în ultima clipă că trebuie neapărat să plece; face atîția pași cîți îi permite lava; dacă lava se oprește, se oprește și el. Pînă la urmă nu crede, nu vrea să creadă. El și-a plantat grădinile de zarzavat, viile, livezile, grădinile, casele. Totul în jur e creat cu elementele Vezuviului; și parapetele și zidurile, și cupolele caselor sprijinite și unite ca pereții unui ulcior. Într-o zi, o ploaie de lapili negri a îngrășat via, și vița grațioasă a devenit robustă și mai abundentă. Într-o natură aridă ca aceasta, multe specii de vii, din cele peste o sută de specii care înfloresc pe stîncile de bazalt acoperite de un strat de cenușe de cîteva palme, atît cît ajunge pentru a face roditor un cîmp, au ieșit la iveală din semințe rătăcitoare. Vinul e de culoare violet și rubinie. Și apoi piersicii, migdalii, portocalii; legumele și verdețurile; mazărea înaltă abea de două palme; verzele pipernicite verzi-albastre, pe cenușa gri și moale care mai păstrează urma strălucitoare a hîrlețului și a sapei.

Acolo unde cenușa e abea dată la o parte, e de culoare vie și aproape umedă. Primăvara e suspendată în aer, în tremurul trandafirui al piersicilor. Jos e acest gri de care am vorbit, iar pe gri trunchiurile cojite și zugrăvite cu alb ale arborilor. Și arborii capătă pe pămîntul inundat de lumină cadente de oameni, și albul amintește veșmintele, și, îndoite de vînt, trunchiurile par oameni, cu aceste voaluri trandafirii deasupra, în care mireasma primelor frunze verzi e ca revărsarea bogată a pletelor unui bătrîn personaj de basm. Într-un patio între zidurile de un alb de lapte unde gura neagră a cuptorului stă la o parte, florile devin enorme și oalele de lut caraghioase de pe coloanele de var retezate, care reprezintă chipuri omenești, țin încă prizoniere vechile spirite ale păgînismului. Privește cumințenia brazdelor, ordinea grădinilor de legume, rogojinile care acoperă frunzișul des al portocalilor încărcăți. Într-o țară cu înfățișări și fapte antice ca Italia, această fișie de pămînt cu gustul ei de cenușe, nu păstrează antichitatea în nicio piatră, ci în ordinea cîmpului. E aceeași ordine a stucurilor cu scene de viață agrestă din muzeul Termelor de la Roma, a frescelor de la Pompei, a dorurilor cîmpenești ale lui Vergilius și Horatius. Imemorabil, acest pămînt continu desființat și reînviat, reproduce ordinea aceea. O antichitate vie, perenă și prosperă, o antichitate de fiecare clipă. În curțile adînci și umbroase, în patiouri, pe coridoare, stau femei și copii, cățelul ghemuit, un cocoș negru pe un scaun, mica plantă binevoitoare a virnanțului.

« Țștia trebuie să fie oameni cu totul deosebiți de toți ceilalți ».

«Sînt, într-adevăr. În unele din aceste ținuturi au desființat postul de jandarmi. Nu s-a auzit niciodată vorbindu-se de o crimă sau de un furt».

Din curțile și din patiourile lor, ne privesc uimiți, pe noi cei care privim acea antică sămînță de oameni. De obicei, străinii nu privesc oamenii. Văd Italia ca și cum ar fi căzut din cer. Cînd își vor da seama că oamenii au construit-o?

Vai, oamenii. I-am întîlnit pînă sub craterul Vezuviului. Cîntau la gitară.

Ieșiți din umbra binevoitoare a curților albe și a privirilor de tot felul ale atîtor ochi albi și negri, lăsasem ultimele case înfipte la marginea labei, cu forma lor de cub ca o afirmare simplă și constructivă în fața naturii rotunde a muntelui, a infomului labei care apasă din toate părțile într-o mare înghețată; părea uneori că pe valul acela zarurile albe ale caselor se clătinau ca velele pe mare. Mai sus o pădure de pini, cu adîncile ei ascunzișuri. Dar mai departe, după cîteva grădinițe în care vegetația devine pitică, ca într-un regat al copilăriei, începe deșertul sonor de piatră aridă; cenușa în palmă, e grea: are culoarea unui jar care ascunde un foc încă nestins. Urcînd, masa de cenușe apasă din toate părțile; poteca deschisă ieri, redeschisă azi, susținută de molozul de pietre, e moale. Lumea locuită e departe, se întrevăd casele albe, clopotnițele trandafirii; asemenea unor pete de cerneală, urmele vechilor erupții se întind în cîmpie; deasupra lor au crescut din nou grădinile de legume și casele. Parcă întrevezi în aceste pete ceea ce se găsește în adîncul pămîntului, în același fel în care, privind o mare de sus, zărești stîncile întunecoase și bancurile de nisip luminoase. Într-una din aceste pete e Pompei. Dar nu e chiar deșertul. Muntele emană o căldură tandră de animal, de om. Vezi un smoc de ierburi uscate și te întrebi în care anotimp oare au înverzit. Se cascadează sub ochi valea infernală, de culoarea pucioasei, de mușgai, de crustă. Cu o fantezie secătuită și dezordonată, deșertul de lavă imită imaginile în care se întîlnesc elemente haotice și lubrice: zdrențe și rufe murdare, funii încolăcite, goliciuni decapitate și mutilate, cu realismul măcelurilor. E o materie surdă care capătă o formă numai pentru că e materie, numai pentru că ochii omului caută în ea o formă. La urmă îți vine în minte imaginea celui cerc dantesc în care se află cei «doi cufundați în excremente». Aici e la fel.

În clipa aceasta, între cenușa trandafirie și infernalele excremente, apărură cei doi cîntăreți la gitară. Cîntau «Ohi Marì» și se acompaniau; sus în vîrf, strîngînd la piept forma exactă a ghitarelor, oameni, ca și cum i-ar fi pus acolo într-un, cînt vrăjit al său, Ariosto. Nu te gîndeai că sînt cîntăreți ambulanți, ci personaje, apariții aventuroase; ca și puțin mai departe, bălățul care vindea portocale abea culesese din arbore, și nu mai vorbesc de frumusețea acelei forme și de culoarea aceea a fructului de pe meleagurile acelea informe și printre culorile acelea de chimicale. Vezuviul și ghitara, Vezuviul și portocalele de aur. Dar nu e așa toată viața? Pînă cînd gigantul nu se scutură. Și cîntecul acela, cîntat de atîtea ori pe o mare de argint, sub ochii Vezuviului îndepărtat și benign ca un totem, dus acolo, în realitate, de marea detașare dintre viață și moarte, dintre iluziile omului și nimicul.

Vezuviul în aceste zile e activ. Aproape de marginea craterului, în apropierea coloanei de fum galben și trandafiriu, discutăm despre zgomotul pe care-l făcea. Ca o ușă care se închide cu violență stîrnind ecouri profunde și bubuituri într-o casă goală și spațioasă. Nu, e un zgomot mai elementar. De val uriaș care se năpustește pe o plajă făcînd să răsunе stînci și caverne. Ca și cum ar fi gata să se sufoce, vulcanul vomită zdrențe incandescente de lavă, care se așezară și se stinseră în verdele mineral al conului eruptiv, un verde care părea mirajul unei păduri foarte tinere. În jurul acelei convulsii, fumarolele subțiri și albe tămîiau țăriile. În deșertul de lavă mucegăit de steril alb, violet, galben, într-o natură cu totul minerală, în acea solitudine disperată în care muntele părea că suferă fără tihnă și leac toate durerile pămîntului, etern condamnat la durerile nașterii, în timp ce oameni mărunți, în zarea celui alt versant, se profilau pe cer cu aerul absorbit al spectatorilor, se ridică bățînd din aripi o creatură din acele locuri, o ființă vie și sihastră: o bufniță.

În românește de ȘTEFAN DELUREANU

Et in Arcadia ego

Cînd vine cineva la Atena pentru prima dată, aleargă imediat pe Acropole. La Acropole te întorci și te reîntorci. Și tot înspre Acropole arunci ultimele priviri de la fereastra hotelului, în timp ce stringîndu-ți lucrurile în valize, te gîndești că mîine nu vei mai fi aici.

De-ar fi vorba de un fel de sugestie colectivă, de un loc comun al retoricii entuziaște, și încă ar merita osteneala să-i cercetăm conținutul, mecanismul, puterile. Dar în impresiile despre Acropole nu e loc pentru nici o emfază de duzină. Trimiterile istorice au un rol foarte redus. Și nu e nici o urmă a acelei reverențe obscure, a acelei spaime mistice de care ne simțim pătrunși la Delfi, la Olympia, la Micene. Impresiile despre Acropole converg asupra Partenonului. Și poate, despre Partenon nu izbutim să spunem mult mai mult decît atunci cînd s-a spus că e inefabil ca un pahar cu apă, simplu ca tatăl nostru.

În toate epocile, învățați, tehnicieni, exegeți s-au ostenit să cerceteze cu atenție această luminoasă și înspăimîntătoare simplitate. Unși cu toate mirurile științei, urcau colina sacră și scotoceau prin ruine, cu sufletul de vechi umaniști concentrat doar în baston.

Generație după generație și-a înfipt printre pietrele acelea jaloanele ei, nivelele ei cu bulă de aer, goniometrele ei. A întins panglici milimetrice. A reluat și a verificat măsurile și proporțiile întregului și ale părților.

În galburile coloanelor, în variația intercolonamentului, în imperceptibilele concavități ale bazelor, au fost dibuite, scandate cele mai subtile arpegii ale acestui mare contrapunct de marmură. Una cîte una au fost examinate modulele decorative prin care masa arhitecturală trece în sculptură, misterios, așa cum un trunchi de arbore se transformă în frunziș, ca și triglifele, metopele, care te fac să te gîndești la spectre de statui încremenite încă în stîncă, și care abea schițează descătușarea cu o tentativă de gest și o lîcărire în privire.

În scurgerea orelor poezii se încîntau privind infinitele oscilații în culoarea acestel marmure. Zăpada de pe munți, aurul cîmpurilor, apele mării, nu păreau atît de sensibile la cel mai mic freamăt al luminii. Ascunzîndu-și capetele sub zdrențele negre,

avea de exprimat lucruri atât de îndepărtate, atât de sfîșietor de îndepărtate de acestea.

În ce-i privește pe proprii maeștri, Partenonul confirmă faptul că dacă orașul, ordinea socială se dezvoltă și-l sprijină pe marele artist, acesta le restituie înmulțit în vecie puținul pe care l-a primit în scurta viață. Imaginea acelei ordine, a acelei civilizații, pe care el ne-o încredințează în opera sa, lasă urme de neșters în timp. Erudiții, moralisții, amatorii de scandal își vor putea face mendrele apoi. Și vom afla că Partenonul a fost desăvîrșit cu mare greutate. Că Atena nu înțelegea să voteze cheltuielile. Vom afla de Fidias cel persecutat și închis. Dar lumii puțin îi pasă de palavre și documente. Lumea se uită la fapte. Și faptul, aici, e Partenonul. Lumea judecă cel mult așa, : « Vezi grecii aceia ce izbuteau să facă, cu toate că și atunci se amestecau o mulțime de proști și de pungași ! »

Acesta a fost imensul serviciu pe care l-au făcut civilizației grecești Fidias, Ictinos și ceilalți care au lucrat la Partenon. Au consacrat-o într-o prezență supremă și de netăgăduit; i-au dat fizionomia pe care ea trebuia să o păstreze în veci. Fără Partenon ar fi ca și cum ne-am închipui Roma papală fără absida lui Michelangelo și porticul de la San Pietro; lipsită de cele mai formidabile bastioane ale ei.

Celelalte monumente de pe Acropole și din Atena nu se pot asemui în nici un fel cu Partenonul. Nici Propileele, foarte admirate de cei vechi, dar despre care e greu să ne facem acum o idee valabilă. Nici Erecteionul, elegant în amănunte; dar, de o grație cam obosită, în comparație cu Partenonul. Nici Teatrul lui Dionisos, imitat în epocile următoare și încărcat de decorațiuni baroce. Nici Theseionul, contemporan cu Partenonul, foarte bine păstrat, viu, cu marmura sa roșcată în peisaj; dar prozaic, fără muzică, dur. Și în ce privește Olimpionul, Turnul Vînturilor, Biblioteca lui Hadrian, Odeonul lui Herod Atticul : fără să ne gîndim la Roma, pe care nu trebuie s-o deranjăm pentru asta, în nenumăratele locuri în care ea și-a afirmat nobila ei stăpînire, există monumente la fel ca ele și chiar mai multe. Dar Partenonul e altceva decît fiecare din aceste lucruri și decît toate la un loc; așa cum spiritul elenic, în expresia lui cea mai deplină și mai intensă, e altceva decît spiritul civilizațiilor care au concurat să-l formeze, sau au extras din el impulsuri vitale și le-au transformat.

În românește de ȘTEFAN DELUREANU

avea de exprimat lucruri atât de îndepărtate, atât de sfîșietor de îndepărtate de acestea.

În ce-i privește pe proprii maeștri, Partenonul confirmă faptul că dacă orașul, ordinea socială se dezvoltă și-l sprijină pe marele artist, acesta le restituie înmulțit în vecie puținul pe care l-a primit în scurta viață. Imaginea acelei ordine, a acelei civilizații, pe care el ne-o încredințează în opera sa, lasă urme de neșters în timp. Erudiții, moralisții, amatorii de scandal își vor putea face mendrele apoi. Și vom afla că Partenonul a fost desăvîrșit cu mare greutate. Că Atena nu înțelegea să voteze cheltuielile. Vom afla de Fidias cel persecutat și închis. Dar lumii puțin îi pasă de palavre și documente. Lumea se uită la fapte. Și faptul, aici, e Partenonul. Lumea judecă cel mult așa, : « Vezi grecii aceia ce izbuteau să facă, cu toate că și atunci se amestecau o mulțime de proști și de pungași ! »

Acesta a fost imensul serviciu pe care l-au făcut civilizației grecești Fidias, Ictinos și ceilalți care au lucrat la Partenon. Au consacrat-o într-o prezență supremă și de netăgăduit; i-au dat fizionomia pe care ea trebuia să o păstreze în veci. Fără Partenon ar fi ca și cum ne-am închipui Roma papală fără absida lui Michelangelo și porticul de la San Pietro; lipsită de cele mai formidabile bastioane ale ei.

Celelalte monumente de pe Acropole și din Atena nu se pot asemui în nici un fel cu Partenonul. Nici Propileele, foarte admirate de cei vechi, dar despre care e greu să ne facem acum o idee valabilă. Nici Erecteionul, elegant în amănunte; dar, de o grație cam obosită, în comparație cu Partenonul. Nici Teatrul lui Dionisos, imitat în epocile următoare și încărcat de decorațiuni baroce. Nici Theseionul, contemporan cu Partenonul, foarte bine păstrat, viu, cu marmura sa roșcată în peisaj; dar prozaic, fără muzică, dur. Și în ce privește Olimpionul, Turnul Vînturilor, Biblioteca lui Hadrian, Odeonul lui Herod Atticul : fără să ne gîndim la Roma, pe care nu trebuie s-o deranjăm pentru asta, în nenumăratele locuri în care ea și-a afirmat nobila ei stăpînire, există monumente la fel ca ele și chiar mai multe. Dar Partenonul e altceva decît fiecare din aceste lucruri și decît toate la un loc; așa cum spiritul elenic, în expresia lui cea mai deplină și mai intensă, e altceva decît spiritul civilizațiilor care au concurat să-l formeze, sau au extras din el impulsuri vitale și le-au transformat.

În românește de ȘTEFAN DELUREANU

Caiet egiptean

Alexandria 19 iulie 1951

Pe marea internă

Plec în Egipt ! M-am născut acolo, într-o noapte furtunoasă, mi s-a spus. Cred că vremea, pentru mine, n-o să aibă niciodată chef să se facă mai bună.

Am trăit în Egipt primii douăzeci de ani și ei au devenit pentru mine, în mai mult de douăzeci de ani, departe, ca un balon de săpun, un norișor irizat cu frumusețea lăuntrică a unor locuri și oameni în reținuta dizolvare a unui joc. Caritate finală a memoriei ! . . .

Călătoresc cu *Esperia*, un bastiment de lux care, împreună cu *Ausonia* al aceleiași Companii, lansat puțin mai târziu, a reluat, pe aceste linii ale « Mărilor Interne », tradițiile strălucirii marinei comerciale italiene . . .

Arhitectura lui e de o rară eleganță de fiecare dată când necesitatea comandă stilul . . . E o arhitectură, care, rămânând navală, te face să te gîndești și la unul din acele obiecte imposibile — la un veller într-o sticlă — care, în porturi, trăiesc în rafturi, printre pinzele de pânjen și lichioruri, în timp ce, în cîntecul ultimel Venere care te calcă pe bătătură, Ottocento în fustiță cu solzi moare pe genunchii unui marinar.

E o arhitectură avidă de imagini, filca nebună a memoriilor aride. E izvor de delictate pure, al acelei libertăți pe care ne-o luăm față de ființele inafabile din vis . . .

Noaptea e foarte senină. Cer limpede în imaginile ei. Văd bine cum cerul nocturn, cum noaptea și nu ziua, noaptea înstelată l-a învățat pe om drumurile omenirii. O, cerule, călăuză algebrică a neliniștili, a tilharilor, și a apostolilor, a profeților și a magilor, în ce hal ai adus pămîntul ! Acum, pentru om, el e mai puțin decît un ghem.

Ce închisă e marea în noaptea asta. Nu se vede nici un peștișor cît de mic, nici măcar țîșnirea unei cozi. Și aici jos, sînt milioane. Răbdare ! Oamenii inventează o lentilă și data viitoare te va delecta, sub această pojghiță pustie, spectacolul plin al abisurilor. Ah ! omule, etern copil ! Vel vedea cum e alcătuită înăuntru încă o jucărie, vel rupe încă o vrajă. Ciudat animal e omul. Caută singurătatea și fuge de ea.

Printr-un efect poate al nopții, perpendiculară pe bastiment, o linie împarte acum apa în două zone, de o parte întunecoasă și grea ca fierul topit, de cealaltă, ca o coajă de mică gri-verzule.

E zluă. Se ghicește Alexandria, joasă, intrată parcă în mare. Barmanul îmi face o confidență:

« Egiptul e deasupra »

Debarcăm.

Dacă vreun port dă impresia echerului și a firului cu plumb, și a mării restrînse la un bazin, el este cu siguranță. O impresie de oțel apoi și de antracit. Templul unui zeu inuman pe care, foarte umane, se joacă pulberea și sarea vîntului și umbrele soarelui . . .

Ce dezordonat e orașul acesta ! Toate aceste graiuri care se interferează; aceste firme italiene, franceze, arabe, grecești, armene, deasupra prăvăliilor; arhitectura și gustul ! Ce Merlîn Cocal s-a jucat inventîndu-le ? Nu știu ce resentiment mă invadează, să-mi iubesc acest oraș natal !

Alexandria, 11 iulie 1931

O mare aventură

Parfum de alge.

Am un vis pentru că am simțit parfumul algelor mării acestela. Un parfum unic pe lume. Prospețimea lui înțepătoare e enormă alci, ca și sîla care se leagă de el. *Alexandru cel mare.*

« Pentru ce oamenii aceia sapă ca furnicile sub moscheea aceea, și mormintele acelea de hagli și pașale, toate galeriile acelea ? »

« Se caută semă unde Alexandru cel Mare a avut mormîntul și onoruri ca un zeu ».

Poate nu se va întoarce la lumină, în sicriul său de cristal, trupul îmbălsămat al aventurosului monarh, dar acest oraș pe care el l-a înălțat pe nisip a fost, timp de nouă secole, cazanul în care s-au mistuit și s-au topit visele Occidentului și Orientului. A-l scoate la lumină e semn că merită orice venerație pe veci.

Alexandru, plin de o grație severă în avîntul calului, cum îl vezi în figurile antice, a săvîrșit de la douăzeci pînă la treizeci și trei de ani în rapida sa viață, mînnul, și totdeauna l-am admirat ca pe modelul tîneretilor.

Născut pe vremea cînd se răspîndea ideea că a fi grec nu depindea de sînge, ci de educație; cînd circula zvonul că demn de a se numi grec era acela care simțindu-se astfel se dovedea om adevărat, punînd demnitatea sa în plenitudinea umană; născut pe cînd răsărea Elenismul, cea mișcare de lăd care-l făcea pe grec să nu-și mai simtă municipală ci universală menirea sa — elevul lui Aristoteles era după obiceiul celor vechi și rodul unui pămînt.

Filip, tatăl său, al cărui moștenitor deveni la douăzeci de ani, datoră organizării rurale a Macedoniei, al cărei rege era, cea lucidă energie care l-a impus la conducerea în război a celorlalte state grecești, stăpînindu-le acum de discordii civile. Olimpia, mama sa, era de sînge fierbinte: purta drept colier un șarpe viu. Era natural că Alexandru nu putea concepe ideea Elenismului, care totuși îl însușea, decît prin intermediul unei fantazii homerice.

E deajuns să arunci o privire pe o hartă pentru a măsura vastitatea aventurii sale care a fost cea dintîi mare aventură a Occidentului . . .

Cu moartea lui Alexandru, Imperiul se dezmembrează; dar stăpînirea elenică continuă peste largi zone, menținînd, — ceea ce va avea urmări mai memorabile, chiar pînă în India, — înfrîurirea spirituală a aventurii. O lungă conviețuire a civilizației europene cu diferite lumi răsăritene se stabilește, o lentă corupție de lăd și de forme care va reînnoi lumea.

S-a spus că Alexandria a fost cazanul în care s-a topit complexul chin antic. Și pentru diferite motive. În primul rînd, mi se pare, pentru că Alexandria devenise portul lumii; pentru că răsărise dincoace de pragul Egiptului, Alexandria, într-un

upul viu. Dacă misterul e dezvelit de Platon, și, după puținul
gora, este sau pentru a face mai senină și mai puțin amăgitoare
re, sau pentru a face mai intense și mai vii în contemplație

•
endicular; totul e acum suspendat și tulburat; fiecă mișcare
not innăbușit. Nu e ora de umbră, nici ora de lumină. E ora
Aceasta e ora oarbă; aceasta e ora de noapte a deșertului. Nu
cile măcinate, firicelele alburii în nisip. Finele ondulații ale
t și ele în urzeala densă a razelor care bat din toate părțile.
galben-gri încinsă și egală, în care te miști cu greutate, dar
le n-ar fi cea biciuire care de la talpa picioarelor îți dizolvă
aspru, melancolic, blestemat, ai spune că acesta e nimicul.
periența acestei lumini absolute care se lstonește în ariditate.
lui, ca un ecou al unei suferințe atât de mari, simți ca o
singe. Nu vezi o lăcustă la ora asta, nici una din acele lăcuste
nomadul e lacom. (Vă amintiți, în Levitic, frumoasele nume
care au călție deasupra picioarelor, pentru a sări cu ele pe
tea mînca tot felul de arbe, tot felul de soleam, tot felul de
agab ».) Nu vezi o lăcustă la ora asta, nici un cameleon, nici
lă; nici un scorpion; nu e un pitpalac, nici un șacal, nici un
ră cu corn; dar mă poticnesc în scheletul unui dromader care
nd vîntul mării îi va trece printre coaste; la ora aceea el
inii; atunci Ualad-All, pentru a mă uimi, va săpa cu bastonul
arăta cu o plecaciune capul dromaderului care s-a mumificat;
împingînd nisipul cu piciorul, îl va acoperi din nou cu grijă.
elul încep să cadă pieziș, ora nu e mai puțin neagră; dar te
un punct frînt al prăvălișului se naște o mască de umbră. Cine
e uneia din aceste umbre în înalntarea ei, nu va găsi straniu
l sugerează: umbră hooță. Nu pare să adere la nimic, să de-
șată, și ar putea fi numită de cine lubește jocurile de cuvinte:
trebuie să repet ceea ce v-au spus atîția pictori care de la
9 s-au ostenit zadarnic să reproducă aceste efecte. Dacă fixez
cu încetul ea se concentrează, nucleul tabloului e între mari
are se mișcă; și, dacă stărui s-o fixez, ea capătă transparența
a unei ape moarte. Dar, strălucind de o uscăciune lăuntrică,
ca o cenușă, e o apă fără umezeală, o apă crudă; nu e apă,
chiar impură, poate potoli setea: e o glumă sadică a luminii.
a înghițit, doi bărbați, îi văd, se odihnesc laolaltă cu animalele
oscilează cînd și cînd, fără să fie cu puțință să se stabilească
il cel care privește, și nisipul arămiu și mantile de lînă. Iată,
ire roșcată, cu cîteva pete trecătoare ca de suc de tamarind;
care obiect văzut — o uscăciune galbenă care moare în violet.
tot măsura sînt toate acum rodul greșelii: e ora erorilor de
fost într-atita martirizat încît deasupra lui stă șovăielnic un
om, cînd suferă, are sudori reci; și deșertul are acest strat de
ea straturi diferite, atîtea clime diferite se suprapun acum în
ul se schimbă pe măsură ce te ridici; jos e temperatura cea mai
mai lichidă. Și acum se poate întîmpla ca un punct înalt al
că vreun arbore sau vreun cuib și o fîntînă, sau unde nu există
totdeauna un simulacru de umbră — se

teama de exces, în trupul viu. Dacă misterul e dezvelit de Platon, și, după puținul care se știe, și de Pitagora, este sau pentru a face mai senină și mai puțin amăgitoare viața noastră trecătoare, sau pentru a face mai intense și mai vii în contemplație senzațiile.

Soarele cade perpendicular; totul e acum suspendat și tulburat; fiecare mișcare e învăluită, fiecare zgomot înăbușit. Nu e ora de umbră, nici ora de lumină. E ora monotoniei extreme. Aceasta e ora oarbă; aceasta e ora de noapte a deșertului. Nu se mai deosebesc stîncile măcinate, firicelele alburii în nisip. Finele undulații ale nisipului au naufragiat și ele în urzeala densă a razelor care bat din toate părțile. Totul are o culoare galben-gri încinsă și egală, în care te miști cu greutate, dar ca într-un nor. Ah! de n-ar fi acea biciuire care de la talpa picioarelor îți dizolvă singele într-un cîtec, aspru, melancolic, blestemat, al spune că acesta e nimicul. Ea intră în sînge ca experiența acestel lumini absolute care se istovește în ariditate. Și din taina pămîntului, ca un ecou al unei suferințe atît de mari, simți ca o explozie înăbușită în sînge. Nu vezi o lăcustă la ora asta, nici una din acele lăcuste de care, ca și de pisici, nomadul e lacom. (Vă amintiți, în Levitic, frumoasele nume ale acestor insecte — care au călcat deasupra picioarelor, pentru a sări cu ele pe pămînt? — « Veși putea mîncă tot felul de arbe, tot felul de solem, tot felul de argol și tot felul de agab ».) Nu vezi o lăcustă la ora asta, nici un cameleon, nici un arici, nici o șopîrlă; nici un scorpion; nu e un pitpalac, nici un șacal, nici un scarabeu, nici o viperă cu corn; dar mă poticnesc în scheletul unui dromader care va cînta la noapte cînd vîntul mării îi va trece printre coaste; la ora aceea el va fi ca o grapă a lunii; atunci Ualad-Ali, pentru a mă uimi, va săpa cu bastonul său nisipul și-mi va arăta cu o plecăclune capul dromaderului care s-a mumificat; apoi, fără să-l atingă, împingînd nisipul cu piciorul, îl va acoperi din nou cu grijă.

Cînd razele soarelui încep să cadă pieziș, ora nu e mai puțin neagră; dar te amăgește altfel. Într-un punct frînt al prăvălișului se naște o mască de umbră. Cine a asistat la precauțiile uneia din aceste umbre în înalțarea ei, nu va găsi straniu adjectivul pe care mi-l sugerează: umbră hoasă. Nu pare să adere la nimic, să deplîndă de nimic, e detașată, și ar putea fi numită de cine lubește jocurile de cuvinte: umbră liberă. Și aici trebuie să repet ceea ce v-au spus atîția pictori care de la începutul secolului 19 s-au ostenit zadarnic să reproducă aceste efecte. Dacă fixezi umbra aceea, încetul cu încetul ea se concentrează, nucleul tabloului e între mari franjuri de lumină care se mișcă; și, dacă stăruie s-o fixezi, ea capătă transparența sticloasă și metalică a unei ape moarte. Dar, strălucind de o uscăclune lăuntrică, mistuită ca un var și ca o cenușă, e o apă fără umezeală, o apă crudă; nu e apă, care, chiar bolnavă, chiar impură, poate potoli setea; e o glumă sadică a luminii. Acolo unde umbra s-a înghițit, doi bărbați, îi văd, se odihnesc laolaltă cu animalele și chipurile lor arse oscilează cînd și cînd, fără să fie cu puțință să se stabilească o distanță între ele și cel care privește, și nisipul arămiu și mantile de lînă. Iată, totul devine o unduire roșcată, cu cîteva pete trecătoare ca de suc de tamarin; și tîvește totul — fiecare obiect văzut — o uscăclune galbenă care moare în violet. Distanțele care se pot măsura sînt toate acum rodul greșelii: e ora erorilor de distanță. Pămîntul a fost într-atîta martirizat încît deasupra lui stă șovălelnic un diluviu de aer. Un om, cînd suferă, are sudori reci; și deșertul are acest strat de aer febricitant. Atîtea straturi diferite, atîtea climate diferite se suprapun acum în aer. Rarefierea aerului se schimbă pe măsură ce te ridici; jos e temperatura cea mai înaltă, și stratul cel mai lichid. Și acum se poate încîmpla ca un punct înalt al deșertului unde există vreun arbore sau vreun cuib și o fîcînă, sau unde nu există decît dezolare, dar totdeauna un simulacru de umbră — se întîmplă că imaginea

din punctul acela, din clișeu el cel mai opac, se detașează, pentru a se înălța și a se oglinzi într-un clișeu mai vag, înșelînd și mai mult ideea noastră de distanță. Mirajul. . . Și nebuniile noastre cele mai lăuntrice, cul se datorează dacă nu unei despărțiri falsificatoare a imaginii de obiect?

Și atunci cînd razele sînt foarte oblice, și refracția lor se produce mai puțin integral, va trebui să închid ochii. Și pentru ce acest fum pe care-l simt sub pleoape într-un cerc de sînge? Deschid ochii din nou cu prudență, voi vedea acum cerul; dar nu se poate spune că e senin; e în albastrul care pălește o asprime roșie și obișnuita uscăclune a marginii, galben murind în violet. Și acum știu că mă înconjoară mîile întregi; o știu, dar într-un fel ciudat: la cîțiva pași de mine, oamenii trec cu jar printr-un roi de țîțari; și voi ști că înaintea mea sînt oameni după aureola aceea care îi ascunde și care înaintează împreună cu ei, și voi măsura spațiul după intensitatea deosebită a diferitelor aureole și, ajungînd la groapa de lîngă cer—spectrali — oamenii îmi vor apărea în cele din urmă. Se spune că vîntul e unicul element de mișcare și de viață în aceste locuri numite ale nemișcării și ale morții. Nu, elementul de viață și chiar elementul tragic în deșert e lumina. Nu pentru că vîntul deșertului nu ar fi ceva înspăimîntător. Pe aici bate hamsinul, și-l cunosc de copil. E vîntul pe care-l numesc în alte părți simun, siroco, seheli; e un vînt rău care ajunge aici în rafale și virtejuri dinspre sud-vest. L-am auzit în urmă cu două zile. Așa cum vrea credința primitivă din deșert, acele coloane roșii rotitoare de pulbere care se reped îmbătate asupra noastră, și care au un miros de piper amețitor și deprimant, care vă intră în nări, și în gură și în ochi și în porii pielii, și care vă strecoară în tot trupul, în toate ascunzîșurile ființei voastre, o plictiseală și o greutate de parcă v-ar umple cu plumb iar carnea voastră ar avea o rugină pe care trebuie s-o dai jos cu glasspapier—așa cum vrea anticla religie sahariană, grăunțele de nisip sînt djinni care dansează, și chiar azi tuaregii poartă fața înfășurată într-un vâl, *litham*, pentru ca acele duhuri, acele spirite rele, spiritul răului, să nu le intre, prin gură și prin nări, în trup.

Îl întreb pe Ualad-Ali:

« Face multe victime vîntul »?

Rîde. De vînt nu se moare. Se moare de sete.

Cînd cineva pleacă pe drumurile fără urme, aureolă rătăcitoare, neavînd altă siguranță decît proverbul: « Viră-ți în ochiul drept steaua polară și urmează-o pînă cînd va veni steaua de seară » pînă cînd va veni Venus să schimbe amăgirile înșeninînd cerul — cînd cineva merge după stea, strigînd cu jumătate de voce: « Uen, uen, sceeh el Arab, uen? » și pleacă pentru săptămîni și luni, rostindu-și la nesfîrșit cantilena, cu vocea sa sleită de lumină: « Unde ești, unde, șeic el Arab, unde? » — dacă greșește drumul cu un pas — îl așteaptă setea și îl devorează. Va cunoaște atunci ultimele amăgiri. Ca și Memnon, ziua căzînd brusc peste noapte, stîncile vor crăpa. Afunzi un picior în nisip, și miliarde de grăunțe, izbîndu-se unul de celălalt, vor face ca un răpăit de tobă. Rull? E îngerul negru! Moartea prin sete! Hohotele djinnului Rull! « Uen, uen, sceeh el Arab, uen? »

Dacă arabil se întoarce din deșert, vai, e cuprins de nebulie. Iată de ce nomadul e incurabil: deșertul e un vin și un drog și aprinde o minie care nu se domolește decît în sînge sau în iubiri foarte încete.

Dintre atîtea sentimente ale morții pe care viața lui milenară l le-a plămădit în vine, egipteanul a primit de la arab sentimentul cel mai trist: că dorința de plăcere e o sete extremă, suferință care nu se potolește decît în nebulie. Acest sentiment: că nebulia e ca o creștere a sufletului, că răsplata pentru suflet este descătușarea în plăcerea mortală a simțurilor.

În românește de ȘTEFAN DELUREANU

Geniul Africii de Nord

Nu o teorie a climei se impune spiritului ce caută să-și formeze o imagine despre geniul nord-african. În sfârșit nu există îndoială: climatul, fizic sau mintal, marchează specific atât ființele cât și solul. O dovedesc mai întâi oamenii care-l avem în față, fără să urcăm pe firul istoriei. Cam de un secol, diverse populații trăiesc pe aceste teritorii, unele lângă altele, dacă nu înfruntându-se. Europenii veniți de pe toate țărimurile Mediteranei, berberii, arabi, berbero-arabi, evrei, negri. . . Dar singele nu li s-a amestecat: așadar e greu de vorbit despre făurirea unei rase noi; deși, totul se petrece ca și cum această rasă exista. Fie că este condiționat de impregnarea telurică, de obiceiurile căpătate în comun sau de un mimetism al comportamentelor, nu există îndoială că « omul nord-african » există, având anumite trăsături etnice specifice.

Căci geniul unei țări nu se manifestă numai prin singele popoarelor sale, ci și prin spirit; iar spiritul există dincolo de chimia globulelor. El se exprimă prin acei a căror menire este să se exprime: intelectuali, gânditorii, scriitorii, artiștii. Aceștia și operele lor le vom lua drept mărturie.

Aldoma oamenilor, aspectul geografic al țărilor: ceea ce izbește pe călătorul cel mai puțin atent, este extrema diversitate, violența contrastelor împinse pînă la dezacorduri și contradicții, pe care le impune natura nord-africană.

(. . .) În Africa de Nord, totul este extrem. O dovedește—fără a face un joc de cuvinte—chiar denumirea țărilor: totalitatea lor este Maghreb-ul, adică țara asfințitului, deci o extremitate. Marocul este Maghreb-el-Akca, ceea ce înseamnă « extremul occident. . . » Alci totul este extrem. Este ținutul unde stăpînesc extremitățile, în lung și-n lat, și toate extremele se ating fără încetare. Nu numai că se ating, dar așa cum André Gide asigura că extremele îl afectau, e sigur că în Africa de Nord extremele emoționează pe toată lumea; acolo fiecare este locul unei întâlniri, unei coincidențe, unui conflict al extremelor. Ceea ce găsim formulat astfel sub pana unui nord-african: « Există nisip și sare în sufletul meu. . . Viața noastră contradictorie

cu aspectele ei umbroase și solare. . . Violenta legănare de la voluptate la disperare» (Frémynville). Și a altuia: «Știm prea bine, noi oamenii Sudului, că soarele are fața sa neagră» (Camus). Și a altuia: «De la desputere pînă la solitudine, distanța este scurtă» (Celly). Un altul mai vorbește de «nălucirile soarelui» (Clot). După cum vedem, lumina nu-i aici decît o extremă și ea n-ar fi deajuns ca să împingă spiritul nord-africanului spre ceea ce unul din ei mai denumea, pentru a-l refuza, un «naționalism al soarelui».

Cine spune trecere de la o extremă la alta, spune în mod necesar alternanță, dualism, căutarea unui echilibru, atragerea sau respingerea unor poli dușmani.

Dacă este adevărat că dualismul, împins pînă în preajma maniheismului, această «ambivalență», care mi s-a întîmplat s-o studiez în mitul lui Ulisse, este o componentă esențială a geniului mediteraneeen, nici una din țările Mediteranei nu este mai impregnată de ea decît Africa de Nord, și, fără îndoială nu-i o întîmplare, dacă «voiajorul hărțuit» care-i Montherlant a venit aici mai mulți ani în șir ca să trăiască și să-și descrie «pendulările» și chiar «syncretismele și alternanțele».

Oricît de mult urcăm de-a lungul veacurilor vedem această Africă marcată de semnul dualismului și al conflictelor sale. Sub ochii noștri semnul Orientului și al Occidentului este destul de vizibil pentru a nu stăruia asupra lui. Îl vedem mai puțin pe al nomazilor și sedentarilor, care tind să se estompeze, dar rămîne latent și a fost un adevăr milenar. Pentru a vorbi ca un istoric de meserie: «Țară cu dublă vocație, indiferent dacă-i agricolă sau de păstori. . . Nomazi sau păstori, bază eternă a dualității sufletești la Maghrebului». Iar cel mai citadin, cel mai rafinat, dar nu cel mai «sedentar» dintre gînditorii musulmani al Maghrebului, Ibn Khaldoun, scriitor, ministru, ambasador, curtean — chiar el face elogiul societății nomade.

Dualism și între tendința originală spre monoteism și multitudinea credințelor, între ortodoxia religioasă și superstițiile magice. Prigonită din secolul al IV-lea al erei noastre, vrăjitoria are o viață dură: mîinile Fatmei, semnele lui Tănit, riturile profilactice, sacrificiile de animale sînt monedă curentă pînă la venirea europenilor, precum și acel «cinci în ochiul tău» pe care o statuie din Madaur îl arată încă de pe vremea Sfîntului Augustin. În această țară realistă, supranaturalul este totdeauna prezent: cînd vorbești aici despre geniu, trebuie să te gîndești și la duhuri: geniu și djim, *ingenium* și *djinoun*. . .

Sufletul lui are o dublă vocație, trebuie deci ca genul nord-african să-l caute fără încetare între doi poli contradictorii. Mai întîi între barbarie și civilizație, între instinct și rațiune, între bucuria de viață și ascetism. Spune: «Pentru noi comunicarea n-a încetat să existe între cele mai înalte funcțiuni ale spiritului și puterile instinctului». (Amrouche). Din primii secolii al erei noastre, apoloziștii creștini se manifestau prin cele mai excesive violențe, iar episcopi cu torța în mînă își conduceau fideli la incendiu și jaf.

(. . .) Acest suflet nord-african, cînd a fugit de barbaria ce-l solicita, în care civilizație s-a căutat? În toate. Nu se poate afirma că Africa de Nord a avut vreodată o civilizație specifică, căci ea se va dovedi totdeauna o teribilă «mîncăcioasă» de civilizații importate.

Din epoca desenelor rupestre vedem aici influența egipteană, bunăoară, la războinicii «garamantici» pe carele lor. Pe urmă, Africa de Nord la un chip fenician și punic: semnul lui Tănit, care mai exista la Ouargla, e deajuns să ni-l amintească. În această epocă, Africa de Nord vorbește, scrie în liby-feniciană. Dinastiile berbere își construiesc mausolee amintind piramidele; Massinissa dă fiilor săi o educație grecească; unul din el, Micipsa, se înconjoară de oameni de litere greci. La fel,

Hiempsal, tatăl lui Juba I. În sfârșit, Juba II își redactează tratatele în limba greacă, iar capitala sa, Iol-Cesareea (Cherchell) imita Atena, avînd statui ale lui Venus și Apollo, care și-ar găsi locul pe Acropole. În secolul I al erei noastre, credincioșii Bisericii din Africa de Nord vorbeau limba greacă; în secolul al V-lea mai vorbeau punica. Și era ceea ce se numește *Africa latina*. . .

Arta helenică, care împodobește Africa lui Juba, de unde provenea? Din țara de obîrșie, muzeul Bardo (din Tunis) dovedind-o cu încărcătura unei galere care s-a scufundat aproape de țărîm cu obiecte de artă helenice; iar metodele moderne de arheologie submarină o confirmă: mai există epave pline de statui în fundul apelor tunisiene. De altminteri, cînd nu existau obiectele, artiștii erau «importați» din teritoriile greco-romane, și odată cu ei temele, subiectele, tehnicile; existau astfel mozaicuri, statui ale lui Venus Anadyomene, cortegii de Amfitrite.

La fel pentru arta musulmană care a primit toate inspirațiile, motivele, tehnicile sale fie din Orientul arab, fie din Andaluzia arabizată. În epoca turco-maură, obiecte de artă au fost aduse chiar din Europa, cum e cazul cu falanșele olandeze și italiene.

Cît despre scriitorii nord-africani din Antichitate — Apuleius, Tertullian, Sfîntul Augustin și alții alții, trebuie să spunem cu certitudine că aparțin literaturii latine, deși sînt născuți africani. Acel din Evul-Mediu și timpurile moderne, un Sîdi-bou-Medine, un Ibn Khaladoun, aparțin literaturii arabe. Cel contemporan, de la Robert Randau la Jules Roy, de la Louis Lecoq la Rene-Jean Clot, trecînd prin Camus, Robles și chiar berberul Amrouche, aparținînd literaturii franceze.

Și totuși cît sînt de africani! Toți acești scriitori mărturisesc în felul lor, mai puțin sau mai mult, vitalitatea celui geniu african căruia vrem să-l degajăm aspectele și permanențele. Fie că a fost originar din Madaura, ca Apuleius, din Tunis ca Ibn Khaladoun, din Berrughir ca Roy, — nu le-a lipsit decît o limbă specific nord-africană. Această limbă ar fi putut să fie berberă, dar nu exista; sau cel puțin nu există ca limba scrisă, ci sub forma unor numeroase dialecte care n-au dat naștere unei literaturi folclorice de transmisie orală. În definitiv cine s-ar putea plînge, fiindcă literatura orală a berberilor este emoționantă, pentru că scriitorii africani sînt buni scriitori latini, arabi sau francezi? Geniul unei țări nu se exprimă în mod necesar printr-un limbaj autonom, nici printr-un limbaj unic.

În orice caz, faptul de a fi importat atît idioamele, cît și formele de civilizație n-a împiedicat niciodată Africa de Nord să-și asigure independența față de ele. Ea a luat, a folosit, dar a și condamnat și a făcut cu ușurință pe dezgustata. Ea iubește contradicția, opoziția. Ceea ce face parte deasemenea din geniul său, «cu o dublă revoluție». Sub toate veșmintele străine dăinuiesc constante autoctone care durează și apar brusc din nou. Aceasta se vede cu ușurință la artele minore, despre care se poate afirma că sînt tradiționale și folclorice: e deajuns să privim o ladă, o efigie, un vas kabyli de azi pentru a găsi la ele eterna afirmare a tendinței decorative a berberilor de odinioară. Ceea ce se observă și în arhitectura musulmană: printre cupolele orientale și arabescurile andaluze ea înalță deodată minarete cu plan pătrat, specifice maghrebiene, moschei ale ritului malékita, ale celor patru rituri ortodoxe ale Islamului care, prin rigoarea și austeritatea lor, au sedus mai mult popoarele din Maghreb.

(. . .) Spiritul de independență pe care l-am dezvăluit în ce privește formele exterioare ale civilizației ne duce la unul din punctele cele mai sensibile ale acestei mișcări dualiste ce ni se pare caracteristică pentru geniul nord-african.

Independență, contradicție, opoziție n-ar putea fi decît virtuți negative, sau defecte, sau chiar vicli. Se întîmplă însă că sînt și oglindirea unor virtuți, bunăoară, a «unei neliniști în fața lașității», după cum afirmă scriitorul algerian Jules Roy; altfel spus, ele însoțesc vitejia, curajul, sensul onoarei, fiind pe deplin evident că

populațiile nord-africane au dat dovezi strălucite că și le-au păstrat de-a lungul întregii lor istorii. Iar curajul dă naștere firesc spiritului de rezistență.

De milenii, omul nord-african s-a supus întotdeauna dominației străine; în același timp s-a ridicat totdeauna împotriva ei. Există în el un permanent răsculat. Aș afirma ridicat: un permanent «om revoltat». Căci, fără îndoială, nu întâmplător un Camus acordă atîta însemnătate revoltei, și nici accidental un Amrouche se interesează de portretul lui Jugurtha, eroul berber răsculat împotriva Romei, din care face un arhetip, acela a unui Jugurtha veșnic, ce trăiește în orice berber, altfel zis spiritul de revoltă.

O furie de secesiune, de dizidență (I-aș spune azi de autonomism și de separatism) a însuflețit totdeauna pe omul nord-african împotriva oricărei puteri temporare sau spirituale, iar la nevoile s-a mișcat de la un plan la altul, credincios alternanței, înainte de a se fixa.

Un istoric serios¹ n-a șovăit să vadă în Africa romană un «farwest de nedomesticit»; iar un calcul obiectiv ne duce la constatarea că în timpul celor două mari secole ale Imperiului roman — inclusiv al Antoninilor — nu s-au scurs patruzeci de ani neîntreruși fără să se înregistreze în Berberia revolte și insurecții grave. N-am mai termina să enumerăm aceste revolte ale Getulilor, Garamanzilor, Nasamonilor, Maurilor, nici pe șefii lor, numidul Tacfarinas, berberul Aedemon. Ceea ce se numește pacea romană.

Aceeași istorie mai continuă în cele patru secole pînă la sosirea arabilor, trecînd prin vandali și bizantini: Faraxen, Firnus, Gildon, Antolas, Iabdas, Cutzinas, Donatiștii, Circoncellionii, și din nou nu mai terminăm. Ceea ce nu îndrăznesc să denumesc pacea vandală.

Împotriva invaziei arabe a fost Koceyla, Kahena. Împotriva cuceririi franceze, Abd-el-Kader, Abd-el-Karim. Am putea să nu-i socotim decît reflexe «patriotice». Dar cînd nu există nici națiune, nici patrie? Și cînd același spirit de insurecție se extinde și în domeniul spiritual?

Genul nord-african s-a acomodat bine cu toate religiile și credințele, cu toți zeii și cultele. Da, firește, dar a sfărîmat și toate altarele și împotriva tuturor ortodoxilor a ridicat din plin schisme și erezii dovedind — cum spune istoricul, «o veșnică atracție pentru heterodoxie».

Împotriva Romei păgîne s-a aruncat cu frenezie în monoteismul iudaic și creștin. Dar de la începutul creștinismului, un Părinte al Bisericii, un Tertullian, se desparte de catolicism pentru a se face «montanist», pe urmă de «montanism» și evoluează spre un fel de «anti toutisme» (ce este de asemenea, văzut prin ochelarii întorși, doctrina politică bufonă la care a ajuns legendarul Gagayous). Cyprian, Părinte al Bisericii, martor și sfînt, este excomunicat de Papa de la Roma, fiindcă se revoltă împotriva autorității sale. Chiar sfîntul Augustin este îndelung sedus de manihelism înainte de a deveni unificatorul catolicismului. Împotriva Romei papale, nord-africanii se aruncă în «donatism», care este nu numai o schismă, ci și o insurecție singeroasă, un război social de o sută de ani. . . Pe urmă, ei sprijină, — împotriva bisericii și imperiului bizantin, — erezia lui Arie adusă de Vandali. Dar nu vor întîrzia să regăsească gustul pentru manihelism și, cînd vin arabii, îi vedem sfișiați de tulburările provocate de erezia monoteistă.

Cel puțin Islamul l-a cucerit imediat? Nu. El au devenit «apostați» de douăsprezece ori în șaptezeci de ani, ne istorisește un cronicar arab, și de fiecare dată luau armele. Și cînd, în sfîrșit, Islamul l-a copleșit, ei se aruncă cu aceeași furie — cu strigătul de «Egalitate» — în marea schismă insurecțională a unui Kharedjisme

¹ Christian Courtois: Histoire de l'Afrique du Nord

musulman, ce seamănă mult cu donatismul creștin. Mai există în unele « rezervații » din Algeria și Tunisia (Mzaab, insula Djerba), comunități puritane ibadhlite — cultivând « al cincilea rit ».

(. . .) Folosind o vorbă de duh a lui Juvenal — o birfeală — s-a vrut să se vadă în Africa latină o pepinieră de avocați, cărora li se reproșă emfaza — *tumor africanus*. Oratori, retori, poate, dar ce retorică pentru a antrena masele în asemenea zone extreme ! Și cit e de apropiată de vecinii lor mediteraneeni, spanioli, de strigătului lor « Trăiască moartea ! », de sinuciderea colectivă a numanților asediați. . . Nu, nu trebuie să căutăm o explicație numai în Interesele sociale sau politice, nici prin ceea ce Procopiu numește cu ușurință : « inconstanță și mobilitatea lor de caracter ». Nu, explicația profundă aici este mai întâi spiritul de rezistență și de revoltă.

(. . .) Cine spune dualism și alternanță spune de asemenea căutarea unui echilibru sau cel puțin trecerea prin puncte de echilibru. Între extrema violenței destructive și extrema purității sanctifiante, există loc pentru o sinteză. Geniul Africii de Nord cunoaște, a cunoscut pe al său, și mai întâi, pe augustinienii. Cel mai de seamă dintre africanii, sfântul Augustin, este primul care a regăsit sensul măsurii cunoscând bine excesul ce sălășluia în el bătându-se pe toate fronturile gândirii pentru a ajunge la liniștea sufletească, și pînă la urmă izbutind să clădească acel edificiu al spiritului, *Cetatea lui Dumnezeu*, pe o lume de ruine: goșii sînt la Roma, iar Augustin moare la Hippone asediat de vandali, dar lasă geniului african gîndirea cea mai trainică în opera cea mai clasică.

Clasică, acest cuvînt trebuia să-mi vină sub pană, căci este fatal ca un asemenea geniu al extremelor și al alternanței, — care pornește de la rațiune la instinct, de la desfrîu la ascetism, de la lirism la asprime — să fi cunoscut faze clasice — adică atunci cînd tendințele sale se echilibrează. Și îndeosebi e remarcabil că aceste faze coincid cu afirmarea citorva constante tipic maghrebine. Că spiritul nord-african s-a « ospătat » din elocința romană și din coliseurile sale uriașe, e adevărat, de asemenea și din prețiozitățile puțin decadente ale arabescului andaluz. S-a întîmplat însă pe neașteptate că a opus acestui flambolant severitatea arhitecturii Almaravizilor și a Almohazilor¹ o cană de argilă de Tinmel, bunăoară, grațiilor tlemceniene asprimei algeriene; sau retoricii poezilor de la Curte, solida construcție « a la Montesqueu », *Prolegomenele* unuia Ibn Khaldoun. Există un « jansenism » berber care nu-l făurise să mire în țara lui Augustin.

Fără îndoială geniul nord-african cunoaște actualmente una din fazele lui de clasicism. « Ambiția noastră cea mai de seamă este de a crea opere clasice » — spune un scriitor, nu numai francez din Africa, ci și de obîrșie kabylă. Afirmția lui Amrouche, gustul pentru un « clasicism creator »² nu este exagerat de a afirma — sînt dovedite actualmente de scriitorii, artiștii — adică de arhitecții, de interpreții spiritului nord-african. Nimic mai clasic decît *Montserrat* tragedia lui Roblès; nimic mai clasic decît *Străinul* lui Camus prin formă, spirit, intenție. Ar fi ușor de demonstrat cum stilul lui Camus se inspiră din două mari surse de expresie clasică: aceea a lui Pascal, fără nici o îndoială, și aceea a lui Augustin, cu siguranță, a lui Augustin Africanul, liricul cu stil concret, teologul cu stil realist.

Simțim limpede că africanii avînd cunoștința de excesele ce există în el și care îi pîndesc, își caută un echilibru, iar *Omul revoltat* al lui Camus reușește tocmai să apere și să illustreze acest echilibru creator, nu acel « naționalism al soarelui » pe care l-a respins de la început, ci o « gîndire solară », o « gîndire a amiezii »,

¹ Almaravizii sînt « oamenii mînăstirilor », iar Almohazizii sînt « unitariștii » (n. tr.)

² Expresia este a lui Camus (n. tr.)

acea «amlază dreaptă» după cum afirma Valéry, a Inteligentului Ulysse care a refuzat tentațiile, — cunoașterea, nemurirea, divinitatea, — pentru a păstra « condiția unu om obșnuit ». Pe scurt, temându-se de ce există « torențial » în « climatul » lor, spiritele africane corectează excesele prezizibile printr-o disciplină voluntară, așa cum inginerii lor trebuie să « tempereze » un regim excesiv al apelor prin baraje solide.

Dar barajele nu împiedică apa să trăiască, constrângerea voită nu împiedică pe artiști să-și exprime plăcerea vieții, nici pe oameni s-o resimtă. Tema fericirii și a bucuriei, voluptatea sensorială, paradisul fizic sînt totdeauna prezente în acest univers, de la începuturile lui. Inscripții latine despre plăcerile simțurilor mărturisesc despre acest spirit. Chiar s-a putut vorbi de « o bucurie vandală ». La rîndul ei, literatura contemporană își dă seama de un asemenea spirit, existînd la un singur om de la sensualitatea din Noces pînă la umanismul sumbru din *La Peste*.

Ca expresie a dualismului african există chiar o incontestabilă aptitudine pentru comic alături de sentimentul său tragic pentru existență. Aceasta-i latura lui « teatrală ». Încă din epoca romană avem mărturii despre vocația scenică a popoarelor nord-africane. Terențiu s-a născut la Cartagina. Plaut scrie *Cartaginezii*; în această epocă pantomimele și farsele zguduiau de rîs publicul, așa cum a continuat și la arabi. În Maroc teatrul popular se joacă totdeauna în piața publică unde abundă comediații. « Carnavalurile berbere » aproape ar fi deajuns pentru recrutarea acestor actori înhărcuți care sînt nord-africanii și trebuie să vezi, la Alger, pe comediații arabi într-unul din spectacolele lor de farsă — cu subiecte din folclor sau din Molière — pentru a te convinge.

Aș termina bucuros prin această notă picarescă, dacă n-ar trebui să-mi mai explic chiar mie însemnătatea ideii ce îndrumă aceste observații. Dacă noțiunea unui geniu al Africii de Nord, — el însuși unul din aspectele geniului Mediteranei, — nu este numai o abstracție ci și un mod de a vedea — el trebuie pus la încercarea « exotilor ». Dacă există, el a trebuit în mod necesar să găsească suflete vulnerabile care n-au fost modulate de el. Ceea ce nu-l îndoiește. Pămîntul nord-african a primit « vizita » a numeroși străini, iar numele unora le-am citat; genul său nu este atît de exclusiv, el se oferă, e bine să fie înșușit.

Ce veneau să caute aici oamenii de pe alte meleaguri? Și ce au găsit? Putem răspunde: tot. Nu ce aduceau ei înșiși, ci tocmai toate motivele de a exalta ceea ce exista în ei la contactul cu toate temele alternative pe care genul Africii le propunea. În voia penel văd apărînd, — dacă-i vorba de oameni de acțiune, — fie pe un Lyautey, fie pe un Foucault. Și ce găsesc? Lorenul: eficacitatea și stăpînirea. Parizianul: sfințenia și martirajul. El știu prea bine că filozofii acestui țărî n-au fost niciodată oameni de cabinet, nici chiar Ibn-Khaldoun, om de stat, ce moare întorcîndu-se de la Tamerlan sau ca episcopul Augustin ucis apărîndu-și orașul asediat. Tot la Cartagina, în timpul cruciadei, regele Ludovic, vîltorul sfînt, se duce să moară precum în Hoggar moare și convertitul Foucault:

Dacă-i vorba de scriitori, provensalul Daudet reîntîlnește prin tartarinadă descendența picarescă, iar Psichari-Centurionul, prin depășirea de sine, mistica sahariană. Un Flaubert se desfată din scriperea amăgitoare a barbarului, de care avea nevoie; un Gide, puritanul, lasă frîu liber instinctului și își descoperă adevărul pasional; slava Isabelle Eberhardt suferă fatalitatea nomadismului, vraja islamică și va pieri, musulmană, înecatî într-o inundație torențială, al cărei secret îl cunosc « ouezii » africani. Totuși, pictorul Dinet, și el convertit la islamism, moare ca un înțelept la Bou-Saâda, « oaza fericirii ». Oare numai « pasiunea Orientului » atrage aici pe pictori? Romanticii au lăudat-o excesiv și l-am putea crede văzînd mai întîi *Femeile din Alger*, dar Delacroix însuși și Chasseriau, și Fromentin, și atîția alții au căutat

curînd să arate reversul decorului vorbind de tradiții antice și de clasicism, cărora pe urmă un Marquet le-a dat expresie. Renoir se regăsește într-un climat de des-cătușare a culorilor, Dufresne de tropicele imaginative, iar Launois de desfrîul picaresc; dar observați cum femeile de la Kasba din tabloul lui Launois au tragicul frumuseților baudelairiene ! Astfel trecem neîncetat de la un pol la altul al acestor extreme ce se ating, care îi ating, care ne ating.

Eternă ambivalență a acestui geniu nord-african ce caută să-și rezolve contradicțiile. . . Acum unde se află ? Ar fi temerar și van să ne lăsăm pradă profețiilor, mai ales că ne aflăm aici în fața unei lumi fertile în vizionari apocaliptici.

Dacă aș vrea să marchez cu o singură caracterizare gîndirea și arta așa cum se făuresc astăzi la nord-africani aș spune : umanism. În această țară « unde oamenii se numesc firesc frați », iubirea pentru oameni, cultul omului, sînt atît de fundamentale, încît le-am văzut împinse pînă la antropolatrie, de la sanctuarele santonilor¹ pînă la prestigiul șefilor politici. Expresia « e un om », rămîne elogiul suprem și gustul pentru prietenia virilă o realitate prezentă.

Dacă aș vrea să prefigurez viitorul cu un singur cuvînt, aș spune : speranță. Vocea dublă a acestui geniu pe care-l iubesc a știut totdeauna să se exprime și prin cuvintele realismului și prin parabolele himerei. Aici, acum cincisprezece secole, apologetul Lactențiu² vestea în latină o nouă epocă de aur. Aici, autorul lui *Don Quijote* îl face să declame pe unul din personajele sale, elogiînd epoca de aur. Aici, romanticul Petrus Borel, totuși bolnav de lycanthropie³, profetiza despre « ziua ce va veni mai curînd sau mai tîrziu cînd se va naște mare, frumos, puternic, poetul viitorului zămislit din fuziunea celor două genii, din încrucișarea celor două nobile rase : din amestecul generos al berberilor cu francul ». Aici, în orașul infestat Oran, — medicul lui Camus Africanul continuă să spere și să creadă « că există mai mult de admirat la om, decît de disprețuit ».

Omul nord-african prea rar e conștient de el ca atare. Totul se petrece astăzi ca și cum ora acestei înțelegeri a sosit. Speranța pe care trebuie s-o formulăm este ca spiritul de revoltă și de secesiune care am văzut că s-a integrat în geniul său de-a lungul timpului să nu-l abată de la acest umanism frățesc ce se manifestă în fața noastră și care face parte de asemenea din genul său.

(*Cahiers du Sud*, nr. 310—1951, pp. 437—451)

În românește de ALEXANDRU BACIU

¹ Asceți musulmani (n. tr.)

² Apologet creștin, născut în Africa, în jurul anului 260 al e. n. (n. tr.)

³ Nebunie în care bolnavul își închipuie că e schimbat în lup (n. tr.)

ALBERT CAMUS

Poem despre Mediterană

I

Către privirea goală a geamurilor, dimineața ride
Și-și dezvelește toți dinții scipitori și albaștri,
Galbeni, verzi și roșii; în balcoane se leagănă perdelele.
Fete cu brațele goale întind rufăria
Un bărbat, la o fereastră, cu luneta în mână

Dimineață străvezie cu zmalțuri de mare
Mărgăritar latin cu scipiri liliale:
Mediterană.

II

Amiaza pe marea încremenită și caldă
Mă primește fără strigăte: o tăcere și-un zîmbet.
Spirit latin, Antichitate, un vâl de pudoare peste
răcnetul torturat!

Viață latină care-și cunoaște limitele,
Liniștitor trecut, oh Mediterană!
Și azi mai triumfă pe țărmurile tale vocile care-au tăcut,
Dar care afirmă pentru că te-au negat!

Nemărginită și ușoară,
Tu asiguri și-mplinești și murmuri veșnicia mormintelor tale,
Oh! Mediterană tu închizi
Tot miracolul istoriei tale
În explozia unui suris.
Fecioară Inalienabilă, în flece clipă flința ei se
zămislește în flințele care se nasc.
Viața ei renaște în durerile noastre.

* Poem scris în 1933, când Albert Camus avea douăzeci de ani.

Își ia zborul și din ce fel de cenușă — preschimbată în
fenicși luminoși !

Mediterană! lumea ta e pe măsura noastră,
Omul și copacul se contopesc și-n ei Universul își joacă comedia
Travestit în Numărul de Aur

Din nesfârșita simplitate țigănește lin împlinirea,

Oh! natură care nu faci salturi!

De la măslinul Mantovanului, de la oale la păstor,

Doar nenumărata comuniune a imobilității.

Vergiliu îmbrățișează copacul, Melibeea mână păstorul.

Mediterană !

Blond leagăn albastru în care se leagănă certitudinea,

Atît de aproape, oh! Atît de aproape de miinile noastre,

Că ochii noștri au mîngîiat-o și degetele noastre au abandonat-o.

III

in seara ce se lasă, cu haina pe umeri, el stă cu poarta deschisă
Lins de reflexele flăcării, omul pătrunde în fericirea lui și se topește în umbră.
Așijderi oamenii aceștia se vor întoarce în acest pămînt,

încredințați de prelungirea lor,

Sleiși dar nu oboșiți de fericirea de-a fi știuți.

În cimitirile marine e numai veșnicie.

Acolo, înfinitul obosește în funebrele fusuri.

Pămîntul latin nu tremură.

Și tot așa precum cărbunele se-nvîrte sfîrîind în masca imobilă
a unui cerc, Indiferentă, inaccesibila beție a luminii se lvește.

Dar fiilor săi, pămîntul acesta își deschide brațele

și-și face carnea din carnea lor,

Și el, saturați, se îndoață cu tainica savoare a acestei
transformări — lent o savurează pe măsură ce-o descoperă.

IV

Și curînd, încă și după aceea, dinții,
dinții albaștri și strălucitori. Lumină!

Lumină! în miezul ei se împlinește omul.

Pulbere de soare, scîlipire de arme,

Principiu esențial al trupurilor și al spiritului,

În tine lumile se șlefuesc și se umanizează,

În tine noi ne cufundăm și durerile noastre se înalță.

Stăruitoare Antichitate

Mediterană, oh ! mare Mediterană !

Singuri, goi, fără taine, fiil tăi așteaptă moartea.

Moartea ți-i va reda, puri, în sfîrșit.

În românește de MODEST MORARIU.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Întoarcere la Tipasa

*Ai navigat cu sufletul plin de patimă
departe de casa părintească, trecînd de
îndoitul şir de stînci din mare, şi locu-
ieşti pe un pămînt străin.*

MEDEEA

De cinci zile de cînd curgea fără încetare peste Alger, ploaia udase, pînă la urmă, însăşi marea. Din înaltul unui cer care părea de nesecătuit, nesfîrşite averse, vîscoase şi dense, se prăvăleau peste golf. Cenuşie şi moale ca un burete uriaş, marea se umfla între malurile fără contur. Dar suprafaţa apelor părea aproape imobilă sub ploaia fixă. Din cînd în cînd numai, o imperceptibilă şi largă mişcare înălţa deasupra mării un abur turbure care se răspîndea pînă în port, sub o centură de bulevard de ude. Oraşul însuşi, toate zidurile lui albe şi roind de umezeală, răspîndea un alt abur, care venea în întîmpinarea celui alt. În orice parte te-ai fi dus, s-ar fi zis că respiri apă, că bei aer.

În faţa mării înecate sub ploaie, mergeam, aşteptam, în acel Alger de decembrie care rămînea pentru mine oraşul zilelor de vară. Fugisem de noaptea Europei, de iarna chipurilor. Dar însuşi oraşul zilelor de vară se golise de risetele lui şi nu-mi oferea decît spinării rotunde şi lucitoare. Seara, în cafenelele violent luminate în care mă refugiam, îmi citeam vîrsta pe feţe pe care le recunoşteam fără a le putea da un nume. Ştiam doar că oamenii aceştia fuseseră tineri o dată cu mine, şi că nu mai erau.

Mă încăpăţinam totuşi, fără să ştiu prea bine ce aştept, sau, poate, aşteptam momentul întoarcerii la Tipasa. E, desigur, o mare nebulie, şi care îşi primeşte aproape totdeauna pedeapsa, să te întorci pe locurile tinereţii, şi să vrei să retrăieşti la patruzeci de ani clipele cînd ai iubit sau de care te-ai bucurat intens la douăzeci de ani. Dar cunoşteam această nebulie. Mă mai întorsesem o dată la Tipasa, la puţină vreme după ani de război care au însemnat pentru mine sfîrşitul tinereţii. Speram, cred, să regăsesc aici o libertate pe care nu o puteam uita. În acest loc, într-adevăr, acum mai bine de douăzeci de ani, mi-am petrecut dimineţi întregi rătăcind printre ruine, respirînd mireasma pelinului, încălzindu-mă lipit de pietre, descoperind trandafirii mici, ce-şi scutură repede petalele, şi care supravieţuiesc primăverii. Numai la prînz, la ceasul cînd pînă şi greierii amuţeau, istoviţi, fugeam de flacăra lacomă a unei lumini care mistuia totul. Noaptea, uneori, dormeam cu ochii deschişi, sub un cer şi roind de stele. Atunci trăiam. Cincisprezece ani mai tîrziu, regăseam ruinele, la cîţiva paşi de primele valuri, mergeam pe străzile cetăţii uitate, peste cîmpii acoperite cu arbori amari, şi, pe colinele care domină golful, mîngîiam din nou coloanele de culoarea plinii. Dar ruinele erau acum împrejmuite cu sîrmă ghimpată, şi nu puteai ajunge la ele decît prin anumite locuri îngăduite. Era interzis, de asemeni, pentru motive pe care, se pare, morala le aprobă, să te plimbi printre ele noaptea; ziua, întîlneai aici un paznic. Din întîmplare, în acea dimineată ploaia peste toată întinderea cu ruine.

Deorientat, mergînd peste cîmpia pustie şi udă, încercam cel puţin să regăsesc acea forţă, pînă acum fidelă, care mă ajută să accept ceea ce este, din clipa în care am înţeles că nu pot să schimb nimic. Şi nu puteam, într-adevăr, să întorc cursul vremii, să dau din nou lumii chipul pe care îl iubisem şi care dispăruse într-o zi, cu multă vreme înainte. La 2 septembrie 1938 nu mă dusesem în Grecia, aşa cum

hotărîsem. Războiul, în schimb, venise pînă la noi, apoi se revărsase peste Grecia înșăși. Această distanță, acești ani care separau ruinele calde de firele de sîrmă ghimpată — regăseam totul, de asemeni, în mine, în acea zi, în fața sarcofagiilor pline cu apă neagră, sau sub cățina udă. Crescut mai întîi în spectacolul frumuseții, care era singura mea bogăție, începusem prin a cunoaște plenitudinea. Apoi veniseră firele de sîrmă ghimpată, adică tiraniile, războiul, polițiile, timpul revoltei. Trebuise să ne încheiem socotelile cu noaptea: frumusețea zilei nu mai era decît o amintire. Și în această noroioasă Tipasa, se ștergea amintirea înșăși. Cît de departe erau frumusețea, plenitudinea sau tinerețea! La lumina incendiilor, lumea își arătase dintr-o dată zbîrciturile și rănile, vechi și noi. Îmbătrînise dintr-o dată, și noi împreună cu ea. Știam bine că acel elan pe care venisem să-l caut aici nu-l străbate decît pe cel ce nu știe că se va avînta. Nu există iubire fără puțină inocență. Unde era inocența? Imperiile se prăbușeau, națiunile și oamenii se mușcau de beregată; aveam gura pîngărită. La început inocenți fără să știm, acum eram vinovați fără să vrem: misterul sporea o dată cu știința noastră. Iată de ce ne ocupam — o, batjocură — de morală. Infîrm, visam la virtute! În vremea inocenței, ignoram că morală există. Acum știam, și nu eram în stare să trăiesc la înălțimea ei. Pe promontoriul pe care-l iubeam odinioară, între colanale ude ale templului distrus, mi se părea că merg în urma cuiva ai cărui pași îi mai auzeam încă pe lespezi și pe mozaicuri, dar pe care nu-l voi mai ajunge niciodată. Am plecat la Paris, și am rămas aici cîțiva ani înainte de a mă întoarce iar la mine acasă.

Ceva totuși, în toți acești ani, îmi lipsea fără să-mi dau bine seama. Cînd ai avut o dată norocul să iubești cu putere, viața întreagă se scurge în căutarea acelei flăcări și acelei lumini. Renunțarea la frumusețe și la fericirea senzuală legată de ea, slujirea exclusivă a nefericirii, cer o măreție care-mi lipsește. Dar, la urma urmei, nimic din ceea ce ne silește să excludem ceva nu e adevărat. Frumusețea izolată ne arată pînă la urmă un chip strîmb, dreptatea solitară în cele din urmă oprimă. Cine vrea să o slujească pe una, excluzînd-o pe cealaltă, nu slujește pe nimeni, și nici pe el însuși, și, în cele din urmă, slujește de două ori nedreptatea. Vine o zi cînd, fiindcă am fost prea rigizi, nimic nu ne mai uimește, totul ne este cunoscut, viața e mereu aceeași. Este vremea exilului, a vieții uscate, a sufletelor moarte. Pentru a trăi din nou, e nevoie de un har, de uitarea de sine sau de o patrie. În anumite dimineți, pe o stradă oarecare, o minunată rouă cade în inimă, și apoi dispare. Dar răcoarea rămîne, și de ea inima are mereu nevoie. A trebuit să plec din nou.

Și la Alger, a doua oară, mergînd din nou prin aceeași revărsare torențială care mi se părea că nu a încetat de pe vremea acelei plecări pe care o crezusem definitivă, în mijlocul acelei imense melancolii care mirosea a ploaie și a mare, în ciuda cerului cețos, a spinărilor care fugeau sub șiroaiele de apă, a cafeanelor cu lumini sulfuroase care descompuneau fețele, mă încapățînam să sper. Știam, de altfel, că ploile, la Alger, deși par a nu se mai sfîrși vreodată, se opresc brusc, ca acele rîuri din țînutul meu care se umflă în două ore, pustiesc hectare de pămînt, și seacă dintr-o dată. Într-o seară, într-adevăr, ploaia s-a oprit. Am așteptat încă o noapte. O dimineață lichidă s-a înălțat, strălucitoare, peste marea curată. Din cerul proaspăt ca un ochi spălat de nenumărate ori de ape, redus, prin aceste spălări succesive, la urzeala lui cea mai fină și cea mai limpede, cobora o lumină vibrantă care desena fiecare casă, fiecare copac, cu o linie sensibilă, de o rouă uimită. Pămîntul, în dimineața lumii, s-a ivit, fără îndoială, într-o asemenea lumină. Am pornit din nou pe drumul către Tipasa.

Fiecare din cei șaiszeci și nouă de kilometri de drum e plin, pentru mine, de amintiri și de senzații. Copilăria violentă, visurile adolescenței legănate de zgomotul

autobuzului, diminețile, fetele cu trupul proaspăt, plaja, mușchii tineri și încordați, ușoara neliniste a serii într-o inimă de șaisprezece ani, dorința de a trăi, gloria, și mereu același cer de-a lungul anilor, puterea și lumina lui nesecată, nesățios el însuși, devorând una câte una, luni de-a rândul, victimele întinse în cruce pe plajă, la ceasul funebru al amiezii. Și totdeauna aceeași mare, aproape impalpabilă dimineața, pe care am regăsit-o la orizont de îndată ce drumul, părăsind ținutul Sahel și colinele sale cu vii de culoarea bronzului, a început să coboare către țarm. Dar mi-am luat repede privirea de la ea. Vroiam să revăd masivul Chenoua, acel munte greoi și solid, alcătuit dintr-un singur bloc, care se întinde de-a lungul golfului Tipasa spre apus, înainte de a coborî el însuși în mare. Îl zărești de departe, mult înainte de a ajunge, abur albastru și ușor care se confundă cu cerul. Dar se condensează treptat, pe măsură ce înaintezi către el, pînă cînd ia culoarea apelor care-l înconjoară, uriaș val imobil al căruia avînt uimitor a fost parcă cu brutalitate încremenit deasupra mării dintr-odată potolită. Mai aproape încă, aproape la intrarea în Tipasa, iată masa lui semeață, brună și verde, iată-l pe bătrînul zeu acoperit cu mușchi, pe care nimic nu-l va clinti din loc, refugiu și adăpost pentru fiii lui, printre care sînt și eu.

Privindu-l, am trecut, în sfîrșit, de gardul de sîrmă ghimpată, și m-am aflat printre ruine. Și sub lumina glorioasă de decembrie, cum se întîmplă o dată sau de două ori în unele vieți care, după aceea, se pot socoti împlinite, am găsit exact ceea ce venisem să caut, și care, în ciuda timpului și a lumii, îmi era oferit, numai mie, cu adevărat, în această natură pustie. Din forumul presărat cu măline descoperite în vale satul. Nu venea dintr-acolo nici un zgomot: șuvițe ușoare de fum urcau în aerul limpede. Marea, de asemeni, tăcea, parcă sufocată sub ploaia neîntreruptă de lumină scînteietoare și rece. Venind dinspre Chenoua, cîntecul îndepărtat al unui cocoș slăvea singur gloria fragilă a zilei. Înspre ruine, atît de departe pe cît putea ajunge privirea, nu se vedeau decît pietre ciuruite și tufe de pelin, arbori și coloane perfecte în aerul transparent și limpede. Părea că dimineața încremenise, că soarele se oprise timp de o nesfîrșită clipă. În această lumină și tăcere, ani de furie și de întuneric se topeau cu încetul. Ascultam în mine un zgomot aproape uitat, ca și cum inima mea, oprită de multă vreme, ar fi început din nou, încet, să bată. Și acum, treaz, recunoșteam unul câte unul zgomotele imperceptibile din care era alcătuită tăcerea: ciripitul grav și neîntrerupt al păsărilor, suspinele scurte și ușoare ale mării la poalele stîncilor, vibrația copacilor, cîntul orb al coloanelor, foșnetul tufelor de pelin, șopîrlele furișate. Auzeam toate acestea, și ascultam totodată valul de fericire care urca în mine. Mi se părea că mă întorsesem, în sfîrșit, la locul meu de adăpost, pentru o clipă cel puțin, și că această clipă nu se va mai sfîrși niciodată. Dar puțin după aceea soarele s-a înălțat cu o palmă pe cer. O mierlă a început să cînte scurt și, pe dată, din toate părțile, cîntece de păsări au izbucnit cu o forță, cu o bucurie, cu o veselă discordanță, cu o fericire nespusă. Ziua și-a reluat mersul. Avea să mă poarte cu ea pînă seara.

La amiază, de pe pîvnîșurile mai mult nisipoase și acoperite cu floarea soarelui ca de o spumă pe care ar fi lăsat-o, retrăgîndu-se, valurile furioase din ultimele zile, priveam marea care, la acea oră, se înălța abia, cu o mișcare istovită, și îmi potoleam în doita sete pe care nu o poți nesocoti multă vreme, fără ca ființa să ți se usuce: setea de a iubi și de a admira. Căci a nu fi iubit e doar o lipsă de noroc; a nu iubi însă este o nenorocire. Noi toți, astăzi, murim din pricina acestor nenorociri. Căci singele, ura, usucă însăși inima; îndelunga revendicare a dreptății secătulește iubirea care, totuși, i-a dat naștere. În vuietul în mijlocul cărula trăim, iubirea e cu neputință la dreptate nu e de ajuns, iată de ce Europa urăște lumina și nu știe decît să opună nedreptatea nedreptății. Dar pentru a nu lăsa ca dreptatea să se chlrcească — minunat fruct portocaliu care nu conține decît o pulpă amară și

uscată — ,redescopeream la Tipasa că trebuie să păstrăm în noi intacte o prospețime, un izvor de bucurie, să iubim lumina, pe care nu o poate atinge nedreptatea, și să ne întoarcem la luptă cu această lumină recucerită. Regăseam aici vechea frumusețe, un cer tînăr, și îmi măsuram norocul, înțelegînd, în sfîrșit, că nici chiar în anii cei mai rîi ai nebuliei noastre amintirea acestui cer nu mă părăsise niciodată. El era cel care, pînă la urmă, mă împiedicase să deznădăjduiesc. Știusem totdeauna că ruinele de la Tipasa erau mai tinere decît șantierul sau decît dărîmăturile noastre. Lumea reîncepea aici în fiecare zi, într-o lumină de fiecare dată nouă. O, lumină! e strigătul tuturor personajelor din drama antică, aflate față în față cu destinul lor. Acest ultim refugiu era și al nostru, și acum știam. În mijlocul iernii, aflam în sfîrșit că există în mine o vară de neînvins.

Am plecat din nou din Tipasa, am regăsit Europa și luptele ei. Dar amintirea acelei zile mă susține încă, și mă ajută să întîmpin cu aceeași inimă ceea ce înalță și ceea ce doboară. În ceasul greu în care ne aflăm, ce altceva pot dori decît să nu exclud nimic și să învăț să împletesc dintr-un fir alb și unul negru aceeași frînghie atît de întinsă încît stă să se rupă? În tot ceea ce am făcut sau am spus pînă acum, mi se pare că recunosc aceste două forțe, chiar cînd se contrazic una pe alta. N-am putut să mă lepăd de lumina în care m-am născut și totodată n-am vrut să refuz servituțurile acestor vremi. Ar fi prea ușor să opun aici dulcelui nume Tipasa, alte nume, mai sonore și mai crude: există pentru oamenii de azi un drum lăuntric pe care eu îl cunosc prea bine, pentru că l-am străbătut în ambele sensuri, și care duce de la colinele spiritului la capitalele crimei. Și, fără îndoială, vei putea totdeauna să te odihnești, să adormi pe colină, sau să-ți așezi casa în inima crimei. Dar dacă renunți la o parte din ceea ce este, trebuie să renunți tu însuși la a fi: trebuie deci să renunți să trăiești sau să iubești altfel decît prin procură. Există, astfel, o voință de a trăi fără a refuza nimic din viață, care este virtutea pe care o onorez cel mai mult în lumea aceasta. Din cînd în cînd, cel puțin, e adevărat că aș vrea să o fi practicat. De vreme ce puține epoci pretind atît cît pretinde epoca noastră să întîmpini în același fel binele și răul, mi-ar plăcea să nu eludez nimic, și să păstrez exactă o dublă memorie. Da, există frumusețea și există cei umiliți. Oricare ar fi dificultățile unei asemenea atitudini, aș vrea să nu fiu niciodată infidel nici față de frumusețe, nici față de cei umiliți.

Dar toate acestea seamănă tot cu o morală, și noi trăim pentru ceva care trece dincolo de morală. Dacă l-am putea numi, ce tăcere! Pe colina Sainte-Salsa, la răsărit de Tipasa, seara este locuită. E încă lumină, dar, în lumină, o slăbiciune invizibilă anunță sfîrșitul zilei. Vîntul începe să bată, ușor ca noaptea, și de o dată marea fără valuri se îndreaptă către ceva și curge ca un mare fluviu sterp de la un capăt la celălalt al orizontului. Cerul se întunece. Atunci începe misterul, zeii nopții, ceea ce este dincolo de plăcere. Dar cum să spun aceasta? Mica monedă pe care o iau de aici cu mine are o față vizibilă, un frumos chip de femeie care îmi repetă tot ce am învățat în această zi, și o față roasă, pe care o simt sub degetele mele la întoarcere. Ce altceva poate să spună această gură fără buze decît ceea ce îmi spune în mine o altă voce misterioasă, care mă învață în fiecare zi ignoranța și ferlcirea mea:

« Taina pe care o caut este îngropată într-o vale cu măsline, sub iarba și violetele reci, în preajma unei case vechi, cu iz de curpen. Timp de mai bine de douăzeci de ani am străbătut această vale, și alte vîl care-i seamănă, l-am cercetat pe tăcuții păstori de capre, am bătut la ușa ruinelor nelocuite. Uneori, cînd răsărea prima stea pe cerul încă luminos, sub ploala de lumină ușoară, am crezut că știu. Știam, într-adevăr. Știu și acum, poate. Dar nimeni nu vrea această taină, n-o vreau nici eu, fără îndoială, și nu mă pot despărți de ai mei. Trăiesc în familia mea care

crede că domnește peste orașe bogate și hîde, zidite din pietre și din cețuri. Zi și noapte ea vorbește cu voce puternică, și totul i se supune, iar ea nu se supune nimănui: e surdă în fața oricărei taine. Puterea ei care mă poartă, mă chinuie totuși, și se întîmplă uneori ca strigătele ei să mă obosească. Dar nefericirea ei este și a mea, căci sîntem de același sînge. Infirm de asemeni, complice și zgomotos, n-am strigat și eu printre pietre? De aceea mă străduiesc să uit, și merg prin orașele noastre de fier și de foc, și surd curajos nopții, chem furtunile, voi fi credincios. Am uitat, într-adevăr: activ și surd, de acum înainte. Dar poate într-o zi, cînd vom fi gata să murim de epuizare și de ignoranță, voi putea renunța la mormintele noastre țipătoare, și mă voi duce să mă întind în acea vale, sub aceeași lumină, să aflu pentru ultima oară ceea ce știu ».

1953

În românește de IRINA MAVRODIN

IRINA MAVRODIN

Soarele negru

Situîndu-se și definîndu-se în raport cu rusul Dostolevski și cu germanul Nietzsche (prin acesta venind totuși într-un anume fel în contact cu vechiul spirit elen), profund marcat în gîndirea și în sensibilitatea sa de ei și de alți mari oameni ai Nordului, Kierkegaard, Heidegger sau Melville, Camus se știe și se vrea om al Mediteranei și al soarelui din Sud: « Nous autres méditerranéens . . . » spune el de nenumărate ori, cu o insistență aproape polemică:

În mod curios opera sa se constituie pe o distincție nu mai puțin strictă decît cea pe care o făcea Doamna de Staël, cu aproape o jumătate de secol în urmă, între natura (interioară) a popoarelor din Nord, și cea a popoarelor din Sud, între spiritul homeric și cel ossianic. În mod tot atît de categoric ca și geniala sa precursoră (care, de altfel, preluase mai vechea teorie a lui Montesquieu; spiritul francez, aflat la răscrucea dintre Nord și Sud, este poate o sinteză a lor — sinteză în care totuși, desigur, predomină lumina Sudului —, ceea ce-i dă puțința de a le judeca « dinlăuntru » pe amîndouă), Camus crede într-un determinism geografic, pentru el factorul geografic, sau, mai bine spus, natura exterioară, ju-

cînd un rol hotărîtor în modelarea spiritualității unei rase. Raționamentul lui de tip cartezian iubește aceste ordonări și simetrii, din care se vor naște marile simboluri antinomice ale creației sale.

Cel care se exersează clipă de clipă în contemplarea unui peisaj cu liniile net decupate, făcut din contraste de lumină și de umbră, nu va mai putea eluda solicitările orgolioase ale inteligenței lucide și ale dreptei rațiuni, atît de străine spiritelor tenebroase ale Nordului, care se complac în contemplarea seducătoarelor fantasma plăsmuite de o imaginație fantastic stimulată de contururile turburi ale peisajului septentrional. (Inteligența lui Clamence din *La Chute*, om al Sudului exilat în începoșatul Nord, e delirantă în luciditatea ei, și culpabilă).

Angoasa nordicului Kierkegaard se născuse într-un spațiu creștin (și pentru Doamna de Staël spiritul Nordului era un spirit creștin), și se rezolva prin negarea rațiunii, scandalul credinței și saltul în transcendent. Pentru Camus, fiu al pămîntului mediteranean și al « soarelui negru », absurdul ia naștere într-un spațiu păgîn, lumea antică fiind pentru el cadrul tragediei omului fără Dumnezeu lume a « seninătății crispatе » (René Char) în care omul, Sisif sau Prometeu înfruntînd divinitatea și substituindu-i-se, nu cunoaște transcendența. Într-un asemenea spațiu cuvintele de culpabilitate sau de păcat nu au sens. Omul se naște dăruit cu o inocență pe care nimic nu i-o poate lua. Marea, soarele, deșertul devin semn, simbol al acestei inocențe, și al tinereții lumii. (Pe aceleași tărmluri crud însoarite, Montherlant, și mai ales Gide, descoperiseră gustul rar al acestei inocențe care, pentru amîndoi, este sinceritate deplină față de sine și fervoare (« pasiune », va spune după ei Camus), atitudine lucidă și vibrantă disponibilitate față de lume. Cartea care începe cu fraza « Nathanael, je t'enseignerai la ferveur », este și ea o carte solară).

Profilul net al unui țarm de mare, « sfîșietoarea » lui frumusețe, impasibilă și eternă, sînt tot atîtea evidențe, adevăruri directe, imediat sezizabile de către spirit și de către trup, de către trupul tînăr ars de soare și răcorit de apă (soarele și apa sînt antinomice în concepția lui Camus, ele se limitează reciproc, realezînd împreună acel echilibru, acea armonie și măsură, scumpe elenismului; cf. într-o variantă a *Omului revoltat*: « Nietzsche lui-même, lorsqu'il s'est converti au retour éternel, l'a fait hors de toute mesure. Avide de soleil, il est venu vivre près des rivages antiques. Mais sur ces sommets, il a toujours tourné le dos à la mer ») « Nu cred decît în adevărurile pe care mîna le poate atinge », spune Camus în unul din eseurile sale de tinerețe, cele pe care el le numește, alături de textele scrise la maturitate și grupate sub titlul *L'Été*, eseurile solare.

Dar pentru sensibilitatea lui Camus, deschisă către sacru și metafizic, și pe care și-o combate cu obstinție,¹ această justificare sportivă și estetică,² pe care elenismul, într-un sens, acceptă să o dea existenței, nu este posibilă în absolut. Citîndu-l, am putea spune că el « este grec prin necesitatea sa de coerență, și creștin prin sensibilitatea sa neliniștită ».

Nu trebuie însă să înclinăm prea mult balanța spre o interpretare care să sublinieze tipul de sensibilitate « creștină » a lui Camus (deși, așa cum arătam, acest tip de sensibilitate nu-l poate fi contestat cu totul acestul scriitor care

¹ « Așa cum se formulează în primele secole ale erei noastre, elenismul implică faptul că omul își poate ajunge sine însuși și că el poartă în sine tot ceea ce poate explica universul și destinul. Templele sale sînt construite pe măsura lui. Într-un anume sens, grecii acceptau o justificare sportivă și estetică a existenței. Linia cîminelor lor sau, cursa unui tînăr într-o piață publică le dezvăluia întreaga taină a lumii. Evanghelia lor spunea: Împărăția noastră este această lume ». (*Entre Plotin et Saint-Augustin*, Ed. Pléiade, p. 1225).

este fascinat ca un creștin de moartea ce triumfă asupra cărnii), cel puțin când vorbim de creația care precede *La Chute*. Omul absurd și revoltat este un om solar. După cum ar fi de asemenea arbitrar să opunem întru totul spiritul grec spiritului creștin. În această privință, îl putem cita pe Camus însuși: « Eschil alături de Sofocle, măștile primitive și Panateneele, lecțiile din secolul V alături de metopele Parthenonului, misterele, în sfârșit, alături de Socrate, totul ne obligă să punem în valoare existența, alături de o Grecie a luminii, a unei Grecii a umbrei, mai puțin clasică dar tot atât de reală... Ceva în gândirea greacă prefigurează Creștinismul, în timp ce altceva îl respinge dinainte » (*Entre Plotin et Saint Augustin*, Ed. Pléiade, p. 1225). Optimismul tragic al Greciei presocratice este expresia unui spirit imanentist, în care echilibrul (natura și frumusețea sînt echilibru, armonie în imanenț) exclude transcendența. Odată cu Socrate și cu Platon însă se vor deschide drumurile creștinismului, adică spiritul va pătrunde într-o transcendență pe care antecesorii o postulasera ca impenetrabilă, și care era destin.

Pentru Camus, munții cu linia lor pură sînt « o evanghelie de piatră » în care omul citește absurdul unei lumi de o « inumană frumusețe », care nu cunoaște suferința și moartea, față în față cu omul, a cărui condiție înseamnă suferință și moarte. La acest nivel, al contemplării naturii și a frumuseții ei eterne, este perceput divorțul dintre lume și om (adică absurdul; după Camus: raportul, care este sfîșiere și divorț, dintre lumea irațională și conștiința iubitoare de claritate, ce nu-l poate găsi unitate și sens), și tot acum se naște acea « onestitate », acea « fidelitate față de pămînt », care duc la asumarea absurdului și la revoltă.

Camus încearcă să reactualizeze tragicul antic într-o lume modernă. El îndrăznește să reintegreze imposibilul într-o mentalitate în care spiritul subtilizat depășise paradoxurile antice — erou-destin, rațiune-irațional. Mentalitatea creștină spulberase antinomia erou-destin, revelînd spiritului că rațiunea pură își are domeniul ei ce poate fi depășit prin corelatul său, rațiunea afectivă, sau acel *esprit de finesse* al lui Pascal. Camus, în fața unei rațiuni care postulează lumea pe care nu o poate înțelege drept absurdă, nu încearcă, prin credința în divinitate sau în puterile nelimitate ale rațiunii, depășirea acestei contradicții, ci dimpotrivă, invită spiritul să coexiste într-o atare perspectivă, oricare ar fi riscurile implicite.

Demersul rațiunii camusiene, care-și cunoaște limita (ideea de echilibru, de limită, de măsură, care este « pură tensiune » între termenii unei antinomii, opusă aceleia de lipsă de măsură, « *démessure* », în sensul în care o înțelegeau grecii, definește ceea ce el numește « la pensée de Midi »), ne invită să respectăm în toate dreptul echilibru al antinomiei natură-istorie.

Există așadar pentru Camus, ca și pentru vechii greci, și aceasta îl separă în mod hotărît de Sartre, o valoare fixă și imuabilă, un termen de referință, care este natura umană, avînd drept exigență fundamentală frumusețea, pe care un dezechilibru între natură și istorie le sfîrșimă.

Această armonie, care presupune simțul limitelor și al relativului, pasiune, luciditate, va face cu puțință, după Camus, o nouă « renaștere », constituită pe un optimism voluntar și tragic care definește viitorul ca o întoarcere la un echilibru rupt. Să fim al timpului nostru, fiindcă o elementară onestitate ne obligă să nu eludăm istoria de vreme ce trăim în ea, dar să ne întoarcem mereu ca la o mîncă hrănitoare, la frumusețe și la natură: « On sert l'homme tout entier ou pas du tout. Et si l'homme a besoin de paix et de justice, il a besoin de beauté pure, qui est le pain de son cœur. »

Inițiere pentru Provența

Să trăiești altundeva ! E prima dorință a oricărui om tânăr. Crede el oare că dorințele sale se pot împlini altundeva ? Că există un loc unde poți fi fericit și poți iubi ? Dar el râde de cei care pun această întrebare. Tinerețea are privilegiul de a se justifica prin ea însăși. Ea crede că există și nu are de loc nevoie să demonstreze ceea ce crede.

« Dacă am să v-o arăt, răspunde Don Quijote negustorilor dornici s-o vadă pe Dulcineea înainte de a o proclama cea mai frumoasă dintre femei, dacă am să v-o arăt, la ce bun să recunoașteți un adevăr atât de cunoscut ? Important este ca, fără s-o vedeți, să credeți în el, să-l recunoașteți, să-l afirmați, să jurați pentru el și să-l apărați . . . »

Așijderi elanul fără țel al adolescenților. Fără această evadare, viața ar înceta. Și câtă fericire când știi că este cu puțință ! Eu însumi am început să trăiesc abia în clipa când am învățat că există altceva, altceva decât tot ce mă înconjură — sau mai curînd mă înăbușea. Când ești tânăr, nu-ți poți hrăni singurătatea cu imagini familiare decât dacă viața țîșnește din tine. Doar visele . . .

Revelația Antichității la un copil crescut într-un ținut cețos și rece reprezintă pentru el o primă eliberare. Cum ! o lume care a fost făcută pentru om, de către om și pe măsura lui, și nu pentru un Dumnezeu, nici pentru un stăpîn, nici pentru o mașină, nici pentru o idee. Și, orice s-ar întîmpla (ceea ce lipsește lumii noastre moderne), prezența universală a divinului. Mai tîrziu, prin imaginațiile poezilor, întrezăream ceea ce, aparținînd omului, depășește omul : umbra lui.

Voi putea oare să uit vreodată amurgurile lui Lamartine ? Într-o zi, în fața tabloului *Pelerinajul lui Childe Harold* de Turner, m-am văzut o clipă în locul acestui tânăr călător, contemplînd la umbra pinilor ca niște umbrele o vale fericită, cu belșug de fructe frumoase, cu oameni frumoși, cu fluvii frumoase, cu copaci frumoși, totul scaldat într-o lumină care făcea lumea să pară străvezie . . . Se poate oare ca o singură clipă să ne repună în posesia fericirii pierdute ?

Există un fel de amestec de cer, de pămînt și de apă, variabil pentru fiecare, și alcătuiind climatul nostru. Când te apropii de el, pasul e mai sprinten, inima înflorește.

Ai spune că natura tăcută începe dintr-o dată să cînte. Recunoaştem lucrurile. Se vorbeşte de iubirea fulgerătoare a amantilor, există peisaje care provoacă bătaie de inimă, spaime încântătoare, nesfîrşite desfătări. Există prietenii cu pietrele cheiurilor, cu clipocitul apei, cu căldura blîndă a ogoarelor, cu norii asfinţitului.

Pentru mine, aceste peisaje au fost cele ale Mediteranei.

De la Marsilia la Constantinopole, în porturile Mediteranei, un popor întreg — acelaşi — trăieşte desculţ pe chei, cu faţa arsă de soare şi de anason, cu spatele încovoiat sub lăzile pline de portocale, gata oricînd să facă gesturile violenţei sau ale pasiunii. Ziua, duce o viaţă aparent agitată, în realitate însă lipsită de scop, noaptea, străduţele strîmte pe care se înghesie case deochiate, biserici străvechi şi pavoazate cu rufe murdare, capătă un aer de sărbătoare nespus de atrăgător pentru cel care simte cu toate aceste fiinţe ce trăiesc libere — libere din cauza mizeriei — o înrudită pe care nu-i sigur că aceştia ar dori-o. Sînt gata să se îmbarce în fiecare dimineaţă, să-şi rişte în fiecare seară banii pe tejgheaua unui bar, schimbîndu-şi slujba la fiecare trei luni, dar ceea ce mă interesează la ei nu este latura aventuroasă (ce s-ar potrivi atît de bine într-un foileton), ci secretul fericirii lor.

Ar putea trece drept nişte pasionaţi, şi sînt într-adevăr. Dar după care bunuri? După soare, după iubire, după mare şi după joc, singurele bunuri de care nimic nu-i poate frustra. Au pierdut oare totul din cauza unei războaie sau a unui naufragiu? Marea şi iubirea rămîn în eternitatea lor. Mîine poate, mîine toate aceste lucruri duşmănoase le vor surîde şi, în orice caz, chiar astăzi, prezenţa lor... Cîtă odihnă oferă unei inimi dezamăgite un golf arcuit ca un braţ!

O configuraţie sensibilă inimii, iată esenţa spiritului mediteranean. Spaţiul? Arcuirea unui umăr, ovalul unui chip. Timpul? Goana unui tînăr de la un capăt la celălalt al plajei. Lumina decupează trăsăturile şi naşte mulţimi. Totul contribuie la gloria omului. La gloria şi la pieirea lui. Dacă omul are un asemenea preţ, este pentru că decurul acţiunilor sale, dincolo de peisaje, e moartea. Unul n-ar putea fi înţeles fără celălalt. Numai un sens viu, veşnic prezent, al duratei sale, dă contur dorinţei. Din acest cuplu de forţe s-a născut o filozofie a tragediei.

Socrate este fără îndoială simbolul omului aflat la apogeul său omenesc. Dar este condamnat (vrea să moară). Ieri hoinărea cu hamalii şi tinerii ambiţioşi. Mîine va fi un cadavru fără nume. Dar astăzi în închisoare reprezintă tot ce a realizat umanitatea mai desăvîrşită, cea mai mare reuşită a lumii mediteraneene. Ultimele sale convorbiri cu prietenii lui, la acea încrucişare a două drumuri pe care toţi oamenii le urmează unul după altul, mă învaţă mai mult decît toate acele « *nunc erudiminii* » ale lui Bossuet.

Nu trebuie să fac un efort pentru a evoca timpurile fericite cînd călătoream de-a lungul Mediteranei; îmi sînt mereu prezente. Noaptea calde pe terasele din Alger, sirocoul ce usca buzele ca o dorinţă, strălucirea peisajelor în Italia, şi elanul oamenilor; măreţii ce n-au fost sterile pentru mine.

Dar n-am nici o imagine pentru a vorbi despre Grecia. Ele sînt înlocuite printr-un sentiment, aşa cum din clipa cînd începi să iubeşti pe cineva nu-l mai vezi, iar imaginea lui se şterge din faţa ochilor pe măsură ce creşte în inimă. Peisaje despuiate, coline pietroase, temple gingaşe ca nişte jucării. Simplificare extremă, aşijderi marilor dureri. Coincidenţa mea cu omul. În sfîrşit pot părăsi aici artificile şi minciunile din fiecare zi pentru a mă regăsi faţă în faţă cu umanitatea mea. În sfîrşit eliberat de mine, în sfîrşit redat mie însumi! O prietenie în sfîrşit posibilă!

Provenţa are fără îndoială mai puţină forţă, dar are mai multă blîndeţe. Dăinuie în amintirea mea acea dimineaţă de primăvară cînd, coborînd din trenul de Paris, am descoperit înminunat spaţiul pe care îl spargea stîncă de la Doms. Am petrecut zile întregi contemplînd fluviul, cîmpia şi Palatul, schimbătoare ca marea urmînd

drumul soarelui. De atunci, am descoperit frumuseți mai mari: Arles și Baux, care adună în pumnul lor închis splendoarea desfășurată de Avignon; Lourmarin și insula Port-Cros; și multe altele. Dar cea care m-a ajutat să pătrund de adevărat în inima Sudului este cîmpia Avignonului, și dacă nu pot să revăd acest ținut decît în delicata lumină de mai, este pentru că l-am cunoscut în acel moment pentru întîia dată, și doar prima impresie are însemnătate pentru un sentiment. Dar vreau să cred de asemenea că există un acord profund și invizibil între acest ținut și primăvară, ca între Luberon și toamnă, tot așa cum se pare că există o vîrstă pentru fiecare dintre noi cînd împlinim fără efort toate puterile ce piroteau în adîncul nostru și cînd putem fi recunoscuți și iubiți doar pentru ceea ce sîntem cu adevărat.

Curînd prietenii pe care le-am legat în Provența s-au încorporat peisajelor și monumentelor sale. În mintea mea lucrurile și ființele au format un singur tot. De la Natură la om ele înseamnă toate aceeași voință de a construi. Un pămînt ce-a fost roman poate doar să exalte lucrurile care spun da. Omul nu se însoțește cu omul decît pentru a înțelege, și doar prietenia înalță orașele, pe care aiurea le distruge. Toată lumea se naște aici arhitect. Artă romană, cea a Renașterii conspiră cu Antichitatea să readucă spiritul la centrul său de gravitație. Și peisajul este o construcție (pentru a folosi un cuvînt de care s-a abuzat și care aici e veșnic la modă). Îmi plac acum turnurile pătrate pe un cer compact. Și ce frumos e unghiul drept pe care îl fac chiporașii cu pămîntul în apropierea lor, a ruinelor antice și a mănăstirilor romane, dorința mea de negare, scriba mea pentru formele sociale se domolesc. Și atunci cînd aflu de la Henri Bosco că pe toate porțile castelului de la Tour d'Aigues (pe care-l construise doar pentru a o primi pe Marguerite de Valois de care era îndrăgostit), baronul de Cental gravase această deviză:

SATIABOR CUM APPARUERIT

doresc s-o folosesc acum pentru Provența: destul să-mi apară și sînt fericit.

Dacă m-am regăsit în acest ținut, în aceste așezări, fără îndoială că dezădăcinarea mea nu mi-a dăunat; ba mai mult, mi-era necesară. Trebuia să-mi reneg zeii mei familiali pentru a adopta alții. Trebuia să plec în căutarea climatului meu, nu aveam dreptul să mă resemnez. Prea multe resemnări sînt doar simple lășități. Dar revolta nu încununează nimic. Am părăsit Bretania doar pentru a mă atășa de Provența. Dacă am respins o credință superstițioasă și agresivă este pentru a îmbrățișa aceeași credință sub culorile echilibrului și ale speranței. Și în ceea ce privește familiile, îmi închipui un om despuiat de toate, chemînd la nuntă sa prieteni noi sau necunoscuți. Dar nu scrie oare în Evanghelie, și la ce bun să nascocim? Nuțile sînt pregătite, dar cei care au fost poftiți n-o meritau. Mergeți dară la răspîntii și chemați-i la nuntă pe toți aceia pe care îi veți afla acolo. «Dacă aceste sfîșieri sînt necesare, aceasta doar în speranța unei vindecări și a unei sănătăți proaspete. A fi un blestemat, un paria, un boem, poate însemna doar a urma cel mai ușor dintre povîrnîșuri. Nu trebuie să încetăm a crede într-un lucru decît pentru a crede în altul: singurul mod de a nu fi păcălit... lată ce mă miră acum: poate (spun: poate) nu există nici o rațiune suficientă pentru a ne hotărî să credem acest lucru mai degrabă decît celălalt. Cum se face că cei care cred în una sau în alta întrezăresc partea importantă care-i scapă negativistului? Cum se face că ei înțeleg, că ei trăiesc, că ei iubesc? Cealaltă, nu?

Dacă prin urmare, după ce mi-am tăiat toate legăturile, trebuie să trăiesc pentru a reface altele, fie ca aceasta să se întîmple cu un pămînt în care muntele Sainte-Victoire este sanctificat, unde Fecioara și Dionysos trăiesc împăcați¹, unde templul se bucură încă de onoare², unde colinele sînt acropole și micile golfuri porturi gre-

¹. Dedicăția bisericii din Ventabren: Virgini Delpare Dionysosque. E vorba bineînțeles de Sfîntul Denys I (n.a.).

². Vernègues (n.a.).

cești. Da, îmi place această amfibilogie, mă bucur de această confuzie. Lanțul este întrerupt, poate fi reînnotat. Îmi reamintesc această vizită de acum doi ani la Abația din Sylvacane, unde, într-o mănăstire transformată în staul, boul și măgarul pășteau împreună. Așteptau. Copilul. Prevesteau o naștere — o Renaștere — simbol al reînnoirii eterne. Este prea multă umbră încă în mine pentru atîta lumină care mă cheamă: viața mi se pare adeseori îngrozitoare. Dar începuturile ei sînt atît de frumoase ! Și ea reîncepe în fiecare zi.

În românește de IRINA RUNCAN

IRINA RUNCAN

Lumina și întunericul ei

« Dar tu, tu ești născut pentru o
zi senină . . . »

HÖLDERLIN

Soare. Liniște. Singurătate . . . Și tăcerea dintre două valuri care face să amuțască glasul istoriei și al timpului. Dacă o contradicție dăinuie totuși în adîncul ființei tale, ea este dublul sentiment al unui început și-al unui sfîrșit. Cu alte cuvinte, te simți tînăr și, în același timp, bătrîn. Tînăr, deoarece trăiești. Dorești. Și retrăiești mereu, de fiecare dată într-o lumină nouă. Iar bătrîn, fiindcă ai devenit înțelept. Indiferent. Copleșit de sentimentul totalei zădărnicii a vreunui gest sau a vreunei vorbe.

Înțelepciunea este, de fapt, o moarte: moartea prin renunțare. Și niciodată nu renunți cu adevărat, decît atunci cînd ai pierdut gustul dorinței, ca urmare a fermei convingeri lăuntrice că nu ți se cuvine nimic. Dar absolut nimic. Și de la nimeni. Renunțarea, dureroasă și amară prin sfîșierile care au zămislit-o, reprezintă o poartă deschisă spre evadarea din prezent. În transcendent sau în neant.

Plotin făcea deosebirea dintre moartea naturală și cea filosofică, care o poate precede pe prima. Moartea filosofică reprezintă scopul hindusului. Acțiunea nu are importanță, doar orientarea spiritului contează. Un ataș cu realitatea a dispărut, altul este pe cale de a se stabili cu cealaltă lume. Să ne închipuim acest dezgust progresiv pentru ceea ce se numește lume, apoi suprimarea cuplului etern reprezentat de viață și moarte, și, în sfîrșit, revelația. Cu cită emoție vede hindusul, printr-o mișcare amplă, dar bruscă, a spiritului, pe *Aceasta* ! Nu acest lucru, nici celălalt. Nu pe el, nici pe celălalt. Nu fapte precise. Nu ceea ce jîndulește, nici ceea ce disprețuiește. Nu obiectul dorințelor sau al dușmăniilor sale, nu un obiect sensibil. Nu ceva care să fie aproape de inimă. Nu ceva ce ar putea fi denumit. Ci *Aceasta*. Se întoarce și, în același timp, o vede. *Aceasta*, pe care o simte brusc și ca printr-o efuziune însoțindu-l ziua și noaptea, veghind asupra a tot ce

se naște și moare. Dar care este chipul ei? Ce sugerează ea? Nimic, pe Nimeni. Permanență dincolo de nepermanență, prezentă în absență, răspîdită în vid. Lumea este spectacolul pe care *Aceasta* îl oferă, și hindusul crede în adevărul scenelor, în realitatea actorilor. O ușoară mișcare a filinței, asemeni capului ce se lasă pe-un umăr, și iată că lumea dispare și apare *Aceasta*, reazemul lumii. Nu se poate ajunge însă la ea pe cale mai directă? Dacă hindusul coboară adînc înlăuntrul său, încetează de a mai exista, nu mai este el. Nici altcineva. Este *Aceasta*. Gîndurile și dorințele lui intime sînt doar niște fantasmagorii cu înfățișarea celui care le-a provocat. Dacă doarme, se apropie de *Aceasta*, dacă moare, tinde să se contopească cu ea. Cade în ea ca o piatră în fundul unei fîntîni. Ceea ce contează, spune un hindus, « nu este să ocolim Universul, ci să ocolim centrul Universului... »¹.

India a avut o singură aspirație: să se îndepărteze de lume. Întîi să se dezumanizeze și apoi să se îndepărteze. Absorbită în visul ei (absurd și sterp pentru un Occidental), rămîne încremenită, disprețuind viața omenească ce nu reprezintă pentru ea decît zborul unui roi de musculițe împrăștiate de vînt. De aceea, revoluți a intelectuală adusă de India poate fi denumită *idealism sau acosmism*.

Un Occidental (și prin Occidental înțelegem o categorie a spiritului caracterizată prin ceea ce gîndește și nu prin locul unde trăiește) are din ce în ce mai puțină încredere în urechea sa, în ochiul său, în mina sa, și în toate mijloacele născute din puterea de înțelegere și din forță: instrumente și raționamente. Dacă i se demonstrează că acestea îl pot înșela, cade în scepticism și simte nevoia să aleagă între lume și neant. Nu putem păși în viață decît prin viață și în neant prin neant.

În timp ce finalitatea hindusului este Neantul, cea a occidentalului este Fîlța. Europa divinizează omul în ceea ce are comun cu toți oamenii (trecînd de la umanism la umanitarism), în limitele sale, și astfel nu pierde contactul cu absolutul. Dar cu absolutul terestru — împărăția a Clipei care se dilată ca pupila; zvîcnește ușor, și-apoi se închide peste lume. Nicăieri nu poți trăi mai intens această clipă decît pe tîrîmul mării: uneori dimineața, în zori, cînd te simți mai limpede ca marea aprinsă de soare; alteori la amiază, cînd cerul e una cu apa; și, de cele mai multe ori, poate, seara. Atunci totul se schimbă. Marea devine tîndră, învăluitoare. Te mîngîie cu brațe blînde, rotunjite parcă de dorinți. Iar lumina e însăși fericirea — o împlinire fără glas, născută fie chiar și din durere. Pojghița subțire care ascunde misterul omenirii crapă încet, și din adîncul acestei mîhniri un cîntec țîșnește ușor: « iubesc această viață cu toată filnța mea și vreau să vorbesc despre ea în libertate: ea îmi dăruiește orgoliul condiției mele de om. Totuși, mi s-a spus adesea: n-avem de ce fi mîndri. Ba da, avem de ce: acest soare, și marea, înlma mea zvîcnind de tinerețe, trupul meu cu gust de sare și imensul decor galben și albastru în care dragostea se întîlnește cu gloria »².

Important în acest moment nu e înlma care cîntă, ncll lumea, ci acordul dintre ele, setea de a trăi, de-a striga înlăuntrul tău: « Binecuvîntată fie clipa cînd m-am născut ! »

Afirmarea existenței e comună unei întregi rase « născută din soare și din mare, vie și plină de sevă, care-și trage marea din simplitate și, dreptă pe malul mării, își trimite surisul complice către surisul strălucitor al cerului »³.

Un bărbat, născut pe alte meleaguri, iubind și el lumina și splendoarea trupurilor, a spus într-un limbaj înlmitabil, că aceste aparențe sînt frumoase, dar că

¹ Mukeyi, *Brahman și Parla*

² A. Camus, *Nunta la Tipasa*, traducere de Irina Mavrodin

³ Idem

într-o zi trebuie să piară, și că de aceea trebuie să le iubim cu desperare. E vorba de Jean Grenier¹. Vorbele sale au fost ascultate de o întreagă generație de tineri, pentru care cărțile sale, îndeosebi *Les Îles* și *Inspirations méditerranéennes*, au însemnat o revelație. În ce a constat această revelație, cu alte cuvinte care este esența gândirii lui Grenier?

Acești tineri, printre care Camus ocupă locul cel mai important, trăiau, după cum mărturisește însuși Camus în prefața la *Îles*, ancorați în senzație, la suprafața lumii, printre culori, valuri și miresme. Unii dintre ei cunoscuseră mizeria și suferința, dar le negau cu tot elanul, inconștiența și încrederea singelui lor tânăr. Chipul adevărat al lumii era pentru ei doar frumusețea și bucuriile sale gratuite: marea, soarele, iubirea. Iată de ce Gide și ale sale *Nourritures terrestres* soseau prea târziu cu invitația lor la fericire. Ei aveau mai curînd nevoie să fie smulși din lăcomia și fericirea lor sălbatică, fericire atît de informă la vîrsta aceea. Fără să nege realitatea sensibilă care alcătuia împărăția lor, Grenier a dublat-o de alta, care le explica neliniștile fragede. « Les transports, les instants du oui, que nous avions vécus obscurément, et qui ont inspiré quelques unes des plus belles pages des *Îles*, Grenier nous rappellent en même temps leur gout impérieux et leur fugacité (...) La mer, la lumière, les visages, dont une sorte d'invisible barrière soudain nous séparait, s'éloignèrent de nous, sans cesser de nous fasciner. Les *Îles* venaient, en somme, de nous initier au désenchantement; nous avions découvert la culture. »

Inițierea în dezamăgire a constat în îndemnul profesorului său de a trăi fără speranță², idee care, trecînd prin filtrul personal al sensibilității sale lucide, a constituit, împreună cu ideea reînceperii³, una din coordonatele de bază ale universului camusian. Reînceperea este în același timp la Camus și un ecou al nupțialului inel al inelelor nietzschean (*Ring der Ringe*) — inelul reîntoarcerii.

Influența lui Grenier a fost cu atît mai profundă și mai definitivă pentru formarea vîltorului gânditor, cu cît tînărul Albert era impresionat de golul înspăimîntător ce se cască în jurul oricărui suflet sensibil, obligat să trăiască în pustiu al indiferenței celor din jur. El a declanșat în *elevul său* simptomele unei boli

¹ Jean Grenier s-a născut la Paris, în anul 1898, dar, breton după mamă, și-a petrecut copilăria la Saint-Brieuc. În 1917 l-a cunoscut pe Louis Guilloux. Prietenia lor durează și astăzi.

După bacalaureat, Jean Grenier a venit la Paris pentru studii superioare. În 1922 a fost profesor agregat de filosofie, în 1936 doctor cu o teză despre filosofia lui Jules Lequien. Lunga sa carieră universitară s-a încheiat de curînd; a fost profesor în Alger, la Institutul Francez din Neapole, la Facultatea de litere din Lille, la Universitatea din Alexandria și Cairo, și la Sorbona unde a condus catedra de estetică.

Jean Grenier l-a cunoscut pe Albert Camus în Alger (1930), așa cum povestește singur în monografia publicată la Gallimard (*Albert Camus, souvenirs*) în 1968. A fost profesorul lui de filosofie și l-a îndrumat în studiile sale superioare de literatură.

Acest breton, care tocmai descoperise țările mediteraneene, descoperea în peisajele și în soarele lor o adevărată etică. Mediterana, spune el, « face adevărul să nu poată fi despărțit de fericire ».

Filosof rebel oricărui sistem, așa cum o dovedește în *Essai sur l'Esprit d'orthodoxie* (1938), Grenier construiește o filosofie a existenței și a libertății, sau, mai simplu, a meditației asupra vieții căreia îi place adeseori să-și afe izvorul în faptele cele mai familiare: *Sur la mort d'un chien*, *La vie quotidienne*.

A colaborat frecvent la reviste literare și de artă. A publicat la N.R.F. numeroase articole. A semnat rubrica artistică la *Combat* în epoca cînd A. Camus era redactor șef, de la *Express* pe vremea lui Jean Daniel. L-a preferat pe Dostoievski, Tolstol, Rousseau Nietzsche, Senancour, Paulhan, Camus, Boreas, Braque, etc. A publicat *Operele complete* ale filosofului Jules Lequien și a tradus operele principale ale filosofului sceptic grec Sextus Empiricus, care a fost unul din inspiratorii lui Montaigne.

Jean Grenier a primit Marele Premiu Național pentru Literatură în anul 1968.

² « Il faut vivre sans esperance: la seule victoire possible est celle que dans un espace de temps éphémère nous remportons sur le tumulte de notre âme, et notre dernier moment doit être un de ceux-là » (J. Grenier, *Inspirations méditerranéennes*).

³ « Il y a encore trop d'ombre en moi pour tant de lumière qui m'appelle la vie m'appartient souvent affreuse. Mais ses commencements sont si beaux. Et elle recommence tous les jours » (Id.).

pe care o purta în germen încă, din copilărie: « Ainsi je ne dois a Grenier des certitudes qu'il ne pouvait ni ne voulait donner. Mais je lui dois, au contraire, un doute, qui n'en finira pas et qui m'a empêché, par exemple, d'être un humaniste au sens où on l'entend aujourd'hui, je veux dire un homme aveuglé par des courtes certitudes. Ce tremblements qui court dans *Les Îles*, dès le premier jour, en tous cas, je l'ai admiré, et j'ai voulu l'imiter ».

Trei sint cărțile lui Grenier care au fost foarte aproape de sufletul lui Camus: *Les Îles*, *Inspirations méditerranéennes*, *Essai sur l'Esprit d'ortodoxie*. În prima, a prețuit sentimentul de singurătate totală, în a doua pasiunea pentru soare, în a treia dragostea de adevăr. Găsim în opera lui urme ale acestor lecturi, sau mai curînd reflexe asupra lor.

Camus își avea zeli lui: soarele, noaptea, marea... în care credea, așa cum orice tînr crede în eternitatea sa. Timpul nu mușcase încă din trupul lui frumos, rumenit de soare, cu picioarele adînc înfipite în nisipul auriu al Mediteranei. Zeli lui aparțineau însă plăcerii. Și plăcerile, oricîr de intense ar fi, te părăsesc pustiindu-te o clipă după ce te-au împlinit. Singur, doar în tovărășia acestor zeli, l-ar fi uitat pentru plăcerea în sine. Grenier i-a amintit de existența misterului și a sfințeniei, de vremelnicia omului, de iubirea nerealizabilă. Și astfel, într-o zi, s-a întors la zeli lui naturali cu mai puțină trufie și cu mai multă umilitate. Cu convingerea că spiritul trebuie să-și albă rațiunea în trup și că ideile sînt, de fapt, sentimente profunde. S-a întors cu o simplitate mută. Desperată. Totuși vie, izvorînd dintr-un crez păgîn pe care, rostit, ni-l închipuim astfel: « Tu, țărăm al mării, și tu, nisip îmblător, aproape la fel de dulce ca și carnea omenescă, și tu, soare de sărbătoare și de moarte pe care te iubesc atît de mult, apără-ți-mă în fața oamenilor pe care am vrut să-i iubesc și împreună cu care am vrut să rostesc: Doamne, te iubesc în ceea ce-ai creat. Doar în ceea ce-ai creat. Privirea mea nestînsă n-a avut răgazul să se înalțe pin' la tine. Fie-ți milă de mine. Fie-ți milă de mine, adică de noi. Fie-ți milă de un om care-și exprimă dragostea de viață prin revoltă și neîncredere. »

Grenier, la rîndul lui, a avut revelația caracterului efemer al lucrurilor, dar nu în timpul său în urma unor lecturi, ci în vecinătatea mării. A unei mări legănate de flux și de reflux. Ceea ce acum e val, spumă însoțită, o clipă mai tîrziu este declin, prăbușire. Un pumn de cenușă sub același soare. Reveriile sale erau dublate, ca semn al unui permanent fior lăuntric născut dintr-o sensibilitate profundă, de o sfîșiere învinsă uneori de luciditate, de seninătate și indiferență. Sfîșierea lui, ca și cea a grecilor antici, este o desperare, dar o desperare solară, născută din durerosul sentiment al neputinței de-a cuprinde întreaga frumusețe a lumii acesteia. Lumea în care trăim e într-adevăr, frumoasă, dacă n-ar fi decît faptul zilei pe o plajă pustie care seamănă cu prima zi a omenirii. Și soarele... în orice clipă a zilei. Chiar dacă nu-l putem îmbrățișa, nimeni nu ne poate împiedica să ne simțim în aceste momente divine mai proaspeți decît o apă neîncepută, mai înalți ca înaltul cerului, mai tari ca stîncă. Și mai liberi decît vîntul sau păsările cerului.

Obsedat de fericire, pe care o identifică cu sentimentul măreției¹, Grenier afirmă că toate clipele lui de fericire reprezintă măcar cîteva mărgele pe un șirag de mătănii. Omul poate poseda totul, o clipă mai tîrziu însă nu-l mai rămîne nimic. *Todo, pues nada*. Setea de absolut, a lui Grenier, altfel spus dorința și necesitatea de a-și apropia tot ce-l frumos, l-a salvat de la moartea prin resemnare sau

1. « Mais l'important après tout n'est pas d'être heureux (il faut vouloir le bonheur pour les autres, car on n'a pas le droit de leur demander aucun sacrifice et la plupart des hommes ne m'ritent pas plus que le bonheur), c'est d'avoir really ou senti, ne serait-ce qu'une fois dans sa vie, quelque chose de grand » (Id.).

prin cufundare în neant. *Les Îles* se încheie cu o meditație asupra absolutului și a divinului. Animalul se bucură și moare, omul se minunează și moare, unde este limanul? Iată întrebarea care răsună în toată cartea. Referitor la hinduși, ne vorbește de un liman pe care nu-l poate numi, nici localiza, deoarece aparține altei insule, definitiv îndepărtată, pustie în felul ei, și străină aspirațiilor sa'e.

Imaginea pe care ne-o oferă India despre viața și spiritul nostru e o clipă în fuga timpului, un punct în imensitatea spațiului. Nimic în această imagine care să nu fie strict metafizic și să nu renunțe la ordinea (echilibrul) grecesc. Imaginea pe care ne-o oferă în schimb Grenier — ecou al imaginii ce aparținuse cândva Greciei antice — este în primul rînd un imn închinat frumuseții, fără a uita însă partea ei de întuneric, echilibrînd astfel umbra prin lumina ei. Și lumina e marea scîlipind în soare. . .

LAWRENCE DURRELL

JUSTINE

A L E X A N D R I A
Q U A R T E T

r o m a n

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

area e astăzi iarăși agitată de suflul vîntului care o înfioară. Simți în mijlocul iernii născocirile primăverii: un cer de perlă despuiată, fierbinte pînă la amiaz, greieri în locuri adăpostite și acum, vîntul dezgolind cîmpiile întinse, scotocindu-le. . .

Am evadat pe această insulă cu cîteva cărți și cu copilul — copilul lui Melissa. Nu știu de ce folosesc cuvîntul «evadat». Sătenii spun glumind că numai un bolnav ar fi putut alege un loc atît de singuratic pentru a lua totul de la început. Am venit, deci, dacă vrei, aici, ca să mă vindec.

Noaptea, cînd șuieră vîntul și copilul doarme liniștit în pătuțul lui de lemn, lîngă căminul bîntuit de ecouri, aprind lampa și îmi trîșesc pașii prin cameră, gîndindu-mă la prietenii mei — la Justine și Nessim, la Melissa și la Balthazar. Mă întorc, verigă după verigă, de-a lungul lanțului de fier al memoriei, în orașul în care am locuit atît de puțină vreme împreună: orașul căruia i-am folosit drept faună — care a făcut să se prăvălească în noi conflicte ce fuseseră ale lui și pe care, din greșeală, le-am crezută ale noastre: Alexandria, orașul meu iubit.

Ca să înțeleg totul a trebuit să vin pînă aici departe. Locuind pe fîșia asta de pămînt pustiu, smuls în fiecare noapte din întuneric de Arcturus, departe de praful plin de var al după amiezilor fierbinți, îmi dau în sfîrșit seama că nici unul dintre noi nu poate fi judecat cum se cuvine pentru ceea ce s-a întîmplat. Orașul e cel ce trebuie judecat, cu toate că prețul îl plătim noi, copiii lui.

În esență, ce este acest oraș al nostru? Ce rezumă cuvîntul Alexandria? Ochii minții mi-arată, într-o străfulgerare, o mie de străzi chinuite de praf; muștele și cerșetorii sînt azi stăpînii lor — și cei care se bucură de o existență intermediară între una din cele două categorii.

Cinci neamuri, cinci graiuri, vreo zece credințe: cinci flote care se rotesc în jurul ogîndirii lor soioase, dincolo de limita portului. Dar există mai mult de cinci sexuri, și doar greaca populară pare să le deosebească. Hrana sexuală care se află la îndemîna oricui e uimitor de variată și de bogată. Dar n-ai putea niciodată să consideri orașul un loc fericit. Amanții simbolici ai lumii libere a Elenilor, sînt înlocuiți aici cu altceva, ceva subtil, androgen, inversat spre el însuși. Orientul nu se poate bucura de dulcea anarhie a trupului pentru că a ajuns dincolo de trup. Mi-aduc aminte că Nessim spunea odată — cred că cita din ceva, că Alexandria e un mare teasc al dragostei; cei care ieșeau de acolo erau bolnavi, pustnici sau prooroci — adică oameni care fuseseră adînc răniți în existența lor sexuală.

Note pentru tonalități de peisaj... Întinderi lungi și succesive de tempera. Lumină filtrată prin esența lămiilor. Aer plin de praf de cărămidă — praf de cărămidă cu miros dulce și iz de caldarîm fierbinte stins cu apă. Nouri ușori și umezi, călătorind spre pămînt dar aducînd rareori ploaie. Peste acest jet de roșu prăfuit, colb verde, cretă liliachie, și lac purpuriu udat cu apă. Vara, umezeala mării poleiește delicat aerul. Totul zace sub un înveliș de rășină.

Și pe urmă, toamna, aerul uscat care pulsează, aspru, din pricina electricității statice, aprinde trupurile prin veșmintele subțiri. Carneă prinde viață și încearcă grațiile proprii ei închisori. O prostituată beată se plimbă noaptea pe strada întunecată, răspîndind frînturi de cîntec ca niște petale. Oare aici a auzit Antoniu sunetele muzicii mărețe care amortește inima și care l-a convins să se supună, pentru vecie, orașului pe care l-i iubea?

fragmente

Trupurile posace ale tinerilor încep să vinzeze o goli-ciune de care să se lipească, și în cafenelele mici în care Balthazar se ducea atît de des cu bătrînul poet al orașului¹, băieții se agită neli-niștiți în fața jocului de table la lumina lămpii de gaz : tulburați de vîntul uscat al deșertului — atît de prozaic, de neîncrezător — se agită și se întorc să privească fiecare străin. Se luptă să-și mențină suflul și în fiecare sărutare de vară, descoperă gustul de var nestins . . .

A trebuit să vin aici ca să pot reconstrui în mintea mea orașul — oraș de provincie melancolic, în care bătrînul (« Bătrînul » C.P. Cavafy) a văzut îngrămădindu-se « ruinele negre » ale existenței sale. Zăngănitul tramvaielor cutremurîndu-se pe vinele lor de metal, în timp ce străpung MEIDIANUL MAZARITEI de culoarea iodului. Aur, fosfor, hîrtie de magneziu. Ce des ne întîlneam aici ! Vara exista și o mică magherniță colorată, cu felii de pepene verde și înghețată violent multicoloră dar care îi plăcea ei. Întîrzia, bineînțeles, întotdeauna cîteva clipe, venind poate direct de la o întîlnire într-o cameră întunecată, de la care prefer să-mi abat mintea. Iar petala deschisă a gurii ei năpustindu-se peste a mea, ca o vară nesățioasă, era proaspătă și tînără. Poate imaginea ei dăinuia încă în mintea bărbatului pe care-l părăsise. Poate că tot mai era acoperită de polenul sărutărilor lui. Dar toate astea contează, de fapt, foarte puțin, cînd simți greutatea suplă a făturii ei, în timp ce se sprijină de brațul tău zîmbind cu candoarea lipsită de egoism a celor care au renunțat să mai aibă vreo taină. Era plăcut să stăm acolo, stingheri și puțin intimidăți, cu răsufllarea întretăiată, fiindcă știam ce dorim unul de la altul, mesajele trecînd dincolo de conștiință, direct prin buzele cîrnoase, ochii, înghețatele și maghernița colorată. Stăteam acolo cu sufletul împăcat, ținîndu-ne de degetul mic și înghițînd, în după amiaza parfumată de camfor, o parte a orașului . . .

Astă-seară m-am uitat prin hîrtille mele. Unele au fost folosite la treburi casnice, altele au fost distruse de copil. Îmi place această formă de cenzură pentru că îmi arată nepăsarea naturii față de plăsmuirile artei — o nepăsare pe care încep s-o simt și eu. Căci, la urma urmei, la ce-i folosește lui Melissa o metaforă frumoasă, cînd zace adînc îngropată, ca orice mumie, în nisipul călduț al estuarului negru ?

Dar sînt și hîrtii pe care le păzesc cu grijă : cele trei volume în care și-a scris Justine jurnalul. Și foile numerotate pe care e înregistrată nebunia lui Nessim.

Nessim le-a observat tocmai cînd plecam și a dat din cap spunînd : « la astea, da, ci citește-le. Conțin multe despre noi toți. Te vor ajuta să te gîndești la Justine fără să tresari, așa cum m-au ajutat și pe mine. Asta se întîmpla la reședința de vară, după moartea lui Melissa, cînd tot mai credea că Justine se va întoarce la el. Mă gîndesc adesea și întotdeauna cu oarecare teamă, la dragostea lui Nessim pentru Justine. Ce putea fi oare mai pătrunzător ? Ce putea avea baze mai sigure ? Ii colora suferința cu un fel de extaz, ca rănile acelea dătătoare de fericire pe care nu te-ai aștepta să le găsești la simplii îndrăgostiți, ci la sfinți. Și totuși, o urmă cît de mică de umor l-ar fi scăpat de suferința aceea atît de îngrozitoare, de vastă. E ușor să critici, știu. Știu !

În tăcerea nemărginită a acestei serii de iarnă, există și un orologiu : marea. Imboldul ei tainic asupra minții formează fuga, în ritmul căreia scriu cele de față. Ritmurile

¹ C. P. Cavafy

goale ale apei de mare, care-și linge propriile ei răni, îmbufnindu-se pe lângă gurile deltei, fierbînd pe plajele pustii — goale, deapururi goale sub zborul pescărușilor: mîzgălituri albe pe cenușii mestecat de nourii. Dacă vin vreodată, pe aici bărci cu pînză, ele mor înainte ca pămîntul să le poată proiecta umbra. Epave eșuate pe fațada insulelor, ultima crustă, roasă de intemperii, înfiptă în gușa albastră a apei, dispărută !

Dacă n-ar fi țărâna bătrînă și zbîrcită care vine în fiecare zi din sat călare pe catir, să curețe casa, fetița și cu mine am fi absolut singuri. E fericită și viața în mijlocul unui mediu pe care nu-l cunoaște. Nu i-am dat încă nume. Bineînțeles că se va numi Justine . . . Cum altfel ?

Cît despre mine, eu nu sînt nici fericit, nici nefericit. Zac suspendat ca un fir de păr; ca o pană în mijlocul plămădirilor nebuloase ale memoriei. Am vorbit despre inutilitatea artei, dar n-am adăugat de fapt nimic despre mîngîierea pe care ți-o poate aduce. Mîngîierea produsă de munca pe care o depune omul cu mintea sau cu sufletul, constă în faptul că numai ACOLO, în tăcerile pictorului, sau ale scriitorului, poate fi reorînduită, recompusă realitatea, numai acolo poate fi făcută să-și dezvăluie latura plină de tîlc. Acțiunile noastre obișnuite sînt de fapt doar husa din pînză de sac ce ascunde țesătura de aur — rostul modelului. Pentru noi, artiștii, arta constituie compromisul fericit cu tot ceea ce ne-a lovit sau ne-a înfrînt în viața de toate zilele. Și astfel nu mai evităm destinul, așa cum încearcă s-o facă oamenii de rînd, ci îl împlinim în potențialul său real — imaginația. Altfel, de ce ne-am răni unii pe alții ? Nu, iertarea pe care o caut și pe care poate o voi găsi, nu e iertarea pe care o voi vedea vreodată în ochii strălucitori și prietenoși ai lui Melissa sau în privirea încruntată și întunecată a lui Justine. Acum am luat-o fiecare pe alt drum: dar în această primă mare fărîmițare a maturității mele simt orizonturile artei și vieții mele întinzîndu-se nemăsurat prin amintirea lor. În minte le împlinesc din nou, de parcă numai aici — la masa asta de lemn, deasupra mării, sub măsline — numai aici le pot îmbogăți așa cum se cuvine. Astfel încît gustul acestor rînduri trebuie să fi împrumutat cîte ceva de la modelele din viață — răsufierea, pielea, și vocele lor — combinîndu-le ca să formeze țesăturile suple ale memoriei omenești. Doresc să le văd trăind din nou, pînă în punctul unde durerea devine artă . . . Poate că-i o încercare inutilă. Nu știu. Dar trebuie s-o fac.

Astăzi, am isprăvit, copilul și cu mine, de construit cuptorul, vorbind liniștiți pe cînd lucram. Îi vorbesc așa cum mi-aș vorbi mie dac-aș fi singur. Fetița îmi răspunde într-un grai eroic născocit de ea. Inelele pe care le-a cumpărat Cohen pentru Melissa le-am îngropat în pămînt, sub cuptor, după obiceiul insulei. Asta va aduce noroc celor care stau în casă.

Cînd am cunoscut-o eu pe Justine, eram un om aproape fericit. Se deschisese brusc o ușă, făcîndu-mă să descopăr intimitatea cu Melissa — o intimitate care era cu atît mai minunată cu cît apăruse din senin și era cu totul nemeritată. Ca orice egoist, nu pot suporta să trăiesc singur; și ultimul an de burlăcie mă îmbolnăvisese chiar — stîngăcia mea casnică, lipsa mea de pricepere în legătură cu hainele, mîncarea și banii, mă aduseseră la disperare. Mă mai îmbolnăviseră și camerele, bîntuite de gîndaci negri de bucătărie, în care trăiam pe atunci, îngrijit de Hamid, un servitor berber, cu un singur ochi.

Melissa străpunsese scutul meu jalnic, nu prin calitățile pe care le-ai putea găsi la o iubită — farmec, frumusețe excepțională, inteligență — ci prin forța unui

sentiment pe care nu-l pot numi altfel decât caritate — în sensul grecesc al cuvintului. O vedeam, mi-amintesc, mai degrabă subțirică, îmbrăcată cu o haină jerpelită de lutru, plimbându-și cățelul pe străzile iernii. Mîinile ei erau mîini de tuberculoasă, cu vine albastre, etc. . . Sprîncenele ei, îndreptate în mod artificial în sus, subliniau ochii ei frumoși, în care nevinovăția se arăta cu curaj. Am văzut-o luni de-a rîndul, în fiecare zi, dar frumusețea ei ursuză și prostească nu mi-a făcut nici o impresie. Am trecut zilnic pe lîngă ea, în drum spre Café Al Akbar, unde mă aștepta Balthazar, cu pălăria neagră pe cap, să-mi împărtășească « învățătură ». Pe atunci nici nu visam că aș putea vrcodată deveni iubitul ei.

Știam că fusese cîndva model la Atelier — îndeletnicire pentru care nu merita nici s-o invidiezi — iar acum era dansatoare. Mai mult încă, știam că e amanta unui blănar între două vîrste, un comerciant gras al orașului. Notez aceste rînduri numai ca să consemnez o parte compactă a vieții mele, care a căzut în mare. Melissa ! Melissa !

Mă întorc cu mintea la vremea cînd pentru noi patru, lumea cunoscută abia dacă exista. Zilele deveneau pur și simplu spații între vise, spații între podelele mișcătoare ale timpului, ale acțiunii, ale prezentului trăit din plin . . . Un flux de treburi lipsite de noimă, adulmecînd suprafața stinsă a lucrurilor, nepătrunzînd în nici un climat, neantrenîndu-ne nicăieri, necerîndu-ne nimic decît imposibilul — să existăm. Justine ar spune că am fost prînși în raza de acțiune a unei voințe prea puternice și prea circumspecte pentru a fi umană — forța de gravitație pe care a exercitat-o Alexandria asupra acelora pe care i-a ales drept prototipurile ei . . .

Ora 6. În curtea gării, îngrămădcală de siluete înfășurate în robe albe. Magazinele din Rue des Soeurs, umplîndu-se și golîndu-se ca niște plămîni. Razele palide ale soarelui de după amiază, care se tot lungesc, mînjesc curbele întinse ale Esplanadei : iar pormbeli orbiți de lumină, ca niște rotocoale de hîrtie împrăștiate, se cațără deasupra minaretelor să culeagă pe aripi ultimele raze ale lumii ce descrește. Clinchetul monezilor de argint pe tejghelele celor care schimbă bani. Grilajul de fier din exteriorul băncii e încă prea fierbinte să-l poți atîrge. Tropăitul cailor înhămați la trăsuri care duc funcționari în ghivece roșii de flori, spre cafenelele de pe faleză. Asta e ora pe care-o suport cel mai greu, ora la care de la balconul meu, o surprind pe neașteptate trecînd nepăsătoare spre oraș cu sandalele ei albe, adormită încă, pe jumătate. Orașul se descrețește ca o bătrînă broască țestoasă și se uită cu atenție în jur. O clipă, părăsește zdrențele sfîșiate ale cărnii, în timp ce dintr-o alce tainică, de lîngă abator, se aud, acoperind gemetele și țipetele vitelor, frînturile nazale ale unui cîntec de dragoste din Damasc — pătrimi de ton stridente ca un sinus care se tot macină pînă se face praf.

Acum, oamenii obosiți dau deoparte obloanele balcoanelor și pășesc clipind în lumina palidă și fierbinte — flori gălbejite ale unor după amiezi petrecute în chin, în zvîrcoliri prin paturi respingătoare, oblojite în vise. Am devenit unul dintre acei bieți funcționari ai conștiinței, un cetățean al Alexandriei. Ea trece pe sub fereastra mea, zîmbind parcă unei mulțumiri lăuntrice, făcîndu-și încet vînt obrașilor cu un evantai mic de trestie. E un zîmbet pe care probabil n-am să-l mai văd nicio dată, căci în lume nu zîmbește, ci rîde, arătîndu-și dinții albi, minunați. Zîmbetul ei, trist dar ager, conține ceva neașteptat la ea — puterea răului. Ai fi spus că structura firii ei e mai tragică și că-i lipsește umorul elementar. Numai amintirea încăpățînată a acestui zîmbet mă va face să mă îndoiesc de asta, în zilele următoare.

Am zărit-o de multe ori, așa, cu prilejuri diferite, și firește că o știam bine din vedere, mult înainte de a fi cunoscut-o personal; orașul nostru nu îngăduie anonimatul oamenilor cu un venit mai mare de 200 de lire pe an. O văd stînd singură la malul mării, citind un ziar și mușcînd dintr-un măr; sau în holul hotelului Cecil, printre palmierii prăfuiți, îmbrăcată într-o rochie ca o teacă din stropi de argint, ținîndu-și blana somptuoasă atîrnată pe spate, așa cum își ține țăranul haina — cu arătătorul lung, încovoiat și trecut prin cheutoare. Nessim s-a oprit în ușa sălii de bal, înecată de muzică și lumină. A pierdut-o. Sub palmieri, într-o nișă adîncă, stau doi bătrîni și joacă table. Justine s-a oprit să-i privească. Nu cunoaște de loc jocul, dar valurile de liniște și concentrare care au umplut nișa pînă la refuz, o fascinează. Rămîne multă vreme acolo, între jucătorii surzi și lumea muzicii, de parcă n-ar fi fost hotărîtă în care dintre ele să se cufunde. În cele din urmă, Nessim se apropie încet și o ia de braț și un timp rămîn așa alături, ea uitîndu-se la jucători, el la ea. În sfîrșit se hotărăște și ea să plece pătrunzînd încet, prudent, fără nici o tragere de inimă, în universul luminii, cu un ușor oftat.

Apoi, în alte împrejurări, fără îndoială mai puțin onorabile pentru ea sau restul dintre noi: totuși cît de emoționantă, cît de docil feminină putea fi această femeie atît de masculină și de plină de resurse. Îmi amintesc fără să vreau de neamul acela de regine înspăimîntătoare care lăsau mirosul de amoniac al dragostelor incestuoase să plutească în urma lor, ca un nou deasupra subconștientului Alexandriei. Piscile uriașe, mîncătoare de oameni, ca Arsinoe, erau adevăratele ei surori, deși doar după unul dintre părinți. Și totuși, în spatele acțiunilor lui Justine se afla altceva, rezultatul unei filozofii tragice, mai tîrzii, în care moravurile trebuie cîntărite în aceiași balanță cu firea de vagabond. Justine era victima unor îndoieli de-a dreptul eroice. Totuși, continui să văd o legătură directă între imaginea ei, aplecată deasupra cu-vetei murdare, în care zăcea un fetus, și biata Sophia din Valentinus care a murit pentru o dragoste care pe cît era de desăvîrșită, pe atît era de greșit orientată.

Gaston Pombal, mic funcționar consular, împarte cu mine un modest apartament în strada Nebi Daniel. Pombal e o pasăre rară printre diplomați, pentru că pare să aibă coloană vertebrală. Pentru el, rutina obositoare a protocolului și a recepțiilor — atît de asemănătoare cu un coșmar suprarealist — e plină de farmec exotic. Privește diplomația cu ochii unui Douanier Rousseau. Se supune capriciilor ei, dar nu i-ar permite niciodată să-i acapareze ceea ce i-a mai rămas din inteligență. Îmi închipui că taina succesului său constă într-o lene înspăimîntătoare, aproape supraomenească.

Stă la biroul lui din Consulatul General, veșnic acoperit cu pătrățele de carton ca niște confetti, pe care stă scris numele colegilor lui. E un trîntor lat în umeri și strîmt în solduri, o făptură uriașă și lentă, înclinată spre sieste prelungite după amiaza și spre Crébillon Fils. Batistele lui miros minunat a « Eau de Portugal ». Subiectul lui de conversație preferat sînt femeile, și probabil că vorbește din experiență, căci șirul vizitatoarelor care se succed în micul apartament e nesfîrșit, și rar se întîmplă să vezi de două ori aceeași față. « Pentru un franțuz, dragostea de aici e interesantă. Oamenii acționează înainte să gîndească. Și cînd vine vremea îndoielilor, vremea remușcărilor, e prea cald, și nimeni nu mai are energie pentru așa ceva. Animalismul ăsta n-are pic de FINESSE, dar mie-mi convine. Mi-am tot obosit inima și creierii cu dragostea și acum vreau să fiu lăsat în pace. Și înainte de toate, mon cher, vreau să fiu scutit de această manie iudeo-coptă de « disecție, » de analizare a subiectului. Vreau să mă întorc la ferma mea din Normandia, cu inima neîntînată. »

larna există perioade lungi în care pleacă în concediu, și atunci am tot apartamentul mic, umed și rece la dispoziție și stau pînă noaptea tîrziu să corectez teze în tovărășia exclusivă a lui Hamid, care doarme și sforăie. În acest ultim an am ajuns la un impas. Îmi lipsește voința să fac ceva din viața mea, să-mi îmbunătățesc situația muncind din greu, scriind sau chiar făcînd dragoste. Nu știu ce m-a apucat. E prima dată cînd trăiesc un adevărat eșec în dorința de supraviețuire. Din cînd în cînd frunzăresc un teanc de manuscrise sau șpalturile vechi ale unui roman sau ale unui volum de versuri, cu o neatenție scîrbită; cu tristețe, ca un om care ar examina un pașaport vechi.

Uneori, cîte una din numeroasele iubite ale lui George nimerește în plasa mea, sunînd la ușa în lipsa lui, și incidentul folosește un timp să mai trezească în mine ceea ce se numește « taedium-vitae ». Georges e prevăzător și generos în problemele astea, căci înainte de a pleca (știind cît sînt de sărac) plătește de multe ori cîte una din sirenele de la taverna lui Golfo, poruncindu-i să petreacă cîte o noapte în apartament. « EN DISPONIBILITÉ », după cum spune el. Datoria ei e să mă consoleze, o sarcină cam ingrată, mai ales că în aparență nu există nimic care să arate că aș avea nevoie de consolare. Vorbăria goală a devenit o formă utilă de automatism care continuă multă vreme după ce nu mai simți nevoia să spui nimic: dacă trebuie, pot face chiar și dragoste, cu un sentiment de ușurare, căci nu prea se doarme bine aici: dar dără pasiune, fără luare aminte.

Printre întîlnirile cu aceste biete făpturi sleite, ajunse la disperare, din pricina mizeriei fizice, sînt și unele interesante, înduioșătoare chiar, dar nu mă mai interesează să-mi triez emoțiile, așa că ele există pentru mine doar ca niște forme fără dimensiune, proiectate pe un ecran. « Cu o femeie nu poți face decît trei lucruri, spune cîndva Clea. S-o iubești, să suferi pentru ea, sau s-o transformi în literatură ». Eu dădusem greș în toate trei domeniile.

Am povestit toate astea numai pentru a arăta ce material uman lipsit de perspective alesese Melissa dorind să mă prefacă, să-mi sufle puțină viață în nări. Ușor nu i-ar fi fost nici dacă ar fi trebuit să îndure doar povara dublă a situației ei mizerabile și a bolii. Să mai adauge la asta și poverile mele, cerea într-adevăr curaj. Poate că acest curaj se născuse din disperare, căci ea ajunsese ca și mine, la un punct mort. Eram amîndoi falimentari.

Bătrînul blănar m-a urmărit săptămîni de-a rîndul pe străzi cu un pistol ce atîrna greu în buzunarul pantalonului. Aflasem de la o prietenă a lui Melissa că nu e încărcat și asta mă mai liniștise, cu toate că eram alarmat să-l văd cum mă urmărește. În gînd, trebuie să ne fi împușcat unul pe altul la fiecare colț de stradă. Eu unul, nu puteam îndura să văd fața lui greoaie, ciupită de vîrsat, mînjită cu trăsături chinuite, bestiale și posace, nu puteam îndura să mă gîndesc la intimitățile grosolane care se petreceau între el și Melissa: la mîinile lui mici și asudate, acoperite cu păr negru și des ca un mistreț. Lucrurile au mers așa o vreme; apoi, cîteva luni mai tîrziu, păru că se naște între noi un sentiment extraordinar de intimitate. Ne salutăm și ne zîmbeam ori de cîte ori ne întîlneam. O dată, întîlnindu-l la o cafenea, am stat aproape o jumătate de oră lingă el; era cît pe-aici să vorbim, dar nu știu de ce n-am avut nici unul nici altul curajul să începem. În afară de Melissa n-aveam nici un subiect comun de conversație. Plecînd, i-am surprins imaginea într-una din oglinzile lungi ale localului: stătea cu capul plecat și fixa fundul paharului de vin. M-a izbit ceva în atitudinea lui — aerul stîngaci al unei foci dresate luptîndu-se cu emoții umane — și pentru prima dată mi-am dat seama că o iubea probabil pe Melissa tot atît cît o lubeam și eu. Mi s-a făcut milă de urîtenia lui și de lipsa de înțelegere, oarbă și dureasă, cu care înfrunta emoții atît de noi pentru el, ca gelozia și ideea că pierde o amantă prețuită.

Mai târziu, când i-au întors buzunarele pe dos, am văzut printre resturi de tot felul, o sticlută goală de parfum ieftin, din acela de care folosea Melissa. Am luat sticluta și am adus-o acasă, unde a rămas luni de zile pe polița căminului înaintea s-o arunce Hamid la gunoi, într-o zi pe când făcea curățenia de primăvară. Nu i-am spus niciodată Melissei despre asta. Dar de multe ori când eram singur, noaptea, în timp ce ea dansa și poate, de nevoie, se culca cu admiratorii ei, mă uitam la sticlută cuge-tînd cu tristețe și emoție la dragostea celui bătrîn îngrozitor, măsurînd-o cu a mea și gustînd în locul lui disperarea care te face să te agăți de un obiect neînsemnat, aruncat, — dar care rămîne îmbibat de amintirea trădătorului.

Pe Melissa am găsit-o istovită, ca o pasăre gata să se înece, aruncată pe țărmurile mohorîte ale Alexandriei, cu sexul sfîșiat.

Străzi care se depărtează, în goană, de docuri, cu îngrămădeala lor de case zdren-tuite și putrede, suflîndu-și una alteia în obraz și prăvălindu-se pe neașteptate. Balcoane cu obloanele trase care mișună de șobolani și femei bătrîne, cu părul plin de sîngele căpușelor. Ziduri scorjite, aplecate ca bețivii la dreapta sau la stînga. fața de centrul lor real de gravitate. Roiuri negre de muște care se lipesc de ochii și buzele copiilor — peste tot numai mărgelele umede ale muștelor de vară, greu-tatea trupurilor lor făcînd să se desprindă brusc hîrțiile vechi și lipicioase atîrnate de ușile liliachii ale cafenelelor sau maghernițelor. Mirosul berberilor cu fețele însumate de sudoare, ca mirosul unui covor de pe scară, în descompunere. Și pe urmă, zgomotele străzii: strigătele sacagiului Saidi, și zăngănitul cânilor de tablă pe care le lovește una de alta, în semn de reclamă, țipete pe care nu le ia nimeni în seamă și care străpung din cînd în cînd învîlmășeala — de parcă ar înjunghia cineva un animal mic și delicat. Dureri ca niște bălți unde clocotește o mizerie omenească de asemenea proporție încît te simți înspăimîntat, și toate sentimentele tale umane se revarsă transformîndu-se în silă și spaimă.

Aș fi vrut să pot imita siguranța și calmul cu care își croia Justine drum prin aceste străzi aglomerate către cafeneaua unde o așteptam eu: EL BAB. Intrarea de lîngă bolta sfărîmată unde stăteam de vorbă cu cugetul curat; cuvintele noastre însă începuseră să dobîndească înțelesuri pe care, atunci, le socoteam a fi semnale fericite ale prieteniei. Pe podeaua cenușie, de lut, simțînd cilindrul pămîntului care se răcea iute coborînd spre întuneric, nu doream altceva decît să ne împărtășim idei și experiențe care depășeau sfera firească a gîndurilor în discuțiile dintre oameni obișnuiți. Ea vorbea ca un bărbat, eu îi vorbeam ca unui bărbat. Nu-mi amintesc decît schema și importanța acestor discuții, nu și esența lor. Înțepenit acolo într-un colț, bînd arakul acela ieftin și zimbîndu-i, trăgeam în piept parfumul cald de vară pe care-l răspîndeau rochia și pielea ei — un parfum care se chema, nu știi de ce, « Jamais de la vie ».

Acestea sînt clipele care pun stăpînire pe scriitor, nu pe omul care iubește — clipe care continuă să trăiască veșnic. Te poți întoarce de nenumărate ori la ele, în amintire, sau le poți folosi drept bază pentru a construi partea vieții tale pe care o reprezintă scrisul. Le poți perverti prin cuvinte, dar nu le poți distruge. În acest context mi-amîn-tesc de alte clipe asemănătoare, în care zăceam întins lîngă o femeie adormită într-o cameră de doi bani, lîngă moschee. În zorile acelea de primăvară timpurie, cu rouă deasă, continuate în tăcerea care înghite întreg orașul, înainte să-l trezească păsările. am surprins vocea dulce a muzinului orb de la moscheie, recitînd EBED-ul — o voce care atrîna de un fir de păr în înaltul cerului răcorit de palmierii Alexandriei.

« Proslăvesc desăvîrșirea Domnului, care va fi de-apururi » (asta repetat de trei ori, din ce în ce mai rar, într-un registru înalt și dulce); « Desăvîrșirea Domnului : Cel dorit, Ființa Unică și Supremă : desăvîrșirea Domnului, Unul, Singurul : desăvîrșirea Lui, care nu-și ia tovarăș, nici bărbat, nici femeie, nici seamăn, nici nesupus, nici locțiitor egal sau urmaș. Fie desăvîrșirea lui slăvită ».

Marea rugăciune și-a croit drum furișîndu-se în conștiința mea adormită, ca un șarpe, încolăcire sclipitoare de cuvinte, după încolăcire — vocea muezinului devenind din ce în ce mai gravă de la un registru la altul — pînă cînd dimineța mi s-a părut toată înșesată cu puterea ei de tămăduire minunată cu expresia unei indulgențe nemeritate și neașteptate, inundînd camera sărăcăcioasă în care zăcea Melissa, răsufliînd ușor ca un pescăruș legănat deasupra minunățiilor nesfîrșite ale unui grai pe care nu-l va cunoaște niciodată.

Cît despre Justine, putea oare cineva să pretindă că n-are și ea partea ei prostească? Cultul plăcerii, mici vanități, preocuparea ca inferiorii să aibă o părere bună despre ea, aroganța. Cînd voia, putea fi obositor de pretențioasă. Da. Da. Dar toate aceste buruieni creșteau alimentate de bani. Eu ce vreau să spun e că de multe ori gîndea ca un bărbat și în acțiunile ei se bucura, în oarecare măsură, de independența liberă, verticală, pe care ți-o dă oasea bărbătească. Intimitatea noastră avea un caracter ciudat, spiritual. Descoperisem aproape de la început că era în stare să citească gîndurile oamenilor fără greș. Ideile ne veneau în minte simultan. Îmi amintesc că odată mi-am dat seama că o roade un gînd care tocmai atunci apăruse și în mintea mea, și anume : « această intimitate nu trebuie să MEARGĂ MAI DEPARTE, căci am epuizat toate posibilitățile ei în imaginație, iar ceea ce vom descoperi pînă la urmă, în dosul urzelilor întunecate ale senzualității, va fi o prietenie atît de adîncă încît ne va încătușa pentru totdeauna ». Era, dacă vreți, flirtul unor minți obosite prematur de experiență care părea mult mai periculos decît o dragoste bazată pe atracția fizică.

Știînd cît de mult îl iubea pe Nessim, și iubindu-l atît de mult eu însumi, nu puteam să concep această idee fără să mă îngrozesc. Stătea întinsă lingă mine respirînd ușor, cu ochii ei mari pironiți în tavanul bîntuit de heruvimi. I-am spus : « legătura asta între un profesor sărac și o femeie din lumea bună a Alexandriei nu poate duce la nimic. Ce trist ar fi să se isprăvească totul cu un scandal banal, care ne-ar lăsa singuri împreună, și care ți-ar lăsa ție sarcina să hotărăști cum să scapi de mine ». Justine nu putea să audă rostindu-se adevărul. Se întoarse sprijinindu-se într-un cot și, coborînd ochii ei frumoși și zbuciumați, se uită multă vreme fix la mine. « În această problemă nu există alegere — spuse cu vocea ei răgușită pe care ajunsesem s-o iubesc atît de mult. Vorbești de parcă ar putea să existe. Dar nu sîntem destul de puternici sau de răi ca să alegem. Toate astea fac parte dintr-o experiență organizată de altceva, poate de acest oraș sau de o altă parte din făptura noastră. De unde să știu ? »

Îmi amintesc cum stătea la croitoreasă în fața unor oglinzi cu mai multe fețe, încercînd un taior dintr-un material satinat și cum mi-a spus : « Uite ! Cinci imagini diferite ale aceluiași subiect. Dacă aș fi scriitoare aș încerca să redau un aspect multidimensional al caracterului, un fel de « prismaticism ». De ce să-și arate oamenii doar un singur profil odată ? »

Acum căscă și-și aprinse țigara, și ridicîndu-se în capul oaselor își prinse gleznele subțiri cu minile, i ecîntînd rar și strîmb versurile minunate ale bătrînului poet grec, despre o dragoste care a fost odată, versuri care în engleză nu mai au nici un farmec. Auzînd-o cum rostește versurile lui, atingînd fiecare silabă a greului visător și ironic cu tandrețe, am mai simțit o dată puterea ciudată și echivocă a orașului —

peisajul lui aluvial de șes și miresmele lui sleite — și mi-am dat seama că Justine e un adevărat copil al Alexandriei, care nu se trage nici din greci, nici din sirieni, nici din egipteni, ci e un hibrid : o îmbinare.

Cu cită emoție ajunse la pasajul unde bătrînul dă deoparte vechea scrisoare de dragoste care-l mișcase atît de tare, și exclamă : « les cu tristețe pe balcon; fac orice ca să schimb acest șir al gîndurilor, și chiar dacă ar fi numai ca să văd puțină mișcare în orașul pe care-l iubesc, în străzile, în magazinele lui ! » Ea însăși dădu obloanele deoparte ca să iasă pe balconul întunecat deasupra unui oraș de lumini colorate, simțind cum se ridică vîntul serii de la hotarele Asiei, uitîndu-și pentru o clipă trupul.

« Prințul » Nessim e, bineînțeles, o glumă; în orice caz, pentru patronii magazinelor și acei COMMERÇANTS cu haină neagră, care îl vedeau cînd trecea tăcut de-a lungul căii Canopic, în Rolls-ul lui mare, argintiu, cu capota galbenă ca narcisele. În primul rînd că era Copt și nu Musulman. Totuși, dintr-un anumit punct de vedere, porecla i se potrivea, căci Nessim era princiar în indiferența lui, comparată cu lâcomia banală în care se împotmoleau instinctele morale ale oamenilor din Alexandria — chiar și ale celor foarte bogați. Și totuși, factorii care-i creaseră reputația de excentric ar fi fost cît se poate de obișnuiți pentru cei care trăiau în afara Levantului. Nu se sînchisea de bani decît ca să-i cheltuiască. Asta era primul factor. Al doilea era că nu avea « garçonnière » și părea să-i fie credincios lui Justine — lucru nemaiauzit. Cît despre bani, fiind excesiv de bogat, îi era pur și simplu silă de ei, și nu-i purta niciodată asupra sa. Cheltuia după obiceiul arab și dădea negustorilor chitanțe scrise de mînă; barurile și restaurantele îi acceptau cecurile. Totuși, își achita datoriile cu punctualitate : în fiecare dimineață Selim, secretarul lui, era trimis cu mașina să-i urmărească întinerariul din ajun și să plătească orice datorie făcută pe parcurs.

Locuitorii orașului considerau această atitudine excentrică și samavolnică, deoarece discernămintul lor vulgar și instinctiv, preocupările lor josnice și educația lor defectuoasă nu le dădea nici cea mai mică idee despre ceea ce reprezintă stilul, în înțelesul european al cuvîntului. Dar Nessim era așa cum era din naștere, nu din educație; în această lume limitată, unde banii se cîștigau cu o premeditare carnală, nu putea găsi nici o zonă de acțiune pentru spiritul lui, în esență delicat și visător. Deși era un om care nu dorea cîtuși de puțin să se impună, trezea comentarii prin acțiuni care purtau adevărata pecete a personalității lui. Oamenii se simțeau tentați să atribuie purtarea lui unei educații străine, dar, de fapt, Germania și Anglia nu slujiseră la mare lucru, în afară poate defaptul că-l zăpăciseră și-l făcuseră să se simtă dezadaptat la Alexandria. Germania sădise gustul speculațiilor metafizice în ceea ce era o minte tipic mediteraneană, iar Oxfordul încercase să-l facă să devină pedant, dar nu reușise decît să-i dezvolte înclinațiile către filozofie pînă într-atît încît să nu mai poată fi în stare să practice arta pe care o iubea el cel mai mult — adică pictura. Medita și suferea mult dar îi lipsea curajul să îndrăznească — primul lucru care i se cere unui tîmăduitor autorizat. Nessim era în conflict cu orașul, dar cum averea lui uriașă îl făcea să aibă zi de zi legătură cu oamenii de afaceri ai orașului, aceștia își ușurau constrîngerea tratîndu-l cu o indulgență plină de humor, o bunăvoință ca aceea pe care o ai de obicei față de oamenii săraci cu duhul. Nu era deci de mirare dacă, trecînd să-l vezi la birou — sarcofagul acela de oțel tubular și sticlă luminată — îl găseai așezat cu un aer de orfan la biroul lui mare (acoperit cu sonerii, scripeți și lumini ingenioase), mîncînd pîine neagră cu unt, și citîndu-l pe Vasari, în timp ce semna distrat scrisori sau chitanțe. Ridica spre tine fața lui palidă în formă de migdală cu un aer detașat, de parcă i-ar fi tras cineva un oblon peste ochi, și în același timp

implorîndu-te parcă. Dar blîndețea lui era străbătută undeva de o sîrmă de oțel căci subalternii lui erau veșnic uimiți să descopere că oricît ar fi părut de distra: nu pierdea nici un detaliu în legătură cu afacerile. Iar aproape orice tranzacție făcea, se dovedea pînă la urmă a fi bazată pe un argument final, plin de discernămint. Pentru funcționarii lui era un fel de oracol — și totuși (oftau și ridicau din umeri) se părea că lui nici nu-i pasă. Să nu-ți pese de cîștig era, după părerea Alexandriei, curată nebulie.

Îl știam din vedere, multe luni înainte de a ne cunoaște propriu-zis — așa cum știam toată lumea din oraș. Din vedere și mai mult încă, din reputație: căci felul lor de a trăi, semnificativ, autoritar și cu totul neconvențional le crease oarecare faimă printre locuitorii noștri provinciali. Despre ea se spunea că avusese mulți amanți, iar Nessim era considerat un « MARI COMPLAISANT ». Ii privisem de multe ori cînd dansau împreună, el subțire, cu o talie marcată ca de femeie și mîini frumoase, lungi și arcuite; Justine, cu un cap fermecător — cu nasul acela arab foarte ascuțit și ochii ei transparenți cu pupilele mărite de beladonă. Se uita fix în jurul ei, ca o panteră dresată doar pe jumătate.

Apoi: odată cedasem insistențelor de a ține o conferință despre poetul băștinaș al orașului la « Atelier des Beaux-Arts » — un fel de club unde se întîlneau amatorii de artă talentați, unde închiriau atelierele și așa mai departe. Acceptasem, pentru că asta însemna niște bani în plus pentru paltonul lui Melissa, și pentru că se apropia toamna. Dar mi-era greu să țin o conferință, simțind ca să spunem așa, cum mă învăluie spiritul bătrînului, care impregna străzile mohorîte din jurul sălii de conferință cu aroma versurilor distilate din iubirile păcatoase pe care le trăise, dar care-i aduseseră satisfacții — iubiri pe care poate că le cumpărase cu bani, și ținuseră doar cîteva clipe, dar care își continuau acum viața în versurile lui, atît de fundamental și de afectuos prinsese el clipa întîmplătoare, fixîndu-i toate culorile. Ce obrăznicie să ții conferințe despre un om cu un simț atît de ascuțit al ironiei, care își culegea atît de firesc și cu un instinct atît de rafinat subiectele, de pe străzile și din bordelurile Alexandriei! Și, în plus, să nu te adresezi unui public de vînzători de mercurie sau de mici funcționari — nemuritorii lui — ci unui cerc restrîns de femei distinse din înalta societate, pentru care cultura pe care o reprezenta el era un fel de rezervă de sînge: veniseră să-și facă o transfuzie. Multe veniseră de fapt înaintea unei partide de bridge cu toate că știau că în loc să se simtă înălțate se vor simți abrutizate.

Îmi amintesc doar că le spusese că eram obsedat de fața lui — fața înspăimîntător de tristă și de blîndă de pe fotografia lui cea din urmă. Și cînd nevestele solide ale orașenilor au ajuns să se prelingă toate pe treptele de piatră, ieșind pe străzile ude unde le așteptau mașinile cu lumini aprinse, lăsînd în urmă încăperea părăsită, plină de ecoul parfumurilor lor, am observat că mai rămăsese o studentă singuratică a pasi-unilor și a artei. Stătea gînditoare în fundul sălii, cu picioarele încrucișate într-o atitudine băietoasă și pufăia dintr-o țigară. Nu se uita la mine ci fixa cu un aer fioros podeaua de sub picioarele ei. Eram flatat închipuindu-mi că măcar o persoană simțise greutatea cu care mă luptasem. Mi-am luat servieta umedă și impermeabilul și am coborît; o burniță subțire și pătrunzătoare mătura străzile, venind dinspre mare. M-am îndreptat către casă, unde Melissa probabil că se trezise în sfîrșit și așezase cina noastră pe masa acoperită cu ziare, după ce îl trimisese întîi pe Hamid la brutărie să ia friptura — noi neavînd cuptor acasă.

Era frig în stradă și am traversat îndreptîndu-mă spre explozia luminoasă a magazinelor de pe strada Fuad. În vitrina unui băcan am văzut o cutie mică de măsline conservate pe care scria ORVIETO, și cuprins de un dor subit de a mă afla pe cealaltă parte a Mediteranei am intrat în magazin și am cumpărat-o: am cerut să mi-o deschidă chiar atunci pe loc; și așezîndu-mă la o masă de marmură în lumina macabră, am început să

înghit Italia, carnea ei neagră și arsă de soare, pământul de primăvară plămădit cu brațele și vinurile ei binecunoscute. Am simțit că Melissa nu va înțelege niciodată toate astea. Va trebui să pretind că am pierdut banii.

În prima clipă, n-am văzut mașina mare pe care o lăsase în stradă, cu motorul aprins. A intrat în prăvălie brusc, cu un aer hotărît și grăbit și a spus cu tonul autoritar pe care-l adoptă femeile perverse sau cu mulți bani față de cei care se vede de cît colo că sînt nevoiași: « Ce voiai să spui cu povestea aia în legătură cu natura antinomică a ironiei ? Sau, în sfîrșit, o vorbă similară de duh, pe care n-o n-o ții minte ? »

Neputincios să ies din mrejele Italiei, am ridicat ochii cu grosolănie și am văzut, în oglinzile care căptușeau trei dintre pereții camerei, cum apleacă spre mine fața ei negricioasă, pătrunzătoare, cu o expresie de zbucium și de răceală arrogantă; uitasem bineînțeles ceea ce spusese despre ironie și de altfel despre tot restul. I-am spus-o cu o indiferență sinceră. A scos un scurt oftăt de parc-ar fi fost firesc să se simtă ușurată și așezîndu-se lîngă mine, a aprins o țigară franțuzească, CAPORAL, suflînd în lumina crudă rotocoale subțiri de fum albastru scurt și categoric spre tavan. Văzînd cum mă fixează cu o candoare care mă stînjenea, mi s-a părut că e cam nebună. Se uita la mine ca și cum ar fi vrut să hotărască la ce m-ar putea folosi. « Mi-a plăcut, spuse, felul în care ai citat cuvintele lui despre oraș. Vorbești bine grecește. Ești probabil scriitor ». I-am răspuns: « Probabil ». E întotdeauna dureros să descoperi că nu ești cunoscut. Nu avea nici un rost să continuăm conversația. « Mi-a fost întotdeauna silă de discuțiile literare. I-am oferit o măslină pe care a mîncat-o repede, scuipînd simburile în palma ei acoperită de mînușă, ca o pisică, și continuînd să-l păstreze, distrată, în mîna spuse: « Aș dori să te duc la Nessim, soțul meu. Vrei? »

În cadrul ușii apăruse un polițist vădit neliniștit de mașina părăsită. Aceea a fost prima dată cînd am văzut casa mare a lui Nessim, cu statui și terase acoperite, pline de palmieri, cu tablouri de Courbet și de Bonnard și cu multe alte lucruri. Era în același timp frumoasă și îngrozitoare. Justine urcă repede scara mare, oprindu-se doar ca să mute simburile de măslină din buzunarul hainei într-un vas chinezesc; strigîndu-l tot timpul pe Nessim. Am trecut din cameră în cameră destrămind tăcerea. Nessim răspunse în sfîrșit din atelierul spațios de pe acoperiș și alergînd spre el, ca un cîine de vîntătoare, mă depuse, în chip metaforic la picioarele lui și făcu un pas înapoi, dînd din coadă. Eram triumful ei.

Nessim stătea în vîrfurile unei scări și citea: coborî încet spre noi, uitîndu-se întîi la unul, apoi la celălalt. Timiditatea lui îl împiedica să înțeleagă ceva văzînd aerul meu jerpelit, părul meu umed și conserva de măsline pe care o țineam în mîna iar eu, la rîndul meu, nu-i puteam explica prezența mea în nici un fel, de vreme ce nu știam nici eu pentru ce fusesem adus acolo.

Mi s-a făcut milă de el și i-am oferit o măslină; și așezîndu-ne unul lîngă altul am golit conserva în timp ce Justine începu să cotrobăie peste tot, căutînd ceva de băut, vorbind, dacă mi-amintesc bine, de Orvieto, unde nu fuseserăm nici unul dintre noi. Ce mîngiere să mă pot gîndi la această primă întîlnire ! Nu m-am simțit niciodată mai aproape de ei amîndoi, adică, mai aproape de căsnicia lor. În ziua aceea mi s-a părut a fi animalul măreț cu două capete, pe care-l poate întrupă o căsnicie. Privind căldura blîndă și lumina din ochii lui, mi-am dat seama, amintindu-mi de toate zvonurile scandalose care circulau în legătură cu Justine, că orice-ar fi făcut, o făcuse într-o anumită privință PENTRU EL — chiar și ceea ce în ochii lumii era rău sau vătămător. Dragostea ei era ca o piele, în care Nessim zăcea cusut ca pruncul Heracles; și strădanile ei de a se realiza, o apropiaseră întotdeauna de el în loc s-o depărteze. Lumea nu prea are ce face cu asemenea paradoxuri, știu; dar mi

s-a părut, atunci, că Nessim o cunoștea și o accepta într-un fel pe care n-ar fi putut niciodată să-l explice unui om pentru care dragostea tot se mai împletește cu spiritul de posesiune. Odată, mult mai târziu, mi-a spus: « Ce era să fac ? Justine era prea puternică pentru mine, în prea multe privințe. Nu puteam face decât un singur lucru, s-o iubesc cu o dragoste care mergea dincolo de orice limită, — asta a fost cursa mea cea mai lungă. I-am luat-o înainte — am anticipat fiecare interval: mă găsea așteptînd-o, în fiecare punct unde cădea, gata s-o ajut să se ridice iar, și să-i arăt că toate astea n-au nici o importanță. La urma urmei, a compromis partea cea mai neînsemnată a fapturii mele — reputația ».

Dar asta s-a întîmplat mult mai târziu: înainte de a ne înghiți noiianul nefericit al calamităților, ne cunoșteam prea puțin ca să vorbim atît de liber. Îmi amintesc că mi-a mai spus odată și altceva — asta se întîmpla la vila lui de vară de lîngă Bourg El Arab: « Poate că o să ți se pară curios să auzi că într-o anumită privință am considerat-o pe Justine mare. Există, să știi, forme de măreție care, atunci cînd nu se aplică la artă sau la religie, distrug viețile obișnuite. Talentul ei era greșit aplicat pentru că era îndreptat spre dragoste. E drept că avea multe păcate dar erau păcate mărunte. Și nici nu pot pretinde că n-a făcut nimănui vreun rău. Dar cei cărora le făcea rău, deveneau apoi productivi, scotea oamenii din vechea lor piele. Sigur că asta durea, și mulți dintre ei nu înțelegeau natura durerii pe care o pricinuia. Eu nu ». Și, zîmbind, cu zîmbetul lui binecunoscut în care blîndețea se alătura unei amărăciuni nespuse, repetă încet, în șoaptă, cuvintele: Eu nu !

.....

Frizeria babiloneană a lui Mnemjian se afla la colțul străzii Fuad I cu Nebi Daniel; aici veneam în fiecare dimineață cu Pombal și ne întindeam unul lîngă altul în fața oglinzilor. Eram ridicați simultan și legănați încet în timp ce cororam la pămînt, înfășurați ca niște mostre. Un băiețel negru ne acoperea cu șervete albe, în timp ce într-o căniță mare de săpun de pe vremea reginei Victoria, bărbierul bătea tare spuma deasă și parfumată, înainte s-o aplice pe obrajii noștri, cu plesnituri bine studiate de pămînt. După ce dădea primul strat, lăsa treaba pe mîna unui asistent, în timp ce el se ducea lîngă cureaua mare care atîrna printre hîrțile de muște pe peretele din fundul magazinului și începea să îndulcească tăișul unui brici englezesc.

Micul Mnemjian e un pitic cu un ochi violet, care nu și-a pierdut niciodată expresia de copil. E omul memorie — arhiva orașului. Dacă vrei să afli antecedentele sau venitul unui trecător, oricît de neînsemnat, n-ai decât să-l întrebi pe el. Îți va recita detaliile cu o voce monotonă, pe cînd își ascute briciul și-l încearcă pe părul negru și aspru de pe antebraț. Ce nu știe, poate afla; e doar o chestiune de minute. În plus, știe tot atîtea detalii despre morți cîte știe și despre vii. Spun asta în înțelesul literal al cuvîntului, pentru că Spitalul Grecesc îi predă victimele sale pentru a le rade și a le îmbălsăma înainte de a le înmîna celor de la pompe funebre — o sarcină pe care o îndeplinește cu o mulțumire care are și o nuanță de evlavie rasială. Vechea lui îndeletnicire îmbrățișează cele două lumi și unele dintre observațiile lui cele mai bune încep cu cuvintele: « După cum îmi spunea cutare sau cutare cînd ȘI-A DAT DUHUL ». Se zice că are mare trecere la femei și că a agonisit chiar o mică avere pe care au cîștigat-o admiratoarele lui pentru el. Are și o grămadă de cliențe fidele, doamne egiptene mai în vîrstă, neveste și văduve de pași, pe care se duce din cînd în cînd să le coafeze. Aceste doamne, după cum spune el cu subînțeles, « au depășit orice măsură » — și întinzîndu-și mîna peste umăr ca să-și atingă cocoașa respingătoare cu care l-a hărăzit natura, adăugă cu mîndrie: « ASTA le înnebunește » Între altele, are o cutie de țigări din aur pe care i-a dăruit-o una dintre admiratoare și în care păstrează o rezervă de foițe de țigară. Greacă lui e defectuoasă, dar

vie și îndrăzneță, și Pombal nu vrea să-l lase să vorbească franțuzește, limbă pe care o cunoaște mult mai bine.

Din când în când îi servește prietenului meu de proxenet, și de fiecare dată mă uimește cu elanul poetic cu care își descrie protejatele. Aplecându-se deasupra feței lui Pombal, care e ca o lună plină, poate spune, de exemplu, pe un ton scăzut și discret, în timp ce briciul începe să foșnească: « Am ceva pentru dumneavoastră — CEVA SPECIAL ». Pombal îmi prinde privirea în oglindă și se uită repede într-altă parte, pentru că zîmbetul e molipsitor. Apoi scoate un mormăit prudent. Mnemjian se sprijină ușor de genunchi, uitându-se puțin chiorș. Vocea lui slabă și lingușitoare acoperă tot ce spune cu o carapace de dublu înțeles, iar faptul că discursul lui e întrerupt de mici oftaturi blazate, nu-l face se fie mai puțin remarcabil. Creștetul lui Mnemjian se vede foarte bine în oglindă — excrescență obsenă de păr negru, pe care l-a obișnuit să stea în bucle lipite de fiecare timpă, nădăjduind, fără îndoială, că va distra astfel atenția de la spatele lui încovoiat de PAPIER MACHÉ. Când lucrează cu briciul privirea ochilor lui devine stearsă și trăsăturile lui inexpressive, ca de sticlă. Degetele lui se plimbă pe fețele noastre vii cu aceeași indiferență cu care se plimbă pe fețele morților disprețuitori și (da,) norocoși. « De data asta, spune Mnemjian, o să fiți încântat din toate punctele de vedere. E tânără, ieftină și curată. O să recunoașteți și dumneavoastră, când o veți vedea; o tînără potîrniche, un fagure de miere din care nu s-a pierdut nici un strop, un porumbiel Are mare nevoie de bani. A ieșit de curînd de la ospiciul din Heiwan, unde a încercat s-o închidă bărbatu-su zicînd că e neună. Am aranjat cu ea să vină la Rose Marie și să se așeze la ultima masă de pe trotuar. Duceți-vă s-o vedeți la ora unu, și dacă doriți să vină cu dumneavoastră, dați-i bilețelul pe care o să vi-l pregătesc. Dar țineți minte, îmi plătiți numai mie. Ca de la gentleman; e singura condiție care o pun ».

Și, deocamdată, închide subiectul. Pombal continuă să se privească în oglindă, curiozitatea lui înăscută luptîndu-se cu apatia disperată care plutește în aerul verii. Mai tîrziu va da, fără îndoială, buzna în apartament, cu o făptură istovită și descumăpănită, al cărei zîmbet schimonosit nu poate trezi la el altceva decît milă . . . Nu pot spune că prietenul meu n-are suflet, căci încearcă mereu să le găsească cite o slujbă. Și într-adevăr, majoritatea consulatelor sînt înțesate cu funcționare — compuse din aceste foste cunoștințe ocazionale care încearcă disperate să arate onorabil și care își datorează slujba pisălogiei lui Georges pe lîngă colegii lui din diplomatie. Cu toate astea nu există femeie, oricît de simplă, de uzată sau de bătrînă, care să n-aibă parte de atențiile lui curtenitoare, de acele mici amabilități și « sorties » spirituale pe care am ajuns să le identific cu temperamentul galic; farmecul spumos și artificial al francezilor care se evaporă atît de ușor, devenind mîndrie și insolentă mintală; întocmai ca gîndirea franceză care se scurge atît de repede în tipare de nisip, « esprit »-ul original, se încheagă îndată transformîndu-se în concepte tocite. Jocul superficial al amorului care planează peste gîndirea și acțiunile lui Pombal are, totuși, un aer de dezinteresare . . .

.....

« Regard Dérisoire — spune Justine. Cum se poate să fii atît de clar unul dintre ai noștri și totuși . . . să nu fii? Își piaptănă părul negru în fața oglinzii, cu ochii și buzele adunate în jurul unei țigări. « Fiind irlandez, ești, bineînțeles, din punct de vedere spiritual un refugiat, dar tînjești după această « angoisse » a noastră. Ceea ce cauți pe dibuite este de fapt calitatea aceea distinctivă care emană nu din noi, ci din peisaj — aromele metalice de sleire care îmbibă aerul din jurul lacului Mereotis.

O ascult vorbind și mă gîndesc la întemeietorii orașului: zeul-soldat în sicriul lui de sticlă, trupul tînăr înfășurat în argint, coborînd în apele fluviului spre mormînt; sau capul acela renumit, negru și colțuros, reverberînd un concept al lui Dumnezeu, născut în spiritul unui joc pur intelectual — Plotinus. E ca și cum preocupările acestui peisaj s-ar fi concentrat într-un loc unde omul de rînd nu poate ajunge — într-o regiune unde trupul despuia de ultimele lui reticente printr-o satisfacere excesivă a dorințelor, trebuie să cedeze în fața unei preocupări mult mai cuprinzătoare, sau să piară prin epuizarea pe care o reprezintă lucrările Musseonului, jocul nevinovat al hermafrodiților în grădinile pline de verdeață ale științei și artei. Poezia e ca o încercare stîngace de însămîntare artificială a muzelor; metafora arzătoare și prostească a pletelor lui Berenice, scîlipind în cerul întunecat al nopții, deasupra feței adormite a lui Melissa. « Ah, spusese cîndva Justine, de ce nu există nimic liber, polinezian, în desfrîul în care trăim? » Sau chiar mediteranean, ar fi putut să adauge ea, căci implicațiile fiecăruia sîrūt ar fi altele în Italia sau în Spania. Aici, trupurile noastre au fost roase de vînturile aspre, pustietoate care vin dinspre deșerturile Africii, și am fost siliți să înlocuim dragostea cu o afecțiune spirituală mai înțeleaptă, dar mai crudă, care ne-a adîncit singurătatea în loc s-o dea la o parte.

Chiar și orașul avea două centre de gravitate — Nordul real și cel magnetic al personalității lui: și între ele temperamentul locuitorilor care strălucește aspru ca o descărcare electrică, lichidă. Centrul său spiritual era lăcașul uitat al Somei, unde zăcuse cîndva, în divinitatea sa de împrumut, trupul tînărului soldat cu mintea tulburată; sediu temporar al acestui centru e Clubul Misiților unde ca și Caballi¹, agenții de schimb care se ocupă cu bumbac, stau și își sorb cafeaua pufăind din trabucurile cu miros greu și urmărindu-l cu privirea pe Capodistria, așa cum stau cîte unii pe malul unui rîu și urmăresc activitatea pescarilor sau a unui pictor. Primul centru simboliza pentru mine marile cuceriri ale omului în împărăția materiei, a timpului și a spațiului — care trebuie inevitabil să-și cedeze cunoștințele rigide asupra înfrîngerii, cuceritorului în sicriu; celălalt centru nu era un simbol, ci purgatoriul viu al liberului arbitru, în care hoinărea iubită mea Justine, căutînd cu o sinceritate înfricoșătoare sîcîntea care unindu-se cu ea ar putea s-o ridice pînă la o nouă viziune asupra ei însăși. La ea, demnă fiică a Alexandriei, desfrîul era în chip ciudat o formă de autorenunțare, o parodie a libertății; și dacă o socoteam ca pe o mostră a orașului, nu eram neapărat silit să mă gîndesc la Alexandria sau la Plotinus, ci la al treizecelea vlăstar al lui Valentinus, copilul trist care căzuse « nu ca Lucifer, răscolindu-se împotriva lui Dumnezeu ci dorind cu prea multă patimă să se unească cu el² ». Orice lucru asupra căruia insiști prea mult devine un păcat.

Ruptă de armonia divină a propriei ei făpturi, căzu, spune filozoful tragic, și deveni o manifestare a materiei: și întreg universul orașului, al lumii, s-a născut din chinul și remuscările ei. Sămînța tragică din care s-au înălțat gîndurile și faptele ei au fost sămînța unui gnosticisim pesimist.

Această identificare era adevărată, știu sigur, căci mult mai tîrziu, cînd mi-am permis cu foarte multe rezerve să mă alătur grupului restrîns care se întrunea în fiecare luni în jurul lui Balthazar, mi-am dat seama că ceea ce o interesa cel mai

¹ Caballi: trupurile cerești ale unor oameni morți de o moarte timpurie. — « Ei își închipuie că întreprind acțiuni fizice cînd de fapt nu au trupuri fizice ci acționează doar în gîndurile lor ». Paracelsus.

² « Sustine doctrina gnostică că geneza e o eroare . . . Își închipuie un zeu primordial, centrul unei armonii divine, care emite manifestări ale ființei lui, în perechi de bărbați și femei. Fiecare pereche o inferioară predecesoarei ei, iar Sophia (— Înțelepciunea), femela celei de a 30-a perechi e cea mai puțin desăvîrșită dintre toate. Ea și-a ardat imperfecțiunea nu ca Lucifer răsvrătindu-se împotriva lui Dumnezeu, ci dorind cu prea multă patimă să se unească cu el. Și a căzut prin dragoste ». E.M. Forster — Alexandria

mult erau părerile lui despre gnosticism. Mi-amintesc că într-o noapte a întrebat cu mare îngrijorare și insistență dacă-i interpretase corect gândirea: « adică, vreau să spun că Dumnezeu nici nu ne-a creat, nici n-a dorit să fim creați. Noi sîntem opera unei divinități inferioare, a unui demiurg, care a crezut în mod greșit că e Dumnezeu. Doamne cît de verosimil pare. Și acest « hybris » plin de înfumurare s-a transmis mai departe copiilor noștri ». Apoi așezîndu-se în fața mea și apucîndu-mă de reverele hainei, ca să mă oprească din drum, se uită drept în ochii mei și spuse: « Tu ce crezi? Nu spui niciodată nimic. În cel mai bun caz, uneori, rîzi ». N-am știut ce să-i răspund; toate ideile mi se păreau egal de valabile. Însuși faptul că existau era o dovadă că cineva crează. Și atunci, contează oare dacă în mod obiectiv ele sînt corecte sau greșite? Tot n-ar putea rămîne multă vreme cum sînt. « Ba contează » strigă ea cu o insistență emoționantă, « contează foarte mult, iubitule, foarte mult. ».

Noi sîntem copiii peisajului nostru și în măsura în care ne atinge sensibilitatea, el ne determină purtarea și chiar gândirea. Nu cred că există o identificare mai bună. « Îndoiala ta, de exemplu, care cuprinde atîta îngrijorare și atîta sete de adevăr absolut, e foarte diferită de scepticismul grecilor, de libertatea de spirit a mediteraneenilor, care recurg intenționat la sofisme în cadrul JOCULUI gândirii; căci gândirea ta e o armă, o teologie ».

« Dar cum altfel pot fi judecate acțiunile? » Nu pot fi judecate cuprinzător atîta timp cît nu poți judeca gândirea, căci gîndurile noastre sînt ele înșile acțiuni. Ceea ce duce la neîncredere e încercarea de a emite judecăți parțiale asupra unora sau altora.

Tare îmi plăcea obiceiul ei de a se așeza brusc pe cîte un zid sau un pilastru năruit în curtea Coloanei lui Pompei, în care totu-i sfărîmat, cufundîndu-se într-o durere nețărnută în fața unei idei al cărei efect asupra minții abia începuse să-l simtă. « Chiar așa crezi? » spunea ea cu atîta tristețe încît te simțai mișcat și în același timp amuzat. « Și de ce zîmbești? Zîmbești întotdeauna cînd e vorba de lucruri serioase. Ah, nu se poate să nu fi trist! » Dacă m-a cunoscut vreodată cît de puțin, trebuie să fi descoperit, mai tîrziu, că pentru cei dintre noi care au o mare capacitate de simțire și care sînt cît de cît conștienți că gândirea omului e încălcată și că nu se poate descurca, nu există decît un singur răspuns — tandrețe ironică și tăcere.

Pe o noapte viu iluminată de stele, în care licuricii din iarba uscată și plină de sunete stridente înapoiau cerului sclipirea lor fantomatică și liliachie, nu exista altceva de făcut decît să stai lîngă ea, să-i mîngii părul negru și frumos și să tac. Dăinuind sub toate astea, ca un rîu întunecat, se afla citatul admirabil pe care-l alesese Balthazar, rostindu-l apoi cu o voce care tremurase, în parte de emoție, în parte de oboseala unei gândiri abstracte prelungite: « Ceea ce e zi pentru CORPORA, e noapte pentru SPIRITUS. Cînd trupu-și încetează truda, mintea omului și-o începe pe a ei. Deșteptarea trupului înseamnă somnul spiritului, și somnul spiritului, deșteptarea trupului ». Iar mai tîrziu, ca o lovitură de trăznet: « RĂUL E BINELE PERVERTIT. »¹

M-am îndoit multă vreme că Nessim ar pune oamenii s-o supravegheze: la urma urmei părea liberă să zboare toată noaptea prin oraș ca un liliac și n-am auzit niciodată să fi fost chemată să dea socoteală de acțiunile ei. Nici n-ar fi fost ușor să pîndești pe cineva atît de schimbător, care era legat de viața orașului prin atîtea fibre. Totuși era posibil să fi fost urmărită ca să nu i se întîmple ceva rău.

¹ Citat din Paracelsus

Mi-am dat seama de asta într-o noapte când a avut loc ceva edificator: fusesem invitat la cină în casa veche. Când erau singuri mâncau într-un mic pavilion din fundul grădinii, unde răcoarea verii se amesteca cu șoaptele apei care țîșnea din cele pentru capete de leu așezate în jurul avuzului. În ziua aceea, Justine întârziase și Nessim stătea singur cu perdelele trase înspre Apus și lustruia gândind o figurină de jad galben din colecția lui, mînuind-o cu degetele sale lungi și delicate.

Trecuseră vreo patruzeci de minute peste oră și Nessim dăduse semnalul să se servească masa, când telefonul mic și negru cu număr de interior scoase un sunet slab ca un bîzîit de țîțar. Nessim se apropie de masă, ridică receptorul cu un oftat și spuse un « Da » enervat. Vorbi apoi un timp cu vocea scăzută, limba schimbîndu-se brusc în arabă. O clipă, am avut sentimentul că cel cu care vorbește e Mnejian. Nu știu de ce am avut această impresie. Nessim mîzgăli ceva repede pe un plic și punînd receptorul în furcă rămase o secundă locului, memorizînd ceea ce scrisese. Apoi se întoarse către mine și deodată am avut impresia că cel care îmi vorbea era un alt Nessim: « S-ar putea ca Justine să aibă nevoie de ajutorul nostru, spuse. Vrei să vii cu mine? » Și fără să mai aștepte răspunsul meu, coborî alergînd scara, trecu de bazinul cu crini și o porni înspre garaj. L-am urmat cît am putut de repede, și nu cred că au trecut mai mult de cîteva minute înainte să se repeadă cu mașinuța lui de sport prin porțile grele, ieșind în Rue Fouad și croindu-și drum către mare prin rețeaua de străzi care lunecă la vale spre Ras-El-Tin. Cu toate că era încă devreme, nu prea erau oameni pe stradă, și am gonit de-a lungul coastei arcuite a Esplanadei, către Yacht-Club, dublînd fără milă cele cîteva trăsuri cu cai (« caleștele dragostei ») care se plimbau încet de-a lungul mării.

În dreptul fortăreței, am făcut o cotitură și am pătruns între cocioabele îngrămădite care se întind în spatele străzii Tetwig, farurile noastre blonde deslușind cu o strălucire neobișnuită cafenelele ca mușuroaiele de furnici și piețele înghesuite. De undeva, din spatele planului mai apropiat de case încremenite și dărăpănate, ieșeau strigăte pătrunzătoare și bocetele unei procesiuni de înmormîntare, cu bocitoare care dădeau nopții un aspect înfricoșător. Am lăsat mașina pe o stradă îngustă de lîngă moschee și Nessim a pornit-o spre intrarea plină de umbre a unei case mari de raport, jumătate compusă din birouri cu obloane și gratii trase și firme estompate. Un Boab singuratec (« concierge »-ul Egiptului) stătea cocoțat pe o stînghie, înfășurat în zdrențe — considerat de toată lumea un fel de obiect bun de aruncat la gunoi (cum ar fi eventual o anvelopă veche . . .) — trăgea dintr-o narghilea rudimentară cu gîtul scurt. Nessim îi vorbea pe un ton tăios, dar înainte ca omul să apuce să răspundă, trecu prin spatele clădirii într-un fel de curte înconjurată de un șir de case dărăpănate cu tencuiala scorojită, făcute din cărămizi de lut. Se opri doar ca să-și aprindă bricheta și la lumina ei slabă am început să bîjbîlim pe la uși. În dreptul ușii a patra închise bricheta cu zgomot și începu să bată cu pumnul. Neprimind nici un răspuns împinse, deschizînd ușa.

Un coridor întunecat dădea într-o cameră mică și plină de umbre, luminată doar de niște opaite slabe. Ajunsesem, după cît se părea, la destinație.

Scena pe care am surprins-o acolo, fără să fim invitați, era originală și înfricoșătoare, dacă nu din alt motiv măcar pentru că lumina care țîșnea dinspre podeaua de lut scotea în evidență sprîncenele, buzele și pomeții celor prezenți, lăsînd în același timp pe mâini întunecate pe fețe lor, astfel încît arătau de parcă ar fi fost pe jumătate mîncăți de șobolanii pe care îi auzai tîrîndu-se printre căpriorii acelei clădiri păcătoase. Era o casă de prostituate-copii, și acolo, în întuneric, îmbrăcate în cămăși de noapte, groțști și biblice, cu buzele fardate, cu franjuri provocatoare de mărgele și cu inele de doi bani, stăteau vreo douăsprezece fetițe cu părul zburlit,

care nu păreau mai mari de zece ani : nevinovăția copilăriei ce strălucea sub costumația lor de bal mascat, forma un contrast izbitor cu imaginea marinarului francez adult și barbar care stătea în mijlocul încăperii, ghemuit pe vine, fața pustie și chinută, ieșindu-i din gât și întoarsă către Justine căruia nu-i vedeam decât jumătate de profil; ceea ce strigase el cu puțin înainte se risipise, în mijlocul tăcerii, dar forța cu care rostise cuvintele se mai deslușea încă în proeminența bărbiei și în mușchii prinși cu frînghii negre care îi țineau capul pe umeri. Cît despre Justine, fața ei era luminată de un fel de hotărîre didactică și dureroasă. Ținea într-o mînă, ridicată în sus, o sticlă și era clar că pînă atunci nu se apăsase niciodată cu asemenea armă, căci ținea sticla invers decît trebuia.

Pe o canapea putrezită, într-un colț al camerei, luminată halucinant de umbra fierbinte reflectată de pereți, zăcea, îngrozitor de chircită, într-o atitudine care sugera moartea, una dintre fetele îmbrăcată în cămașă de noapte. Peretele de deasupra canapelei era acoperit de urmele albastre ale unor miini juvenile — un talisman care în această parte a lumii păzește casa de deochi. Era singurul element decorativ al camerei și de fapt un element obișnuit în întregul cartier arab al orașului.

Nessim și cu mine am rămas timp de mai bine jumătate de minut pironiți locului, uimiți de scena care avea un fel de frumusețe înspăimîntătoare, ca gravurile acelea colorate și hidoase, din bibliile victoriene de doi bani, al căror subiect ar fi fost oarecum denaturat și deplasat. Justine respira greu, dînd impresia că e pe punctul să izbucnească în lacrimi.

Ne-am năpusit probabil asupra ei și am tras-o afară, în stradă. În orice caz, ce îmi amintesc clar, e că am ajuns toți trei la malul mării și că am pornit-o cu mașina de-a lungul falezei, sub lumina pură, de bronz, a lunii; parcă văd fața tristă și mută a lui Nessim reflectată în oglinda de la parbriz, și fața nevestei lui, care stătea tăcută lîngă el, privind prin fereastră valurile de argint care se tot loveau de mal și fumînd o țigară luată din buzunarul jachetei lui. Mai tîrziu, în garaj, înainte de a coborî din mașină, l-a sărutat pe Nessim cu tandrețe pe ochi.

Am ajuns să consider toate acestea ca pe un fel de uvertură la prima noastră întîlnire reală, față în față, cînd înțelegerea de care ne bucurasem pînă atunci — o veselie și o prietenie bazate pe gusturi comune — se destramă, transformîndu-se în ceva care nu era dragoste — cum ar fi putut să fie? — ci un fel de posesiune spirituală în care legăturile bazate pe o sexualitate nesățioasă contau cel mai puțin. Cum am permis oare să se întîmple așa ceva — potrivești cum eram, avînd aceeași experiență, zdrobiți și căliți de decepțiile sentimentale trăite pe alte meleaguri?

Toamna dafinului ia culoarea schimbătoare a fosforului, și după zilele lungi, supărător de pline de praf, simți primele vîcniri ale toamnei ca pe aripile unui fluture, filfinind în dorința de a se desface. Lacul Mareotis devine galben liliachiu, și pe flancurile lui mîloase răsăr straturi de anemone strălucitoare ca niște stele care răzesc prin lutul țărmlui — un mortuar viu. Într-o zi, cînd Nessim era plecat la Cairo, m-am dus pe la ei să iau niște cărți cu împrumut și spre uimirea mea am găsit-o pe Justine singură în atelier cîrpind un pulover vechi. Se întorsesea la Alexandria cu trenul de noapte lăsîndu-l pe Nessim la Cairo să asiste la nu știu ce întrunire de afaceri. Am luat ceaiul împreună, apoi venindu-ne subit o inspirație, ne-am luat lucrurile de plajă și am pornit-o cu mașina printre mormanele ruginii de zgură de la Max, către plaja de nisip de dincolo de Bourg-El-Arab, care lucea în lumina vînată a după amiezii ce se pregătea de apus. Aici marea largă uruia întinzîndu-se peste covoarele de nisip răcoros de culoarea mercurului oxidat, percuția joasă și

melodioasă formînd fondul sonor pe care se proiectau cuvintele noastre. Am umblat cu picioarele pînă la gleznă în laptele cucului din bălțile superficiale și pline de gropi, năpădite din loc în loc de bureții smulși din rădăcini și aruncați la mal. Mi-amintesc că nu ne-am întîlnit cu nimeni pe drum, în afară de un tînăr beduin, slăbănog, care ducea pe cap un coș mare de sîrmă, plin cu păsări sălbatice, pe care le adunase de pe ramuri cu ajutorul unui clei special. Pitpalaci speriați.

Am rămas multă vreme întinși, unul lîngă altul, în costumele ude de bae, încercînd să prindem pe pielea noastră ultimele raze palide ale soarelui, în răcoarea plăcută a serii. Zăceam cu ochii pe jumătate închiși, în timp ce Justine (ce clar o văd) stătea sprijinită într-un cot, apărîndu-și ochii cu palma și privindu-mi fața. Avea obiceiul, de cîte ori vorbeam, să-mi fixeze buzele cu un fel de atenție ciudată, puțin ironică, aproape arogantă, de parcă ar fi pîndit să mă prindă pronunțînd greșit cîte un cuvînt. Dacă totul a început într-adevăr de aici, am uitat contextul, însă mi-amintesc de vocea răgușită, tulburată care-mi spunea cam așa: «Și dacă ni s-ar întîmpla nouă — ce-ai spune?» Dar înainte să-i pot spune orice, se aplecă și mă sărută — așa spune în ris și în dușmănie — pe gură. Gestul acesta mi s-a părut atît de nepotrivit cu felul ei de a fi, încît m-am întors cu un fel de reproș pe buze, dar sărutările ei urmau ca niște lovituri de pumnal, dulci, înspăimîntătoare, ucigătoare, întrerupînd risul sălbatec ce părea că izvorăște dinăuntru și — un ris batjocoritor și nesigur. Atunci, mi-a trecut prin cap gîndul că e ca un om care suferise o spaimă grozavă. Dacă i-aș fi spus: «Nu trebuie să ni se întîmple nouă!» ea ar fi răspuns probabil «Dar hai să ne închipuim totuși ce-ar fi fost dacă ni s-ar fi întîmplat?» Apoi — și de asta mi-aduc clar aminte — o apucă mania de auto-justificare (vorbeam franțuzește: limba trezește caracteristicile naționale) și între jumătățile acelea de secundă istovitoare, în care simțeam gura ei puternică acope-riindu-o pe a mea și brațele ei pămîntene și aurii cuprinzîndu-le pe ale mele, spuse: «N-am s-o confund cu lăcomia, sau cu faptul că ne-am lăsat pradă unei pasiuni. Sintem prea prozaici pentru asta. Avem pur și simplu ceva de învățat unul de la altul. Dar ce anume?»

Ce anume era? Mi-amintesc că am întrebat-o, văzînd silueta înaltă a lui Nessim răsturnată pe cerul întunecat: «Și oare asta e calea?» Nu știu, mi-a răspuns ea, cu o expresie sălbatică, încăpățînată, disperată de umilîntă. Nu știu». Și se lipi de mine dîndu-mi senzația că sînt parcă tot numai o rană. Era ca și cum ar fi dorit să șteargă pînă și gîndul că exist, și totuși, în contextul fragil, cutremurător, al fiecărei sărutări găsea un fel de ușurare chinuitoare, ca apa rece pe o entorsă. Ce bine o recunoșteam acum drept copilul orașului ce hotărîse ca femeile sale să se bucure nu de plăcere ci de suferință, sortite să caute ceea ce îndrăznesc cel mai puțin să găsească.

Se ridică acum, și se îndepărtă pe plaja lungă și curbată, trecînd încet peste bălțile de lavă, cu capul plecat; și m-am gîndit la fața nobilă a lui Nessim, zîmbindu-i la fiecare dintre oglinzile încăperii. În mîntea mea întreaga scenă pe care o jucasem era înveșmîntată într-o nesiguranță de vis. Era ciudat în mod obiectiv, să observ cum îmi tremură mîinile în timp ce îmi aprindeam o țigară și mă ridicam s-o urmez.

Dar cînd am ajuns-o din urmă și am oprit-o, a întors către mine o față de demon bolnav. Era furioasă. «Credeai că vreau pur și simplu să fac amor cu tine? Ah, Doamne! Oare nu ne ajunge de cît amor am avut parte? Cum se face că pentru o dată nu știi ce simt? Cum?» Și bătu cu piciorul în nisipul umed. Nu era numai faptul că se formase o falie geologică în pămîntul pe care pășisem atît se siguri de noi, ci parcă ar fi existat în caracterul meu un puț de mină care nu mai fusese folosit de mult și care brusc se surpase. Am recunoscut că această circulație stearpă de idei și sentimente formase o cale spre desigurile mai adînci ale sufletului; și

că aici, deveneam sclavii trupului, posesori ai unor cunoștințe misterioase care nu puteau decît să fie transmise mai departe — primite, descifrate, înțelese — de către acele fapte rare care ne întregesc pe această lume. (Ce puține erau și ce rar le găseai?) « Dar — mi-amintesc eu că spunea — asta n-are la urma urmei nici o legătură cu amorul fizic. » Și am simțit că mă apucă risul cu toate că am recunoscut în cuvintele ei încercarea disperată de a disocia ceea ce e carnal de mesajul pe care îl poartă. Cred că asemenea lucruri se întîmplă întotdeauna cînd se îndrăgostesc doi failți. Am văzut atunci ceea ce ar fi trebuit să văd mult înainte și anume că prietenia noastră se maturizase ajungînd la un punct în care fiecare dintre noi devenise posesorul unei părți a celuilalt.

Cred că eram amîndoi înspăimîntați de ideea asta; căci, obosiți cum eram, nu puteam face altceva decît să ne pierdem curajul în fața unor asemenea relații. N-am mai scos nici unul, nici o vorbă. Ne-am întors de-a lungul plajei tăcuți și ținîndu-ne de mîna pînă la locul unde ne lăsasem hainele. Justine părea total epuizată; muream de nerăbdare să ne despărțim ca să ne putem analiza sentimentele. Nu ne-am vorbit. Am luat mașina și ne-am întors în oraș. M-a lăsat la colțul obișnuit, lîngă apartamentul meu. Am trînit portiera mașinii și a plecat fără un cuvînt sau o privire la adresa mea.

Cînd am deschis ușa camerei mele aveam încă în minte urma lăsată de piciorul lui Justine pe nisipul ud. Melissa citea, și ridicînd ochii spre mine mi-a spus calmă cu puterea de previziune care o caracteriza: « S-a întîmplat ceva — ce anume? » Nu puteam să-i spun, pentru că nu știam nici eu. I-am cuprins fața în mîini și am privit-o în tăcere, cu o grijă, o atenție, o tristețe și o sete pe care nu-mi amintesc să le fi simțit vreodată pînă atunci. Melissa mi-a spus: « Nu pe mine mă vezi acum, ci pe altcineva ». De fapt pe ea o vedeam și pentru prima dată. În mod oarecum paradoxal, Justine era aceea care mă făcea s-o văd pe Melissa, așa cum era în realitate și să-mi dau seama de dragostea mea pentru ea. Melissa întinse zimbind mîna să ia o țigară și spuse: « Ai început să te îndrăgostești de Justine ». Și am răspuns cît am putut de sincer, de cîntit și de amar: « Nu Melissa, e mult mai rău... » Cu toate că n-aș fi putut nici în ruptul capului să-i explic cum și de ce.

Cînd mă gîndeam la Justine mă gîndeam la o compoziție vastă, la caricatura unei femei reprezentînd o faptură eliberată de sclavia față de bărbat. « Vulturii se strîng acolo unde sînt hoituri » spusese ea odată în legătură cu orașul ei natal, citînd cu mîndrie din Boehme. În clipa aceea semănase și ea a vultur. În schimb, Melissa era o pictură tristă într-un peisaj de iarnă, proiectat pe un cer întunecat; o lădiță cu cîteva mușcate înflorite, zăcînd uitată pe pervazul ferestrei unei fabrici de ciment.

Există un pasaj într-unul din jurnalele intime ale lui Justine care îmi vine acum în minte. Îl traduc aici pentru că deși s-a referit, probabil, la incidente petrecute mult înainte de cele pe care le-am povestit, exprimă totuși precis calitatea ciudată încarnată, a unei iubiri pe care am ajuns s-o recunosc a fi mai degrabă caracteristică orașului decît nouă. « E inutil — scrie ea — să-ți închipui dragostea ca pe o armonie a spiritelor, a gîndurilor; e o înflăcărare concomitentă a două spirite angrenate în acțiunea autonomă de a se maturiza. Senzația e că a explodat ceva fără zgomot înăuntrul flecăriuia dintre ele. Iar cel ce iubește se mișcă, uluit și preocupat, în jurul acestui eveniment, examinîndu-și experiența. Recunoștința sa îndreptîndu-se către un donator greșit e singura care creează iluzia unei comunicări cu propria sa pereche, dar asta e fals. Obiectul iubit este pur și simplu o ființă care a împărtășit cu cel care-l iubește o experiență în aceeași clipă, cu narcisism. Iar dorința de a fi lîngă ființa iubită nu se datorește, la început, ideii de a o posedea, ci doar de a permite celor două experiențe să se compare între ele, ca două imagini

aparținând unor oglinzi diferite. Toate astea pot preceda prima privire, primul sărut, prima atingere; ele pot preceda ambiția, mândria, sau invidia; ele pot preceda primele destăinuiuri ce marchează cotitura — căci de aci încolo dragostea degenerază devenind obișnuință, posesiune, și apoi iarăși singurătate.» Ce descriere caracteristică și lipsită de umor a darului magic, și totuși cât de adevărată... pentru Justine.

«Orice bărbat — scrie ea într-altă parte, și aici parcă aud accentele răgușite și triste ale vocii ei repetind cuvintele în timp ce le scrie — orice bărbat e făcut din lut și diamante, și nici o femeie nu e în stare să le hrănească pe amândouă.»

În ziua aceea, când s-a dus acasă, a descoperit că Nessim se întorsese cu avionul de după masă. Justine s-a plîns că are febră și s-a băgat devreme în pat. Iar când Nessim s-a dus să se așeze lângă patul ei, ca să-i pună termometrul, Justine i-a spus un lucru care i s-a părut lui Nessim destul de interesant ca să nu-l uite — căci multă vreme după aceea mi l-a repetat și mie: «N-am nimic grav din punct de vedere medical. E o mică răceală. Bolile nu se preocupă de cei care vor să moară». Și apoi, abătîndu-se de la subiect, așa cum obișnuia de multe ori, ca o rîndunică ce ar face cale întoarsă în plin zbor, adăugă «Ah, Nessim, ce puternică am fost întotdeauna! Oare asta m-a împiedicat să fiu iubită cu adevărat?»

Nessim a fost acela care mi-a ajutat să mă mișc cu oarecare degajare în pînza de păianjen pe care o reprezenta societatea din Alexandria. Leafa mea nu-mi ajungea nici măcar cît să mă pot duce la barul unde dansa Melissa. La început mi-a fost puțin rușine să fiu veșnic cel care primește, cînd era vorba de ospitalitatea lui Nessim, dar am reușit repede să devenim prieteni atît de intimi încît să mă duc cu ei peste tot fără să-mi mai fac probleme. Melissa descoperise un smoking vechi într-unul din cuferele mele și îl renovase. Cu ei am fost prima dată la clubul unde dansa ea. Mi se părea ciudat să stau între Justine și Nessim și să privesc lumina albă și fulgerătoare concentrîndu-se brusc asupra unei Melisse pe care nu reușeam s-o mai recunosc sub stratul de fard ce dădea feței ei delicate un aer de banalitate vulgară și precoce. Eram îngrozit de platitudinea dansului ei, un dans mizerabil, și totuși privind mișcările delicate și ineficace ale mîinilor și picioarelor ei subțiri (avea aerul unei gazele înhămate la o roată de moară) m-am simțit înduișat de mediocritatea ei, de aerul uimit și dezaprobator față de ea însăși cu care s-a înclinat în fața aplauzelor lipsite de entuziasm. După aceea au pus-o să se plimbe cu o tăviță și să facă o chetă pentru orchestră, lucru pe care l-a făcut cu o timiditate disperată, venind la masa la care stăteam, cu ochii plecați, sub genele acelea false, înspăimîntătoare, și cu mîinile tremurînd. Pe atunci prietenii mei nu știau de relațiile care existau între noi. Dar am observat privirea curioasă și ironică a lui Justine, cînd mi-am întors buzunarele pe dos și am găsit cîteva bancnote pe care le-am aruncat pe tavă cu mîinile care îmi tremurau tot așa tare ca ale lui Melissa, atît simteam de tare stînjeneala ei.

Mai tîrziu, cînd m-am întors în apartament, puțin amețit și bucuros că dansasem cu Justine, am găsit-o trează, fierbînd un ceainic cu apă pe reșoul electric: Ah, de ce ai pus toți banii ăia pe tăviță mi-a spus ea. Salariul tău pe o săptămînă! Ești nebun? Mîine ce mai mîncăm?

Eram amîndoi niște risipitori înveterați în privința banilor; și totuși, nu știu cum, reușeam să ne descurcăm mai bine împreună decît separat. Noaptea cînd se întorcea tîrziu, pe jos, de la bar, se oprea pe străduța din fața casei, și dacă vedea că lumina mea e aprinsă, începea să fluiera încet; iar eu, auzind semnalul, puneam jos cartea pe care o citeam și mă strecuram coborînd tiptil pe scară, văzînd în mintea mea buzele ei strînse în jurul sunetului acela slab și armonios de parc-ar fi vrut

să prindă tiparul delicat al unei pensule de pictură. La epoca la care mă refer continuau s-o urmărească și s-o sîcîie bătrînul sau agenții lui. Fără să schimbăm o vorbă, ne luam de mină și o porneam grăbiți pe labirintul de străduțe din preajma consulatului polonez, oprindu-ne din cînd în cînd în dreptul unei intrări întunecoase să ne uităm dacă nu ne urmărește nimeni. În cele din urmă, departe, unde prăvăliile se țin lanț, pierzîndu-ne în seninul cerului, ieșeam și noi în noaptea Alexandriei, albă-lăptoasă, cu marea care strălucea. Și gîndurile noastre lunecau pierzîndu-se în aerul cald și pur; o porneam înspre luceafăr care zăcea clipind deasupra ridicăturii negre și catifelate de la Montaza, mîngîiată de vînt și valuri.

În zilele acelea, blîndețea atentă și provocatoare a Melissei avea toate calitățile unei tinereți redescoperite. Degetele ei lungi, șovăitoare — le simțeam plimbîndu-se pe fața mea atunci cînd credea că eu dorm, de parc-ar fi vrut să rețină în amintire fericirea pe care o simțisem împreună. Există la ea o supunere, o capacitate de adaptare, tipic orientale — o dorință pătimașă de a servi. Hainele mele jerpelite — felul în care ridica o cămașă murdară, cuprindeau această dorință revărsată cu soliditate; dimineața îmi găseam briicul curățat frumos și chiar pasta de dinți mă aștepta gata întinsă pe periuță. Grijă ei față de mine era un imbold care mă îndemna să dau vieții mele o anumită formă, un stil care să se potrivească cu simplitatea vieții ei. Despre experiențele ei amoroase nu vorbea niciodată, trecînd peste ele cu o oboseală și o silă care sugerau că s-ar fi născut mai degrabă din obligație decît din dorință. Mi-a făcut complimentul să-mi spună: « E prima dată că nu mi-e frică să fiu ușurată sau proastă cu un bărbat. »

Sărăcia noastră constituia și ea o legătură adîncă între noi. Excursiile noastre erau de cele mai multe ori excursiile simple pe care le fac toți provincialii într-un oraș de la malul mării. Micul tramvai de tinicheia ne ducea în clinchetul roților sale pînă la plajele de nisip de la Sidi Bishr, sau petreceam de Shem El- Nessim în grădinile Nouzha, instalați pe iarba verde, sub oleandri, alături de zeci de familii umile de egipteni. Inconvenientul de a fi în mijlocul mulțimii, ne crea o distracție și în același timp un mare sentiment de intimitate. Ne plimbam anonimi și fericiți printre ceilalți hoinari ai orașului, lîngă canalul puturos, privind copiii care se aruncau în apa mîloasă după monezi, sau mîncau o bucată de pepene verde, dintr-o magherniță. Numele stațiilor de tramvai, era el însuși ca ecoul poeziei acestor călătorii: Chatby, Camp de César, Laurens, Mazarita Glymenopoulos, Sidi Bishr...

Dar mai era și reversul medaliei: întorcîndu-mă noaptea tîrziu și găsind-o dormind cu papucii roșii, aruncați din picioare și pipa mică de hașîș lîngă ea pe pernă... Știam că avea una dintre crizele ei de depresiune. În asemenea ocazii nu puteai face nimic pentru ea; devenea palidă, melancolică, fața ei avea o expresie sfîrșită și nu era în stare să iasă din această letargie, zile în șir. Vorbea mult de una singură și stătea ore întregi să asculte radio, cîscînd sau frunzărind distrat un teanc de reviste vechi de cinema. În momentele cînd punea stăpînire pe ea « cafard »-ul orașului, nu știam ce să mai fac s-o scot din starea în care se găsea. Zăcea cu ochii pierduți, ca o Sibilă mîngîindu-mi fața și repetînd mereu: « Dacă ai ști cum am trăit, m-ai lăsa. Nu sînt femeia care-ți trebuie ție, care-i trebuie nimănui. Sînt ci de dragoste, îmi spuneai că nu mai pot îndura sunetul, mă duceam să mă plimb pe strada întunecată ticsită de arabi, sau să vizitez Biblioteca Consulatului Britanic, britanică sugera economie, rezervă, și nevoia de sprijin intelectual — aici, îmi petreceam seara singur, bucuros de foșnetul studios și de flecăreala din jurul meu.

Dar mai existau și alte clipe: de exemplu după amiezile acelea chinuite de soare, în care, după cum spunea Pombal «parcă transpiri miere» — când zăceam amețiți de tăcere și ne uitam la perdelele galbene, care respirau drăgăstoase în lumină — respirația liniștită a vîntului de pe lacul Mereotis, care se potrivea cu a noastră. Apoi se ridica, se uita la ceas după ce-l zgîlția puțin și-l asculta cu mare atenție: și se așeza goală în fața toaletei ca să-și aprindă o țigară — arătînd atît de tînără și frumoasă, cu brațul ei subțire ridicat ca să se vadă brățara ieftină pe care i-o dăruisem. («Da, e adevărat că mă uit la mine, dar asta mă ajută să mă gîndesc la tine»). Și renunțînd la această adorație firavă în oglindă se ducea iute în bucătăria urîtă care era singura mea cameră de baie, -și stînd lîngă cuveta murdară de fontă, se spăla cu gesturi îndeminate și grăbite, scoțînd cîte un suspin adînc cînd simțea atingerea rece a apei, în timp ce eu continuam să zac, gustînd căldura și dulceața pernei pe care își rezemasem capul și părul ei negru, și priveam fața ei cernită de grecoaică, cu nasul ascuțit și înțelept, ochii nevinovați, pielea mătăsoasă care e dată doar celor care sînt dominați de timus, și alunița pe tulpina delicată a gîtului. Acestea sînt clipele care nu se pot calcula, care nu pot fi evaluate în cuvinte; ele continuă să trăiască în substanța memoriei, ca niște făpturi minunate, unice în felul lor, pescuite din fundul unui ocean neexplorat.

În vara aceea, Pombal se hotărîse să-și închirieze apartamentul lui Pursewarden, spre marea mea plictiseală. Nu puteam suferi această figură literară, din pricina contrastului între persoana și opera lui — o poezie și o proză de grație autentică. Nu-l cunoșteam bine, dar ca romancier avea succes de librărie și asta mă făcea învidios, iar mai mulți ani de uzanță socială adecvată dezvoltaseră la el un fel de «savoir faire» care am simțit că nu va face niciodată parte din arsenalul meu. Era mic, grăsuț și blond, și-mi dădea impresia unui copil care zace adăpostit în burta mamei-si. Nu pot spune că nu era blind și bun, căci era și una și alta, dar ideea de a trăi în apartament cu cineva care nu-mi plăcea mă scotea din sărite. Totuși, ar fi însemnat o și mai mare plictiseală să mă mut, așa că am acceptat cămăruța dela capătul culoarului, plătînd o chirie redusă, și spălîndu-mă în bucătărioara strîmtă și murdară.

Pursewarden își putea permite să fie sociabil și, de vreo două ori pe săptămînă, mă ținea treaz cu zgomotele de chef și veselie care veneau din apartament. Într-o noapte, destul de tîrziu, am auzit o bătaie în ușă. Pe culoar se afla Pursewarden, palid și cu un aer destul de nesigur — arăta de parcă ar fi fost proiectat de un tun într-o plasă. Lîngă el se afla un fochist de vapor, solid, de o urîtenie respingătoare — arătînd ca toți fochiștii de vapor: de parc-ar fi fost vîndut ca sclav, de copil. «Ascultă, — zise Pursewarden cu o voce stridentă, — Pombal mi-a spus că ești medic. Nu vrei să vii să vezi pe cineva care-i bolnav? Îi povestisem cîndva lui Georges că făcusem un an de medicină, și rezultatul a fost că de atunci am devenit pentru el un doctor în toată regula. Nu numai că-și lăsase toate bolile, inclusiv frecvențele cazuri de boli venerice, în grija mea, dar odată mersese atît de departe încît să încerce să mă convingă să fac un avort pe masa din sufragerie. M-am grăbit să-i spun lui Pursewarden că nu eram medic de loc și l-am sfătuit să telefoneze după unul adevărat; dar telefonul era stricat și «boab-ul» nu putea fi trezit cu nici un chip. Și astfel, mînat mai mult de o curiozitate dezinteresată de cît de altceva, mi-am pus impermeabilul peste pijama și am pornit-o pe culoar.

De îndată ce am deschis ușa am fost izbit de o lumină orbitoare și de fum. Petrecerea nu putea să fie una din acelea obișnuite, mosafirii fiind trei sau patru cadeți marini care păreau mutilați, și o prostituată de la taverna lui Golfo, care mirosea a carne afumată și a «Taphia». Mai era și un alt lucru neașteptat: stătea aplecată peste o siluetă așezată la capătul unei canapele — o siluetă pe care acum o recu-

nosc a fi fost silueta lui Melissa, dar care atunci părea o mască grecească de teatru care exprimă o catastrofă. Melissa părea să aiureze dar fără să scoată nici un sunet, căci își pierduse vocea — arăta ca o actriță dintr-un film fără pistă sonoră. Avea obraji supti; femeia mai în vîrstă părea îngrozită; o plesnea peste urechi și o trăgea de păr, în timp ce unul dintre cadeți o stropea destul de stîngaci cu apă dintr-o oală de noapte foarte ornamentată care era una dintre comorile cele mai prețuite ale lui Pombal și avea pe partea de dedesubt stema regală a Franței. Undeva, o persoană pe care n-o vedeam, își vărsa încet și onctuos mațele. Pursewarden stătea lîngă mine și contempla scena cam rușinat de ce se întîmpla.

Melissa era udă de transpirație și avea părul lipit de tîmple; cînd am spart rîndurile celor care o chinuiau, s-a lăsat pe spate tremurînd în tăcere și fără nici o expresie, în afară de țipătul acela care părea gravat pe fața ei pentru totdeauna. Ar fi fost înțelept să descopăr unde fusese, ce mîncase și ce băuse, dar o privire către grupul plîngăreț și bilbiit din jurul meu, mă făcu să înțeleg că nu va fi cu puțință să scot ceva deslușit de la ei. Totuși, adresîndu-mă tînărului de lîngă mine, începusem să-i iau un interogatoriu, cînd baba de la Golfo's, care avea ea însăși o criză de isterie, stăpînită doar de un fochist naval (care îi ținea brațele strîns la spate) începu să strige cu o voce răgușită printre dinți: « Cantaridă. Ei i-au dat-o ». Și țîșnind ca un șobolan din brațele celui care o ținea prizonieră, își apucă geanta, și îi trase unuia dintre marinari o lovitură răsunătoare drept în țeastă. Geanta trebuie să fi fost plină de cuie, căci marinarul căzu învîrtindu-se și se ridică cu cioburi de faianță în păr.

Începu să se jeluască, făcînd pe nebuna, și strigînd după poliție. Trei marinari s-au repezit la ea cu degetele lor boante întinse, sfătuiind-o, îndemnînd-o, implorînd-o să înceteze. Nici unul n-avea chef de încăierare cu poliția navală. Dar nici nu voia să fie pocnit cu geanta aceea prometeană ticsită de prezervative și sticle de beladonă. Femeia se retrase cu grijă, pas cu pas. Între timp eu i-am luat lui Melissa pulsul și sfîșiiindu-i bluza i-am ascultat bătăile inimii. Începusem să fiu alarmat de starea ei și chiar de situația lui Pursewarden care luase o poziție strategică în spațele unui fotoliu și făcea gesturi elocvente, adresîndu-se tuturor celor din cameră. Între timp începuse distracția, căci marinarii încolțiseră fata care urla — din păcate lîngă bufetul decorativ, în stil Sheraton, unde se găsea colecția de vase pe care o prețuia Pombal atît de tare. Întinzînd mîinile la spate ca să se sprijine, dădu de un stoc aproape ineputabil de muniții, și, lăsînd să-i cadă geanta cu un strigăt răgușit de triumf, începuse să arunce porțelanurile cu o concentrare și o precizie pe care nu le-am mai întîlnit niciodată. Aerul se umplu deodată cu amfore egiptene și grecești cu porțelanuri de Ushabti și Sévres. Mă așteptam să aud în curînd izbitorile familiare și temute ale cîmelor cu cuie în pragul ușii, căci luminile începuseră să se aprindă peste tot în jurul nostru, în toată clădirea. Pursewarden dădea semne marcate de îngrijorare. Ca cetățean englez cu reședința permanentă în Egipt, și în afară de asta și celebru, nu-și prea putea permite genul de scandal pe care-l putea scoate presa egipteană dintr-o afacere ca asta. Se simți deci ușurat cînd i-am făcut semn și am început s-o înfășor pe Melissa, care între timp devenise aproape insensibilă, în covorul moale de Bukhara; am pornit-o împleticindu-ne cu ea pe culoar și am intrat în chilia mea, din fericire retrasă, unde, așa cum s-a întîmplat cîndva și cu Cleopatra, am desfășurat-o și am așezat-o pe pat.

Între timp îmi amintisem de un doctor bătrîn, un grec, care locuia pe aceeași stradă, și, puțină vreme după aceea, am reușit să-l urc pe scara întunecoasă, în timp ce se împiedica și înjura într-o limbă vulgară de suburbie, scăpînd la tot pasul tuburi de cauciuc și stetoscoape. Îmi spuse că într-adevăr Melissa e foarte bolnavă, dar diagnosticul lui era — conform tradiției orașului — vast și confuz. « Boala

asta înseamnă multe — spuse el — subalimentare, isterie, alcool, hașis, tuberculoză, cantaridă — puteți alege » — și făcu gestul să pună mîna în buzunar și s-o scoată plină de boli imaginare, din care să ne ofere să alegem. Dar a fost și practic, și ne-a propus să-i pregătească, pentru a doua zi, un pat în spitalul grecesc. Pînă atunci trebuia lăsată undă era. Am petrecut noaptea aceea și următoarea pe canapeaua de la picioarele patului. Cînd eram la lucru, o lăsam în grija lui Hamid, servitorul cu un singur ochi, cel mai blind dintre berberi. În primele 12 ore a fost într-adevăr foarte bolnavă, delirînd uneori și suferind crize chinuitoare de orbire — chinuitoare pentru că o speriau îngrozitor. Fiind blînzi și autoritari cu ea, am reușit să-i dăm destul curaj ca să învingă momentele cele mai groaznice ale bolii și să ajungă în după amiaza zilei a doua să se simtă destul de bine ca să vorbească în șoaptă. Doctorul grec se declară mulțumit de progresele pe care le făcuse. O întreabă de unde e, și fața ei căpătă un aer de om obsedat cînd îi răspunse « de la Smyrna »; n-a vrut să dea nici numele, nici adresa părinților ei și cînd văzu că doctorul insistă, întoarse fața către perete și din ochii ei izvorîră încet lacrimi de epuizare. Doctorul îi luă mîna și se uită la degetul unde se poartăde obicei verigheta. « Vedeți — îmi spuse el cu o indiferență clinică, subliniind lipsa inelului — asta e pricina. Familia ei a renegat-o și a aruncat-o pe drumuri. Se întîmplă atît de des în ultimul timp să . . . » și își clătîna capul zburlit cu un aer compătimitor. Melissa nu mai spuse nimic; doar cînd veni ambulanța și văzu targa cu care se pregăteau s-o ia de acolo, îmi mulțumi cu căldură pentru ajutorul pe care i-l dădusem, strînse mîna lui Hamid lîngă obraz și mă uimi dovedind o mărinimie cu care nu mă obișnuise viața. « Dacă n-ai să ai nici o fată cînd ies eu din spital, gîndește-te la mine. Dacă mă chemi, să știi că vin » . . .

M-am simțit copleșit de o politețe care îmi sfredelea nervii. I-am oferit un scaun și ea s-a așezat pe marginea lui. Florile erau pentru mine, da, dar n-avea curajul să-mi vire buchetul în brațe, și o vedeam cum se uită agitată în jur, căutînd un vas în care să le pună. N-aveam decît un lighean smălțuit plin cu cartofi curățați pe jumătate. A început să-mi pară rău că venise. Aș fi vrut să-i pot oferi un ceai, dar reșoul meu era stricat și n-aveam bani s-o scot în oraș — la epoca aceea mă cufundam din în ce în ce mai tare în datorii. În plus, îl trimiseseam pe Hamid în oraș să dea singurul meu costum de vară la călcat și eram îmbrăcat într-un capot rupt. Ea, în schimb, părea extraordinar, intimidant, de elegantă, cu o rochie de vară nouă, proaspătă, cu un imprimeu care reprezenta foi de viță și cu o pălărie de paie ca un clopot mare auriu. Am început să mă rog cu patimă să se întoarcă Hamid și astfel să se creeze o diversiune. I-aș fi oferit o țigară, dar pachetul meu era gol, așa că am fost silit să accept una dintr-ale ei, din tabachera mică de filigran pe care o avea întotdeauna la ea. Am fumat țigara cu ceea ce nădăjduiam eu că ar putea să pară sînge rece, și i-am spus că acceptasem un nou post, lîngă Sidi Gabr, care însemna ceva bani în plus. Ea mi-a spus că se întoarce la lucru; îi reînnoiseră contractul : dar o plăteau mai prost. După cîteva zile, care au decurs cam tot așa, mi-a spus că trebuie să plece pentru că are o întîlnire la ora ceaiului. Am condus-o pînă pe palier, și i-am spus să vină din nou oricînd dorește. Mi-a mulțumit, continuînd să țină strîns florile pe care era prea sfioasă să mi le împingă în brațe și a început să

coboare încet, pe scară. După plecarea ei m-am așezat pe pat și am rostit toate înjurăturile pe care mi le-am putut aminti în patru limbi — cu toate că nu prea mi-era clar cui mă adresam. Când a venit Hamid cel chior tîrîndu-și picioarele, eram încă furios, așa că am început să-mi vărs furia pe el. Asta l-a surprins grozav: nu mă mai înfuriaseam de mult pe el, și se retrase în bucătărie mormăind, dînd din cap și invocînd spiritele în chip de ajutor.

După ce m-am îmbrăcat și am reușit să împrumut niște bani de la Pursewarden în timp ce mă duceam să pun o scrisoare la cutie — am văzut-o din nou pe Melissa, stînd într-un colț de cafenea, singură, cu bărbia sprijinită în palme. Își pusese geanta și pălăria lîngă ea, și se uita fix în ceașcă cu un aer țeapăn gînditor și puțin amuzat. Am intrat în local mînat de un impuls și m-am așezat lîngă ea. I-am spus că venisem să mă scuz că o promiseseam atît de prost dar . . . și am început să descriu incidentele care mă preocupaseră, nelăsînd afară nici un detaliu. Reșoul stricat, absența lui Hamid, costumul meu de vară. În timp ce enumeram belelele care se năpustiseră asupra mea, începură brusc să mi se pară puțin cam caraghioase, și modificînd unghiul din care le abordam, am început să le enumăr cu o exasperare lugubră, care declanșă la Melissa un rîs mai încîntător decît orice auzisem eu vreodată. În legătură cu subiectul datoriilor mele exagerasem conștient, cu toate că era incontestabil că din noaptea scandalului, Pursewarden era întotdeauna gata să-mi împrumute mici sume de bani fără nici o șovăială. Și pe urmă, ca să pun capac la toate, i-am spus că apăruse în clipa în care nici nu știu dacă mă vindecasem bine de o boală venerică banală dar sîcîitoare — rezultatul solicitudinii lui Pombal — contractată fără îndoială de la una dintre sirenele pe care avusese grijă să le lase în urma lui. Asta era o minciună, dar am simțit fără să vreau nevoia s-o spun; i-am mai spus și că fusesem îngrozit la gîndul să fac din nou dragoste înaintea de a mă fi vindecat de tot. Auzind asta, întinse mîna și o așeză peste a mea, în timp de rîdea încrețindu-și nasul: rîdea cu atîta candoare, ușurință și naturalețe încît m-am hotărît atunci, pe loc, s-o iubesc.

În după amiaza aceea am hoinărit braț la braț, pe malul mării. Conversațiile noastre îmbrățișînd rămășițele unor vieți trăite fără premeditare, fără arhitectură. N-aveam nici măcar un singur gust comun. Firile și predispozițiile noastre erau diametral opuse și totuși, în tihna fermecătoare a acestei prietenii, am simțit ceva care semăna a făgăduială. Îmi place să-mi amintesc și de primul nostru sărut la malul mării, vîntul ridicîndu-i cîte un smoc de păr pe flecare tîmplă albă — un sărut întrerupt de rîsetele care o cuprindeau cînd își amintea cum îi povestisem de încercările dureroase prin care treceam. Simboliza pasiunea de care ne bucuram, umorul ei și lipsa ei de înverșunare; generozitatea ei.

.....

E inutil să recapitulezi aceste lucruri într-un mediu tot atît de nestatornic ca vorbele. Mi-amintesc momentele critice și situațiile grele ale multor întîlniri, și văd în fața mea un fel de Justine compusă, care sub pretextul sentimentelor,

ascunde o sete lăcomă de informare, de putere, prin autocunoaștere. Mă văd nevoit să mă întreb cu tristețe dacă am emoționat-o într-adevăr vreodată — sau dacă am fost pur și simplu un fel de laborator în care putea să lucreze. A învățat multe de la mine: să citească și să mediteze. Înainte nu realizase nici una nici alta. Și poate că ceea ce am crezut eu că e dragoste era doar recunoștință. Printre sutele de oameni, de impresii și de subiecte de studiu părăsite, mă văd undeva și pe mine, dus de ape, plutind, întinzând brațele. Ceea ce e ciudat e că nu mă întâlneam într-adevăr cu ea ca AMANT ci ca SCRIITOR. Aici ne strîngeam noi mîinile — în umea amorală a judecăților suspendate, unde curiozitatea și uimirea par mai mari decît ordinea — ordinea silogistică impusă de spirit. Aici aștepți în tăcere, cu sufletul la gură, ca nu cumva geamul să se acopere de nouri. Eu așa o păzeam. Eram nebun după ea.

Era firește, o făptură plină de mistere, fiind o adevărată fiică a Museionului, și trebuia să mă păzesc cu disperare de sentimentul de gelozie sau de dorința de a pătrunde nepoftit în partea ascunsă a vieții ei. Aici aproape că am reușit, și dacă totuși o pîndeam, era din curiozitatea de a ști ce ar putea face sau gîndi cînd nu era cu mine. Există de exemplu o femeie în oraș, la care se ducea adesea și care avea o influență destul de mare asupra ei ca să mă facă să bănuiesc că ar exista relații ilicite între ele; mai era și un bărbat căruia îi scria scrisori lungi cu toate că din cîte puteam eu să-mi dau seama, bărbatul locuia în oraș. Poate că era țintuit în pat! Am făcut investigații dar spionii mei nu mi-au adus decît informații neinteresante. Femeia era cărturăreasă, bătrînă și văduvă. Iar bărbatul căruia îi scria — penița ei scîrțîind strident pe hîrtia ieftină de caiet — se dovedi a fi un doctor care avea o mică slujbă cu jumătate de normă la un consulat din localitate. Nu era țintuit în pat dar era homosexual și se bălăcea în filozofia hermetică care e acum la modă. O dată am găsit niște urme deosebit de clare pe sugativă mea și în oglindă (iar oglinda) am reușit să citesc, scris de mîna ei: « Viața mea e un fel de Loc al Netămăduirii, după cum îi spui tu, pe care încerc să-l umplu cu oameni, accidente, boli, orice îmi vine la îndemînă. Ai dreptate cînd spui că e o scuza pentru un trai mai bun, mai înțelept. Dar, deși respect disciplinele și cunoștințele tale, cred că dacă voi ajunge vreodată să mă împac cu mine, va trebui să-mi croiesc drum PRIN zgura propriului meu caracter și s-o ard. Oricine mi-ar putea soluționa problema în mod artificial așezînd-o în brațele unui preot. Dar noi Alexandrinii avem prea multă mîndrie și prea mult respect pentru religie pentru așa ceva. N-ar fi cîstit față de Dumnezeu, dragul meu domn, și pe oricine aș înșela (parcă te văd zîmbind), sînt hotărîtă pe EL să nu-l înșel, oricine ar fi ».

Mi s-a părut atunci că dacă aceste rînduri fac parte dintr-o scrisoare de dragoste, era genul de scrisoare de dragoste care nu se poate adresa decît unui sfînt; în pofida stîngăciei și a incorectitudinii scrisului, m-a izbit din nou fluiditatea cu care reușea să se împraștie între ideile unor categorii diferite. Am început s-o văd într-o altă

jumină, ca pe o făptură care ar putea foarte bine să se distrugă din exces de curaj îndreptat într-o direcție greșită, și să piardă fericirea pe care, alături de noi toți o dorea și trăia doar ca s-o dobândească. Aceste gânduri au avut drept efect să-mi atenuze dragostea, și m-am trezit că uneori mi se face de-a dreptul silă de ea. Dar ceea ce m-a înspăimîntat a fost că după un timp foarte scurt am descoperit cu groază că nu puteam trăi fără ea. Am încercat. Am făcut scurte călătorii ca să mă depărtez de ea. Dar fără ea am găsit că viața e excesiv, nesuferit de plicticoasă. **MĂ ÎNDRĂGOSTISEM.** Numai gândul ăsta și mă umplea de o disperare și o silă inexplicabilă. Era ca și cum aș fi realizat în mod inconștient că ea reprezenta pentru mine spiritul răului. Să viu la Alexandria cu inima întreagă și să descopăr un AMOR FATI — era o lovitură a soartei pe care nici sănătatea nici nervii mei nu se simțeau în stare s-o înfrunte. Uitîndu-mă în oglindă, mi-am amintit că împlinisem patruzeci de ani și am văzut că tîmplele mele începuseră să aibă cîte un fir două de păr alb. M-am gândit odată să pun capăt acestei legături, dar fiecare zîmbet sau sărutare a Justinei îmi topea din nou hotărîrile. Cînd erai cu ea te simțai înconjurat de umbre care-ți năpădesc viața și-ți dau o nouă vibrație. Eram plin de sentimente echivoce cărora nu le puteam pune capăt printr-un act subit de voință. Uneori aveam impresia că mă aflu în fața unei femei care cu fiecare sărutare mai marca încă un punct în favoarea morții. Cînd am descoperit, de pildă, (ceea ce știam) că mă înșelase de multe ori, și uneori cînd mă simțeam cel mai aproape de ea, n-am avut nici un fel de senzație acută precisă; mai degrabă un fel de senzație de amorțire și de cufundare, ca cea pe care o simți uneori cînd îți părăsești un prieten în spital, intri într-un ascensor și cazi șase etaje în tăcere, stînd lîngă un automat în uniformă căruia îi poți auzi răsuflarea. Tăcerea din camera mea mă asurzea. Apoi, gîndindu-mă la toate astea, adunîndu-mi mințile în jurul acestui fapt, mi-am dat seama că ceea ce făcuse n-avea nici o legătură cu mine: fusese o încercare de a se elibera pentru mine: să-mi dea ceea ce știa că-i al meu. Nu pot spune că asta mi se părea mult mai valabil decît un sofism. Totuși, inima mea părea să cunoască adevărul acestui fapt și-mi sugera o tăcere plină de tact, căreia ea îi răspunse cu un nou sentiment de căldură, un nou zel în care recunoștința se alătura dragostei. Și asta într-o anumită privință, mă dezgustă din nou.

Ah, dacă ați fi văzut-o atunci cum am văzut-o eu, în clipele în care era blîndă și umilă, amintindu-vă că e doar un copil, nu m-ați fi acuzat de lașitate. În primele ore ale dimineții, cînd dormea în brațele mele, cu părul împrăștiat peste gura ei zîmbitoare, nu mai semăna cu nici o femeie de care mi-aș fi putut aminti vreodată: de fapt nici nu semăna a femeie ci a făptură minunată surprinsă în era diluviană a dezvoltării ei. Și mai tîrziu, iarăși, gîndindu-mă la ea cum m-am gîndit în ultimii ani, am fost ulmit să descopăr că deși o iubeam cu totul și știam că nu voi mai iubi niciodată pe altcineva — refuzam să mă gîndesc că s-ar putea întoarce. Cele două idei coexistau în mintea mea fără să se poată înlocui una cu alta. Mă gîndeam în sinea mea cu un sentiment de ușurare: « Bun . . . Deci pînă la urmă tot AM IUBIT cu

adevărat. Asta-i o realizare ». Și la asta, alter ego-ul meu adăuga: « Scutește-mă de chinurile dragostei ÎMPĂRTĂȘITE cu Justine ». Această polaritate misterioasă a sentimentelor mi se părea cu totul neașteptată. Dacă asta era dragostea, atunci era o varietate a acelei plante pe care n-o văzusem niciodată pînă atunci. « Fir-ar al naibii de cuvînt, spusese Justine odată. Mi-ar plăcea să-l pronunț de la coadă la cap, așa cum spui tu că făceau elizabetanii cu cuvîntul ZEU¹, în loc de dragoste, adică « LOVE », spune-i EVOL și consideră că face parte din cuvîntul « evoluție » sau « revoltă ». Dar să nu folosești niciodată cuvîntul, cînd vorbești cu mine ».

Am luat aceste extrase ulterioare dintr-o parte a jurnalului intitulată « Viața postumă »; ele constituie o încercare a autorului să rezume și să evalueze aceste episoade. Pombal găsește multe dintre ele banale și chiar plicticoase.

Dar dacă nu ținem seama de aceste rezerve, portretul pe care l-a făcut Alexandriei e delicat și minuțios; al Alexandriei și al femeilor sale. Există schițe ale lui Léonie Gaby, Fosca² — cea palidă și trandafirie, cea aurie și cea de bitum; citind paginile lui poți identifica destul de ușor personajele. Cea care continuă să trăiască sus, în atelierul ca un cuib de rîndunele construit din pînză de pălăjen și cîrpe vechi — pe ea a descris-o clar. Dar în majoritatea cazurilor fetele din Alexandria nu se deosebesc de celelalte femei decît printr-o sinceritate și oboesală de viață, înfricoșătoare. E destul de bun scriitor pentru a fi deslușit aceste calități reale ale orașului Somei. Nu poți cere mai mult de la un intrus care cu talentele lui a străpuns aproape din greșeală cochilia rezistentă a Alexandriei, și astfel s-a descoperit pe sine.

Cît despre Justine, dacă există referiri la Arnauti în paginile blindate ale jurnalului ei intim, ele sînt în orice caz foarte puține. Ici, colo, am putut urmări litera A, dar asta de obicei în fragmente în care și-a făcut loc introspecția cea mai pură. Iată unul, în care identificarea ar putea să pară plauzibilă:

« Ceea ce m-a atras în primul rînd la A a fost camera lui. Mi s-a părut întotdeauna că acolo, în dosul obloanelor grele, are loc un fel de efervescentă. Peste tot zăceau cărți cu copertile întoarse pe dos, sau acoperite cu hîrtie albă de desen — de parc-ar fi vrut să le ascundă titlurile. O droale de ziare aruncate oricum și găurite de parcă ar fi servit unei hoarde de șoareci drept ospăț — « tăieturile lui A din « viața reală », cum le spunea el, abstracțiile pe care le simțea atît de departe de ale lui. Se așeza în fața ziarelor ca în fața unui festin, îmbrăcat cu o haină petcică de casă, și cu papuci de catifea, decupînd cu o pereche de foarfeci de unghii boante. Se străduia ca un copil să înțeleagă « realitatea » lumii care nu făcea parte din opera lui; o lume în care probabil că oamenii puteau fi fericiți, puteau rîde și procrea. »

¹ God — (Dumnezeu), pronunțat invers — dog (cîine) N. t.

² Fosca a murit dînd naștere unui copil. Cenușa l-a fost împrăștiată în deșert.

Cîteva schițe asemănătoare și iată întreg portretul celui care scrisese «Moeurs»; pare o răsplată slabă și dezamăgitoare pentru o observație atît de asiduă și de plină de dragoste; nici despre despărțirea lor după această căsătorie scurtă și sterilă n-am reușit să găsesc nici o vorbă. Dar era interesant de văzut din această carte că îi judecase caracterul exact așa cum aveam să i-l judecăm mai tîrziu, Nessim și cu mine. Ceea ce era uimitor la Justine era înțelegerea pe care reușea s-o stoarcă de la noi toți, de parcă bărbații ar fi știut din prima clipă că se află în prezența cuiva care nu poate fi judecat după normele după care judecaseră femeile pînă atunci. Clea a spus odată despre ea (și judecățile ei erau rar mărinimoase) « Favorita reală a bărbaților e curva adevărată, ca Justine, numai ea are capacitatea de a răni bărbații. Dar prietena noastră nu e decît o palidă reproducere, în secolul 20, a marilor « HETAIRE » ale trecutului, tipul căruia îi aparțin fără să știe, Lais, Charis și tot restul . . . Lui Justine i s-a luat rolul, și societatea i-a așezat pe umeri povara vinovăției, adăugînd-o necazurilor ei. Păcat ! Căci este o adevărată fiică a Alexandriei !

.....

Greerii pulsează pe cîmpiile largi, și Mediterana în miez de vară se întinde în fața mea în toată albastrimea ei magnetică. Undeva, departe, dincolo de dîra liliachie și tremurîndă a orizontului, e Africa, e Alexandria, care-și păstrează ghiarele strînse subtil în jurul afecțiunilor noastre prin amintiri care au început însă, treptat, să se întoarcă în lumea uitării : amintiri ce vorbesc de prieteni sau de incidente de demult. Ficțiunea lentă a timpului a început să le estompeze contururile, astfel încît uneori mă întreb dacă paginile astea conțin acțiunile unor ființe adevărate sau dacă nu e doar povestea cîtorva obiecte neînsuflețite care au declanșat drama în jurul lor — adică un plasture negru, un deget de protecție verde, o cheie de ceasornic, și două verighe depozitate . . .

Curînd va fi seară, și cerul limpede al nopții se va colbui acoperit de stelele verii. Eu voi fi aici, ca întotdeauna, fumînd la malul mării. Am hotărît să las ultima scrisoare a lui Clea fără răspuns. Nu mai vreau să constring pe nimeni, să mai fac fîgăduieli, să mă gîndesc la viață sub formă de convenții, hotărîri sau contracte. Va depinde de Clea să interpreteze tăcerea mea conform propriilor ei nevoi sau dorinți : să vină la mine dacă simte chemarea, după cum va fi cazul.

Oare nu depinde totul de înțelesul pe care-l dăm tăcerilor din jurul nostru?

În românește de CATINCA RALEA

○ mare a poeziei

O M A R E A P O E Z I E I

PAUL VALÉRY

La jeune Parque

— execuțiu marginal —

Cum tremuram de teama că pierd divină-arsură
Pe mână sărutîndu-mi subtila mușcătură,
Nu mai știam de trupul antic, nepăsător
Decît un foc ce-mi trece prin margini arzător:

Am spus atunci, adio, EU, soră muritoare . . .

EU, duh al armoniei plutind unduitoare
Femeie mlădiaoasă și dură care-o punte
De liniști, gesturi pure în urma-i lasă . . . Frunte
Strălimpede, vrăjită de unde-n larg, departe
Ușoare lerbi purtate-n vârtej către moarte
Egală și mireasă a zilei ce ne-adună
Tărta mea-l iubirea ce-o port ca pe-o cunună
Puterile fără umbră, înalt-nemărginită . . .

Ce sori îmi ard sub pleoape, orbire aurită
O pleoapă care-acoperi al nopții greu tezaur
Cît m-am rugat să scormon prin bezna ta de aur !

Ascunsă-n împietrire calm etern prin ore
Ne-am dat ofrandă fructul de taină să-l devore;

Și nimeni nu-mi șoptise că-n carnea-mi aurie
Un dor de noapte poate la soare să-nvie:
Dulceața mea amară îmi da numai ocol.
Eu jertfă-am dat luminii doar umărul meu gol.
Și blînd peste grumazu-mi de miere strecurată
Duiosă înfiripare de cer încununată
Venea să ațipească al lumii chip, să stee.
În zeul strălucirii ardeam ca o scînteie
Captivă, dînd în goană pămîntului colind
Să-mi culc prin iniști umbra, din flori să mi-o desprind.

În românește de VASILE NICOLESCU

STEFAN GEORGE

Presimți tu...

Presimți tu linia și luciul zării
Pestrițul cîmp, cununile de viță,
Zefirul murmurînd prin plopii drepti
Și tandru flaut unduiosul Tibru?
Înalți bălane tîmple: recunoști
Cum joacă negura în mlaștini necuprinse
Și-n trestii orga, vîfor peste dune
Și sgomotoasa mare, uriașă?

În crîng de pini

În crîng de pini stați fără de uimire
Lungiți în iarbă, ambii tineri, aripați,
Vibrante trupuri fragede, bronzăți
Cu nesfîoasă vrajă în privire.

În ritm v-ați ridicat și zîmbitoare
Lumini de puritate vă scăldau pe-alei,
Pășind 'nainte, înapoi, goi, parcă zei,
Pas cadențat pe sveltele picioare.

Festiv ați coborît din ce alai —
De urnă, care friză v-a lăsat —
Ușor desprînși, îmbrățișări v-ați dat
Dans legănat pe-alb înstelatul plai.

În românește de N. ARGINESCU-AMZA

VALERI BRIUSOV

ENEȚIA

Pentru ce țărina oare-n soarele de miază-zi,
În culori și forme rare ochilor i se ivi ?

Venetic aici, localnic era sufletu-mi străbun,
Înțeles-am amintindu-mi al gondolei pîntec brun.

Al Sudului cuvinte intonînd, am înțeles,
Leul meu cel sfînt zărindu-l, priceput-am mai ales.

Din sclavia de tot ceasul, slobozindu-și viața rea,
Omul a crescut aicea mai semeț ca zeul Ra.

A iscat din val palate, dogi făcut-a din pescari.
Veacurile spre Eneția se tîrîră mici și mari.

Și de-atuncea pînă astăzi, totu-aicea a păstrat
Urma vechii cutezanțe, ce pre moarte-a fost călcat.

1902, Eneția

ALEXANDR BLOK

Lui EYGHENI IVANOV

ENEȚIA

O briză aspră dinspre mare.
Gondolele-sicrie tac.
Sub leul Sfîntului cel Mare
Bolnav și tînr astăzi, zac.

Maurii mlezul nopții-l sună
Dînd împietritei fonte glas.
San-Marco-și scaldă-n clar de lună
Brodatul său iconostas.

Prin umbra galeriei, rece,
Din albul Dogilor palat,
Furișă, Salomeea trece

Cu capul meu însingerat.

Dorm oameni, ape, poezie, —
Doar pasul ei lunecător,
Doar capul mort de pe tipsie
Se uită trist în jurul lor.

În românește de MADELEINE FORTUNESCU

IVAN BUNIN

Veneția

... dormeam într-o demult știută veche, scundă cameră, sub alb tavan, tot zugrăvit cu flori. Bătăia unui clopot, dimineața m-a trezit, sonoră dar streină, precum o limpede, însingurată voce, dintr-o apusă vreme voce, care doar farmecul și l-a lăsat la noi! Soare trandafiriu privi pieziș de diminează-n ulița îngustă, lumină oglindind din casa, din zidul dimpotrivă — bucuria m-a cuprins din nou când, peste-acoperiș, desupra rufelor zburate-n vânt, zărit-am scama nărilor liliachie-n cerul ca de peruzea lichidă. Apoi, cu iute pas, pe-acoperiș cîntînd încet, să strîngă rufe și o fată-n capul gol, înaltă și subțire... Mi-am adus aminte de-acea Graziella a lui Lamartine... Acum opt ani, eram mai tînăr, dar nu cu inima, o l nu cu inima! La prînz, lângă San Marc, care părea un patriarh al Siriei și Smirnei, ne zîmbea soarele-nvelit în boare dintr-un sidef trandafiriu orbîndu-ne. El, zidul Dogilor îl încălzea și Piazza și forfotitorii vineți porumbel care tot ciuguleau sub pașii generațiilor streini.

... În Galerie

m-așezasem, lângă ziarul și cafeaua cerute. Mă gîndeam, desigur, la ceva. Tinerii iubesc ceva anume. Dar noi — întreaga lume o iubim...

În românește de L. DIMOV

RAINER MARIA RILKE

Fântîna romană

-villa Borghese-

Talere, două, trepte înălșînd
cu bord rotund de marmoră bătrînă,
de sus, o undă, lin căzînd, se-ngîină
cu apa ce-o așteaptă jos tăcînd,

și murmurîndei, tainic, ca-ntr-o mină
făcută cuib, i-arată-un cer cătînd
ciudat de după-un verde somnolînd
cu umbre,-o zare vag străină;

ea însăși, liniștit, în cupa rară
cerc după cerc se-ntinde fără dor,
doar cîteodată, picur visător,

al mușchiului covor prelins coboară
spre ultima oglindă ce-o-nșioară
egal și lin, un zîmbet mișcător.

În românește de DAN CONSTANTINESCU

JUAN RAMON JIMENEZ

Stampă de vară

Soarele se topește în apă, marea
dormitează, ca un monstru bătrîn . . .
Departe, prin ceața ușoară,
țărnul de opal.

Vîntul aduce miros de insule
verzi, viziuni de la tropic,
femei cu pielea neagră,
goale sub arborii de mahan
cu crengile încărcate de papagali . . .

După-amiaza moare. Cerul
e galben arămiu somptuos . . .
Stoluri triste își iau zborul
spre o grădină iluzorie.

Claritate de lumini aurite
în infinit . . .
Vele roșii, o corabie
se pierde în apusul melancolic . . .

Singurătate

În tine ești întreagă, mare, și totuși
cît de fără tine ești, ce singură,
ce departe, mereu, de tine însăși !
Deschisă-n mil de răni, în fiecare clipă,
asemeni frunții mele ești;
valurile tale vin și se duc
ca gîndurile mele,
vin și se duc,
sărutîndu-se, despărțîndu-se,
Într-o eternă cunoaștere
și necunoaștere.
Ești tu, și nu știu,
Înima ta bate, și nu o auzi . . .
Ce plenitudine de singurătate, mare singură !

În românește de ANDREI IONESCU

UMBERTO SABA

Cîntecul unei dimineți

Inimă, cel din urmă cîntec ți-l aștept,
și mă desfăt gîndind că-l port în mine.

Pe-al mării țărîm stingher, nu știu prea bine
dacă în somn sau trează, am deslușit,
încă aproape prunc, un marinar.
Otgonul era-ntins pînă la stîlpul
de abordaj, și trează tresăla pe
talaz corabia, gata de zbor.
Și-l auzeam cîntînd ușor,
în sine, însă astfel că orașul
îl asculta, și culmi și plaja lină
și mai presus de tot inima mea:

« Mai bine — murmura — să lași iubirea,
dacă nefericirea zace-n ea. »
Vesel era frumosu-l chip, și blîndă
în jur tăcerea și odihna; nimeni
nu se zărea aproape, nici departe;
pe cer soarele strălucea-ntr-o parte,
pe șesul mării, -n ziua-abia născîndă.

E singur, mă gîndeam; dar oare unde
ar vrea să-și prîponească mica barcă?
« Așa, micuța mea, așa nu merge »,
zicea cîntarea, cîntecul ce-ntr-una
te urmărește; la tavernă, fată
a tuturor, s-așează lîngă tine.
Ci-n dimineața-aceea cu zări line
ea altceva îți prevestea; și asta
tu, inimă, o știi, căci stranii lucruri
te întrebai mereu: dacă departe
va merge vasul, oare nu-s deșarte
necazurile, și de vină — însumi.
Cîntînd mereu, sta gata de plecare
băiatul; mă gîndeam: E-un lîp de mare
cumplit? Ori poate e vreun semizeu?

Tăcu de-odată, și sări pe punte;
suavă, clară amintire-n mine.

GOTTFRIED BENN

Mediterraneană

Ah, dintre arhipelaguri,
cu portocalii în floare
ruina însăși se poartă
fără blestem și nu doare,

pătrunde în nordul sumbru,
în ceața cu pas de știmă,
în rune și zvonuri stranii,
mediteranic — o rimă:

în vastitate — adevărul
una-i cu drumul cel van,
cum în cenușa de roze
doarme silicea, Titan,

ai tău este însă pasul,
hotarul, timpul-tumult,
crede deplin veșniciei,
nu îi cere prea mult,

din doliul ei ce transpare
cu roze, ruine, noian,
dă lucrurilor durată —
vînt mediteranian.

În românește de DAN COSTANTINESCU

STEPHEN SPENDER

Atica

Iarăși, iarăși văd această formă reînnoită:
umbra dezgolită a unei stinci
conturată pe cer; lin coborînd
către o-ndoitură a brațului; pe urmă scobitura căderii
de la cot spre încheietura mîinii,
în odihnă pe șes.

Iarăși, iarăși
brațul acela întins din înaltul umăr
și sprijinindu-se pe zare.

Ca și cum dezveliți la piept
zeii cu capul și fărimatele picioare
scăldate în cer sau îngropate-n țărîină
ar mai avea întinse brațe s-arate
între soare și cîmpie:

părînd a fi făurit omeneasca
privești, asemenea stelelor helene, unde muribunzii
sînt preschimbați în piatră la un gest al boltitului aer
zăbovind în nesfîrșita lor îndepărtare.

În românește de PETRE STOICA

PIERRE EMMANUEL

Mediterrana

Aici se dezbracă esențiala iubită
a cărei magică nuditate bîntuie țărîmul
cu o absență atît de străvezle, încît
se zăresc solzii Styxului scînteind de tăcere
în măreția domoală a eternității.
Și, niciodată oboșită de nuditatea ei,
niciodată oboșită de-a fi în sine femeia
mai inexprimabilă chiar decît marea
se-nalță-n fundul zărilor încremenite,
confundată-ntr-un gest sobru cu cerul:
cu tot aerul de-o diafană asprime,

totul în ea are ecouri fără de margini,
 totul e drum spre depărtări de pure cristale,
 și totul de o vecinătate ireparabilă
 căreia misterul celei moarte sau al Morții
 i-ațișă solitudinea de-amiază
 în care ziua se adincește într-una prin zi.
 E goală, și Orfeu n-o mai poate cuprinde,
 dar ea, fiind acest turn, acest arbore,
 acest tors traversat de cer și de nouri,
 această pasăre-nclinându-și gîndul spre Moarte,
 acest ochi amoros în care mișună lina,
 acest alb dănuind și dintr-odată rănit
 de-un colț de stîncă ivit brusc din memorie,
 acest cutreier al lui Orfeu pe morminte,
 umbră-narmată pentru-nîlnirea cu soarele,
 Ea, unind în sine pe-Orfeu, Pămîntul și Umbra,
 prin asceza acestei priveliști fatale
 își închide iubitul în neliniștea lucrurilor
 și, deposedîndu-l de Ea și de el totodată,
 îl azvîrle poveștilor negre ale luminii,
 menadelor care sînt ultimele lui cugetări.
 Nu, marea sfîșiată de mîini de menade
 nu le redă pe Orfeu, ci Cîntecul: un Orfeu
 scotocind cu mîinile Euridice-ascușite,
 care face să țipe corzile-adînci ale mării.
 Ea, care a văzut prăbușindu-se miturile și pe Icar
 și harfa cerului sfărîmată de noapte
 ca de o neîndurată stîncă a lui Promoteu;
 Ea, pe care o presimțea Orfeu în Euridice;
 Ea, făcînd să răsune scoica Infernului
 pe care el mereu o auzea lărmuind în ureche;
 Ea, care alăpta singele cu întuneric
 și spiritul cu un bleu cumplit ucigaș de azur;
 Ea, prin care singele nostru-a fost dat cugetării
 și abisul întrupat spre obștească ispită;
 Ea, care a răstignit Crucea peste gîndire
 și-a însemnat marea aceasta cu o cruce aprinsă
 ca s-o înalțe pe catargul veșniciei sale,
 amara Fecioară goală al cărei sex este marea,
 Muma cu pîntecele spintecat de armate
 dar pe care noaptea o reface la loc totdeauna
 și-o redă orbitoare soarelui Morții,
 printr-o privire lăuntrică privirii însăși,
 printr-o urnire către sîn și oblîșii,
 redeschizînd rana virginizată a nașterii,
 preschimbă singele și-ntunericu-n îndurare
 iar spiritul-n materia gingașă a frumuseții
 însă noptatica intimitate a luminii
 este cumpănită pentru sufletele născute...

În românește de ȘTEFAN AUG. DOINAȘ

KOSTIS PALAMAS

Lumină atică

Sublimă-i ziua cînd soarele-n zori o inundă
și-n inelul lumii Atena scapără ca un safir.
Pretutindeni lumină, lumină, și limpede totul
se-arată, rotundele și-ntinsele, iată, nimic
nu rămîne al umbrei, nimic în afara
deplinei pătrunderi, sunetul, visul și ceața
zmerite și mîndre, toate lucesc de-opotrivă.
Semețul vîrf din Pendelis și văile lui adînci,
templul cu fruntea-n lumină și-acea anemonă umilă,
totul și toate-s aidoma-n cumpăna lumii,
iar tu, lumină, atît de aproape le-aduci, încît
le dezvălui sortirea, anume.

(Din volumul «Fluierul regelui» — Cuvîntarea a VII-a)

În românește de VICTOR NITA

CONSTANTIN KAVAFIS

Necredință

Astfel lăudînd multe lucruri în Homer, întîlnim și
unul pe care nu-l aprobăm... nu vom aproba aici pe
Eschil unde spune Thetis că Apollo căutîndu-i la nuntă
„a prezis o fericită fecunditate și copiii sortiți unei
lungi vieți ferite de boli. După ce a vestit că zeii vor
veghea cu dragoste asupra destinului meu, a intonat
peanul și mi-a dat curaj. Și îmi închipuiam că minciuna
nu avea loc în gura divină a lui Phoebus, din care
izvorau oracolele. Ori, acest zeu care mi-a cîntat...
el e acela care mi-a ucis copilul.”

PLATON, REPUBLICA

Cînd Thetis se mărita cu Peleu,
la strălucitul ospaț, Apollo s-a ridicat
preafericîndu-i pe mirii în floarea tinereții
pentru vlăstarul sortit să urmeze unirii lor.
A spus: Nici o boală, niciînd, nu-l va atinge,
și va trăi ani mulți. — Ascultîndu-l,
Thetis se bucura, căci cuvintele lui Apollo,
iscusitul în profeții,

îi părără o garanție pentru viața copilului.
 Și pe zi ce Ahile creștea și era
 o mândrie a Thesaliei frumusețea lui,
 Thetis își amintea cuvintele zeului.
 Dar într-o zi au venit bătrâni cu vești
 și au spus despre uciderea lui Ahile la Troia.
 Și Thetis își sfișia vestmintele de porfiră
 și scotea de pe ea și arunca
 brățările și inelele, pe pământ.
 Și în plîngerea-i de jale și-a amintit trecutul
 și-a întrebat: Ce făcea înțeleptul Apollo
 Pe unde umbla poetul ce la ospețe
 zice atît de frumos, pe unde umbla profetul
 cînd fiul mi-l ucideau în tinerețea-i dintii?
 Și bătrînii i-au răspuns că Apollo însuși
 s-a coborît la Troia
 și cu Troienii l-a ucis pe Ahile.

Herod Aticul

Ah, ce glorie, chiar, și-a lui Herod Aticul !

Alexandru din Seleucia, unul din bunii noștri sofiști,
 sosind la Atena spre a vorbi,
 găsește orașul gol, căci Herod
 era la țară. Și tineretul întreg
 îl urmase ca să-l asculte.
 Atunci sofistul Alexandru
 scrie lui Herod o scrisoare
 și-l roagă să i-i trimită pe Eleni.
 Și delicatul Herod răspunde grabnic:
 « Vin și eu cu Elenii ». —

Cîți tineri din Alexandria acum,
 în Antiohia sau în Beryta
 (acești retori de mîline pe care și-i pregătește elenismul),
 întruniți la banchete de elită
 unde discuția e cînd despre frumoase sofisme
 și cînd despre gingașe amoruri,
 tac, deodată, distrași.
 Cupele, le lasă neatînse, alături
 și gîndesc la norocul lui Herod —
 ce alt sofist s-a-nvrednicit de așa ceva ? —
 că la cea mai mică dorință a lui, că la cel mai mic gest,
 Elenii (Elenii !) îl urmează,
 fără să mai discute sau să judece,
 fără să mai aleagă; simplu, îl urmează.

În românește de AUREL RĂU

CORNEL MIHAI IONESCU

ATENA ȘI THALASSA

(eseu despre psihomahia necesară)

1. *Psihomahia și visul.* Pe frontonul dinspre apus al templului doric înălțat pe Acropole întru slava Atenei Parthenos, Fidias a reprezentat în marmură de Pentelic cearta zeiței cu Poseidon pentru ocrotirea orașului Atena. Era, după partenogeneza închipuită pe frontonul dinspre răsărit, al doilea episod de seamă din mitografia zeiței, dar, poate, cel dintâi prin înțelesul lui latent. Dincolo de semnificația epică a acestui moment din istoria fabuloasă a cetății, «gilceava» Atenei cu Poseidon exprimă o psihomahie esențială, un conflict între două energii suflatești care traversează întreaga istorie a spiritului elenic.

Două orizonturi lăuntrice dar și două moduri ale pelsajului, a căror incidență descriu «moira» ce supune deopotrivă pe zei și pe oameni, își revendică în această figurație alegorică dreptul la hegemonie asupra existenței grecilor clasici. Cel dintâi, al «polisului», o exprimă sub specia finitului static, reglementat de o etică a «măsurii», dedusă din echilibrul de proporții al umanului. Este țărîmul «legii» și al legalității morale și sociale, al sacrului instituționalizat și antropomorf. Polisul înserează prezența omului în economia universului, cu alte cuvinte, alcătuirea lui lăuntrică presupune o determinare antropocosmică.

Al doilea orizont, al mărilor, este nemărginit și, totuși, închis în sine întrucît descrie existența ca o perpetuă mișcare fără finalitate și, prin urmare, fără devenire. O mișcare statică în al cărui sublim, străin de orice «metron», modernii au resimțit îndeosebi nuanța de monotonie și plictis, o stare pur estetică ce stimulează, deopotrivă, dispera și nostalgia mîntuirii.

Printr-o ultimă reducere, psihomahia reprezintă două stihii sau, în limbaj presocratic, doi «arhei» care invadează cadrul psihic al elenului și își dispută supremația

* Aceste pagini alcătuiesc prima parte a unui eseu mai amplu cu același titlu.

în limitele lui. Iar în termeni de stilistică tradițională, ea exprimă tensiunea subtilă între doric, ionic și corintic, atât în arhitectură cât și în stilul de existență grecesc.

Castitatea vag androgină a Atenei, glacială și fermă, precum și rigoarea ei militantă întrușchipează în mod fericit propensia spre cristal și asprime anorganică a doricului. De aceea, arbitrarul unei celebre «sincronii» stabilite de Oswald Spengler în *Amurgul Occidentului*, (artă dorică: 1 100–650 î.e.n. — artă gotică: 900–1 500 e.n.) se va reduce mult dacă reținem din gotic nu atât elanul și sensibilitatea metafizică, proprii, de altfel, spiritului «faustic», cât, mai ales, duritatea aristocratică și intransigența de conchistador a duhului teutonic.¹

În schimb, Thalassa reprezintă un cadru fizic în care «fausticul» se poate instala cu un sentiment de deplină articulare în ritmul universal. Corinticul vădește, spre deosebire de finitudinea strict cristalizată a doricului, un instinct mai adânc al infinitului proliferării a organicului. Față de aceste două extreme stilistice, ionicul ar fi un termen de articulare și echilibru. De aceea insinuările duhului mării în rigoarea plasticii dorică, căreia îi dă elan și suplețe organică, se fac în forme imprumutate acestui ordin. Erechteleonul, cu straniile lui asimetrii de concepție, precum și micul templu al Atenei Niké de pe Acropole conferă neînduplecatei zeițe suavități de briză marină.

O altă «sincronie» a lui Spengler, nu mai puțin seducătoare, apropie plastica ateniană de la Myron la Fidias (460–330 î.e.n.) de epoca barocului și a rococoului muzical (de la Bach la Mozart). Acum subtilitatea asocierii stă într-un anume transfer de atribute de la un termen la altul al ecuației. Printr-o astfel de optică sincretică muzica descrie acea specie paradoxală de cinetică imobilă înglobată într-o armonică configurație arhitectonică iar plastica dobândește suplețea și pulsul unei mișcări muzicale eternizată într-un instantaneu de supremă euritmie. Categoria comună care asociază cele două epoci de artă este ceea ce Nietzsche numise în *Nașterea tragediei* expresia «apollinică» a muzicii clasice. Nereida aflată în Agora (probabil opera lui Timotheus, cca. 400 î.e.n.) dar mai cu seamă friza Panateneelor și grupul «ergestinelor» care țin vâlul Atenei (442–438 î.e.n.)² aparțin în felul acesta, unui doric atenuat de grația volutelor Ionice. Cea mai paradoxală «sincronie» spengleriană este, însă, aceea dintre «arta corintiană» și muzica lui Beethoven. Prin aceeași lege a transferului și a participației care încheagă launtric analogiile filozofului ar trebui să ne imaginăm un Beethoven de grație maladivă și un ordin corintic agitat de convulsii olimplene.³

¹ Dar, trebuie să recunoștem, fermecătoarea aberație a lui Spengler explică, în schimb, construcția în același timp cu Parthenonul (sec. V î.e.n.), a templului doric de la capul Sunion, închinat zeului «faustic» în esență Poseidon.

² Neoclasicismul modern agreează în mod deosebit această captare în obiectul plastic a unei euritmii desăvârșite. Întocmai ca în friza lui Fidias, al treilea imn din *Le Grazie* de Ugo Foscolo (dedicate sculptorului Antonio Canova) nu descrie vâlul Atenei ca obiect finit ci procesul în care este țesut și în care Grațiile se manifestă ca energii spirituale civilizatoare ce acționează convergent sub blînda obăduire a zeiței.

³ Cel mai mare templu din Grecia continentală, cel dedicat la Atena lui Zeus Olimpianul are o pteromă în stil corintian. A fost început din ordinul lui Antiochus IV Epifanes (175–164 î.e.n.) și terminat abia în 13 e.n. sub împăratul Hadrianus.

Paradox simetric, dacă nu ne decidem să reducem prin nuanțări ulterioare sfera de arbitrar a asociației lui Spengler. Și dacă el nu și-ar fi avut încă de la început soluția într-o reprezentare, nu mai puțin paradoxală, a lui Nietzsche.

Aceasta explică atât « pathosul » (etimologic) beethovenian cât și olimpiana nostalgie a corinticului prin ipoteza suferinței provocate de un exces ontologic. « Există un pesimism al forței? se întreabă Nietzsche în *Încercarea de autocritică*¹, există o înclinare intelectuală pentru duritate, oroare, cruzime, nesiguranță a existenței datorate unei sănătăți înfloritoare, abundenței de forță vitală, unui prea-plin de viață? Această plenitudine excesivă nu presupune oare, ea însăși o suferință? . . . există oare o nevroză a sănătății? »

Substanța ultimă a existenței ar fi pentru filozoful german această durere universală provocată de un exces ontic, pe care instinctul dionisiac al vieții o surprinde cu maximă acuitate. Și pentru a face posibilă existența întemelată pe acest substrat, elenii l-au disimulat sub aparențele de calm oniric ale « vălului Maiei », clădind între el și Unul Primordial « universul intermediar și estetic al zeilor olimpieni ». Beția dionisiacă a contopirii cu Marele Tot se decantează în armoniile de zenit ale unei forme pure ce se odihnește în desăvîșirea ei plastică și în certitudinea « principiului individualității » ei. Exorcismul sentimentului dionisiac al vieții se realizează nu prin suprimarea lui ci prin sublimare în vis apolinic. Sinteza acestor două principii constituie, pentru Nietzsche, originea tragediei atice. Lipsa « măsurii » rămîne un atribut al vîrstelor pre-apolonice (a Titanilor) și a civilizațiilor ne-apolonice (barbare).

Expresia cea mai pură a spiritului apolinic este « rigiditatea majestuoasă a artelor doric și a concepției doric asupra lumii ». În schimb muzica, « arta fără formă », perpetuează « impulsurile orgiastice ale unui popor, » redeșteptînd de fiecare dată în el « palma și cutremurarea ». Singurul ei element apolinic este puterea plastică a « undelor ritmului »; esența ei rămîne, însă, « violența convulsivă a sunetului, torentul melodiei și universul incomparabil al armoniei ». « Muzica lui Apollon era o arhitectură sonoră de ordin doric », al cărui complement literar este eposul homeric. Din propria ei substanță, muzica lui Dionysos naște poezia lirică, printr-o infinită reiterare. « La musique, la musique toujours recommencée ». Între Homer și Pindar a răsunat « flautul orgiastic » al lui Olympos Frigianul, ale cărui arii în modul cromatic pe care l-a înîlțat stîrneau, încă în epoca lui Aristotel, un « entuziasm delirant. » Ca artă care « reîncepe fără încetare », muzica este, asemeni mărilor, de specie stihială, adică o « artă a înfîntului », cum o numește Spengler. Perfida ei însluare în înfîntul oniric al duhului atic înseamnă, de fapt, o suavă dar irezistibilă agresiune a asianismului.

În sublimarea descrisă de Nietzsche psihomahia reprezentată pe frontonul lui Fidas își află soluția la nivelul formelor estetice ale spiritului printr-un echilibru al termenilor constant menținut în cadrele ordinii, măsurii și legii. Mai mult decît o formă în sine, polisul este un exorcism al mărilor.

Cunoașterea științifică, profund solidară cu această orientare a artelor grecești, va încerca prin mijloace proprii să rezolve în același spirit disputa Atenei cu Dionysos.

¹ Este prefața la ediția din 1886 a cărții lui, *Nașterea tragediei din spiritul muzicii* (1872), subtitulată, de data aceasta, *Civilizația greacă și pesimismul*.

Dar momentul teoretic este oarecum secundar întrucît, după cum observă Nietzsche, « grecii au făcut inteligibil sensul ascuns și adînc al concepției lor despre artă¹ nu cu ajutorul noțiunilor ci cu ajutorul imaginilor limpede semnificative ale universului zeilor lor ». Cu toate acestea, soluția identică a psihomahiei nu dovedește cu orice preț rolul secundar al gândirii teoretice, ci, poate, mai curînd un grad foarte înalt de omogenitate a culturii elene în perioada clasică.² Și, mai ales, nu exclude posibilitatea unei tehnici proprii a exorcismului, a cărei desăvîrșire poate fi deopotrivă de fascinantă.

Spengler intuiește un adevăr adînc atunci cînd afirmă că la Greci orice simbolică provine dintr-un *Weltangst*, dintr-o spaimă cosmică (în care regăsim o componentă a sentimentului dionisiac) și constituie un mod de apărare organică (cap. III — *Macrocosmosul*). Artă a exorcizat « oroarea sacră », instituționalizînd cultul zeilor și dînd sacrul reprezentări antropomorfe. Știința încearcă ceva asemănător, vrînd să elimine din sistemul categoriilor ei infinitul și iraționalul. Imnul lui Cleanthes către Zeus exaltă acest efort suprem al spiritului grec: « Tu știi să readuci în limitele lor lucrurile care și-au depășit limitele. Prin tine dezordinea devine armonie iar ura devine iubire ».

De aceea, « simbolul original » al spiritului grec va fi spațiul finit, « punctiform », corpul izolat, « soma » orficilor sălășluind într-un prezent absolut, fără devenire și istorie interioară sau exterioară. « Cultura antică, spune Spengler, n-avea memorie... Ea trăia în prezentul pur . . . al cărui cel mai însemnat simbol era columna dorică . . . »

Ceea ce Lucian Blaga numea « rezistența față de ideea de devenire » (*Știință și creație*, cap. *Modele de gândire științifică greacă*) apare în deplină evidență în gândirea lui Heraclit. Pentru acesta, devenirea este pendularea circulară a unor faze contrarii în sistem închis, « contaminat de perspectiva statică greacă. » După cum rezistența față de ideea de infinit se vedește întru totul în acea reprezentare a timpului împărțită de aproape toți presocraticii, ca durată omogenă și ciclică în « eternă reîntoarcere »

Însuși Anaximandru, singurul dintre « fizicienii » pentru care « arheul » nu mai este o stihie concretă ci un *apeiron*, adică o « natură indefinită », nu înțelege prin aceasta *infinitul* în accepție « faustică », adică occidentală și modernă. Haosul grec este o realitate determinată în extensie (finită) dar indeterminată în intensie (indefinită).

Un alt fapt legat de aceasta este însă mult mai important pentru adîncirea înțelesului înscris de Fidias în friza Partenonului. *Apeironul* este substanța primordială de maximă indeterminare. Toate formele individuate ale lumii vor reprezenta nu substanțe ci numai calități diverse, adică grade de determinare. Stihile se opun numai

¹ Nietzsche "consideră știința sub optica artistului iar artă sub optica vieții." "Existența și universul nu se pot justifica în eternitate decât ca fenomen estetic". Pentru acesta, concepția despre artă a Grecilor este revelatoare pentru concepția lor despre existență.

² Omogenitatea pe care Spengler o surprinde cu acuitate atunci cînd afirmă că "Între structura polusului antic și geometria euclidiană... există o profundă conexiune de formă". În consens cu el, Blaga urmărește în *Orizont și stil* coerența cu care toate expresiile spiritului grec definesc "tendința tipizantă" pe care o adoptă, năzuindu-se la formă. În aria acestei culturi, Relua, de fapt, o remarcă făcută încă din 1924 în *Probleme estetice*: „Una și aceeași năzuință formativă zace la temelie tuturor creațiilor spiritului grec, fie că e vorba de geometria euclidiană sau despre structura spațială a templului grec fie că e vorba despre formele dumnezeiești ale Venerii sau despre ritmul suflătesc al unui erou din drama lui Sofocle.”

întrucât reprezintă valori diferite ale entropiei cosmice. Conflictul Atenei cu Dionysos exprimă, de fapt, distanța între două niveluri de determinare cosmică a plasmelor originare. Dar întrucât reducția *apeiron*-ului la determinat nu poate fi absolută, chiar formele cu cea mai înaltă entropie păstrează un germen irațional.

Teoria lui Anaximandru ne sugerează ideea că pînă și formele suprem cosmote se organizează în jurul unui nucleu de indeterminare. Așa după cum «Elementele» lui Euclid, teoria corusculelor triunghiulare la Platon sau teorema lui Pitagora nu exclud cu desăvîrșire iraționalul (insinuat în radicalii din doi și trei.) Așa după cum tragedia atică nu suprimă dionisiacul ci presupune cu necesitate tumultul lui și conflictul lui sublimat cu apolinicul.

Filozofii eleați, înfrunghind genul doric, exclud cu desăvîrșire iraționalul «devenirii» și al «infinutului» dar prin feroarea logicii cu care urmăresc aceasta, *îl degăsesc în paradoxie*. Fizicienii din Milet *pornesc de la o premiză paradoxală*: întrupînd spiritul ionic, își propun să reducă la maximum indeterminarea în modelele gîndirii lor științifice. Ei convertesc paradoxia inițială în anumite categorii care stau la originea spiritului științific modern. Dar atît plastica dorică cît și concepțiile fizicii presocratice exorcizează iraționalul fără a elimina nucleul de indeterminare în jurul căruia se constituie fiecare din aceste forme spirituale.

// ALEXANDRIA ȘI ERINIILE BOLNAVE

Gîndirea lui Anaximandru dezvăluie unul din cele mai subtile resorturi ale echilibrului grec, paradoxal echilibru întemeiat pe un nucleu ireductibil de haos prezent în miezul tuturor formelor existenței. De aceea lupta dintre cetatea legii și marea dezmarginată este sortită, în puritatea liniei lui Fidias, unei armonii ontologice pe care doar asiatica dezmarginare a elenismului o va destrăma.

Centrul de echilibru al acestor două orizonturi, cel în ființa căruia incidența lor devine, deopotrivă, destin și libertate, este omul, «măsură, după Protagoras, a tuturor lucrurilor», a mării și a cîmpiei cum îl elogiază corul din *Antigona* lui Sofocle.

Marea și cîmpia sînt spații ale energiei fertile și ale muncii încordate și lucide; zonele limitrofe, țărnul umbrat de copaci concentrează acest echilibru dar îl relaxează tensiunile printr-o somnolență suavă, în care oniricul imaginii apolinice temperează magia cîntului de flaut ca într-o epigramă de Platon: «Lin lîngă pinul alpin, umbritor și cu limbi foșnitoare, / Fă-ți călătorule drag, un popas, căci sub brizele mării / Curge-un izvor cîntăreț, cu plăcute volute de flaut. / Unge-ți cu cîntecul lui ostenele genelor tale ». În această alternanță de spații logice și onirice, în această intermitență a visului se desfășoară relieful psihic al Grecilor clasici, în ritm de somnolență safică: «Copaci la ape-n care cristale cîntă/pe locuri simple de trandafiri umbrite/cu foșnet frunza tremură-n noi și îmbie/somnul cel dulce.. »

Acest biotop rezumă echilibrul și suspendă energiile care-l compun; este un spațiu de elecțiune de o mare concentrație a sacrului în care hierofania poate dobîndi valoarea mîntuirii, cum nădăjdulește Ajax în tragedia sofocleană: «Ce bucurii așadar vor mai fi / să lumineze în mine? / Fie de-ar fi să mă aflu măcar / unde o apă cu pomi se împrejmuie/unde o mare împrejmuie lîna / săgeata aceluia pămînt, / în vîrfurile căreia e, sfînt, Sunionul. / S-o salutăm pe Atena cea Sacră ».

În idila alexandrină, cum e cea a lui Moschos din Siracuză intitulată *Marea și uscatul*, centrul de echilibru nu mai este incidența celor două orizonturi ci se dislocă, fiind marea însăși, imprevizibil proteică și care prin « narcisism cosmic » devine urani-ană, capătă un reflex ceresc. Biotopul se destramă și se reface mereu, dar în funcție de elementul variabil, nu de cel statornic al relației.

Destrămarea tot mai accentuată a acestui biotop, așa cum o putem urmări în istoria plasticii și a liricii grecești, exprimă de fapt degradarea instinctului topic al Grecilor, adică a unui anumit sentiment al spațiului și a articulării într-un orizont ontologic.

Poezia neogreacă va nuanța expresiile acestui motiv cu accente particulare produse de mirajul perspectivelor într-un cosmos deschis și de suferința desacralizării spațiului. În cadențele ample retorice ale *Imnului către Atena* (1889), ecou de romantism tardiv, vizionar și mesianic, Kostis Palamas reface din perspectivă olimpiacă și sub egida Atenei peisajul clasic al Greciei în care stilurile se întrepătrund armonios și își află limitele una în alta: « Albă cetate, cetate preafelică, bucură-te ! . . . Aici întreaga natură respiră noblețe și sfințenie. Întinsă ca o cîmpie, marea scînteiază în depărtare, iar glia undulește ca o mare brăzdată de valuri . . . A ta e marea pe care într-o zi o vor brăzda corăbiile renumite, răspîndind falma ta pe alte țărături, inspirînd teamă dușmanilor tăi și luîndu-se la întrecere cu Nereidele. A ta este glia care rodește din belșug smochinele verzi, spicele galbene și strugurii roșii ».

În poezia lui Ghiorgghios Seferis asupra Argonauților apasă un destin al peregrinării, vrajă malignă a mării dezmarginite. Destinul nu mai este acum echilibrul calm al celor două orizonturi ci doar unul din ele care îl închide și îl consumă în magia sa. Ulisidul lui Seferis rătăcește fără noimă purtînd cu sine nostalgia unei înțelepciuni tîrziu a « omului din umbră / care aude doar vocile joase / ale mării și pămîntului în punctul întîlnirii cu soarta. » (*Bătrînul*)

« Marea ondulată devine totalitară, se însinuează în venatura rîurilor și dă puls acvatic cîmpiei, urcă povîrnișul munților « cășărîndu-se ca mercurul termometrului, / spre izvoarele din munți. » (*În maniera lui G. S.*) Modelează peisajul polisului după un ritm de devenire statică, de val hieratic (semnificativ motiv ornamental în ceramica clasică) ce repetă indefinit același nucleu de peisaj: « Trei stînci, cițiva plini calcinați și-un pustiu / paradis; și mai sus un același peisaj copiat reîncepe: / trei stînci într-o formă de portal, ruginite / cițiva plini calcinați dați cu negru și galben / și-o căsuță pătrată îngropată-n var. / Și mai sus tot la fel de mai multe ori / același peisaj reluat, în trepte, / pînă la orizont, pînă la cerul primînd amurgul » (*Trei stînci*). Între polisul degradat în peisaj reiterat și « marea veșnic reîncepută », cum prea fericit a numit-o Valéry, arhipelagul alternează, după același puls, insule, « glasuri ale Domnului pe ape » și suprafețe de mare. Un același ritm cosmic traversează și unifică, dar acum sub egida lui Dionysos, cele trei grade de entropie a peisajului grec. Biotopul clasic se amplifică pentru Seferis la proporții cosmice, tot așa după cum polisul va deveni pentru alexandrinii, « orașul universal ».

Dar aceasta nu este altceva decît o formă mai perfidă pe care o la irealitatea sentimentului topic la grecii decadenței și în care reapar, ireductibile prin nici o logică, paradoxele eleate: « Stranie lume / exclamă Seferis, ei se cred în Attica / și

de fapt nu se află nicăieri . . . » Sub această zodie a « rătăcirii » uscatul dobîndește rarefacția și indeterminarea apei. Atena, cetatea legii, devine un « ailleurs » indefinibil ca orice punct al mării.

Pentru Grecii clasici energia care menținea solidare cele două orizonturi ale existenței, era sacrul difuz în natură. Decadența alexandrină instituie o epocă profană a « eriniilor bolnave » în care echilibrul ontologic se degradează în forme de vehemență și exces. Una din ele este hegemonia absurd ritmată a mării care devine spațiu al « rătăcirii. »

Într-o altă formă, biotopul se descompune, polisul refuză dezmărginirea și se închide în sine iar marea se retrage într-o călătorie fără sfîrșit.

În poezia lui Constantin Cavafis această sfișiere dobîndește acuități unice în toată lirica neogreacă. În bună tradiție alexandrină, polisul se hipertrofiază, la proporții haotice și monstruoase, adoptînd protelismul mării. Singurătatea în acest oraș mondial devine ciudatul paradox al claustrării în dezmărginire.

Dar destrămarea biotopului urmează și un alt sens : polisul care refuză marea se degradează și scade, devenind o încălț de ziduri, asemeni unui destin care blochează într-un punct aleator o devenire liberă.

Peregrinarea fără noimă a Argonauților lui Seferis ca și claustrarea deplînsă de Cavafis sînt deși opuse, fărîme de « destin » advers, adică de echilibru stîhlal dislocat prin excesul unuia sau al celuilalt termen. De aceea nostalgia vizează de fiecare dată reîntregirea sferei de existență cu acel complement care l-ar restitui plenitudinea și armonia. « Interiorul » lui Cavafis nutrește speranța unei ferestre spre mare : . . . « Cînd se va deschide / o fereastră, atunci va fi mîntuirea. / Dar ferestrele nu pot fi aflate / sau poate nu știu eu să le aflu. »

Dimpotrivă, Istovit de peregrinare, Argonautul lui Seferis nădăjduiește claustrarea într-un spațiu de grație care echilibrează orizonturile. O imersiune ritualică în atmosfera lui de sacralitate restituită : « Știu un pin care se pleacă peste o mare departe. La amiază, el dăruiește corpului obosec o umbră măsurată ca însăși viața noastră și seara un vînt curgînd prin acele lui înfiripă un cîntec straniu ca de suflute ce-au învins moartea în clipa cînd încep să devină iar piele și buze. Odată am vegheat sub acest copac. În zori eram nou de parcă mă clopliseră în clipa aceea în cariera de plătă. »

Impulsul secret al acestor poezii stă în aspirația spre o nouă sacralitate a lumii iar pasiunea ei disimulată întemeliază o adevărată soteriologie. Dar pînă la împlinirea ei, psihomahia închipuită de Fidiias pe frontonul Parthenonului rămîne o sfișiere fără har.

unde fiii de lumină se vîntură
ca uragane-n cerul ce vîiește
(Nori în cutreier, clare
împărății de sus ! Întredeschise
uși spre un Eldorado înalt !)
și marea care așchie de așchie,
lividă, se schimbă la culoare
aruncînd pe țărm în vîrtejuri
întortochiate spuma;
vîntul ce se naște și moare
în ceasul care se posomorăște lent
de te-ar stîrni și pe tine acuma,
dezacordat instrument,
inimă.

Mediterana

(fragmente)

În vîrtejuri se-nvolbură
peste capul meu înclinat
un zvon de aspre cîmpuri.
Frige pămîntul cutreierat
de oblice umbre de pini,
iar marea, departe, e închisă privirii,
nu de crengi, ci de arșița ce cîteodată
irumpe din solul încins.
Cînd mai surd sau mai tare clocotul
de ape rostogolite
de-a lungul țărmului vast mă ajunge :
sau uneori e un bubuit și-o aversă
de spume pe stînci.
Îmi ridic fața, și iată-ncetează
răgetele de-asupra capului meu ; și țîșnesc
spre apele vuitoare,
săgeți albe-azurii, două gaițe.

Bătrîn, mă simt îmbătat de vocea
ce iese din gurile tale cînd se închid

unde fiii de lumină se vîntură
ca uragane-n cerul ce vuieste
(Nori în cutreier, clare
împărății de sus ! întredeschise
uși spre un Eldorado înalt !)
și marea care așchie de așchie,
lividă, se schimbă la culoare
aruncînd pe țărm în vârtejuri
întortochiate spuma;
vîntul ce se naște și moare
în ceasul care se posomorăște lent
de te-ar stîrni și pe tine acum,
dezacordat instrument,
inimă.

Mediterana

(fragmente)

În vârtejuri se-nvolbură
peste capul meu înclinat
un zvon de aspre cîmpuri.
Frige pămîntul cutreierat
de oblice umbre de pini,
iar marea, departe, e închisă privirii,
nu de crengi, ci de arșița ce cîteodată
irumpe din solul încins.
Cînd mai surd sau mai tare clocotul
de ape rostogolite
de-a lungul țărmului vast mă ajunge:
sau uneori e un bubuit și-o aversă
de spume pe stînci.
Îmi ridic fața, și iată-ncetează
răgetele de-asupra capului meu; și țîșnesc
spre apele vuitoare,
săgeți albe-azurii, două gaițe.

Bătrîn, mă simt îmbătat de vocea
ce lese din gurile tale cînd se închid

ca niște clopote verzui și s-aruncă
îndărăt și se sfarmă.
Casa verilor mele îndepărtate
ți-era alături, o știi,
acolo în satul unde soarele pîrjolește
și-nnoarează văzduhul țințarii.
Ca și-atunci acum în prezența ta împietresc,
mare, dar cu nimic mai vrednic
nu mă cred de solemnă muștrare
a respirației tale. Tu mi-ai spus mai întii
că măruntul ferment
al inimii mele era doar un moment
al tău; că-ntruchipa pentru mine
legea ta plină de riscuri: să fii vast și divers
și stabil totodată:
să mă golesc astfel de murdăria toată
așa cum faci tu care-arunci pe talazuri
printre dopuri de plută alge stele de mare
inutilul moloz al abisului tău.

Aș fi vrut să mă simt aspru și esențial
asemenea pietrelor pe care le rostogolești
mîncate de sărătură;
stîncă-n afară de timp, mărturie
a unei voințe reci ce nu trece.
Altul am fost: om încordat ce privește
în sine, în ceilalți, clocotul
vieșii fugare — om ce-și întîrzie
fapta, pe care nimeni, apoi, n-o distruge.
Am vrut să-ncerc răul
care roade lumea, măruntul cusur
al plîngii ce oprește
mașinăria universală; și-am deslușit toate
întîmplările clipei
parcă gata să se desfacă într-o surpare.
Urmă, făgașul unui drum mi s-a interpus
în inimă, cu-ndemnului lui; și poate
îmi trebuia cușitul ce retează,
mintea care desparte și decide.
Alte cărți îmi trebuiau mie,

nu pagina ta bubuitoare.
Însă nimica nu regret: tu încă-alini
lăuntricele vijelii cu-a ta cîntare.
Delirul tău suie spre stele în sfîrșit.

Dacă-aș putea măcar să înfrînez
în ritmul meu plăpînd
ceva din aiurarea ta;
sortit mi-a fost să-mi acordez
pe vocile tale graiul meu bîlbit: —
eu care visam să-ți răpesc
cuvintele sărate
în care arta și natura se confundă,
pentru-a-mi țipa mai potrivit melancolia
de copil îmbătrînit care nu trebuia să gîndească.
În schimb n-am decît literele fruste
ale dicționarilor, și-ntunecata
voce care grăind de dragoste se stinge,
se face jalnică literatură.
Nu am decît aceste cuvinte
care ca și femeile de stradă
sec dăruiesc cui știe să le cheme;
nu am decît aceste fraze obosite
pe care mi le pot fura chiar mline
studenți de rînd în strigăte adevărate.
Iar vuietul tău crește, și se dilată
albastră umbra nouă.
Pe rînd mă lasă gîndurile-n drum.
Simțuri nu am; nici sens. Sînt fără margini.

Risipește tu, dacă vrei,
această viață vlăguită ce se șterge,
ca sub burete linia
trecătoare de pe-o tăblișă.
Aștept să mă re-întorc în ciclul tău,
se umple risipirea mea trecînd.
Venirea mea era mărturie
a unei ordine de care umblînd am uitat,
jurară credință cuvintele mele
unei întîmplări imposibile, și-o ignorară.

Dar oridecîte ori am auzit nelămurit
prea dulce prăbuşirea ta pe ţărmuri
înfricoşarea m-a cuprins
ca pe un om fără memorie
cînd îşi aminteşte de ţara sa.
Cu lecţia învăţată
mai mult decît din gloria ta
făţişă, din gîfiiala
ce-aproape n-are zvon
a unui pustiit amiaz al tău,
mă redau ţie plin de umilinţă. Nu sînt
decît cenuşa unui tirs. Prea bine ştiu: să ard,
acesta, şi nu altu-i rostul meu.

În româneşte de ŞTEFAN AUG. DOINAŞ

DESTINUL CULTURII AL MEDITERANEULUI

ALDOUS HUXLEY

MĂSLINUL

POMUL VIEȚII; BODHI; IGGRADSIL ȘI RUGUL ARZĂTOR

*Populus Alcidae gratissima, vites laccho,
formosa myrtis Veneri, sua laurea Phoebo . . .¹*

Pretutindeni, și mai înainte ca lumea să fi fost laicizată, din toate timpurile, omii au fost idolatrizați. Nu e lucru de mirare, pomul fiind o creație intrinsec «numenală». Solidificat, un puternic izvor de viață urcă în trunchi, se răspîndește în crengi, se împrăștie într-o pulbere de frunze și flori și fructe. Cu o înceată și tăcută ferocitate, rădăcinile sfredelesc neîncetat adîncul pămîntului. Gîngășă, dar necunoscînd împotriviri, viața luptă cu pietrele netrăitoare și le supune. Pe jumătate ascuns în întuneric, pe jumătate lăfăit în aerul cerului, pomul stă înfipt, măreț, — un zeu vădit. Și astăzi încă îi simțim maiestatea și frumusețea — simțim în anumite împrejurări însușirea lui, oarecum înfricoșătoare, de a fi *altfel*: ciudat, potrivit. Pomii, cînd stau grămadă, pot fi aproape îngrozitori. Sînt niște diavoli, în uriașele păduri de pini de la miază-noapte, în mișunătoarea junglă ecuatorială. Numai într-un codru îți dai uneori seama de tăcere — densă, închegată, via tăcere a pomilor; îți înțelegi atunci singurătatea în mijlocul unei vaste

¹ Enumerare de arbori sacri, în *Bucolica* a VII-a (62—61) a lui Vergiliu:
*Popul, născut de plăcut lui Heracle, vița de vie, — plăcută lui Bacchus,
Frumoasele tufe de mirt, — lui Venus; laurul, — lui Phoebus.* (n.r.)

mulțimi de prezențe străine. Herne Vînătorul era cu mult mai înalt decât strigoiul paznicului de vânătoare de la Windsor. Era de bună seamă o supraviețuire a lui Jupiter Cernurnus, scoborîtor în spiță dreaptă din Zeus Cretanul, zeu al pădurii care în unele înfățișări era înspăimîntător, ba și vătămător :

*El dă ocol bătrînului stejar
Și-aruncă vrăji pe vite, pomi și ierburi
Preface-n sînge laptele din uger
Sunînd a spaimă fierul unui lanț.¹*

Iată că și într-o pădure regală, la numai douăzeci de mile de Londra, niște copaci înghesuiți însuflă groaza. Singuri sau în grupuri mici, pomii devin zeități blînde.

Ostilitatea pădurii se atenuează în parcuri și livezi, unde își schimbă semnul emotiv; acesta, din apăsător sinistru, devine încîntător. Îmblînzite sau izolate, aceste izvoare dătătoare de viață extra-omenească aduc răcoare spiritelor scorojite de prăfoasele relații cu lumea. Poezia e numai boschete și crînguri. Gîndul te poartă la Milton, zugrăvind peisajul grădinei edenice, sau la Pope, la Twickenham². Îți aduci aminte de sicomorul lui Coleridge și de naivele cugetări ale lui Marvell³ într-o umbră verzuie. Dragostea lui Chaucer pentru copaci era atît de necuprinsă încît s-a simțit îndemnat să ne enumereze un întreg catalog pentru a o exprima :

«Dar Doamne, cît de vesel și de mulțumit eram ! / Căci pretutindeni unde ochii mi-aruncam / Zăream doar pomi cu frunză fără moarte, / Fiește-care-n soiul lui, cu vлага proaspătă și verde / Precum smaragdu-îmbucurînd vederea. / Stejarul ziditor, gorunul cel vîrtos, / Stilpnicul ulm, la sipete și naie de folos, / Și cimișirul de cimpoi, — legat la capăt și de bice, / Falnicul brad, chipresul ce de bocet zice, / Săgetăreața tisă, plopul tolbatec, / Măslinul păcii, lăstarul vieți, nebunatic, / Palmul izbînzii, laur măreț dumnezeesc».

Îmi sînt dragi toți pomii, dar între toți măslinul. În primul rînd pentru ceea ce simbolizează, — pacea prin frunzele lui, și bucuria, prin uleiul lui auriu. Ce-i drept e drept, — coroana de măslin a fost la început purtată de cuceritorii romani la ovații; pacea pe care o vestea era pacea biruinței,

¹ Shakespeare, *Nevestele vesele din Windsor*, IV, 4, trad. V. Birna, ESPLA, 1958 p. 258

² Poetul Alexander Pope (1688—1744) își avusese reședința la Twickenham, localitate cu vegetație luxuriantă de pe malurile Tamisei, nu departe de Londra (n.r.)

³ Andrew Marvell (1621—1678) poet, pamfletar și politician englez, contemporan cu Milton (n.r.)

pacea care, prea adeseori, nu e decît liniştea istovirii sau a totalei anihilări : Roma şi obiceiurile ei au trecut, şi despre măslin ne aducem numai aminte faptul că reprezenta pacea, — nu şi împrejurările în care o înfăţişa.

*Nesiguranţele, curmate, acum se-ncunună
lar pacea ne vesteşte că măslinu-i fără moarte.*

Sîntem departe de imperatorul trecînd călare în triumf pe străzile Romei.

Asocierea frunzelor de măslin cu pacea poate fi apropiată de asocierea numărului şapte cu norocul, sau a culorii verde cu nădejdea. Este o asociere arbitrară, şi dacă ne e îngăduit s-o spunem, metafizică. Aceasta e pricina pentru care a supravieţuit în imaginaţia populară pînă în zilele noastre. Pînă şi în ţările unde măslinul nu creşte, oamenii înţeleg semnificaţia « ramurii de măslin » şi pot oricînd recunoaşte într-o caricatură politică frunzele lui, ascuţite şi subţiri. Asocierea dintre uleiul de măsline şi bucurie avea o cauză pragmatică.

Aplicat extern, uleiul era presupus să aibă proprietăţi medicinale. În lumea antică cei ce şi-o puteau îngădui obişnuiau să se ungă cu ulei de măsline cu orice prilej. O faţă strălucitoare şi bine lubrificată era socotită frumoasă; era şi semn de prosperitate. Vechilor popoare mediteraneene asocierea uleiului cu bucuria le părea inevitabilă şi evidentă. Obiceiurile noastre nu sînt cele ale romanilor, grecilor şi vechilor evrei. Ceea ce lor li se părea « firesc », astăzi abia dacă poate fi închipuit. Modelele de purtare se schimbă, şi ideile care se asociază în temeiul modelului existînd într-o anume clipă a istoriei vor înceta să fie asociate, atunci cînd modelul încetează de a exista.

Dar ideile care sînt asociate în chip arbitrar, — în temeiul unui principiu sau a lipsei unui principiu, — nelegate de obşteştile modele de purtare, vor rămîne asociate în ciuda împrejurărilor care se schimbă. Trebuie să fii oarecum arheolog ca să-ţi aminteşti vechea şi, cîndva, absolut raţionala asociere dintre uleiul de măslin şi bucurie; deopotrivă de veche, dar cu desăvîrşire iraţională, asocierea dintre frunzele de măslin şi pace a supravieţuit neatinsă pînă în epoca maşinilor.

Surprinzător lucru că bibliolatrii noştri protestanţi au acordat atît de puţină atenţie uleiului care a jucat un rol aşa însemnat în viaţa de toate zilele a vechilor Evrei. Tot ceea ce era unsuros prezenta pentru Evrei o adîncă semnificaţie religioasă, socială şi sensuală. Uleiul era folosit la miruirea regilor, preoţilor şi edificiilor sacre. În zilele de sărbătoare obraji

și nasurile bărbaților luceau virtos de atîta ulei; o față mată, netedă, era un semn de doliu. Apoi mai erau și grăsimile animale. Carnea grasă constituia o jertfă totdeauna binevenită. Spre deosebire de copiii din zilele noastre, lui Iehova îi plăcea grăsimile de berbec. Închinătorii săi îi împărtășeau gustul. « Mîncăți ceea ce este bun » sfătuiește Isaia, « și desfățați-vă sufletul întru grăsimile sa ». Cît despre cei răi și înfloritori, « au mai mult decît le poartă dori inima » — și dovada e că « ochii lor s-au holbat de grăsimile ». Lumea Vechiului Testament era evident o lume în care grăsimile erau rare și prin urmare prețuite. Unul din principalele noastre izvoare de grăsimi, porcul, era un animal tabu pentru israeliți. Untul și osînză presupun pășuni cu ierba suficient de deasă pentru ca vacile să-și poată plimba limbile pe ea. Dar în Palestina pășunile sînt sărace, de scurtă durată și nesigure. Vacile acolo nu aveau lapte de prisos iar boii erau prea valoroși ca vite de tracțiune spre a fi întrebuințați sub formă de seu. Oaia și măslinea rămîneau singurele izvoare ale acelei grăsimi trebuincioase din punct de vedere fiziologic, și de aceea delicioase, în care sufletul ebraic își afla atîta desfătare. Cît de intensă era acea desfătare reiese și din felul în care Psalmistul își descrie experiențele religioase: « Fiindcă bunătatea Ta prețuiește mai mult decît viața, gura mea cîntă laudele Tale. Sufletul meu va fi mulțumit și sătul ca de măduva bucăților grase, iar buzele mele Te vor slăvi tresăltînd de bucurie ». În epoca noastră dominată de slănină daneză, și de atotprezenta margarină, nu i-ar trece niciodată prin minte unui scriitor religios să asemenea clipele de extaz cu un ospăț copios la restaurantul Savoy. Dacă ar dori s-o descrie în termenii unei experiențe sensuale, e probabil că ar alege o metaforă sexuală. Mesele bogate sînt astăzi prea obișnuite pentru ca să mai fie trecute la rang de ospete epocale.

« Măslinul păcii » este deci un simbol, și-l îndrăgesc pentru ceea ce reprezintă. Îl îndrăgesc și pentru ceea ce exprimă pe planul esenței estetice; pentru ceea ce este în raport cu peisajul mediteraneeen în cadrul căruia își joacă cu atîta frumusețe rolul.

Englezii sînt germani « latinizați în parte ». De n-ar fi fost Wilhem Cuceritorul și dinastia Angevină, am fi și astăzi o națiune de Teutoni, vorbind un dialect neinteresant al olandezei sau danezei. Normanzii ne-au dat limba engleză — această delicat drămuță amestecătură de franceză și saxonă; iar limba engleză a mulat mintea engleză. Prin latină, proveniți din germană: cam aceasta ne este genealogia. În esență sîntem corcitură: acesta e tot hazul nostru. Să fim corcitură e menirea noastră. Dacă dorim să împlinim cum se cuvine această menire, trebuie să ne străduim să fructificăm cor-

cirea noastră. Corpolența noastră celtică și saxonă are nevoie să fie statornic împreună cu spiritul latin.

În cea mai mare parte englezii au înțeles întotdeauna acest adevăr și au procedat în consecință. De la Chaucer încoace, aidoma rîndunelor, aproape toți scriitorii noștri s-au îndreptat, mînați de un instinct infailibil către miazăzi, către fantomele Greciei și Romei, către realitățile vii ale Italiei și Franței. În rarele ocazii în care, pierzîndu-și orientarea, s-au îndreptat spre răsărit sau miază-noapte, rezultatele au fost deplorabile. Operele lui Carlyle stau aici mărturie și sînt un groaznic avertisment pentru a ne reaminti ceea ce se întîmplă cînd englezii uită de datoria lor de a fi corcitură, apucîndu-se de împreunări incestuoase cu neamuri de-același sînge, — cum sînt zeii teutoni.

Măslinul este emblema de latinitate către care instinctul nostru migrator ne poruncește neîncetat să ne îndreptăm. În afară de pace și de bucurie, el simbolizează tot ceea ce ne face specific englezi mai curînd decît teutonici: acele influențe mediteraneene fără de care Chaucer și Shakespeare n-ar fi putut nicicînd să devină ceea ce au devenit—învățînd de la Franța și Italia, de la Roma și Grecia — vreau să spun, cei mai curat pămînteni dintre poeții Angliei.

Într-un fel, măslinul e un complement al stejarului, iar luminoasele și bine conturatele peisaje în care apare sînt necesare corectări ale frumuseții încețoșate și nedeterminate ale privileștii engleze. Sub un cer lustruit, măslinii își pledează cauza estetică fără sprijinul negurei, al luminilor schimbătoare, al perspectivei atmosferice, lucruri ce dau peisajelor engleze frumusețea lor subtilă și nostalgică. În felul ei, o frumusețe desăvîrșită; dar întocmai ca în cazul aproape tuturor celorlalte bunătăți, te poți sătura și de ea atunci cînd prisosește. Constituția britanică este cea mai minunată invenție : e însă plăcut, din cînd în cînd, să te întorci și la principii primordiale fixe, la desfășurarea riguroasă a argumentului silogistic.

De claritate și definire se leagă o anumită subțirime a fizicului. În Anglia cei mai mulți dintre pomii cu frunză căzătoare dau impresia — cel puțin în timpul verii, — de a fi nițel cam obezi. În mitologia scandinavă, Embla, adică ulmul, a fost cea dintîi femeie. Cei ce au trăit vreme îndelungată în tovărășia unor ulmi bătrîni — și mi-am petrecut o bună parte a copilăriei sub bogata și impunătoare umbră — vor recunoaște că vechii scandinavi erau niște oameni înzestrați cu perspicacitate. Există într-adevăr ceva de femeie cu părul răvășit în acești pomi uriași, stînd ca de strajă cu umflătele lor masse de frunziș asupra pajiștilor din împrejurimile Londrei.

Iarna devin uriașe schelete; apoi, pentru un foarte scurt interval, în zorii primăverii, filtrează un nor de abur translucid, de culoarea smaragdului ce plutește în văzduh; dar chiar de la începutul lui iunie se și pun pe buhăiala caracteristică oamenilor de vîrstă mijlocie.

În comparație cu ei, măslinele pare un atlet în plină formă. Stă înfîpt mlădios, cu rădăcinile pe pămînt, iar frunzișul lui nu ajunge niciodată pe de-a întregul opac.

Suflarea aerului adie neîncetat printre subțirelele frunze cenușii ale măslinei, o rază de lumină se furișează întotdeauna în umbra lui. Pînă la sfîrșitul verii frunzișul pomilor noștri nordici nu mai este decît un uriaș cheag de verde compact. La măslinele desișul frunzei e mereu aerisit.

Peisajul ecuatorial este, precum spre marea lui uimire călătorul află, ciudat de asemănător cu peisajul părților cu foioase mai dese din sudul Angliei. Aflăm aceleași păduri compacte, iar acolo unde omul le-a înlăturat, aceleași întinderi de înmiresmată verdeată. Priveliștile sînt luminate de același cer înnoirat,—cînd sumbru, cînd strălucitor, și udate de chiar aceleași averse calde care fac și mai apăsătoare zăpușeala zilelor de iulie în valea Tamisei sau în Devonshire. Ecuatorul e un fel de Anglie estivală, dar ridicată, ca să spun așa, la o putere mai mare. Falmouth¹ la pătrat este egal cu Singapore. Între zona ecuatorială și cea temperată se întinde un cordon de secetă; pînă și Provența este un deșert. Ecuatorul e umed; la tropice și subtropice predomină uscăciunea. Sahara și Arabia, pustietățile din India, din centrul Asiei și din America de Nord alcătuiesc în jurul lumii un brîu de nisip și stîncă goală. Mediterana se întinde la marginile acestei cingătoare deșarte iar măslinele e pomul ei — pomul unei regiuni de limpezire aflată sub bătaia soarelui și despărțind umezelile ecuatorului de umezelile nordului. E simbolul unui clasicism prins între două romantisme.

« Și unde », întreba Sir George Beaumont pe Constable² « unde pui copacul cafeniu? » Răspunsul a fost deconcertant: excentricul artist nu-l punea nicăieri. Nu există copaci cafenii în peisajele lui Constable. Stăruitor de îndrăzneț, rupînd cu o tradiție de mai bine de un veac, el își picta pomii în verde strălucitor. Sir George, care fusese crescut în credința că peisajul englezesc poate fi redat numai în brun-roșcat și ocru crud, rămăsese uluit. Și Chantrey³ la fel. Atitudinea lui critică față de stilul lui Constable a luat chiar forme concrete. Cînd tabloul « Castelul Hadleigh » a fost trimis la Academie, a luat o oală cu bitum și a așternut din belșug peste prim plan un strat de lac cafeniu. I-au trebuit lui Constable cîteva ore de muncă răb-

¹ Port maritim din ținutul Cornwall. (n.r.).

² John Constable (1776—1837) pictor peisagist englez; protectorul său, Sir George Beaumont (1752—1827) a fost unul din marile colecționari și donatori de opere de artă ai Angliei. (n.r.).

³ Sir Francis Legatt Chantrey (1781—1842) sculptor portretist englez autor a numeroase monumente publice din Londra. (n.r.).

durie pentru a-l răzui: ca să pictezi un pom verde strălucitor și să faci din el un tablou izbutit, e nevoie de un geniu puțin obișnuit. Natura este stînjinator de scînteietoare și de multicoloră; doar cei mai mari colorişti știu cum să se descurce într-un atît de sclipitor belșug. Neîncrezători în talentul lor, cei mai precauți preferă să transpună realitatea într-o tonalitate mai simplă. În tonalitatea cafenie, bunăoară, Anglia pictorilor din veacul al XVIII-lea apare cronic tomonică.

În toate anotimpurile anului, măslinul realizează sobra neutralitate de ton pe care pomii cu frunze căzătoare ai nordului o îmbracă doar toamna și iarna. « Unde-ți pui pomul cenușiu? » Dacă pictezi în Provența sau în Toscana, îl plantezi pretutindeni. În orice anotimp al anului peisajul e plin de pomi cenușii. Măslinul este cu prisosință un pom vrednic de penelul unui pictor. Nu are nevoie să fie transpus în altă tonalitate, ci poate fi în întregime redat cu ajutorul unor pigmenti la fel de vechi ca și arta picturii.

Pe vastele întinderi ale scenei mediteraneene, Natura însăși l-a conceput și executat în culorile pămîntului. Copacul verde și fundalul de dealuri pleșuve — aidoma unor oase roase, solul cafeniu-roșcat și chiparoșii și pinii aproape tuciiuri stau la îndemîna paletei celei mai sărăcăcioase.

Derain poate reda Provența cu o jumătate de duzină de tuburi de culoare. Cît de instructiv este să compari măslinii lui cu ai lui Renoir! Alb, negru, *terra verde* — reprezentarea pomului verde de către Derain este completă. Dar nu este singura reprezentare completă. Renoir a fost însușit de o dragoste pătimășă pentru culori vii și vesele. Acestei dragoste pătimașe i se adăuga o extraordinară virtuozitate în combinarea lor. Nu era în firea lui să se mulțumească cu negrul, cu albul și cu măsliniul pămîntiu-verzui. Pomii lui cenușii au umbre de cadmiu verde, iar atunci cînd privesc spre soare sînt scăldați într-o văpaie trandafirie. Ei bine, nici cînd n-a înfățișat vreun măslin o umbră de culoare mai caldă decît ocrul șters al frunzelor oflitate și al colburilor văratece. Și totuși, acești măslini trandafirii care, în tablourile lui Renoir de la Cagnes, aduc aminte de exuberantele fete din ultimele sale lucrări, — cele unde rozul domnește nestăvilit, par oarecum izbitor de asemănătoare cu măslinii cenușii și reci pe care s-ar spune că-i denaturează. Redarea atît de deosebită a lui Derain, este pe cît de completă pe atît de mulțumitoare.

Dacă aș ști să pictez și dacă aș dispune de timpul necesar, mi-aș consacra cîtiva ani numai și numai picturii unor tablouri cu măslini. Ce belșug de variații pe o singură temă! Mai sus de orașelul Pietrasanta, primele pante ale Alpilor Apuani se ridică bunăoară abrupt de pe șes, într-un șir de terase clădite pas cu pas, de generații de cultivatori perseverenți. Treptele acestei uriașe scări susțin ziduri de calcar nelegate cu mortar și sînt acoperite cu

iarbă. Și pe fiecă terasă cresc măslinii. Sînt copaci bătrîni, trunchiurile lor sînt noduroase, crengile lor ciudat cotite. Printre frunzele înguste și ascuțite se zărește cerul; iar sub ele, în blînda și delicata lumină temperată, pasc turmele de oi. În depărtare, la nivel cu ochii privitorului, se întinde marea, lată un tablou, iată o serie de tablouri.

Dar măslinii nu cresc numai pe povîrnișurile dealurilor, ei cresc și la șes. Între Sevilla și Cordova, ținutul neted ca-n palmă ai zice că e acoperit cu un crîng de măslini. E o priveliște de regiune păduroasă. În alte locuri sînt plantați mai răsfirat. Mă gîndesc de pildă la cîmpia de la poalele Maurilor din Provența. Primăvara, de-a lungul șoselei de la Toulon la Fréjus, pămîntul arat e de culoarea roșului aprins de Pozzuoli. Deasupra atîrnă măslinii, cenușii, cu firave umbre negre, în vreme ce frunzele din vîrfurile coroanei sclipesc albiu pe cer; iar printre măslini, piersicii înfloriți — tufișuri arzînd parcă în trandafiriul văpăilor unui foc de obuz, contrastînd violent și neîmpăcat cu solul roșu. Grea problemă, nimic de zis, chiar pentru cel mai desăvîrșit pictor.

În bătaia soarelui, Renoir vedea o scăpărare de roibă, țîșnind din frunzișul cenușiu. Sub un cer înnourat, în așteptarea ploii, măslinii lucesc cu o intensitate egală dar foarte diferită. Acum nu sălăsluiește nici o căldură într-însii; frunzele bat în alb, ca și cum ar fi luminate dinlăuntru de un fel de iradiere lunară. Negreăța domoală a umbrelor ajunge pînă la întunecimea cea mai adîncă a nopții. În fiecare pom se află simultan lumina *lunii* și *bezna*. Cînd se apropie furtuna, măslinii îmbracă alt chip; ies mai puternic în evidență, parcă semnifică mai mult în cadrul peisajului. Dar ce? Ce semnifică ei? Însă acestei întrebări — dacă ne încumetăm să i-o punem — natura refuză cu încăpăținare să-i dea un răspuns limpede. La vederea acestor tainici copaci selenari, totodată atît de întunecați și de strălucitori sub nori, întrebăm și noi, — așa cum Zaharia l-a întrebat pe înger: « Ce sînt acești doi măslini de-a dreapta și de-a stînga sfeșnicului? Atunci mi-a răspuns și a grăit: știi tu cine sînt aceștia? și am zis: nu, Doamne; ci a vorbit: aceștia sînt cei doi unși, care stau în preajma Stăpînului întregi lumi.¹ » Și-mi închipui că acesta este cel mai explicit și mai inteligibil răspuns pe care chestionarul nostru, vrednic de un Wordsworth, îl va primi vreodată.

Provența e raiul pictorilor iar pomul acestui ținut, măslinul, e pomul lor prin excelență. Dar se arată neliniștitoare semne de schimbare. În cursul ultimilor ani a început să se producă o constantă distrugere a livezilor de măslini. Măreții pomi bătrîni sînt tăiați, lemnul lor e vîndut drept combustibil, iar pămîntul pe care se înălțau cîndva e plantat cu viță de vie. De azi în cincizeci de ani se prea poate ca măslinul să piară din sudul Franței,

¹ Parafrază a textului biblic (Zaharia 1,8 urm.) (n. tr.)

iar Provența să capete cu totul alt aspect¹. Se prea poate, repet; nu e sigur. Nimic nu e sigur în zilele noastre, afară de schimbare. Până și maiestuoasa stabilitate a agriculturii a fost zguduită de progresul tehnologiei. Acum treizeci de ani, de pildă, fermierii de pe valea Ronului se îmbogățeau de pe urma viermilor de mătase. A survenit însă invenția vîscozei. Omizile au încercat să se ia la întrecere cu mașina și n-au izbutit. Forma trupului femeiesc este acum înfășată în pastă de lemn, iar între Lyon și Avignon dudul și viermele însoțitor au dispărut aproape cu desăvîrșire. Apoi s-au plantat vii. Dar și Africa de nord plantase vii. În anii îmbelșugați un *vin ordinaire* se vinde în jur de o para litra. Viile au fost la rîndul lor dezrădăcinate și astăzi prosperitatea văii Ronului se bazează pe piersici. După vreo alți cîțiva ani, fără îndoială că germanii vor fabrica piersici sintetice, din rumeguș sau din gudron. Iar apoi? — nimeni nu știe ce va mai fi.

Inamicul măslinului e arahida. *Arachis hypogaea* crește ca o buruiană pe tot întinsul tropicelor și semințele ei sînt 50 la sută untdelemn pur. Măslinul crește încet, e capricios în privința producției, necesită multă îngrijire, iar fructul trebuie cules cu mîna. Uleiul de arahide costă pe jumătate cît uleiul de măsline. Italienii care țin să-și păstreze măslinii, au interzis aproape cu desăvîrșire întrebuințarea uleiului de arahide. Francezii în schimb sînt cei mai mari importatori de arahide din Europa. Cea mai mare parte a untdelemnului pe care-l fac este re-exportat; rămîne însă deajuns în Franța pentru a primejdui măslinii din Provența. Vor avea oare parte de soarta duzilor? Sau o invenție nouă se va ivi la țanc să le acorde un răgaz? Se pare că, tratat cum trebuie, uleiul de măsline dă un excelent lubrifiant, rezistent la temperaturi înalte. Peste treizeci de ani lubrifiantii minerali vor ajunge rari. Alături de uzina de ulei de ricină, măslinul și-ar putea din nou redobîndi situația. Poate. Sau poate că nu. Viitorul peisajului provensal se află în mîinile chimiștilor. Le stă în putere să-l păstreze așa cum e, sau să-l prefacă, pînă ce va fi cu totul de nerecunoscut.

Nu va fi prima oară în cursul istoriei când peisajul Provenței se va schimba. Provența pe care o cunoaștem — vii în terase și livezi de măslini alternînd cu păduri de pini, și acele deșerturi de calcar și tufe țepoase cărora localnicii le spun *garrigues* — este adînc deosebită de Provența antichității romane și epocii medievale. Pe atunci aici se întindea un ținut cu păduri uriașe. Dealurile erau acoperite de o minunată vegetație de goruni și pini de Aleppo. În *Forêt du Dom* — pădurea care a supraviețuit, putem între-zări cumva cum arătau acești codri, ultime avanposturi spre sud ale deșurilor din zona continentală temperată. Astăzi, *les garrigues*, aceste produse terminale ale unei lungi degenerescențe, le-au luat locul. Istoria

¹ Esoul datează din anii Interbelici (n.r.)

vegetației provensale este istoria unei decadente și a unei prăbușiri care începe cu gorunul și se încheie cu *la garrigue*.

Procesul de distrugere este bine cunoscut. Copacii au fost tăiați ca lemne de foc și pentru industria navelor. (Arsenalul naval de la Toulon a înghițit pădurea din jur pe o distanță de 4 mile). Industria sticlei și-a croit drumul din șes în munți, aducând cu sine distrugeri ireparabile. În răstimp, fermierii și păstorii n-au stat nici ei inactivi, pătrunzând în păduri în căutare de tot mai mult pământ de arat, dându-le foc pentru a face rost de tot mai multe pășuni pentru vite. Puieții germinau din nou — pentru a fi însă mâncați de oi și capre. În cele din urmă se dădură bătuți și ceea ce fusese cândva o pădure a ajuns să se prefacă într-o țelină părginită. Îndelungatul proces al degradării își află sfârșitul în *garrigues*. Și nici măcar această țelină părginită nu reprezintă cu adevărat sfârșitul. Dincolo de autentică *garrigue*, cu tufele ei, cu mătura ei, cu steagul ei pitic și țepos, se mai află o serie de false *garrigues*, care din punct de vedere vegetal sînt mai rele decît cele adevărate. Dinadins sau întîmplător, cineva dă foc arbuștilor piperniciți. Primăvara următoare lăstarii sînt mâncați pînă la pământ. Un fel de iarbă aspră — *baoues* — în graiul provensal — e tot ceea ce mai izbutește să răsară. Păstorul e fericit: animalele lui se pot hrăni, cum nu puteau s-o facă pe *garrigue*. Dar oile și caprele sînt nesățioase. Noul islaz este curînd suprapăscut. Un soi de iarbă aspră, numită de provensali *baoueo* este smulsă din rădăcini și pieră, făcînd loc ferocilor ciulini albaștri și otrăvitorilor crini de pădure.

Crinul de pădure încheie ciclul. Degradarea nu poate merge mai departe. Crinul de pădure rezistă oilor, ba, datorită tuberculelor sale adînc împlîntate, rezistă și focului. Și prea puțin îngăduie altor plante să crească în vecinătatea lui. Dacă rămîne vreme destul de îndelungată ferită de foc și de animale, *la garrigue* se va preface cu încetul din nou în pădure. Dar un deșert de crini de pădure rămîne cu încăpăținare ceea ce este.

Se depun acum strădanii pentru a reîmpăduri țelinele părginite din Provența. Într-o epocă cu turiști și fumători sarcina e însă grea, iar întreprinderile aduse de foc sînt dese și deprimante. Nu ne putem totuși îndoii de izbînda finală a acțiunii întreprinse. Chimistii pot cruța măslinii; dar aspectul Provenței se mai poate schimba. Căci adevăratul fundal al măslinului este stratul subțire de calcar de pe dealuri — trandafiriu și alb și albastru șters din depărtare, ca Muntele Sainte-Victoire al lui Cézanne. Reîmpădurite, aceste dealuri vor fi aproape negre de goruni și pini. Dacă deșertul e reînviat, jumătate din raiul pictorilor se va fi dus. Cu tăierea măslinilor, și celeilalte jumătăți îi va veni rîndul.

Misterul spațiului

Dintre toate călătoriile pe care le-am întreprins vreodată, nici una nu a avut un caracter atât de sacerdotal ca aceea din Grecia. Nu curiozitatea senzorială, nu această senzație care constituie și a constituit de totdeauna motivul atîtor călătorii, este aceea care te îndreaptă într-acolo. Și totuși, abia debarcați, am fost copleșiți în primul rînd de acest sentiment. Un sentiment la care ne-am gîndit, însă, cel mai puțin, din clipa cînd am fost întîmpinați de o aromă încîntătoare, levantină, îmbinată cu parfumul florilor de portocali, acații, dafini și cimbru.

A fost un pelerinaj al spiritului care ne chema într-acolo, dar uitasem că acel peisaj răspîndește și o altă aromă decît aceea a amintirilor. Prea multe nerăbdări spirituale ne cuprinsese în fața tuturor celor ce am fi dorit să vedem cît mai, curînd, prea multe suferite sălășluiau în noi ca să nu simțim chemarea atîtor stînci, atîtor resturi de temple. Am descins în forfota unor oameni fantomatici, dar de îndată ce am pus piciorul pe plajă, de îndată ce am pipăit cu tălpile noastre pietrișul, de cum am simțit aerul înmiresmat, însoțit și proaspăt, ne-am pomenit lăsați la voia întîmplării. Ne aflăm în anticamera dorințelor și ne-am dat seama că pînă și ghizii ne-au părăsit. Nu trecuse decît foarte puțin vreme de cînd vasul străbătuse apele siciliene, « grecești » și Goethe se mai afla în preajma noastră. Apoi a rămas undeva în urmă, deopotrivă cu țărîmul italic. Într-o singură clipă ne-am seama că el nu fusese nici măcar un roman. Între noi și el se interpusese imensul cap al Junonei Ludovisi. Ne-am adus aminte că, în realitate, el nu a văzut niciodată o antichitate reală, necum vreo statuă din veacul al V-lea, iar serenitatea pe care a afișat-o la bătrînețe, în convorbirile sale cu Winckelmann, nu reprezintă pentru noi altceva decît o toană de o clipă a spiritului germanic. Atît și nimic mai mult.

Chiar intelectualii de frunte ai ultimului veac, care ne-au dezvăluit mai degrabă o antichitate sumbră și sălbatică, chiar intuițiile acestora au pălît dintr-odată. Burckhardt, concetățeanul său, Bachofen, Rhode, Fustel de Coulanges — neuitați interpeși ai fondului sumbru al sufletului grecesc, făclii puternice, au fost în adevăr în stare să aducă lumini într-o lume de morminte — dar acum și aici era vorba despre cu totul altceva. Nu de cavouri, ci de lumină; aceea lumină pe care ei n-au respirat-o. Întreaga lor viziune are o culoare cenușie, de plumb; și de așa ceva nu avem nevoie. Fiindcă prima impresie pe care ți-o trezește acest peisaj — indiferent de locul unde descinzi — este aceea a unei rigurozități care respinge orice fel de reverie, fie ea și istorică. O reverie de acest gen este uscată, săracă, plină de termeni stranii, asemenea unui chip descărnat. Mai presus de ea plutește însă lumina, o lumină pe care niciodată ochiul nu o va mai întîlni nicăieri, fiindcă simțul văzului abia aci pare că a luat naștere. Această lumină este nespus de intensă, dar totodată, nespus de blîndă. Cel mai neînsemnat amănunt este scos în evidență cu atîta precizie, și cu o precizie atît de blîndă încît îți face impresia că inima bate mai puternic, iar tot ceea ce te înconjoară — o spun fără intenția vreunui paradox — dobindește o valoare transfigurată. Ea nu poate fi comparată decît cu spiritul însuși, însuflețit de un minunat intelect, în ea lucrurile există într-o stare de extremă trezire, de saturare și de singularizare dar totuși coerentă — coerentă prin ce? În nici un

caz datorită unei stări de bună dispoziție, fiindcă nimic nu este aici mai neadecvat decât starea de bună dispoziție, acel element de vis efemer, senzual, ci prin spiritul însuși. Lumina aceasta e îndrăznească, dar totodată și tinăra. E însăși imaginea tineretului care pătrunde în străfundurile sufletului. Am fost totdeauna convins că apa constituie expresia celui minunat element care nu îmbătrânește niciodată. Azi știu că lumina reprezintă într-un anumit fel elementul cel mai penetrant.

Există pe aci o vorbă care-ți spune că această lumină nu este alta decât lumina Asiei Mici, lumina Palestinei, a Persiei, a Egiptului, adică lumina acelei unități istorice care de milenii determină existența spirituală. Troia, cei 10.000 comandanți de Xenofon, Cleopatra, pină și bizantina Teodora, toate aceste aventuri vor rămâne inteligibile și peste milenii, ca fragmente ale uneia și aceleiași melodii. Vicleniile lui Ulysse, ironia lui Platon, insolenta lui Aristofan — între toate acestea, există o minunată concordanță, iar elementul identificator al acestei concordanțe îl constituie lumina Greciei.

Tot ceea ce trăiește în această lumină, trăiește cu adevărat: mai presus de speranțe, mai presus de dorințe, mai presus de orice grandezza. Trăiește, pur și simplu. « A trăi în lumină » — asta-i totul. De aceea nu există nici un fel de consolare în fața procesului înfiorător de trecere din lumea aceasta în lumea umbrelor. « Mai degrabă o slugă acolo sus, în lumină, decât un Achille în lumea umbrei ». Numai cel care a văzut această lumină poate pricepe sensul zicătorii. Din vârful unei stînci văd cățărindu-se cîteva capre pe un povîrniș. Felul cum își înfig ghiarele în stîncă, felul cum își ridică, semețe, capul — toate sînt reale, creionate parcă de un desenator cu sufletul plin de spirit. Mai presus de partea animalică, făpturile acestea au și ceva divin, ceva din aerul locului, din lumina în nesfîrșita ei nuntire cu spiritul, cu lumea. Un vîrf abrupt de munte, cîteva pini, un ogor cît palma, semănat cu secară, un copac ale cărui rădăcini îmbătrînite țin strînse laolaltă crăpăturile stîncii, un rezervor de apă, un boschet niciodată fanat, o floare, sînt lucruri singulare care nu aspiră nicînd să facă una cu întregul; fiecare trăiește pentru sine, dar în mijlocul acestei lumini a fi singur nu e tot una cu a fi un solitar. Individualul s-a născut aci, nicăieri altundeva, dar purtînd în el destinul divin și al sociabilității.

În această lumină pari extrem de singularizat, dar nu părăsit, nici măcar ca acel părăsiți de zei, fiindcă și zeli apar de pretutindeni din aer și străbat aerul. Pinul acela, de colo, splendid ca o coloană de Phidias, este de fapt o zeităte. Florile de primăvară care împrăstie arome și lumină pe vîrfuri de colină — s-a spus și se spune pe bună dreptate — stau acolo ca niște mici zeități.

Aci s-a născut omul, în sensul pe care îl înțelegem noi, fiindcă aci s-a născut și proporția. Proporțiile rămășițelor unor temple, ale unor colonade, asemenea ruinelor unor frontoane, alături de trunchiul unui stejar singurec ce-și înalță coroana înfrunzită spre cer, toate acestea sînt atît de frumoase încît îți sfîșie inima asemenea acordurilor profunde ale muzicii: însuși cerul, înălțimea bolții în aparență încremenită sînt integrate într-un minunat calcul. Iar dacă printre aceste coloane zărești pășind și un om, un țaran căutînd o fărîmă de umbră la adăpostul căreia să-și consume prînzul frămîntat între palme, sau un cloban cu dulăul său, minunăția se întregește intratîta încît zvicnetul inimii sparge coșul pleptului. Obicelurile cultice, atîtea cîte cunoaștem, se adresează nemîijlocit imaginației noastre; ceremonialele, în măsura în care ni le-au descris arheologii, reprezintă pentru noi atîta desfătare cît reprezintă muzica pentru cei ce o ascultă doar, fără să privească și mișcările ritmice ale dansatorilor. Nici un mister orfic nu ni se pare atît de inteligibil ca raportul dintre trupul omenesc și imaginea divinității săpată în piatră.

Privind de pe Acropola Corintului, ochiul îmbrățișează două mări cu nenumărate insule, vîrfurile înzăpezite ale Parnasului, munții din Ahaia, și în jurul acestora

lumina țese o armonie desăvârșită care ferește inima. Nu dispunem de alt cuvânt pentru a exprima această încântare decât cuvântul muzică. Iar toate la un loc, sînt mai mult decât muzică. Cîte teme nu oferă această lumină unui contemplativ care gîndește? Nu are nevoie să exagereze de fel, n-are nevoie de metafore — ci doar să privească lumea exclusiv pentru sine, dar cu acea puritate originară a privirii. Să nu despartă nimic din ceea ce e nedespărțit, să nu amestece nimic din cele ce sînt neamestecate, fiindcă nimic nu este izolat, totul e îngemănat; să fie calm, să respire, să contemple și să trăiască.

Nimic nu este mai complicat în acest peisaj decât să ghicești apropierea sau depărtarea dintre două făpturi. Lumina le dă conture și le spiritualizează, le prefăce în adieri. Dar forța unui gest de la 150 de metri depărtare este și mai mare; un semn al agogiastului, făcut cu mina, de undeva dintr-o văgăună îl cheamă pe păstorul cu burduful de apă. Ce minunat este să-ți dai seama că, în această lumină, căpitaniile comandanților de corăbii din lemn multicolor împărțeau ordine în bălălia de la Salamina, ordine pe care nici un glas omenesc nu le-ar fi putut transmite din pricina asurzitorului vacarm al bălăliei și că ochii grecilor căutau doar să ghicească în această atmosferă de argint tremurător mina lui Temistocle, care, în cursul unei singure zile, a pecetluit destinul omenirii.

În acest aer plin de lumină, zeii și zeițele homerice apar pretutindeni. Totul este verosimil în această lumină. Noi venim din Nord și semi-întunericul Nordului ne-a modelat în altfel forța imaginativă; noi presimțim misterul spațiului dar nu am găsit alt mod de a-l glorifica, decât acela închipuit de Rembrandt: amestec de lumină și întuneric. Aci însă, ne dăm seama că există mistere în plină lumină și că în această lumină făpturile stau sub peceta tainelor, dar și a întimității familiale. În această lumină privirile noastre nu deslușesc decât copaci și coloane sau cel mult trupurile fără glas al pilaștrilor, al cariatidelor de pe Erehteion, pe jumătate fecioare, pe jumătate coloane, dar a căror frumusețe trupească subzistă prin forța luminii. Zeii și zeițele au fost însă statui din carne și sînge, în privirile lor, aspre uneori, de sub fruntea grea de gînduri, ardea înflăcărat sîngele; în acest aer care înconjoară fiecare făptură, chiar dacă ea nu are decât aspectul unei crengi în floare, trezește venerație și dorințe: numai în felul acesta putem înțelege privirile cu care Paris, păstorul solitar, a drămuț frumusețea celor trei zeițe apărute în fața lui din aerul acela străfulgerător, cu chipurile lor desfigurate de mîndrie și invidie, gata să sacrifice totul pentru a deveni posesoare ale mărului frumuseții.

Ciudată situație, aceasta care ca un diamant apasă fără pic de greutate asupra înfloritoarelor și sumbrelor întîmplări din Iliada! — da, aceste mituri sînt adevărate, dar într-un alt sens decât acela pe care îl bănuim. Noi le-am îndrăgit, socotindu-le produse ale unei armonioase forțe imaginative; dar ele includ mult mai multă forță magică decât ne puteam imagina: forța care pătrunde nemijlocit din realitate în om. Cu mult înainte ca prima rază a soarelui să cadă asupra Parnasului, peste vârful cel mai înalt al acestuia coboară ceva care amintește de culoarea trandafirului — acea culoare vie a trandafirilor, a degetelor unei mîini feminine, care cu aceeași molatecă mișcare de mînă femeiască se așează, odihnindu-se, pe bordul unei corăbii. Ai nevoie de mult mai puțină fantazie ca să descoperi că degetele trandafirilor sînt ale lui Eos care dispare pe nesimțite, repede ca o porumbiță, spre Vest, decât de fantazia de a-ți imagina în semi-întunericul eternelor după-amiezi de iarnă de la noi, un mărăcin.

Dar nu de dragul pitorescului am întreprins această călătorie. Căutăm aci un moment culminant al omenirii. Voim să participăm la serbări care prin strictețea și frumusețea lor ating sublimul. Să intulm mult mai mult decât după ce l-am des-

cifrat pe Eschyl, voim să participăm nemijlocit, ba chiar trupește, la ele. Freamătă în noi nerăbdarea, o nerăbdare de nepotolit, o spiritualitate supremă existentă în făpturi cu adevărat reale; o nerăbdare adunată de setea atitor generații — și nu oare sufletul îndrăzneț și mare al lui Schiller este acela care se trezește, de la început, în noi? Viziunea sa asupra antichității, acea neostoită și furtunoasă cerință de a găsi undeva cu ochii interiori întruchiparea ideii de Frumos pe lume — a celui Frumos care nu trebuie confundat cu descrierile insipide din cărțile de literatură mediocră. Schiller a crezut în tot ce a scris, și-a desfășurat propriul eu ca pe un drapel și l-a purtat în luptă, o luptă spirituală care să îngemăneze viitorul cu trecutul, exact pe acest tărîm unde ne aflăm și noi acum.

A căuta spiritul suprem în niște urme trupești înseamnă a desconsidera tot ceea ce este mai mareț într-o revendicare. Dar aci, pe pămîntul Greciei, în această lumină a ei, trupescul este mai spiritual decît spiritualul, iar spiritualul este mai trupest decît oriunde altundeva. O întrecere pugilistică evocată de Pindar și citită aci, sub acest cer, o simți deslănțuindu-se aievea; înfruntarea pumnilor cu pumnii, încheștarea trupurilor își desvăluie dintr-odată adevăratul miez de foc argintiu al poeziei. Întîlnirile, de pe stadionul olimpic, dintre Atena, despre care ni se pare că știm atîtea, și Sparta, despre care știm atît de puține, dobîndesc dintr-odată o altă imagine. Noi bănuiam că atît unii, cît și ceilalți erau greci, că între ei domnea într-adevăr spiritul elenic, în adevăratul înțeles al cuvîntului, în clipele cînd se înfruntau, luptînd reciproc pînă la autodistrugere.

Viziunile lui Winckelmann, care a cam amestecat prea mult frumosul cu grațiosul, mai ales cînd era vorba de un grațios lipsit de nervi, și care mai sălășuiesc undeva în sufletul nostru, ne-au făcut să uităm că forța ar fi înfrățită cu frumusețea, lăsîndu-ne să întrevedem că tot ceea ce e înfiorător și amenințător pentru viață este tot una cu ingenușchirea vieții.

Aci însă, în prezența copleșitoare rămășițe ale vremurilor, ne amintim că frații Helenei au fost Castor și Polux și că pirații care răpeau grațios femeile erau în același timp și foarte buni pugiliști. Cînd ne reamintim aci, de Antigona, sîntem în stare să jurăm că ea a fost sora lui Achille și că îndîrjirea cu care și-a înfruntat monarhul nu este mai prejos de forța originară cu care fiul lui Thetis, plin de ură de moarte împotriva comandanților de oști și a cîtorva sute de arhonți, le-a smuls acestora dinții, în propriul său cort. Acești efebi fără nume, acești « frați de schimb » de pe Acropole, aceste « preotese de gen masculin » descinse din dărimăturile persane, sînt făpturi minunate, mal puternice decît oricare alte făpturi. Există ceva intangibil în ei, ceva mai de neînțeles decît în cele mai splendide figuri gotice, dar și ceva mai complex; este greu de înțeles, de pildă, că nicăleri aspectul trupest și spiritul cu rădăcina comună în adîncul ființei noastre, îngemănate, nu ne cutremură mai mult ca aici. Această complexitate înseamnă în ultimă instanță: cultură; cultură în care ne sînt înfipte rădăcinile; aici, nici Occidentul nu este singur și nici Orientul nu este singur; iar noi aparținem amîndorura. Uneori, datorită viziunii noastre romantice, vedem în adevăr doar eșafodaje de marmoră, oferindu-se privirii. Poate că le împrumutăm prea mult din conștiința, din « sufletul » nostru. De aceea trebuie să fim foarte precauți pentru a nu confunda cele două lumi, atît de diferite totuși între ele. O privire la rece, imparțială, acordată unor asemenea ruine, unul braț cu o mîină, unui umăr pe jumătate dezgolit, unui genunchi de zeiță apărut de sub faldurile molatice, o privire impasibilă chiar, o vibrație fie ea și dezaprobatoare a ochiului, scot la iveală numai după cîteva secunde de contemplare, acel sentiment al complexității care, ca sens și spirit, fac parte din minunata cotă parte egalizatoare. Mîinile acestea frumoase dar și puternice, lipsite însă de ostentația forței sau a frumuseții îndreptățesc perfect cuvintele lui Anaxagoras: « omul este cel mai inte-

ligent animal fiindcă dispune de mîini ». Dar cît joc liber există în aceste minunate organe ale voûŷ — ului lui Anaxagoras. Unelele nu sînt împietrite, nu sînt departe de spiritul care sălășluiește în cuvinte. Contemplindu-se în plinătatea forței, a înțelepciunii lor, ne dăm seama de felul cum se înlanțuie culmile fulgerătoare ale gândirii și filozofiei grecești. Fără îndoială că urmele spirituale și cele trupești urmează o cale proprie, care sfîrșește totuși în aceeași groapă cu lei.

Peisajul grecesc, în forma lui de azi, poate că dezamăgește oarecum. Dar numai la prima privire. Grecia de azi e o țară despădurită; poate că tocmai din pricina aceasta, conturile ei scădate în lumină sînt cam aspre: în zadar vom căuta viață molcomă, în zadar vom căuta să descoperim « stîncile semețe » ale lui Fellmeyer care încintă începînd de la țărm pînă în interiorul țării, sau abundența livezilor de castani nobili, de platani, de stejari, de mii de arbuști de pe colinele pe care le urcă turmele de capre. Aceste « stînci semețe » se găsesc însă, de fapt, la Trapezunt. Din desișul copacilor poți privi în jos, spre Athos sau spre peninsula Volo, domenii rezervate mamei Sultanului, care dispunea de faimoasele păduri de castani. Dar toate acestea se află în afara fruntariilor Greciei. Atica a avut doar o singură pădure care a pierit incendiată numai fiindcă în mijlocul ei se afla reședința regală. « Beotia cea bogată în frunziș », de odinioară, arată azi ca o vale despădurită, ca un lan de grâu, cu cîte un desiș de măsline, ici-colo. Dar acest peisaj, aspru și searbăd, ascunde frumusețea rulinelor, a căror amintire nu va pieri niciodată.

Nu am străbătut teritoriul Spartei și nu am privit vîrfurile Taigetos sclipind în soare, în schimb am recitat de mai multe ori, la intervale diferite, paginile pe care Maurice Barrès le-a așternut pe hîrtie cu inegalabil talent, în a sa *Călătorie la Sparta*. Este cel mai grăitor model de descriere, deopotrivă entuziastă și elocventă. În prim plan, este evocat muntele, iar în fața acestuia prezența unui om cu totul ieșit din comun. Dantelăria și sălbăticia Taigetos-ului vorbesc politicianului cerebral, dar și vizionar, într-un limbaj care aparține în întregime conștiinței, într-o măsură, atît de elevată, încît subjugă inima. Vag sau doar sentimental este numai șocul pe care l-l produce acest masiv muntos. Taigetos-ul însă îl impresionează întocmai cum sabia și lancia l-au impresionat pe Ahile, ascuns de femeile din Skyros. Descrierea aceasta, ca orice descriere făcută de un autentic scriitor, reprezintă o pagină unică, aproape intraductibilă. Îmi dau seama de asta, dar nu mă pot abține să nu transcriu un aliniat cel puțin.

« Valea Lecedemoniană prin ale cărei vaduri lungi de prundiș se scurge un rîu mititel spre Euratos, este închisă spre răsărit de munții Menelai, iar spre vest de Taigetos; măsoară în lățime cîțiva kilometri, se răsucesce în fel și chip printre stînci aspre, deschizînd în multe locuri golfuri mici, grațioase; aceste contorsionări, subjugînd sufletul și tot ceea ce ține de suflet, se asociază perfect cu roșcatele creste Mondaloni care se înalță în trepte, dar acest peisaj romantic pierde dintr-o dată în prezența liniștitoarelor semeșii a Taigetos-ului.

Muntele se sprijină pe un Imens soclu oferînd ochiului alternări de lumină și întuneric; la bază se cascadează grote întunecate-albastrii, mai spre înălțime, conglomerate semețe de stînci, incinte de bastioane. Aceste fortificații se întind pînă departe în cîmpie, iar pe coline se zăresc zeci de cătune risipite și prăbușite parcă, asemenea unor eroi căzuți în focul bătăliei de pe cîmpul de luptă. Pe un astfel de soclu se ridică și înflorătoarea ripă, iar deasupra acestela, ca o a treia zonă, asemenea unor turnuri, regiunile ghetarilor și a lavinelor. Iar mai presus de orice, se înșiruie lanțul povirnișurilor abrupte, cu multitudine de forme. Cîtă forță și măreție își trebuie pentru escaladarea lor, cît calm exercită ele însă asupra poalelor cîmpiei ocrotite cu blîndețe și cu cîtă cutezanță este înfruntat cerul prin cele șapte vîrfuri veșnic înzăpezite.

Nici un scriitor nu va putea descrie această măreție și această forță coplesitoare și amenințătoare, culorile în mii de nuanțe, alternanța dintre realitatea sălbatică și coplesitoare care porcede din livezile de portocali și urcă pînă la fortărețele ghetarilor ».

Nu aș vrea să mai adaog ceva acestei descrieri a peisajului « eroic » al Greciei, ci doar rindurile care completează ce s-ar mai putea spune despre peisajul Taigetosului, unde de altfel Goethe, și apoi alții, au localizat ceremonia căsătoriei lui Faust cu Helena. Personal am căutat o dată să adaog acestui peisaj un element mai blînd, unul pe care-l întîlnești mai des și care, pentru cel ce cunoaște Grecia, rămîne de neuitat, amintindu-i începutul unei înserări în preajma unei minăstiri fantasma-gorice care îndulcește întrucîtva sălbăticia peisajului.

« În ziua respectivă călătorisem vreo 8—10 ore pe spinările unor cai și de-a lungul văii nu am întîlnit decît un cioban care-și mîna turma prin păduri cu flori aromatate. Broaște fetoase traversau molcom potecile. Spre seară, departe în zare a început să se contureze un sat. Nu am înnoptat totuși acolo. De departe sau mai de pe aproape se auzeau sunete de tălângi, asinii se mișcau cu mai multă vioiciune sorbind aerul parfumat ridicîndu-se dintr-o vale adîncă năpădită de ciulini, căpșuni și cimbru. Înserarea începea să albăstrească munții. Ne dădeam seama că valea aceea reprezintă și un capăt de drum. Am mai străbătut o vreme locuri acoperite de trandafiri, ne-am strecurat de-a lungul unor ziduri scunde care împrejmulau livezi : un bătrîn cu o custură de grădinar, străbătea alene, trebăluind, aleile de trandafiri. O minăstire părea să existe pe undeva pe aproape, dar părea imposibil de descoperit. În clipa aceea, o poartă a zidului din stînga se deschise și în fața porții apărui un călugăr. Era tînăr, cu barbă blondă, cu o înfățișare ce amintea de icoanele bizantine. Avea un nas acvilin, ochi albaștri plini de viață. Ne-a salutat, înclinîndu-se adînc, cu minile aduse la piept. Am descălecat, și i-am urmat invitația. Am traversat o sală lungă, apoi o chilie ceva mai mare prevăzută cu o terasă și ne-am dat dintr-odată seama că ne aflăm chiar în mijlocul minăstirii, săpată de fapt în stîncă. Camera care ne-a fost oferită părea că se află la nivelul solului, în realitate ea era la înălțimea celui de al doilea etaj. O biserică veche, cu ziduri și cupole milenare scaldate în lumina amurgului închidea o latură a minăstirii, iar de jur împrejur se înșiruiău chiliile cu pridvoare vopsite în alb, galben sau albastru verzui. Domnea o atmosferă de pace, înmiresmată de flori. Jos, în curte se afla o fîntînă. Călugării în rase lungi, negre, cu potcapuri înalte, cu bărbi de abanos, străbăteau curtea, dispărînd pe ușa bisericii; alții, cu ochi vișători priveau din pridvoare, alții, în sfîrșit, coborau alene treptele unei scări descoperite. În capelă, voci stîne psalmodiau după un vechi ritual. Uneori glasurile creșteau, apoi descreșteau în același ritm monoton, care părea fără sfîrșit, venind parcă din eternitate și îndreptîndu-se spre eternitate. Undeva la etaj, printr-o fereastră deschisă se auzeau voci de copilandri, îngîinîd aceeași melodie a psalmului. Ne aflam în plină realitate dar tot ceea ce ne înconjura făcea parte dintr-un milenar ritual al bisericii orientale. Gesturile, marea, intonația, ritmul închinărilor — proskliniera — erau toate de origine bizantină. Glasuri de cucuvaie sfîșiau sinlstru atmosfera; doar greierii se mai liniștiră. În dreptul luceafărului se ridica Parnasul, iar undeva, în flancul acestuia, se afla Delfi. Nicăieri nu ne-am simțit mai cufundați atît de palpabil în mijlocul antichității păgîne. Apoi, cînd în fereastră apărui prezența unui novice, înveșmîntat în rasa neagră al unuia dintre cei care murmurase splendid, pios și cu candoare melodia monotonă a psalmului, în chipul lui misterios și totuși foarte viu și concret, ni s-a părut că-l vedem aveau întruchipat în curtea minăstirii, pe fiul lui Iôn eroul lui Sofocle, răs-pîndind în jurul său, parfumul acelor vremuri.

În românește de L. VOITA

Etica și estetica Mediteranei

GRAȚIA LIMITELOR

Spiritul mediteranian se sprijină pe o triplă entitate spirituală: Grecia, Italia, Spania. Greciei i-a revenit apărarea bastionului oriental, iar Spaniei a celui occidental.

La fel ca Spania, Grecia este, prin urmare, un ținut de frontieră. Aici s-a născut modulul culturii noastre; dar cultura grecească a apărut în insulele mării Egee — care țin de Asia — și în Creta — care ține de Africa. Miracolul constă în aceea că a înălțat pe această temelie un înțeles care ne îndreptățește să spunem că începînd cu Parthenonul s-a născut Europa, dat fiind că Parthenonul se definește ca tot ce poate fi conceput mai depărtat deopotrivă de piramidă și de pagodă. Nu voi uita niciodată înspăimîntătoarea decepție pe care mi-a produs-o una din primele mele întîlniri în peisajul grecesc: întîlnirea cu o caravană de cămile. Probabil că la fel s-au înspăimîntat spiritele aristocratice ale musulmanilor noștri andaluzi cînd au văzut cămilele pe care le aduceau almoravizii în Spania, africanizînd-o. Pericolul — sau seducția — pîndește permanent Spania și Grecia. Aceasta le face să fie avanposturi ale unei culturi.

Rămîne la mijloc, victorioasă, Italia, unită cu Spania levantină prin armoniosul arc al dulcii Franțe provenșale și mediteraniene. Italia mater, între cele două extremități, unificatoare spirituală a mării noastre, centru unic, capabil să lase, prin amprenta Romei, o urmă neștersă pe toate țărmurile ei.

Pe toate? Și pe cel african? Cînd vorbim de spirit mediteranian, includem în el și Africa?

Spiritul african, înainte și după Islam, nu e mediteranian în sensul pe care-l dăm noi. Nu este, poate, nici afectiv. Africanul iubește deșertul și fuge de mare. Orașele lui sfinte — Xauen, Fez, Kairuan, Cairo — sînt construite departe de țărm. S-ar spune că fuge de contactul cu marea de unde vine întotdeauna dușmanul. Un dușman, care, de trei ori, a pus piciorul pe pămîntul său fierbinte: prima dată cînd Roma a distrus orașul Cartagina — încă se mai găsesc coloane și mozaicuri îngropate în nisip. A doua oară cînd Carol Quintul a intrat victorios în Tunis — încă se mai găsesc culevrine spaniole și portugheze lîngă satele de beduini; a treia, în zilele noastre, prin actuala pătrundere politico-militară. Numai prin aceste intervenții apare o Africă mediteraniană...

CEI PATRU DUȘMANI

Dușmanul din nord: negura

Mediterrana se mărginește la nord cu negura. Sub învelișul acesteia lucrurile încep să fugă; se înfășoară în penumbre și se pierd în depărtare. În spatele fiecărei umbre stă la pîndă o lume fantasmagorică. Figurile se transformă în siluete nesigure; contururile se șterg. Plastica se estompează și arhitectura izbucnește brusc în sus. Voința energetică de înălțime — nu de frumusețe — a goticului; geometrie simbolică a germanismului ca voință de putere; infinit al liniei ultime, conform definiției lui Worringger. Și a lui Nietzsche.

Nu există, așadar, plastică, ci o geometrie de simboluri.

Uitați-vă: cînd un turn gotic este retezat de un plan geometric, care limitează riguros senzația de infinit, ne apropiem de Mediterana. După părerea lui Waetzold, turnurile celebrei catedre Notre Dame din Paris au renunțat la vîrfurile lor ascuțite dintr-o « simpatie mediteraniană ».

Pămîntul trage în jos, echilibrînd fuga spre înălțimi. Așa cum vom vedea, și pămîntul este motiv de devoțiune. Și, în locul avîntului spre înalt, lumea înconjurătoare oferă și ea un plan transcendent, pentru o etică și o estetică. « În nord — spune autorul citat — devoțiunea este o datorie, în sud ea este o sărbătoare. »

(Înfrîngerea: Din nord coboară, într-o procesiune simbolică, cele mai alese suflete septentrionale; Goethe, ajungînd în Italia, declară că s-a născut din nou; Germania multiplică frontoanele grecești și coloanele romane. Din încețoșata Anglie vin, însetate de soare, cele mai înalte spirite poetice, călăuzite de spiritul lui Shakespeare, care violase cu strălucire muza italică. Mai mult: ajung la Mediterana cu un cult atît de puternic, încît, neștiind ce să-i ofere, își dau viața: consumată de febră, ca Byron; aprinsă de ftezie, ca Keats, sau, și mai dramatic, murind înecați în apele ei, ca Shelley.)

Dușmanul din sud: mirajul

Dacă negura nordului învăluie și destramă, mirajul sudului ne înșală. Ne amăgește cu ceea ce nu există.

Aici figurile au dispărut; ne întoarcem la geometria pură a arabescului. De la penumbra care transforma siluetele în umbre fugare, trecem la expresia orbitoare a unei lumini prea puternice. Nici aici nu există o măsură umană pentru lucruri. Pentru că, lucrurile fiind trecătoare, nu merită să fie perpetuate. « Dumnezeu singur rămîne și toate lucrurile trec — spune musulmanul —; toate lucrurile sînt trecătoare, în afară de chipul său ».

Cine se îndrăgostește atunci de formele reale, cine le iubește în frumusețea lor trecătoare? Diavolul. Massignon a relatat odată această poveste semnificativă: « Alah trecea într-o bună zi, împreună cu discipolii săi, pe o stradă din Bagdad, când deodată s-a auzit un sunet melodios de fluier. Ce-i asta? I-a întrebat unul dintre discipoli. Și el a răspuns: E glasul lui Satana, care plînge lucrurile lumii ».

Cum trebuie să interpretăm această poveste? De ce plînge lucrurile lumii? « Satana plînge lucrurile lumii fiindcă vrea să le salveze de la distrugere; plînge pentru că lucrurile sînt trecătoare; vrea să le însușească, dar ele pier, și numai Dumnezeu rămîne. Satana a fost condamnat să se îndrăgostească de cele trecătoare, și de aceea plînge ».

(Înfrîngerea: Dușmanul din sud a fost biruit de trei ori, așa cum am mai spus: prima oară de Roma, sub Scipion; a doua oară de Spania, sub Carol Quintul; a treia oară, de colonizarea modernă. Și încă ceva: dușmanului din sud îi datorează Roma conștiința unității și a forței sale. Roma s-a făurit prin înfrîngerea Cartaginei.)

Dușmanul de la răsărit: nirvana, monstruosul

Știm de unde a venit în lumea islamică acest nihilism; a venit din Orient. Acolo a răsunat mai întîi acel glas al renunțării. Simțurile păcătuiesc și trebuie să le anulezi implacabil; să-ți ațintești privirea în gol, să te retragi în singurătate.

Dacă s-a spus că « somnul rațiunii produce monștri », nu s-a atras atenția suficient că halucinația începe să-și facă efectul tocmai cînd ochii s-au închis, adică atunci cînd pupila a încetat să aibă contact cu figurile naturale și sensibile; cu atît mai mult atunci cînd se încearcă să se anuleze în nirvana cîmpul viziunii, cînd sufletul refuză să privească direct lucrurile.

Mediterraneanul, în schimb, este un om cu ochii lacom deschiși asupra lumii, un om care învață în fiecare zi din nou să privească lumea și să măsoare cu ochii perpetua ei armonie.

(Înfrîngerea: Se spune des în ultima vreme că substratul culturii grecești este oriental. E ca și cum ai spune că nu tot ce strălucește e de aur. Și nu se bagă de seamă că în realitate lucrurile stau invers. Vreau să spun că dacă există un fond de mistică orientală — misterele eleusine, miturile acvatică etc. — genialitatea constă tocmai în a construi pe acest turbure fond primitiv al orientului apropiat implacabila și luminoasa matematică a lumii grecești, curata victorie a Rațiunii asupra monștrilor.)

Dușmanul de la apus: fantasticul

Un mare spirit modern, Eugenio d'Ors, a văzut limpede acest pericol. La apus se deschide, de asemenea, jungla dionisiacă. Atlanticul nu are

măsură, și de partea cealaltă a lui a existat o civilizație fără măsură. Monstruosul pîndește și aici, la fel ca în răsărit. Și fantasticul. Atlanticul era populat, pe hărțile antice, de nume care simbolizau fapte mitice, fabuloase. Mi se va spune că și Mediterana a avut monștrii ei; la această obiecție, eu răspund că Ciclopul cu care s-a luptat Ulise, deși anormal, este precis și clar desenat, așa cum și ispititoarele sirene ale mării noastre au formă precisă și ar fi putut fi clasificate exact de Linné. Miturile atlantice, dimpotrivă, se caracterizează prin siluete imprecise, prin iraționalitate.

(*Înfrîngerea*: Într-o bună zi corăbiile spaniole au dus în America crucea creștină, care este totodată simbol și geometrie, și au întemeiat orașe în mijlocul pădurii virgine, punînd ordine în lucruri, la fel cum au făcut Grecia și Roma în Orient. Spania este o Romă biruitoare a Americii.)

MĂSURA UMANĂ A PEISAJULUI

Peisajul nu trebuie să te apese cu măsura lui inumană. Să nu se disolve în monotonia inexistentului. Omul — măsură a peisajului. Nici munți gigantici, nici deșerturi; pe țărmurile Mediteranei se înalță coline dulci, modelate fin, pe care le poți cuprinde cu privirea și le poți sui cu piciorul. Cînd ajungem pe culmi, armonia din jur nu se pierde: nu sînt nici vîrfuri inaccesibile, nici prăpastii fără fund. Și nici cîmpii nesfîrșite. E un peisaj cu limite; un peisaj care posedă o măsură umană.

Nici păduri virgine pe care să nu le poți străbate, nici munți golași. Arbori mediteranieni ! Cine ar putea să vă cînte ? Pini dulci, în acorduri simfonice (Rubén compune versurile și Respighi muzica), vibrînd ca niște harpe, cu frunzele voastre mărunte, roșcovi deși ca niște mici cupole — mici moschei vegetale — pe pămîntul uscat; chiparoși de Florența și Granada, eleganți și supli, ca niște ciucuri îndreptați în sus; smochini lucioși, modești și amplii, împodobind cu frunzele lor late crengile albe; măslini ca niște mari clopote de argint, orînduiți într-o riguroasă geometrie.

Iată arborele solidar și înșiruit. Nici răzleț, ca un plop — catarg al cîmpiei — nici pierdut în desișul pădurii. Nici arbore al singurătății, nici al mulțimii. Pur și simplu arbore de tovărășie.

Și culoarea, în același echilibru.

Nici verdele prea crud al peisajelor din Nord, nici galbenul cald și uscat al peisajelor din Sud. Peisaj — verde și ocru — într-un echilibru exact.

În românește de ANDREI IONESCU

Mediterana și Anglia

ULISE — Crîmpeie dintr-o reversiune metaforică

Mediterana, personaj complex, cu greu definibil..., spunea cîndva un interprete al culturii, încercînd o introducere caracteriologică.¹ Anevoie de admis într-adevăr ca personaj în sine, « Marea dintre pămînturi » a generat însă compensator o multitudine de caractere literare, crescute în amblanța ei și hărăzite, într-un sens, s-o reprezinte lumii prin oglinda artei: de-ar fi să selectăm din bogata pleiadă, Ulise, conform unor păreri fundate, e cel ce pare să le biruie pe toate atît prin longevitate (Odiseea este simptomatic și cea dintîi traducere literară greacă traversînd marea dinspre Elada către Roma)² — cit și prin iradierea fecundelor sinteze la care, de-a lungul timpurilor, a contribuit. Odiseea sau Ulise însuși, — fie prin metaforă, fie prin sinteză sau alegorie, fie, iarăși, sub vestmîntul altor avataruri, rămîne, din veac în veac, între toate, o prezență europeană fără de pereche. E dăinuirea aceluiași Odiseu despre care Gabriel Audisio spunea cu atîta dreptate: *ființă actuală și proximă nouă, om al Mediteranei, alături de noi, așa cum aproape și l-a simțit omul din totdeauna, pururi în costum de epocă « modernă », — cum l-a văzut la vremea lui și Pinturicchio în Reîntoarcerea lui Ulise, tabloul conservat la Londra*.³

Circuitul eternei reveniri a lui Ulise, considerat simbol al integrării creatoare și reflectoare a thalassiculturii în oceanic, este și una din frapantele revelații ale confruntării britane cu Mediterana, în cîmpul fecund de forțe al civilizației noastre. Trebuie spus că, într-un anumit sens, scena materială a culturii europene, acea fină penetrație a uscatului îndîințit de ape, conținea prin chiar configurația ei sugestia acestei deplasări metaforice: avînd în vedere pentru început acest nivel, acolo unde apa devenea suverană, îmbrățișînd din toate părțile uscatul, pe limba de pămînt stîlgher, plastic descrisă de cei vechi ca talger, *scutula oblonga* (Caesar), triumghi, *triquetra* (Tacit) sau baltag cu două tălșuri (*bipennis*) întins pe ocean între Iberia și Scandia (Agrippa) — civilizația distilată timp de aproape un mileniu în sud avea să-și găsească refugiu întărit și scut de apărare la momentul de restriște al prăbușirii clasicității romane: la cîmpăna veacurilor obscure, cel de al VI-lea revărsîndu-și detritusul de fier și violență oarbă către primele decenii ale celui următor, viața intelectuală a continentului care născuse *Illada*, *Antigona*, Viețile paralele, și *Conso-lația Filosofiei* se înăbușă în barbarie și necioplire, sub loviturile unei mutații colosale activată de migrații: un singur colț de lume rămîne neatins, — insulele verzi, dincolo

¹ Fernand Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen*, Colin, Paris, 1949, p. IX.

² Livius Andronicus, sec. III, î.e.n.

³ *Vues sur Ulysse ou l'ambivalence des méditerranéens*, in *Le génie d'oc et l'homme méditerranéen*, "Cahiers du Sud", Marseille, 1941, p. 272

de strîmtoarea Mîneicii, către care navighează acum, practic, întreaga moștenire a civilizației Mediteranei de vest: manuscrisele și tradiția fără de care rămîne problematică dacă Renașterea ar mai fi putut avea loc în forma cunoscută. Lucru uneori uitat, odiseea culturii noastre trece în mod necesar și prin acest periplu în care Irlanda și Scoția lui Columban, și Anglia Venerabilului Beda reprezintă unicul turn privilegiat al fortăreței mediteraneene, subminată și bătută în breșă în toate bastioanele sale sudice; este știut că focarele ulterioare de cultură, ca Bobbio și Saint Gall, se întemeiază ca fundații ale civilizației irlandeze, iar redesteptarea carolingiană a literelor se datorează instrumental lui Alcuin, venit la rîndul său de dincolo de mare să reînsămînteze la răsărit de Dover, grăunțele prețios al unui leg pe trel sferturi uitat.¹

Ulise travestit calcă atunci din nou, în acest fel, meleagul zămislirii sale, ca o prezență descinsă miraculos din cețurile septentrionului. Trecerea lui dă astăzi, printre altele, prilej și unei distincții capitale privind natura civilizației: energia, sau cerbicia voinței — trăsături în care excelsaseră de pildă navigatorii pirați ai nordului — nu sînt într-adevăr suficiente pentru a funda o civilizație: ceva începea însă să se reimplanteze în Europa mulțumită Irlandei și Angliei, — *simțul permanenței*, element prin excelență odiseic; Ulise conservat de briți și reîmpărțit unul tărîm de cultură despăcat vremelnice de carenele vikingilor, temporar înțelenit sub copita năvălirilor, conturează și traduce practic credința unei ținte etern recuperabile avînd ancora de semn final. Ceea ce poate explica, într-o măsură, și infinita accelerare a progresului istoric drept fenomen caracteristic al triconfiniului iudeo-eleno-roman ca spațiu de cultură; importantă, în germene exemplar, este prezența acestei mentalități în personajul eponim al tuturor Odiseelor; dar dincolo de Homer, credem că trebuie să ne referim aici în primul rînd la metafora conținută și dezvoltată de odiseea dantescă.

La un moment cînd Bizanțul se sofistica în propria-i claustrare, este interesant de notat că izvorul grec și clasic al *Divinei Comedii* e tributat tocmai acelui factor de cultură salvat de la pieire într-o măsură nebănuită de mare grație Irlandei și Angliei și care, restituit lumii mediteraneene la timpul potrivit, constituie veriga indispensabilă a legăturii cu tradiția anterioară colapsului imperial și instituțional vestic de la mijlocul primului mileniu. Boethius jucase aici un rol de necontestat: și este știut că supraconcentratul de cultură mediteraneeană pe care *Consolatio Philosophiae* l-a reprezentat, — caz aproape unic — neîntrerupt, în decursul anilor de negură, n-a avut nicăieri împrejurări mai potrivite de păstrare și rodire, decît în Anglia regelui Alfred (traducătorul ei în anglo-saxonă, pe la 850). Boethius a fost pentru Dante cartea de căpătîi între toate, citată cu dragoste în multe rînduri² și valorificată creator. Tot el fusese conservatorul celui exiguu număr de notații esențiale prin care Ulisele homeric trece (strecurat concomitent și prin două-trei locuri cicero-niene)³ — în conștiința medievală apuseană, singura care avea să-l valorifice creator, încă înainte de apariția primei ediții moderne a *Odiseei* (Florența, 1488), — prin înțelegerea darului dantesc. S-ar putea afirma că odată cu resurecția personajului din spirit, spiriții ale cărui atestări, așa cum am văzut, nu părăsiseră cu totul Europa nici în clipele celei mai dure adversități — se focalizează pentru prima oară *într-o sinteză caracterială* trăsăturile ce dau lui Odiseu valoarea de semn definitoriu al vetrei noastre de civilizație, dospind concintric și iradiind orbital de la Mare Nostrum:

¹. În acest sens: E. R. Curtius, *La littérature européenne et le moyen-âge latin* (versiune franceză), 1956, pp. 26 — 27; R. W. Chambers, *Man's Unconquerable Mind*, Cape, London, 1953, pp. 42 — 43; G. M. Travelyan: *Précis d'Histoire d'Angleterre*, Payot, Paris, 1955, p. 51.

². Conv. II, XV, I și XII, 2; I, II 13; XI, 8; II, VII, 4; X, 3; III, 1, 10; 11, 17; IV, XII, 4 și 7; XIII, 13; De Mon. I, IX, 3; II, VIII, 13; Epist. XIII, 89.

³. De Orat. I, 196; Tusc. II, 48; De off., III, 26.

« În noul său așezămint, Ulise nu mai e identic cu ceea ce fusese », explică K. Vossler, în legătură cu celebrul pasaj din *Infern*, XXVI, 91, 599, « un sentiment mai adânc și mai înalt decât dorul de casă și Ithaca a pus stăpînire acum pe el. Setea cunoașterii, dorința pălîmașă a explorării și descoperirii îl atrag dîncolo de Mediterană către Ocean. . . Ulisele dantesc, siluetă polivalentă, marchează punctul de răsruce unde își dau întîlnire cele mai îndepărtate perspective ale istoriei spiritului omenesc: Homer, Căderea, Cristofor Columb; Elenismul, Evul mediu, și Renașterea; o tărie naturală neînfrîntă, o vină înfricoșătoare, un cutezător spirit de investigație »¹.

Posteritatea acestei reîncarnări personale a lui Odiseu, care avea să se bucure de răsunet însemnat, printre altele, în romantismul englez, e însă precedată de un punct mai apropiat de interferență, dominat de valoarea metaforică a călătoriei lui Dante ca odisee fără precedent în istoria culturii. Căci prestigiul lui Dante, căruia i se alătură Petrarca și Boccaccio, nu e purtat nicăieri peste valuri într-o navigație cu ecou mai drept, mai sintetic și mai fecund, decât în lumea creației lui Chaucer, supranumit *The Father of English Poetry*². Permearea exordului literaturii engleze cu acest spirit mediteranean îndreptățește și aprecierea criticului britanic R.W. Chambers: « Studiarea începuturilor ne aduce la concluzia că sîntem deopotrivă anglo-saxon și mediteraneeni; încă din secolul 7 aceste două elemente au fost constant îmbinate pretutindeni în cultura noastră. . . Chaucer, cu dragostea lui pentru Vergiliu și Ovidiu, cu buna sa cunoaștere a lui Dante, Petrarca și Boccaccio, pe care le aduce în Anglia din călătoriile sale prin Italia, marchează începuturile renașterii noastre. . . originile noastre nordice și mediteraneene au fost împletite din capul locului în limba și literatura ale căror destine se fixează prin geniul lui Chaucer. »³

Chaucer, tălmăcitor și el al lui Boethius, Chaucer drumeț prin Italia, aduce astfel nordicei Anglii un fond esențial de lumină și exuberanță de care, — printre urmașii apropiați — Shakespeare va fi cel dintîi și cel mai mare care să se prevaleze plenar: un prim ciclu al reversiunii lui Odiseu, omul Mediteranei din totdeauna, avea astfel să fie desenat în universul culturii engleze, așa cum nici o sferă limitrofă nu izbutise și nu avea să izbutească să-l contureze vreodată.

Luminile Mediteranei în sinteza shakespeareiană sclipesc într-adevăr ochiului Inteligenței, din fiecă ungher al scenei; cum se știe, în majoritatea absolută a pieselor — în afara celor inspirate direct de istoria Angliei — decorul mai întîi, fie și atemporal — rămîne Mare Nostrum: Iliria imaginară din *A 12-a noapte*, Messina din *Mult zgomot pentru nimic*, Athena Visului unei nopți de vară, sau a lui Timon, Navara Chinurilor zadarnice ale iubirii, Veneția Neguțătorului și a lui Othello, Toscana din *Totu-i bine ce sfîrșește bine*, Padova Femeii îndărătnice, Sicilia Povestii de iarnă, Efesus Comediei încurcăturilor, Verona lui Romeo și a Julietei sau a celor Doi gentilomi, Troia din *Troilus și Cressida*, Alexandria din *Antoni și Cleopatra*, Roma lui Iulius Cezar și poate mai întîi de toate *The Sea: An Island* — scenă a insuperabilei *Furtuni*, alcătulesc « teatrul » lui Shakespeare. Nu este vorba însă doar de un formal — unli se vor grăbi să afirme, fantezist — fundal de tablou. Spiritul însuși al creației shakespeareiene se scaldă în acea irradiație de valori tradiționale, clasice și renaștentiste al căror numitor comun rămîne tocmai claritatea lustrală a apelor finale din *Furtuna*. Dacă-i adevărat că Shakespeare n-a compus decât trei sau patru tipare dramatice fundamentale, repetate însă în toate registrele și tonurile posibile pînă aproape de perfecțiune, polii structurali sînt pretutindeni *vină*, și *revenirea* sau, *împăcarea*,

¹ K. Vossler (versiune engleză), *Medieval Culture: An Introduction to Dante and His Times*, Ungary New York 1958, v. II, p. 281.

² In acest sens, G.K. Chesterton, *Chaucer*, Faber and Faber, London, p. 23

³ R.W. Chambers, *Man's Unconquerable Mind*, Cape, London, 1955, p. 55—56

avind la mijloc lanțul intermediar al *judecății*, sau *încercării*, trinitate de valori deceleabilă în aproape fiecare piesă¹. Și poate că nicăieri mai limpede ca în *Furtuna* această unitate nu se află delneată cu mai multă și esențială frumusețe, poate că nicăieri ca aici nu aslăstăm la o mai desăvârșită demonstrație a spiritului odiseic ridicat, prin tratamentul umanismului shakespeareian, la nivelul celei mai nobile osmoze de culturi: spiritul inchizitiv, cercetarea și supunerea universului ambiant, biruința adversităților, bărbăția în periplituri disperate, subtilitatea și lscusița, duplicitatea și perseverența, încercarea traversată victorios și regăsirea finală a llimanului și împăcării — în cadrul ce fusese în vechime și al lui Nausicaa descoperindu-l pe Ulise, — și al Circei vrăjitoarea, și al Sirenelor amăgitoare. Mediteraneitatea lui Shakespeare, — explicabilă prin bogatul bagaj de tradiție clasică, biblică și renascentistă salvardat, transmis și asimilat în circuitul sangvin legînd Anglia de orbita culturii meridionale — e poate tocmai trăsătura datorită căreia el este și cel mai genuin dintre englezi. . . « Prin nimic mai englez decît prin nobila inconștiență cosmopolită care-l face să privească cu candoare spre răsărit, către Atena și Verona, » — cum remarcă G.K. Chesterton în eseuul său despre *Visul unei nopți de vară*.

Era în natura necurmată a lui Ulise « cel de-a pururi în costum de epocă modernă » să nu se lase înstrăinat de sfera saxonă nici chiar atunci cînd legătura cu Mare Nostrum avea să sufere de compartimentarea și ariditatea puritană a post-reformei. E semnificativă în acest sens adîncă simpatie a lui More — în chiar momentul critic al rupturii — pentru autorul latinei « magna charta » *De Hominis dignitate*, — Pico della Mirandola; sau ecoul, atît de frapant, cu care Shakespeare, vorbind despre om, răspunde parcă peste veacuri corului Antigonei lui Sophocles: *A thing divine — for nothing natural I ever saw so noble*².

Mai tîrziu, Spenser — iubitorul lui Chaucer și Petrarca, Milton, — *l'Allegro* dar mai ales *il Penseroso*, Dryden, — virgilianul, Pope, — tilmaclul lui Homer, privesc nostalgic și constant și ei spre universul clasic mediteran.

La următorul ciclu al revenirii în orbită, lucru adesea comentat, Mediterana e căutată cu înfrigurare de romanticii: Byron, Shelley, Keats, pelerini înflăcărați, sînt « miinați de un instinct infailibil, aidoma rîndunelor, spre miazăzi — către fantomele Greciei și Romei, înspre realitățile vîi ale Italiei și Franței »³. Este curios și pe undeva simptomatic faptul că generația engleză a primului val romantic, după ce dăruie lumii o operă notoriu scăldată de lliminarea fecundă a Romei și Eladei eterne, vine să expire, fără excepție, pe țărmul Mediteranei: Byron la Missolonghi (1824), Shelley în larg, lîngă Spezzia (1822), Keats la Roma (1820) — pe mormîntul lui poruncind laconica sentință: « Aci odihnește un om al cărui nume a fost scris în ape ». *Elenismul briților*⁴, eseuul lui G. Călinescu, pornește tocmai de la răsfrîngerii interesante ale acestui moment. Dialogul de cultură dintre thallasicul mediteran și univversul oceanic saxon, ajunsese suficient de bine conturat la aceea etapă a dezvoltării spiritului european pentru a explica și atitudinea unui Carducci, recules înalntea urnei lui Shelley — și putînd, în cunoscuta închinare, să împletească cu frapantă naturalățe cele două planuri de oglinzi: *Conta re Lear chio-mato a Edippo errante sue pene,/con gli occhi incerti Edippo cerca la sfinge ancora:/la pia Cordelia chiama — Deh, candida Antigone, vieni!/ Vieni o greca sorella/ Cantiam la pace a i padri./ Elena e Isotta vanno pensose per l'ombra de i mirti./ il vermiglio tramonto ride a le chiome d'oro:/ Elena guarda l'onde: re Marco ad Isotta le braccia/*

¹. Cf. J. Kott, *Titanie et le tête d'âne*, în « Europe » nr. 417—418, 1964, p. 150.

². *Furtuna* (I, 2, 414); în *Antigona* (332—333) Sophocles dăduse glas unui elogiu similar: « Multe-a minunile fir, dar între toate, minune nălcrcută este omul ».

³. Aldous Huxley, *Măslinul*, cf. pag. 246

⁴. G. Călinescu, *Elenismul briților*, în *Scritorii străini*, ELU, 1967 p. 708—712.

apre; ed il biondo capo su la gran barba cade./ Con la regina scota su'l lido nel lume di luna/ Sta Clitennestra: tuffan le bianche braccia in mare,/ e il mar rifugge gonfio di sangue fervido: il pianto /de la misere echeggia per la scioglioso lido./ Oh, lontana le vie, de i duri mortali travagli/ isola de le belle, isola de gli eroi,/ isola de poeti/

La un moment cînd o privire retrospectivă asupra destinelor culturii europene devine prin forța lucrurilor mai comprehensivă, romanticul englez tîrziu Alfred Tennyson, în solilocviul său *Ulysses* (1842), intuia cu siguranță și dădea glas acelei trăsături de viziune a omului mediteranean, justificînd și precizînd egida personajului asupra întregii arii a civilizației vestice: căci, la cinci secole după dantescul: *O fratti... che per cento milia/ perigli siete giunti all'occidente,/ a questa tanto picciola vigilia/ de nostri sensi ch'è del rimanente,/ non vogliate negare l'esperienza,/ di retro al sol, del mondo senza gente./ Considerate la vostra semenza:/ fatti non forte a viver come bruti,/ ma per seguir virtute e conoscenza*, — proferat în octava bolgie, Ulisele lui Tennyson, redeşteptat din încremenirea textelor, cu un recul de peste o jumătate de mileniu, înlănțuie secvența întreruptă de la Dante ca să proclame răspicat trăsături confirmate și fundamentate ale odiseei vestului: mersul neabătut înainte, imposibilitatea opririi, neîngenunchearea, setea prometeică și neastîmpărul închizitiv, pînă dincolo de pinzele zării: *Some work of noble art may yet be done/ not unbecoming men that strove with Gods*, — distih a cărui conotație ne duce la lupta lui Iacob cu îngerul; căci: *that which we are, we are;/ one equal temper of heroic hearts/ made weak by time and fate, but strong in will/ to strive, to seek, to find, and not to yield* » (Tennyson, « *Ulysses* »).

În contextul epocii în care cei mai mari poeți gravitează în continuare către sud (pentru Browning, un alt exemplu elocvent al acestei năzuințe, orbita romană reprezintă « Europa Europei »)¹ — cultura britanică realizează așadar reîncarnarea lui Ulise ca jalon al unui ciclu nou de interferențe. Se consideră, de pildă, că poeme ca *L'ultimo viaggio di Ulisse* al lui Antonio Graf (1848—1913) sau *Ultimo viaggio*, de Giovanni Pascoli (1855—1912) sînt, cel puțin parțial, ecouri răsfrînte ale întrupării lui tennysoniane. Dar dincolo de realitatea acestui joc de personaje grupînd manifestări ale literaturii engleze cu universalul mediteranean sub semnul imediat al lui Ulise, importantă pare în primul rînd reflectarea, de la distanțe temporale mari, a fascicoului de lumină dantesc în luciul versului tennysonian.

Acest dialog, care, din punctul de vedere al izvoarelor ne duce înapoi la obîrșile materiale ale renașterii timpurilor, și încă mai departe chiar, — avea să-și găsească continuare la nivelul unei noi luări de conștiință, odată cu secolul 20, cînd scriitorii ca T. S. Eliot și Ezra Pound, cu analize pertinente ale operei lui Tennyson sau Browning (Eliot) ori a contextului și fundalului dantesc (atît Pound cit și Eliot) — hrănesc și activează în sinul opiniei publice sentimentul filonului de organică legătură între literele engleze și lumea meridională tradițională. Într-un eseu publicat în *The Criterion* (octombrie, 1923) T.S.Eliot propunea de pildă spiritelor îndoielnice o dovadă prin eliminare: « Eliminați toate influențele istorice primite de la Roma, tot ceea ce Anglia a primit de la societatea franco-normandă, de la biserică și de la umanism, pe căi directe ca și indirecte, — ce ar rămîne oare? Cîteva stînghere rădăcini teutone, cîteva răzlețe cochilii fără miez. Anglia aparține latinității, chiar și fără fillera derivată de la Franța »² În alt loc, același scriitor preciza organicitatea texturii de irigație legînd între ele nordul saxon la sudul mediteran: « Fluxul sanguin al literaturii europene este latin și elen, — dar nu ca două sisteme circulațiilor, ci ca unul singur, căci tot prin Roma trece și spița înrudirilor noastre cu Elada ».

¹ Vezi G.K. Chesterton, *Browning*, notele despre Italia

² *The Criterion*, October, 1923, p. 104

³ *What is a Classic, (On Poetry and Poets)*, Faber and Faber, 1959, p. 69—70

ROMA

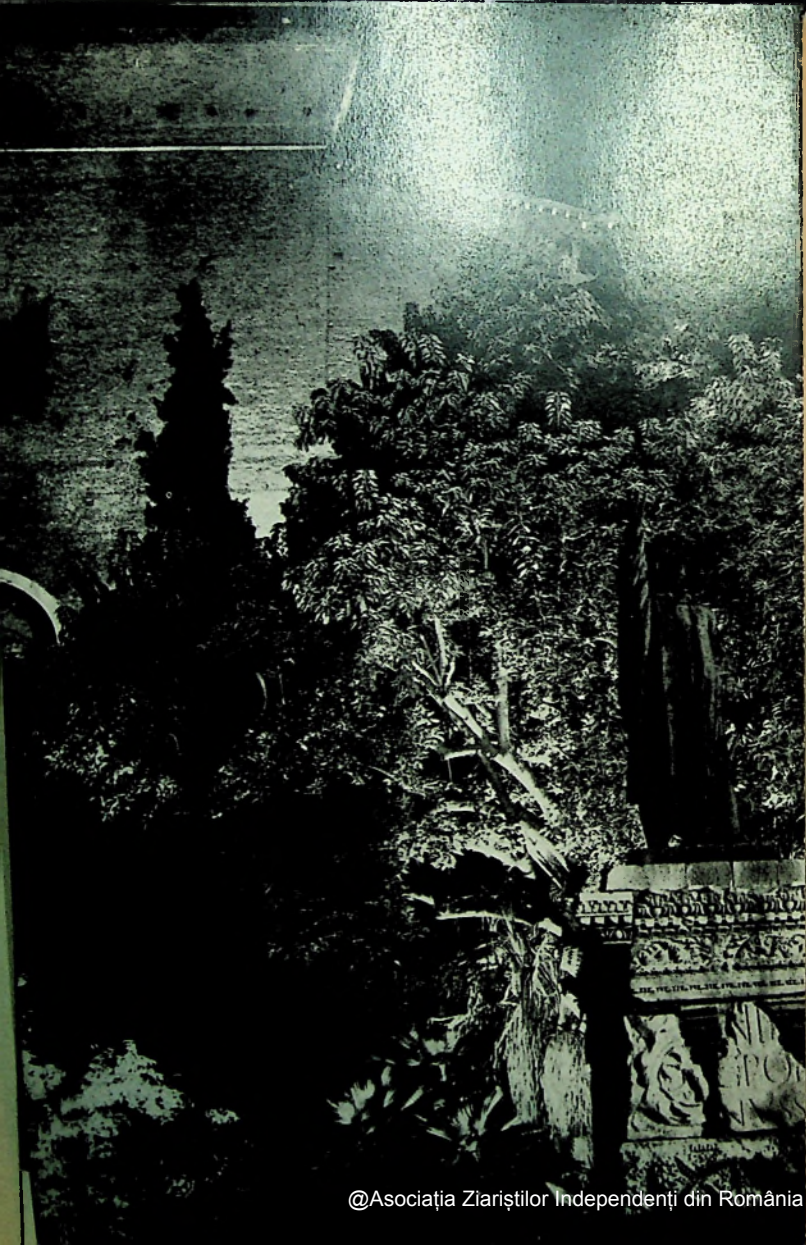

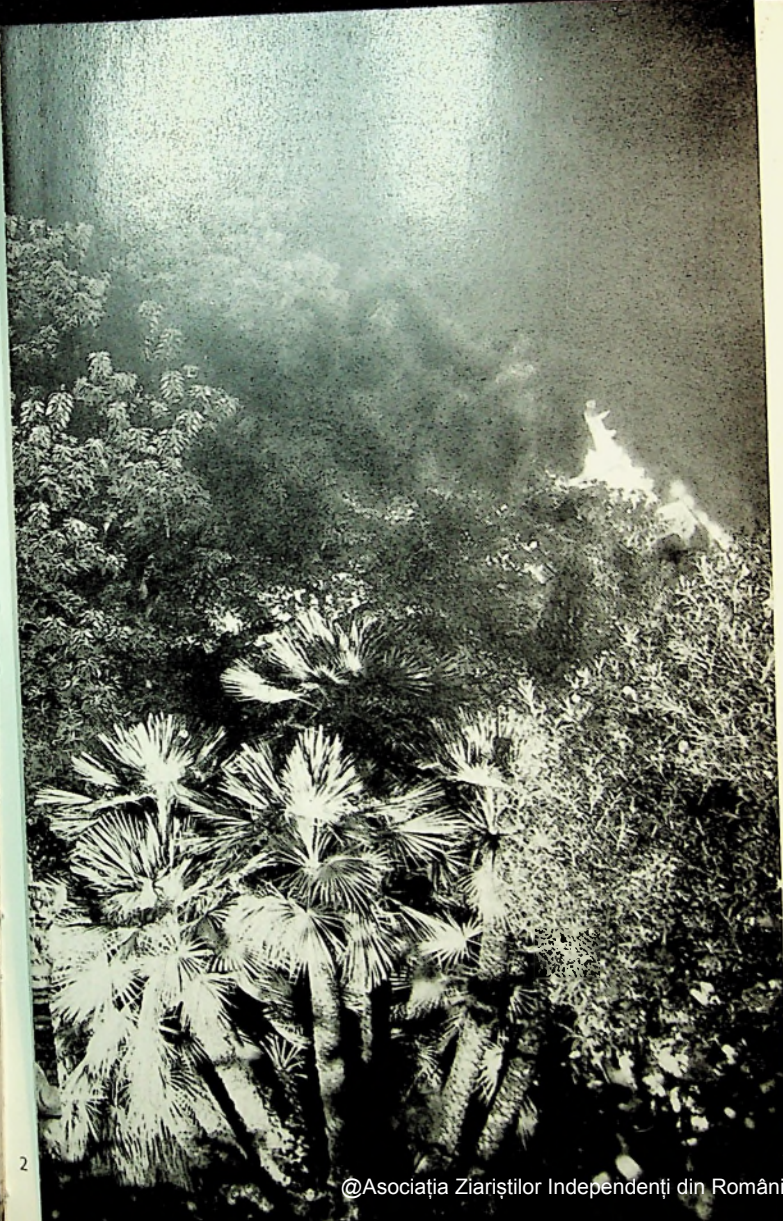

- 1 Fântina Fluviilor de Bernini,
Piazza Navona
- 2 Piața Capitoliului, sărbătoare cu facle
- 3 San Pietro, Colonada lui Bernini
- 4 Teatrul lui Marcellus
- 5 Santa Maria in Aracœli
- 6 Vedere asupa Forului

6

Nu însă eseurile și studiile, ci câte o capodoperă e cea care, — lătită la răspîntii — sintetizează, cu valoare probantă maximă, semnul unei direcții de cultură. În această privință, prin vocea lui Joyce, secolul 20 adaugă un jalon de loc neglijabil dialogului cu vechime dintre Odiseu și Anglia. *Ulysses* (1922), precum se știe, a fost cu minuție construit de Joyce pornind de la tiparul *Telemachiei*, *Odiseei* și *Nostosului* homeric, transpuse însă într-un cod contemporan și universalizant.¹ Nu este firește cazul să insistăm aci asupra corespondențelor de detaliu: episodul IV calcat, de pildă, structural pe Calypso, sau VIII — pe Scylla și Charybdis. După Ezra Pound, rigoarea arhitectonică n-ar fi, de altfel, decît pecetea celei mai vechi tradiții căreia autorul, cu toată modernitatea lui, îi rămîne tribut. « Aceste corespondențe » comentează *il miglior fabbro*, « fac parte integrantă din medievalismul lui Joyce, și reprezintă în principal o afacere personală, un eșafodaj, un mijloc de construcție, — justificat de rezultat, justificabil doar prin rezultat ».² Tocmai de aceea, mai importantă decît concepția *formală* a operei ni se pare — din unghiul nostru de vedere — concepția *fundamentală* a romancierului cu privire la erou; Ulise, cel etern contemporan, este aci modernul Poldi Bloom, întruchipind latura de umanitate mediterană — și deci europeană — ținută întruclivă în surdina la umbra idealului dantesc, sau a prelucrării în spirit prometeic acreditate prin Tennyson și dominînd cu gravitate revenirea anterioară a personajului pe orbită: în Ulisele joycean avem însă într-un sfîrșit de-a face cu un personaj în care toate laturile coexistă, un Odiseu de bună seamă pedestru, pe toată linia parodic, uneori jocular, dar poate tocmai de aceea, sinteză optimă a celui etalon uman născut și cîndva sublimat de Mediterana, răsfrînt treptat în dialog din ce în ce mai constructiv și comprehensiv pe ecranul alternativ oferit cînd de Anglia și Erin, cînd de universul meridional italic. Concepția fundamentală a lui Joyce despre Ulise e cea expusă în mărturisirile făcute lui Frank Budgen; într-o convorbire avută la Zürich, în 1918, romancierul tăgăduia de pildă personajelor create de un Balzac, Flaubert, Dostoievski sau Tolstoi trăsăturile de « *complete all-round characters* ».³ Faustul lui Goethe era comentat în următorii termeni: « Nici pe departe un om complet; de fapt nici nu-i un om, căci cine ar putea spune dacă e bătrîn sau tînăr? Unde-i sînt căminul și familia? Nu știm. Pe de altă parte, nu e complet ca om și pentru că nu-i niciodată singur. Mefisto se învîrte neîncetat pe lîngă el, sau prin jurul lui. De fapt vedem foarte multe lucruri în legătură cu el, dar cam asta-i tot ».⁴ Intrase firește în discuție și Hamlet: « Hamlet este o flință omenească, dar este numai fiu. Și Ulise este fiu, al lui Laertes, — dar e și tată, al lui Telemac, soț al Penelopei, iubit al lui Calypso, tovarăș de arme al războinicilor greci din fața Troiei, și rege al Ithacii. Ulise trece prin multe încercări, dar prin chibzuință și bărbăție reușește să răzbească biruitor prin toate ».⁵ Pentru Joyce, irlandezul, Odiseu reprezintă într-adevăr paragonul polivalenței și dinamicii vestice, iar aria obîrșiei cu care se identifică acest « *complete man* » este, firește, Mediterana. Curioasă și grîitoare, această restituție — prin canal de structuri homerice — a unei stirpe împletită cu făgăduințele davidice (Bloom aparține aceleiași spițe semite atribuite de Victor Bérard, lui Odiseu)⁶ — decorul acestui avatar fiind Irlanda: e polul străvechi al

¹ Cf. Joyce citre Frank Budgen, *In James Joyce and the Making of Ulysses*, Indiana University Press, Bloomington, 1964; de asemeni scrisorile lui Joyce din 3 și 21 sept. 1920, în *The Letters of Joyce*, Faber London, 1957; pp. 145 și 146—147.

² *Literary Essays of Ezra Pound*, Faber, London 1954, p. 406.

³ Frank Budgen, *James Joyce and the Making of Ulysses*, Indiana University Press, Bloomington, 1964, p. 15.

⁴ Op. cit. p. 16.

⁵ Ibid. p. 16—17.

⁶ Stuart Gilbert, *James Joyce's Ulysses*, Penguin Books, 1963, p. 78—81.

dialogului început cîndva odată cu Alcuin și Beda și locul geometric al Angliei în rolul ei de pivot al jocului de reflectoare prin care tripla tradiție mediteraneeană — biblică, elină și romană, — cîndva amenințată grav de la Est și Nord, s-a conservat și reîmpărtășit Europei întregi, precizîndu-se și îmbogățindu-se treptat, — întregită permanent de noi și inepulzabile valențe.

Ulisele joyceean reprezintă, într-un sens, cel mai impresionant *nostos*, restituația cea mai elaborată și mai sintetică a universului de cultură mediteraneean făcută vreodată în aria peri-orbitală saxonă. Ar fi mai puțin potrivit să încercăm a pătrunde aici intricata textură a modernității perene și a antichității veșnic proaspete din care s-a clădit « Ulysses ». Alegînd formularea unei vulgarizări de prestigiu vom repeta doar că opera lui Joyce reprezintă « o sumă a culturii occidentale, a acelei concepții despre om al cărui arhetip rămîne, pe drept cuvînt, Odiseu. În afara contextului ei homeric, fiecare secțiune a capodoperei lui Joyce se coordonează într-adevăr și în funcție de un anume loc, de un anume organ al corpului, de o anume disciplină și de o anume tehnică a scriiturii . . . Dincolo de toate conflictele și antagonismele, în *Ulysses*, Joyce încheie ciclul unei imense aventuri a gîndirii, el ne restituie sensul unității veșniciei, al înrudirii noastre cu universul. În pofida dozei sale de sarcasm, echivoc și amărăciune, *Ulysses* rămîne în definitiv o carte a bucuriei, elogiul cel mai frumos al omului ».¹

Poate că nicăieri mai mult decît în finalul în care Molly Bloom — « Gea Tellus », în triplul ei *paean* de afirmație², mărturisește fără posibilă replică optimismul ei instinctiv și fundamental, nu găsim în literatura engleză o pagină mai sintetică și mai grăitoare pentru ceea ce infuziunea de spirit mediteraneean a reprezentat și continuă să reprezinte, de peste 15 secole, în simbioza nordului cu sudul. Penelopa lui Joyce dă glas tocmai acelei formidabile și constructive legături cu pămîntul, — speranță și țel terminal, *nostos* antitetic mentalității vikinge care, în contact cu apele, se despletește cu înrîncenare într-un nesfîrșit fără limanuri. Stabilitatea finalului din « Ulysses », redundant de umanitate afirmativă și rodnicie, provine din spiritul genuin al « apelor la mijloc de pămînturi » — adiere blindă, simțită prin fluxul memoriei de eroina lui Joyce, evocată de ea cu puterea însăși cu care Erinul și Anglia Europei, din străfundurile amintirii amniotice, ar putea fi imaginate privind către Gibraltar și Mediterana : . . . și marea de purpură citeodată ca focul și apusurile minunate și smochinii grădinilor din Alameda da și ulițele acelea mici și stranii și casele trandafirilor albastre și galbene și grădinile de trandafiri și lasomia și mușcatele și cactusii și Gibraltarul ca o feteșcană unde eu eram Floarea de munte da cînd îmi prinsesem floarea de trandafir în păr da cum fac fetele din Andaluzia . . . da și cum m-a sărutat sub meterezul maurilor și mi-am zis decît altul de ce nu ei și i-am cerut din ochi să ceară iar da și mi-a cerut să vreau da să spun da floarea mea de munte și întîi mi-am petrecut brațele în jurul lui da și l-am tras către mine jos să-mi simtă mireasma sînelui toată și inima lui se pornise să bată nebunește și da am spus da vreau da.

Cît privește Anglia, dacă ar fi să spicim trei jaloane majore, întreitul ei da mărturie într-o manieră atît de originală Mediteranei, ar putea fi identificat, așa cum din mers s-a sugerat mai sus, mai întîi, în spiritul lui Chaucer; apoi în perspectiva luminată de Shakespeare; iar de cîrînd în cutezătoarea sinteză a lui Joyce, — siluete toate trei îndatorate în profunzime zestrei mediteraneene de cultură. Prin multe alte voci, firmamentul literelor englezești reflectă însă neîntreput, de la ei și dinăltelea lor, între ei și pînă către zarea secolului nostru, — joc de oglinzi și scînteieri în care, pentru ochiul european din totdeauna, Ulise în costum de epocă modernă, pururea fecund, revine. . .

¹ Laffont-Bomplani, *Dictionnaire universel des lettres*, Paris, 1961, p. 887

² Stuart Gilbert, op. cit. p. 343

Ipostaze mediteraneene în spiritualitatea franceză

Nu demult, genialul și paradoxalul Salvador Dali spunea că, în cele șase zile ale Facerii, Dumnezeu a creat o singură capodoperă, care se numește Mediterana, iar floarea de foc a acesteia este Spania, patria năzdrăvanului pictor. În comparație cu frumusețea inegalabilă a mării de la mijlocul pământului, restul lumii a fost rasolit, zice Dali.

Firește, hiperbola lui Dali metaforizează o realitate mirifică din punctul de vedere al pelsajului. Dar semnificațiile hiperbolei, simultan cu imaginația și gândurile noastre, trec dincolo de fața solară a pelsajului, când rostim Mediterana. Ele ancorează în vremurile de început, la obârșile civilizației și culturii europene. Căci nu se poate imagina civilizația sau cultură europeană fără componenta mediteraneană. Că o numim greacă, romană, myceană, cretană sau egipteană, această componentă este piatra unghiulară a spiritului european, care a prins contur, strălucire și farmec, forță și grație, echilibru și vitalitate, accent demurgic și voință de a făuri istorie în cuprinsurile de lumină ale Mediteranei. Cosmogonia, mitologia, genealogia și fenomenologia spiritualității europene stau sub semn mediteranean.

Desigur, se impun diferențieri calitative, delimitări de sfere cosmo geografice, fixări de coordonate și precizări de conținuturi. Numai ansamblul acestor operații ale rațiunii garantează vigoarea și perenitatea axiologiei mediteraneene, care a statornicit, în limbajul limpede al silogismului aristotelian, legile Adevărului, Bineului și Frumosului. Rațiunea și demonstrația, definiția și conceptul, legea și măsura, echilibrul și suplețea, eleatismul lui Parmenide și eterna curgere sau marea trecere a lui Heraclit, Apollo și Dionysos, sînt darurile unuia din ontologiile regionale ale realității mediteraneene, care se numește Grecia antică. Dar miracolul grecesc, cu funcția lui privilegiată de prim născut, a fertilizat cele două miracole romane, precum se exprimă Jérôme Carcopino, constituind, alături de ele, fascinația negrăit de dulce a Mediteranei.

De fapt, pentru Nordul cețos, pentru Septentrionul bîntuit de vînturi, și tenebre, Sudul, soarele Mediteranei, îl reprezintă Grecia și Italia, Athena cu Parthenonul și Roma cu Capitoliul.

Dacă pentru trecutul mediteranean se vorbește de minunea greacă și de cele două miracole romane, în prezent spiritul Mediteranei însușește instituții ca Academia Mediteraneană (Italia), Clubul-Mediterana sau impulsionează înțelegeri și pacte mediteraneene, lansîndu-se formula ca « prezența mediteraneană a Franței » etc. Am menționat aceste realități pentru a sugera încă odată vitalitatea istorică a spiritului mediteranean.

În literaturile europene, mai ales în cele ale țărilor nordice — ne gândim în primul rând la literatura engleză și cea germană — farmecul Sudului, ispită Mediteranei, se manifestă sub două aspecte majore și esențiale: nostalgia luminii și a soarelui, pe de o parte, și nevoia de confruntare, de întregire și verificare, pe de altă parte. Acesta din urmă este cazul scriitorilor francezi pentru care Mediterana ca entitate spirituală a însemnat și înseamnă încă *magna parens frugum*.

Cu privire la francezi, însă, intervin, cu putere exponențială, și alți factori de natură istorică, culturală și politică. Păstrând proporțiile și ținând seama de toate limitările impuse de rațiunea bunului simț, francezii s-au considerat dintotdeauna moștenitorii și continuatorii clasicității greco-romane. Renașterea — prin Ronsard și Rabelais — iar clasicismul — prin Racine, Corneille și Boileau — dau o justificare majoră acestei misiuni. Și apoi, nu trebuie uitat, Franța însăși — prin gura de rai a Provenței — este scăldată de apele azure ale Mediteranei, pentru a nu mai vorbi despre coloniile grecești din acest colț privilegiat de lume, care-și vorbeau limba lor de-acasă, fapt care-l îndreptățește pe Mistral să spună în a doua jumătate a secolului al nouăsprezecelea că, spre deosebire de vocabularul latin al țăranului de pe Valea Rhonului, graiul riveranilor, a celor de pe țărmul mării, este grecesc.

Conștiința acestei continuități, care strălucește magistral în Homer, Virgiliu, Dante și Mistral, constituie una din liniile de boltă ale concepției franceze despre om, cetate și civilizație. Că adeseori această conștiință se confundă cu spiritul latin sau latinitatea, faptul nu face decât să reliefeze odată mai mult ideea de continuitate despre care vorbeam.

Pentru scriitorii francezi, ca și pentru scriitorii altor popoare, la început a fost Grecia ca întruchipare a spiritualității mediteraneene. Romanii au preluat, au asimilat și au transmis moștenirea greacă, întregind-o cu trăsături și calități proprii geniului italic. În marele proces de asigurare a transmutării tezaurului axiologic elin, limba latină a jucat rolul decisiv, ceea ce determină pe eminentul italianist Jérôme Carcopino să scrie: « Ruinată în 410, Roma n-a încetat niciodată să ne învăluie în permanența ei. Dacă zilele noastre se scurg în ritmul pe care ea ni l-a imprimat, ochii noștri nu se pot desface de formele sănătoase pe care ea le-a răspândit, nici limbile noastre să se scape de cuvintele pe care ea ni le-a dat, nici spiritele noastre de gândurile cu care ea le-a hrănit, nici inimile noastre de aspirațiile pe care ea ni le-a trezit în decursul epocilor ».

Dar, « La Bruyère, scria Maurras în *Vergers sur la mer* (Paris, Flammarion, 1937, p. 118), cugeta tot așa de grecește ca Virgil și Horațiu, când vorbea de « un punct de perfecțiune în artă, ca de bunătațe și de maturizare în natură », și termenul cel mai grecesc din întreaga limbă este, poate, acest mic prefix *EU*, bine și bun, al cărui timbru îl poartă în limba greacă atâtea nume proprii și atâtea nume comune încât umplu o sută douăzeci și șase de coloane de *Dicționar*. Oamenii și lucrurile valorază în măsura în care sînt bune și frumoase ».

În numele acestui ideal, simbolizat în admirabilul sistem de educație al Kalokagattiei, Grecia antică este și astăzi un model. Geniul inventiv și artistic al Greciei a fost celebrat, precum se știe, în cunoscutele versuri ale lui La Fontaine. L'invention des arts étant un droit d'aïnesse, Nous devons l'apologuer à l'ancienne Grèce. Dar, în cursul epocilor și al secolelor, între Grecia și Franța a existat o afinitate constantă, după expresia lui Jacques de Lacretelle, unul din pasionații vizitatori ai țărilor lui Homer. « Scriitorii noștri, notează acesta (*La Grèce — une aventure qui ne finit jamais*, în « *Le Figaro littéraire* », no. 1239, 16—22 février, 1970), au fost totdeauna atrași de a călători în Grecia. S-ar zice că aceasta este pentru el o confruntare necesară și un milloc de afirmare a personalității lor ».

Prin urmare, *impactul* între spiritualitatea franceză și tezaurul valoric al Mediteranei s-a făcut mai ales prin afinitățile comunitare cu Grecia.

Unul din inițiatorii acestui impact a fost François René de Chateaubriand, care, în drum spre Orient, a străbătut Peloponezul și s-a oprit la Athena. Deși învăluite în suflul romantic al geniului său, notațiile sale despre locuri, oameni și istorie, își păstrează până în zilele noastre valoarea și originalitatea. « În Sparta, scrie el, sufletul fortificat pare a se înălța și a se mări. La Athena, ai ideea omului considerat ca o ființă inteligentă ». Sau, neuitându-și subiectivitatea accentuată ca la orice romantic de marcă: « Trecînd de la ruinele Lacedemoniei la ruinele Athenei, am simțit că aș fi vrut să mor cu Leonida (la Thermopyle) și să trăiesc cu Pericle ».

Un alt romantic, Alphonse de Lamartine apucă același drum un sfert de veac mai târziu. După cum s-a remarcat, el nu cade în admirație de îndată, ba i-a trebuit un timp oarecare pînă să se emoționeze, în Attica fiind. La primul contact, Lamartine regretă lumina română, notează Jacques de Lacretelle, în fața coloanelor negre ale Parthenonului. Și comentatorul nu-și poate reține indignarea: « Ce cred despre această oară cei care s-au urcat pe Acropole ! »

Ei, bine ! În fața acestui Parthenon, după ce a urcat terasele și pantele Acropolei, entuziasmul poetului izbucnește într-un cîntec de laudă, ce vestește celebra *Rugăciune pe Acropole* a lui Ernest Renan. Să ascultăm imnul : « Acest monument așezat pe un pedestal natural este cel mai frumos poem scris în platră de pe fața pămîntului. Unde regăsisem-o epocă și un popor la fel ? Nimic nu-l vestește. Acestea sînt din acele revelații pe care cerul nu le dă de două ori pămîntului. Aceasta se face, se vede, se aude; apoi aceasta nu se mai face, nu se mai vede, nu se mai aude pînă ce se consumă timpurile. Fericiți oamenii prin care răzbat aceste sufluri divine; ei mor, dar ei au dovedit ceea ce poate fi omul ! Eu rătăcesc toată ziua, mut, printre aceste ruine, și mă întorc acasă cu ochiul înmărmurit de forme și de culori, cu inima plină de aducere aminte și de admirație ! Goticul este frumos, dar îl lipsesc ordinea și lumina. Ordine și lumină, aceste două principii ale frumuseții eterne ! Adio pentru totdeauna goticului ! »

Este calea care duce direct la proza perfectă — cu cadență de baladă a rațiunii — din *La Prière sur l'Acropole* (în « *Souvenirs d'enfance et de jeunesse* ») a lui Renan, considerată de generațiile ce l-au urmat drept testamentul raționalismului.

Dar contemporanul lui Renan, istoricul, criticul și filosoful Hippolyte Taine, nu și-a ales dulcele climat al Elladel și limpezimea de lacrimă a Mării Egee pentru a demonstra eficiența unuia din aspectele principale ale concepției sale de filosofia artei ?

După o lună de ședere în Grecia, în special la Athena, unde a fost trimis cu ocazia primelor Jocuri Olimpice din 1898, Charles Maurras, întemelat și pe o vastă și profundă cultură umanistă greco-latină, consacră două lucrări geniului helladic : « *Anthinêa* » și « *Les vergers sur la mer* », menționate mai sus. « Timp de o lună, scrie el în cea dintîi, am știut ce este grația, am știut ceea ce este forța și am cunoscut printr-o atingere sensibilă și fizică ceea ce este esența clară a acordului lor . . . Lungile ceasuri astfel petrecute m-au făcut să pricep că materia Parthenonului se poate lubi ca o făptură de carne și să strig : iat-o, și să-mi simt inima bătînd pretutindeni unde strălucește o părticică a frumoaselor pietre daurite ! »

În cea de-a doua carte, întrebîndu-se ce ne-a rămas de la Greci, răspunde : « Grecia ne-a lăsat prin testament științe, ele se numesc : *matematici, geometrie, astronomie, mecanică, fizică, logică, metafizică, teologie, filosofie, geografie*, atîția termeni grecești. Grecia ne-a lăsat, de asemenea, artele : *retorică, muzică, poezie, arhitectură, sculptură, teatru, politică*, tot cuvinte grecești. Și numitorul comun al oricărei aplicații a științei și a artei se numește *tehnică*, un alt semn grecesc ».

Și după ce delimitează — aceasta în « Anthinéa » — specificul elin în raport cu Bizanțul, cu sirienii, evreii, alexandrinii și indienii, Maurras conchide: « Ceea ce laud nu sînt de fel Grecii, ci lucrarea grecilor și eu o laud nu pentru că este greacă, ci pentru că este frumoasă. Noi nu umblăm după frumusețe pentru că este greacă, ci pentru că ea este frumoasă alergăm spre Grecia ».

Grecia, așadar, ne-a lăsat modul de a simți, de a cugeta și de a ne exprima în termeni de universalitate. Dacă ne place să ne considerăm oameni la gradul superlativ, aceasta se datorează și Greciei.

Cu privire la *Voyage de Sparte* al lui Maurice Barrès, ne permitem a reproduce aprecierea justă a lui Jacques de Lacretelle.

« Barrès este unul din ultimii noștri maeștri care s-a repezit spre Grecia. Mărturisesc că nu-mi place deloc tema preconcepută a *Voiajului său în Sparta*. A căuta urmele cuceririi france pe acest pămînt antic, a regreta dispariția turnului pe care acești cruciași jefuitori l-au construit pe Acropole, a exalta Sparta, această garnizoană hitleriană, în detrimentul Athenei, nu este aceasta un paradox primejdios? Dacă i se reproșează *Rugăciunii pe Acropole* de a fi idealizat în mod fals Grecia, ce să zici de *Voiaj în Sparta*, această creație cu totul cerebrală! A fost în aceasta o atitudine din partea lui Barrès. Dar este atitudinea unui artist minunat înzestrat și pe care sîrșim prin a-l absolvi. *Voiaj în Sparta* se va citi ca o improvizație amănunțită. Eu voi spune chiar că miracolul grec a jucat și aici fără voia autorului și că, de-a lungul acestor pagini care vor să ne întoarcă mintea de la Grecia antică, curge un fel de catilenă, viguroasă și fermecătoare în același timp, care contrazice autorul. *Grecia capta farem victorem cepit*. În zilele noastre, deasemenea, Grecia și-a subjugat detractorul ».

Mai aproape de noi, cu prilejul unei călătorii în jurul lumii, Jean Cocteau a fixat în versuri profilul celor două Capitale ale lumii mediteraneene:

Rome est une ville lourde,

Athènes une ville légère.

Pentru Jacques de Lacretelle, Grecia este locul din care ne-au venit ideile ce-au făcut ca Europa să iasă din barbarie. Dacă Grecia are dreptul la recunoștința noastră pentru ceea ce a adus ea lumii, ea este în egală măsură țara de vis a tuturor acelor care iubesc pietrele vechi, ceea ce evocă ele, insulele înecate din soare, limpezimea cerului și-a mării. Grecia, această *aventură care nu sîrșește niciodată*, cum se exprimă el, este o perpetuă re-naștere pentru cel ce-o vizitează. De fiecare dată — și autorul citat a văzut-o de zece ori — este o revelație, oferindu-ți tot alte motive de a iubi acest pămînt. Și oarecum sfiindu-se în fața sentimentelor de grandoare ce-și cer expresia, Jacques de Lacretelle scrie: « Aș vrea să evit, evocîndu-mi amintirile despre Grecia, cuvintele mari de care lumea se îmbată. Dar cum să nu vorbești de beție intelectuală la propoz de Acropole și de Parthenon? Cum, după fervearea, amestecată cu nostalgia, pe care ai încercat-o la Olympia, să nu-ți amintești senzația tragică ce te-a cuprins în fața peisajului de la Delfi? Este acolo o moștenire care ne mișcă din nou fără voia noastră. Ecoul literaturii și fetișismul ruinelor nu înseamnă nimic acolo. Conștiința ne spune că toate sentimentele noastre, cele bune și cele impure, s-au născut pe această mică peninsulă mediteraneană.

« Altă viziune dramatică: Mycena. Nu este decît un monticul de culoare ternă, dar se văd încă acolo dalele unde Clytemnestra, ajutată de Egist, a sugrumat pe Agamemnon. Și toată tragedia occidentală s-a apîecat asupra acestei pete roșii pentru a-i reda viață în cursul secolelor.

« Un voiaj în Grecia nu se prezintă nicăieri ca un învățămînt școlar. Am spune mai degrabă că parcurgem o mare legendă în care recunoaștem evoluția omului. Practicile exercitate în sanctuarul din Epidauros prevestesc teoriile lui Charcot și

ale lui Freud. Alături, teatrul construit de Polyclet revelă cunoștințe tehnice și acustice al căror secret nu-l cunoaște arhitectura modernă ».

Și fiind vorba de modernitatea Greciei antice, să dăm cuvîntul criticului de artă Pierre Mazars, care ne spune că « Statuetele din Cyclade prezintă același demers estetic pe care-l găsim la sculptorii cubiști, la Picasso, la Paul Klee. Micile personaje, schematizate, prefigurează pe Arhipenko ».

Autenticul Albert Camus, mediteranean de pe celălalt țărm (Alger), pledează în partea finală a operei sale « *L'homme revolté* » pentru ceea ce el numește *la pensée de midi*, pe care, ca pe o *gîndire solară* (expresia îi aparține), o opune *gîndirii* lunare a Septentrionului (*la pensée de minuit*). Contrastul între *pensée de midi* (gîndire din miezul zilei) și *pensée de minuit* (gîndire din miezul nopții) este evident și profund grăitor. Gîndirea solară, gîndirea de amiază, care străluminează poezia și filozofia unui alt mare mediteranean, Paul Valéry, punctează o tradiție majoră ce-și are izvorul în grația elină, care înseamnă, înainte de toate, echilibru, măsură, cosmos, noimă ontologică și normă etică.

În sfîrșit, pentru criticul de vază, Thierry Maulnier, Grecia este « pămîntul sfînt al culturii », țara « care rezervă celui ce-o vizitează pentru prima oară, sau chiar pentru a doua, pentru a zecea oară, ceva ce depășește reprezentările Imaginației și ale memoriei, ceva ce este dincolo de așteptare. . . nu este uitarea răului și a nefericirii — sîntem doar în mijlocul poporului care a inventat tragedia —, este senzația de a scăpa de ele printr-un acord al spiritului și-al formelor sensibile născute din el, prin accesul la o înțelepciune care nu s-a născut din renunțare, nici din resemnare, nici din nelucrare, ci din echilibru ».

Cifra metafizică al acestui echilibru, care constituie însăși esența umanismului clasic elin, ne este și astăzi, după douăzeci și cinci de secole de trăinicie, adăpost și antidot împotriva relelor contemporaneității, provenite mai cu seamă din *ecologia umană*. Desigur « pămîntul grecesc, lumina greacă vor dura », scrie autorul citat mai sus. « Dar primejdia cataclismelor iscate de mîna omului apasă asupra templelor, statuilor, capelelor, care au scăpat de marile invazii și de cutremurele de pămînt. Parthenonul este chiar amenințat în temeliiile sale de vibrațiile marelui oraș întins la poalele lui, atacat de poluarea aerului și de maladia pietrei. Toate acestea nu sînt eterne. . . Totul este muritor, Parthenonul ca și noi înșine. Nu ne este dat a nu muri, dar ne poate fi dat, nouă, indivizi, națiuni, specii, de a cunoaște aceste momente fugitive în care ne putem spune : « Iată pentru ce ne-am născut ».

Privilegiul procurării unor astfel de momente îl păstrează încă *pămîntul sfînt al culturii*. De aceea, spiritul uman are nevoie de Grecia, care l-a învățat să îsplitească — prin metode raționale și științifice — misterul lumii, încercînd să-l stăpînească, să-l supună, îmblînzindu-l, umanizîndu-l. Acest pămînt, scrie Maulnier, nu ne este strălîn, exotic, ci este al nostru, și trecutul lui continuă de a ne hrăni prezentul. Ca toate culturile antice, cea a Greciei ne propune refugii, antidoturi împotriva a tot ceea ce, în propriul nostru univers, ne amenință cu dezechilibrul, cu uscăciunea, cu dezagregarea, dar, spre deosebire de cele pe care ni le propun înțelepciunile orientale, aceste refugii și aceste antidoturi sînt de atare natură că putem recurge la ele fără a renunța la identitatea noastră. Misterul cosmic se acordă în Grecia cu formele definite, măsurate pe necesitățile habitatului uman, Istoria se unește aici cu eternitatea, divnul aici e aproape de om, natura de cultură, Dionysos de Apollo, și cîmîtările de marmură asociază într-o sinteză sacră imaginile triumfului vieții și ale disoluției ei. Pe acest sol, libertatea a făcut primii pași în creațiile artei și în legile cetății. . . »

Mitul Mediteranei în cultura germană

Mitul este înainte de toate o realitate spirituală precumpănitoare. Înfruierea lui asupra destinului omenirii se arată deseori mai puternică decât condițiile materiale ale evoluției sociale. Iluziile și interpretările greșite ale realității, datorite mitului, nu ne interesează ca atare, în acest context, realitatea mitului fiind de altă natură și avînd legi autonome. Nu ne vom opri nici la aspectul geopolitic al spațiului mediteranean, cu toate că pare deseori indisolubil împletit cu orizontul cultural-estetic al mării din mijloc în conștiința germanilor.

Fiu sfios al unui mic meseriaș dintr-un orășel umil din Nordul Germaniei, era menit să deschidă larg porțile asupra unei viziuni noi a lumii mediterane. După ani trudiți de studii și îndeletniciri obscure, Johann Joachim Winckelmann (n. 1717) vede la Dresda o colecție de sculpturi antice. Era o revelație fulgerătoare pentru el. Descoperise Elada. Pînă în acea clipă « Istorică », dacă vrem, lumea mediterană pentru un german era Italia, sau mai precis, Roma. Peisaj, istorie, artă, gîndire antică îi veneau prin vama prestigiosului oraș etern. Roma era lumea cealaltă, dorită și ocoltă a Renașterii, a culturii antice, a pompei bisericești, a libertinajului sudic, a voluptății. Deodată Winckelmann strigă: Elada! Ca sub o baghetă magică, tot carnavalul antichității galante se spulberă, făcînd loc clasicismului umanist, idealului auster și luminos la perfecțiunii eline. Winckelmann cucerește lumea prin exclusivitate, prin entuziasm. El, anonimul, ajunge la Roma, devine arhivar, creator și director de muzee, custodele celebrei vile Albani pe lîngă cardinali mari demnitari și în sfîrșit la Vatican. El, micul german fără nume, devine peste noapte o celebritate. N-a prea avut sprîjin, n-a avut recomandări, nici n-a avut ambiții carieriste, doar entuziasmul, crezul său arzător, care l-a deschis toate ușile. Devenise irezistibil datorită unei viziuni revelatoare: descoperise « simplitatea nobilă și măreția calmă » a lumii antice grecești, și viziunea aceasta profundă, justă, eronată, unilaterală, cum ar fi ea stîrnește un curent de efervescentă, de zel artistic asemănător influenței tot atât de uluitoare, dar pe alt tărîm, a celebrului său contemporan Jean Jacques Rousseau.

Roma rămîne și mai departe centrul de atracție pentru o lume dornică de trăiri mari, pe care Parisul strălucitor nu le putea oferi în aceeași măsură. Dar Roma, de acum înainte va deveni doar mască, parolă, semn pentru cu totul altceva: lumea Eladel. Clasicismul lui Winckelmann este un fel de renaștere în mic. Lessing, în celebrul său Laokoon, definește cu o acuitate rară specificul artelor, genurilor. Totul apare deodată lămurit, orientat. Este ca și cum s-ar fi ridicat o cortină din fața

unui decor de mult existent și visat. Când Goethe, în celebra sa « fugă » sosește la Roma, găsește acolo o colonie de emigranți, pictori, sculptori, arheologi, scriitori, toți în căutarea « naturii ». Natură înseamnă deopotrivă măreție și eliberare, comportă nuanțe sociale, estetice, etice și politice, este contraparte a tot ceea ce în patrie era mic, obscur, mărginit, desuet și — trebuie să adăugăm — simbol pentru tot ce în propria inimă era sănătos, viguros, avântat. Descrierea lui Apollo de Belvedere de Winckelmann e mai mult o poezie decât un tratat erudit, precum era conceput. L-a dictat viziunea. Goethe, în Sicilia, are viziunea peisajului și culturii eline. Fragmentul dramatic « Nausikaa » e mai impregnat de atmosferă și lumina peisajului mediteranean, am putea spune, decât întreaga Odisee. Este o lume ideală, atmosferică, a-temporală. Pentru Goethe și Winckelmann Elada există în afară de timp și de istorie. Winckelmann se oprișe la vizual, la frumusețea exemplară a omului mediteranean. Origina, preistoria, nu-l preocupă. Nu caută să descifreze miturile. « Legea fundamentală a creației de zei este legea frumosului. » Egiptul pentru el este plin de mister, dar în Grecia clasică găsește n a t u r ă. Popoarele orientale au bazat arta pe religie, superstiție după Winckelmann. Adevărata artă, după el, se bazează pe libertatea vieții cetățenești. Aici apare, pentru prima oară, o gândire socială, un ideal autohton proiectat în antichitatea idealizată a triburilor eline: ecuația natură-libertate-formă perfectă, filon de gândire preluat mai târziu de Hölderlin și de Nietzsche. Pentru Goethe, « natura » este formă împlinită, peisajul zidurilor joase de piatră și al măslinilor înșirați într-o ordine clară, transparentă; coloana, treapta, structurând peisajul într-un fel abia simțit, asemenea stîncii, geostructurii care apare printre arbuști și ierburi. Nicăleri trăirea acestui peisaj n-a găsit o formă mai evocatoare decât în poezia « Der Wanderer », și nicăieri ritmul versurilor nu e mai sugestiv; antic; ni se pare că ascultăm niște versuri de ale lui Virgiliu. În « Italianen Reise » scrie la data de 12 octombrie 1786: « Dacă n-aș fi luat hotărîrea pe care o realizez în momentul de față, pur și simplu aș fi pierit: atît de răscoaptă devenise patima în sufletul meu, de a vedea cu ochii aceste obiecte ». (Vorbește de hotărîrea sa, luată în mod spontan, de a pleca în Italia). În alt loc notează: « Am înscris o a doua aniversare, o adevărată renaștere cu ziua cînd am călcat prima dată străzile Romei . . . ». Iar în alt loc spune: « La Roma, pentru prima dată, m-am regăsit pe mine însumi, am devenit pentru prima oară fericit și cuminte, în concordanță cu mine însumi . . . » Privind mișnarea crabilor și a melcilor de mare, undeva lîngă Veneția, exclamă: « Ce lucru delicios și minunat este un lucru viu ! Cît de în concordanță cu starea sa, cît de adevărat, cît de existent ! » Existent, adevărat, adjective ce caracterizează o realitate împlinită, fără nici o reflectare, cu totul prezentă în lumea aceasta vizibilă și pipăibilă. Ceea ce Goethe a găsit în lumea mediteraneană, era identitatea lucrului cu sine însuși, lucrul împlinit, de o plasticitate perfectă, fără trecere, fără umbre, fără neprecizii, fără vis.

Monumentul cel mai mare al clasicismului goethean și exemplu rar de absorbție, prin esență, a unui spațiu și a vieții generată de el, este însă sfîrșitul actului II din *Faust* (partea a doua). Marea aici a devenit destin într-un fel asemănător lui Paul Valéry, în cele mai însuflețite din versurile sale. Am zice că în acea searbă marină, chiar substratul material al limbii, alegerea vocalelor și consonatele, oglîndesc marea sudică și lumea ei.

În Italia Goethe desăvîrșește drama sa « Ifigenia », croită, după o primă privire, după modelul tragediilor clasicismului francez, cu observarea strictă a celor trei unități aristotelice. Conturul interior este însă fundamental deosebit. Palatele tragediilor franceze, cu conflictele lor cu substrat politic, evocă Roma latină. « Ifigenia » lui Goethe este impregnată de atmosferă, ceea ce-i lipsise unui Cornelli și chiar unui Racine. Clasicismul lui Goethe este un clasicism a-politic. Eternul uman,

care joacă un rol atât de hotărîtor în gîndirea lui, conferă umanismului său o nuanță care lipsește și lui Euripide, a cărei « Ifigenia în Taurida » i-a servit lui Goethe ca model în ceea ce privește intriga, în linii mari. Ifigenia lui Goethe, care conștient de dragul adevărului, riscă o eșuare tragică a proiectului de scăpare, este o Ifigenie neantică, oarecum protestantă. Instinctul lui Goethe însă nu-l înșelase. Umanismul acela nobil, cvasi creștin, este totuși autentic. Îl regăsim aidoma într-una din ultimele tragedii ale lui Sofocle, în superbul « Filoctet ». Neoptolemos și-a însușit arcul lui Filoctet lipsindu-l astfel de orice posibilitate de apărare. L-a subjugat voinței sale, conform planului de răpire dinainte stabilit. Dar aidoma Ifigenei, Neoptolemos nu profită de situație, dă din mînă șansa sigură. Este incapabil de neadevăr. Restituie arcul. Convingerea, care substituie aici forța, se face prin deus ex machina, care esențial însă ar putea să și lipsească. La Goethe zeli, numinosul, sînt cu totul eliminați, cad de la sine, ca ceva organic epuizat. Umanismului acesta clasic de tip pur weimarian îi lipsește însă o dimensiune, dimensiunea timpului. El este a-istoric, spațial.

La cel mai mare « Elin » de rasă germanică, la Hölderlin, dimpotrivă, timpul în ireversibilitatea sa este mereu prezent cu o nuanță nostalgică. « Cei liberi, oamenii dumnezeiești, sufletele mari și plămînde, nu mai sînt . . . » (către Diotima). Elada, pentru Hölderlin este întruchiparea celui mai înalt tip de om, deci mitic-atemporală, dar în același timp o realitate istorică prezentă. Pentru prima oară, Grecia contemporană, țara aceea îndepărtată, sub jugul turcesc, intră în perspectivă vizuală orizontului. În « Hyperion » este anticipată lupta pentru independență a Grecilor contemporani care se va întîmpla abia cu vreo douăzeci de ani mai tîrziu. Elada eternă este pentru Hölderlin și făgăduința de împlinire în viitor, confundînd mesajul elin cu misiunea propriului său popor. De la el pornește acea linie de identificare providențială dintre Elada eternă și misiunea culturală superioară a poporului german în viitor, linie reluată apoi de Nietzsche și mai ales de Stefan George, în pragul secolului nostru.

Mult mai introvertit, mai platonice decît Goethe, un pasaj de felul celui citat de Goethe « . . . pur și simplu aș pieri . . . » nu vom găsi la Hölderlin, cu toate că scrisese versuri ca « spre voi insulelor, poate vreodată zeul meu protector mă va duce . . . » Un cititor avertizat va desluși însă fără greutate în aceste cuvinte dorul de viitorul propriului său popor. Viziunea lui Hölderlin a lumii mediteraneene, în special arhipelagul elin, e mai puțin legată de realitatea geografică decît cea a lui Goethe, însă cu nimic mai puțin sugestivă și convingătoare. Romantic prin nostalgia trecutului, prin accentuarea lui « Werden » (devenire) față de prezentul concret, e a-romantic prin ethosul său politic, prin sesizarea contrastelor și prin luminozitatea imaginilor sale, prin realismul vizionii, dacă ne este permis să pronunțăm un astfel de paradox. În chip hiperbolic, s-ar putea spune că, dacă tot spațiul mediteranean ar dispărea, s-ar putea reconstitui în esențialitatea lui, din poezia lui Hölderlin. Chiar și forma cea mai exterioară e revelatoare. La Hölderlin, anevoale putem vorbi de predilecții stilistice, de adaptare de metru antic. Limba sa poetică suferă o stranie metamorfoză. Limba germană, lumea germană devin un fel de geam transparent prin care luăm contact direct cu lumea antică. Simbolul Mediteranei, al Sudului, al viitorului ideal făgăduit, este pentru el insula . . . « . . . și voi insulele lonleli Unde boarea mării răcorește falezele fierbinți și adie prin pădurile de dafini, cînd soarele vița-o încălzește . . . » Poezia sa poate cea mai reprezentativă poartă titlul « Arhipelagul ». « Toate mai trăiesc, mame de eroi, insulele . . . », « Ihr lieben Inseln, Augen der Wunderwelt » (Insulelor voi iubite, ochi al lumii minunilor). S-ar putea continua cu citate la infinit, pînă la celebra odă tîrzie « Patmos », care « nu sălășilește superbă ca Cypros, cea bogată în izvoare, sau una din celelalte . . . » Ceea ce lipsește la Hölderlin, este dragostea pentru omul

mediteranean concret, ca la Goethe și George. Chiar dacă ar fi trăit la Roma, probabil n-ar fi fost în stare să scrie ceva asemănător « Elegiilor Romane » de Goethe. « Ecoul cerului, inima mea sfântă ! Dece oare amuțești printre cei vii ? » De neînchîpuit la Goethe ar fi — chiar și ca subiect — poezia « Cîntărețul orb » care începe cu un vers atît de incomparabil h lderlinean : « Wo bist du jugendliches . . . wo bist du Licht ? » (O unde ești Tinereasca . . . unde ești Lumina ?) Elada este aurora vieții viitoare a poporului său. « C nd munții țării germane vor fi munții muzelor ca m ndrii de odinioară, Helios și Helikon . . . »  n « C ntarea Germanilor » întreabă : « . . . unde este Delos-ul tău, unde Olympia, ca să ne adunăm cu to ii, la serbarea supremă ? »

Hot r ritor pentru August von Platen nu era numai forma antică în poezie — pe care o m nuia cu at ta măestrie, preconiz nd un ideal hot r it antiromantic și declarat romano-elin — nu numai peisajul mediteranean, la care a aderat integral asemenea lui Shelley, prin emigrare demonstrativă. Izvorul mediteraneismului lui Platen era și dragostea sa necondi ionat  pentru omul, tipul mediteranean,  nr d c nat  în sexualitatea sa, cheia tragice  sale existen e scurte și fr m ntate. A murit în anul 1835, la Siracusa, anticul oraș al « Greciei Mari », unde are loc și tragedia h lderlinean  « Empedokles » și unde Goethe a descoperit « planta originară » sim nd în același timp prezen a lumii homerice.

Romanticii erau antipozii acestor tendin e sudiste.  n l torul curentului contrar era Herder, care vedea leagănul omenirii în Asia. Arheologul Creuzer depl nge la Eleni « decăderea seriozității religioase », iar K.O. Müller vede viața superioară nu în vremea expansiunii, ci în epoca preistorică, generatoare de mituri. Același savant a subliniat  mportan a religiei chtonice, spre deosebire de cea olimpică. Această orientare va deveni de mare  mportan  pentru o nouă și rodnică imagine a lumii antice grecești. Școala de arheologi elvețieni, Rohde cu a sa « Psyche », dar mai ales Bachofen, au fost hot r ritori pentru evolu a  nțelektual  a lui Nietzsche, figura cheie a mediteraneismului german din secolul trecut și punte spre epoca noastră. Operele epocale ale lui Bachofen despre simbolistica mormintelor în antichitate și despre legea matriarhatului duc direct la celebra « Nașterea tragediei la Greci . . . » de Nietzsche. Descoperirea laturii dionisiace revolu ioneaz  profund imaginea Sudului. Accentu nd spiritul de pionier, de descoperitor al filozofilor presocratici și substratul dionisiac-demonic al clasicismului elin, Nietzsche combătea vehement str d lnia lui Hegel de reconciliere în mod dialectic al antichității cu creștinismul, ca religie de stat.  mpetuoașa strădanie nietzscheană de a distruge toate ipocriziile și falsificările de instincte, cu felurite scopuri ascunse, îl duce la conceptul de nevinovăția vieții, iar reprezentantul de predilecție al acestui primat al biosului nevinovat și nemascat era pentru el omul îl spațiului mediteranean, omul Renașterii și omul Greciei antice. Atitudinea lui Nietzsche, spre deosebire de cea a lui Hegel, este agresivă și p rtin toare. Istoricismul este pentru el semn de slăbiciune. Preconizarea antichității e polemică și net selectivă. « Agon »-ul, competiția homerică-olimpică, caracterizează pentru Nietzsche cel mai bine elenismul adevărat al optimului, cel de dinaintea etimiz rii și șubrezirii instinctelor nobile de for , de frumusețe, ambi e și voințe, « gala scienza ». Ideea unei « afinități originare dintre spiritul german și cel elin explică la Nietzsche, precum de altfel și la H lderlin, m nia sa pedagogică, critica fenomenelor cultural-sociale germane ale vremii sale. C nd la v rsta de 25 de ani l se  ncredin eaz  o catedră universitară la Basel (1869), emite o idee de un scepticism tragic și clarvăzător privitor la antichitate, în cuv ntarea sa de deschidere a cursurilor : « Antichitatea greacă ideală este poate doar cea mai frumoasă floare a dorului sudic german . . . » Mai t rziu

credința sa în Sud devine nestrămutată. « Germanii — spune într-un loc — poate au nimerit doar într-o climă greșită. Este ceva în ei, ce ar putea fi helenic — și asta se trezește în atingere cu Sudul — Winckelmann, Goethe, Mozart. » Mereu îi sicile pe concetățenii săi prin elogiile aduse Franței, Franței învinse la Sedan de către o Prusie plină de orgoliu național: « Francezii au reușit aproximativ o sinteză a Nordului cu Sudul. Și azi se mai găsește în Franța înțelegere pentru oamenii aceia rari care iubesc Sudul în Nord și Nordul în Sud, mediteraneeni născuți, bunii Europeeni. » Ceea ce nu intra încă în vederea clasicilor, preocupați, ca Schiller, doar de imaginea omului în genere, intrucîtva abstract, e clar exprimat la Nietzsche, care asemenea lui Hölderlin și mai tîrziu lui Stefan George împletește cultul antichității, sau al Sudului cu un ideal profetic, respectiv Europeanul, ideal de echilibru al celor mai buni germeni ereditari existenți în Occident, gravitînd în jurul Mediteranei, imagine de sănătate, claritate și lumină. Se știe, pe de altă parte, cît de gînditor și melancolic devenea Nietzsche, care era și compozitor, cînd se aduceau laude compozițiilor sale, pentru caracterul lor solemn și evlavios. Să i se zică lui așa ceva, care a notat pe franțuzește: « Il faut méditerraniser la musique » și care visa o muzică « ce nu se stinge în fața luminii cerului mediteranean . . . o muzică care se impune chiar și în fața apusurilor învinețite de soare ale deșertului ! »

În epoca realismului burghez, imaginea Mediteranei de multe ori devine superficial-decorativă. Mitologia de tip erudit din post-renaștere reînvie în mic la un pictor ca Arnold Böcklin. Un alt pictor stabilit în Italia, Anselm von Feuerbach, ne-a lăsat moștenire o imagine idilic-dulceagă a Mediteranei, marcînd pentru mult timp calea de acces spre această lume, pentru omul de cultură mijlocie. Era epoca cînd frumusețe se scria cu F mare. Chiar poetul Conrad Ferdinand Meyer, mare poet cu un instinct sudist și o cultură de stil autentică, nu este întotdeauna liber de contaminarea acestui curent pictural epigonal-decorativ. Doar Hans von Marées s-a străduit să găsească o cale autentică de acces la marile forme antice. Găsim de altfel o puternică tradiție de dragoste pentru « Sud » pe solul Elveției germane. Figura dominantă a lui Jakob Burckhardt este exemplară pentru o generație întreagă de savanți, profund stigmatizați de vraja Mediteranei antice și moderne. Am amintit deja de poetul C.F. Meyer, tipic pentru predilecția clasicistului pentru contur net, plasticitatea gestului ce apare mai deseori simbolic, dezindividualizat. O figură izolată, uitată pe nedrept, este Carl Spitteler (m. 1924), deținătorul premiului Nobel (1919), o reîncarnare tîrzie a Idealismului clasic german și unul dintre puținii urmași spiritali autentici ai lui Nietzsche. Scrie o mare epopee « Olympischer Frühling », unde crează și inventează mituri inedite în jurul zeilor antici consacrați, într-o limbă denudată de efuziuni lirice, plastică, sobră, expresivă. Atitudinea lui Spitteler este cea a pesimismului eroic. Ea reprezintă un ideal aristocratic, de noblete și adevăr, ancorat în cea mai nobilă tradiție a vechii lumi mediterane, de a cărei dispariție este convins. Elocventă pentru cultul mediteranean păgîn, să-l numim astfel, este și o carte entuziastă și delicată ca « Der heilige Weg » de Maria Waser (m. 1939) și opera poetică a lui Wolfgang Martin (n. 1929), care trăiește ca exilat de bună voie printre țărani viticultori pe una din micile insule Liparice, în pragul Siciliei. Nu trebuie uitată, în acest loc, opera pictorului de origine badensă Joseph Schneiderfranken (n. în 1943, lângă Lugano), creatorul unui mesaj pictural unic și fervent al Mediteranei eterne, despre care se poate spune, că dacă culoarea ar avea grai, al auzi unul din imnurile cele mai impresionante și autentice de o evlavie aproape religioasă a lumii de contraste dintre vinețul mării, treptele de marmură, flamura neagră de chiparos și coloana culoare de miere a templelor de odinioară. Chiar și pictura abstractă a pictorului, de mai tîrziu, este străbătută de canoanele echilibrului și seninătății lumii arhipelagurilor, exprimate de altfel și în scris.

Imaginea Mediteranei, mitul ei, în epoca noastră, este de proveniența cea mai felurită, de altfel mereu prezentă. Theodor Däubler (1876—1934) se cheamă el însuși « cel mai mediteranean dintre poeții germani ». Reamintește că a scris primul vers al marelui epopee « Nordlicht », la poalele Vezuviului. Socotindu-se un discipol al lui Rimbaud și trecînd de multe ori ca un reprezentant al expresionismului, imită citeodată sunetul limbii italiene sau grecești în cadența versului german.

Mai puțin entuziasmat din fire este scriitorul de tip Montherlant, Malraux, St. Exupéry, Ernst Jünger (n. 1895), autorul stilului cel mai cristalin care s-a scris vreodată în limba germană, destul de controversat, de altfel, cum se și cuvine unui om care o viață întreagă a trăit și a preconizat lupta și rezistența. « Marina » în celebra sa carte « Falezile de marmură », reprezintă lumea culturii impregnate de seninătate și instinctul măsurii oamenilor care au adus viața de vie și împreună cu ea un stil de viață în care reflecție și impuls, spirit și singele se află într-un echilibru armonios, deși mereu periclitat. Lauda acestei lumi, pericolul unei lumi tehnizate, demonice, mereu prezentă, revine în aproape fiecare carte din bogata operă scriitoricească a lui Ernst Jünger. Foarte frumos spune în « Die Marmor klippen »: « Citeodată, stînd pe terasă și contemplînd coroana înflorită a grădinilor, simțeam o adiere de oboasă ascunsă și de anarhie. Chiar în astfel de clipe, frumusețea țărilor ne mișca pînă la durere. Astfel culorilor vieții mai strălucesc o ultimă dată puternic, înalte ca soarele să apună. » Fratele său, Georg Friderich Jünger (n. 1898), nu transmite neliniștea tulburătoare și atrăgătoare a operei eselstice scînteietoare a lui Ernst Jünger. El este însă un clasic autentic, ereditar, sîntem tentați să spunem. Stilul său este un stil « sudic » fără efort, povestirile și eseurile sale fiind de o transparență neîntorsată, pe care numai un instinct de formă infailibilă o poate conferi. O figură aparte este și vienezul Josef Weinheber (1892—1945), ultimul vîlstar al tradiției clasice austriece, începînd cu Grillparzer. Ceea ce deosebește imaginea mediteraneană austriacă de cea a Germaniei de Nord, este un contact mai nemijlocit, mult mai puțin demonstrativ, cu lumea mării de mijloc, datorită probabil faptului că Austria de mult își aroga drepturi dinastice asupra diferitelor teritorii italiene, ca Lombardia, Veneția, Giulia și chiar Toscana. Mediterana intra deci în granițele patriei. Grillparzer, la Trieste, nu e în țară străină, Rilke la Duino și Hofmannsthal la Veneția sînt acasă la ei. În orice caz, nu se simte la ei ruptura și zelul demonstrativ compensatoric ca la germanii nordici, cu excepția poate a lui Däubler — și a lui Weinheber. Accentuarea componentei clasico-mediteraneene din tradiția occidentală seamănă la Weinheber cu o obsesie. Vienezul acesta, crescut în orfelinat, însușindu-și pe cale de autodidact și cu mare trudă o vastă cultură, funcționar de poștă, pe urmă deodată celebru, reclamat de național-socialism, luîndu-se neputincios și fără prea mare convingere, de altfel, împotriva gloriei copleșitoare, care nu-l satisface de loc, bolnav, veșnic frămîntat și datat alcoolului și altor stupefiante, mort probabil prin sinucidere, e unul din cei mai mari artiști ai formei pe care l-a cunoscut literatura germană. Într-un fel ar semăna cu un Hölderlin inversat. Pornind de la imnica acestuia în vers liber, imitînd, și uneori retrăind, patosul lăuntric și fervoarea acestuia, reflectînd fiorii studiilor sale în imitări artistice uimitoare ale tuturor genurilor literare clasice din trecut (sonete de tip michelangiolesc, ode în metru antic), rămîne un neîmplinit, mînat de doruri arzătoare și dotat cu un talent bogat și rodnic, nu totdeauna susținut de o trăire autentică adecvată, dar totuși, privit în ansamblu, un poet remarcabil cu un destin tragic și controversat.

Problematică și controversată în multe privințe este și figura impunătoare a celui mai mare profet și propovădător geniu mediteranean din secolul nostru, poate nu numai în Germania: Stefan George (1868—1933). Face parte din antagonismele acestor bogate personalități, întrucît misiunea sa de poet se confundă mereu cu

una de învățător, de profet, de om de stat — ca tip, nu efectiv — transcendind deseori tărîmul conțenplativ de poet sau cel de călăuzitor spiritual, de făptuitor, unul în dauna celuilalt. Găsim în el idealismul național de tip sublim al lui Hölderlin și Nietzsche, dar și visarea nerealistă a dinastiei bavareze a Wittelsbach-ilor, care a dat primul rege Greciei, după independența definitivă în anul 1832. « Grecitatea », efectivă de acum, a familiei, reflectîndu-se într-o transformare edilitară, pe cît era cu putință, a orașului München în stil antic, pornire lăudabilă, dar întrucîtva teatrală și factice. Faptul că George și mulți dintre adepții lui apropiați căutau să trăiască pe cît era cu putință și în viața exterioară într-o conformitate apropiată de idealul lor de poet, ca inspirat dumnezeesc, vates, om exemplar, nu poate găsi decît aprobarea noastră. Că seriozitatea atitudinii deseori degenera în poză și gesturi teatrale, care nu puteau fi susținute în societatea reală decît cu prețul unor compromisuri cîteodată ridicole, era poate inevitabil, și a prejudiciat cauzei căreia George s-a devotat cu trup și suflet, o viață întreagă. Sînt rari contemporanii de seamă care n-au intrat măcar tangențial în sfera de puternică emanare spirituală a poetului George. Rilke, Hofmannsthal, Simmel, Klages, Dauthendey și alți mulți, în afara celor grupați în cercul aderenților convinși, au luat contact, au discutat sau au asimilat în felul lor idealismul georgian. Nu mai vorbim de largul cerc de cunoștințe cu oameni de litere din alte țări, Stephane Mallarmé ș.a.

Polemica lui Stefan George împotriva spiritului epocii sale, care conturează cumva în mod negativ cultul său mediteranean, este îndreptată împotriva dezechilibrului forțelor, cauzat de evoluția nestăvilită a civilizației tehnico-industriale. Pe de o parte, totul devine cantitativ-calculabil, pe de altă parte, instinctele primare, brute, se emancipează și devin distrugătoare. Sufletul, viața în esența ei, fiind incalculabile, spiritul utilitarist de acaparare materială le elimină din socoteală. Viața le stîrpește. În poezia sub forma de dialog « Der Mensch und der Drud », drudul, spiritul elementar al firii, îi spune omului: « Și cînd vei fi înaintat în ultimul desîș — în curînd va seca ceea ce ți-e mai necesar: izvorul. » Pe de altă parte, domeniul biologic-instinctual, emancipîndu-se, rămîne neînsuflețit, neiluminat, într-o stare nesublimată, demonism pur. Rezultatul va fi cruzime oarbă, îmbinată cu intelectul abstract care nu cunoaște valori. Nu întîmplător s-a scris o carte mare de către un discipol al lui George (Kurt Singer) cu titlul « Platon întemeitorul ». Iluminarea instinctului prin idee, creînd echilibrul armonios trup-suflet, este legămîntul cel mai prețios al spiritului mediteranean, pe cînd la popoarele nord-vestice domină o lăcomie de progres ce periclitează acest echilibru necesar. Versurile care rezumă această idee, conținute în volumul « Der siebente Ring », vorbesc despre « trupul îndumnezeit și zeul întruchipat ». În spiritul lui Hölderlin, George exclamă: « Hel-las ewig unsere Liebe! » « Rela și el Ideea renașterii elenismului în trup german, « Planta mijlocie crește dincolo — vrea să spună dincolo de Alpi, în Italia — mai plină, mai parfumată, vlăstarul cel mai nobil dintre nobili, sporește însă numai alci », printre voi, fi poporul meu, adăugăm explicativ. Nu e de mirare că rasismul a uzurpat această idee, adaptabilă planurilor sale de cucerire, și nu e de mirare nici faptul că George, indignat, a emigrat, cerînd prin testament ca trupul său să fie îngropat cu fața întoarsă țării de baștină. Ideea această aristocratică, pe cît de educativă, bine diriguită, pe atît de nesusținută de experiența reală, nu putea să nu dea naștere unor confuzii de valori. Naționalismul lui George, care dealtfel apare destul de tîrziu în opera sa, este însă totdeauna de esență sublimă, generoasă, orientîndu-se după « norma dumnezeiască », prin care trebuie înțeleasă norma echilibrului cultural propagat de spiritul mediteranean. Ideea mijlocitorului devine de o importanță centrală. George este însuflețit de conștiința unei misiuni înalte, netransmisibile. Profetul este însă constitutiv legat de o imagine a perfecțiunii,

de un zeu viu, întruchipat. (George nu admitea ideea creștină a unui Dumnezeu invizibil). Acel idol dumnezeiesc era pentru Ștefan George un tânăr care-i părea deopotrivă de perfect ca trup și suflet, un ideal eminamente elin, stîrnind însă multe discuții, nu numai din partea bisericii.

În afara filiațiunii georgiene, se manifestă și azi multiple forme ale mitului mediteranean. Interesante sînt experimentele compozitorului Carl Orff care compune opere pe texte vechi grecești (ale tragicilor) căutînd să realizeze și în muzică un ideal de simplitate elină, colorată însă de un arhaism dur, implacabil precum în general chipul dur, arhaic al omului mediteranean pare multora azi mai fertil în emulații decît imaginea luminoasă, senină, a livezii de măslin, sub boarea sărată a mării. Cele două epoei omerice și Eneida au fost retraduse integral în secolul nostru, de două ori, odată de R.A. Schröder (1878—1962) și de Thassilo von Scheffer (1873—1951), care a scris sub formă reconstituită marea epopee pierdută din antichitate, care completa Iliada cu titlul « Die Kyprien ». Distinsul poet și scriitor R.G. Binding (1867—1938) ne povestește în memoriile sale că abia în Italia, în contact cu lumea sudică, l-a venit ideea că ar putea să devină și el scriitor. De fapt, începe să publice abia la vîrsta de patruzeci de ani. Merită să fie citite pasagiile cărții sale de memorii « Erlebtes Leben » unde povestește șocul pe care l-a suferit cînd s-a apropiat de Grecia: « . . . Țipam. Deasupra nenumăratelor insule soarele Greciei sărise din mare . . . » Eminentul savant și poet, provenit din sfera mai largă a cercului georgian, Ernst Betram, rezumă într-un spirit sublim problema orientării spre Sud a sufletului german: « Sudul nu e o experiență, ci o stare a sufletului german, poate cea mai rodnică, cea mai nobilă și tragică, în același timp. În stare de nostalgie el (sufletul) a înjghebat întotdeauna valorile cele mai nepieritoare. Prin întoarcere aievea, împlinirea visului nordic, se plătește cu piere, în febra romană. » Ca încheiere am dori să cităm un aforism nietzschean care pare să rezume cele arătate prin felurite exemple, culese de pe traiectoria istoriei spirituale germane. Nietzsche spune: « Poate peste cîteva secole se va ajunge la convingerea că demnitatea filozofiei germane constă în redobîndirea treptată a solului antic, și că toate pretențiile de « originalitate » apar minore și ridicole față de vocația majoră a germanilor de a fi restabilit legătura ce părea ruptă, legătura cu Grecii, tipul de om cel mai apropiat de perfecțiune pe care l-a cunoscut istoria pînă în prezent . . . »

Thomas Mann și Veneția

Îmi amintesc că una din ultimele preocupări ale lui Tudor Vianu era de-a urmări felul cum clasicismul antic s-a răsfrînt în diferitele etape de dezvoltare ale culturii popoarelor moderne. Sugestiile totdeauna fecunde, date de acea minte limpede și larg cuprinzătoare, m-au făcut încă de pe atunci să mă gîndesc la o problemă adiacentă, pe care, însă, n-am rezolvat-o niciodată. Am reflectat anume că spiritul clasic greco-latin reprezintă un anumit *timp* al Mediteranei. Realitatea mediteraneană ar putea fi, însă privită și ca *spațiu*, ca sinteză sau ca notă comună a tuturor etapelor temporale ce se adună în bazinul ei. În acest caz, radiația i s-ar cere urmărită nu în diferite timpuri, ci în diferite zone spațiale, fie ele europene sau extra-europene. Și astăzi încă mă urmărește gîndul de-a distinge felul cu totul deosebit cum și-a răsfrînt Mediterana categoriile ei în fiecare din marile culturi naționale pe care le cunoaștem.

Desigur că aci nici măcar schema cea mai rudimentară a unei preocupări atît de vaste nu o pot trasa. Mă mărginesc, de aceea, să ating doar ceva din sectorul limitat al culturii germane în raport cu *Mare Nostrum*. Va fi, însă, și aceasta, o privire extrem de sumară, numai ca introducere la o problemă specială, legată de Thomas Mann. Pentru a trece direct la preocuparea centrală, trebuie reținut faptul că lumea germană, care nu are acces geografic la Mediterană, trăiește totuși, prin analogie, o Mediterană spirituală. Este singura lume din Apus care și-a însușit ideea de imperiu după modelul și ca o continuare directă a celui roman, dar care totodată a realizat și forma de oraș liber sau oraș-republică la țărîmul, aș spune paradoxal, al unei Mediterane nordice, perfect paralelă cu cea sudică.

Analogia desigur că nu înseamnă identitate. Dincolo de ea, spiritele germane au căutat totdeauna cu înfrigurare liniamentele unei diferențe specifice a culturii pe care ele o reprezintă. Dar această diferență specifică a fost gîndită mereu numai în raport cu Mediterana. S-a ajuns, astfel, la conceptele tipologice finit-înfinit, static-dinamic, clasic-romantic, formă-expresie, plastic-muzical. etc. Tot ceea ce în lumea germană nu constituie o analogie cu Mediterana, se află conceput ca o latură complementară, dar tot a Mediteranei. Spiritul cuprins de marea sudului a devenit obiectul unei obsesii permanente, fie în sensul apropierii, fie al diferențierii. Mai mult încă, sub acest din urmă aspect, cele două laturi complementare sînt adesea privite ca elemente de osmoză pentru a alcătui un întreg desăvîrșit. Această necesitate de întregire prin conjugarea cu datele unui spirit opus, venit din sud, se află preluată îndeosebi în momentele de accentuat umanism ale culturii germane. Cununia lui Faust cu frumoasa Elena reprezintă ideea în care Goethe

Veneția, cupolele ►
de la San Marco ►►
Piazza San Marco ►►

simbolizează aspirația germanismului de a-și valorifica resursele spirituale prin uniunea cu Mediterana. Dar să revenim, în această privință, chiar la Thomas Mann, scriitorul pe care-l avem direct în vedere. În spirit perfect goethean el declară următoarele: «Acum radiază ideea umanităților, acum ceea ce este german se întregeste și se desăvârșește în iubirea pentru sud, pentru antic, pentru primăvara elenică. Acum se rotunjește și devine statuară o figură națională, înaltă și robustă, cuminte și spiritualizată, puternică și blândă, sănătoasă și mult știutoare, o figură de bărbat, de om». ¹ Iată cum noțiunea inițial incompletă de german se împlinește prin complementul Mediteranei pentru a deveni expresia rotundă a unui întreg desăvârșit.

Am stăruit, însă, poate prea mult asupra raporturilor complementare și le-am lăsat în umbră pe cele analogice, în sprijinul cărora am invocat atît exemplul imperiului cît și al orașului-republică, cu patriciatul său. Nu am atins adică o consecutivă analogie în spirit, în cultură, în artă, rezultată din analogia instituțională. În decursul timpului, perfecte organizații ale Mediteranei s-au polarizat festiv în jurul sanctuarelor, al areopagurilor, al aulelor imperiale sau pontificale, al procuraturilor, al adunărilor de priori. Lumea germană nutrește veleitatea de a-și fi însușit aceleași moduri de existență instituțională, care împrumută un sens solemn vieții. Referindu-ne iarăși la Thomas Mann, aflăm, din contactul pe care l-a avut cu un spirit atît de reprezentativ ca Gerhardt Hauptmann, că unul din cuvintele favorite ale celui scriitor era *festivitas*, ² pronunțat în latinește. Această *festivitas*, comună atît Mediteranei cît și germanismului, a determinat în ambele zone caracterul unei arte imnice, corale, extatice. Este poate una din rațiunile pentru care nici germanii nici italienii n-au putut să ilustreze romanul realist, gen veacul al XIX-lea. Se deslășesc aici un alt fir artistic, care, trecînd din Mediterană peste Alpi, răsună în corurile tragediilor grecești, în *la dolce sinfonia del Paradiso* a lui Dante, în glasurile transfigurate din finalul lui *Faust* și apoi în «melodia infinită» a lui Wagner. Și fiindcă sîntem pe planul analogiei, nu putem uita puntea pe care o surprinde între cele două lumi, sub aspectul creațiilor fundamentale, un om de autoritatea lui Karl Vossler. Dintre toate marile înfăptuiri poetice ale popoarelor moderne, Vossler nu vede nici o afinitate mai strînsă și mai adîncă decît aceea existentă între *Divina Commedia* și *Faust*. ³

Dar să ne întoarcem iarăși — și de astă dată definitiv — la Thomas Mann. Complexitatea scriitorului, studiată de atîtea ori, și sub atîtea unghiuri, se cere, de astădată, privită în raportul său delimitat cu Mediterana. Pînă acum am ilustrat în treacăt numai ipostaza sa de evocator al trăsăturilor complementare dintre cele două lumi, și care, prin conjugare, ar face să rezulte tipul spiritual de german desăvârșit. Dar tot el relevă, cu aceeași putere de convingere, și expresiile contigui sau similare dintre germanism și Mediterană. Această nouă ipostază se întemelază mai întîi pe originea sa de vlăstar al unui oraș liber, cu așezări ce amintesc de unele etape ale Romei și apoi ale cetăților. Italiene; în al doilea rînd, ea se desprinde tocmai din acea operă a sa, al cărui caracter imnic, de emoție festivă, se hrănește din atmosfera tot a unui oraș liber, situat, de astă dată, pe țărîmul Italic. În privința originii sale, sfera tot a unui oraș liber, situat, de astă dată, pe țărîmul Italic. În privința originii sale, poate că la nici un alt scriitor modern nu întîlnim conștiința demnității și a mîndriei, legate nu de pămîntul patriei — ceea ce, de la romantism încoace, ar constitui un fenomen obișnuit — ci de instituțiile, în speță de senatul și de patriciatul locului, într-o analogie atît de izbtoare cu fala de *civis romanus*, care a nutrit, bunăoară,

¹ Thomas Mann, *Zur Begrüssung Gerhardt Hauptmanns in München* (1929) in *Gesammelte Werke* XI, Bd. Ed. Berlin 1956, p. 436

² Thomas Mann, *Gerhardt Hauptmann* (1952), in op. cit. p. 555

³ V. primul capitol la Karl Vossler, *Die gödtliche Komödie*, Heidelberg, 1925

cugetul lui Virgiliu. Dar această conștiință capătă ascuțișul unei tonalități din cele mai intense prin afinitatea pe care scriitorul o surprinde între Lübeckul său natal, fostul rege al Hansei, și fosta regină de pe țărimul latin al Adriaticei.

O asemenea apropiere există nedeclarată, ascunsă în subtonuri sugestive, de unele pasaje de atmosferă din *Moartea la Veneția*. Ea se vede, însă, direct declarată, și tot pe cale lmnică, în următorul poem al lui Thomas Mann:

Ce straniu, ce vis capricios! Pe tînăr uimirea-l cuprinse / Cînd gondola, prima
văzută, tăcut plutitoare / Dealungul Canalului Mare-l purtă prin fața suitei / De
neîntrecute palate, și-apoi cînd cu pasu-i sfielnic / Călcă el pe datele curții-orbi-
toare, ce-onchide visata zidire / În aur și-n multe culori bizantinul jertfelnic, / bogat
în săgeți, arcuiri, turnulețe, cupole, / sub cortul ceresc cu-azuru-unduit de vîntul
de mare! / N-a regăsit, cu al apelor iz, arcadele vechiului Rathaus, / în-al dogilor
mîndru palat cu scund arcuita boltire / Pe care, ușoară, o alta plutește bogat înflo-
rată? / Să nu mi se spună că n-ar fi acea legătură de taină / Între portuare republici-
orașe de vechi noblețe, / Între-a mea patrie și basmul din vis de soare-răsare.

Reșinem aci « legătura de taină » existentă între cele două republici-orașe, care secole de-a rîndul au dominat respectivele lor « Mediterane ». « Deodată, din subconștient » explică Thomas Mann « se lscă neînvăluită icoana Lübeckului contopită cu aceea a surorii sale sudice ». ¹ Să urmărim și noi acest « subconștient » al lui Thomas Mann, care nu reiese destul de precis din poemul de mai sus. Am spune că, la un anumit stadiu al creației sale, ceea ce se relevă obscur într-însul, sub aspectul amintitei « legături de taină », ar fi imponderabilul atracției funeste către un amestec nedeslușit de noblețe artistică, de morb misterios și de moarte. Aceasta credem că ar fi la el zona subliminară, unde se contopește imaginea celor două orașe.

Romanul *Buddenbrooks*, care termină poetic prin muzică, prin lirismul delirului și prin moarte, respiră atmosfera Lübeckului, intensificată, desigur, printr-o tonalitate specială, legată de evoluția familiei sale. Este, de altfel, un fapt pe care Thomas Mann ține să-l declare ritos: « Nu numai în această carte (*Buddenbrooks*, n.n.) ... ci în întreaga mea creație artistică ... este vorba de o formă de viață, de Lübeck ca formă spirituală de viață ». ² Mai tîrziu cu un deceniu, *Moartea la Veneția* respiră — prinsă prin aceleași trepte și cu același deznodămînt, doar cu noi accidente de cheie — atmosfera fostei Serenissime. Este altceva, desigur, dar în subconștientul scriitorului rădăcinile se contopesc.

Întîmplarea mi-a dat prilejul să confrunt pe viu cele două orașe. N-aș putea să spun că arhitectura mi s-a părut asemănătoare, ci ceva cu mult mai profund, poate chiar sufletul lor. Un cer de pîclă, aflat adesea asupra celor două suveranități defuncte, intensifică patina așternută atît pe marmurele colorate ale Veneției cît și pe cărămizile roșii ale Lübeckului, cu chenare de piatră gotic dantelată. În asemenea zile noroase, iscate parcă nu din incidențe atmosferice ci din prezența geamănă a vechimii și a apei, care, îmbibîndu-se una pe alta pînă la saturație, trezesc ideea totodată de venerabil și de incipient putred, se naște aceeași tonalitate globală, care aparține mai mult gîndului decît unei anumite intuiții efectiv receptate. Este o senzație cludată de umed și de negru, care, însă, nu deprimă, fiindcă nu reprezintă un pustiu, ci, dimpotrivă, un plin impenetrabil, adică însăși talna stilurilor în colaborare cu istoria. Ea produce, mai curînd, un fel de teamă, dar o teamă fascinantă, ca de ceva funest, care te absoarbe voluptuos. Thomas Mann a pătruns ca nimeni altul această exactă esență din specificul Veneției, dar a pătruns-o numai prin atotprezența Lübeckului, existentă în subconștientul său.

¹ Thomas Mann, *Lübeck als geistige Lebensform* (1926), în Op. cit. p. 387
² Idem, p. 379

În *Moartea la Veneția*, primul contact al eroului cu orașul « cînd cerul era posomorit și vîntul umed », se pronunță prin aceeași senzație de umed și de negru, în a cărei tonalitate se concentrează, deopotrivă, reminiscențe și presimțiri. « Cine n-ar fi fost pradă » spune el « unei înfiorări trecătoare, unui simțămînt tainic de teamă și de apăsare, urcîndu-se pentru întîia oară, sau după o lungă dezobîșnuință într-o gondolă venețiană? » Explicația sa asociază teama prezentă cu vagi amintiri din repertoriul sinistru al istoriei: « Vehiculul acesta, moștenit, în înfățișarea lui primitivă, de pe vremea baladelor, și negru cum doar sicriile sînt, amintește de întîmplări mute și criminale în mijlocul plescăitului nocturn al mării, amintește și mai mult de moartea însăși, de catafalcuri, de îngropăciune și de călătoria cea de pe urmă ». Și totuși, această introducere necroforă, ca un fel de premoniție, ce ne anunță sugestiv că Veneția va fi pentru eroul povestirii, însuși receptaculul propriei sale morți — așa cum se va și întîmpla în curînd — se împletește totuși și cu o insidioasă atracție și voluptate: « Dar s-a găsit, oare, cineva care să observe că scaunul unei asemenea bărci, negru ca sicriul și îmbrăcat în postav negru, e mai mlădios, mai plin de voluptate și mai moleșitor decît orice scaun din lume? » Pe elementul incert al apel venețiene, ea însăși lucind, întunecată de umbra zidirilor, cu ochiul hipnotic al morții, apare, desigur, stranie această asociere a *negrului*, a reprezentării mortuare, cu cea mai ademenitoare voluptate. Gondola este, însă, un fel de microcosm al întregii Veneții, o celulă a ei, lmediat stăpînită cu înțușia, în care intră toate componentele structurale ce alcătuiesc, în mare, spiritul ambiguu al orașului adriatic.

Am amintit că *Moartea la Veneția* este o operă imnică. Ea urmărește etapele aceluia proces lăuntric care, la mării poezii, sfîrșește prin a se converti în lirism transfigurat. Întreaga atmosferă venețiană întîrește vraja care a turburat simpurile eroului, fascînîndu-l de frumusețea efebului Tadzio. În nici o altă lucrare a sa Thomas Mann nu dispune de atîtea metafore antichizante, legate de antecedentele miturilor elenice. Sînt, toate, componentele unui lmn al frumuseții, pe care îl sugerează ambianța mării și a perfecțiunii statuare. Acestea alcătuiesc, însă, numai cîntecul de sirenă, prin care moartea își atrage victimele. Veneția actuală, crezută a fi rămas un exclusiv obiect al contemplației, mai deține încă viu veninul ascuns în magnificele flori de apă ale privilegiilor sale.

Thomas Mann ilustrează, sub aspectul de față, numai un sector dintr-o expresie artistică mai largă. Veneția este ultima mare instituție seculară, cu caracter festiv, a Mediteranei, singura care a supraviețuit pînă în pragul veacului trecut. Căderea ei, cu detronarea celui din urmă doge, Lodovico Manin, a zguduit, cu ecourile sale de strălucire prăbușită, întregul secol al XIX-lea, cînd ea devine o întruchipare a splendorii caduce și a morții. La noi, cunoscutul sonet al lui Eminescu cuprinde una din îndepărtatele consecințe ale evenimentului. În aria, însă, a lumii germane, care, în contextul prefacerilor moderne, a suferit atîtea decese instituționale, același motiv al Veneției își prelungește actualitatea cu o neașteptată forță inedită. Orașul își relevă acum mereu cîte un altul din ipostazele proteice, după chipul celui ce se oglindește în apele sale moarte. Bunăoară, pentru condamnată coroană habsburgică, cu crepusculara ei Vlenă Imperială, care se pregătește să apună într-o strălucire de final baroc, Hoffmannsthal evocă în *Moartea lui Tizian* un amurg venețian, feeric de culori, în a căror euforie moare marele artist. Declinul, însă, al mai sobrului Lübeck se oglindește într-o altă Veneție, o Veneție umed-neagră, situată nu pe un registru de melancolie senilă ci de intensă anxietate, dar tot sub semnul frumuseții fascinante, al presimțirii funeste și al sfîrșitului. În lumea germană a veacului nostru, evocarea directă sau simbolică a propriilor ei agonii instituționale, trece felurit, dar totdeauna imnic, prin botezul venețian al morții.

Valery Larbaud

sau

Bucuria soarelui calm

Nimic nu-mi pare mai seducător decât acele vaste spații luminoase, pline de contraste, saturate de culori și de nesecate vibrații afective, pe care le oferă ochiului Languedoc-ul mediteranian.

Jocuri de ape, de soare și de nisipuri la Palavas-les-Flots, ca și de-a lungul hotarului nestatornic al coastei pînă la Port-Vendres; vestigii romane și medievale modelate de valurile istoriei la Nîmes sau Caracassonne; podgorii generoase distilîndu-și nectarul în aurul roșu al apusurilor la Narbonne, Béziers sau Frontignan; relicve patetice rupte parcă dintr-un trecut încremenit la Aigues-Mortes sau Maguelonne; înfruntări riscante între oameni și tauri pe cîmpurile din Camargue — prefigurînd apropierea Spaniei; pioasă reculegere la Sète, de pe promontoriul căruia subtilul creator al « Cimitirului marin » continuă dialogul său, mereu reînceput, cu Eternitatea.

Dar străbătem oare lumea spre a-l surprinde secretele, sau, mai degrabă, pentru a ne regăsi în imaginile ei atît de disperate?

Reminiscența unor vechi lecturi, contopită cu netăgăduitul farmec al lui Mons Puellarum, actualul Montpellier, m-a îndemnat să mă opresc mai îndelung printre priveliștile urbane, armonioase și odihnitoare din capitala graiului în oc. Și în decorul mediteranian, de o senzualitate aproape carnală, a secularei cetăți universitare, atît de vecină cu marea dar prea indolentă ca să ajungă țărnul — aidoma Atenei, Ravennei sau Valenciei — am rețrăit aievea pe urmele lui Valery Larbaud fluxul de impresii al tinerilor săi erol din biografia aceea interioară concepută sub invocarea versului lui La Fontaine, Voi, fericiți îndrăgostiți . . .

Surprinzătoare disponibilitate, pantelism trimfal al naturii: « Din valuri și de la Palavas-pe-Valuri soarele care vine în linie dreaptă țîșnește printre lamele oblonului; e plăcut să poți lăsa fereastra deschisă toată noaptea în acest început de noembrie. Sticlele și cupele de pe masă și de pe gheridon, butelia încă astupată în găleata cu gheață; dezordinea asta. Și ușa deschisă care în tot timpul ultimilor zile a fost zăvorâtă. Ele dorm încă. Cu atît mai bine. Îmi place să mă simt singur la ceasul ăsta cel mai răcoros și cel mai solitar; dintre toate cel mai lucid. Reduce la proporțiile lor firești toate poveștile astea . . . Plăcut, desigur, să te regăsești pe tine însuși cu spiritul clar și liniștit, eliberat de iluzii, după confuzie și delir. Să nu mișc. Ba nu. Să mă duc. Să le privesc cum dorm. Încetîșor. Numai să nu înceapă să latre cîinele

lui Cerri. Zitto. Zitto. M-a văzut și rămîne culcat pe canapea . . . » Iar mai departe: « Și tot marea, cînd se trezește din somn, la ceasul care înseamnă domolare, perceptibilă pînă în cea mai îndepărtată și mai sărmană piață a orașului: asfaltul lucitor ca puntea unui pachebot spălat în zori, uscat de același vînt rapid și dezordonat. Va trebui să le conduc în împrejurimile orașului, pe malurile Lez-ului, la colțul acela de verdeață și apă liniștită. Tot ce aduce a tablou cîmpenesc bine conceput, amintind de Poussin mai ales, în acele priveliști de rîulețe din preajma Mediteranei ».

De fapt, întreaga operă a lui Larbaud — restrînsă dar densă, de densitatea metalelor rare — este o proiectare autobiografică a ființei lui interioare. Notații proaspete și pure, avînd sublima calitate a ingenuității în paginile intitulate *Din viața copilăriei*; savoarea anilor de colegiu în *Fermina Marquez*, cu aspirația lor naivă dar tenace spre un imposibil liman de perfecțiune și dăruire sentimentală; simultaneitatea de senzații, de impresii, de idei ale omului tînr în tripticul *Voi, fericiți îndrăgostiți* . . . ; trepidația cosmică cu infinitele detalii spațio-temporale ale universului cotidian, întruchipate în acel complex personaj — alter-ego al autorului — care se numește *Barnabooth*, ocupînd în tipologia literară a secolului nostru un loc nu mai puțin important decît *Domnul Teste* sau *Regele Ubu*. De aceea, ar fi simplist să catalogăm sub o etichetă aparent definitorie, așa cum au făcut unii critici și istoriografi, pe un scriitor cu o tendință la inovație și la modernism atît de pronunțată ca Valery Larbaud. Căci mania de a cuprinde arta în formule, de a o închide în judecăți sumare, efortul de a-l supune pe artist unui curent perfect indiguit, de a-l face să intre într-un fișier clasificator, a devenit pe drept cuvînt supărătoare.

Un loc comun al istoriei literare franceze îl constituie afirmația că Larbaud, eternul pelerin, cîntărețul plecărilor, al marilor exprese și al pacheboturilor, a creat prin vocabularul liric al distanței, printr-un fel de umanism spațial, estetica literaturii de evaziune, generînd totodată vocații puternice și originale ca acelea ale lui Jean Giraudoux, Blaise Cendrars, Paul Morand, Luc Durtain, Marc Chadourne și alții alții. Fără îndoială că umanismul european al creatorului lui *Barnabooth* a exprimat poezia spațiului, ideea de fraternitate a oamenilor liberi, dar implicită strîns cu fizionomia etnică, psihologică și spirituală a personalităților lor, aducînd în plus și propria lui notă autobiografică, înimlabilă, de estet instabil și epicurian rafinat, așa cum a fost în realitate Valery Larbaud. « Hei, dar eu simt că inimii mele / hoinare / l-e foame de trepidația trenului și a navei / Și de-o neliniște fără răgaz, mereu înprospătată. »

Dar acest nesățios amator de popoare și de pelsaje și-a avut totuși predilecții și simpatii ascunse, colțuri de umbră și de acalmie, sustrase oricăror excese, un fel de insulă lăuntrică, ținînd de zona temperată a sufletului, care și-a găsit expresia în viziunea lui mediteraniană. E ciudat cum exegeții mai îndepărtați sau mai recenți ai acestui scriitor în genere puțin controversat, n-au subliniat, totuși, pînă acum dimensiunea sa mediteraniană, gustul său pronunțat pentru valorile latine sau eline, arta lui echilibrată, lucidă, ahtiată de claritate, sinteză superioară a inteligenței și sensibilității, a tandreței și senzualității, a optimismului și speranței urmărind să exprime totalitatea fapturilor umane în lumina și bucuria inefabilă a soarelui calm. Poate de aceea ficțiunile lui apar populate cu eroi de vîrstă fragedă, cu adolescenți și tineri mai ales, figuri autentice, menite să-l întruchipeze mai complet decît oricare altele intențiile lui lăuntrice, dorința de a oglindi eterna conștiință în formare, cînd simțurile și mintea absorb prin mil de guri prefacerile lumii înconjurătoare. Chipurile sale feminine sînt de neuitat: *Fermina*, *Queenie*, *Ellane*, *Inge*, *Lilian Wade* și altele, pe care Larbaud le-a zugrăvit și le-a analizat cu o vizibilă plăcere, făcînd din ele veritabile creaturi vii și complexe — spontane și reținute, sincere și disimulate, lineare și contradictorii, pure și ambigue — în manifestările de flecare clipă.

De altfel, într-un sens mai larg, dar totuși strâns legat de optica spațialității mediteraniene, s-ar putea considera că *Fermina Marquez* constituie sectorul iberic al opereii lui Larbaud, *Sfatul meu tainic* versantul italian și elin, iar *Voi, fericiți îndrăgostiți* . . . zona franceză, intermediară și mediteraniană propriu-zisă. N-a răspuns oare Larbaud unei profunde exigențe intime când, inspirat de culorile Cetății eterne, de purpură și aur a ținut ca acest blazon să figureze ca titlul uneia din cărțile sale intitulată *Sub culorile Romei*?

Nimic nu ilustrează însă mai convingător maniera « mediteraniană » a lui Larbaud capacitatea incantatorie a artei sale, decât scurtele dar semnificative texte cuprinse în ciclul « *Voi, fericiți îndrăgostiți* » . . . Ca și în alte « nuvele » ale sale autorul se inspiră și aici din marile elegiaci latini — Tibul, Lygdamnos, Propertiu — împrumutând simboluri, motive și analogii, pe care le înlănțuie și le dezvoltă în deplină libertate, asemenea unor teme muzicale cu variațiuni.

Adoptînd forma monologului interior, împrumutată de la prietenul său James Joyce, căruia îi este închinată « nuvela » ce dă titlul întregului volum, Larbaud utilizează acel procedeu ce reproduce cu fidelitate fluxul gândirii, curgînd ca un șuvoi impetuos, în aparență incoerent, asemenea faimosului monolog debitat de Molly Bloom în ultimile pagini din *Ulysses*. Ca fin analist și atent observator al vremii sale, sensibil la transformările profunde ivite în domeniul psihologiei și investigației subconștientului, încă de la începutul secolului nostru, Larbaud și-a dat seama că existența umană nu poate fi privită decît ca o curgere perpetuă, pentru care e necesară o constantă adaptare. Dacă adăugăm și revoluția survenită în tehnica narativă, a cărei supremă expresie a constituit-o după primul război mondial opera lui Proust și a lui Joyce, unde timpul psihic prevalează tot mai mult asupra celui matematic, e lesne de înțeles că toate acestea nu puteau lăsa indiferent pe un scriitor atît de receptiv ca Valery Larbaud. Dar savantul traducător al epopeii joyceene, asimilîndu-și procedeele monologului interior, îi insuflă un ton personal, intim, insinuant, adecvat obiectului și viziunii sale.

Fascinația cărții lui Larbaud — poetică fără verbalism, adevărată fără vulgaritate, nuanțată fără complicație — provine în primul rînd din faptul că autorul ne reamintește că a trăi e un miracol de fiecare clipă, reușind să asocieze personajele cu cadrul înconjurător și cu durata lor lăuntrică, într-un fel atît de subtil încît monologul eroului devine implicit o cronică a trăirilor psihice a protagoniștilor. S-ar părea că Larbaud și-a însușit în esența ei observația poetului romantic englez Coleridge — căruia i-a tradus poemul cel mai important *Bătrînul marinar* — cînd spunea: . . . « din formele lumii exterioare să sorbim / Pasiunea și viața ale cărorl isvoare sînt în noi. »

Evident, notațiile nu se succed după legile cauzalității obiective, ci după raportur pe care scriitorul le stabilește conform percepției și naturii sale. Căci la Valery Larbaud plăcerea spiritului se prelungește în viziuni concrete, fiecare reflecție rezolvîndu-se în imagini, fiecare imagine în senzații, iar fiecare senzație ne sugerează prin cuvînt prospețimea ei primordială. Iată un pasaj luat la întîmplare, cînd fluxul de impresii și senzații interzice conștiinței de a deveni obiectul unei descrieri realiste ca la romancierii clasici. « Ah, o să mă duc s-o întîlnesc. În seara asta. Nu', prea tîrziu. Mîine. Mîine în zorii cu rapidul de cinci și douăzeci și cinci. Să călătoresc și să ajung fără s-o fi prevenit. Să mă regăsesc cu ea. Sînt sigur de primire: cu ea, îndrăgostitul care revine e mai bine întîmpinat decît cel ce nu s-a îndepărtat niciodată. Chiar și rușinea de a fi revenit va fi plăcută. Se va prefăce că a uitat ultima noastră ceartă. Masa de seară la sosire în locuința ei atît de confortabilă; totul așa de bine pus la punct; calmul; căldura unui cămin; și, după asta, camera ei unde Doamna va fi cea mai supusă dintre sclave. Băncile de piatră își mai păstrează

căldura din timpul zilei. Ah, cât de odihnitor e zgomotul apei în bazinele înegrite ale căror ghizduri lucesc încă domol. Și frunzișul freamătă în depărtare, peste suflurile dispăruților alinate de Narcissa. Alei boltite de ramuri, înecate în noapte, se întorc spre trecut, coboară în ținutul visurilor, se tocesc în acest vast peisaj unde nu mai există decât negru, puțin albastru și câteva reflexe de argint. Ei bine, nu ! Nu voi ceda. O să rămân. Singur aici. Acolo, ar fi mereu același lucru; gelozia, falsele jurăminte, lacrimile, partajul, toată povestea asta banală, repetându-se săptămână după săptămână, lună de lună. N-am secătuit-o pînă la fund ? tot ce a avut plăcut în ea n-a pătruns odată pentru totdeauna în amintirea mea ? mai am ceva de învățat ? e oare cu puțință să fiu atît de slab și s-o iubesc știind așa de bine ce reprezintă și cît îi prețuiește dragostea ? Nu. De fapt, ceea ce vreau e să am cel din urmă cuvînt. Vanitate. Dar tocmai de asta trebuie să mă agăț în lipsă de altceva. Și singurul meu mijloc de a avea ultimul cuvînt este să nu revin . . . Da, va veni o vreme cînd o să mă feresc de ea cînd mă voi simți jenat gîndindu-mă la scrisorile ce i le-am scris, cînd voi considera că, iubind-o, mi-am adus o jignire personală, cînd îmi va fi rușine de a o fi tratat cu demnitatea dragostei, cînd o voi suprima chiar și din amintire . . . »

În acest punct de convergență, Larbaud se întâlnește cu marii analiști contemporani, cu Proust în primul rînd, al cărui impresionism psihologic desenează fine arabescuri de filigran, cu Joyce, cu Virginia Woolf, cu Faulkner și alții, care au făurit o literatură de creație și nu de figurație, cu rădăcini adînc ramificate în străfundurile ființei, ducînd la disocierea eului, la intermitențele inimii, la durata pură.

Cu darurile lui de șlefuitor al cuvîntului și de ambasador al celui spirit francez și mediteranian, întemelat pe luciditate, măsură și echilibru — atribute imponderabile ce se reflectă și în opera sa — Valery Larbaud a făcut dovada prin arta lui sculptoare și nuanțată, clasică și modernă, reținută și îndrăzneată, că literatura nu înseamnă un simplu joc al spiritului, ci o aventură gravă, care angajează ființa totală a omului spre a putea triumfa împotriva fragilității și efemeriei sale existențe.

Tragismul grec în teatrul contemporan

De multă vreme « miracolul grecesc » a încetat să mai fie — pentru filistini — un miracol. Toate au fost explicate afară de inexplicabil. Mașinile electronice se străduie să descifreze alfabete, școlile de arheologie să construiască, pe temelul ultimei săpături, ipoteze cu privire la civilizații probabile sau numai posibile, dar misterul clarității grecești a rămas întreg. Acest mister subsistă pînă și în exegeza secolului cinci, a marelui secol, și mai ales în stabilirea esențelor tragediei.

Într-o conferință rostită la Athena, Albert Camus, tratînd despre viitorul tragediei, observa că în treizeci de secole de victorie occidentală, de la Doriene pînă la bomba atomică, nu există decît două perioade de artă tragică și amîndouă strîns comprimate în timp și spațiu. Prima, grecească, prezintă o remarcabilă unitate și durează de la Eșhil la Euripide, în timp ce a doua, puțin mai lungă, reunește esteticile deosebite ale elizabetanilor, ale spaniolilor, siglo d'oro și tragedia franceză din secolul al XVII-lea. Camus crede că ne-am afla în pragul unei a treia perioade tragice datorite pe de o parte momentului liric, de răscruce, și corespunzătoarei sfîșieri interioare, pe de alta, predilecției scriitorilor de calitate pentru expresia dramatică.

Este adevărat că prin înlocuirea treptată a teatrului adulterin și a piesei specific « pariziene » (care provoca indignarea lui Copeau) prin aportul de noblețe al lui Claudel, al lui Montherlant și chiar al lui Beckett și Ionescu, « patul cu două locuri » a încetat să fie altar de sacrificiu al artei scenice. Locul n-a fost însă ocupat mecanic de jertfelnicul lui Apollon Lykeios.

André Gide notează cu multă finețe în « Jurnalul » lui: « Nu e vorba numai să inventăm evenimentul cel mai apt să dezvăluie caracterul, ci caracterul însuși trebuie să necesiteze evenimentul (Vezi Coriolan, Hamlet). Desfășurarea evenimentelor este dezvoltarea caracterului (Macbeth care nu poate scăpa propriei sale realizări) sau, dimpotrivă, ca elementul revelator să se fi întîmplat deja (Sofocle, Ibsen) iar drama să constea în luminarea lui progresivă; tipic în această privință Oedip, care trece de la fericirea ignoranței la cunoașterea nenorocită ».

În concepția lui Camus forțele tragice care se înfruntă sînt deopotrivă de legitime și fondate în rațiune. Creon are dintr-un alt punct de vedere tot atîta dreptate cît Antigona, iar poziția Electrei nu anulează și nu elimină poziția moraliș

a Clytemnestrei. Numai în dramă și mai ales în melodramă (Camus nu distinge amănunțit aceste două genuri) orice ambiguitate este eliminată în favoarea unui manicheism care reduce lumea la lupta dintre bine și rău. În melodramă se valorifică acțiunea — pe cînd în tragedie, *tensiunea*.

La Gide ca și la Camus eroul tragic dezlănțuindu-se determină evenimentele. O confuzie fundamentală planează în discuțiile privitoare la renașterea tragediei grecești: altul era înțelesul elin al termenului și altul este sensul lui modern. Dacă Antigona sau Medeea ar corespunde ușor ambelor concepții, Persii lui Eshil de exemplu sau Alkestis al lui Euripide ar încăpea anevoie în sentimentul curent despre tragic. La antici nu e vorba de altfel despre suferința oricui, ci, așa cum remarcă Volkelt, « de un conex de fapte și trăiri care să dezvăluie ființa umană în străduințele sale cele mai îndrăznețe și cele mai substanțiale, în încleștările sale cele mai grave și cele mai aprige ». Tragedia greacă se naște și trăiește din înfruntarea legii divine sau omenești — dar înfruntarea este excepția, în măsură în care excepțională este și starea de « hybris », lipsa de măsură. Așa zisa tragedie absurdă nu cunoaște nici lege, nici divinitate, nici omenesc; ea se complăce între-o stare permanentă de « hybris », fiind astfel străină de spiritul grec. Tragedia antică se întemeiază pe Erou, cea modernă trăiește în fond din absența lui. Eroul antic are o « fisis », adică o natură cu care a venit pe lume și acel caracter, pe grecește, înseamnă și sigiliu, amprentă. Înșușirile îi sînt mai puternice decît ale oamenilor de rînd fiindcă provin din unirea unui zeu cu o muritoare. El poartă din această cauză ceva din măreția și din blestemul Olimpului. În faptele pe care eroii le comit interesează tragedia — ci suferințele care decurg, mai ales, din fisis. Zdrobit, eroul renaște ca obiect de venerație sau de spalmă, pe cînd în tragedia modernă miturile solare nu mai constituie probleme de gînd și de orientare spirituală. De asemenea ideea de limită, atît de caracteristică tragediei grecești, este absentă în tragismul modern care trăiește din lipsa de măsură; dezechilibrul dintre voința de putere a Eroului și principiul ordinii divine alimentează tragedia greacă, tragedie care va fi cu atît mai puternică, observă Camus, cu cît revolta va fi mai legitimă și ordinea mai necesară.

Există o tendință în filosofia culturii, care, inițiată de Nietzsche continuată de Unamuno pune accentul pe iraționalul din arta greacă. Sub influența existențialismului modern s-au căutat în Eshil elemente de frică, de angoasă. Tragicii se naște însă la antici tocmai din lupta împotriva iraționalului; el este principiu activ de transformare și nu supunere față de ceea ce are doar privilegiul de a fi. De aici nu trebuie trasă în mod pripit concluzia ca în viziunea greacă a lumii ar intra în mod automat și total ideea progresului infinit; așa cum observa Adriano Tilgher, timp de unsprezece secole, grecii afară de atomiști și de Epicur, au crezut prin școlile lor de filosofie în doctrina eternel reîntoarceri.

Tragedia antică nu trebuie căutată ca duh nici în Brecht, nici în Beckett, ci în Claudel, în Montherlant, în Garcia Lorca.

Rolul pe care l-a jucat în creația celui care a scris *Le soulier de satin* traducerea *Orestiei* a fost decisiv. Sub influența admirabilei cărți a lui Paul de Saint Victor « *Les deux masques* » Paul Claudel, nemulțumit de traducerea lui Leconte de Lisle, rela studiile sale de greacă din liceu și merge direct la textul original. A urmat o traducere lentă, anevoioasă, adeseori exasperantă. Colaborarea cu Darius Milhaud și drama lirică rezultată din această colaborare au compensat osteneții și ariditățile. În *Notes sans musique* compozitorul vorbește despre renașterea străvechelor poezii în aer tragic pe care poetul o visase materializată într-un spectacol la Teatrul în aer liber din Orange; abia în 1963 însă la Opera din Berlin s-a putut asculta pentru întâia oară în ansamblu el (text Claudel, muzică Milhaud) această magnifică lucrare. Firește viziunea claudelliană a tragediei antice nu coincide, după cum mărturisește,

ironic, în note și în comentarii, cu ceea ce « *marii noștri poeți Emile Augier, Victorien Sardou și chiar Victor Hugo* », ar fi putut să combine și să speculeze ! Autorul lui *Cristofor Columb*, sedus de versul iambic, a găsit trecerea de la cuvînt la vers, de la vers la cîntec, și de la cîntec la cor, iar acest efort a aflat însoțire muzicală în cei doisprezece ani pe care Darius Milhaud i-a sacrificat partiturii.

Paul Claudel lunecă (îndeosebi în traducerea *Eumenidelor*) spre o prefigurare a creștinismului. « N-ar fi nimic de schimbat în text ca el să poată fi cîntat în procesiunile noastre », spune el într-o scrisoare către Milhaud. Dincolo însă de acest vițiu structural se cuvine relevată noua perspectivă a poetului cu privire la corul antic definit ca o asistență multiplă de persoane fără trăsături deosebite, de care Actorul principal al Dramei este împrejmuit — asistență sortită să ofere răspuns și rezonanță fiecărei izbucniri, fiecărei mișcări pasionale a Eroului, iar el să se sprijine și să afle mărturie în delegații purtători de cuvînt ai publicului.

Traducătorii noștri, uneori superficiali, alteori grăbiți, ar trebui să mediteze asupra cuvintelor prin care Claudel își descrie cercetarea unui text « quasi oracular, cu subînțelesuri, de o sacră obscuritate, plin de ruine și de găuri, cu epitete și expresii suspendate în gol, muncă de prooroc mai mult decît de traducător ».

Colaborarea lui Claudel cu Darius Milhaud a schimbat în largă măsură orientările, la început numai lirice, ale poetului. La ediția din 1920 a *Chofeorelor* el a adăugat un « Eșeu de punere în scenă și note diverse » — text în care își imaginează dispozitive potrivite Teatrului antic din Orange, dar mai ales celui din Hellerau din Saxa, și notează despre cor opinii pe care mai tîrziu le va adopta Artaud. Iată ce spune textual Claudel: « În general în Drama grecească poezia corurilor are un caracter dificil și puțin accesibil publicului. Cred că elementul esențial este mai puțin sensul cît intonația, violența sau potolirea, accelerația sau lărgirea debitului și toate elementele de ritm — mai puțin sensul cuvintelor cît mersul gândirii și expresia sentimentelor . . . »

Pentru Claudel corul era o « harpă vie » pe care actorii jucau neîncetat, fie pentru a-și asigura mărturia, fie pentru a face să răsunе emoția care le parvine din etapele dramei.

. . . O curioasă renaștere a spiritului tragic trebuie relevată în *Pasifae* de Henry de Montherlant, piesă stranie dar nu neașteptată în opera aceluia care a scris *Les Bestiaires*. Autorul notează dealtfel în prefață că premiera din 1953 la Comedia Franceză « a fost excepțional de rău primită de critici » și că singurul elogiu fără restricție a fost cel din revista iezuiților *Etudes*. Textul a fost precedat de un cuvînt înainte al scriitorului și de poemul liric *Cîntarea lui Minos*. Se oferea publicului însă numai un fragment dintr-o piesă abandonată, *Cretanii* și în care Montherlant ar fi întîrziat asupra miturilor lui Minos, al Minotaurului, al Fedrei, pornind de la taur — ca principiu vital.

Piesa, dincolo de o foarte sumară și de loc indispensabilă aparatură mitologică sau arheologică, pune o problemă eternă: aceea a ființei omenești aflate în pragul unui act pe care opinia timpului îl condamnă și pe care ea dorește totuși să-l comită. Montherlant nu își ascunde simpatia pentru eroina lui, căreia îi acordă proporții simbolice ca expresie a curajului moral și a sfidării opiniilor curente — toate acestea pe un fond de comuniune, de armonie intimă între ființele omenești și viața universală.

Pasifae simte atracția irezistibilă a taurului. Împlinirea dorinței nefirești poate avea loc sub un impuls care ar fi acel al *reginei-preotese-zeițe*, adică o ierogamie, o absorbție de putere divină sau, în altă ipoteză, ea ar fi doar o *femeie regină* comișind un act respins de prejudecățile epocii, de obiceiurile și de morala cretană.

Urmînd exemplul lui Euripide ca autor al unei tragedii pierdute și intitulate deasemenea *Cretanii*, Montherlant renunță la versiunea unei *Pasifae* inocente,

Interesantă poate pentru un filosof, dar puțin fecundă pentru dramaturg, și adoptă pe aceea a culpabilității; nu însă din reminiscențe de morală creștină ci din apelul pateticului (« Omenirea n-a așteptat creștinismul » mărturisește el « pentru a decreta ca greșeli actele care nu sînt greșeli, nici în conformitate cu natura nici în conformitate cu rațiunea »).

Din tragedia lui Euripide n-a rămas decît un admirabil fragment în care Pasifae se justifică față de Minos după ce a născut Minotaurul. Regina aduce argumente care se situează la limitele comediei: vinovați sînt zeii, vinovat este Minos, pînă și de faptul că își proclamă nefericirea: « Eu » spune eroina lui Euripide, « mamă inocentă, am ascuns privirilor fapta zeului ».

Piesa lui Montherlant — foarte scurtă — cuprinde și pasaje suprimate la reprezentare, suprimate fiindcă rostirea în fața unui parter întîmplător ar fi putut da naștere la reacții diverse. Personajele sînt, afară de Pasifae, Paznicul, Corul, Dolca, Fedra (fetiță de poate, zece ani). La Montherlant corul îndeplinește altă funcție decît în concepția lui Claudel — de aceea autorul a fost de acord ca Sylvain Itkine, (regizor și interpret) să joace rolul în ținuta de scară. În acest fel credea că se poate sublinia eternitatea unor cuvinte valabile azi ca și acum șase mii de ani. Montherlant observă dealtfel că, în spectacolul antic, pe cînd personajele purtau mască și cotohurni, corul se înfățișa cu fața și cu picioarele goale. Spre deosebire de ceea ce se petrece însă în destule tragedii antice, aici corul nu își abandonează misiunea de a participa la gîndurile, la faptele, la durerile personajelor. « Corul nu vorbește necugetat — spune Montherlant pe cînd Pasifae reprezintă pasiunea în convulsie, Corul reprezintă inteligența care judecă și ceea ce rostește are întinderea și strălucirea permanenței ».

Moralist și moralizator, scriitorul își exprimă în piesă morală lui — care nu coincide totdeauna cu cea curentă. *Pasifae* este tragedia dorinței imposibile care se vrea cu necesitate împlinită. Invadată de obsesie așa cum ar fi fost invadată de spaimă, regina are aspirația taurului — ca pavăză împotriva morții, ca o comună supremă cu soarele, cu tot ceea ce există, — albie a unui fluviu de forță și de sînge. Nu există tenebre, nici prăpăstii, spune corul. Sufletul nu are părți întunecate. Nu pasiunea este nesănătoasă, ci credința că ea ar fi. Dar înainte de a comite faptul, pe care în forul întîm nu-l poate reproba fiindcă îl dorește, Pasifae simte crescînd în jurul ei anatema. Vocația reginei către o patrie a ființelor ieșite din comun este în tradiția tragică — a eroicului personalizat. Pasifae nu este dintre acelea care ascund, ci dintre acelea care descoperă. Ea nu caută nici fericire, nici plăcere — ci liniște. Singură în prăbușirea ei își dă seama că nimeni nu va crede cît a suferit, după cum nimeni nu va crede ce a făcut. Fedra trece prin fața ei, Pasifae își dă seama de inocența, de gingășia, de copilăria ei pîndite de destin, — pentru ca într-o încordare finală să meargă spre ce a vrut, fără remușcări și fără mîndrie. Corul exprimă morală « fabulei »: « Mă întreb uneori dacă lipsa de gîndire și de morală nu contribuie la marea demnitate pe care o au plantele, apele și animalele ».

Nu s-ar putea spune că filiația greacă a poemului ar fi evidentă. El cuprinde însă, dincolo de înalta lui poezie, o întîlție extraordinară a civilizațiilor egeene și — cine știe? — poate în parfumul lui, substanța evanescentă a miturilor și a tragediilor pierdute...

Desigur eforturile de a regăsi suflul antic sînt numeroase în arta scrisului ca și în arta spectacolului modern. Glde, Cocteau, Anouilh au adus pe scenă antichitatea lor, mai mult sau mai puțin asezonată la gustul timpului. Ei au clintit astfel miturile milenare și au adus fiecare o contribuție la cunoașterea lui Oedip, a lui Odiseu, a Medeei. În mod inexplicabil însă tragismul antic a reînviat în suflul trilogiei lui Garcia Lorca. Forțe obscure mină eroii din *Nunta înșelată*, din *Yerma*, din *Casa*

Bernardei Alba; ei au în cuvînt, în atitudine, toate valorile populare și folklorice ale tradiției andaluze dar, peste milenii, o înrudire de noblete se stabilește între țărani poetului grenadin și regii din Micena. Eroii lui Garcia Lorca sînt sufletește mutilați. Ei acceptă jugul lașităților și al ipocriziilor. La un moment dat însă ei se eliberează de povara propriei slăbiciuni și piesa devine, datorită ritmului și violenței ei patetice tragedie antică. De asemeni între corurile grecești și cele lorchiene există analogii turburătoare și spontane.

Pretutindeni în Europa ca și în America, în colegiile anglo-saxone ca și pe scenele Londrei sau ale Berlinului, oameni de bunăvoință și adeseori de bun gust au încercat, dacă nu să reînvie ceea ce murise sau să reconstituie ceea ce nu se mai putea repeta, să reaprindă torțele cele mai înalte ale Dramei.

În acest sens, precumpănitor, este efortul poetului neo-grec Angh. Sikelianos ca realizator al ideii delfice. El a fost adevăratul precursor al reluării tragediilor grecești în spectacole oferite la locurile inițial destinate să le primească.

S-au organizat cicluri de reprezentații la Epidaur, la Dodona, la Filipi, la Thassos, la teatrul lui Herod Atticul din Athena. Problema cadrului s-a dovedit esențială așa cum în montările moderne ale lui Shakespeare esențială a fost reconstituirea scenei elizabetane.

Nu se urmărește în spectacolele grecești performanța arheologică; se încearcă doar stabilirea unei comunicări directe între spectatorul modern și textul tragic. În acest scop soarele egeean, pietrele auguste, întreaga magie a permanențelor sărbătorească ideea tragică acolo unde ea s-a născut. Astăzi se poate spune că, spectral mai ales, viziunea neogreacă este cea mai importantă; ea nu exclude însă confruntarea cu încercările altor popoare. Teatre care au dorința de a-l servi pe Eshil sau pe Sofocle își vestesc neîncetat prezența, la Epidaur sau la Athena. . . .

Confruntarea nu are loc de altfel în vremea noastră, pe singurul plan teatral. În dialogul deschis la care participă țări de străveche cultură și continente pînă ieri adormite, Europa dibuie rădăcinile ei mediteraniene. Nu în vederea unei « unificări în indiferență » și cu atît mai puțin în vederea renunțării la un particularism creator. Adîncind orice domeniu, al filosofiei ca și al științei, al artei ca și al literaturii, regăsim structuri spirituale care ne-au stat de-a lungul anilor îndreptar. Aceste structuri, ale umanismului, sînt mai ales greco-latine, și a renunța la ele ar însemna în același timp să renunțăm la noi.

Destinul mediteranean al luminii

Configurată către sfârșitul veacului al XVIII-lea, criza morală a Europei care ne preocupă astăzi, ne-a îndemnat, nu de mult, să reflectăm la consecințele sale în privința poeziei moderne, consecințe în care este angajat destinul unei viziuni solare — mediteraneene —, ivită din cele mai îndepărtate vremuri și comportînd implicarea unor atitudini felurite, în raport cu semnificația luminii și a Soarelui, ca simbol *filozofico-estetic* al Adevărului și al Binelui. Sperăm ca prezentarea unor variate optici și poziții estetice, de obîrșie mediteraneană, să limpezească întrucîtva nedumeriri, în situația poeziei contemporane.

Cum bine se știe, estetica luminii este o estetică *vizuală*, dominantă cel puțin pînă la sfârșitul Renașterii europene, întemeiată, la primele sale începuturi, pe o realitate utilitară (ducînd la confundarea Binelui cu Frumosul !), în perspectiva unei luminozități, în Morală și în Estetică, de natură să confere — în definitiv — puterea de seducție demonstrațiilor pe care sistemele de filozofie, așa-numitele dogmatice, le-au prezentat în decursul istoriei, pînă la criticismul kantian. Dar iată considerații simptomatice, pentru sfârșitul de veac al XVIII-lea :

În ultimii ani ai celui de-al XVIII-lea veac, Novalis preamărise « *das allerfreulichste Licht* (lumina care-i desfată pe toți) », iar genialul pesimist care a fost Friedrich Hölderlin recunoștea — după Schiller —, în ciuda vitregiei vremurilor pe care le trăise, cînd în patria-i poeziei « nu-și mai aflau rostul », cum că, totuși, roadele pămîntului sînt *binecuvîntate de lumină* și că, anume, pîinea este « *vom Lichte gesegnet* », iar « bucuria vinului » ne-a hărăzit-o zeul luminozității, Zeus, năpraznicul « zeu al tunetului » : *Und vom donnernden Gott kommt die Freude des Weins*.

Această elementaritate, după un secol de convenții și de suficiență aristocratică, aducea cu sine în miezul preocupărilor unei Europe sensibile clasicul « *naturism* » (determinist !), ce se reflectă pînă și în considerațiile contemporanului nostru Paul Valéry. Dar amintita elementaritate — de integrare a omului în armoniile Naturii — ne întoarce cu peste trei milenii în urmă, pentru a ilustra o viziune solară, surprinzătoare în puritatea ei, aceea a Egiptului celei de-a XVIII-a dinastii (și, mai precis, din prima jumătate a veacului XIV î.e.n.), pe timpul vestitei domnii a lui Akhenaton, a împăratului pe care, urmînd exemplul grecilor, oamenii veacului trecut l-au numit Amenophis IV.

În această cea mai pură viziune solară pe care Egiptul antic ne-a oferit-o, în urma reformei lui Akhenaton, învingînd — doar pentru scurt răstimp — politelismul totemic, se pun bazele unei estetici a luminii, datorită remarcabilului efort de abstracțiune al epocii. Din acel imn închinat Soarelui, care ni s-a păstrat, apare lumina solară ca fiind *principiul vital* al lumii. Egiptologul german Adolf Erman

publică textul acesta, atît de însemnat pentru estetica luminii, în cartea sa despre Egipt și viața egipteană în antichitate (*Aegypten und ägyptisches Leben im Altertum*, Tübingen 1923, pp. 462—464). Ne vom referi la versiunea Erman, egiptolog de mare autoritate, în citatele pe care le facem.

Textul de acum 33 de veacuri ne spune că « pe muntele de lumină al cerului frumoșea (soarelui) strălucește »: *Du erstrahlst schön am Lichtberg des Himmels!*

La răsăritul soarelui, care este « Aton cel viu », toate țările sînt « pline de frumuseța lui »: *Wenn du am östlichen Lichtberg aufgehst, / Erfüllst du jedes Land mit deiner Schönheit.*

În mîna Soarelui se află pămîntul, iar oamenii au fost creați de el, fiindcă trăiesc cînd el se înalță, iar la asfințitu-i mor. Durata vieții (*die Lebenszeit*) nu este decît Soarele, totul depinzînd de el. Omul, care trăiește grație Soarelui și numai datorită lui, îi privește cu admirație « frumoșea », de care are parte pînă ce el apune, iar atunci orice activitate încetează: *Alle Augen schauen deine Schönheit, bis du untergehst, / Alle Arbeit Wird niedergelegt, wenn du im Westen untergehst . . .*

În sfîrșit, autorul anonim mai adaugă despre lumină că, numai mulțumită ei, pot coborî și pot urca pe fluviul Nil corăbiile, deoarece orice cale este deschisă « prin această lumină ». Multiplicitatea creațiunii solare smulge strigătul de admirație al Pindarului poeziei egiptene: *Wie zahlreich ist, was du geschaffen hast!*

Dar mai remarcăm Ideea « ciclurilor » sugerată de răsăritul și apusul Soarelui. Este o concepție care — mediat — l-a înfriurit, probabil, opt sute și mai bine de ani după aceea pe filozoful grec Empedocle. Oricum, Hölderlin o reține cînd spune (în *Brot und Wein*): « Dar, prietene, am venit prea tîrziu. De bună seamă, zeii trăiesc, însă deasupra capetelor noastre — acolo sus! — într-o altă lume . . . Numai în răstimpuri îndură omul plinătatea zeiască ». Cu aproximativ zece ani înaintea lui Hölderlin, în poezia sa despre *Ideal*, Schiller se rostise astfel, în legătură cu fericirea (« die goldene Zeit ») tinereții: « Valurile tale se grăbesc în jos, ca să coboare în marea veșniciei ». Desigur, o influență orientală! Razele vesele ale soarelui i-au luminat cărarea tinereții, dar acum ele s-au stins: *Erloschen sind die heitern Sonnen, / Die meiner Jugend Pfad erhellt, / Die Ideale sind zeronnen, / Die einst das trunkne Herz geschwellt . . .*

« Imaginea solară », pe care o reprezintă tot ce este adevărat, a făcut loc « întunecatului îndoieli », pentru că repede l-a mai fugit Norocul, lăsînd neistovită setea cunoașterii — pe care așadar numai luminile Adevărului i-o puteau mulțumi! Această ultimă strofă a poeziei *Ideal* exprimă, după cum vedem, excelent — într-o viziune a neumanismului german — ideea străveche a ciclurilor de lumină și întuneric, periodicitatea solară.

« Das Sonnenbild der Wahrheit », ultimele cuvinte ale poeziei *Ideal*, este o imagine generic mediteraneană și nu numai cu rezonanță platonică, dar putem să afirmăm că este de inspirație homerică. La Homer (*phōs* sau *phoos*) este folosită metaforic pentru: ieșirea din impas. Versul al 6-lea din Cîntul VI al *Iliadei* redă prin « le-a adus lumină », într-o luptă hotărîtoare, ideea « salvării » (și bucuriei, în același timp!), ceea ce Thassilo von Scheffer a tălmăcit prin « eliberarea (Befreiung) ». Această « lîcărire » a nădejzii, pentru a reduce intraductibila metaforă homerică, Murnu a tradus-o în românește interpretativ, și firesc, prin: « soților zare deschide ». În *Odiseea* (XVI 15), « frumoșii-i ochi » înseamnă de fapt: « frumoasele-i lumini (= phaea!) » ca latinescul « lumina » al *Eneidei* lui Vergiliu (II 405—406), unde influența homerică este indiscutabilă! Avem, de altfel, și noi lumina ochilor.

Tot în cîntul XVI al *Odiseei*, versul 25 — ca și în XVII 42 — se spune, în loc de « fîiță dragă », « lumină dulce », într-o exprimare patetică. La Homer, cum și la poeții greci în general, « a părăsi lumina » înseamnă a muri, dacă ar fi să ne referim

bunăoară la versul 11, din cîntul XVIII al Iliadei, atît de bine interpretat în versiunea Murnu: *Fi-va lovit de troieni și va pierde lumina de soare.*

Dar ideea strălucirii este pretutindeni prezentă în opera lui Homer. Ne vom referi aici numai la un pasaj din *Odissea*, unde citim versul (VI 237, în redarea C. Papacostea): *Plin e de farmec și-i strălucitor de atîta frumuseță! Merită să urmărim întreg contextul în versiunea Murnu: Întocmai cum turnînd argint și aur / Un meșter mare, învățat de Palas, / Dă lucrului său frumusețe rară / Așa zeița revărsă mindește / Pe umerii, pe capul lui Ulise, / El după asta se sui și stete / Pe malul mării strălucind de haruri / Și frumusețe. Se uită mirată / La el domnița...*

Dacă la Homer epitetul ornant al zeiței Pallas Athena este « cea-cu-priviri-de-fulger », în buna tradiție a interpreților germani (Thassilo von Scheffer are: « mit leuchtenden Augen »), va trebui să spunem că la Pindar în tălmăcirea Murnu a *Primei Olimpice* putem citi: *Faima lui în ochi mi-apare / Soare luminos...*

Dar semnificația foarte orientală a solarității care absoarbe și transfigurează ne-o prilejuiește un fragment, tot al marelui beoțian, om de mentalitate arhaică, deși contemporan cu democrația ateniană, la primele ei începuturi. Puțin timp după Salamina, Pindar evocă — într-un fragment de pean — o eclipsă, implorînd pe zeul Apollo să ferească lumea de beznă. « Lumina strălucitoare a Soarelui » este « mamă a ochilor », ea vede « atîtea lucruri »; este a celui mai « slăvit » astru care, dacă se întuneacă, « face tăria oamenilor neputincioasă și tulbură drumul înțelepciunii. » Este, într-o bună măsură, doctrina emanatistă a imnului egiptean în cîntecul zeului Aton !

Și luptătorul de la Maraton, Eschil, are — ca și Homer și Pindar — o concepție destul de asiatică despre Soare, vecină cu a reformei lui Akhenaton din Egipt, pe care este probabil să-l fi înfrîurit ideea din lumea semită. Există însă un text din *Agamemnon* (v. 676 și urm.) care este demn de tot interesul nostru, pentru o anumită modernitate a lui, deși pătruns de o concepție animistă, de *însuflețire a soarelui* (cum se întîmplă adesea la poeții greci și romani). Aici apare conceptul de *investigare* și, mai precis, verbul elin « *historéo* », căci « de urma lui Menelau vor da razele soarelui » — ca să folosim interpretarea savantului german Bruno Snell. Și iată cum Helios devine la greci prototipul *puterii de cercetare* a omului, nu numai « luminătorul » îndeletnicirilor sale. Poate că un asemenea pasaj ne-ar îndemna să-l aprobăm pe Wilamowitz, cînd îl numește pe Eschil « un presofist ».

Sofocle, întrucîtva, ține de o mentalitate mai veche decît a lui Eschil, dar — se știe — contribuie la emanciparea conștiinței omenești, prin acea justificare pe care i-o dă, o generație înainte de Socrate. În admirabilul imn înălțat Purității (Regele Oedip, v. 863—868) se cere soartea ca omul « să-și păstreze neprihănirea, atît în vorbe cit și în fapte », căci pentru ele « dăinuirea legii, aflate în înaltul cerurilor », acolo unde « strălucește » puterea Soarelui, adică în eter (de la verbul grecesc *ditho* = a fi arzător, a scilipi !). Ideea pe care o exprimă aici Sofocle este în concordanță cu teoria « focului lăuntric » — încorporat universului —, izvor al întregii devenirii heraclice, care avea să ducă în epoca elenistică la *focul artist* al stolcilor, « *pyr technites* », așa cum l se spune în elină.

În *Antigona* se vorbește de « *împedea și pătrunzătoarea* » privire a fecioarei iubite, care pe viitorul soț îl subjugă, așa cum o fac legile elementare, veșnice, « *de nebiruit* », ale Universului (rînduit de elementul său dinamic, Focul, acționînd și înflăcărarea omenească; a se vedea v. 794 și urm.). Iar *Antigona*, zguduitoarea eroină tragică — pornind spre supliciuul său (cîteva stihuri mai jos, 806—808) își îndreaptă privirile din urmă spre « strălucirea Soarelui »....

Platon laudă moderația lui Sofocle (Republica I 326 c) și, într-un anume fel, îl și continuă. Cel mai semnificativ lucru al sistemului platonice ni se pare *simbolul*

solarității, consonant cu viziunea întregii Mediterane orientale. Prin respectarea legilor Universului, noi « luminăm » viața noastră, scrie octogenarul Platon într-o patra parte a *Legilor* (718 b). Cu vreau sfert de veac mai înainte, în *Republica*, întâlnim însă o pagină fundamentală, care avea să orienteze întreaga estetică a luminii, pînă la neoplatonismul veacului al XVIII-lea. În această pagină a Republicii (VI, 508), se vorbește de superioritatea și noblețea văzului, față de toate celelalte simțuri ale noastre, deoarece văzul este o facultate emanată de Soare. Iar dacă Soarele este opera Binelui, produsul Binelui — care este *adevărul* — se găsește cu el, cu Binele, în același raport în care se găsește lumina (sorginte și obiect al văzului !) față de Soare.

De foarte curînd, într-un remarcabil studiu (*La thématique du soleil chez Valéry, Claudel et Camus*, în periodicul german «Die Neueren Sprachen», din 1969, Heft 5, p. 239—258), profesorul Louis Truffaut a reluat textul platonice la care ne-am referit, într-o perspectivă modernă, a veacului nostru, subliniind « legătura subtilă care unește vizibilul cu inteligibilul » și arătînd că « puterea luminii culminează în cunoștință » (p. 242). În surprinzătorul document autobiografic pe care Platon ni l-a lăsat și care este *Scrisoarea a VII-a*, această doctrină — eminentamente greacă — a « iluminării » apare foarte explicit, începînd cu pagina 341.

Iluminarea intelectului se face printr-o lungă experiență a vieții, meditîndu-se problemele Filozofiei. Doar atunci, spune Platon, poate fișni « un foc » în sufletul nostru și lumina produsă de această « scînteiere » nu este altceva decît lumina cunoașterii și a intelectului. Ca și în *Fileb*, întâlnim aici o evidentă influență a doctrinei lui Heraclit, cît despre principiul dinamic al lumii : focul subtil, care impulsionează totul ! Mai precizează Platon că nu există, în această materie, vreo lucrare de-a sa « și nu va exista vreodată », experiența interioară nefiînd « de fel ceva de pus în vorbe, ca alte învățături », ci doar familiaritatea cu eforturile filozofiei. Ne-am referit la versiunea Constantin Noica 341 c-d.

De fapt însuși Sofocle (*Aias*, v. 395) — vorbind despre « noaptea obscură » care este a eroului tragic, în momentul de maximă tensiune al vieții lui — ne spune că există « o întunecime cît se poate de luminoasă », pentru anumiți oameni ieșiți din comun și putînd fi un exemplu desăvîrșit al întregii umanități, după ce s-au « purificat » de orice întinare, prin suferință. Această integrare activă în cosmos, înțeles cu sensul său grecesc, și în *legile lui imprescriptibile*, este și cazul Antigonei — care aspiră la o viziune solară. Dar va trebui să precizăm că însăși etimologia cuvîntului « cosmos » ne duce la ideea « contemplării » sau, printr-un pronunțat efort filozofic, la Ideea « cercetării » universului, al acestei opere de artă — în mentalitatea greacă. Ultima ediție a dicționarului elino-german, datorat lui Wilhelm Gemoll (München-Viena, 1959) ne asigură că există o înrudire între grecescul « cōsmos » și verbul latin « censeo » !

La mai bine de o jumătate de mileniu după Platon, în prelungirea doctrinei acestuia, Plotin socotea și el întreg universul un organism, vrednic de admirația noastră și care strălucește în semnificațiile ce le are pentru noi. Aceasta este, în fond, și învățătura stoicilor, din care Plotin se inspiră. Iar Dante nu face decît să reia — desigur, prin intermediari — ideea lui Plotin, cînd ne spune (în *Paradisul*. IV 124—125) că intelectul nostru nu poate fi satisfăcut decît de luminile realului : *lo veggio ben che giammai non si sazia / Nostro intelletto, se'l ver non lo illustra*. Comentatorii pun în legătură aceste două versuri cu vestita pagină 508 din *Republica* lui Platon !

Dar să mai punem la îndoială sorgintea platonice a versurilor din Faust (327—329), unde Goethe spune că niciodată impulsurile întunecate (« der dunkle Drang ») nu îl vor împiedica pe omul împlinit, pe planul armoniei lăuntrice, să priceapă adevăratele comandamente ale rațiunii ? « Rușinat să stai — spune textul —, cînd va

*luna / Își plouă razele și cerul / Întreg i-o mare de lumină. / Tot astfel tănuir poetul / Sub
castă-a gândului făclie / Înaltă imnuri necerute, / De face-n suflute să-nvie / Sperări
(vezi « phos » la Homer și Platon !) și temeri neștiute.*

Pentru a completa prezentarea noastră, ne vom mai îngădui să cităm o versiune mai veche (1845) a poemului dramatic *Hélène*, de vădită factură clasică, și de inspirație goetheană, al lui Leconte de Lisle, a cărui pasiune pentru valorile luminii, credem, este de natură să uimească prin incandescență, la acest « rece » parnasian. Următoarele stihuri vor mai explica și entuziasmul lui Victor Hugo, al lui Baudelaire sau al lui Rémy de Gourmont pentru Leconte de Lisle, care este departe — așa cum au socotit unii — de a-și fi pierdut « mesajul » pentru zilele noastre; ci vom admira nu atât solemnitatea stilului, cât « vibrația extraordinară » despre care vorbește undeva Nicolae Iorga, subliniind strălucirea, de substanță, a scriitorului acesta astăzi aproape uitat. Leconte de Lisle marchează un însemnat moment, care va trebui relevat aici, în evoluția mediteraneană a luminii, Dar iată alexandrini de o mare forță incantatorie: *Inaltérable azur, o terre ! o doux berceau / Dont Saturne jamais n'effacera le sceau ! / Radieux firmament dont la subtile haleine / Sculpte en contours divins les beaux membres d'Hélène, / Où Faust, en vieillissant, par l'amour altéré, / Vers l'Idéal qui sauve ardemment attiré, / Sentira quelque jour la blanche* (elinul « alb-leukos » — este înrudit cu « lux » din latină) *Tyndaride / Mettre un souffle céleste en sa poitrine arride !* Și ne întoarcem cu gândul la « puter campus » din *Eneida*, al cărui autor — « tată al Occidentului », după Theodor Haecker, estetizantul existențialist — ar putea fi astăzi surprinzător de actual . . .

Se știe, că inspiratori ai concepțiilor autocrate romane, Seleucizii din Siria și-au consacrat regatul lui Helios-Apollon, incorporând în doctrina lor oficială — de reprezentanți ai Soarelui — și sensurile « mării lumini » a zoroastrismului, care influențează Bizanțul și, covârșitor, Renașterea latină din secolul XII al Occidentului, secol din a cărui mentalitate coboară un Dante. De aici, multe semnificații politice ale Soarelui . . . Dar să ne mulțumim, deocamdată, să amintim gândul lui Grigore Alexandrescu al nostru (*Anul 1840*), când vorbește de « soarele fericirii », ce se va arăta « vesel, pe orizont senin ». Soarele simbol al progresului social ! Ceea ce ne întoarce să reflectăm la atâtea pasaje din vasta operă poetică a lui Victor Hugo, expresle « sonoră » a unei viziuni maniheene.

Nordul a precumpănit prin puterea de valorificare a tenebrei, înrîurind spirite mediteraneene, ca pe însuși mediteraneanul, dar și nietzscheanul, Paul Valéry — așa cum o dovedește, printre altele, *Cimitirul marin* ! Astfel, strălucirea la care aspiră, din cele mai vechi timpuri, umanitatea mediteraneană s-a estompat pe încetul, chiar și la poezii sudului dominând adesea culorile posomorite. S-au înmulțit umbrele în conștiința modernă și, dacă astăzi poetul mai este « absorbit » de lumină, el o asociază involuntar cu tenebrosul și angoasa : *Mais rendre la lumière / Suppose d'ombre une morne moitié.* (Valéry, *Cimetière marin*).

Sfârșit între aspirația către lumină și neputința unor generații copleșite, mai ales de catastrofele ultimelor două războaie ale continentului nostru, poetul zilelor noastre își caută echilibrul pe cale să se impună, în perspectivele unui viitor luminos !

Semnificative pentru diagnosticul poeziei contemporane, în raporturile sale cu lumina, mi se par următoarele versuri care situează dualismul lumii de azi : *Un fel de veșnic tîndr răsărit / Culcat pe-o aripă amară . . . și De unde vii lumină grea / Să-mi sprijini oastea rece-n mine ? / Noi nu sîntem decît acel copil / Împotmilit de mult printre ruine . . .* (Ion Alexandru, din volumul *Vămile pustiei*, pp. 90 și 76).

Sub spinii soarelui

« Il porte un soleil dans le ventre ». Iată cuvintele lui Picasso despre Matisse, cuvinte ce ar putea servi drept motto pentru creația tuturor artiștilor care au simțit arzînd în ei lumina trepidantă, dură, fără nici un filtru, coborîtă din cerul Mediteranei.

La Alexandria, Ravenna și Constantinopol, la Cordoba, Palermo sau Veneția, în bazilicele paleocreștine sau în palatele califilor sirieni și andaluzi, în toate operele produse de civilizații spiritual solidare — chiar cînd se ciocnesc — și care, în diferite grade, sînt toate legăturile lumii greco-romane, lumina alcătuieste garanțul material al unei aceleiași stări de eufuziune, marcînd în artă semnul atemporal doveditor al vieții, fiind asemeni unei puteri unificatoare ce pune totul în mișcare, artistul înscriind-o în fiecare din clipele noastre.

În pragul capelei arhiepiscopale din Ravenna, o inscripție: « Aici s-a născut lumina și tot aici, deși captivă, ea domnește liberă ».

Septentrionalul Matisse, într-o adevărată obsesie pentru lumina și bogăția infinită a culorilor Sudului, va pleca în căutarea soarelui prin ținuturile mediteraneene, încercînd să găsească mijloacele susceptibile de a spori importanța luminii, făcînd din ea punctul nodal al întregii sale creații, substanța însăși a pînzelor.

Aldoma lui Cézanne la Gardanne, sau Picasso la Antibes, descoperă la Collioure un cadru ce-i corespunde încercărilor de a trece peste ezitățile și vîltoarele interioare. Opus luxuriantului abandon de pe Coasta de Azur, micul port catalan, strîns între mare și bariera Pirinellor, are un caracter mai sever, mai aspru și, strîns între mare și bariera Pirinellor, are un caracter mai sever, mai aspru și, totodată, o lumină ce exaltă culoarea, însemnînd pentru Matisse echilibru, decantare, atingerea unei supreme densități expresive. Culoarea, pusă în largi aplat-uri, devine pură, strălucitoare, un echivalent al luminii, reprezentînd, precizează Matisse, « un mijloc de expresie mai esențial, nu descriptiv », revelînd și comunicînd astfel cu lumea lăuntrică; « ea contribuie la exprimarea luminii, și nu cînd astfel cu lumea lăuntrică, ci a luminii care există în profunzimile spiritului creatorului ».

Marocul va constitui eliberarea definitivă de orice constrîngere, pictorul ajungînd la o maximă schematizare a formelor și la o reducere a paletelor către tonurile pure și austere, sugerînd liniștea arsă a pelsajului sub soarele toropitor, luînd astfel naștere certitudinea unei eterne permanențe.

« Matisse se arată a fi constant un colorist de un rafinament și de o subtilitate incomparabile, sensibil la cele mai fine nuanțe ale luminii, ajungând la o adevărată muzică colorată care tinde către limitele extreme ale domeniului pictural », nota, încă din 1913, René Jean. Nu este o comparație forțată, îndrăzneala tentativelor lui întâlnindu-se cu cea a căutărilor lui Stravinsky sau Schönberg. Asemeni lor, amestecă somptuozitatea cu o severă austeritate, răsturnând toate regulile armoniei de obicei admise, izbutind un joc de acorduri neașteptate, intens vibrante, iscând sonorități de o fierbinte fluiditate.

« Dacă ar trebui să asemăn opera lui Henri Matisse cu ceva anume, aş alege portocala. Aidoma ei, opera lui Henri Matisse este un fruct de lumină învăpăiată »¹.

La Collioure, Matisse îl întâlnise pe Maillol, care îi devine ghid pentru Catalonia și prieten întru idei și concepții.

Vitalitatea, idealul de echilibru, de robustă chietudine, sînt tot atîtea aprecieri pentru sculptorul care făcuse din « Egloge » și din « Daphnis și Chloe » cărțile de căpătii și, a cărui artă, orientată spre « un clasicism mitic și istoric », spre « un elenism arhaic », provenea din chiar spiritul lui adînc mediteraneean.

Sculptorul « Evei » și al « Mediteranei » descoperise în Grecia lumina țărurilor scăldate de apele Megalei Thalassa și apoi, truditore al pietrei și argilei, după o reculegere contemplativă, permițînd imaginilor existente în el să se maturizeze, crează o artă făcută în și pentru lumină; sculpturile lui sînt gîndite pentru cîmpii inundate de soare, pentru largi spații deschizîndu-se spre mare.

Viața pastorală nu însemna însă o Arcadie academică, ci o sinceră și necesară condiție umană, ca de altfel și pentru Renoir care, în ermitajul de la Cagnes, între florile atît de dragi — simboluri ale înălțării peste vicisitudinile sorții — și senzualitatea tandră a trupurilor scăldate în liniștea după amiezilor cu gust de alge și miere, crea o operă impregnată de soare, un imn al vieții, al bucuriei liniștite, fiind antiteza, sub același cer, a frămîntatului Van Gogh, flamandul, a cărui artă, asemenea unei lente pătrunderi în lutul uman, se va transforma sub lumina acut dureroasă a Sudului într-o explozie ce înseamnă însăși lumină.

Renoir resimte o voluptate intensă în fața jocului formelor și culorilor, păstrînd intact șocul primei impresii vizuale, simțînd organic vitalitatea materiei picturale din care modelează filnțe ce aparțin unui spațiu construit din lumină, volumele lăsîndu-se ghicite sub imensa bogăție a culorii.

Pictura lui Renoir înseamnă fuziunea filnțelor și a lucrurilor într-o lumină ce vibrează prin culoare, alcătuiind armonia unei lumi dinaintea păcatului originar.

Bonnard este, poate, singurul succesor al lui Renoir, printr-o aceeași uluitoare sensibilitate a luminii și a simțului cromatic și, totodată, în exaltanta polifonie a culorilor, rămîne solidar cu preocupările lui Cézanne pentru o judicioasă construcție a tabloului.

Un acut simț al echilibrului estetic, căpătat în solitudinea stîncilor de la Cagnet, îl face să privească cu tandrețe și maliție lumea cea de toate zilele, reconstruind-o pentru el în limpiditatea peisajelor din Sud. Bonnard descoperă cu o eternă candoare, semn al curajului sentimentelor și senzațiilor, lucrurile apropiate, obișnuite, care devin, văzute prin retina dilatată, obsedată de lumină, miracole ale unei lumi ce părea atît de simplă. Într-o natură iubită cu fervoare, ochiul, continuu neliniștit, e preocupat de lumina smălțuită a Provenței, de variațiile pe

¹. Guillaume Apollinaire: Prefața catalogului Expoziției Matisse-Picasso, februarie, 1918

care aceasta le produce în expresia ființelor și a lucrurilor, fără să caute certitudini și soluții definitive, lăsând soarele să-și bucure razele printre oameni și case, printre arbori și acoperișuri.

Bonnard este un om al instinctului, stăpîn însă pe cele mai neobișnuite contrapuncte cromatice, ce izbutește, în transparența unui ochi de apă irizat de reflexele curcubeului, periculoase orchestrații de vermillon și violet, de verde crud și oranj solar.

Panteismul lui Bonnard se leagă de sentimentul libertății depline oferite de cer și de soare, de fluiditatea luminii, libertate ce-l face să realizeze acorduri de o sinceritate rafinată, supunînd unei stricte rațiuni plastice toate gamele paletelor.

Pictura lui, cuprinsă într-o zodie a solarității, se naște într-un moment de divergență a orientărilor estetice, într-un moment în care literatura începuse să impieteze domeniul senzațiilor vizuale, într-un moment în care se elabora o mistică poetică ce acorda cuvintele și culorile într-un același arpeggiu.

Bonnard împiedică ruptura între arta secolelor 19 și 20 printr-un deosebit simț al măsurii sensibilului, dovedind posibilitatea preluării unor libertăți extreme, fără a ajunge la deformări sistematice ale naturii.

Muzeul Grimaldi din Antibes, străvechi castel medieval, straniu amestec de vestigii ale unor culturi pierdute în timp și prezențe ale artei moderne, ilustrează vitalitatea permanentă a artei mediteraneene, misterioasa ei continuitate, căci ramificațiile extreme ale artei lui Picasso își extrag seva din același humus care hrănește civilizațiile apuse.

Spiritul și mina acestui « latin prin spirit și arab prin ritm », constant solicitat de căutări și noi experiențe, încearcă a găsi echilibrul și liniștea în ceea ce aparține unei culturi milenare și, în acest sens, se poate vorbi de clasicismul amintit de Gertrude Stein.

« Bucuria de a trăi » este o atestare a eliberării interioare de tot ce e apăsare și oprimare; este o izbucnire a unei anume conștiințe primitive, o transformare în simboluri vizibile și inteligibile a arhetipurilor provenite din milenii. Lumea ferică a faunilor, nimfelor și centaurilor este transpusă într-o culoare conformă cu caracterul monumental, cu apropierea de friză, urmat fiind canonul riguros al tonurilor puțin numeroase, cu dominațiile albastrului de Delft pentru mare și cer, și a galbenului complementar pentru nisipuri, constituind antipodul luminos al universului grandios înspăimîntător din « Guernica ».

Poetul *Caligramelor* scria în « Prefața » amintită: « Picasso ne oferă mereu spre meditație o mie de pretexte pe care viața și gîndul le însuflețesc, pe care le colorează distinct o lumină interioară, în străfundul căreia stăruie totuși un abis de misterioase tenebre ».

Hoinărind în lungul țărmurilor, ridicînd un os spălat la nesfîrșit de milenii și valuri, ducîndu-l în atelier pentru a-l lua mlafe și a-l compara cu el însuși, Braque încearcă ritmuri și raporturi care să-l învie. Savant fiind, ar fi căutat poate încrengătura și specia a cine știe căruia fabulos vîlcutor al terțiarului.

O platră îmbibată de iod și sare, malaxată de neostoita forță a mării pînă ce conturul formelor a ajuns la perfecțiune, adusă în lumina zilei, se metamorfozează dintr-un obiect într-un simbol ce capătă noi dimensiuni spirituale și spațiale.

Așa cum o înțelege Braque, arta reprezintă o materializare a misterelelor pre-existente în orice obiect, materializare posibilă printr-o spiritualizare ce tinde asimptotic spre absolut; este ceea ce încearcă să realizeze sub lumina răsfrântă în calcarul de la Estaque, redescoperind lumea plecând din interiorul ei, concentrând totul printr-o implozie.

Atât de aproape și de continuu în spiritul unei aceleiași civilizații, gravurile după «Theogonia» lui Hesiod sînt create parcă în Noapte, mîna imprimînd virfului de oțel inflexiunile unei melodii înscrise cu lumină pe gipsul înnegrit, ca o revelație însăși a poeziei. Imaginile, o evocare a geniului Eladei, umanizează pe nemuritorii din Olimp în viziunea unei rațiuni suverane, aceeași care stă la baza întregii arte a antichității grecești.

Zeii lui Hesiod povestesc, prin chiar existența lor, geneza lumii, iar Braque va încerca să-și extragă poetica din fabulosul de fiecare zi, de fiecare noapte, de pe pămînt, din mare, din cer. Simte, în fața zeitelor «cu brațe albe și glezne subțiri», trezindu-se rădăcini primitive ce urcă din Chaos spre lumină.

«... Din Chaos se nascură Erebus și Nyx. Iar din Nyx ieșiră Aether și Hemera. Pămîntul zămislî apoi Cerul Înstelat, cetate veșnică a zeilor binevoitori, apoi Munții — sălaş al nimfelor...»

Iată universul «Theogoniei», pe care Braque încearcă să-l rescrie pe plăcile de aramă, căutînd nu o transcriere literală a unor chipuri mitologice, ci o interpretare sugerată de numele și acțiunile lor, reducînd adesea formele și atitudinile la hieroglife emoționale cărora le alătură caracterele grecești ce le compun numele.

Iată imaginea lui Helios, zburînd într-un Aether al obscurității; cît de departe e acel luminos zeu al fericirii, al fericirii noastre pămîntene. Este, mai degrabă, soarele Fatalității ce trăiește într-un cîmp al Vidului, străin, îndepărtat, somptuos, aducător de moarte și adevăr; este configurarea plastică a ideii transmise de poetul beotian și preluată de Braque odată cu influențele unei estetici heracliteene.

Pe cîmpiile din jurul Avignonului, Pierre Reverdy — cel care scria că «a găsit, în punctul extrem la care forțele i-au permis să ajungă, o minunată lumină vie, care edre însă asemeni focului» — îl întâlnește pe Braque așezînd pe pămînt, printre pietre și iarbă, o pînză. Poetului *Libertății mărilor*, uimit de gest dar și de armonia creată între culorile tabloului și cele din jur, Braque îl va răspunde: «Ceea ce doresc, este să obțin un unison cu natura, nu să o copiez, căci a imita nu înseamnă a crea».

Într-o scrisoare către Roger Caillois, Saint-John Perse notează: «Poezia pentru mine e, înainte de toate, mișcare — în nașterea ca și în creșterea și deschiderea ei finală (...). De unde, importanța, în tot, pentru poet, a Mării». Același spirit îl domină și pe Braque cînd, după ce ilustrează poemele lui Pierre Reverdy, va scrie: «... să fii într-o barcă, înconjurat de libertate, de cer și de mare, de sinceritatea apelor...».

Marea — simbol al libertății spirituale, atât de necesară condiției umane — este pentru Dufy o prelungire către infinit a pămîntului, o încercare de a ajunge din urmă orizontul, o sursă cvasinelimitată de vibrații tonale, generatoare a noi spații și imagini simbolice.

După plaja de la Saint-Adresse și cerul atât de variat al Atlanticului, deosebit de propice căutărilor raporturilor de culoare, Dufy simte nevoia luminii fixe și dense a Mediteranei, pe care o descoperise în timpul unei călătorii la Estaque, veritabil pelerinaj cézannian.

Colorile schimbătoare, ivite prin haloul ceii Atlanticului, griurile ce se transformă sub razele luminii în cele mai variate nuanțe de verde și albastru, vor fi înlocuite cu stabilitatea cobaltului profund al apelor și cerului Mediteranei. Atmosfera și marea devin un tot, ansamblul compoziției scăldându-se în ultramarinul tonului ambiant, tonul local triumfând numai în câteva detalii caracteristice: în rozul unui zid, în verdele rece al unui palmier, în oranjul petelor de nisip. Opunându-se naturii în care lumina îmbracă din toate părțile un obiect, Dufy găsește un singur centru luminos pentru fiecare corp, echilibrul compoziției fiind dat de echilibrul acestor centre.

Călătoria în Sicilia va fi pentru artist o revelație a unui pământ pe care descoperă ruinele arhitecturilor milenare vibrând în lumină, un pământ pe care mitologia constituie încă o prezență. Întors în Franța va încerca « să redea viață pietrelor moarte », recurgând la o strînsă gamă de ocru și brunuri, din care lumina pulsează prin punctări de un galben intens.

În fața furtunilor coborînd de pe Etna, în templele de la Taormina și Agrigento, înțelege gravitatea și profunzimea celor ce se închină luminii despre care Dionis Areopagitul scria: « Lumina o numim Soare (Helios), fiindcă prin ea totul este concentrat (aolles) și fiindcă ea strînge ceea ce este risipit ».

Există un om, căruia întreaga pictură a secolului 20 îi este îndatorată: Paul Cézanne, artistul trupește și spiritualicește născut din lutul ars de soarele Sudului, din îngemănarea speranței și disperării, artistul care unește în el instinctul și rațiunea, și prin acestea cele două alternanțe ce formează sinusoida istoriei artelor: romantismul și clasicismul.

În primele etape ale creației, Cézanne folosea, pentru generarea formelor, efectele contrastelor de clar-obscur — această opoziție între umbrele profunde și fulgurațiile luminii — contraste ce-l erau familiare nu numai din pînzele caravagiștilor prezenți la muzeul din Aix, ci din însuși climatul vizual al copilăriei petrecute între dogoritorul soare meridional și întunericul atît de dorit al caselor, străbătut de cite o rază al cărei efect e cu atît mai intens cu cît străfulgerarea e mai scurtă.

Apoi, Pissaro — cel care dăruise impresionismului o conștiință structurală a viziunii — îi dezvăluie culorile prisme și lumina în care va găsi rațiunea oricărei forme, lumină pe care o va destina detectării virtuților materiei picturale, descoperindu-i valențele constructive.

« Să pictezi întotdeauna numai cu cele trei culori primare și derivatele lor imediate », își va aminti el, într-o scrisoare, de spusele lui Pissaro. Cézanne construiește spațiul prin culoare, variațiile ei sugerînd planurile și formele, iar lumina, constrînsă într-o stratificare geometrizantă, conform Idealului său de stăruitoare investigație a « motivului », va extinde fermitatea volumului imaginii spre o arhitectură strictă a tabloului. Și, totodată, de sub intensitatea culorilor, paslunea și senzorialitatea les la lveală, impunîndu-se privitorului.

O simbolică imemorială desemna munții și insulele drept tărîm de întîlnire a cerului cu pămîntul. Pentru Cézanne, Sainte-Victoire este asemeni unei scări a timpului, este o materializare a dorinței pictorului de a revela luminii « erele geologice ale peisajului ».

Întreaga evoluție a artei lui poate fi urmărită în cele câteva zeci de versiuni ale muntelui Sainte-Victoire, de la descriptivismul tradițional al unei vederi panoramice la o evocare aluzivă, în care jocul spațiu-lumină se exprimă într-o sintaxă picturală atît de personală maestrului din Aix.

Peisajele de după 1880 — pe care le pictează izolat într-o natură vastă și solemnă, sub lumina gravă și ardentă a Provenței, atît de apropiată de aceea a Greciei — sînt creații dintr-o perioadă de maximă concentrare în căutarea unei sinteze a ordinii formale, dovedind găsirea unei unități a viziunii, viziune de absolut, de certitudine, de măreție.

« Muntele Sainte-Victoire, 1898—1900 » reprezintă deplina stăpînire a volumelor și a distribuirii lor spațiale, fuziunea totală între culoare, lumină și ordinea formală, între compoziția arhitectonică și tonurile întinse în suprafață, totul fiind subordonat, prin rigoare și severitate, ideii de a se îndepărta cît mai mult de o imitare pitoresc facilă a naturii.

Măreția volumului stîncos, ce închide orizontul, conține parcă un enorm potențial de mișcare, forțele ascunse ale pămîntului pîrînd că vor să se dezlănțuie de sub seninul masei luminoase.

Liniile drepte, expresii ale unei severe discipline constructive, sînt înlocuite prin curbe ce se echilibrează sau se opun, dînd naștere unor ritmuri de o imprevizibilă libertate, iar tușele mozaicate cedează locul unor pete de culoare mai puțin riguros construite, emanînd însă sentimentul unei forțe nestăvilite.

În viziunea ultimilor ani, Muntele Sainte-Victoire apare îndepărtat, impunător, nu atît din cauza masei volumetrice, cît datorită unei lumini spirituale ce urcă de la pămînt spre cer, — spațiu imens, în care tonurile de violet-verde-albastru-oranj par simboluri ale treptelor timpului urcînd spre infinit.

Opera lui Cézanne e atît de coerentă, atît de autonomă, încît nu aparține unei anumite lumi; este o lume în sine, a eternului și universalului, avînd solemnitatea lucrurilor ce trăiesc veșnic.

... « Pe afară greierii cîntă cît îi țin puterile și iarba arsă de tot capătă tonuri de aur vechi. Frumoasele orașe din Sud sînt, sub spinii soarelui, în aceeași stare ca și orașele noastre moarte de-a lungul golfului Zuyderzee, odinioară însuflețite. Pe cînd, în prăbușirea și decăderea lucrurilor, greierii dragi bunului Socrate au rămas locului. Și pe-aici desigur ei cîntă tot în greaca veche... »

CORECTURA: LIDIA IGIROȘIANU

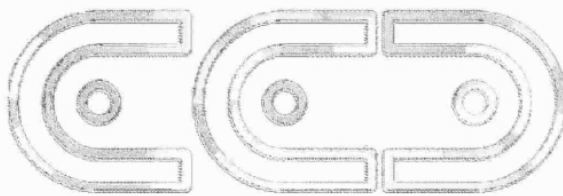
Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică «Arta Grafică» București

ERRATA

- pag. 119: penultimul cuvînt al numelui traducătorului se va citi: Aug.
pag. 156: penultimul cuvînt al explicației fotografiei se va citi: Richard.
pag. 195: textul notei de subsol se va citi: *«Mais l'important après tout n'est pas d'être heureux (il faut vouloir le bonheur pour les autres, car on n'a pas le droit de leur demander aucun sacrifice et la plupart des hommes ne méritent pas plus que le bonheur), c'est d'avoir réalisé ou senti, ne serait-ce qu'une fois dans sa vie quelque chose de grand» (id).*
pag. 228: explicația de sub titlu se va citi «Fragment.»
„ 229: versul 7. Corect: Femea mlădioasă și pură care-o punte...
„ „ versul 17. Corect: Ascunsă-n împietrire celui etern prin ore...
„ „ versul 18. Corect: Mi-am dat ofrandă fructul de taină să-l devore...
„ „ versul 20. Corect: Un dor de moarte poate la soare să învie...
„ „ versul 24. Corect: Duioasă-nfiripare de cer încununată...

Secolul 20

REDACȚIA: CALEA VICTORIEI, 115. TEL. 16.79.22
ADMINISTRAȚIA: ȘOSEAUA
KISELEFF, 10—TEL. 18.33.99
BUCUREȘTI

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2026

